

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ALİ CANİP YÖNTEM VE EĞİTİM

(DOKTORA TEZİ)

Erol OGUR

BURSA 2008

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

ALİ CANİP YÖNTEM VE EĞİTİM

(DOKTORA TEZİ)

Erol OGUR

Danışman

Doç. Dr. Alev SINAR UĞURLU

BURSA 2008

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda U2004611 numaralı Erol OGUR'un hazırladığı "Ali Canip Yöntem ve Eğitim" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 11/07/2008 Cuma günü 09:00-11:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız)-olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Alev SINAR UĞURLU

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Yakup ÇELİK

Başkent Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU

Uludağ Üniversitesi

Yedek Üye

Yard. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA

Uludağ Üniversitesi

11/07/2008

ÖZET

Yazar	: Erol OGUR
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Yeni Türk Edebiyatı
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: XI+388
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2008
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Alev SINAR UĞURLU

ALİ CANİP YÖNTEM VE EĞİTİM

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma sürecinin bir boyutunu eğitim alanında yapılan reformlar oluşturur. Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemde eğitim alanındaki çalışmaların yoğunlaştığı görülür. II. Meşrutiyet döneminde eğitimin niteliği hakkındaki pedagojik faaliyetler ve tartışmalar da artış gösterir. Böyle bir ortamda İstanbul'da doğup büyüyen Ali Canip Yöntem'in gerek siyasi gerekse edebî şahsiyetinin oluşup gelişmesinde Selanik'in çok önemli bir yeri vardır. Ali Canip, Selanik'te Türk siyasi ve kültürel hayatını etkileyecek şahsiyetlerle tanışmış, Batılı hayatı ve Batı kültürüne ait eserleri yakından tanıma ve inceleme imkânı bulmuştur. Eğitimle ilgili ilk düşüncelerini Ziya Gökalp'ın eğitim üzerinde ortaya koyduğu düşünceler etrafında oluşturan Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet döneminde Türkçe-edebiyat programlarını hazırlayan komisyonlarda da görev almıştır. Cumhuriyet döneminde, Ali Canip Yöntem'in edebiyat eğitiminin Batılı, çağdaş anlayış ve yöntemlere dayandırılması gerektiği anlayışı ve bu konudaki fikirleri çok önemlidir. Ali Canip'in eğitimin ve edebiyat eğitiminin ilkeleri, yöntemi, amaçları hakkındaki görüş ve eleştirileri, Atatürk döneminde edebiyat programlarının hazırlanması ve geliştirilmesi sürecinde etkili olmuştur. Özellikle 1924 edebiyat programı hakkındaki görüş ve eleştirileri, 1927'deki program değişikliğinde dikkate alınmıştır. Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet döneminde edebiyat eğitiminde kullanılacak ders kitabı ve yardımcı ders kitabı ihtiyacını gidermek amacıyla edebiyat ders kitabı ve yardımcı ders kitapları kaleme almıştır. Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet'ten sonraki eğitim ve edebiyat eğitimi hakkındaki görüş ve eleştirileri, yazdığı ders kitapları ve yardımcı ders kitaplarıyla Türk eğitim tarihinde haklı ve çok önemli bir yer edinmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ali Canip Yöntem, Eğitim, Edebiyat Eğitimi, Edebiyat Programları, Edebiyat Ders Kitapları

ABSTRACT

Writer : Erol OGUR
University : Uludağ University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Turkish Language and Literature
Quality of The Thesis: Ph. d. Thesis
Number of The Pages: XI+388
Date of Graduation : /... / 2008
Advisor of The Thesis: Doç. Dr. Alev SINAR UĞURLU

ALI CANIP YONTEM AND EDUCATION

The reforms made in the field of education forms one of the dimensions of the westernization process in the Ottoman State. The number of the studies made in the fields of education increased particularly in the post-tanzimat period. During the Second Constitutional Period, the pedagogical activities and discussions held on the quality of education increased as well. Salonika played a very important role in the formation and development of both the political and the literary figures of Ali Canip Yöntem's, born and raised in Istanbul in such an environment. In Salonika, Ali Canip met the figures, who would influence the Turkish political and cultural life, and had the opportunity to know and examine closely the western life style and the works of art belonging to the western culture. Ali Canip, whose first thoughts about education were formed around those introduced by Ziya Gökalp on education, also served in the commissions preparing the Turkish-literature programs during the Republican era. During the Republican era, Ali Canip Yöntem's understanding regarding the fact that the literary education of must be based on the Western and contemporary understandings and methods, and his thoughts on this matter are very important. Ali Canip's opinions and critiques about the principles, methods, and goals of education and literature education became influential in the preparation and development processes of the literature programs during the Atatürk period. Particularly, his opinions and critiques about the 1924 Turkish-literature programs were taken into consideration during the program modification made in 1927. With the aim of meeting the needs for the coursebooks and workbooks that would be used in the literature education during the Republican era, Ali Canip Yöntem wrote literature coursebooks and workbooks. Following the declaration of Republic, Ali Canip Yöntem, with his opinions and critiques about the education and literature education, the coursebooks and workbooks he wrote, occupied a very important place in the history of Turkish education.

Key words: Ali Canip Yöntem, Education, Literature Education, Literature Programs, Literature Coursebooks

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra eğitim ve öğretim alanında önemli adımlar atılmıştır. Eğitim ve öğretimin Batılılaşma ve çağdaşlaşmadaki önemi ve katkısı bu dönemde daha iyi anlaşılmıştır. Bu sebeple 1850'den sonra, eğitimde gerek teşkilatlanma gerekse pedagoji alanında birçok yenilikler yapılmıştır. Batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketleri, Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim ve kültür inkılabını da etkilemiştir.

Ali Canip Yöntem sadece eğitim alanında değil sanat, edebiyat alanındaki fikirleriyle de bilinmesi ve değerlendirilmesi gereken bir şahsiyettir. Onun sanat ve edebiyat alanındaki fikirleri, Türk edebiyatının 1900'lerden sonraki gelişmesine ve özelliklerine ışık tutacak özelliktedir. 1911'den sonra gelişen "Millî Lisan" ve "Millî Edebiyat" anlayışının ilkelerini Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp'la birlikte ortaya koyan ve idare eden Ali Canip, millî bir Türk aydınlanmasının ortaya çıkmasına da öncülük etmiştir. "Millî Lisan" ve "Millî Edebiyat" hareketinin eleştirisi ve polemik yönü Ali Canip Yöntem'den, bilimsel ve felsefi yönü Ziya Gökalp'tan, edebî yönü Ömer Seyfettin'den beslenmiştir.

Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminde çağdaşlaşmaya yönelik olan eğitim ve kültür hareketleri asıl hedefine Cumhuriyet'in ilanı ile ulaşmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, özellikle Atatürk döneminde eğitim ve kültür alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde, ortaöğretimde ders programlarının yeniden düzenlenmesi, okulların yeniden yapılandırılması, eğitimde teşkilatlanma çabaları çok önemli yer tutar. Cumhuriyet'ten sonra 1924 tarihinde yapılan ilk edebiyat müfredat programını hazırlayan kuruldaki isimlerden birisi de Ali Canip Yöntem'dir.

Ali Canip Yöntem'in Türk eğitim tarihindeki yeri hakkında henüz kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Sema Uğurcan'ın "Ali Canip ve Edebiyat Eğitimi", Mustafa Özcan'ın, "Ali Canip'in Edebiyat Eğitimi ve Öğretimiyle İlgili Görüşleri" başlıklı makaleleri bu konuya değinen ilk çalışmalardır. Rıza Filizok'un *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma* adlı biyografik çalışmasında da "Ali Canip Yöntem ve Eğitim" konusu, yazarın fikirleri ve bu konuda ortaya koyduğu ürünler çerçevesinde sınırlı olarak değerlendirilmiştir. Belirtilen kaynaklar, çalışmamıza zemin ve hareket noktası olmak yönünden değerlidir. Bu çalışma, yapılmış olanları da göz önünde bulundurarak, Ali Canip'in eğitime bakışını, fikirlerini, devrin şartları içinde ve geniş bir bakış açısı ile ele almayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma giriş bölümü dışında yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm üç alt başlıktan meydana gelmiştir. Birinci başlık altında Ali Canip Yöntem'in biyografisi ortaya konulmuştur. Yazar hakkındaki biyografik çalışmalar yapılmış olduğundan, bu bölümün oluşturulmasında bu çalışmalardaki bilgilerden ve yazarın hatıralarından yararlanılmıştır. İkinci alt başlık altında Ali Canip'in eğitim hakkındaki düşünceleri ele alınıp değerlendirilmiştir. Burada, Ali Canip Yöntem'in *Genç Kalemler*deki faaliyetleri değerlendirilirken eğitimle ilgili fikirleri hakkında tespitlere gidilmemiştir. Ali Canip Yöntem'in eğitim hakkındaki düşünceleri 1918'den sonra belirginleştiği için, *Genç Kalemler* devresi eğitimle ilgili düşünceleri açısından hazırlık dönemini oluşturmaktadır. Üçüncü alt başlık altında da Ali Canip Yöntem'in Batılılaşma kavramı çerçevesindeki düşünce ve anlayışları ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde Ali Canip Yöntem'in sanat, edebiyat ve estetik ile ilgili düşünceleri tespit edilmiştir. Türk dili ve edebiyatı eğitimi estetik, dil ve ahlaki yönlerden eğitim basamaklarını içerdiğinden, Ali Canip Yöntem'in eğitim anlayışında ortaya çıkan bu özelliklerin gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde konular, "Ali Canip Yöntem'in Sanat Eseri ve Sanatçıya Bakışı", "Ali Canip Yöntem'e Göre Türk Edebiyatı Devirlerinin Sınıflandırılması", "Edebî Şahsiyetler Hakkındaki Değerlendirmeleri" başlıkları altında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, eğitim programı ve Cumhuriyet döneminde yapılan 1924, 1927 ve 1929 tarihli edebiyat öğretim programları incelenmiş, edebiyat programlarındaki gelişme ve değişimler, ayrı ayrı ortaya konulmuştur. Ali Canip Yöntem'in edebiyat programı çalışmalarıyla ilgili görüş ve eleştirileri de ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde, edebiyat ders kitapları konusu ele alınmıştır. Bu konuda Cumhuriyet'ten önceki dönemden başlayarak, ders kitapları konusundaki tarihsel süreç özetlenmiş, bu çerçevede Ali Canip'in liselerin birinci sınıfları için kaleme aldığı *Edebiyat* adlı ders kitabı tanıtılmıştır.

Beşinci bölümde *Edebiyat* adlı ders kitabı, tür ve şekil bilgisini öğretimi bakımından incelenmiştir. Ali Canip Yöntem'in ilk baskısı 1341 (1925)'de yapılan *Edebiyat* adlı ders kitabı, 1924 tarihli edebiyat programına uygun olarak liselerin birinci sınıfları için hazırlanmış ve 1943 yılına kadar liselerin birinci sınıflarında ders kitabı olarak okutulmuştur. *Edebiyat*'ın 1932 ve 1936 baskıları hariç bütün baskıları tarafımızdan tespit edilerek incelenmiş, yaptığımız araştırmalar sonucunda 1932 ve 1936 tarihli baskılara ise ulaşamamıştır. Ders kitabının incelenmesi, o dönemdeki ders kitaplarının sahip olduğu özellikler dikkate alınarak yapılmıştır.

Altıncı bölümde, Ali Canip Yöntem'in liselerin üçüncü sınıfları için okuma kitabı olarak tavsiye edilen *Türk Edebiyatı Antolojisi* tanıtılmıştır. *Türk Edebiyatı Antolojisi* içerik yönünden incelenirken metinlerdeki değerler tespit edilerek sınıflandırılmıştır. *Türk Edebiyatı Antolojisi* 'ndeki metinlerde yer alan değerler bir tablo halinde de gösterilmiştir.

Yedinci bölümde, Ali Canip'in Cumhuriyet döneminde edebiyat derslerinde kullanılacak okuma kitapları ihtiyacını karşılamak amacıyla yazdığı kitaplar incelenmiştir. Edebiyat derslerinde okuma metinleri ihtiyacını karşılamak amacıyla Ali Canip Yöntem tarafından hazırlanmış olan *Leyla ve Mecnun*, *Naima Tarihinden*, *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve Edebî Nevilerle Mesleklerle Dair Malûmat* adlı yardımcı ders kitapları incelenmiştir.

Bu çalışma sırasında maddi ve manevi yönden sıkıntılarımla benimle özveriyle paylaşan eşim ve çocuklarıma, görüş ve önerileriyle ilgilerini gösteren çalışma arkadaşlarıma, bizleri çalışmalarımızda daima destekleyen ve yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu'na, elindeki bilgileri benimle paylaşarak desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Rıza Filizok'a, bilimsel tavrını her zaman örnek aldığım, gerek ders gerekse tez aşamasında yöntem ve tavsiyelerini, çalışmama yakın ilgisini ve tükenmez sabrını takdir ettiğim değerli hocam Doç.Dr. Alev Sınar Uğurlu Hanımefendi'ye teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	I

I. BÖLÜM

1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN HAYATI	40
1.1. Ali Canip Yöntem'in Selanik Yılları.....	41
1.2. Ali Canip Yöntem'in Selanik'teki Edebî Faaliyetleri.....	44
1.3. Ali Canip Yöntem'in Balkan Savaşı ve İstanbul Yılları.....	49
1.4. Ali Canip Yöntem'in Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Yılları.....	50
1.5. Ali Canip Yöntem'in Eserleri.....	54
2. ALİ CANİP YÖNTEM'İN EĞİTİM DÜŞÜNCESİ.....	55
2.1. Ali Canip Yöntem'in Eğitim Anlayışını Belirleyen Şartlar.....	56
2.2. Tefik Fikret ve Ziya Gökalp'tan Gelen Etkiler.....	63
3. ALİ CANİP YÖNTEM VE BATILILAŞMA DÜŞÜNCESİ.....	65
3.1. Batılılaşıma Süreci ve Eleştirisi.....	67
3.2. Batılılaşıma Sürecinde Edebiyat.....	70

II. BÖLÜM

1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN SANAT ESERİ VE SANATÇIYA BAKIŞI.....	73
1.1. Edebî Eserde Estetik Değer.....	73
1.2. Ali Canip Yöntem'in Sanat ve Estetik Hakkındaki Düşünceleri.....	76
1.2.1. Sanatın Amacı.....	77
1.2.2. Sanatçının Görevi.....	87
1.2.3. Edebî Eserin Değeri.....	94
1.2.4. Sanat ve Milliyet.....	98
1.2.5. Edebiyatın Dili ve Üslubu.....	105
2. ALİ CANİP YÖNTEM'E GÖRE TÜRK EDEBİYATI DEVİRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	113
2.1. Edebî Dönemlerin Sınıflandırılması.....	113
3. EDEBÎ ŞAHSİYETLER HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ.....	114
3.1. Tanzimat Edebiyatı Mensupları Hakkındaki Düşünceleri.....	114
3.2. Edebiyat-ı Cedide Mensupları Hakkındaki Düşünceleri.....	122

III. BÖLÜM

1. EĞİTİM PROGRAMI.....	128
1.1. Eğitimde Program.....	128
1.2. Türkçe-Edebiyat Ders Programları.....	130
1.2.1. 1924 Türkçe-Edebiyat Programı ve Özellikleri.....	132
1.2.2. 1927 Edebiyat Programı ve Özellikleri.....	138
1.2.3. 1929 Türkçe Programı.....	140
1.2.4. 1929 Türkçe Programının Özellikleri.....	144
1.2.4.1. Edebiyat Derslerinin Amacı.....	144
1.2.4.2. Edebiyat Ders Kitaplarındaki Metinler.....	146
1.2.4.3. Edebiyat Eğitiminde Yöntem.....	147
2. ALİ CANİP YÖNTEM'İN EDEBİYAT PROGRAMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE ELEŞTİRİLERİ.....	149
2.1. Ali Canip Yöntem'in 1924 Edebiyat Programı Hakkındaki Görüş ve Eleştirileri.....	149
2.1.1. Edebiyat Derslerinde Edebiyat Tarihi.....	151
2.1.1.1. Divan Edebiyatı.....	157
2.1.1.2. Âşık Edebiyatı.....	160
2.1.1.3. Avami Tasavvuf Edebiyatı.....	161
2.1.1.4. Avrupai Edebiyat.....	161
2.1.2. Edebiyat Eğitimi ile Öğrencilere Kazandırılacak Değerler.....	163
2.1.3. Edebiyat Kitaplarına Seçilecek Metinlerin Değeri.....	167
2.1.4. Edebiyat Eğitiminde Kullanılacak Yöntem.....	170
2.2. Ali Canip Yöntem'in 1927 Edebiyat Programı Hakkındaki Görüş ve Eleştirileri.....	173
2.2.1. Edebiyat Derslerinin Amacı.....	174
2.2.2. Edebiyat Derslerinde Edebiyat Tarihi.....	176
2.2.3. Edebî Metinler ve Metinlerin Niteliği.....	178
2.2.4. Edebiyat Derslerinde Batı Edebiyatı Metinleri.....	180

IV. BÖLÜM

1. CUMHURİYET'TEN ÖNCE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTAPLARI.....	185
2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTAPLARI.....	187
3. ALİ CANİP YÖNTEM'İN <i>EDEBİYAT</i> ADLI DERS KİTABI.....	190
3.1. Ali Canip Yöntem'in Edebiyat Ders Kitabındaki Metinlerin Baskılara Göre Düzenlenişi.....	198

V. BÖLÜM

1. <i>EDEBİYAT</i> 'IN TÜR VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ.....	214
1.1. Türlerin Sınıflandırılması.....	214
1.2. Tür ve Şekil Özelliklerinin Öğretimi.....	215
1.2.1. Nazım-Nesir.....	215
1.2.2. Hece Vezni-Aruz Vezni.....	215
1.2.3. Edebî Sanatların Öğretimi.....	219
1.2.3.1. Mecazlar.....	220

1.2.3.2. Manaya Ait Sanatlar.....	222
1.2.3.3. Lâfza Ait Sanatlar.....	224
1.2.4. Divan Edebiyatı Nazım Şekillerinin Öğretimi.....	225
1.2.5. Divan Nesri, Özellikleri ve Öğretimi.....	232
1.2.6. Millî Nazım Şekillerinin Öğretimi.....	232
1.2.7. Tekke Edebiyatı Metinlerinin Öğretimi.....	236
1.2.8. Avrupai Edebiyattaki Nesir Türlerinin Öğretimi.....	237
1.2.8.1. Romanesk Türler.....	237
1.2.8.2. Küçük Hikâye.....	240
1.2.9. Tarih, Tenkit, Hatırat Türlerinin Öğretimi.....	241
1.2.10. Didaktik Türlerin Öğretimi.....	244
1.2.11. Dramatik Türlerin Öğretimi.....	245
1.2.11.1. Dramatik Türlerde Yapı.....	245
1.2.11.2. Dramatik Türlerde Üslup ve Şahsiyetler.....	246
1.2.11.3. Dramatik Eserlerde Vakaların Gelişimi.....	246
1.2.11.4. Dramatik Türlerde Trajedi.....	247
1.2.11.5. Dramatik Türlerde Sahne Mekânı.....	249
1.2.12. Hitabet ve Mektup Türleri.....	250
1.2.13. Yeni Edebiyatta Nazım Türleri.....	251
2. EDEBİYAT'IN İÇERİK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ.....	255
2.1. Vatan Sevgisi ve Millî Bilinci Konu Alan Metinler.....	255
2.2. Bireysel Duygu ve Hassasiyeti Konu Alan Metinler.....	259
2.3. Sosyal Hayatı Konu Alan Metinler.....	267
2.4. Sosyal Eleştiriyi Konu Alan Metinler.....	269
2.5. Millî ve Ahlakî Değerleri Konu Alan Metinler.....	274
VI. BÖLÜM	
1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ.....	280
1. Eserin Yazılma Amacı ve Taşıdığı İlkeler.....	280
2. TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ'NİN İÇERİK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ.....	283
2.1. Edebiyat Kitaplarına Girecek Devirler, Şahsiyetler ve Metinler.....	283
2.2. Metinlerin İçeriğine Göre Değerlendirilmesi.....	285
2.2.1. Sosyal Hayatın Tasvirinin Konu Alan Metinler.....	285
2.2.2. Sosyal Eleştiriyi Konu Alan Metinler.....	293
2.2.3. Bireysel Duygu ve Hassasiyeti Konu Alan Metinler.....	301
2.2.4. Vatan Sevgisi ve Kahramanlık Duygusunu Konu Alan Metinler.....	308
2.2.4.1. Kahramanlık Duygusunu Konu Alan Metinler.....	309
2.2.4.2. Vatan Sevgisini Konu Alan Metinler.....	312
2.2.5. İdealizmi Konu Alan Metinler.....	313
2.2.5.1. Millî İdealizmi Konu Alan Metinler.....	314
2.2.5.2. Ümit ve Azim Telkin Eden Metinler.....	320
2.2.5.3. Yüksek Şahsiyetleri Tanıtan Metinler.....	321
3. ALİ CANİP YÖNTEMİN TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ NDEKİ	

METİNLERİN KONULARINA GÖRE TABLODA SINIFLANDIRILMASI.....	324
---	-----

VII. BÖLÜM

1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN EDEBİYAT DERSLERİ İÇİN HAZIRLADIĞI İZAHLI EDEBÎ KIRAAT DERS KİTAPLARI	334
1.1. Ali Canip Yöntem'in <i>Leyla ve Mecnun</i> Adlı Kitabı.....	335
1.2. Ali Canip Yöntem'in <i>Naima Tarihinden</i> Adlı Kitabı.....	339
1.3. Ali Canip Yöntem'in <i>Cihan Edebiyatından Numuneler:</i> <i>Epopé ve Edebî Nevîlerle Mesleklere Dair Malûmat</i> Adlı Kitabı.....	348
1.3.1. Epope ve Millî Destan.....	349
1.3.2. Diğer Şiir Türleri: Lirik, Pastoral, Didaktik, Dramatik Türler.....	352
1.3.3. Edebî Akımlar.....	353
SONUÇ.....	362
KAYNAKLAR.....	378
ÖZGEÇMİŞ.....	388

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.g.tz. : Adı geçen tez
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
ev: : Çeviren
Haz. : Hazırlayan
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
nu. : Numara
s. : Sayfa
S. : Sayı
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK : Türk Dil Kurumu
TDAY : Türk Dili Aylık Yayını
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Kanunlar yoluyla vatandaşlara haklar tanınması, ekonomik, siyasi, hukuki alanlarda inkılapların ve yenileşmelerin yapılması, büyük liderlerin yetiştirilmesi bir milletin tarihinde önemli olaylardır. Ancak bir ülkenin en kıymetli hazinesi olan insan unsurunu, gelişen çağdaş şartlara göre ve modern eğitim kurumlarında yetiştirmek daha fazla önemlidir. Bilimsel düşünmeyi öğrenmiş, karar alıp uygulayabilen, yaratıcı ve kültürlü bireyler yetiştiremeyen bir eğitim sistemiyle, toplumun bütün alanlarında yapılacak inkılap hareketlerinin başarıya ulaşması mümkün değildir.

Türklerin Batının üstünlüğünü görüp kabul ettikten sonra, kendilerini Batı medeniyetine uydurma ve bu medeniyete ulaşma çabalarını da beraberinde getirmiştir. “Batılılaşma”, “Garplılaşma”, “Modernleşme” gibi kavramlar altında değerlendirilen bu hareketin yerleştirilmesinde, Tanzimat’tan sonra Batılı tarzda eğitim vermek üzere açılan okulların önemi çok fazladır. Bu okullar, Osmanlı Devleti’nde daha önce bilinmeyen ve yabancı olunan pozitif düşüncelerin yayıldığı gerçek bir kaynak haline gelmişlerdir.¹

Osmanlı İmparatorluğu, yaptığı bütün yenilik hareketlerine rağmen, teokratik bünyesi sebebiyle modern bir eğitim sistemi kuramamıştır. Devlet son yüzyılını bir ölüm kalım mücadelesi ile geçirdiği için, köklü bir eğitim reformunu gerçekleştirememiştir.² Buna rağmen, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğitim alanında girişilen ıslahat hareketleri, ülkede Batılı eğitim anlayışı ve tarzının tanınıp yerleşmesinde çok etkili olmuştur.

1. Tanzimat Döneminde Eğitim Alanındaki Çalışmalar

Türk milletinin Batılılaşma sürecinde eğitim alanında yapılan çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Batıyı tanıyan yöneticiler, mevcut eğitim öğretim kurumlarındaki iyileştirme ve yenilikler kadar, zihniyet değişimini de gerekli görmüşlerdir. Bu değişimler en yoğun olarak Tanzimat Fermanının ilanından sonra başlar.

18. yüzyıldan itibaren Batı ile temasın getirdiği değerler Türk toplumunda yavaş da olsa kabul görmüş, I. Meşrutiyet’le devlet sisteminde Batılılaşma resmen ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti yönünü Batıya çevirdikten sonra, sosyal hayatın ve fikir hayatının yansıması olarak “Medeniyetçilik (Batıcılık-Adem-i Merkeziyetçilik)”, “Osmanlıcılık”, “İslam Birliği” ve “Türkçülük” gibi fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu fikir hareketleri, ilerlemenin ve içinde

¹ Vatandaş, Celalettin, “Kapsam ve Kavram Açısından Türk Modernleşmesi”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Nova Yayınları, Ankara, 2006, s. 110.

² Koçer, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.4.

bulunulan sıkıntıların aşılabilmesi için Batılılaşmayı tek çıkar yol olarak görmüşlerdir. Buna rağmen, ülkede derinleşen ayrılıkların varlığı da söz konusudur. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar gerek mevcut kurumların korunması, gerekse Batılı anlayışa uygun yeni kurumların kurulması ve programların oluşturulması konularında tartışmalar yaşanmıştır. Yenileşme kurumlarının ortaya çıkışı Tanzimat'la birlikte hızlandığından, Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar eğitim alanındaki gelişmeleri de yenileşme hareketleri çerçevesinde incelemek gerekmektedir.

1.1. Yeni Okullar ve Ders Programları

Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında her alanda gerilemeye başlaması, başta askerî olmak üzere diğer birçok alanda Batıdan yararlanma çabasını beraberinde getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Batıdaki bilgi ve teknolojiye yararlanmak, askerî alanda ortaya çıkan eksiklikleri gidermek için yeni eğitim kurumlarının açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra, kültür ve eğitim alanında yenilik hareketlerine girişilmiştir. O zamana kadar öğretim faaliyetine devam eden medrese mevcut haliyle bırakılarak, Batılı bir kurum olan okullar kurulmuştur. Tanzimat'tan önce Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berrî-i Hümayun (1796), Mekteb-i Tıbbiye (1827) ve Mekteb-i Harbiye (1834) gibi askerî alanda eğitim öğretim yapan okullar açılmıştır. Ülkede Batılı tarzda eğitim öğretim yapan okullar, ancak Tanzimat'tan sonra, ilk ve ortaöğretimde modern eğitim kurumlarına ihtiyaç duyulmasıyla açılabilmiştir.

Tanzimat'tan sonra ülkemizde ortaöğretim rüştiye, idadi ve sultani adı verilen üç tür okulda yapılmıştır. Rüştiyeler, bugün ilköğretimin ikinci devresini oluşturan 6-8. sınıflara karşılıktır. Rüştiyelerle sultaniler arasında geçiş veya hazırlık okulu olan idadiler, Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye'ye öğrenci yetiştirmek amacıyla 1845'te açılmışlardır. 1869 Nizamnamesi, idadileri rüştiyelere dayandırmış ve idadilerin öğretim süresini üç yıl olarak belirlemiştir.³ Ortaöğretim kurumlarının adı 1923'te Heyet-i İlmiye kararıyla liseye çevrilmiş; birinci devresine orta mektep, ikinci devresine de lise adı verilmiştir.⁴

Mekteb-i Sultani, 1868'de açılan bir diğer ortaöğretim kurumu olup, Fransızca eğitim veren, programları ve sınıf örgütü Fransız liselerinin aynı olan bir okuldur. Sultaniler, bugünkü liselerin o dönemdeki karşılığı olup, ortaöğretimin üst basamağını oluşturur ve rüştiye üzerine altı yıl öğretim verir. Mekteb-i Sultani, Osmanlı tebaasının her milletinden öğrenci kabul edecek

³ Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.117.

⁴ Karakuş, İdris, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Müfredat Programları ve Ders Kitapları Ana Dili Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalı, Ankara 1996, s. 81.

bir okul olarak düşünölmüştür. İdadiliği de, özellikle Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin gidecekleri yerde lise öğrenimi görmek yerine, bu öğrenimi ölkelerinde alma anlayışından gelmektedir. Okulun işlemleri ve kayıtları Fransızca olup, okul büyük ilgi görmüştür.⁵ Sultaniler, zamanla idadilerin yerini almıştır.

Batılı tarzda eğitim-öğretim yapmak amacıyla kurulan bu yeni okullarda öğretim kadrosunun eksikliği de bir sorundur. Çünkü yeniden düzenlenen bu okulların programlarındaki dersleri yürütecek kadrolar henüz yetiştirilememiştir. Tanzimat'tan sonra, Batılı tarzdaki okullarda ve eğitim faaliyetlerinde istenen sonuçların elde edilememesinde bu durumun etkisi büyüktür.

Tanzimat dönemdeki eğitim reformu çabaları, devletin denetimi ve gözetimi altında olacak yeni bir düzenin kurulması amacını taşır. 1846'da Darülfünun ve Meclis-i Maarif-i Umumiyenin açılması önemli çabalardandır. Meclis-i Maarif-i Umumiye, ilköğretim okulları seviyesindeki sıbyan mektepleri ve ortaöğretim okulları olan rüştiyelerde reformlar yapmakla yükümlüdür. 1859'da açılan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane (Siyasal Bilgiler Fakölte) ise yüksek seviyede kamu görevlisi yetiştirmek amacıyla ilk açılan öğretim kurumudur.

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde birtakım modern eğitim kurumları açılırken, diğer taraftan da bu okullarla ilgili düzenlemelere ve programlara ihtiyaç duyulmuştur. Bunu karşılamak için Tanzimat'tan sonra birtakım "Nizamnameler" hazırlanmıştır. "Nizamnameler", okulun disiplin kurallarını, eğitim süresini, öğrenci alımını ve mezuniyet şartlarını tespit eden yönetmelik, tüzük niteliğindeki belgelerdir. "Nizamnameler"de ders programlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur.

1869'da Maarif Nazırı Saffet Paşa "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" adıyla bir tüzük hazırlar. Bu tüzük, eğitim tarihimize ilk kapsamlı reform ve geleceğe yönelik ilk kapsamlı programdır. Buradaki programın bütünü hiçbir dönemde gerçekleştirilememiş olmakla birlikte, buradan bir eğitim politikasının oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır. "Nizamname"nin bir başka önemli yanı da, o döneme kadar şiddetle ihtiyaç hissedilen ama bir türlü sistemli bir hale getirilemeyen düşüncelerin planlanmış olmasıdır. "Nizamname" ile bugünkü eğitim sistemimizin temeli olan ilk planlama yapılmıştır. Bu "Nizamname", ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde yapılması gerekli işleri belirlemiştir. Bunun yanında "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile ilköğretim mecburi kılınmış ve eğitimin bütün okullarda parasız olması kabul

⁵ Yöcel, Hasan Âli, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 9-10.

edilmiştir.⁶ Bu “Nizamname”den sonra ancak Osmanlı Devleti’nin eğitim politikasından söz edebilmek mümkün olmuştur.⁷

Selim Sabit Efendi tarafından 1889’da Darülmuallimin’in ders programlarına “Usul-i Tedris” ve “Terbiye” derslerinin konulması, Tanzimat dönemi eğitiminin okullardaki önemli bir uygulamasıdır.⁸ Bu okulun pedagoji derslerinin öğretmeni olan Ayşe Sıdika Hanım’ın çabalarıyla aynı yıl Darülmuallimat’ın (Kız Öğretmen Okulu) ders programlarına “Fenn-i Terbiye” ve “Usul-i Tedris” dersleri girmiştir. Öğretmen yetiştiren bir kurumda pedagoji dersinin zorunlu olması gerektiğini bilen ve savunan Ayşe Sıdika Hanım, “Fenn-i Terbiye” ve “Usul-i Tedris” derslerinin kitaplarını da yazmıştır. *Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri* adını taşıyan bu kitap 1313 (1897)’te basılmıştır. Zamanına göre son derece iyi bir hazırlık yapılarak basılan Ayşe Sıdika Hanım’ın bu kitabı, bizde Avrupa sistemine uygun ilk pedagoji kitabıdır.⁹

1.2. Tanzimat Dönemi Eğitiminin Felsefesi

Tanzimat siyasi alanda bir hareket olmanın yanında, eğitim alanında da birtakım adımların atılmasının başlangıcıdır. Geçmişten gelen medrese eğitimini ıslah çalışmaları eğitimin öncelikli amaçlarından biri olmasına rağmen, zaman içinde bunun imkânsızlığı da ortaya çıkmıştır. Tanzimat’la birlikte mevcut medreselerin ıslahı yanında, yeni okulların kurulması ve bu okulları idare ve kontrol edecek din otoritesinin dışında bir kuruluş oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁰ Eğitim alanında hem okul hem de teşkilatlanma açısından

⁶ Kaya, Yahya Kemal, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Nüve Matbaası, Ankara 1974, s. 71-73.

⁷ Demir, Celal, *Atatürk Döneminde Bir ve Tam Devreli Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi (Basılmamış Doktora Tezi)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 282-283.

⁸ Türkiye’nin ilk çağdaş pedagoglarının başında gelen ve Osmanlı modern eğitiminin doğuşunda önemli bir rol oynayan Selim Sabit Efendi, çağdaş pedagojinin ülkeye girişinde ön ayak olan eserleri ile öğretmen ve öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği donanımlara sahip bireyler olarak yetişmeleri hususunda önemli bir rol oynamıştır. Selim Sabit Efendi’nin 1870 yılında yazmış olduğu *Rehnümâ-yı Muallimin* adlı eseri, eğitim tarihimizin en önemli eserlerinden birisi olma özelliğini taşımaktadır. Öğretmenlere rehberlik etme, yol gösterme amacıyla kaleme alınan bu eser, “usul-i cedid” hareketi açısından da son derece önemlidir. Selim Sabit, eserinde “usul-i cedid”e göre açılacak mekteplerin sınıf ve şubelerinin ne şekilde teşkil olunacağı, derslerin tertibi, ders cetvelleri, alfabe öğretimi, yazı çalışması, okul yönetimi, sıbyan mektebi öğretmenlerinde bulunması gereken vasıflar, eğitim-öğretim metotları, öğretim metotları gibi önemli konuları pedagojik formasyon açısından ele almaya çalışmıştır. (Şanal, Mustafa, “Mustafa Sâti Bey (Sâti-El-Husri) (1880-1968), Hayatı ve Türk Eğitim Tarihi İçerisindeki Yeri”, *Millî Eğitim Dergisi*, S. 158, Bahar 2003.)

⁹ Ayşe Sıdika Hanım, ülkemizde kurulan ilk Kız Öğretmen Okulunun pedagoji derslerinin öğretmenidir. Kendisi şair Rıza Tevfik Bölükbaşı’nın karısı olup, babası da ulema sınıfından Mustafa Efendi’dir. Zamanın padişahı II. Abdülhamid kendisini Darülmuallimat’a öğretmen olarak tayin etmiştir. Öğretmen yetiştiren bir kurumda pedagoji dersinin olmamasını eksiklik olarak gören Ayşe Sıdika Hanım, bu dersin konulması için Maarif Nezaretine başvurur. Ayşe Sıdika Hanım’ın kendi fikirlerinden ve yabancı kaynaklardan yararlanarak meydana getirdiği kitap 1313’te basılmış ve okutulmuştur. (Koçer, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.152.)

¹⁰ Başgöz, İlhan, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.30.

girişilen hareket çok önemli bir dönüm noktası oluşturur. Çünkü daha önceleri açılan askerî okullarla modern eğitime başlanan Osmanlı Devleti'nde, bu yeni okullarla birlikte bürokrasiye memur yetiştirmek veya mevcut memurların bilgi ve görgülerini artırmak amaçlanmıştır. Böylece askerî okullarda yetişen yenilikçilere, bu yeni okullardan yetişen aydınlar da katılacaklardır.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketlerinin belgesi durumunda olan Tanzimat Fermanında doğrudan doğruya eğitimle ilgili ifadeler yoktur. Ancak zamanın devlet adamları, girişilen yeniliklerin kalıcı olabilmesi ve bilgili bir toplum için yeni bir aydın tipi ve kadro oluşturmak gerektiğinin farkındadır. Sultan Abdülmecid, Ocak 1845'te Babıali'ye gidip Sadrazam ve tüm vekillere hitaben yaptığı konuşmada, ülkenin ve halkın gelişmesini, rahatını yeterli bulmadığını, bunun gerçekleşmesi için ne yapılması gerektiğini söyler.¹¹ Padişahın yayınladığı bu fermanda, eğitim meselesi hakkında çıkarılacak sonuçlar şunlardır:

1. Halkın cehaleti giderilmeli, eğitimi sağlanmalıdır.
2. Her düzeyde eğitim ve mesleki eğitim ele alınmalıdır.
3. Din ve dünya için geçerli bir eğitim verilmelidir.
4. Ülkenin uygun olan her yerinde okullar açılmalıdır.

Tanzimat'ı takip eden dönemde eğitim alanında yenileşmelere girişilmesinin başlıca üç sebebi vardır:

1. Tarihi gelişim sürecinde ülkede yenilikler yapılmasının kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu,
2. 1869 tarihli "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"nde vurgulandığı gibi, halkın eğitilmesinin devlet ve hükümetin bir görevi olarak kabul edilmesi,
3. Osmanlı yönetimine ve Türklere karşı düşmanca davranan Avrupa kamuoyunu kazanmak umudu,
4. Avrupa devletlerinin baskısı.¹²

Tanzimat döneminde geleneksel eğitim kurumları ve medreseler kendi halinde bırakılarak, ilk, orta, yükseköğrenim şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmiştir. 1869 tarihli "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"ndeki hükümler tam olarak uygulanamasa da, kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuş, açılan yeni okullar bu kuruma bağlanmış ve eğitim yeniden örgütlenmiştir.

Tanzimat dönemi eğitim öğretim kurumlarının programları kozmopolit bir durum arz eder. Bu dönemde yeni ve tek merkezden idare edilen kurumlar, eskilerin tümünün yerini alacak şekilde kurulmamıştır. Eğitim-öğretim birliği olmadığından medrese, Tanzimat okulları, askerî

¹¹ Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınları, Ankara, 2004, s. 147.

¹² Akyüz, Yahya, *a.g.e.*, s. 145.

okullar, azınlık okulları ve yabancı okullar gibi çeşitli kaynaklardan çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetişmiştir.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli millet ve kültürlerden meydana gelmesi, bunları bir arada tutmaya yarayacak bir ideolojiyi gerekli kılmıştır. "Osmanlılık" ideali işte bu düşüncenin bir sonucudur. Tanzimat döneminde "Osmanlı" insan tipini yetiştirmek hedeflemiştir. Bu insan tipi, Tanzimat'ın "Osmanlılık" idealine bağlıdır. Bu dönemdeki eğitim anlayışı, dindarlık, itaatkârlık, Abdülhamid'e sadakat gibi özellikleri güçlendirmeye çalışan bir özellik arz etmektedir. Eğitimin amaçlarında, ders kitapları ve programlarda bu ilkeler vurgulanmıştır. Ancak azınlıklar ve yabancılar, millî, dinî, siyasi, ayrılıkçı emellerini eğitim yoluyla sürdürmüşlerdir. O dönemdeki siyasi şartlar, azınlıkların millî emellere ve ayrılıkçı düşüncelere sahip olmasına yol açmıştır.

Tanzimat döneminde medrese dışındaki kurumlarda eğitim dili Osmanlı Türkçesi'dir. "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"nde, bir milletin eğitimde ilerlemesinin kendi dilinde eğitim-öğretim yapmasıyla mümkün olduğuna işaret edilmektedir. Türkçe ile eğitim yapılması gerektiği fikri yanında, Tanzimat döneminde fikrî ve edebî girişimler yoluyla Türkçenin sadeleştirilmesi gerektiği de anlaşılmış ve dile getirilmeye başlanmıştır.

Tanzimat'tan sonraki dönemde okullardaki eğitime en büyük etki Fransız eğitim sisteminden gelmiştir. Kendileri de Fransa'da yetişen idarecilerin ve öğretmenlerin Türkiye'ye aktardığı bu etki, sadece okul kitaplarının hazırlanmasında, ders programlarında ve eğitim yöntemlerinde kalmamış, bazen öğrencilerin kılık kıyafetine kadar genişlemiştir. Böylece yeni okullar medreseli aydınlara benzemeyen, değişik bir aydın sınıf yetiştirmiş ve bu yenilikçi aydınlar Osmanlı İmparatorluğunun olduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde de önemli görevler yüklenmiştir. Yeni okullar askerden ve ordudan da destek bulunca, İmparatorluğun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderi bu yeni aydın tipinin eline geçmiştir. Yenileşmeyi ve çağdaşlaşmayı da bu kadro gerçekleştirmiştir. Tanzimat'la beraber yetişmeye başlayan yeni aydın tipi halktan kopuk kalmış, devlete kapılanan bürokratlar haline gelmiştir. Bunun sonucunda halk kendilerini benimsememiş, yenilikçi aydınlardan uzak durmuştur. Tarihimizde halktan kopuk "efendi" tipinin ortaya çıkmasında, yeni açılan bu okulların sorumluluğuna işaret etmek gerekir.¹³

Tanzimat döneminde eğitim hareketlerinde önemli hususlardan biri de azınlıkların kendi okullarını açmak için adeta yarış içine girmeleridir. 1856 Islahat Fermanı, azınlıklara kendi cemaat okullarını açma hakkı vermiştir. 1869'da yayınlanan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi",

¹³ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 31-32.

Osmanlı Devleti'nde azınlıkların okul açmasını ve bu okullarla ilgili kuralları belirlemiştir. Ancak sayıları hızla artan bu okullar, amaçlarının ötesine geçen faaliyetlerde bulunmakta geri durmamışlardır. Her ülke, çocuk ve gençlerini ortak kurumlarda toplamış aralarındaki birlik ve kardeşlik bağlarının kurulmasını amaçlamıştır. Bu dönemde eğitim, Osmanlı Devleti içindeki azınlık okulları sebebiyle, öğrencileri yaşadıkları topluma her türlü yakınlaştırmaktan ziyade uzaklaştırmaya yönelmiştir. Çünkü her toplum parası ile kendi okullarını kurmuş ve eğitimi kendi ana dilleri ile vererek, dinî gelenekler ile siyasi art niyetlerin sürüp gitmesine çalışmıştır.¹⁴

1878-1908 arasında birçok meslek ve sanat okulunun açılması, yerli ve yabancı özel eğitimin büyük gelişme göstermesi önemli eğitim hamlelerindendir. Ancak özel okulların açılmasında her ne kadar belirlenen kurallar çerçevesinde kalınması gerektiği belirtilmişse de, yaşananlar bu kurallara pek uyulmadığını göstermiştir. Özellikle azınlık okullarının kendi millî davaları ve ayrımcılık fikirleri çerçevesine oturttukları eğitim anlayışları, ülke içinde büyük sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur.

Tanzimat döneminde, Batı medeniyetini benimseyen Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında giriştiği hareketlerde başarılı olamadığı bir gerçektir.¹⁵ Ancak, yeniliğin önünün açılmasında bu dönem çok önemlidir. Bununla birlikte yeni bir insan tipinin yetiştirilmesi düşüncesi eğitimde öncelikli amaçlardan biri olmuştur. Bu, çocuğun geleneksel değerler dışında "birey" ve "vatandaş" olarak görülmeye ve algılanmaya başlaması demektir. II. Meşrutiyet devrindeki eğitim hareketleri, Tanzimat döneminde başlatılan çabaların bir devamı niteliğindedir.

2. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Alanındaki Çalışmalar

Tanzimat döneminde başlayan eğitim hareketlerinin 1908'den sonra da yenileşme çabalarıyla birlikte devam ettiği görülür. Ancak eğitimin getirdiği maliyetlerin karşılanması zaman zaman imkânsız hale gelmiştir. Yeni okullar yapmak, öğretmen yetiştirmek ve bunların giderlerini karşılamak Tanzimat döneminden itibaren hükümetlerin en önemli sorunlarından biri olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde de ekonomik sorunlar giderilemediğinden, önceden devralınan bu sorunlar artarak devam etmiştir.

¹⁴ Akyüz, Yahya, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁵ Ziya Gökalp, Avrupa medeniyetini bir bütün halinde almamayı Tanzimatçıların başarısızlığı olarak görür. Diğer yandan başarısızlığın sebebi olarak bilimsel incelemelerin yapılmaması, bir ideal ve kesin bir programın oluşturulmamasını gösterir. Gökalp, Tanzimatçıların bir başarısızlığı olarak da Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetinin terkiibinden bir irfan karışımı yapmak istemelerine işaret eder. Bu durum, başta eğitim alanında olmak üzere her alanda ikilik yaratmıştır. Harbiye ve Tıbbiye'deki Batılı eğitim tarzını bir bütün halinde alma anlayışı eğitimin bütününe uygulanmalıdır. Gökalp'a göre, bu dönemde takip edilen uzlaştırmacı anlayış Orta Çağ son çağlarda yaşatmaktan başka bir şey olmayacaktır. (Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 64-65.)

Osmanlı Devleti'nde, özellikle Tanzimat'tan sonra ülkenin kalkınması için eğitimde reformlara ihtiyaç duyulduğu bütün devlet adamları tarafından anlaşılmıştır. Bu amaçla da çeşitli kanunlar çıkarılmış ve kurumlar oluşturulmuştur. 1908'den sonra bu kurumsal yapılanmanın yanında milliyetçilik düşüncesi de eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin eğitim politikalarının devletin asli unsuru olan Türkleri merkeze alan bir anlayıştan uzak olması sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Özellikle siyasi olayların sonucunda "Osmanlıcılık" ve "İslam Birliği" gibi fikirlerin Osmanlı Devleti'ni kurtaracak bir sisteme sahip olmadığının anlaşılması, ülkede milliyetçilik fikirlerinin siyasi iradeye hâkim olmasına sebep olmuştur.

Duraklama devrinden itibaren bilim, siyaset, ekonomi ve eğitim alanındaki bozulmalar ve özellikle eğitimin dinî bir nitelik kazanması, Tanzimat'tan sonra atılan adımlara rağmen, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. İmparatorluğun yıkılışı hakkında bazı fikirler ileri süren aydınlar arasında tam bir fikir birliği mevcut değildir. Hepsinin ortak hizmeti, Cumhuriyet devrinde girilecek inkılapların tespitine temel teşkil edecek bir tartışma zemininin oluşturulmasına, tartışma ve fikir alışverişi yoluyla bir senteze ulaşılmasına imkân vermesidir. Ortaya atılan bu farklı görüşleri bir sentez haline getiren ise Ziya Gökalp'tir.

1900-1923 arasında İmparatorluğun yeniden eski gücüne kavuşturulabilmesi konusunda birbirlerinden farklı fikirler ileri süren aydınların fikirleri üç başlık altında toplanmaktadır:

1. Türkiye, Batı tekniğini benimsemekle beraber ancak İslam dininin ilk ve saf devrelerindeki örf ve âdetlere sadık kalmak suretiyle yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşabilir (İslamlaşmak).
2. Türkiye, İslamiyet'i bir tarafa bırakarak sadece Batı örf ve âdetlerini ve Batı tekniğini benimsemekle bu işi başarabilir (Batılılaşmak).
3. Çağdaş medeniyet seviyesine yükselmenin çaresi Millî Rönesans'ın başarılmasıdır (Türkleşmek).

Ziya Gökalp, çeşitli fikir adamlarının tek tek ele alıp sadece birini savundukları bu üç hareketi çok iyi anlaşılır bir şekilde birleştirerek bu birleştirmenin sebeplerini açıkça izah etmiştir. Bu izahın dayandığı temellerden biri ve belki en önemlisi millî ve ekonomik anlamda birlik şuuru fikridir.¹⁶

II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim hareketlerinin önemli sonuçları da olmuştur. Bu dönem, Cumhuriyet döneminde eğitim ve kültür konularında uygulamaya geçen birçok fikrin ortaya atıldığı, tartışıldığı verimli bir devirdir. Bu dönemde II. Abdülhamid'in baskıcı anlayışı

¹⁶ Kurtkan, Amiran, *Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu İle Kalkınmanın Esasları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 203.

ile savaşı ve sür lmekten korkarak Batıya sığınmış olan kimseler yurda dönmüş, Batıda, özellikle Fransa'da gördüklerini memlekete uygulamak istemişlerdir. Hemen hemen her eli kalem tutan tarafından imparatorluğun geçmişine, haline ve geleceğine ait sorular 1908'den itibaren büyük bir açıklıkla sorulmuş ve bunlara cevaplar aranmıştır. Bu sebeple, yalnız yayın alanında iki ay içinde 360 gazetenin çıkma izni alınmış, telif ve tercüme eserler hızla artmış, eğitim problemlerini ele alan birçok dergi çıkarılmıştır.¹⁷

2.1. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Felsefesi

Eğitim sisteminin ilke ve temellerinin belirlenmesinde felsefeden yararlanma modern bir anlayışın sonucudur. Eğitimde dört felsefe vardır: "Daimicilik" (Prennialism), "Esasicilik" (Essentialism), "İlerlemecilik" (Progressivism), "Yeniden Kurmacılık" (Reconstructionism).

II. Meşrutiyet döneminden itibaren eğitim hareketlerine bakıldığında, "Esasicilik" ve "İlerlemecilik" in hâkim olduğu görülür. Bu eğitim felsefelerinin temel özelliği, bireylerin zihinsel gelişimine yardımcı olmak, yetenekli kişileri eğitmek, demokratik ve sosyal hayatı geliştirmek, geleneksel değerlerin yaygın bir şekilde öğretilmesini sağlamak, öğretmenin bir uzman olarak problem çözüme ve bilimsel araştırmalarda yol göstericiliğini sağlamak şeklinde özetlenebilir.¹⁸

Ülkemizde II. Meşrutiyet'ten sonra eğitim felsefesi alanında görüşlerin çeşitlendiği ve arttığı görülür. Ziya Gökalp, II. Meşrutiyet'ten sonraki dönemde, Batılılaşma ve eğitim meselesi hakkındaki fikirleriyle etkili olmuştur.¹⁹ ülkemizde millî eğitim kavramının niteliği üzerinde kapsamlı görüş belirten ve millî eğitimin sorunlarını sistemli olarak ilk kez ortaya koyarak işleyen Ziya Gökalp olmuştur. Ziya Gökalp'ın eğitim konusunda dikkat çektiği özelliklerden birisi, eğitim ve öğretim kavramlarının birbirinden farklı anlamlar içerdiği düşüncesidir. Ona

¹⁷ Bu dergilerden bazıları şunlardır: *Mirat- ı Maarif* Ocak 1909), *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası* (İsmi daha sonra *Tedrisat Mecmuası* şeklinde değiştirilmiştir.) (Şubat 1910-Mart 1926), *Yeni Mektep* (1911), *Yeni Fikir* (1911), *Terbiye ve Oyun* (1911), *Mektep Duyguları* (1913), *Terbiye* (1914), *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası* (1916). (Kafadar, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 324-325.)

¹⁸ Demirel, Özcan, *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 23-27.

¹⁹ Türkiye'de modernleşme sürecinde Ziya Gökalp'ın önemli bir yeri vardır. O, Türkiye'nin Batı medeniyetine katılmasında bir sakınca görmez. Kültür ve medeniyet ayrımını yapan Ziya Gökalp'a göre, Batı medeniyetine katılmakla kendi kültürümüz değil Osmanlı medeniyeti terk edilecektir. Ona göre, Osmanlı modernleşmesindeki başarısızlık, kültür-medeniyet ayrımının doğru olarak yapılmamasından kaynaklanmıştır. Gökalp, modernleşme konusundaki düşünceleriyle Cumhuriyet kadrolarına önemli bir miras bırakmış, Atatürk'ün reformlarının yolunu açmıştır. (Vatandaş, Celalettin, "Kavram ve Kapsam Açısından Türk Modernleşmesi", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Nova Yayınları, Ankara, 2006, s. 115)

göre, bir milletin kültürü o milletin fertlerinin ruhlarında birer kuvvet halinde ortaya çıkar. Kültür bir millete mahsus olup millî bir karakter gösterdiğinden eğitim de millî olmalıdır.

1908'den sonraki eğitim hareketleri, halkın bölünmesine sebep olan şartların ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Yönetici aydın kesim ve köylü kitle, Türk toplumundaki iki büyük sosyal yapıyı oluşturmaktadır. Aydınlar arasında da medreseliler ile mektepliler şeklinde bir ikilik ortaya çıkmıştır. Ziya Gökalp, Türk toplumundaki eğitilmiş kesimi medreseden yetişenler ve laik okullarda eğitim alanlar şeklinde belirlemektedir. Bu tabloya bakıldığında, Türk halkının bir kısmı Eski Çağda, bir kısmı Orta Çağda, diğer bir kısmı da Yeni Çağda yaşamaktadır. Gökalp'in çabası, bu üç farklı medeniyete ve eğitime sahip milletin hayatının çağın şartlarına nasıl ayak uyduracağı ve bu üç farklı sosyal yapıyı nasıl bir eğitim sistemi içinde yoğurmak gerektiği üzerinde olmuştur.

Ziya Gökalp'a göre, eğitim iki temel üstünde gelişir. Eğitimin amacı, kişiyi toplumsal çevre ve doğal çevreye alıştırmaktır. Kişi, içinde yaşadığı toplumsal çevreye toplumun dil, din, ahlak, hukuk, güzel sanatlar ve ekonomi alanındaki değer yargılarını öğrenerek alışır. Ziya Gökalp bu değer yargılarına "hars" adını verir. Gökalp'a göre, bireyin toplum vasıtasıyla ve zorunlu olarak doğrudan aldığı bu eğitim sayesinde, birey toplumsal değerler yoluyla eğitilmiş olur. Ziya Gökalp'ın "müntezir terbiye" (yaygın eğitim) adını verdiği bu eğitim anlayışı, kişileri millî kültürüne alıştıran sosyal bir olgudur. Bu yönüyle de millîdir.²⁰

Ziya Gökalp, millî kültüre dayalı bir eğitim yanında, uluslararası değerleri ve tekniği çocuklara öğretmek gerektiğini de ortaya koyar. Gökalp'a göre millî kültürü öğretmeye çalışmak Batı medeniyetini kabul etmeye engel değildir. Gökalp, medresenin millî kültüre önem vermediğini, bizdeki yeni okulların ve medresenin öğrencilerin ahlakını bozduğunu savunmuştur.²¹

²⁰ Ali Canip Yöntem de, eğitimde çocukları ve gençleri ekonomik hayata hazırlamak anlayışını yaşadığı zamanın şartlarına uygun bulmaz. Öncelikle bir kültür eğitiminin gerçekleştirilmesinin önemli olduğunu düşünen Ali Canip, bu fikirleriyle Ziya Gökalp'ın eğitim anlayışının yanında yer almıştır. Ona göre, Türk toplumunda bir hastalık halini alan atalet ve vurdumduymazlık yeni felaketlere yol açacaktır. Bu halin çözümü için her kafadan ayrı bir ses çıkması ve "*İktisadî hâkimiyeti temin edelim!*" şeklindeki fikirlerin ortaya atılması, bir çözüm getirmeyecektir. Ali Canip, ekonomik bağımsızlığı ileri sürmekten önce bunu gerçekleştirecek bir Türklüğün kurulması gerektiği fikrindedir. Ali Canip Yöntem, Türk toplumunun yenileşme hareketlerinin başarılı olamamasının sebebi olarak Türklük fikrinin ortaya çıkmamasını gösterir. Ali Canip'e göre, bir topluma mensup olan bireylerin ortak vicdanları yoksa bir nesle mensup olsalar bile, bir kavim ve bir millet olamayacaklardır. Ali Canip Yöntem, ortak vicdana ve milliyet şuuruna sahip bir Türk milleti olmayınca, ekonomik bağımsızlık fikrinin gerçekleşmesinin de mümkün olmayacağını ileri sürmüştür. (Yöntem, Ali Canip, "Büyük Duygu'ya", *Büyük Duygu*, nr: 4, 13 Nisan 1329, s. 50-52.)

²¹ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 38-39.

Ziya Gökalp, eğitimde bireyciliğin karşısında bir tavır almıştır. Bu tavır, Durkheim'dan kaynaklanan "Toplumsal Kutsallığı" kavramıyla açıklanmaktadır.²² Gökalp, özgür kişilik anlayışını, sadece padişahlığın otokrasisi ve geleneksel İslam'ın dogmatik ruhu ile savaşımına ters düşmediği sürece kabul eder. Gökalp, "İslam Birliği"ni savunanlarla "Baticılar"ın fikirlerini bireysel nedenlere dayandırdığına inanır. Bireyin ve onun aklının sosyal düzenleme için ölçüt olamayacağını çünkü bunun ya tutuculuğa ya da ütopyacılığa götürdüğüne inanır ve her ikisinin de gerçeklere karşı kapalı olduğunu savunur. Gökalp'a göre bireycilik, ideallerde azalmaya, şüpheciliğe, moral istikrarsızlığa ve hayal kırıklığı ile çöküntüye yol açar. Herhangi bir toplumda bireyciliğin ön plana geçmesi, o toplumun çöküşünün bir işaretidir.²³

Ziya Gökalp'ın eğitimin toplum üzerindeki etkisine dikkat çeken millî eğitim anlayışı, devrindeki çağdaş eğitimciler ve bireyciler tarafından eleştirilmiştir. Ziya Gökalp, eğitimde bireyci görüşleriyle bilinen Satı Bey'le tartışmaya da girmiştir.²⁴

²² İlk felsefi düşüncelerini Fouillée ve okulunun felsefesinden alan Ziya Gökalp, bu felsefi anlayışın bireyi özgür ve yaratıcı bir öge olarak görüp ona toplumun temeli olarak bakması, insanın yaratıcı güçlerinin kaynağını organik ve inorganik bütün parçalarında bulunan bir ruhsal ögeden aldığı şeklindeki "mistik anlayışı" kabul etmesi yüzünden Fouillée'nin anlayışına karşı çıkmıştır.

Ziya Gökalp'ın pozitivist anlayışı böyle mistik bir yaklaşımı kabul etmeye imkân tanımamıştır. Diğer yandan Ziya Gökalp Durkheim'den gelen etkiyle bireyi değil toplumu esas alan bir fikir anlayışının taraftarıdır. Ona göre, toplumsal ülküleri benimseyerek bunların içinde eriyen bireysel öz, toplumsal kişilik içinde kaybolmaktadır. Birey, kişisel çıkarlarını unutmakta ve tüm çabalarını toplum yararına kullanmaktadır. Toplum kutsallığının bilincine varan birey, toplumsal ruhun kendine insanüstü bir güç verdiğini duymaktadır. Dolayısıyla birey toplumsal bilinç ortamında yaşayarak beşer düzeyinden insan seviyesine yükselmektedir. İnsanın en yüce ahlaki amacı, ferdiyetini şahsiyete dönüştürmektir. Ancak birey ferdiyetten kurtulup şahsiyetine kavuşabilmesi için benlik ve ihtiraslarından sıyrılmak zorundadır. Ferdiyet, insanın kendini bağlayan şahsi ihtiraslarından kurtulup içinde bulunduğu toplumun diğer üyelerinin de benimsediği inançlara uygun bir şekilde düşünmek ve davranmak suretiyle şahsiyete dönüşmektedir. (Uriel Hayd-Çev. Kadir Günay, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 33-42.)

²³ Alkan, Cevat, *Eğitim Felsefesi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1983, s. 57.

²⁴ Satı Bey, Ziya Gökalp'la *Muallim Mecmuasında* millî eğitim konusuyla ilgili olarak "kolektif şuur"; *Terbiye Mecmuasında* "millî eğitim ve ahlak"; *Yeni Mecmua*'da da "mükâfat ve ceza" konuları etrafında tartışmaya girer. Satı Bey'e göre sosyal vicdan veya kalabalık şuur, bireysel şuur gibi doğrudan doğruya sezgi ile idrak edilemez. Bu sebeple Ziya Gökalp'ın eğitimi "millî kültürü bireye toplumsal değerler bütünü olarak aktarmak anlayışı"nı reddeder.

Eğitimin millîliği meselesi de Ziya Gökalp ile Satı Bey arasında tartışma konusudur. Satı Bey, Ziya Gökalp'ın kültürün bireylere aşılması anlamındaki millî eğitimin sadece ruhsal eğitim anlamıyla sınırlandırılmayıp aynı zamanda beden eğitiminde de geçerli olduğuna dair görüşünü reddederek "*Beden terbiyesiyle değer hükümleri arasında bir münasebet olmadığı meydandadır.*" der. Satı Bey, eğitim kavramının öğretimi içine almayan bir anlamda kullanıldığı takdirde sadece ahlak ve duygu eğitiminin millî olabileceğini kabul eder.

Ziya Gökalp'ın eğitimi bireyi toplumsallaştıran, ona bir topluma mensubiyet şuurı kazandıran anlayışına karşılık, Satı Bey, eğitimi bireyleri beden, fikir ve ahlak bakımından dengeli biçimde geliştirerek mükemmelleştirmek olarak kabul eder. Satı Bey, aynı vatanın çeşitli milletlerine karşı düşmanca bir tutum takınan, çağdaş gelişmelerin gereklerine karşı gelen bir eğitimin bizim için zararlı olabileceğine işaret ederek, eğitimdeki Türkçü yaklaşımları reddeder. (Kafadar, Osman – Öztürk, Faruk,

Satı Bey, eğitimde her ne kadar bireyci görüşü benimsemişse de aynı bireyci görüşü paylaştan Prens Sabahattin ve Abdullah Cevdet gibi Anglosakson eğitim sistemi üzerinde durmaz. Satı Bey'e göre toplumlarda asıl olan bireylerdir. Eğitimin amacı, bireyin kişisel yeteneklerini ve ruhi melekelerini geliştirmektir. Çünkü toplumsal olayların hepsi psikolojik olaylardan çıkarılabilir. Bunların telkin ve eğitim metotları ile kusursuzlaştırılması sayesinde toplumlar da gelişirler. Okullar bunun için bireyin keşif ve yaratma yeteneklerini geliştirecek biçimde düzenlenmelidir. Pedagoji, bir sosyal bilim dalı olarak eğitim tarihimize Satı Bey ile girmiştir.²⁵

II. Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp'ın ferdi değil toplumu merkeze alan eğitim anlayışına Halide Edib'ten de eleştiri gelmiştir. Ziya Gökalp'ın Balkan Savaşı yıllarında söylediği;

"Fert yok cemiyet var

Hak yok vazife var"

mısralarında ifadesini bulan eğitim anlayışını, Halide Edib 31 Ekim 1949'da *Akşam* gazetesinde yazdığı "Çoban ve Sürü" başlıklı yazısında eleştirmiştir. Halide Edib, Gökalp'ın bireyi değil toplumu merkeze alan anlayışının bireyin özgürlüğüne dayanan demokrasiye aykırı düştüğünü belirtir. Halide Edib, yukarıdaki mısralarda, insanlarda adeta kendilerini idare edecek bir çoban veya mutlak bir şef hasretinin sezildiğini ima ederek, bunun tehlikeli sonuçlar verecek bir düşünce olduğunu ileri sürer. Halide Edib'e göre, insanların haklarının olmadığı ve vazife duygusunun esas olduğu bir toplum düzeninde, birey hürriyeti yok olacaktır. Böyle bir toplumdaki insanlar adeta birer kukla misali, istenildiği gibi yönetilecektir. Halide Edib de tıpkı Satı Bey gibi, fertlerin iyi yetiştirilmesi sayesinde toplumun yükselebileceği görüşünü paylaşır. Bu düşüncesini, "*Cemiyet fertlerden çıkar, fertleri teker teker ne kadar maddi ve manevi sahada ilerlemişse, bilhassa bu iki saha arasındaki ölçüyü bulmuşsa, o cemiyet o kadar ileri ve medeni bir cemiyettir.*" sözleriyle dile getirir.²⁶

İsmail Hakkı Baltacıoğlu da, II. Meşrutiyet döneminde modern pedagojinin ilkelerini okullarda uygulamak suretiyle tanınmış ve başarılı olmuştur. Tanzimat'tan itibaren takip edilen yenileşme hareketlerinde hep el yordamıyla hareket edilmiş, eğitim alanında da hep aynı anlayış hâkim olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde de eğitim hamlelerine bilimsel ve sistemli bir anlayışla girildiğini söylemek mümkün değildir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, hem eğitim

Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar M. Satı Bey, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 5-7.

²⁵ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 41.

²⁶ Enginün, İnci, "Ziya Gökalp ve Halide Edib Adivar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 2001, s. 85-86.

sistemimizin geçmiş dönemlerine ait hem de eğitimde pedagojik ilkelere ait değerlendirme yazılarını *Pedagojide İhtilal* adlı kitabında toplamıştır. Baltacıoğlu, bu eserin önsözünde, eğitim alanında yapılan çalışmaların pedagojik anlayıştan uzak olduğuna dikkat çeker:

“ Tanzimat'tan bu yana, açtığımız okullara, çizdiğimiz programlara, okuttuğumuz kitaplara, kullandığımız usullere bakın. Biz, bir türlü pedagoji anlıyoruz, o da okul sıralarında oturtan, kitap okutan, bilgi ezberleten, imtihana, sınava hazırlayan, memurluğa imrendiren pedagoji! Benim aradığım pedagoji ne Tanzimat pedagojisi, ne Meşrutiyet pedagojisi ve ne de Cumhuriyet pedagojisidir. Benim aradığım pedagoji, atom devrine yakışan yaratıcı insanı, yaratıcı Türk'ü yetiştiren yaratıcı pedagojidir...”²⁷

Türk eğitiminin modernleşmesinde Satı Bey ve Tevfik Fikret'in savunduğu düşünceler “İslam Birliği” taraftarlarının hücumuna uğramıştır. Ziya Gökalp ise fikirleriyle hem “Batıcılık” hem de “İslam Birliği” fikirlerine eleştiriler yöneltmiştir. Gökalp, eğitim ve ahlak-din ilişkisi hakkında her iki tarafı da eleştirerek, her iki tarafın haklı ve haksız yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Dinin kişi üzerindeki etkisinin zayıflamasından kaynaklanan bir moral bunalımının görüldüğü bu dönemde, okullarda din eğitiminin verilmesini çare olarak göstermek de doğru değildir. Dinin esaslarına dayalı bir ahlak anlayışı, bütün moral değerlerini dinden alan bir toplum için geçerlidir. Fakat Osmanlı toplumunda 19. yüzyılda ahlak değerlerinin kaynağı artık din değildir. Türk toplumu ümmet toplumundan ulus toplumuna geçtiğinden manevi bir bunalım yaşanmaktadır. Bu yüzden taassup, riyakârlık, dinsizlik, dinin ahlak değerlerinin kaynağı olarak görevini yerine getiremeyişinin görüntülerinden başka şeyler değildir.²⁸

2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Reformu Çabaları

Osmanlı Devleti'nde III. Selim devrinden beri yükseköğretime ağırlık verilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ülkemizde eğitim alanında çeşitli girişimlerden biri olan “Eğitim Reformu”, Türk millî eğitimini yeni bir anlayışla yeniden düzenleme uğraşısıdır. II. Meşrutiyet devrinde, Millî Eğitim Bakanı Emrullah Efendi'nin ortaya koyduğu “Tuba Ağacı Nazariyesi” reform hareketinin niteliğini açıklamaktadır. Bu anlayış, eğitim sisteminin yukarıdan aşağıya doğru bir düzenlemeye tabi tutulmasını öngörür. Buna göre, eğitimde öncelik ilköğretime değil yükseköğretime verilecek, yükseköğretimde gerekli iyileştirmeler yapıp kalite arttırıldığında bu durum eğitimin alt kademelerinde de olumlu sonuçlar doğuracaktır.²⁹

²⁷ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Pedagojide İhtilal*, İstanbul, 1964, eserin önsözü.

²⁸ Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları-I, İstanbul, 1979, s. 448.

²⁹ Bu devletçi ve elitist anlayış, Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma hareketlerinin de temel niteliğidir. Bu yönüyle bu hareket bir “modernleştirme” özelliği gösterir. Atatürk de, “fertlerin mütefekkir olmadığı bir toplumun kolaylıkla iyi veya fena istikametlere sevk olunabileceği”nden söz ederek, bireylerin

Dönemin önde gelen eğitimcilerinden Mustafa Satı Bey, “Tuba Ağacı Nazariyesi”ne şiddetle itiraz eder. Ona göre eğitim reformuna ilköğretimden başlanmalıdır. Böylece orta ve yükseköğretime hem sayı hem de nitelik açısından yeterli öğrenci yetiştirmek mümkün olacaktır. Aksi takdirde, ortaöğretim ve yükseköğretimde istenen kalite ve öğrenci sayısının yakalanması mümkün olmayacaktır.

Satı Bey, bizde eğitim meselesinin yanlış anlaşıldığına dikkat çekerek, eğitim denince akla para, okul binası, araç-gereç gibi maddi unsurların geldiğini söyler. Satı Bey, asıl meselenin öğretmen yetiştirmek meselesi olduğunu, bunun ise ancak II. Meşrutiyet döneminde anlaşıldığını ifade eder. Ancak bu kez de hazırlıksız olarak çok sayıda darülmuallimin açılarak niteliksiz öğretmen yetiştirilmiştir. Satı Bey, Emrullah Efendi’nin “Tuba Ağacı Nazariyesi”ni savunanların gerekçe olarak:

-Dünyanın her yerinde önce yükseköğretimin geliştirilip sonra ilköğretim meselesinin ele alındığı,

-Bize her şeyden önce yükseköğrenim görmüş bir aydınlar topluluğunun lazım olduğu şeklindeki fikirleri öne sürdüklerini söyleyerek, bu düşüncelerin yanlışlığını göstermeye çalışmıştır. Satı Bey’e göre, sağlam bir ilköğretime dayanmayan yükseköğretim hiçbir zaman gelişemez. Eğitimin gelişmesinin yükseköğretimden başlanarak mümkün olduğu İtalya, İspanya, İngiltere için doğrudur. Ancak Japonya, Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkelerde ise yükseköğretimden önce ilköğretim gelmektedir.

Satı Bey, Tanzimat döneminde darülfünun kurulmasındaki başarısızlığı, burayı besleyecek alt kademe eğitim kurumlarının olmamasına bağlar. Oysa Harbiye ve Tıbbiye’nin başarılı olmasının ardında askerî idadi ve rüştiyeler vardır. Eğitimdeki reformun ilköğretimden başlamasını savunan Satı Bey, diğer yandan eğitim kurumlarının tüm düzeyleri arasında da bir uyumun ve ahengin sağlanmasının da önemine işaret etmiştir.³⁰

2.3. Yeni Okullar ve Öğretmen Yetiştirme

Osmanlı Devleti’nin giriştiği eğitim reformlarının ana kaynağı askerî ve politiktir. Bu sebeple genel halk eğitimindeki gelişmeler, subaylar ve bürokratlar için yapılan eğitim reformlarını çok geriden izlemiştir. Liderler genellikle toplumu yukarıdan aşağıya doğru değiştireceklerine inanmışlardır. II. Meşrutiyet devrinde hâkim otoritenin eğitimden beklediği, seçkin öğrencileri genel, akademik bir eğitimden geçirerek, toplum için yüksek seviyede yönetici yani “elit” yetiştirmektir. Tanzimat döneminin iki önemli modern kurumu olan

yukarıdan aşağıya, devlet eliyle aydınlatılması ve modernleştirilmesinin zorunluluğunu dile getirmiştir. (bkz. Vatandaş, Celalettin, a.g.m., s. 126.)

³⁰ Akyüz, Yahya, a.g.e., s. 276-277.

Galatasaray Lisesi ve Mülkiye Okulu, gittikçe yönetici sınıfların oğullarını eğitmek için gözde yerler haline gelmişlerdir. Bu yeni okulların öğrencileri, ileride babalarının yerini almak üzere yetişen egemen sınıfın çocuklarıdır. Bu durum, Türk modernleşme tarihinin hem “devletçi” hem de “elitist” bir özellik taşıdığını gösterir. Orta ve yükseköğretim kurumları fakir ailelerin başarılı öğrencilerine parasız yatılı ya da burs yoluyla kapılarını açmakla birlikte, öğrencilerini genellikle İstanbul’daki seçkin sınıflardan seçmiştir³¹

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Partisi’nin hükümet içinde eğitim işleriyle yakın ilgisi Hakkı Paşa’nın Sadrazamlığında (1910) Maarif Nazırı olan Emrullah Efendiyle başlar. İlk iş olarak muallim mekteplerinin ıslahına girilir. İstanbul Muallim Mektebinin programlarının ıslahına gidilerek, öğretmen adaylarına öğretme melekelerini kazandırmak için eğitim ve öğretim yöntemi derslerinin okutulmasına başlanır. Ancak eğitim ve öğretim işlerinde belli program ve metotlar belirlenmeden girilen bu işler bazı sıkıntılara yol açar. Dönemin önde gelen eğitimcilerinden Satı Bey, Emrullah Efendi’ye verdiği kanun tasarısında, ders programlarının ve ders kitaplarının hazırlanmasında alelacele hareket edilmesini ve yetersiz kalınmasını, alt yapısı hazırlanmadığı halde illerde numune rüştiyeleri ve darülmualliminler açılmasını eleştirmiştir.³²

II. Meşrutiyet döneminde laik eğitim kurumları olan iptidai, idadi, öğretmen okulları ve meslek okulları açılmıştır. Yine bu dönemde Darülfünun yeniden örgütlenmiştir. Kızlara ortaöğretim ve üniversite kapılarının açılması da yine bu dönemde olmuştur.

II. Meşrutiyet devrinde ortaöğretimde birçok çalışmalar görülmekle birlikte isyanlar, savaşlar ve ekonomik şartlar sebebiyle büyük sıkıntılar çekilmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında küçük yaşlarda gençlerin askere alınmaları yüzünden okullara öğrenci bulunamamıştır. Yeni açılan sultanilere öğretmen yetiştirmek için de bu dönemde köklü bir harekete girişilememiştir.

Diğer yandan Meşrutiyet devrinin verdiği kültürün temeli “Osmanlıcılık” ilkesine dayanmaktadır. Hilafet kurumuna verilen önem ve “Osmanlıcılık” siyasetinin devamı yüzünden, kendilerinden verim alınamayacak derecede bozulmuş olan medreselere harcanan emekle, eğitime harcanan maddi-manevi imkânlar da parçalanmıştır. Kaynakların ekonomik ve hedefler doğrultusunda kullanılamaması, ekonomik engellerin aşılmasının sebeplerinden biridir. Diğer taraftan hiçbir kontrole tabi olmadan eğitim yapan yabancı okullar, propaganda yoluyla birçok öğrenciyi kendi saflarına çekmiştir.³³

³¹ Kaya, Yahya Kemal, *a.g.e.*, s. 76-77.

³² Yücel, Hasan Âli, *a.g.e.*, s. 17.

³³ Yücel, Hasan Âli, *a.g.e.*, s. 18.

II. Meşrutiyet döneminin eğitime getirdiği yeni anlayışlardan biri de Tanzimat'ın aydınlatıcı “münevver” tipinden “profesyonel öğretmen tipi”ne geçiş olmuştur. Toplum içinde öğretmen ilk kez bir meslek adamı, bir yetiştirme uzmanı olarak görülür. Subay, hâkim, doktor gibi öğretmen de bir bilimin uygulayıcısı olacaktır. Öğretmen yetiştiren okullar, öğretmen sayısı, mesleki yayınlar bu dönemin yenilikleri olmuştur.

Yeni öğretmen tipinin toplumda ortaya çıkışının iki önemli yönü vardır. Bunlardan birincisi, bu dönemdeki öğretmenlerin seçkin tabakası yeni usullerle yetiştirilenler değil, çoğunu ordunun yetiştirdiği ve Meşrutiyet'in özgürleştirdiği kişilerdir. 1908'den sonra birçok subay eğitim, fikir ve edebiyat sahasına geçmiştir.

Yeni öğretmen tipinin ikinci özelliği, toplum içinde yerini kazanmaya ve tanınmaya başlayan öğretmenin, gelenek ve alışkanlıkların son güçlü bekçisi olan hoca karşısına çıkarılmasıdır. II. Meşrutiyet'in eğitim anlayışına göre eğitim, çocuğu çevresinin etkilerine karşıt yeni bir insan olarak yetiştirmektir. Öğretmenin görevi sadece okutmak ve ezberletmek, dayak atmak değil, fikir, ahlak, davranış bakımından yetiştirecekler model olmaktır. Elishi, oyun, beden eğitimi, müzik, yürüyüş okullara ilk kez bu dönemde girmeye başlamıştır.³⁴

Eğitimde Batı medeniyetinin temeli olan bireyciliğin Türk eğitim sistemine hâkim kılınması çabaları, II. Meşrutiyet döneminde Tevfik Fikret ve Satı Bey'in öncülüğünde devam eder. Satı Bey ve Tevfik Fikret, “eğitimde özel girişimcilik” sloganının etkisiyle, eğitim yoluyla ülkede gelenekselleşen asalak tipleri ve bürokrasinin ihtiyacı olan tipleri yetiştiren anlayışın önüne geçmeye çalışmışlardır.

Türk edebiyatında gençlerle birlikte çocukları da düşünen ilk Türk şairi Tevfik Fikret olmuştur. O, gençler kadar çocuklara da önem verip onlar için Türk edebiyatında ilk şiir kitabı yazan şairdir. *Halûk'un Defteri* adlı eserinde, gençliğe inandığı fikirleri aşilayarak onları fikir yolu ile eğitmek isteyen eğitimci şair, *Şermin*'de ise çocukları şiir yolu ile eğitme çabasındadır.³⁵

Tevfik Fikret, şairliğinin yanında bizzat eğitimin içinde olmasının ve Batıya açık çevrelerin okullarında öğretmenlik yapmasının verdiği imkânlarla, düşündüğü eğitim tarzını “Yeni Mektep” kavramıyla ifade eder. “Yeni Mektep”in amacı, çocuğun hafızasını geliştirmek değil, onu yaşanan hayata hazırlamaktır. Anglosakson memleketlerinde olduğu gibi, bu okulda spora ve el işine soyut bilgidenden daha çok önem verilir. “Yeni Mektep” bilim adamı değil, iş adamı yetiştirmek istediği için çocuğa vücudunu ve elini kullanmayı öğretir. Dünyaya, günlük

³⁴ Berkes, Niyazi, *a.g.e.*, s. 445-446.

³⁵ Kavcar, Cahit, *Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:119, Ankara, 1982, s. 31-32.

hayata yönelen bu “yeni insan”ın hayatında mistik duygulara yer yoktur. Onun yerini “hayat bilgisi” alır.³⁶

“Yeni Mektep”, genç kuşakları toplumun geleneklerinden sıyrarak, onların hayatlarında meslek ve uygarlık erdemlerinin doğmasını sağlayacak bir eğitim verecektir. Bu okulda yetişenler, hükümet memurluğuna dayanmadan hayata atılacaklar, kendi girişimleriyle başarı kazanacaklardır. Öğretim dili Türkçe ve İngilizce olacaktır. İngilizceye “*liberalizmi ve özel girişimcilik ruhu bize model olması gereken bir ırkın dili olduğundan*” önem verilecektir. Fransızca, Almanca, Rusça seçmeli diller olacaktır. “Yeni Mektep”te okutma amaç değil araç olacaktır. El sanatlarına, beden eğitimine önem verilecektir. Müzik, resim ve geziler programların önemli yanları olacaktır. Okulun iki önemli amacı, ziraat ve ticaret adamı yetiştirmektir.³⁷ Ancak Tevfik Fikret bu idealini gerçekleştiremez. O, sadece yeni insan tipinin yeni bir eğitim metodu ile yetiştirilebileceğine inandığı “Yeni Mektep” adlı bir okul kurmak istemiş, bu idealini gerçekleştiremeyince fikirlerinden bazılarını Galatasaray Sultanisinde uygulamaya çalışmıştır. Tevfik Fikret, uzun yıllar çalıştığı Amerikan Kolejinde, eski Türk ve Fransız örneğinden tamamıyla farklı bir eğitim metodu ile karşılaşmış, öncelikle oğlu Halûk’u bu eğitim anlayışına göre yetiştirmek istemiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, II. Meşrutiyet döneminde Maarif Vekâletine verdiği bir raporda, öğretmen yetiştirmede eksikliğin nerde olduğu hakkında fikirlerini ortaya koymuştur. Bu fikirler iki başlık altında toplanır:

1. *Darülmuallimler iyi öğretmen yetiştirememektedir. Bunun birinci sebebi, okulun öğrencilere mesleki ideal verememesidir. Bu sebeple Darülmuallim öğrencileri öğretmenlik aşkı ve tutkusuyla değil, ilim tahsili ve medeniyet idealleri ile yetişmektedirler. Bundan dolayı da Darülmuallim öğretmen olmaktan ziyade münevver olmak için bir basamak olarak görülmektedir.*

2. *Darülmuallimlerin hep şehir ve medeniyet çocuklarını barındırması, buralarda köy ve millet ruhunun yaşatılamaması bu okulların başarılı olamamasının ikinci sebebidir. Darülmuallimler cahil köylüleri aydınlatmak ve medenileştirmek ihtiyacının sonucu kurulmuş medeni ve siyasi kurumlardır. Darülmuallimler bilgiyi merkeze alan ukala memur zihniyetiyle millete tepeden bakan muallimler yetiştirmekle bu amaçlarına hizmet edemez. Böyle bir anlayışla yetiştirilen öğretmenleri fakir cahil köylere göndermek zorla iş yaptırmak gibidir. Oysa ilköğretim öğretmeni okuyup yazma öğretmekten öte öğrencilerine milliyetini ve kültürünü hissettiren ve öğreten kişidir. Her okuldan çok milli mefkûrenin hissedildiği ve yaşatılması*

³⁶ Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1995, s. 186-187.

³⁷ Berkes, Niyazi, *a.g.e.*, s.447.

*gereken yerler olan Darülmualimlerde din, edebiyat, ahlak, musiki gibi manevi yönden eğitimi temin eden derslere önem verilmelidir.*³⁸

Tanzimat döneminde başlanan eğitim hareketlerinin 1908'den sonra da yenileşme çabalarıyla birlikte devam ettiği görülür. Ancak eğitimin getirdiği maliyetlerin karşılanması zaman zaman imkânsız hale gelmiştir. Yeni okullar yapmak, öğretmen yetiştirmek ve bunların giderlerini karşılamak Tanzimat devrinden itibaren hükümetlerin en önemli sorunlarından biri olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde de ekonomik sorunlar üzerinde bir düzeltme çalışması yapılamadığından önceden gelen sorunlar artarak devam etmiştir. II. Meşrutiyet devrinin bugünlere bıraktığı en önemli girişimler, laik ahlakın temellerinin atılması, sınırlı da olsa karma eğitime geçilmesi ve deneyin okul programlarında yer alması gibi faaliyetlerdir.³⁹

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma sürecinde eğitim alanındaki gelişmelere bakıldığında, 1920'lere gelene kadar hem yasal düzenlemeler hem de uygulamalar bakımından uzun mesafeler kat edildiği görülür. Özellikle Batılı tarzda eğitim veren okulların açılmasıyla Türk eğitim sistemi Batıdaki eğitim sistemlerinin temel niteliklerini de kazanmıştır. Batı tarzında ilk, orta ve üniversite seviyesinde işleyen bir sistem oluşturulmuş, bu düzeni idare edecek Maarif Vekâleti de kurulmuştur. Eğitimin tamamen millî niteliğe kavuşması, eğitimin tek elden idare edilmesi ve eğitim sisteminin birbiriyle çatışan kurumlarının ortadan kaldırılması ancak Cumhuriyet döneminde mümkün olmuştur.

3. Cumhuriyet Döneminde Türk Eğitimi

Cumhuriyet dönemi eğitiminin temel amacı, yeni kurulan devletin rejiminin bütün okullardaki öğrencilerde millî bir şuur haline getirilmesidir. Bu konuda başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Millî Mücadele'den itibaren Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olan bakanların eğitim hakkındaki düşünceleri bu temel üzerinde olmuştur. Memleketin içinde bulunduğu kötü durumdan ancak eğitim yoluyla kurtulabileceği düşüncesi, Cumhuriyet dönemindeki eğitim ve kültür politikalarının da temel hareket noktasını oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadro, eğitim meselesine büyük önem vermiştir. Gerek Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime ve kültüre dair sözleri, gerekse daha 16 Temmuz 1921'de, savaşın en şiddetli günlerinde I. Eğitim Şûrası'nı toplaması bunun en belirgin işaretidir. Eğitim, Cumhuriyet döneminde millî idealleri oluşturmak ve yaymak, millî bir devlet kurmak, modern bir toplum oluşturmak gibi amaçları benimsemiştir. Yeni devletin kurucuları, her alanda Batılılaşmayı kendine rehber edinmişler, ancak eğitim yoluyla modern bir toplum özelliği

³⁸ Akyüz, Yahya, *a.g.e.*, s. 258.

³⁹ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 44-45.

kazanabileceğimizi düşünmüşlerdir. Bu sebeple eğitimin millî kültüre dayanması, medrese-mektep ikiliğinden kurtarılarak eğitimde birliğin sağlanması ve eğitimin tek elden idare edilmesi, bu dönemde öncelikli hedefler olmuştur. Cumhuriyet döneminde ortaöğretim sisteminin bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sonuçları İhsan Sungu “Orta Tahsilin Gayesi”⁴⁰ adlı yazısında değerlendirmiştir.

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden eğitim amaçları hakkında ortaya çıkan fikirler, maddi ve manevi yönden kişilikli ve yeni hayata hazır nesillerin yetiştirilmesini hedeflemektedir. Dönemin Millî Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler’in 8 Mart 1923 tarihli bir genelgesinde, “eğitimin amaçları” şöyle ortaya çıkar:

1. Nesillerin millî varlıkları ile çatışmayan her fikre saygılı olarak yetiştirilmesi.
2. Okulların ülkeyi ekonomik esaret altında bırakmayacak kafalar yetiştirmesi.
3. Her alanda güçlü ve azimli nesiller yetiştirilmesi.

Bu amaçlarda ortaya çıkan ilkeler, yetişecek nesillerin demokratik anlayışa sahip, mesleki ve teknik açıdan gelişmiş, idealist bireyler olarak hayata atılmasını öngörmektedir.

3.1. Cumhuriyet Döneminde Yetiştirilecek İnsanın Niteliği

Cumhuriyet’in ilk on yılında insan yetiştirme düzenimizin sosyolojik, felsefi ve pratiğe dönük uygulamalarla hayata geçirildiği görülür. Sosyolojik açıdan eski eğitim sisteminin insan yetiştirmede başarılı olamadığı, kalıp halinde tutum ve davranış gösteren, kendi iradesini yansıtmaktan aciz insan yetiştirdiği, dile getirilen görüşlerdendir. Avni Başman’ın *Hayat Mecmuası*’nda yayınlanan “İki Nevi İnsan”⁴¹ başlıklı yazısında bu konu üzerinde durulur. Yazar, Cumhuriyet dönemine gelene kadarki eğitimimizin iki tip insan yetiştirdiğini söyler. Bunlardan birincisi, bütün olumsuz nitelikleri üzerinde taşıyan “Dökme İnsan”dır. Yazara göre bu tip insanlar esnek olmayıp, zorluklara karşı dirençli değildir. İdareleri son derece kolay olan bu tip insanların mücadele kabiliyeti zayıf olup ancak kendi halinde bir hayat sürdürecektir. Bu insan tipini ortaya çıkaran sakin ve durgun bir sosyal çevredir. Kendi sosyal ve ekonomik hayatlarının eğitimini alan bu insanları asıl şekillendiren büyük sosyal yapının kıymet

⁴⁰ İhsan Sungu, Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla bütün kültür kurumlarından yetişen bireylerin düşünce ve ideallerinde uyumun sağlandığını, Cumhuriyetle birlikte ortaöğretimin parasız bir hale getirilerek, bütün genlere bu kurumların kapılarının açıldığını, eğitimde fırsat eşitliği sağlandığını, ortaöğrenimin daha kısa sürede tamamlanabildiğini, ortaokulu bitirip liseye gidemeyenlerin hayata hazırlanabildiğini, öğrencilere parasız yatılı ortaöğrenim görme imkânı verildiğini, yeterliliğe sahip lise mezunlarına Avrupa ve Amerika’da parasız öğrenim imkânı tanındığını ifade etmektedir. Sungu, İhsan, “Orta Tahsilin Gayesi”, M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman, , *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II-*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, s. 270-280.

⁴¹ Başman, Avni, “İki Nevi İnsan”, M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman, *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II-*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 468-472.

hükümleri sabit ve katıdır. Bu kıymet hükümleri, ezelden belli otoritelere dayanan değişmez nitelik taşır.

Yazar, özelliklerini belirttiği “Dökme İnsan”lara örnek olarak da, saray fertleri, Babialı uzantıları, halifeler, kâtipler, kalem efendileri, ilmiye heyeti, esnaf, sanayi ve ticaret adamları, köylüler, eşraf gibi çok çeşitli kesimlerden insanları gösterir. Durgun cemiyetlerde görülen kalıp fikir ve davranışlar, insanların sosyal mevkileri değişse de tümünde benzer şekilde ortaya çıkmaktadır. “Dökme İnsan”lardan oluşan toplumlarda okulların en büyük görevi, ruhları sabit kalıplara uydurmak ve onları dondurmaktır. Türk toplumunda bu insan tipi maziye temsil etmektedir.

Yazarın dikkat çektiği diğer insan tipi de “Dövme İnsan”dır. Bu tip insanların ruhu, şeklini hayatın içinde dövüle dövüle almıştır ve bu şekil sabit ve katı değildir. Bunlarda mücadele kudreti yüksek, irade sağlamdır. Bu insanları vücuda getiren sosyal çevredir. Bu çevre durgun olmayıp daima bir hareket ve ilerleme halindedir. Böyle sosyal çevreler ruhları dar kalıplara sokmayıp aksine onlara devamlı yeni durumlara uyma kabiliyeti ve istikameti verir.

“Dövme İnsan”ların idareleri zordur. Çünkü bunların ruhu sürekli bir oluş halindedir ve sürekli hareket ettikleri, tepki verdikleri için bunlarda sükûnet ve itaat yoktur. Demire benzeyen bu insanlar örs ile çekiç arasında sürekli biçimlenirler. Bu insanlara toplum “*örslük*”, hayat olayları da “*çekiçlik*” yapar. Balkanlardaki Türk subayları ve Türk inkılabını yaratan nesil bu “Dövme İnsan”ın kendisidir.

Yazara göre, Türk ihtilâli düşmanı yendikten sonra, içerdeki kalıp insanların oluşturduğu köhne yapıyı da yıkacaktır. Eskiye temsil eden bu kesimler, ilerlemenin ve demokrasinin önündeki en büyük engeldir. Bu sebeple yeni neslin eğitiminde eğitimcilere büyük görevler düşmektedir. Öğretmenler “Dövme İnsan” nitelikli kişiler yetiştirmelidir. Yeni neslin şahsiyeti, her türlü katı ve sabit etkilerden uzak olarak hür bir şekilde yükseltilmeli, bireysel farklılıklara fırsat tanınmalıdır.⁴²

Cumhuriyet döneminde nesillerin çağdaş eğitim anlayışlarıyla yetiştirilmeleri, Cumhuriyet idealini benimsemiş, demokrasi fikrine ve kurallarına saygılı, idealist, ahlaklı ve bilimsel düşüncüyü özümsemiş bireyler olmaları amaçlanmıştır. Bu sebeple susan, boyun eğen, bir şeye karışmayıp kendi huzurunu düşünen, pasif insan tipi kesinlikle reddedilmiştir. Bunun yerine konuşan, fikrini söyleyen, haksızlığa duyarsız kalmayan ve gerekli tepkiyi gösteren, haksızlık yapmayan yeni bir insan tipi yetiştirmek amaçlanmıştır.

⁴² Avni Başman a.g.m., s.68.

3.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitiminin Temel Amaç ve İlkeleri

Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün getirdiği eğitim anlayışının ve kültürel ortamın iki temel özelliği millileşme ve modernleşmedir.⁴³ Milliyetçilik, Türk devletini kuran Kuva-yı Milliye ruhunun ifadesidir. Çağın bilgisinin ve teknolojik birikiminin Batıda bulunması, modernleşmenin en önemli sebebidir.

Eğitim meselesi daha Kurtuluş Savaşı yıllarında yeni hükümetin de öncelikleri arasındadır. Halka dayanarak yapılan Millî Mücadele, halkın cahilliğini ve eğitilmesi gerektiğini acı bir şekilde göstermiştir. Ankara Hükümeti 2 Mayıs 1920'de Millî Eğitim Bakanlığını kurarak eğitim programını belirlemiştir. Program özetle şunları içerir:

1. Çocuklarımıza verilecek eğitimi dinî ve millî bir duruma getirmek.
2. Çocukları üretici duruma gelecek, kendilerine güvenen, iş kurabilen kişiler olarak yetiştirmek, okulları ve eğitim kurumlarını bilimsel ve çağdaş temeller üzerinde yeniden düzenlemek.
3. Millî mizacımıza, tarihî, coğrafi, sosyal özelliklerimize uygun yeni ve bilimsel ders kitapları hazırlamak; halk dilinden Türkçe kelimeleri toplayarak dilimizin bir sözlüğünü yapmak,
4. Doğunun ve Batının klasiklerini dilimize çevirmek,
5. Eski eserlerimizi saptamak ve korumak,
6. Öncelikle eldeki okulları iyi idare etmek.

Millî Mücadelenin devam ettiği en sıkıntılı dönemde bile eğitim meselesi sürekli gündemde olmuştur. Gerek Tanzimat döneminde gerekse II. Meşrutiyet'ten itibaren eğitim alanında çekilen ekonomik sıkıntılar, Millî Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Ancak her türlü kalkınmanın ve modernleşmenin eğitimden geçtiğinin farkında olan idareciler, eğitim işleri üzerinde yoğun mesai harcamışlardır.

Memleketin eğitim sorunlarına çıkar yollar aramak ve eğitimcilerin görüşlerinden faydalanmak için 15 Temmuz 1921'de I. Heyet-i İlmiye toplanır. Fakat toplantıdan bir gün sonra Sakarya Savaşı'nın başlaması üzerine hiçbir şey yapılamadan toplantı dağılır. Bir taraftan da geniş halk kesimlerinin eğitilmesi, bilgilendirilmesi ve Millî Mücadele ruhunun canlı tutulabilmesi için halk eğitimine önem verilir. Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinden başka *Yeni Gün*, *Öğüt*, *Köy Hocası*, *Yeni Dünya*, *Sebilürreşat* gibi günlük veya haftalık gazeteler; *Kalem*, *Anadolu Terbiye Mecmuası*, *Kızılay* gibi dergiler yayınlanır. Ankara'da tiyatro haline getirilen okullarda ve Millet Bahçesinde millî ruhu coşturacak programlar ve

⁴³ Yiğit, Ali Ata, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 25.

müşamereler yapılmaktadır. Bir yandan da camilerde halkı Millî Mücadele'ye inandırmak için hocalardan kurulan Aydınlatma Heyeti cami cami dolaşarak halka vaazlar vermiş, Meclisin bütün yayınları camiler yoluyla halka duyurulmuştur.⁴⁴

Cumhuriyet dönemi Türk eğitiminin ilkelerinin belirlenmesinde önceki yıllardan gelen tecrübelerin ve fikirlerin etkisi yanında, Mustafa Kemal Atatürk'ün fikir ve direktifleri de çok önemlidir.⁴⁵ Atatürk, Batılı fikir ve akımlara son derece açık olan Balkanlarda yetişmiş, bölgede Batılı fikirlerin eğitime yansıdığı yeni tip öğretim kurumlarında eğitim görme imkânı bulmuştur. Gerek öğrenim yılları, gerekse asker olarak görev yaptığı yıllar, kendisine memleketin içinde bulunduğu durumu gözlemleme ve bunlardan birtakım sonuçlar çıkarma imkânını vermiştir. Balkanlardaki azınlıkların eğitim kurumları ve eğitim anlayışlarıyla büyük bir ilerleme yaşadıklarını gören Atatürk, Türk toplumundaki cehaleti ve bunun kaynaklarını da tespit etme imkânı bulmuştur. Daha Millî Mücadele yıllarında eğitim toplantılarının düzenlenmesi ve Mustafa Kemal'in bu toplantılara katılması, onun eğitim meselesine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında eğitim meselesi üzerinde durarak, yeni dönemde de eğitimin öncelikli meselelerden biri olduğunu göstermiştir.⁴⁶ Mustafa Kemal bu konuşmasında, hükümetlerin geçmişten beri eğitim konusunda birtakım girişimlerde bulunduklarını ancak Batıyı ve Doğuyu taklitten kurtulamadıkları için girilen eğitim hareketlerinin istenen sonuçları vermediğine işaret etmiştir. Köylünün cehaletini gidermek, halkı eğitirken memleket evladına sosyal ve ekonomik hayatta gerekli bilgileri uygulamalı olarak vermek, yeni eğitim politikalarının temelini oluşturmaktadır. Atatürk'e göre, milletimizin yükselmesi meslek sahiplerini yetiştirmek ve millî kültürümüzü yüceltmek ile mümkündür. Çocuklara ve gençlere, her şeyden önce Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine ve millî geleneklerine düşman unsurlarla mücadele etmelerinin önemi ve gereği öğretilmelidir. Bunun için ortaöğretim son derece gerekli olup, ortaöğretimin amacı, ülkede çeşitli alanlarda ihtiyaç duyulan iş gücünü yetiştirmek ve öğrencileri

⁴⁴ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁴⁵ Prof. Dr. Rıza Filizok, Ali Canip Yöntem tarafından *Güneş* ve *Hayat* mecmualarında edebiyat eğitimi ile ilgili yazılarında dile getirdiği fikirlerin aslında Atatürk'ten geldiğini söylemektedir. Atatürk, güvendiği ve ilmine değer verdiği insanları yakın çevresinde tutmuş, kendi düşüncelerini bu şahsiyetlere söyletmiştir. Ali Canip Yöntem'in Mustafa Kemal Atatürk'ü daha Selanik'ten beri tanıdığı, Cumhuriyet döneminde de Atatürk'ün en yakınındaki kişilerden biri olduğu göz önüne alındığında bunun mümkün olduğu anlaşılabacaktır. Diğer taraftan Ali Canip Yöntem'in eğitim ve özellikle edebiyat eğitimi hakkında dile getirdiği fikirlerin Cumhuriyetin inkılapları ve eğitim hedefleriyle örtüşmesi, bu düşüncelere Atatürk'ün tespit ettiği ve benimsediği ilke ve hedeflerin yansıdığını göstermektedir.

⁴⁶ Yücel, Hasan Âli, *a.g.e.*, s. 19.

yükseköğretime hazırlamaktır. Ortaöğretimde eğitim ve öğretim yöntemleri uygulamaya dayanmalıdır.

Atatürk, bir milleti hür ve yüksek bir toplum halinde yaşamaya, köleliğe ve yoksulluğa sevk eden en önemli şeyin eğitim olduğunu vurgulamıştır. Bir milletin hür, bağımsız ve yüksek bir toplum olması ancak millî bir eğitim sistemiyle mümkün olacaktır. Türk milletini yüzyıllardır gerilemeye ve felaketlere sürükleyen en önemli etken, millî dile dayalı ve millî şuuru uyandırmaya yönelik millî bir eğitim sisteminin kurulamamış olmasıdır. Özellikle imparatorluğun Türk olmayan kavimlerinin göstermiş oldukları tutumlar, bu açıdan büyük bir ders olmuştur. Atatürk, bu görüşlerini 1924'te Samsun'da öğretmenlerle yaptığı konuşmada ifade etmiştir.⁴⁷

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk devletinin eğitim ilkeleri ve hedefleri hakkındaki görüşlerini belli başlı şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Gelecek nesiller “fıkri hür, vicdanı hür, irfanı hür” nesiller olarak Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak, Cumhuriyet'i koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir.

2. Eğitim millî olmalıdır. Bunun için çocuklar ve gençler dilde, yöntemde ve araçlarda millî nitelikte bir eğitim almalıdır. Başka milletleri aynen taklit etmek, onları başarıya götüren yolları aynen alıp uygulamak millî bir eğitim anlayışına uygun değildir. Bu ilkeler, bilimden yararlanarak kendi içimizden çıkmalıdır.

3. Eğitim bilime dayanmalı ve laik olmalıdır. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında yapılacak işlerde bilim rehber olacaktır. Ona dayanmayan hiçbir şey dikkate alınmayacaktır. Böylece eğitim, dinin denetimi ve taassubundan kurtarılacaktır.

4. Eğitim, işe yarar, üretici ve hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir. Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme zamanlarında gençlerin en çok tercih ettikleri iş, memuriyet ve din görevliliğidir. Atatürk bu durumu eleştirmiş, bilginin bir süs ve baskı aracı olarak değil, hayatta başarıyı sağlayan kullanılabilir bir araç olduğunu vurgulamıştır. Bu ihtiyaç fark edildiğinde II. Meşrutiyet'ten başlayarak, Cumhuriyet döneminde mesleki eğitim veren eğitim kurumlarının açılmasına büyük önem verilmiştir.

5. Eğitim, çocuğa hürriyet vererek, yeni nesillerde fazilet, fedakârlık, düzen, disiplin, kendine ve milletin geleceğine güven duygularını geliştirmelidir.

6. Eğitim, toplumu cehaletten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlak düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir. Aydınları halk seviyesine indirmekten ziyade, bütün halkı eğitimde aydın olarak yetiştirme anlayışı hâkim olmalıdır.

⁴⁷ Akyüz, Yahya, *a.g.e.*, s. 306.

Mustafa Kemal Atatürk, eğitimin millîliği konusu üzerinde önemle durmuştur. II. Meşrutiyet sonrasının şartları, Türkleri her alanda millî fikirler ve millî bir hayat tarzı oluşturmaya doğru götürmüştür. Fikir ve devlet adamları, memlekette millî hayatın kurulabilmesi için millî bir eğitim anlayışı ve sisteminin de oluşturulması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu konuda Ziya Gökalp'ın fikirleri, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroya büyük fırsatlar tanımıştır. Cumhuriyet döneminde Atatürk'e rağmen ve çeşitli kaynaklardan gelen etkilerle, Ziya Gökalp'ın tavsiye ve müdafaa ettiği fikirler baltalanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Batının teknik ve medeniyetiyle birlikte kültürünün de alınmasını savunan görüşlerinin yeniden ortaya çıkmış ve taraftar bulmuştur. Kaynaklarını doğrudan doğruya Batının kaynaklarından alan Batılı eğitim anlayışları ve eğitimcilerinin görüşleri aynen alınarak Türk toplumuna uygulanmaya çalışılmıştır. Özellikle yabancı eğitim uzmanları ülkemize çağrılarak Türk eğitimi hakkında raporların hazırlattırılması, çağdaşlaşma sürecinde “Türkleşmek”, “İslamlaşmak”, “Batılaşmak” ilkeleri şeklinde ortaya atılan ilkelerin bir sentezine hizmet etmekten çok, tamamen tek bir fikre itibar edildiğinin bir göstergesidir. Türk toplumunu içten tanıyan ve bir Türk sosyolojisinin temellerini atan Ziya Gökalp'ın fikirlerinden uzaklaşan ve zamanla tamamen Batılaşma eğilimi gösteren eğitim anlayışımızın Cumhuriyet devrinde de bir ikilem içinde olduğu görülmektedir.

Atatürk inkılaplarının fikrî temeli olarak ifade edilen “Laiklik” ve “Batıcılık”, 1938-1950 döneminde daha farklı bir yoruma tabi tutulmuştur. Atatürk dönemindeki “Milliyetçilik”in yerine “Hümanizm”in⁴⁸ ön plana alınması, bu dönemin en belirgin özelliğidir. 1939'da toplanan I. Eğitim Şûrasında hâkim olan fikir, Türk milletinin Batı kültürü içindeki milletlerin yürüdükleri yoldan yürümesi ve okul çağlarındaki çocuklarımıza “Hümanizm”in ve hür düşünce fikirlerinin aşılması gerektiği şeklindedir. Bu düşünceyle, Latince ve Grekçenin ortaöğretim

⁴⁸ Hümanizm, ülkemizde Türk sanatçının Batının klasik evrenine ilgi duyması şeklinde görülür. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Yahya Kemal Beyatlı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi sanatçılar Fransız edebiyatının kaynaklarını araştırırken “hümanist zihniyet”in kaynaklarıyla karşılaşmışlardır. Eski Yunan ve Roma kültürü, Ziya Gökalp'ın da dikkatini çekmiş, Gökalp, daha iyi bir estetik öğretim sisteminin kurulabilmesi için bu iki kültürü incelemeye değer bulmuştur. Ülkemizde Ruşen Eşref Ünaydın Vergilius'un *Ekloglar*'ını, Yakup Kadri Horatius'un şiirlerini dilimize çevirmiştir. Nüzhet Haşım Sinanoğlu *İtalyan Edebiyatı Antolojisi*'ni yazarak, Dante ile Petrarca üzerine iki küçük inceleme yapmış, bir de *Yunan-Roma Mitolojisi* kitapçığı yayınlamıştır. Nurullah Ataç da *Mitoloji* adıyla bir eser kaleme almıştır. Bu örnekler, 1930'lu yıllardaki “hümanist” yönelişi ve bununla ilgili canlı bir yayın hayatını ortaya koymaktadır. 1935 yılında kurulan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Yunan ve Latin dili ve edebiyatı kürsülerine yer verilmesi “hümanist anlayış”a verilen önemi göstermektedir. Bu konudaki asıl büyük girişim ise 1940 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in birkaç lisede klasik kolu kurdurarak burada Latincenin öğretilmesini sağlamaya yönelik girişimidir. Ayrıca yine Hasan Âli, bakanlık içinde Tercüme Bürosu'nu kurdurarak dünya klasiklerini Türkçeye çevirtmek suretiyle bu yönde bir hamle gerçekleştirmiştir. (Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Sinanoğlu, Suat, *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.)

kurumlarında okutulması teklif edilmiştir.⁴⁹ Bu değişimin gerekçesi olarak, “*Batı medeniyetini meydana getiren eski Yunan ve Latin kaynaklarına inilmesi gerektiği*” inancı ileri sürülmüştür. Bunun için yoğun bir tercüme faaliyeti başlatılmış, Batı klasiklerinin çoğu Türkçeye tercüme edilmiştir. Bazı liselere Latince ve eski Yunanca dersleri konulmuştur.

Bu anlayış karşısında Saim Ali Dilemre, “Hümanizm” için Batıya yönelmeye gerek olmadığını, bu tarz edebiyat ve felsefenin Doğuda ve kendi kültürümüzde mevcut olduğu fikrini dile getirmiştir. Türk çocuğunun, Türk’ün insan anlayışına göre yetiştirilmesi gerektiği fikrini savunan İsmail Hakkı Baltacıoğlu da, devrin hâkim eğitim anlayışının karşısında olmuştur.⁵⁰

Tanzimat’tan sonra başlayan Batılılaşma sürecinde eğitim açısından nereden nereye geldiği ve kozmopolit anlayışlardan Türk milletinin kendini bir türlü kurtaramadığı açıkça görülmektedir. Bu durum, Cumhuriyet’e gelene kadar senteze ulaşmış ve Mustafa Kemal Atatürk’ün fikirlerine de yansımış olan millî bir idealin ve millî bir eğitim anlayışının ilerleyen dönemde ne kadar farklılaştığını göstermesi bakımından çok düşündürücüdür.

3.3. Cumhuriyet Döneminde Eğitim Felsefesi

Millî Mücadele döneminde, uygulanacak eğitim politikalarının oluşturulmasında, eski ve yeni eğitim anlayışlarının etkili olma mücadeleleri görülmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulmasından sonra, mecliste yeni medreselerin ve imam-hatip gibi dinî okulların kurulması hakkında önergeler verilerek bunlar komisyonlarda görüşülür. Ancak laik ve Batılı bir eğitim anlayışının taraftarı olan Ankara Hükümeti, eğitim ve öğretim sorunlarımızın kendi kurumlarımız ve medreselerle değil, Batı örneğine uygun kurulan okullarla halledilebileceği görüşündedir.

⁴⁹ Orhan Türkdoğan, Millî Mücadele ile Cumhuriyet’e geçişle 1950 çok partili döneme kadar Türk milletinin üç önemli radikal değişmeyi yaşadığını tespit etmektedir. Türkdoğan’a göre, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş önemli bir sosyo-kültürel depresyonla gerçekleştirilmiştir. 1923’ten 1938’e kadar sürüp giden millî eğitim politikası, ümmetten millete dönüşüm bireysel bir olay değil, tüm toplumun tarihî kişiliğini etkileyen temellerin hareketlendirilmesine sebep olmuştur. 1938’den sonra ise eğitim politikası millî kimliğinden soyutlanarak universalizme dönüşmüştür. Yeryüzünde “tek medeniyet ve tek kültür” vardır ilkesine bağlı bu kültür hümanizması;

1. Sistemli ve sürekli bir çeviricilik,
2. Bizden önce bu yollardan geçen milletlerden alınacak dersler,
3. Tarihimizi bu yönde aydınlatmak,

şeklinde ülkemizde kendisini göstermiştir. Böylece, tarih ve kültür kitapları daha çok Rönesans ve reform hareketlerine ayrılmış; Latin-Yunan hümanizması ayrıntılı bir biçimde ele alınmış olduğu halde, Atatürk’le başlatılmış bulunan Orta Asya’ya yönelik millî kültür geleneği devreden çıkarılmış, terk edilmiştir. (Türkdoğan, Orhan, “Millî Eğitim Sisteminde Kimlik Arayışı”, *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler, Müzakereler (5-8 Ekim 1994)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995, s. 130.)

⁵⁰ Kurtkan, Amiran, *a.g.e.*, s. 223.

Hamdullah Suphi Bey, yeni hükümetin uygulayacağı eğitim politikasında, bazı yüksek okulların ve sultanilerin dışında bütün ilk ve ortaöğretimin amacının “işçi” yetiştirmek olduğunu belirtir. Eğitim, çocuğa çevresini ve mensup olduğu milleti, onun sorunlarını, maddi ve manevi ihtiyaçlarını tanıtmalı ve çözüm yollarını göstermelidir. Bunun için programlar değiştirilmeli, öğretmenler askerleştirilmelidir.⁵¹

Hamdullah Suphi, eğitimin ruhunun milliyet, yönünün Batı, hedefinin millî ekonomi olduğunu söyleyerek, eğitimin görevinin çocukları yarınki hayata hazırlamak olduğunu vurgulamıştır. Türk eğitimindeki bunalımın dinî sebeplerden kaynaklandığını belirten Hamdullah Suphi, okulu meslek öğrenilen bir yer olarak görmektedir. Okullar, Türk milletinin ekonomik refahını sağlayacak tarımda, ticaretle ve sanayide gelişmeyi amaçlamalı ve gerçekleştirmelidir.⁵²

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonraki dönemde eğitime yön veren kadronun çoğunlukla II. Meşrutiyet döneminde yetiştiği görülür. Cumhuriyet döneminde fikir ve siyaset alanına en önemli tepki Ziya Gökalp’tan gelmiştir. Gökalp, eğitimi psikolojik olmaktan çok sosyolojik süreç olarak görmüştür. Ona göre birey, sosyal ve doğal çevre içinde yetiştirilmelidir. Sosyal çevreye hazırlık kültürel eğitimle, doğal çevreye hazırlık, bilim ve teknoloji eğitimi ile kazanılır. Cumhuriyet eğitimini “Millî Terbiye”, “Ulusal Eğitim” veya “Halkçılık” olarak adlandırılan görüşler en fazla etkilemiştir.

Ziya Gökalp, eğitimi “bireylerin millî kültüre göre yetiştirilmesi” olarak tanımlarken, “Fransız Uygarlığı Eğitimi” ve “İslam Uygarlığı Eğitimi” olarak ifade edilen mevcut eğitim sistemine karşı çıkmıştır. Buna karşın o, “Kültür Eğitimi” olarak millî eğitimi önermektedir. Kültür oluşturma anlamında bir toplumda çağdaş eğitimin varlığı, başka bir yerden ithal edilerek değil, sadece o toplumda çağdaş bir kültürün varlığı ile mümkün olabilir.

Ziya Gökalp, çağdaş eğitim ile çağdaş öğretimin birbirinden farklılığına da işaret eder. Çağdaş öğretim, bir ulusun üyelerini tüm çağdaş teknoloji alanında yetiştirmektir. Bu, ulusta

⁵¹ Hamdullah Suphi’nin öğretmenlerin askerleştirilmesi düşüncesine en iyi örnek Halide Edib Adıvar’dır. Halide Edib bir öğretmen olarak yetişmemesine rağmen, eğitimi birey ve toplum için en önemli unsur olarak ele almış, yazılarında ve eserlerinde eğitim meselesini işlemiştir. Diğer taraftan Millî Mücadele yıllarında orduda görev alması ve savaşın içinde bulunması ile de öğretmenlikle askerliği şahsında birleştirmiştir. Özellikle *Vurun Kahpeye* romanında çizdiği idealist ve Millî Mücadele taraftarı “Öğretmen Aliye” karakteriyle, bu özelliği daha somut bir şekilde göstermiştir. Halide Edib’den başka Halide Nusret de, eşinin asker olması ve öğretmenlik mesleğini tercih etmesiyle, bu asker öğretmen kişiliği çerçevesinde değerlendirilebilir. Her iki şahsiyet, ülkelerini çok sevmek, bu sevgiyi ayırım gözetmeden vatanın her yerinde çalışmayı bir vazife olarak görmek bakımından ortak özelliklere sahiptirler. (Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. Erdal, Kelime, *Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna’nın Eserlerinde Öğretim ve Eğitim (Basılmamış Doktora Tezi)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.)

⁵² Ergün, Mustafa, *Eğitim Felsefesi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 15-16.

olamayabilir ve dışarıdan bulunup alınabilir. Gökalp böylece, eğitimin millî bir karakter taşıması gerektiğine, öğretimin ise uluslararası bir niteliği olduğuna dikkat çekmiştir.⁵³

Bu dönemde Ziya Gökalp'ın "Millî Terbiye" görüşü karşısında "Asri Terbiye" ve "Bireyci" görüş vardır. "Asri Terbiye" görüşü, kısmen J.J. Rousseau'nu eğitim anlayışı⁵⁴, kısmen de "Yeniden İnşacılar"⁵⁵ paralelinde bir görüştür. "Bireysel Görüş" ise Anglosakson eğitim sistemini önermektedir.⁵⁶

Ziya Gökalp'ın eğitim anlayışı, sosyoloji anlayışı gibi Durkheim'in felsefesinden ilham almıştır. Durkheim'in eğitim anlayışına göre eğitim, yetişkin nesiller tarafından sosyal hayata henüz hazır olmayanlara uygulanan bir etkidir. Amacı, bireyde hem siyasi toplumun hem de bağlı olduğu çevrenin ondan istediği miktarda fiziksel, entelektüel ve moral durumları ortaya koymak ve geliştirmektir.⁵⁷

Bir toplumda eğitimin görevleri konusundaki algılamalar zamana göre değişmekle birlikte, eğitimin genel itibarıyla vazgeçemediği iki temel görevi vardır. Birincisi, toplumun ananelerini ve karakteristik vasıflarını nesilden nesile aktarmak olan "Muhafazakarlık İşlevi", ikincisi, ananeleri yeni şartlara göre yorumlama ve şartları ıslah etme şeklinde özetlenebilecek "Yaratıcılık İşlevi"dir.

Ülkemizde 19. yüzyılın ikinci yarısında açılan Batı tarzı okullarda yeni öğretim ilkeleri, sistemleri ve yöntemleri de geliştirilmeye başlanmıştır. Eski eğitim sisteminde öğretmen merkezde bulunmuş, öğretim topluca yapılmış, düz anlatım, soru-cevap gibi pasif metotlar uygulanmıştır. Batının, özellikle 20. yüzyılda katettiği mesafe bizde de etkilerini göstermeye başlamıştır. "Yeni Eğitim" diye adlandırılabilircek çağdaş eğitim akımları, öğretimde şu hedeflere yönelir:

⁵³ Alkan, Cevat, *a.g.e.*, s. 61.

⁵⁴ Fransız aydınlanmacılarından J.J. Rousseau, eğitimin hangi hayat içinde cereyan etmesi konusunda büyük bir tartışma başlatmıştır. Rousseau, medeniyetin yükselmesi, hayatın giderek daha lüks olması ve rasyonelleşmesi, insanların dış görünüşlere göre yüzeysel yaşamasını insan için büyük tehlike saymakta; insanın doğal barış ve özgürlük içinde yaşayacağı bir ortam aramaktadır. "İnsan her türlü meslekî ve siyasi bağlarından önce "insan" (l'homme) olarak yetişmelidir." diyen Rousseau, bunun için bireyin insanlardan ve toplumdaki uzak, kırlarda ve ormanlarda yetişmesi gerektiğini ifade etmektedir. (Ergün, Mustafa, *a.g.e.*, s.103.)

⁵⁵ 1920'lerde John Dewey'in *Felsefede Yeni Yapı* adlı eserinde bu adı önerdiği akım, 1930'larda bir grup eğitimci tarafından ortaya konulmuş ancak 1950'lerden sonra etkisini gösterebilmiştir. Bu anlayışa göre eğitimin en önemli görevi, yüzyılımızın kültürel krizini aşmak için toplumun yeniden kurulmasıdır. Eğitim bir sosyal reform gerçekleştirecektir. Eğitimde eski eğitimin işe yaramayan unsurları atılacak, eğitimde amaç ve araçlar yeniden belirlenecektir. Toplum politika yoluyla değil eğitim yoluyla değiştirilecektir. İçinde yaşadığımız sanayi çağına uygun bir kültür yaratmalı ve bu kültür halkın çoğunluğunun kontrolünde olmalıdır. Yeni toplum demokratik olmalı, öğretmen öğrencileri demokratik bir şekilde bu değişime hazırlamalıdır. (Ergün, Mustafa, *a.g.e.*, s. 83.)

⁵⁶ Alkan, Cevat, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁷ Amiran Kurtkan, *a.g.e.*, s. 8-9.

1. Öğretimde merkezde öğretmen yerine çocuk vardır.
2. Bireysel farkları göz önünde bulundurmayan toplu öğretimin yanında bireysel öğretim de önem kazanır ve bu öğretime ağırlık verilir.
3. Öğretimde şu yeni ilkelerden hareket edilir: Çocuktan hareket (çocuğa görelik), somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, ekonomiklik, aktüalite, hayatilik.
4. Pasif metot yerine aktif metot uygulanır (gözlem, grup çalışması, yaparak-yaşayarak öğrenme, tartışma, problem çözme, gösteri...).
5. Öğretim yeni hedeflere yönelir: a) tabiat, b) iş, c) üretim, ç) sanat ve estetik, d) sosyal ve kültürel çevrenin yağı, özellik ve ihtiyaçları, e) verim, f) akılcılık, g) hürriyet.
6. Bireysel çalışma, küme çalışması gibi aktif metotlar uygulanır.⁵⁸

Eğitim alanında daha Cumhuriyet öncesinde Batılı eğitim anlayışlarından gelen bu etkiler, Cumhuriyet dönemindeki okul ve ders programlarının düzenlenmesinde etkili olmuştur.⁵⁹

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Tanzimat'tan itibaren Türk eğitim tarihinde Cumhuriyet dönemi de dâhil olmak üzere, eğitim üç dönemi temsil eden “Mahalle Mektebi”, “Meşrutiyet Mektebi”, “Cumhuriyet Okulu” şeklinde bir yapılanmanın varlığına dikkat çeker. Bu üç devir okulunun kendine has şartları olduğunu söyleyen Baltacıoğlu, pedagojik açıdan bu dönemleri genel özellikleriyle şöyle anlatır:

“Mahalle mektebi görenekçi ve hürriyet düşmanı, ezberci bir okuldur. Çocuğun kişiliğini hiçe sayarak dayağı eğitimin aracı zanneder. Amacı biraz okuma yazma öğretmektir.

Meşrutiyet mekteplerinin tipik özelliği yeni binaları olmasıdır. Bunlar da gerçek bilgiyi veremeyen, yaratıcı insan kişiliğini yetiştiremeyen okullardır.

Cumhuriyet döneminde cehaletle savaşla birlikte okul, öğretmen ve öğrenci sayısı artmıştır. Cumhuriyet eğitimcilerinin ilk hedeflerinden biri program yapmak olup, eğitimde yenilik ve gelişme denilince bunu anlamışlardır. Cumhuriyet dönemi okul ve yönetiminin ikinci

⁵⁸ Celkan, Hikmet Yıldırım, *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1989, s. 147.

⁵⁹ Eğitim ve kültür hayatındaki bu çalışmalar, Osmanlı döneminde başlayan modernleşme hareketinin bir devamıdır. Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin kaynakları da daha çok Batıdan gelmiştir. Cumhuriyetin modernleşmesinde nihai hedef Batılılaşmak yani Avrupalılaşmaktır. Atatürk 1925 yılında Meclisteki bir konuşmasında bu hedefi, “*Millet, bugünkü uygar milletlerin yaşama düzeyi ve araçlarını, içerik ve biçim açısından olduğu gibi kabul etmeye kesin olarak karar vermiştir.*” sözleriyle dile getirmiştir. Modernleşmenin gündelik hayata en şiddetli yansıması olan kültür devrimleri şu kaynaklardan beslenmiştir:

1. Fransız devriminden şiddetle etkilenen jakoben, milliyetçi ve pozitivist bir intelligensia,
 2. 19. yüzyılın moda akımlarından olan sosyal Darwinizm ve toplum mühendisliği,
 3. Kültürel modernleşmenin radikal yönü Abdullah Cevdet'ten gelen etkiler.
- (Seçil Deren van het HÖF, “Türk Modernleşmesi”, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Sosyal Yapısı*, Nova Yayınları, Ankara, 2006, s. 145.)

önceliği kitap yazdırmaktır. Program yapılırca onu uygulamanın en önemli ve ilk vasıtası kitaptır. Bu dönem eğitimcilerine göre kitap zekayı çalıştıran, bilgiyi veren, karakteri kuvvetlendiren bir araçtır. Cumhuriyet eğitiminin üçüncü hedefi dergi çıkarmaktır. Pedagoji dergileriyle yeni eğitim aydınlatılabilir ve yayılabilir.

*Cumhuriyet okulu da Meşrutiyet okulu gibi görenekçilikten kurtulamamıştır. Çünkü Meşrutiyet okulu gibi o da okutur, o da anlatır, o da ezberletir!*⁶⁰

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, modern pedagojinin ilkeleri çerçevesinde okullardan ve eğitimden ne beklendiği sorusunun cevabını da verir. Ona göre, okulun birinci ve en önemli görevi insanı sosyalleştirmektir. Sosyal insan, millî ve medeni kişiliği gelişmiş insan demektir. Baltacıoğlu, millî kişiliğin kültür, medeni kişiliğin ise teknik yoluyla kazanılabileceğini düşündür. Millî kişilik, millî gelenekleri taşıyan kişilik demektir. Millî geleneklerin bilgisini değil, bizzat kendisini taşımaktır. Bu millî gelenekler din, dil, sanattır. Gerçek eğitim, bu değerleri yetiştirdiği nesillere tanıtarak, şaheserler yaratmış yüksek kişiliklerin seviyesinde yeni şahsiyetler yetiştirmektir.

Mevcut eğitim sisteminin bilgiye dayalı ve ezberci bir kültür eğitimi yaptığını söyleyen Baltacıoğlu, okulların teknik eğitimi yapma yönünden de yeterli olmadığını düşünür. Okulların teknik bilgi ve becerileri öğretmede teoriden uygulamaya geçemediği, bunun sonucunda hayatta başarılı olabilecek şekilde becerilerle donatılmış insanların yetiştirilemediği de bir gerçektir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, okulların bulundukları bölgelerde, o bölgenin ve insanların yaşamına bir katkı ve değişiklik getiremediğini ileri sürmüştür. Kendisinde ve yaşadığı dönemde hâkim olan eğitim anlayışını, “*Verilen eğitim, insanların hayatını değiştirecek imkânları onlara sağlamalı, amelî bir nitelik taşımalıdır.*” sözleriyle açıklamaktadır.⁶¹

Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün eğitim düşüncesi özde “rasyonalist”, “pozitivist” ve “hümanist” bir içerik taşır.⁶² Onun düşünce sisteminde eğitime ilişkin sorunlar akılcı, gerçekçi, bilimsel ve insancıl bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Atatürk, çocuklara bir ideal aşılmasını, onlara çalışma azmi ve alışkanlığının kazandırılmasını dayağa ve baskıya dayalı değil, sevgiye

⁶⁰ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁶¹ Akyüz, Yahya, *a.g.e.*, s. 258.

⁶² Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitim felsefesinin “hümanist” nitelik taşıması, bu eğitim anlayışının ahlak, zihniyet ve estetik alanında bir değişim şeklindedir. İnsanların zihninde ve gönlünde dinin dışında, dünyaya dönük, insancıl, laik bir dünya anlayışının oluşturulması, Cumhuriyet devri eğitiminin genel karakterindendir. Nesillerin hayatlarını kazanmalarına imkân verecek teknik alanda yetiştirilmeleri esastır. Bunun yanında, kültürel anlamda Batılı değerlerle ve estetik açısından millî eserlerdeki hayatta karamsarlığı, yazgıyı, boyun eğişi telkin eden eserlerin yerine, insanlara yaşama sevinci, yurt ve millet sevgisi, özgürlük, hayatı ver insanları sevmeye duygu kazandırılması da hedeflenmiştir. (Bu konuda Bkz. Sinanoğlu, Suat, *Türk Hümanizmi*, s. 81-87; Yığit, Ali Ata, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, s.42-52.)

ve özgürlüğe dayalı bir disiplin anlayışın hâkim kılınmasını tavsiye etmiştir. 1921’de Maarif Kongresi’ni açarken yaptığı konuşmada bu esaslara değinen Mustafa Kemal Atatürk, bugün de modern eğitimin ve psikolojinin tavsiye ettiği, çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini duygularını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmek gerektiği görüşünü dile getirmiştir.⁶³

Cumhuriyet döneminde de kız çocuklarının erkek çocuklar gibi düzenli bir eğitim almalarına büyük önem verilmiştir. Cumhuriyet’le birlikte, memleketin ekonomik hayatında kız ve erkeğin meslek sahibi olmada bir farkının olmadığı kabul edilmiştir. Böyle bir fark olmayınca da, aynı amaçlara yönelik eğitimde birlik olması gerekir.

Mustafa Kemal, ahlakın son devre kadar yalnız din esaslarına dayanmasındaki isabetsizliğinin ve onun millet bünyesinde ikiye bölünmüş karakterler doğurduğunun farkındadır. Ahlakımızın bütün âlemce ortak medeni esaslara ve tutuculuktan sıyrılmış, hür, kabul edilebilir fikirlerle kuvvetlendirilmesini tavsiye etmektedir. Atatürk, böyle bir maneviyat eğitiminde yöntemin akla dayanması, bu eğitimin çocukları korkutarak, sindirerek yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁴

Cumhuriyet döneminde eğitim faaliyetleri gerek eğitimin kendi içindeki amaçları gerekse devletin kendi ilkeleri doğrultusundaki amaçları yönünde gelişmiştir. Her dönemde eğitimin amaçlarıyla, eğitimin uygulandığı zamanlardaki politik amaçların uyumlu olması son derece önemlidir. Eğitimin amaçları, bireyin kişiliğine ve ideallerini gerçekleştirmeye yöneliktir. Politik amaçlar da toplumun ideallerini gerçekleştirmeyi amaçlar. Okullarda yabancı dili öğretmek, öğrencilere demokratik zihniyet kazandırmak birer eğitim amacıdır. Öte yandan yeterli sayıda lise mezunu yetiştirmek, alt tabaka çocuklarının yükselme şanslarını iyileştirmek politik amaçtır. Eğitim amaçlarına ulaşılırken aynı zamanda politik amaçlara da ulaşılmış olur.⁶⁵

Cumhuriyet döneminde, okulu hayata hazırlık değil, bizzat hayatın kendisi olarak gören “pragmatist” eğitim anlayışı, köy enstitüleri ile en ileri seviyesine ulaşacaktır. Cumhuriyet döneminde, pragmatist bir düşünür olan John Dewey’in görüşleri ülkemizde çok etkili olmuştur. O, okulun ve eğitimin görevini katı ve değişmez bilgiler yerine araştırmayı, bilgi sahibi olma ve pratik uygulamayı öğretmek olarak gösterir. Okulla hayat birbirlerinden ayrı şeyler olmamalı, hayat okulun, okul hayatın bir devamı olmalıdır. Bu sebeple okuldaki toplumsal hayat da tamamen demokrasi ilkelerine göre kurulmalıdır. Çünkü demokrasi, sosyal alışkanlıkların değişmesini ve grup içi serbest etkileşimi en iyi gösteren bir yaşam biçimidir.⁶⁶

⁶³ Akyüz, Yahya, *a.g.e.*, s. 310.

⁶⁴ Yücel, Hasan Âli , *a.g.e.*, s. 26.

⁶⁵ Ergün, Mustafa *Eğitim Felsefesi*, s. 25.

⁶⁶ Ergün, Mustafa, *a.g.e.*, s. 78.

Cumhuriyet dönemindeki eğitim felsefesinin, daha Osmanlı Devleti zamanında gelişmeye başlayan “pozitivist” ve “pragmatist” anlayışların çerçevesinde oluştuğu görülür. Tanzimat’tan sonra ülkemizde Şakir Paşa, Beşir Fuat, Tefik Fikret, Ahmet Şuayb, Ahmet Rıza gibi temsilcileriyle kendisini hissettiren “Pozitivizm”, dinî ve metafizik anlayışları reddetmektedir. Bunların yanında sosyolojik pozitivizmi benimsemiş ve Türkiye şartlarına göre uyarlayarak getirmiş olan Ziya Gökalp, buna İslamiyet’i belli ölçüde katmıştır. Ancak Auguste Comte’un “3 Hal Kanunu”ndaki “metafizik dönem”i, Selçuklu, Osmanlı dönemini reddederek, Osmanlı öncesi döneme dönmüş, bu da Cumhuriyet dönemindeki tarih tezinin temelini oluşturmuştur.⁶⁷

Pragmatik düşüncenin eğitime uygulanış şekli olan “Progressivizm”⁶⁸, geleneksel eğitimin aşırı şekilciliğine, sıkı disiplin anlayışına, pasif öğretimine karşıdır. Bu eğitim felsefesine göre eğitim, toplumda geleneksel olarak devam eden standartları ve değişmezlikleri değil, sürekli değişen hayatı öğretmelidir. Eğitilmiş kişi hayata uyan değil, hayata yön veren, onu geliştiren kişidir. Genellikle ABD’de temsil edilen bu eğitim felsefesi, çocuğun ilgilerine yönelmekte, özel problemlerin çözümünden hareket etmekte, her çocuğun kendi hayatını kendisinin kurmasını istemektedir. Bu “progressif” eğitim görüşünün en önemli temsilcileri J. Dewey, W.H. Kilpatrick ve Body H. Bode’dur.⁶⁹

Süleyman Hayri Bolay, ülkemizde “Pozitivizm” ve “Pragmatizm”in Cumhuriyet dönemi eğitiminde olumlu ve olumsuz yönde önemli etkiler yaptığını söyler. Bu anlayışlardan “Pozitivizm”, müspet bilim düşüncesi ve bilim hayatını geliştirmiş, buna rağmen ülkemizde bilim hayatı taklit ve nakil seviyesini aşamamıştır. “Pragmatik felsefe”nin olumlu etkisi de, bireyciliği geliştirmiş, girişim gücünü arttırmıştır.

“Pozitivizm”, bu olumlu özelliklerin yanında, başta değerlerin gerilemesi ve inançların zayıflamasına, dine hücumların artmasına, laikliğin perde yapılarak birçok hareket ve davranışın

⁶⁷ Bolay, Süleyman Hayri, “Pozitivizmin ve Pragmatizmin Türk Millî Eğitimine Etkileri”, *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler, Müzakereler (5-8 Ekim 1994)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995, s. 273.

⁶⁸ Bir felsefe olarak İlericilik ekolü, “Pragmatizm”in eğitime uygulanmasıdır. Pragmatistlere göre eğitim, insanda kendi yaşantılarıyla yapılan değişikliklerdir. Eğitimin amacı ise, zekâyı, kritik soruşturmayı ve aklı kültürlemedir. Dewey’e göre eğitim, bilimsel yöntemi kullanarak, sistemli olarak soruşturmak için bir öğrenme sürecidir. Öğrenme amaçlarının sürece göre değişiklik göstermesi sebebiyle, öğrenme amaçları öğretmen ve öğrenci işbirliğiyle sürekli geliştirilmelidir. Öğretmenin amacı öğrencilere birtakım hazır bilgileri aktarmak değil, öğrencileri bağımsız düşünebilen bir hâle getirmektir. Üründen daha çok sürece önem verilen bu anlayışta, öğrencinin yaparak, yaşayarak öğrenmesi esastır. Öğrenci gerçek hayata benzer şartları okul içinde yaşayarak öğrenme durumunda olduğundan, programlar ve okul şartları gerçek hayatın şartlarını sağlamalı, öğrenme için en uygun çevre demokratik özgür toplum olduğu anlayışlarından hareketle de kişinin yaşadığı sosyal çevrenin küçük bir örneği okul ortamında oluşturulmalıdır. Pragmatist eğitimcilerin başında John Dewey gelmektedir. (Alkan, Cevat, *a.g.e.*, s. 29.)

⁶⁹ Ergün, Mustafa *a.g.e.*, s. 80.

mahkûm edilmesine yol açmıştır. Bundan başka, değerlerin gerilemesi ve inançların zayıflaması, büyük bir müsamahasızlığın, ahlaki hayatta zaafıların ortaya çıkması, düşünce hayatının kısırlaşması, çok ve kolay kazanma hırsının ve buna bağlı olarak rüşvetin çoğalması, bilimin ve bilimsel bilginin her derde deva görülerek mutlaklaştırılması gibi özellikler de kendini göstermiştir.

Pragmatist anlayış da ülkemizde önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Süleyman Hayri Bolay, bu olumsuzlukları da şöyle belirlemektedir:

1. Başarının en büyük ideal olarak benimsenmesi, toplumda küçüklü-büyükü herkesin yarış atı havasına sokulması, başarısızlığın en büyük felâket gibi gösterilmesi, paylaşma ve katılma duygusunun körelmesi.

2. Kişilerin toplumda gelişen olumsuzluklara karşı manevi direnme güçlerinin kırılması, bireysel mücadelede yalnız bırakılması, piyasa ve menfaat canavarının kucığına itilmesi.

3. Devletin istediği ve hedeflediği insan tipinin yetiştirilmesinin önlenmesi.

4. İş hayatına ağırlık verilirken yüksek ideallerden uzaklaştırılması, manevi değerlerin başarıya ve pratiğe bağlanması, idealist insanların azalması.⁷⁰

Cumhuriyet döneminde millî esaslara ve çağdaş düşünceye dayanan bir devlet ve toplum yapısı kurulmaya çalışılırken yapılan inkılaplar, bunlara tepki veren kişi ve grupları da ortaya çıkarmıştır. Cumhuriyet rejimini anlayacak, benimseyecek ve koruyacak nesiller yetiştirmek, demokrasi eğitimini, inkılaplara bağlılığı bütün toplumda yerleştirmek amacına ve çabasına rağmen, bu konularda istenilen başarının elde edilemediği de zaman zaman gündeme getirilmiştir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonraki dönemde uygulanan eğitim ve kültür politikaları konusunda ilerleyen dönemde eleştiriler de artmıştır.

1.4. Eğitimde Teşkilatlanma Çalışmaları

Cumhuriyet dönemi eğitimi, Tanzimat'ın getirdiği “mektep”ten “okul”a geçiş olarak belirginleşir. Bu geçişin başlangıcını “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nde bulmak mümkündür. Ancak radikal anlamda Batı tipi eğitim kurumlarının ortaya çıkışı, Cumhuriyet dönemindeydir. Çünkü Cumhuriyet'in eğitim anlayışı, yeni rejimin temel ilkeleri ile doğrudan ilişkilidir.⁷¹

Anadolu'nun işgalinden ve 1920'de TBMM açıldıktan sonra eğitim işlerini yürütmek üzere Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında 12 kişilik bir “Maarif Encümeni” kurulur. Bu dönemde en fazla üzerinde durulan husus, öğretmenlerin maaşı meselesidir. İstanbul ve Ankara

⁷⁰ Bolay, Süleyman Hayri a.g.m., s.278-279.

⁷¹ Kafadar, Osman, a.g.e., s. 147.

tarafından yürütülmeye çalışılan eğitim faaliyetleri, Ankara'nın tüm ülkede tam bir eğitim teşkilatı kuramaması ve yaşanan büyük maddi sıkıntılar yüzünden aksaklıklara uğramaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Devletinin ve Türk milletinin medeni âlemde seçkin bir yer edinebilmesi için en büyük sorumluluğu taşıyanlardan birisi olarak öğretmenleri görmüştür. Eğitimle ilgili ve öğretmenlerle yapılan toplantılara katılan Atatürk, kendilerine güvendiğini ve memleketin geleceğinin onların elinde olduğunu vurgulamıştır. Yeni neslin öğretmenlerin eseri olacağını söyleyen Atatürk, daha da ileri giderek Türk toplumunu bir millet haline koyabilecek bir kitle olarak öğretmenleri gösterir ve öğretmenlerden de bu fedakârlığı göstermelerini ister.

Cumhuriyet döneminde, öğretmenin eğitim sisteminin en önemli ögesi olduğu kabul edilmiştir. Bu dönemde, öğretmen yetiştirme ve öğretmenlerin sorunlarının halledilmesi konusunda karşılaşılan bazı güçlükler vardır. Bu güçlüklerin başında ortaöğretim kurumlarındaki öğretmen eksikliği gelir. Bunu sırasıyla, mevcut öğretmenlerin çeşitli kaynaklardan gelmiş olmaları ve aralarında öğretmenlik vasıflarına sahip olmayan kimselerin bulunmaları izlemiştir. 1923-1946 yılları arasında görev yapan bütün Milli Eğitim Bakanlarının çeşitli konuşmalarında bu sorunları dile getirdikleri ve bazı çözüm yolları önerdikleri görülmektedir.⁷²

İsmail Safa'nın zamanında çıkarılan 326 sayılı kanun, öğretmen yetiştirilmesi alanında önemli bir adımın atılmasını sağlamıştır. Bu kanunla darülmuallimin ve darülmuallimatlar Maarif Vekâletine bağlanmış, sayı ve öğrenci bakımından yetersiz olan bu öğretmen okullarının geliştirilmesi için çaba harcanmıştır. “Orta Tedrisat Muallimleri Hakkındaki Kanun” İsmail Safa döneminde hazırlanmış, onun bakanlığından sonra 13.Mart 1924'te TBMM'de kabul edilmiştir. Bu kanunla öğretmenliğin meslekleşmesi için büyük bir adım atılmıştır. Ayrıca bu kanunla öğretmenler kendi aralarında ilk, orta ve yükseköğretim öğretmenleri olarak üç sınıfa ayrılmıştır. Öğretmenlerin nasıl seçilecekleri, bu seçimde aranacak şartlar ile mesleğin diğer yönleri hakkında düzenlemeler getirilmiştir.⁷³

Mustafa Necati'nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Türk eğitim sisteminin kalkındırılmasında öğretmen yetiştirme işine bir bütün olarak yaklaşılmıştır. Bunun için çağdaş eğitim yöntemlerinin Türk eğitim sistemine aktarılması sağlanmış, çağdaş eğitim konusunda ileri seviyedeki ülkelere çeşitli branşlardan öğrenciler gönderilerek bunların eğitim

⁷² Duman, Tayip, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 30-31.

⁷³ Başar, Erdoğan, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 114-115.

tecrübelerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bundan başka sadece Avrupa eğitim sistemiyle ilgilenilmemiş, Amerikan eğitim sistemi de incelenmiştir.

Cumhuriyet döneminde eğitimin teşkilatlanma çalışmalarından biri de 22 Mart 1926'da yayınlanan 789 numaralı kanunla eğitim teşkilatı yapısının kararlaştırılmasıdır. 1925-1929 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapan Mustafa Necati'nin döneminde, eğitim teşkilatı açısından son derece önemli gelişmeler yaşanmıştır. Mustafa Necati'nin Millî Eğitim Bakanlığında giriştiği idari reform, merkez ve taşra örgütünü günün şartlarına göre genişletmek, Eğitim Bakanlığını Türkiye'nin fikir hayatına öncülük edecek bir düzeye getirmek amacını taşır. Onun zamanında hazırlanıp kabul edilen "Eğitim Bakanlığı Örgüt Kanunu" ile Bakanlığa "Talim Terbiye Dairesi", "Sağlık Dairesi" eklenmiş, taşra örgütünü Bakanlığın tam denetimine almak için "Maarif Eminleri" örgütü kurulmuştur. Ancak bu örgüt ilerleyen yıllarda kaldırılmıştır. "Talim Terbiye Dairesi" ve "İnşaat Daireleri"nin kurulması Amerikalı eğitimci John Dewey'in raporunda yer alan esaslardandır.⁷⁴

Atatürk dönemi Milli Eğitim Bakanlarından Mustafa Necati'nin yaptığı önemli işlerden birisi, okulların öğretim programları üzerindeki çalışmalardır. Mustafa Necati, okulların öğretim programlarının Bakanlığın doğrudan geliştirmesi yerine, özel olarak bu iş için oluşturulmuş bir heyet tarafından geliştirilmesinin doğru olacağını düşünmüş, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bu amaçla bir kurulun oluşturulmasını sağlamıştır. Kurulun amacı, genel eğitime ilişkin sorunları çözmek, okul programlarını geliştirmek, bütün dünyada yayınlanmış olan kitapları Türkçe'ye çevirmek, dünyada gelişen eğitim akımlarından Türkiye'yi haberdar etmek, bu akımları incelemek gibi işleri üstlenmektir. Talim ve Terbiye Heyeti, bu anlayışın sonucunda kurulmuştur. Bu kurulun oluşturulmasında, Türk eğitim sistemini inceleyerek Maarif Vekâletine bir rapor sunmuş olan Amerikalı eğitimci John Dewey'in de büyük etkisi olmuştur.⁷⁵

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk eğitiminde yapılacak reformlar ve yeni eğitime verilecek genel yönleri belirlemek üzere 1924'ten itibaren yabancı uzmanları davet etmiştir. Bunlardan ilki olan meşhur Amerikalı eğitimci John Dewey'dir. 1924'te Ankara'ya davet edilen Dewey'in tavsiyeleri Türk eğitiminde oldukça önemli etkiler bırakmıştır. John Dewey'in Türk eğitimi hakkında raporunda tespit ettiği hususları şu maddeler etrafında toplamak mümkündür:

1. Türk eğitiminde yapılacak reformlar ve yeni eğitime verilecek genel yön ancak Türk uzmanlarınca ve uzun bir planlama ile hazırlanabilir. Bunun için de ilk olarak bir uzmanlar kadrosu yetiştirilmelidir.

⁷⁴ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 98-99.

⁷⁵ Başar, Erdoğan, *a.g.e.*, s. 182.

2. Yurt içinde ve yurt dışında eğitilen uzmanların hazırlayacağı eğitim reformu planı, öncelikle her türlü politik etkinin dışında tutularak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmelidir.

3. Kurulacak uzman komisyonlar öncelikle okul binaları, meslek eğitimi, öğretmen, idareci ve müfettiş yetiştirilmesi, eğitim yayınları, gezici ve sabit kitaplıklar, eğitim ve tarım gibi konular üzerinde çalışmalı ve uzun süreli planlar hazırlanmalıdır.

4. Okul binalarının standardizasyonu, sağlık ve okuma şartlarına uygunluğunun sağlanması için Milli Eğitim Bakanlığında “Binalar Müdürlüğü” kurulmalıdır.

5. Türk eğitiminin gelişmesi için Avrupa’ya her yıl bol öğrenci ve öğretmen yollanmalıdır.

6. Köy okulları için özel köy öğretmen okulları kurulmalı ve köy okullarının programları o çevrenin iş hayatı göz önünde tutularak düzenlenmelidir.

7. Devlet basımevi okul kitaplarının basımını ve bakanlık yayınlarının gereksinimlerini karşılayacak bir şekilde genişletilmelidir.⁷⁶

John Dewey’den sonra 1925’te Kühne, 1927’de Omar Buyse Türkiye’ye davet edilir. Ancak bu yabancı uzmanların Türk eğitimine fazla katkısı olamamıştır. Sık sık yabancı uzmanlar çağırıp raporlar istemek, Türk Devleti’nin henüz eğitim alanındaki isteklerini karşılamaya yönelik somut çözüm önerileri bulamadığının göstergesidir. Diğer taraftan, gerek raporlarda birbirine zıt önerilerin yer alması, gerekse raporlarda belirtilen hususların yerine getirilmesi için maddi ve idari yönden gerekli alt yapının henüz mevcut olmaması, Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük sorunlarından. Bu raporlar, Türk eğitimcilerine eğitim ve öğretimin bir kültür işi olduğunu göstermesi, eğitimi tanımak ve sorunlarını iyi anlamak için toplumda nelerin incelenmesi gerektiğini göstermesi bakımından çok yararlı olmuştur. Yabancı uzmanların sunduğu önerilerden uygulanması mümkün olanlar uygulamaya konulmuştur.

Bu çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti’nin benimsediği çağdaşlaşma ilkesini, eğitim alanındaki icraatlarıyla ne kadar ciddi bir boyutta ele aldığını göstermektedir. Genç Türkiye’nin geleceğini kurarken, bütün hamlelerinde Batının bilim ve kültür hayatından hareket alması, yüzünü tamamen Batıya çevirdiğinin ve bu medeniyeti bütünüyle kabul etmeye çalıştığının göstergesidir. Bu durum, teşkilatlanma, program, öğretmen yetiştirme gibi konulardaki temel anlayışlarda çağdaş düşünceden ve bilimden hareket etmek şeklinde kendini göstermiştir.

⁷⁶ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 135-137.

3.5. Tevhid-i Tedrisat:

Cumhuriyet devri eğitim faaliyetleri, öncelikle geçmişten gelen birtakım kurumların devam etmesi şeklinde kendini gösterir. Ancak bu dönemde eğitim tarihimizin geçmişinin bilimsel anlayışla incelenmemiş olmasından dolayı, birçok işimizde olduğu gibi geçmişin uyarıcı tecrübelerinden yararlanmayı engellemiştir. Bu sebeple geçmişte istendiği gibi başarılamamış işlerin verdiği sonuçların sebepleri araştırılamamış, devlet adamlarını ve eğitimcileri aynı yanlışları tekrarlamaktan alıkoyamamıştır.⁷⁷

Osmanlı Devleti, Batılılaşma hareketlerine girerken eskiliği yansıtan geleneksel kurumları olan medreselere dokunmamıştır. Bunların yanında Batı tarzındaki eğitim kurumlarının kurulup gelişmesine imkân tanımıştır. Medreseler vakıf kuruluşları olduğundan, devletin bunlarla ilgisini kesmesinden sonra da yaşamaya devam etmiştir. Ancak bu durum ülkede zamanla mektep-medrese ikiliğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra medreseleri ıslah etme girişimleri de olumlu sonuçlar verememiştir.

Medreselerin kapatılması ile Arapça ve Farsça kurallarla sözcükleri yaşatıp yayan köklü bir kaynağın kurutulduğu tespiti yapan Cahit Kavcar, bu sayede Atatürk'ün dilimize en büyük hizmetlerden birini yaptığını söyler. Medrese, düşünce ve bilim dünyamızı köreltmekle kalmamış, dili, aydınların bile anlayamadığı karmaşık bir biçime sokmuştur. Bu kurumda, ana dil olan Türkçe aşağı görülüp yetersiz sayılmış, buradan yetişen aydınlar Türkçeyle yazı yazmayı küçümsemişlerdir. Medreselerin kapatılmasından sonra gerçekleşen yazı devrimi, uluslaşma, çağdaş düşünüş ve bağımsız dil yolundaki çabaları hızlandırmıştır.⁷⁸

Mustafa Kemal Atatürk, daha Millî Mücadele döneminde eğitim hakkındaki konuşmalarında, ülkedeki eğitimin birleştirilmesi ve öğretimde çağdaş yöntemlere yer verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Atatürk, 1923 yılındaki TBMM'yi açış konuşmasında, memleket çocuklarının eğitime mecbur olduklarını ve bu eğitimin en alttan en üst seviyeye kadar toplumumuzun ilerlemesi ve yükselmesi için birlik içinde yürütülmesi gerektiğine işaret etmiştir. Kazım Karabekir de, ekonomik mücadelede gerekli kararlılık ve girişimin ancak eğitim birliğinin sağlanmasıyla mümkün olacağını dile getirmiştir. Atatürk, 1924'teki Meclisi açış konuşmasında eğitim ve öğretimin birleştirilmesi konusuna değinmiş, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an önce uygulanması gerektiğini ve bunun ertelenmesinin büyük zararlar vereceğini söylemiştir.⁷⁹

⁷⁷ Koçer, Hasan Ali, *a.g.e.*, s. 4.

⁷⁸ Kavcar, Cahit, *a.g.e.*, s. 130.

⁷⁹ Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, , Ankara,1997, s. 56-58.

Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulüyle eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığının emrinde birleştirilmesi sağlanmıştır. Hilafetin kaldırılmasının ardından Evkaf ve Şeriye Nezaretinin ve medreselerin de kaldırılması 24 Temmuz 1924'te Meclis tarafından kabul edilmiştir. Böylece bütün okulların idaresi Milli Eğitim Bakanlığının idaresine verilerek eğitim çok başlılıktan kurtulmuştur.

3 Mart 1924 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yeni bir millî eğitim sisteminin de kurulmasına yol açmıştır. Kanunun getirdiği esaslar çerçevesinde, Milli Eğitim Bakanlığı Türkiye'deki bütün eğitim kurumlarını kendi denetimi altına alabilmek maksadıyla çalışmalara başlamış, geleneksel dinî eğitim kurumları olan medreseler kapatılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanununun uygulanmasıyla birlikte, ilkokullar, ilköğretim kademesinde her Türk çocuğunun gidebileceği tek öğretim kurumu olarak belirlenmiştir. İlkokulu bitirenlerin ise genel ve meslekî ortaöğretim kurumlarına gitmeleri veya doğrudan hayata atılmaları mümkün olmuştur.⁸⁰

İsmet İnönü, 1925'te Ankara'da toplanan Muallimler Birliği'nde yaptığı konuşmada, Tevhid-i Tedrisat Kanununun ülkemize ve eğitim sistemimize neler getirmeyi amaçladığını açıklamıştır. İsmet İnönü, Büyük Millet Meclisinin şartların bir sonucu olarak bu düzenlemeyi yaptığını vurgulamıştır. İnönü, bu kanunu çıkaranların dinsizlikle suçlandığının ve zan altında bırakıldığının, yaptıklarının bir inkılap olduğunun altını çizer. Ancak kendilerinin bu suçlamalarla karşılaşacaklarının bilincinde olduklarını ifade eder. İnönü'ye göre, geleneksel eğitim kurumlarının ıslah edilerek yaşatılabileceğini ileri sürenlerin düşüncelerine itibar etmek ve onların bu önerilerini kabul etmek, kendileri hakkında iftira atan aynı çevrelere boyun eğmek demek olacaktır.

İsmet İnönü yine aynı konuşmasında, yapılan inkılap hareketlerinin her zaman arkasında olduklarını ve bu inkılapların karşısına çıkacak her hareketin ortadan kaldırılacağını söyler. Cumhuriyet Hükümetinin bu kararlılığı, ülkenin menfaati için girişilen bu inkılapların milletin menfaatine olduğundan, ülkenin hızla kalkınmasını sağlayacaktır. İnkılaplar yoluyla kalkınma ve çağdaşlaşma yolunda büyük bir fırsat yakalanmıştır. Buna karşı olanları İsmet İnönü, "*Kafalarını mazinin demir çemberi içine kilitleyen milletlerin vay haline!...*" sözleriyle eleştirmektedir.⁸¹

Tevhid-i Tedrisat'la ülkede bulunan yabancı okullar ve azınlık okulları da birtakım düzenlemelere tabi tutulmuştur. Türk Devleti'nin bu okullar karşısında hiçbir müsamaha göstermediği, bu okulların kesinlikle ülkenin ve devletin kuralları dışında hareket

⁸⁰ Başar, Erdoğan, *a.g.e.*, s. 136.

⁸¹ Yücel, Hasan Âli, *a.g.e.*, s. 24.

edemeyecekleri açıkça gösterilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devleti, dinî bir eğitim tarzına hiçbir şekilde izin vermediğinden, kendi sınırları içinde diğer dinlerin de kendi propagandalarını yapacak bir eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmasına müsaade etmemiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, 1924 Ocak ayında yabancı okullara bir genelge ile birlikte bir de öğretim programı göndermiş, şubat ayında da uymaları gereken emir ve yasakları hatırlatan bir genelge daha yayınlamıştır. Bu genelgede, bazı okulların dinî ibadet ve ayinlere fazla yer ayırdığı, öğrencileri bunlara katılmaya zorladığı ve okullara dinî resimler asıldığı belirtilmektedir. Okul ile kilisenin ayrı olduğu, okullardaki din yayıcılığının hoş görülemeyeceği bildirilerek okul yönetimleri uyarılmıştır. Bakanlığın yayınladığı tebliğlere ve bunlardaki hususlara uymayan okullar kapatılmıştır.⁸² Bu yüzden Türk devleti ile Fransa, İtalya ve Amerika arasında politik krizler de yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin Atatürk döneminde yıllardır kanayan bir yara haline gelen yabancı ve azınlık okulları hakkında kesinlikle taviz vermemesi, millî, laik ve çağdaş eğitim değerlerine ne kadar bağlı olduğunun takdir edilecek bir göstergesi olmuştur.

Halifeliğin, Şeriye ve Vakıflar Bakanlığı'nın kaldırılması ve bütün bilim ve eğitim kurumlarının Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmasıyla laik eğitimin temelleri atılmış olur. Mustafa Kemal Atatürk'ün de işaret ettiği yeni eğitim programı, toplumsal hayatın ihtiyaçlarına uygun olması, çağın gereklerine uygun düşmesi şeklinde özetlenebilir. Cumhuriyet'le birlikte demokratik hayata açılan Türkiye Cumhuriyeti, laiklik ilkesiyle, çağın gereklerine uygun bir eğitim anlayışını benimsediğini ilan etmiştir. Demokratik bir toplumun vazgeçilmez bir ilkesi olan laikliğin eğitime yansıyan ilkeleri şöyle tespit edilebilir:

1. *Çocuğun doğuştan getirdiği araştırıcılık yeteneği, öğrenme merakı, eğitim-öğretimle desteklenmelidir.*
2. *Düşüncelerini değişik yol ve yöntemlerle anlatmasına imkân sağlanmalıdır.*
3. *Çocuk eğitsel yaşantılarla öz denetime alıştırmalı, büyüdükçe dış denetimli olmaktan kurtulup bağımsızlaşmalıdır. Düşüncenin inanca dönüşmesi, yani geçmişten gelen inanç ve duyguların kalıbına girmek zorunda kalması onu paslandırır, kısırlaştırır, yaratıcılık özelliğini ortadan kaldırır. Laiklik, bireyi, düşüncesini boş inançlar, ayıp ve günahlarla sınırlayan duvarların ötesine geçirir ve ona dini dışında geniş bir düşünce ve eylem alanı yaratır.*⁸³

⁸² Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s. 67.

⁸³ Ulusavaş Nas, Mualla, "Türk Eğitim Sisteminde Laiklik İlkesi", *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi 5-8 Ekim 1994*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995, s. 288.

Tevhid-i Tedrisat, Cumhuriyet döneminde inkılaplar arasında en fazla tartışılanlardan biri olmuştur. Esasen Türkiye Cumhuriyeti'nin dinî değil dünyevi bir hayata insan hazırlamak ve çağdaşlaşma ilkesini öne çıkarmak anlayışı, bu kanunla yapılmak istenenleri özetlemektedir. Birçok aydın tarafından eleştirilen, Tanzimat'tan beri Batı tarzındaki yeni okulların yanında hâlâ eski ve dinî eğitim tarzını devam ettiren okulların yan yana olduğu fikri, Tevhid-i Tedrisat'la ortadan kaldırılmıştır. Öte yandan ülkede birçok kurum ve kuruluşu bağlı çeşitli okulların bulunması, bunların denetlenmesini ve bunları ortak bir eğitim politikası çerçevesinde toplayacak programlara tabi kılma işini de imkânsız hale getirmektedir. Tevhid-i Tedrisat, ülkedeki bütün okulları Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplayarak bu dağınıklığa son vermiştir. Mevcut eğitim durumumuzun istatistiği ortaya çıkmış ve mevcut okullarda uygulanacak ortak eğitim programları yapılması gerçekleşmiştir. Her ne kadar tartışılmalı ve çeşitli teklifler ve yorumlar getirilse de, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu sadece Cumhuriyet döneminin değil, yüz yıllık bir Batılılaşma sürecinde yapılması gerekli bir hamlenin ortaya çıkışı olmuştur.

Medrese yanlıları ile Avrupa yanlıları arasında Tanzimat'tan sonra başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden çatışmalarla bocalayan Türk eğitimi, Tevhid-i Tedrisat'la bu çatışmayı aşmayı amaçlamıştır. Nihayet bu kanunla din öğretimi eğitim sisteminin dışına çıkarılmış, eğitim sistemi Cumhuriyet'in laiklik ilkesiyle uyumlu ve tutarlı bir duruma getirilmiştir. Bunun özellikle tek parti rejiminin egemen olduğu yıllarda, bütünüyle merkeziyetçi bir eğitimle gerçekleştirildiğine şüphe yoktur. Bu belirlenmiş sürece katkıda bulunan aydınlarımız, modernliğe ulaşmanın ancak kesin bir değişimle mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Merkeziyetçi-bürokratik aydınların, Osmanlı kul bürokrasisini hatırlatacak bir şekilde siyasal iktidara itaat ettikleri anlaşılmaktadır. Kuşkusuz burada eleştirici aydınların varlığı asla inkâr edilemez. Zihniyetle ilgili eleştiriler, ülkemizde daha uzun süre dinî ve moral kesimlerin yoğunlaştığı toplumsal birimlerden gelmeye devam etmektedir.⁸⁴

Cumhuriyet dönemindeki eğitim çalışmalarının, özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirleri doğrultusunda geliştirilmeye çalışıldığı, “pozitivist” ve “pragmatist” anlayışların eğitim felsefesi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı dönemindeki dinî temele dayanan “klasik” eğitim anlayışından uzaklaşarak “laik” anlayışla eğitim hayatının düzenlenmesi sosyal ve kültürel alanda toplumda değişikliklere yol açmış, bunun yanında ilerleyen yıllarda eleştirilerin de arttığı görülmüştür.

⁸⁴ Subaşı, Necdet, “Türk Eğitim Sisteminin Oluşum Sürecinde Zihniyet Değişiklikleri ve Aydınlarımız”, *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler, Müzakereler (5-8 Ekim 1994)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995, s. 221.

I. BÖLÜM

1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN HAYATI

Ali Canip Yöntem, 28 Haziran 1887'de (1303), İstanbul'un Üsküdar semtinde Sultantepesi'nde doğmuştur.¹ Ali Canip'in babası Evkaf Nezareti memurlarından Halil Sâib Bey'dir. Halil Sâib Bey'in babası ise Ahmet Canip Efendi'dir. Ali Canip Yöntem'in aslen Kanlıcalı olan ecdadından birçoğu Evkaf Nezareti memurluklarında bulunmuştur.

Ali Canip'in annesi, Anapa Müftüsü İslam Efendi'nin kızı Hafize Nuriye Hanım'dır. İslam Efendi, Şeyh Şamil olayından sonra Anadolu'ya gelip yerleşmiştir. Ali Canip'in, annesinin teyzesi olan ve Fatih'te Emir Buhari civarında oturan Hamide Hanım'ın oğlu Nevres Bey Harbiye'de Fransızca hocasıdır. Ali Canip daha on-on bir yaşlarındayken, şair Ömer Naci ile Mustafa Kemal, Nuriye Hanım'ın evine gelerek hocaları Nevres Bey'i ziyaret ederler. Ali Canip, bu ziyaretler esnasında Hamide Hanım'ın evinde Mustafa Kemal ve Ömer Naci'yi tanıma fırsatını bulur.²

Ali Canip, ilköğrenimini Üsküdar'daki Gülfem Hatun Mektebinde yapar. Daha sonra Üsküdar'daki Toptaşı Askerî Rüştiyesini bitirir ve Selâmsız'daki "İmmaculée Conception" adlı Fransız okuluna iki yıl devam eder. Ali Canip Yöntem burada öğrendiği Fransızcasını Selanik'e gittikten sonra da geliştirmiş, bu sayede Fransız edebiyatından hareketle edebiyat, estetik ve pedagoji hakkındaki fikirlerini oluşturmuştur.

¹ Ali Canip Yöntem'in hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar şunlardır: Ömer Seyfettin, "Ali Cânib Bey ve Sanatı", *Millî Nevsâl*, İstanbul, 1330 (1914), s. 298-312; Nüzhet Hâşim, *Millî Edebiyata Doğru*, C. I, Şairler Kısmı, İstanbul, 1918, s. 69-77; İnal, İbnü'l-Emin M. K., *Son Asır Türk Şairleri*, C. II, İstanbul, 1931, s. 192-195; Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Ali Cânib, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1937; Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, C. I, İstanbul, 1941, s. 407-414; Gövsa, İbrahim Alaeddin, *Türk Meşhurları*, s. 404-405; Tansel, Fevziye Abdullah, *Ali Cânib Yöntem*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1968, Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1108-1109; Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*; Sevgi, Ahmet-Özcan, Mustafa, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Konya, 1995; Filizok, Rıza, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2001; Gezgün, Hakkı Süha, *Edebî Portreler*, haz. Beşir Ayvazoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 199, s. 53-56.

Ali Canip Yöntem hakkında bilgi veren kaynaklarda doğum yeri hakkında aynı bilgi verilirken, doğum tarihine ait farklı bilgilerle karşılaşmaktadır. Bu duruma dikkat çeken Prof. Dr. Rıza Filizok, *Ali Canip Yöntem'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma* adlı kitabında, bu durumun 1303 mali yılının miladi tarihlere çevrilmesinden kaynaklandığını bildirmektedir. Bu sebeple, Ali Canip hakkındaki ilk biyografik bilgileri veren İbnü'l-Emin M. K. İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* ve Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Ali Cânib Hayatı ve Eserleri* adlı eserlerinde Ali Canip Yöntem'in doğum tarihi 1886 olarak gösterilmiştir.

² Ali Canip, "Yakın Tarihimizde Bilinmesi Gereken İki Hakikat", *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, C. III, 1962, s. 55.

Ali Canip Yöntem, okuma ve inceleme alışkanlığı kazanmasında İstanbul'da Hukuk Fakültesinde okuduğu yıllarda devam ettiği Beyazıt Divan Yolu Leblebiciler Sokağında bulunan Sarafim Kütüphanesinin önemli rolüne dikkat çeker. Burası bir kiraathane ve aynı zamanda da bir kütüphanedir. Ali Canip, bütün yükseköğrenim gören öğrenciler gibi, perşembe günleri öğleden sonra buraya gelir, haftalık, günlük mecmua ve gazeteleri, eskiden çıkmış olanların da koleksiyonlarını inceler. Özellikle hatırat türünü çok beğendiğinden, bu türdeki kitap ve mecmualardan önceki nesillerin edebî ve fikrî tartışmalarına ait notlar alır. Sarafim Kütüphanesinde bulunan *İrtikâ*, *Musavver Terakkî*, *Hadîka-i Fünûn* gibi dergileri; *Sabah*, *Tanin*, *İkdam* gibi gazeteleri incelemiş, bunlardaki fikirlerden ve edebî tartışmalardan yararlanmıştır. Ali Canip'in bu tavrı, gerek kendisinden önce gerekse kendi devrindeki fikrî ve edebî ortamı anlayıp kavrayabilmek için daha o yıllardaki seçici ve titiz bir okuyucu, araştırmacı kişiliğini ortaya koymaktadır. Bu özelliği, kendi kendisini yetiştirmede gösterdiği gayreti ve azmini de yansıtmaktadır.³

1.1. Ali Canip'in Selanik Yılları

Ali Canip'in babası Halil Sâib Bey'in, Şehzade Reşat Efendi'ye mensubiyet suçlamasıyla 1902'de Selanik'e sürülmesiyle Ali Canip'in hayatında Selanik devresi başlar. Ali Canip Yöntem, hatıralarında babasının sürgüne gönderilmesi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ali Canip bu sürgünün sebebi olarak amcası Yekta Bey'in Şehzade Reşat Efendi'nin mabeyincisi olmasını gösterir. O yıl sadece Ali Canip'in ailesi değil, bütün şehzadelere mensup olanların yakınları da sürgüne gönderilmiştir. Ali Canip, o yıllarda henüz on dört, on beş yaşlarında olduğunu ve amcası olan Yekta Bey'le kendi ailesinin selam sabahının olmadığını söyleyerek babasının haksız yere sürgün edildiğini belirtir.⁴

“ *Babam 1902 Ağustosunda Selanik'e sürülmüştü. İstanbul'da iken kendi halinde, tarih okur, bahçesinde çiçekleri, gülleriyle uğraşır bir adamdı. Çok ahababı da yoktu. Fenerler İdaresi müşâviri Neşet Paşa ile Makrizâde Hüseyin Kaptan mütevellisi Ali Şükrü Bey en sık görüştüğü ahabapları idi. O zamanın her münevver adamı gibi babam da musikiden zevk alırdı. Bazen, bir iki arkadaşı bizde toplanırlar, sözden*

³ Ali Canip'in bu titiz araştırmacı kişiliği öğrencilerinden Hakkı Süha Gezgin tarafından da şöyle dile getirilir.

“*Hocamın diğer cephelerinden biri de geniş tettebbuudur. Herkesin zevk ve safa ile geçirdiği gençliğini o, kitaba gömmek büyüklüğünü gösterdi. Loş havalı nemli kubbeler altında yıllar geçirerek tetkiklerde bulundu.*” (Gezgin, Hakkı Süha, a.g.e., s. 55.)

⁴ Ali Canip, “Devirlerden Hatıralar: Selanik'te Toplanan Gençler İstibdada Karşı Bir Fikir Hareketine Nasıl Başladı, Bu Hareketi Nasıl Yürüttüler”, *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, C. I, 1962, s. 2.

sazdan anlar adamların zevk aldıkları Klasik musikiden birkaç parça terennüm ve teganni ederlerdi..

Ne çare ki büyük babamın maiyetinde çalışan, babama da âmirlik eden bir adam, saraydan bütün devlet dairelerine gelen ve (şehzadelere mensup kimseler varsa listeleri yapılsın) mealinde olan bir irâde üzerine ve surf bir rütbe kapmak uğruna babamı jurnal etmiş, Selanik'e sürülmemize sebep olmuştu.”⁵

Ali Canip Yöntem, babasının sürgün edilmesiyle geldikleri Selanik'te Mülkiye İdadisine girer. Mülkiyenin son sınıfındayken İstanbul'daki Hukuk Fakültesine sınavla öğrenci alındığını duyarak İstanbul'a gelir. Sınavı kazanarak Hukuk Fakültesine kayıt yaptırır ve bir yıl bu okula devam eder. İstanbul'da Hukuk Fakültesine devam ettiği sırada hafiyeler tarafından takip edildiğini fark eder. İstanbul Hukuk Fakültesine devam edip bitirme sınavlarını veren Ali Canip, Selanik'e döner ve Selanik'te açılan Hukuk Mektebine kaydını yaptırır.

Ali Canip Selanik'te Hukuk Mektebinde öğrenciyken de istibdat yönetiminin takibine uğramıştır. II. Meşrutiyet'in bir gün öncesinde babasıyla birlikte kendisini çağırtan polis müdürü, yakın arkadaşı olan Nesimi Sarım'la görüşmemesi gerektiği, aksi takdirde başına bir kaza gelebileceği konusunda Ali Canip'i uyarmıştır. Ali Canip, Selanik'te Hukuk Mektebinin son sınıfında Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine mezuniyet sınavlarına girmeden İstanbul'a gelir. Ali Canip'in bundan sonra bir öğrenim hayatı olmamıştır.

Ali Canip'in hayatında Selanik çok önemli bir devredir. 1902-1912 yılları arasında Selanik'te bulunan Ali Canip, bu devrede yazar ve yönetici olarak yazı hayatına girmiştir. Daha sonra fikir ve siyaset sahasında ön planda olacak şahsiyetlerle tanışmış, onlarla ortak fikirlerde buluşmak imkânına sahip olmuştur.

İstanbul'dan uzak olması sebebiyle, Selanik'te istibdatın etkisi fazla hissedilmemiştir. Selanik'teki gençler gerek Batıdan gelen fikirleri ve sanat anlayışlarını, gerekse Tevfik Fikret, Namık Kemal gibi şahsiyetlerin eserlerini ve fikirlerini daha rahat takip etme imkânı bulmuşlardır. Yeniliklere açık olan Selanik'teki gençler, o zaman ülkeye sokulması yasak olan Jön Türklerin *Meşveret*, *Kânûn-ı Esâsi*, *Osmanlı* gazeteleriyle, Fransızca ve İngilizce *Temps*, *Matin*, *Time* vb. gazeteleri rahatça okuma imkânı bulmuşlardır. Kendilerine bu imkânı sağlayan, o zaman Selanik'te müşiriyet yaveri olan Yüzbaşı Kâzım Nâmi (Duru)'dur. Kâzım Nâmi'nin bu mecmuaları Fransız postanesinden alarak kendilerine ulaştırmasıyla, Ali Canip ve arkadaşları Selanik'te istibdatın baskılarından uzak, entelektüel bir ortam bulmuşlardır.⁶

⁵ Ali Canip, “Selanik'te On Temmuz Sabahı”, *Yakın Tarihimiz*, nu: 22, 1962, s. 358.

⁶ Ali Canip, “Devirlerden Hatıralar”, *Yakın Tarihimiz*, nu: 1, 1962, s. 3.

Selanik ve burada yaşayanların bir başka özelliği de, şehrin Batılı bir hayat tarzına ve Batıdaki medeni imkânların çoğuna sahip olmasıdır. Ali Canip'e göre, Abdülhamid devrinin vesvesesi yüzünden İstanbul'da görülmeyen elektrik, telefon, elektrikli tramvay, o zamanlar Selanik'te mevcuttur. Hepsi yerli eşraftan seçilen belediye başkanları daima Avrupa'ya gidip gelen kişiler olduklarından Selanik'i yenilemişler, Batıdaki şehir düzenine benzeyen bir şehir düzeni kurmuşlardır. Selanik'in gençleri ve aydınları, Selanik'te Batıdaki gibi bir hayat tarzını yaşamakta ve Batının medeni imkânlarının çoğundan faydalanmaktadırlar. Bu sebeple, Avrupa'yı görüp oradaki hayata hayran kalan Türk aydınlarının aksine, Selanik'in gençlerinde ve aydınlarında Batı hayranlığı, Batı özentisi ya da Batı karşısında eziklik duygusu görülmemiştir.

Avrupa devletlerinin kışkırtmasıyla Balkan milletlerinde milliyetçilik duyguları uyanmıştır. Bunun sonucu olarak ayrılıkçı azınlık gruplar, Balkanların diğer bölge ve şehirlerinde olduğu gibi Selanik'te de kargaşa çıkarmaya başlamışlardır. Yerli azınlıklarda millî duyguların güçlenmesi ve Batılı devletlerin müdahaleleri, Balkanlardaki Türk askeri ve Türk aydınındaki millî şuurun ve milliyetçilik duygusunun daha erken uyanmasına sebep olmuştur. Ali Canip Yöntem bu döneme ait hatıralarında o günlerde yaşananları da dile getirmiştir. Ali Canip'in hatıralarında, 1903'te Selanik'te Bulgarların yarattığı kargaşa ve o dönemde yaşananlardan bir örnek, şöyle anlatılır:

“Tam 1903'te Selanik şehri içinde bir Bulgar ihtilâli oldu. Bulgar komitacıları Avrupa'ya karşı memleketimizi huzursuzluk içinde bulunuyor gibi göstermek için kargaşalıklar çıkarmak yolunu tutmuşlardı. Selanik'i üç beş Bulgar eşkıyasıyla zapt etmek değil, kendi akıllarınca, halkın gayrı memnun olduğunu göstermek gayesini güdüyorlardı. Bulgarlar aynı günlerde Rumeli'nin muhtelif yerlerinde, bilhassa Cuma-i Bâlâ, Gevgili gibi kasabaların pazar kurulan yerlerinde nümâyiş olsun diye, dinamit atarak tahribat yapmışlar, canlara kıymışlardı. Selanik'te, Frenk Mahallesi denilen yerde Osmanlı Bankası'nı dinamitle attılar.”⁷

Ali Canip Yöntem, hayatı boyunca kendisini siyasetin dışında tutma çabasına rağmen, gerek Selanik yıllarında gerekse daha sonraki yıllarda siyasetle iç içe olan insanlarla çok yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Selanik'te Ömer Naci, Aka Gündüz, Akil Koyuncu, Rasim Haşmet gibi gençlerle tanışan Ali Canip, vaktinin çoğunu bu isimlerle birlikte geçirir. Ali Canip ve arkadaşları, Feyziye Mektebinden Cavit Bey'in yardımıyla, Ulahların Rumanya Mektebini toplanma yeri olarak kararlaştırmışlardır. Haftada üç gece bu mekânda toplanan gençlere Cavit

⁷ Yöntem, Ali Canip, “Bizim Selanik'te Bir Gezinti”, *Yakın Tarihimiz*, nu: 11, 1962, s. 330.

Bey de ekonomi dersleri vermiştir. Ali Canip, o yıllarda kolağası rütbesiyle Selanik'te bulunan Mustafa Kemal, Binbaşı Cemal (Cemal Paşa), Yüzbaşı Kâzım Nâmi (Duru) ile de tanışma ve görüşme fırsatını da bulmuştur.

II. Meşrutiyet'ten sonra bir taraftan Hukuk Mektebine devam eden Ali Canip, bir taraftan da İttihat ve Terakki Mektebinde “Tarih ve Edebiyat”, Ziraat Mekteb-i Âlîsinde “Kitâbet-i Resmiye ve Hususiye”, Romanya Mektebinde “Kitâbet” ve “Türkçe” dersleri okutmuştur. Selanik'te Faik Paşa Konağı'ndaki Ticaret Mektebi sonradan İttihat ve Terakki Mektebi adını almıştır. Ali Canip, Talat Paşa'nın müdürlüğünü yaptığı bu okulda “Edebiyat” ve “Tarih” dersleri okutmuştur.⁸

1.2. Ali Canip'in Selanik'teki Edebî Faaliyetleri

Ali Canip, Selanik'te bulunduğu 1902-1912 yılları arasında edebiyat alanında çok yoğun bir faaliyet içindedir. Ali Canip Yöntem, edebiyat dünyasına Selanik'te bulunduğu yıllarda *Bağçe*, *Aşîyan*, *Kadın* mecmualarına şiirler ve makaleler yazarak girer. Bunlardaki şiirleri ve yazıları, İstanbul'da *Servet-i Fünun* dergisi etrafında toplanan Fecr-i Ati topluluğu üyelerinin de dikkatini çekmiştir. Fecr-i Ati topluluğundan Müfid Ratip imzasıyla gönderilen bir mektupla topluluğa katılması için davet edilmiş, Ali Canip bu daveti kabul ederek topluluğa katılmıştır. Ali Canip'in 1910'dan sonra *Servet-i Fünun* dergisinde şiir ve makaleleri görülmeye başlar.

Ali Canip Fecr-i Ati hareketine katılmakla birlikte, Fecr-i Aticilerin edebî anlayışlarını tam olarak paylaşmaz ve onları bazı yönlerden eksik bulur. Ali Canip bu konudaki düşüncelerini anlattığı “Fecr-i Ati ve Muârizîni”⁹ başlıklı makalesinde, Fecr-i Ati üyelerinin olgun eserler veremediklerini, ancak sürekli çalışarak ve kendilerini geliştirerek bunun üstesinden gelebileceklerini dile getirmiştir. Ali Canip, Fecr-i Aticileri sanatı fotoğraf derecesine indirmek, şairlerini ise bahar, hazan ve içlilik konularından kurtulamamak anlayışlarından dolayı da eleştirmiştir. Ali Canip'e göre, hayatın çetin şartlarını görüp hayata galip gelmek için sanatçının çok donanımlı yetişmesi gereklidir. *Servet-i Fünun* dergisi, Fecr-i Ati topluluğunun bu fikirlere katılmadığını ve Fecr-i Ati üyelerinin edebî fikirlerinde hür olduklarını, hiçbir şahsiyetin fikrinin topluluğa mal edilemeyeceğini bildiren bir not ekleyerek Ali Canip'in bu yazısını yayınlamıştır.

⁸ Filizok, Rıza, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2001, s. 25.

⁹ Ali Canip, “Fecr-i Ati ve Muârizini-Selanik, Yahılar, 26 Mart 1326”, *Servet-i Fünun*, S: 988, 29 Nisan 1326 (12 Mayıs 1910), s. 407- 410.

Ali Canip Yöntem, 1910 yılında bir yandan *Hüsün ve Şiir ve Servet-i Fünun*'da yazmaya devam ederken, bir yandan da Emrullah Efendi'nin Eğitim Bakanlığı zamanında yeni kurulan sultaniler için açılan edebiyat öğretmenliği sınavlarına girerek başarılı olur. Kendisine Trabzon ve İzmir Sultanileri edebiyat öğretmenlikleri önerilmişse de, bu dönemde babasını kaybettiği için bu görevleri kabul etmeyerek Selanik'ten ayrılmaz.

Ali Canip'in 1910 yılından itibaren Selanik'te çıkan *Hüsün ve Şiir* dergisinde yazmaya başlaması, edebî hayatında çok önemli bir olaydır. *Hüsün ve Şiir* dergisinin yayın hayatı Haziran 1909'da başlayıp, 29 Eylül 1910 tarihli sekizinci sayısı ile sona ermiştir. *Hüsün ve Şiir*, İttihat ve Terakki üyelerinden Dr. Nazım'ın Hukuk Mektebi öğrencisi olan iki yeğeni H. Hüsnü ve İsmail Suphi tarafından çıkarılmaktadır. Derginin ilk üç sayısı Manastır'da, sonraki sayıları da Selanik'te çıkmıştır.¹⁰

Ali Canip Yöntem *Hüsün ve Şiir*'de yazmaya başladıktan bir müddet sonra derginin adını beğenmez ve derginin adının *Genç Kalemler* olarak değiştirilmesini teklif eder. Böylece daha çok duygusal şiir ve mensur şiirlere ağırlık veren *Hüsün ve Şiir* dergisi, *Genç Kalemler* adıyla çıkmaya başlar. *Genç Kalemler* artık fikir tartışmalarının yapıldığı, makalelerin yayımlandığı, Edebiyat-ı Cedide'nin şiiriyle "Millî Edebiyat" anlayışı çizgisindeki şiirlerin karşılaştırma imkânı verecek şekilde yer aldığı bir dergi haline gelir. Ali Canip Yöntem hem *Genç Kalemler*in öncülüğünü hem de bu derginin "Yeni Lisan" ve "Millî Edebiyat" çizgisindeki isimlerin birleştiriciliğini yapmıştır.

Ali Canip Yöntem *Genç Kalemler* dergisinde Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'la fikir ve mesai arkadaşlığı yapmıştır. Ömer Seyfettin, Ali Canip'e 15 Kanun-ı Sani 1326 (28 Ocak 1911) tarihli bir mektup yazarak, Türk yazı dilini sadeleştirmek için birlikte çalışmayı teklif eder. Ali Canip, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Umumi Azalığına seçilerek Diyarbakır'dan Selanik'e gelen Ziya Gökalp'la aralarındaki dostluk gelişince, kendisine Ömer Seyfettin'in mektubundan bahseder. Ziya Gökalp, bu alanda girişecekleri bir harekette yanlarında olacağını Ali Canip'e söyler.¹¹

Ali Canip Yöntem'in hayatında Ziya Gökalp'ın önemli bir yeri vardır. Yakın arkadaşı Nesimi Sarım aracılığıyla Ziya Gökalp'la tanışma imkânı bulan Ali Canip, kısa sürede onunla dost olmuştur. Bu dostluk, Ali Canip'in fikirlerinin belirginleşmesi ve olgunlaşmasına, *Genç Kalemler*deki "Yeni Lisan" ve "Millî Edebiyat" hareketinin bilimsel nitelik kazanmasına,

¹⁰ Parlatur, İsmail – Çetin, Nurullah, *Genç Kalemler Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. XXI.

¹¹ Yöntem, Ali Canip, "Ziya Gökalp'ın Matbuat Aleminde İlk Görünüşü Genç Kalemler ve 'O'", *Çınaraltı*, S: 12, 25 Ekim 1941, s. 7-8.

hükümetin maddi ve manevi desteğini arkalarına almalarına imkân vermiştir. Ali Canip, Ziya Gökalp'ı bilimsel yönü ve sahip olduğu kültür bakımından takdir etmiştir.¹²

Dilde sadeleşme hareketine girişmek için Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp ortak bir karara varmışlardır. Ali Canip, Ziya Gökalp'la bu konuyu görüşüp ortak hareket etme kararı aldıktan iki gün sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezinden mektupla bir kararname alır. 12 Mart 1327 (25 Mart 1911) tarihli bu kararnamede Ali Canip'in İttihat ve Terakki Talebe-i Hariciye Encümeni Umumi Kâtipliği ile *Genç Kalemler mecmuası* başyazarlığına getirildiği bildirilmektedir:

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti

Merkez-i Umumisi

Adet: 103

Talebe-i Hariciye encümeni kâtib-i umumisi Ali Canip Bey kardeşimize,

Muhterem kardeşimiz,

Talebe-i Hâriciye encümeni hakkında itâ olunan karar sureti leffen gönderildi. Encümenin cem'iyle muâmelâta ibtidâr olunması rica ve Genç Kalemler mecmuası sermuharrirliği ile encümen,i mezkur kâtib-i umimilik vazifesinin ifâsı için zât-ı birâderlerine şehriye on lira tahsis kılındığı beyan olunur aziz kardeşimiz.

12 Mart 1327

Merkez-i Umumi mühürü

Karar:

Avrupa'nın mahal-i muhtelifesinde müteşekkil talebe cemiyetleriyle bil-muhâbere buradaki efkâr-ı selîme cereyanlarından olanları haberdâr etmek ve oradaki cemiyetlerde talebenin ne gibi şeylere muhtaç olduğunu anlayarak merkez-i umumiye bildirmek ve Avrupa'ya talebe göndermek için teşebbüsatta bulunarak teshîlât-ı lâzıma ifâsına vesâdet eylemek ve Avrupa'da muhtac-ı muavenet- maddiyenin ifâsı esbâbına delâlet eylemek üzere Dr. Nâzım, Ali Canip, kâzım Nâmi, Talât, Hüseyin Hüsnü ve Hâmit Beylerden bir talebe-i hâriciye encümeni teşkiline ve Ali Canip Bey'in Genç Kalemler Mecmuası sermuharrirliği vazifesine zamîmeten bu encümenin kâtib-i umumilik vazifesine tayinine karar verildi.

12 Mart 1327

Merkez-i Umumi mühürü”¹³

¹² Yöntem, Ali Canip “Ziya Gökalp”, *Yakın Tarihimiz*, nu: 38, 15 Kasım 1962, s. 353-356.

¹³ Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Ali Cânib, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Cumhuriyet Kitaphanesi, İstanbul, 1937, s. 9-10.

Ali Canip Yöntem, siyasi bir organ olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin bu görevlendirmesiyle, istemediği halde bu siyasî hareketin bir parçası olmuştur. Sürekli birlikte olduğu Nesimi Sarım, Kâzım Nâmi Duru gibi arkadaşları politikanın içinde olmalarına karşın, Ali Canip politikadan uzak kalmayı tercih etmiştir. Bu sebeple de, *Genç Kalemlerin* İttihat ve Terakkinin bir siyasî organı haline gelmesine razı değildir. Ali Canip'in endişesi, *Genç Kalemlerin* çıkarılmasına yardımcı olmak için İttihat ve Terakki tarafından ayda on liralık yardım yapılması sebebiyle, partinin dergideki yayınlara ve faaliyetlere müdahale etmesidir. Bu endişesini partinin üyesi olan ve dil davasında birlikte hareket ettiği Ziya Gökalp'la paylaşan Ali Canip, Gökalp'tan endişelerini giderecek teminat alır. Gerçekten Ziya Gökalp'ın da güvence verdiği gibi, İttihat ve Terakki Cemiyeti derginin idaresine ve yayın politikasına hiçbir şekilde müdahalede bulunmamıştır.¹⁴ Hatta İttihat ve Terakki Cemiyetinin *Genç Kalemlerin* yayın faaliyetine hiçbir şekilde karışmayacağı, partiden 12 Mart 1327 tarihli bir yazıyla bildirilmiştir.¹⁵

Genç Kalemler, Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın belirlediği dil ve edebiyat politikası doğrultusunda 29 Mart 1327 (11 Nisan 1911)'de ikinci cilt ve birinci sayıyla yayın hayatına başlamıştır.¹⁶ Dergi, Ali Canip'in idaresinde hür bir şekilde yayın hayatını sürdürmüştür. Ali Canip, Edebiyat-ı Cedideciler ve Fecr-i Ati üyeleriyle tartışmalara girişmiş, derginin polemik cephesini tek başına idare etmiştir.

*Genç Kalemler*deki edebî hareket, Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın ortak fikirlerde birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. İlk estetik anlayışları Fecr-i Ati anlayışı çerçevesinde görülen Ali Canip'in, mevcut edebiyatı tümüyle reddeden Ömer Seyfettin'in, Turan fikrini geliştirmeye çalışan ve sosyoloji ile uğraşan Ziya Gökalp'ın fikirleri arasındaki farklılık, ortak bir ideallerinin olması ile giderilmiş, bu sayede aralarında mükemmel bir fikir birliği oluşmuştur. Başlangıçta kendi tespit ettikleri fikirlerle yola çıkan bu üç şahsiyet, karşılıklı anlaşarak ve birbirlerini etkileyerek zaman içinde bu fikirlerini bir program haline getirmeyi başaramışlardır.¹⁷

¹⁴ Yöntem, Ali Canip, "Ömer Seyfettin İçin", *Hayat*, S: 119, 7 Mart 1929, s. 282.

¹⁵ Yöntem, Ali Canip, *Ömer Seyfettin (1884-1920)*, *Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Numuneler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947, s. 12.

¹⁶ Derginin *Genç Kalemler* adıyla çıkan I. Cildi, *Hüsün ve Şiir* dergisinin bir devamıdır. *Hüsün ve Şiir* dergisinin adı *Genç Kalemler* olarak değiştirildikten sonra ikinci cilde kadar dergi *Genç Kalemler* adıyla çıkmaya devam etmiştir. Dergi dokuzuncu sayıdan itibaren C.1, no:9-(1) şeklinde numaralandırılarak çıkmaya başlamış, bu şekilde on altıncı sayıya kadar devam etmiştir. Asıl *Genç Kalemler* ise, 2. ciltten itibaren başlar. İkinci cildin ilk sayısı, dilde sadeleşme anlayışının ortaya konulduğu ve Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan ancak imzasız yayımlanan "Yeni Lisan" adlı makale ile başlamaktadır.

¹⁷ Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 47.

*Genç Kalemler*in yazı kadrosu çok geniş olmayıp, bu kadro Ali Canip'in tercihleri doğrultusunda oluşmuştur. Ali Canip, derin bilgisine ve Fransızcasının mükemmelliğine hayran olduğu Mehmet Ali Tevfik'i Selanik'e getirerek derginin yazı kadrosuna almıştır. Dergiye gelen yazıların basılmasına tek başına karar veren de yine Ali Canip olmuştur. Ömer Seyfettin'le birlikte kararlaştırdıkları dil ve edebiyat politikasına uymayan yazıları *Genç Kalemlere* almamıştır. Ziya Gökalp'ın unutulmuş Türkçe kelimeler kullanarak kaleme aldığı ve İstanbul'da eleştirilere hedef olan "Altın Destan" başlıklı şiirini, derginin yayın politikasına ve savundukları dil anlayışına uygun bulmadığı için dergide yayınlamaması bu anlayışa bir örnektir. Ziya Gökalp da Ali Canip'in bu tavrını olgunlukla karşılamış, herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.¹⁸ Ziya Gökalp'ın derin bilgisi ve bu bilgi ve araştırmalarına dayanarak kaleme aldığı makaleler de hem Ali Canip ve Ömer Seyfettin'i fikir bakımından etkilemiş hem de *Genç Kalemler*in ciddi bir fikir dergisi niteliği kazanmasını sağlamıştır.

*Genç Kalemler*in II. cildinin ilk sayısında yayınlanan "Yeni Lisan" başlıklı makale Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınmıştır.¹⁹ Ali Canip, bu yazının altına Ömer Seyfettin'in imzasını koymak ister. Ömer Seyfettin, hareketin etkisini azaltacağı, hedefe varmadan daha işin başında ihtirasları ve kinleri alevlendireceği endişesiyle bu düşünceye karşı çıkmıştır. Ali Canip, Ömer Seyfettin'in bu tavrı karşısında makaleyi imzasız olarak ve makalenin sonuna bir soru işareti koyarak dergide yayınlamıştır. Ali Canip, hatıralarında böyle bir uygulamayı niçin yaptıklarını şöyle açıklar:

"Bu makaleyi, lisanda ihtilâl beyannamesini "Yeni Lisan" adı altında Ömer Seyfettin kaleme almıştı. Fakat imza koymamıştık. İstiyorduk ki davamız bir şahsın eseri olarak görünmesin. Yazının sonunda kocaman bir istifham işareti klişesi vardı ve bunu bize Ömer Seyfettin teklif etmişti."²⁰

*Genç Kalemler*de çıkan yazıları üç başlık altında toplamak mümkündür: 1. Yeni Lisan davası, 2. "Sanat ve Edebiyat" ve Gençlik Kavgası" sütunlarında ele alınan sanat ve özellikle Millî Edebiyat meselesi, tenkit yazıları, 3. Savunulan dil anlayışına uygun edebî ürünler.

*Genç Kalemler*de çıkan yazıların kimlere ait olduğu da tartışma konusu olmuştur. Ali Canip, *Genç Kalemler* dergisindeki bazı yazılarda Ziya Gökalp'la birlikte "Celâl Sâkıp" takma adını kullanmıştır.²¹ Dergide ayrıca Ali Canip "Yektâ Bâhir", Ömer Seyfettin "Pervîz", Ziya Gökalp da "Demirtaş" ve "Gökalp" isimleriyle yazmışlardır. Ali Canip, *Genç Kalemler*de

¹⁸ Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁹ Yöntem, Ali Canip, "Ömer Seyfettin İçin", s. 202.

²⁰ Yöntem, Ali Canip, "Ziya Gökalp'ın Matbuat Aleminde İlk Görüntüsü Genç Kalemler ve "O", s. 42-43.

²¹ Yöntem, Ali Canip, "Rıza Tevfik Selanik'te", *Yakın Tarihimiz*, nu: 5, 1962, s. 129.

“Haftanın Hadisesi” sütununda “Lâkayd”, “Handekâr Sahife”, tanıdığı şahsiyetleri mizahi bir üslupla anlattığı yazılarında ise “Kahkaha” takma adını kullanmıştır.

Ali Canip Yöntem, *Genç Kalemlerde* “Dün-Bugün” başlığı altında, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Ati’nin dil anlayışını yansıtan şiirlerle, yeni dil anlayışını gösteren şiirleri yayınlamış, böylece yapmak istedikleri şeyin ne olduğunu okuyuculara göstermeyi amaçlamıştır.

Yazı kadrosu fazla geniş olmayan *Genç Kalemlerde*ki edebî ve fikrî hareketin bilimsel yönünü Ziya Gökalp, eleştiri yönünü Ali Canip, estetik yönünü de Ömer Seyfettin idare etmiştir. Bu üç şahsiyet kuramsal anlamda ve uygulamada, savundukları dil ve edebiyat anlayışına ait bilgiler ve örnekler vermişlerdir. Ali Canip’in “Dün-Bugün” sütununda yayınladığı şiirleri, Ömer Seyfettin’in dergide yayınlanan hikâyeleri, bu hareketin ileri sürdüğü dil ve edebiyat anlayışının uygulamadaki cephelerini gösterir. Ziya Gökalp ise, fikirleri ve felsefî incelemeleri ile bu harekete bilimsel bir değer kazandırmıştır. *Genç Kalemlerde* ortaya konulan “Yeni Lisan” ve “Millî Edebiyat” hareketine gelen hücumlara karşılık veren Ali Canip’in bu amaçla kaleme aldığı makaleler, edebiyat tarihimiz açısından da çok zengin bir malzemedir.

1.3. Ali Canip’in Balkan Savaşı Sonrası ve İstanbul Yılları

Balkan Savaşı sonunda Yunanlıların Selanik’e girmesine kadar *Genç Kalemleri* çıkarmaya devam eden Ali Canip, savaş sonunda İstanbul’a gelir. İstanbul’da Yusuf Akçura’nın çıkardığı *Türk Yurdu* dergisinde Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Mehmet Ali Tevfik’le beraber yazmaya devam eder. Ancak sadece yazı hayatından kazanılan para geçinmesine yetmeyince Ali Canip İstanbul’dan ayrılmak zorunda kalır. 1912’de yeni açılan Çanakkale Sultanisi edebiyat ve felsefe öğretmenliği görevini kabul ederek Çanakkale’ye gider. Burada 1914’e kadar görev yaptıktan sonra, İstanbul’da Gelenbevi Lisesinde göreve başlar. İstanbul’da Fenerbahçe’de bir ev kiralayarak, annesiyle birlikte yaşamaya başlar. Ömer Seyfettin de eşinden ayrılmış, Kalamış’ta deniz kenarında küçük bir köşk kiralamıştır. Ömer Seyfettin sık sık Ali Canip’in evine gelir, gece geç saatlere kadar sohbet ederler. Ömer Seyfettin’den başka, Ahmet Rasim, Fuad Körülü, Reşat Nuri gibi isimler de Ali Canip’i ziyaret ederek onun misafiri olmuşlardır.

Ali Canip 1914’de, savaş sebebiyle kapatılan Fransızların Moda’daki Saint Joseph Kolejini yerinde açılan İstanbul Darülmüallimin-i Âliye’de bir süre edebiyat öğretmenliği görevinde de bulunmuştur. 1917-1918 yılları arasında lise ders kitaplarını hazırlamak için kurulan komisyonda üye olarak da görev almıştır. 1918’de ayrıca Edebiyat Fakültesinde Yahya Kemal’in ayrılmasıyla boşalan Türk edebiyatı tarihi dersini okutmuştur.²²

²² Tansel, Fevziye Abdullah, *a.g.e.*, s. 57.

Ali Canip, I. Dünya Savaşı yıllarında 1915 Temmuzunda Enver Paşa'nın isteğiyle, Mehmet Emin, Hamdullah Suphi, Ağaoğlu Ahmet, Enis Behiç, Orhan Seyfi, Ressam Nazmi Ziya, İbrahim Alaaddin ve musiki muallimlerinden Ahmet Yekta'dan oluşan bir heyetle Çanakkale cephesine gider. Çanakkale cephesinde Mustafa Kemal ile görüşmek imkânını da bulur.²³

Ali Canip Yöntem'in *Türk Yurdu*'ndan sonraki önemli yazı faaliyeti *Yeni Mecmua*'dadır. Ziya Gökalp, *Genç Kalemler* üyelerinin dağınkılığına son vermek ve yetişen gençleri bir araya toplayarak giriştikleri "Yeni Lisan" ve "Millî Edebiyat" hareketini kuvvetlendirmek amacıyla bir dergi çıkarmaya karar verir. Ancak giriştikleri harekete siyaset bulaştırmamak amacıyla, çıkaracağı derginin siyasi bir iradeye bağlı olmamasını arzu eder. Çevresindekileri de, kendi aralarında toplayacakları parayla bu işi yapabileceklerine ikna eder. Ziya Gökalp dergiye *Yeni Mecmua* adını verir. Ancak daha ilk sayıdan itibaren maddi güçlükler kendini hissettirir. Bunun üzerine İttihat ve Terakki merkez üyelerinden Talat Bey (Talat Paşa) duruma müdahale ederek, yazılar ve fikirlerde dergiyi serbest bırakma teklifiyle derginin maddi yükümlülüğünü üzerine alır. *Yeni Mecmua*'da devlet yardımına rağmen bağımsız çalışma ilkesi hâkim olmuş, dergi kısa zamanda "Yeni Lisan" ve "Millî Edebiyat" anlayışının kesin zaferini hazırlamıştır.²⁴ *Yeni Mecmua*, 1917 Temmuzunda çıkmaya başlamış ve 30 Ekim 1918'e kadar yayın faaliyetini sürdürmüştür.

I. Dünya Savaşı sona erip ve mütarekenin yapılmasıyla, İttihat ve Terakki hükümetten düşmüş, *Yeni Mecmua* kapanmış, "Türkçülük" hareketi de bir durgunluk devresine girmiştir. Ali Canip, İstanbul'da mütareke döneminde yaşadıklarını cehennem hayatına benzetir. Divan-ı Harp Reisi Kürt Mustafa, Ali Kemal ve yoldaşlarının zulüm ve baskıları kendilerini çok zor durumda bırakmıştır. İstanbul'un İngiliz ve Fransızların işgali altında bulunduğu 1920 yılında Ömer Seyfettin vefat etmiş, Ziya Gökalp ise tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Ali Canip de Ankara'daki Maarif Vekâletinin daveti üzerinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiştir.

1.4. Ali Canip'in Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Yılları

Ali Canip Yöntem, Anadolu'ya davet edilince deniz yoluyla önce Samsun'a çıkmış, oradan da Trabzon'a geçerek Trabzon Sultanisi müdürlüğü görevine başlamıştır. Trabzon'da

²³ Ali Canip Yöntem, bu ziyaretle ilgili yazı da kaleme almış, ayrıca hatıralarında bu ziyaretle ilgili bilgi de vermiştir. Çanakkale cephesindeki ziyareti, ("Seddü'l-Bahir Grubunu Ziyaret-Pazar Gecesi, 4-5 Temmuz 1331 (17-18 Temmuz 1915)", *Yeni Mecmua*, *Çanakkale Fevkalâde Nüshası*, 18 Mart 1915, s. 65-68); bu ziyaretle ilgili hatıraları, ("Devirlerden Hatıralar" *Yakın Tarihimiz*, nu: 1, 1 Mart 1962, s. 4.) adlı yazılarında anlatmıştır.

²⁴ Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 51-52.

1920-1921 yılları arasında bir yıl görev yapan Ali Canip, 1921'de Giresun Maarif Müdürlüğü görevine getirilir. Giresun'dayken geçirdiği "fiyevr romatizmal" hastalığı sebebiyle bizzat Mustafa Kemal'in emriyle, 6 Ekim 1923'te İstanbul'a Maarif Umumi Müfettişi olarak tayin edilmiştir. Ali Canip bir yıl bu görevde kaldıktan sonra 1924'te kendi arzusuyla bu görevden ayrılarak, Kabataş Lisesi ve İstanbul Erkek Muallim Mektebi edebiyat öğretmenliği görevlerinde bulunmuştur.

Ali Canip Yöntem, 1927'de tekrar Maarif Vekâleti Umum Müfettişliği görevine getirilir. 1928-1929 yıllarında ise Münif Kemal, Ahmet Aziz, Bedri ve Ali Rıza Beylerle birlikte "İkinci Sınıf Müfettiş-i Umumiliği" ile görevlendirilmiştir. 1929 yılında edebiyat programlarını yeniden düzenleyen kurulda müfettiş olarak görev almıştır.

Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet döneminde bizzat Atatürk'ün emir ve direktifleriyle başlatılan dil çalışmalarında da yerini almıştır. Cumhuriyet döneminde dil alanındaki çalışmalar, ilkönce harflerin değiştirilmesi çalışmalarının gündeme gelmesiyle başlar. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin 28 Mart 1926 tarihinde *Akşam* gazetesinde Latin harflerine geçme konusunda bir anket düzenlemesiyle, harf inkılabına doğru gidiş başlatılmıştır. Ankette, Türk aydınlarının konuyla ilgili görüşleri sorulmuştur. Ankete verilen cevaplar aynı gazetenin Nisan-Mayıs 1926 tarihli sayılarında yayınlanmıştır. Ali Canip'in yanı sıra, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, İbrahim Alaaddin, Necip Asım, Avram Galanti, Hüseyin Suat, Halil Nimetullah, Veled Çelebi, İbrahim Nemci, Halit Ziya, Zoltan Gambocz gibi isimler harf değişikliğine karşı olduklarını bildirmişlerdir. *Yeni Kafkasya* ve *Hayat* dergilerinde harf inkılabına karşı yayınlar da çıkmıştır. Bunun karşısında *İçtihat* ve *Milliyet* gazetelerinde ise inkılabı destekleyen yazılar yayınlanmıştır. 29 Ağustos 1928'de Atatürk'ün davetiyle Dolmabahçe Kurultay'ı toplanır. Bu kurultaya Halit Ziya (Uşaklıgil), Celal Sahir (Erozan), Halit Fahri (Ozansoy), Aka Gündüz, Ahmet Haşim, Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhon), Peyami Safa ve Ali Canip Yöntem katılmıştır. Bu Kurultay'da yeni Türk harflerinin kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵

Atatürk döneminde kültür alanındaki inkılapların bir amacı da ümmet toplumundan ulus toplumuna geçişte tarih ve dil birliğinin sağlanmasıdır. Bu çerçevede, Türk tarihi ile ilgili bilimsel çalışmalar yapmak üzere 19 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulur. 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında da I. Türk Tarih Kurultayı toplanır. Atatürk, 11 Temmuz 1932 akşamı köşke davet ettiği Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyelerinin huzurunda, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi ona kardeş olarak bir dil kurumu olan Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması düşüncesini açıklar. Hazırlıklar kısa sürede tamamlanarak, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili

²⁵ Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 32.

Tetkik Cemiyeti resmen kurulur.²⁶ Ali Canip Yöntem, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurucuları arasında yer almıştır.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulduktan sonra, I. Türk Dil Kurultayı'nın toplanması için hazırlıklara başlanır. Bu Kurultay'da, Atatürk'ün dil tezini anlatıp savunacak kişilerden oluşan bir kurul seçilir. Atatürk, kendilerini daha önceden tanıdığı, ilmine, bilgisine ve kişiliğine güvendiği isimleri bu kurula almıştır. Bu kurulun başkanı Samih Rifat, genel sekreteri Ruşen Eşref (Ünaydın)'tır. Ali Canip Yöntem'in de yer aldığı bu kuruldaki diğer üyeler de Ragıp Hulusi, Reşat Nuri, Dr. Ali Saim, Celal Sahir, Ahmet Cevat, Ahmet İhsan, Hasan Ali, İhsan (Sungu), Saim Ali, Yakup Kadri'dir.

Atatürk, Ali Canip'e, I. Türk Dil Kurultayı'ndan on beş gün önce Kurultay'da hangi konu üzerinde duracağını sorar. Ali Canip, Türk yazı dilinin asırlar boyunca gösterdiği değişiklikleri içeren ve yazı dilimizin tarihi üzerinde duracağı bir yazı hazırladığını söyler. Ali Canip Yöntem, Kurultay'ın yedinci günündeki üçüncü celsesinde hazırladığı bildiriye sunmuştur.²⁷ Ali Canip, hatıralarında I. Türk Dili Kurultayı'nda yaşananlar hakkında bilgiler vermiştir. Atatürk, bu Kurultay'a Edebiyat-ı Cedidecilerin katılmalarını özellikle istemiştir. Başta, Ali Canip ve arkadaşlarının *Genç Kalem*lerde ortaya koydukları "Yeni Lisan" hareketine şiddetle karşı çıkan Cenap Şahabettin olmak üzere, Hüseyin Cahit Yalçın, Halit Ziya, Faik Âli Kurultay'a davet edilmişlerdir. Ali Canip Yöntem, Faik Âli'nin kendi edebî anlayışlarına toz kondurmak istemeyen tutumu, Hüseyin Cahit'in ise dilde sadeliği kendi kendine oluşan bir hareket olarak göstermesi üzerine söz alarak bu anlayışları şiddetle eleştirmiştir. Ali Canip Yöntem, Hüseyin Cahit'in ve Edebiyat-ı Cedidecilerin "dilde tekâmül" meselesini yanlış anladıklarını, başta Cenap olmak üzere birçok şahsiyetin kendilerinin başlattığı dilde sadelik hareketine şiddetle karşı çıktıklarını hatırlatır. Dilde kendi kendine oluşan hiçbir tekâmülün olamayacağını vurgulayan Ali Canip, dildeki sadeleşmenin de kendiliğinden olmadığını, bu hareketi kendilerinin başlattığını anlatmıştır.²⁸

Ali Canip Yöntem'in Millî Eğitim Bakanlığındaki görevi, 1934'te Ordu'dan milletvekili seçilmesine kadar devam etmiştir. 1934'te bizzat Atatürk tarafından Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Heyeti üyeliğine getirilmiş, Kurum'da büyük bir Türk Lügatının hazırlanması çalışmalarına katılmıştır. Ali Canip, "Güneş-Dil Teorisi" ortaya atıldıktan sonra, bu teoriye taraftar olmadığı için bu yöndeki çalışmalara katılmamıştır. Atatürk'e, etimoloji konusunda

²⁶ Akalın, Şükrü, "Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu", *Türk Dili -TDK'nın 70. Yılı Özel Sayısı-*, S: 607, Temmuz 2007, s. 35-37.

²⁷ *Birinci Türk Dili Kurultayı, (Tezler-Müzakere Zabıtları)*, İstanbul, 1933, s. 354-361.

²⁸ Yöntem, Ali Canip, "Türk Dili Cemiyetinin İlk Kurultayı", *Yakın Tarihimiz*, nu:16, 14 Haziran 1962, s. 68-70.

fazla bir bilgisi ve çalışması olmadığını, bu yüzden de “Güneş-Dil Teorisi” hakkında fikir beyan edemeyeceğini bildirmiştir. Atatürk de bunun üzerine Ali Canip’e bu konuda bir fikir sormamıştır.²⁹

Ali Canip, 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında İstanbul’da toplanan II. Türk Tarihi Kongresine Türk Dil Kurumu Genel Merkez Üyesi olarak, 1-5 Mayıs 1939’da toplanan I. Türk Neşriyat Kongresine ise davetli üye olarak katılmıştır.

Ali Canip Yöntem, Atatürk’ün ölümünden sonra Türk Dil Kurumu ile ilişkisini tamamen kesmiştir. İsmet İnönü’nün Türk Dil Kurumunun çalışmalarına katılmayışıyla ilgili sorularını da uygun bir üslupla geçiştirmiştir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunun sadeleştirilmesi konusunda Meclis’te milletvekillerinden rapor istenmesi üzerine, Ali Canip de bu konudaki düşüncelerini belirten bir raporu Başbakan’a sunmuştur. Bu raporda yer alan düşünceler, Ali Canip’in *Genç Kalemler*den itibaren dilde sadeleşme ile ilgili ortaya koyduğu ilkeler çerçevesindedir.

Ali Canip Yöntem, 1942’de Ordu milletvekilliğinden ayrılmış, 1943 yılında da İstanbul Edebiyat Fakültesinde 18. Asır Türk Edebiyatı Tarihi Profesörlüğüne getirilmiştir. 15-20 Kasım 1943 arasında toplanan II. Türk Tarih Kongresi’ne İstanbul Üniversitesi 18. Asır Türk Edebiyatı Tarihi Profesörü ve Türk Tarih Kurumu üyesi olarak katılarak “Nedim’in Hayatı ve Çağdaşları Üzerindeki Tesirleri” başlıklı tebliğini sunmuştur. 10-14 Kasım 1948 tarihleri arasında yapılan 4. Tarih Kongresi’ne de “Râmi Mehmet Paşa’nın Sulhnâmesi” ve “18. Yüzyıl Şairlerinden Vahid Mahtumî’ye Dair Bazı Mülâhazalar” başlıklı bildirileriyle katılmıştır.

Ali Canip Yöntem’in 1943-1950 arasındaki dönemde de yoğun bir yayın faaliyeti vardır. Bu yıllarda üniversitede görev yapması sebebiyle, Türk edebiyatı tarihine ait incelemelerini yoğunlaştırmıştır. Ali Canip’in bu yıllarda yayınladığı bilimsel makaleleri *Çınaraltı*, *İstanbul Mecmuası*, *Türk Dili ve Edebiyatı*, *Yeni Sabah* gibi dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır.

Daha Selanik ve İstanbul yıllarında eğitimin içinde etkin biçimde yer alan Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet döneminde de Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlik ve müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. Eğitimin pedagojik yönüne ilişkin fikirleriyle, ders programlarının hazırlanması ve düzenlenmesinde de görev almıştır. 1924 Türkçe-edebiyat programının hazırlanması çalışmalarına katılmış, bu programdaki edebiyat eğitimi alanında eksik ve yanlış gördüğü hususlar hakkında yazdığı makaleler, 1927’deki program değişikliğinde etkili olmuştur. Liselerin I. sınıfları için uzun yıllar okutulacak *Edebiyat* adlı ders kitabı, yine

²⁹ Yöntem, Ali Canip, “Dil İnkılabı İle İlgili Bir Hatıra”, *Türk Kültürü*, S: 61, Kasım 1967, s. 53-56.

liselerin edebiyat derslerinde okuma kitabı olarak kullanılacak *Türk Edebiyatı Antolojisi*, *Naima Tarihi*, *Leyla ve Mecnun* adını taşıyan kitaplarıyla edebiyat eğitimine katkıda bulunmuştur.

1950-1954 arasında Demokrat Parti'den Bursa milletvekili seçilen Ali Canip Yöntem³⁰, milletvekilliğinden sonra bir görev almayıp sakin bir hayatı tercih etmiş ve *Yakın Tarihimiz* adlı dergide hatıralarını yayınlamıştır. 26 Ekim 1967 Perşembe günü, felçten, seksen yaşında vefat etmiş, Sahra-yı Cedid Mezarlığına gömülmüştür.

1.5. Ali Canip Yöntem'in Eserleri:

Ali Canip Yöntem gazete ve dergilerdeki çok sayıda makaleleri yanında, yazmış olduğu kitaplarıyla da Türk edebiyatı tarihinde önemli bir mevki kazanmıştır. İlk olarak yazdığı şiirleri bir kitap halinde yayınlamış olan Ali Canip 1918'den sonra şiiri bırakmış, daha çok pedagojik ve monografik nitelik taşıyan kitaplar hazırlamıştır. Özellikle ülkemizde Cumhuriyet'ten sonraki edebiyat eğitimine kaynaklık edecek ve katkı yapacak özellikte kaleme aldığı kitaplar, eğitim tarihimiz için de çok değerli birer kaynak değerindedir. Ali Canip Yöntem'in yazdığı kitaplar basım tarihleri itibarıyla şu şekilde tespit edilmiştir:

1. *Geçtiğim Yol*, Ahmediyye Matbaacılık Şirketi, 1334 (1918).
2. *Millî Edebiyat Meselesi ve Cenab Bey'le Münakaşalarım (1328-1329)*, İstanbul Kanaat Matbaası, İstanbul, 1918.
3. *Edebiyat, Nesir-Nazım, -Liselerin İkinci Devre Birinci Sınıflarına ve Muallim Mekteplerinin Beşinci Sınıflarına Mahsusdur-*, Maarif Vekâleti Neşriyatından, Milli Matbaa, İstanbul, 1926.
4. *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve Edebî Nevilerle Mesleklere Dair Malûmat*, Maarif Vekâleti neşriyatından, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.
5. *Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi*, Maarif Vekâleti neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.
6. *Türk Edebiyatından Numuneler: Leyla ve Mecnun*, Maarif Vekâleti neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.
7. *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve Edebî Nevilerle Mesleklere Dair Malûmat*, Maarif Vekâleti neşriyatından, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
8. *Türk Edebiyatı Antolojisi, Lise Kitapları: III. Sınıf*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
9. *Türk Edebiyatı Antolojisi, Lise Kitapları: III. Sınıf*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

³⁰ Ali Canip Yöntem'in 1950-1954 arasında milletvekili olduğu bölge Kenan Akyüz'ün *Batı Testrinde Türk Şiiri Antolojisi* (1970) ve Nihad Sami Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (1983) adlı eserlerinde Bursa yerine yanlışlıkla Çanakkale olarak gösterilmiştir. Bu yanlışlık, Ali Canip hakkında verdiği bilgilerde bu kaynakları esas alan yayınlarda da tekrar edilmiştir.

10. Ömer Seyfeddin, *Hayatı ve Eserleri*, Muallim Ahmet Halit Kitabhanesi, İstanbul, 1935; Ömer Seyfeddin (1884-1920), *Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Nümuneler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947.

2. ALİ CANİP YÖNTEM'İN EĞİTİM DÜŞÜNCESİ

Edebiyat eğitiminin okullarda önemli bir yer tutması, edebiyat eğitiminin insanın kişilik eğitimine büyük katkı yapmasındandır. Edebiyat, hayatın ilhamı ve yorumu olduğundan, kişinin iyi düşünme, iyi duyma, diğer insanlara karşı olumlu duygular oluşturma, ideal sahibi olma ve kişilik kazanma gibi özellikler kazanmasını sağlar. Edebiyat öğretimi de, edebiyat metinlerinden hareketle, hem bireyde bu olumlu özelliklerin ortaya çıkmasını hem de millet varlığının önemli bir unsuru olan dilin en iyi şekilde kullanılmasını amaçlar.

Dil ve edebiyat eğitiminde öğrencilerin sağlam bir duyuş ve düşünüş tarzı oluşturmaları temel hedeflerdendir. Bu olumlu özelliklerin geliştirilebilmesi için, derslerde kullanılacak edebî metinlerin dikkatli seçilmesi büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin sağlam bir dil bilinci ve okuma zevki kazanması için kendi sosyal ve kültürel çevrelerine uygun edebî ürünlerle karşılaşmalarının önemi büyüktür. Çağdaş edebiyat eğitiminin metinlere dayalı olması, metinlere ait kıymet unsurlarının tespitini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden edebî değeri olan, cümleleri sağlam, kelimeleri özenle seçilmiş metinlere ihtiyaç vardır. Bu metinler aynı zamanda Türk'ün yaşayış tarzını, estetik zevkini, inancını, fikrini, duygu ve düşüncelerini, kıymet hükümlerini nakış nakış işleyip tarihin süzgecinden süzerek yarına aktaran eserler olmalıdır. Böylece çocukta dil zevkinin gelişmesine, ruhun beslenmesine, millî kimliğin oluşmasına hizmet edilecek ve eğitim öğretimin amaçlarına ulaşmasına yardımcı olunacaktır. Bu sebeple, ders kitaplarında tarihî ve edebî değeri büyük eserlerden seçilmiş metinlerin yer alması gereklidir.³¹

Tanzimat'la birlikte Batı medeniyetinin kurumlarıyla bir bütün halinde kabul edilmeye başlanması, ülke içinde devlet okulları aracılığıyla yeni bir insan tipinin yetiştirilmeye başlandığını da göstermektedir. İlk zamanlarda siyasi ve sosyal şartlara uygun olarak “Osmanlıcılık” ideolojisi çerçevesinde gelişen eğitim anlayışı, II. Meşrutiyet'ten sonra “Türkçülük” ideolojisi çerçevesinde şekillenmiştir. Aynı dönemden itibaren Türk eğitiminde millîliğe doğru bir gidiş kendisini göstermektedir.

³¹ Karakuş, İdris, *Türkçe- Türk Dili ve Edebiyat Öğretimi*, Anıttepe Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 121-123.

2.1. Ali Canip Yöntem'in Eğitim Anlayışını Belirleyen Şartlar

Ali Canip Yöntem, edebiyat eğitimi üzerinde fikirlerini ortaya koymadan evvel, edebiyat ve sanatın değerlerini araştırma, değerlendirme ve bunlarla ilgili birtakım ilkelere ulaşma faaliyetinde bulunmuştur. Onun bu faaliyetleri belki doğrudan doğruya edebiyat eğitiminde bir yöntem ortaya koymasına imkân vermemiştir. Ancak yaşadığı devrin edebiyat, dil ve sanat meselelerine hep Batılı estetik anlayışlar çerçevesinden bakması, devri için önemli bir anlayıştır.³² Meydana getirilecek sanat eserlerine sanatçı dehasının yansımaları, özgün bir eserin ortaya konulması, konuların millî kaynaklardan ve sosyal hayattan ilham alması, eserlerin millî bir dil ile yazılması, Ali Canip Yöntem'in gerek sanat anlayışını, gerekse bunun yansımaları olan edebiyat eğitiminde kullanılacak metinlere bakışını belirlemiştir.

Ali Canip'in eğitim hakkındaki önemli fikirlerinden birisi II. Meşrutiyet döneminin Milli Eğitim Bakanı Emrullah Efendi'nin, "*Tuba Ağacı*" diye bilinen eğitim anlayışı hakkındaki değerlendirmesidir. O yıllarda kendisi de eğitim teşkilatında görev yapan Ali Canip, bu konudaki tavrını "Güzideler Sınıfı"³³ adlı makalesinde ortaya koymuş, Emrullah Efendi'nin görüşlerini paylaşmıştır.³⁴ Ali Canip makalesinde, memleketin kalkınmasında ve milletin medeni âlemde seçkin bir yere sahip olmasında bir "güzideler sınıfı"³⁵ yaratabilmenin önemini

³² Rıza Filizok, Ali Canip Yöntem'in "estetik zevk" konusunu Türk edebiyatında ilk olarak geniş bir bakış açısıyla ele aldığını tespit eder. Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet İhsan, Raif Kestelli ve Ahmet Naim gibi isimlerin bu konudaki makalelerinde Fransız edebiyatından hareketle konuyu ele almalarına karşılık, sanatta "estetik zevk" meselesi Ali Canip tarafından daha önce ve geniş biçimde araştırma konusu edilmiştir. (Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 176.)

³³ Yöntem, Ali Canip, "Güzideler Sınıfı", *Genç Anadolu*, S.2, 10 Kanun-ı Sani 1338, s. 1-2.

³⁴ Eğitim bilimleri ile uğraşanların bu konuda aynı tavrı ve anlayışı benimsediklerine bir örnek de Hasan Ali Koçer'dir. Ona göre de, Osmanlı dönemindeki eğitim ve kültür hareketlerinde yaşanan başarısızlığın temelinde, Batılı kurum ve anlayışların bir bütün halinde ülkemize sokulup yerleştirilememesi yatmaktadır. Eğitim ve kültür işlerini düzenleyecek ve bir elden yürütecek kurumların tam olarak yerleştirilememesi, eğitim ve kültür hayatının düzenlenmesindeki çok başlılık, dini otoritenin ve din anlayışının eğitim ve kültür hayatının düzenlenmesinde zaman zaman olumsuz etkileri ve programların alınıp uygulanmasında bunları uygulayacak nitelikte ve sayıda yetişmiş insanın mevcut olmayışı, Osmanlı döneminde girilen yenileşme hareketlerinin tam bir sonuca ulaşmasına engel olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Emrullah Efendi'nin ortaya koyduğu anlayışın o dönemde başarılı olması da pek mümkün değildir. (Bu konuda daha geniş değerlendirme ve bilgi için bkz. Koçer, Hasan Ali, *Türkiye Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 229-245.)

³⁵ Ali Canip'in "güzideler sınıfı" yetiştirilmesi ve bir memleketin bu insanların sayesinde medeniyet sahasında ilerleyebileceği fikri Ziya Gökalp tarafından ortaya konulmuştur. Gökalp'a göre "millî hars" yalnız dâhilerin fikirlerinde, kahramanların fiillerinde ortaya çıkar. Bu iki tür insan temsili bir özellik taşır. Milletin güzideleri ancak dâhileri ile kahramanlarıdır. Fikir adamları ise öğrenim yoluyla irfan (hars-kültür anlamında kullanılmaktadır) sahibi olduklarından ne temsili bir özellik taşırlar ne de güzidelerden sayılabilirler. Bunların irfanlarındaki kargaşa ve karışıklıklar millî bir hastalığın belirtileri değildir. (Gökalp, Ziya, "Millî Terbiye-I", *Muallim*, S.1, İstanbul, 1916, s. 3-9)

Güzideler konusu, Ziya Gökalp'ın *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde "Halka Doğru" başlıklı makalesinde de işlenmiştir. Gökalp bu yazısında, Ali Canip'in "güzideler sınıfı" olarak nitelediği bu insanları "seçkinler" şeklinde adlandırmıştır. Gökalp, halka medeniyet götürmekle görevli saydığı "seçkinler"i şöyle tarif eder: "Bir milletin aydınlarına, fikir adamlarına o milletin "seçkinleri" adı

vurgular. Eğitim reformunda ilk akla gelen şey, tabandan işe başlamaktır. Herkese okuma-yazma öğretmek makul bir anlayış olarak düşünülebilir. Ancak bu, meseleyi çözmeye kâfi gelmeyecektir. Yunanistan'da okuma-yazma oranı yüzde yüzü bulduğu halde, diğer Avrupa ülkelerinde böyle bir durum yoktur. Ali Canip Yöntem, dünyada medeni sahada ilerleme kaydeden milletlerin bu durumu bireylerin okuma-yazma oranını yükselterek değil, bir "güzideler sınıfı"³⁶ oluşturarak gerçekleştirdiklerini vurgular. Bu sebeple eğitimde ilköğretime değil yükseköğretime öncelik verilmelidir. Ali Canip, çok önemli inkılap olan Rönesans ve çağdaş düşünceyi meydana getirenlerin de "güzideler" sınıfı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Rönesans da yukarıdan aşağıya doğru inmiş ve Batı medeniyetini yaratmıştır.³⁷

Eğitimin diğer kademelerine göre, yükseköğretimin memleketin geleceği için daha önemli olduğunu düşünen Ali Canip, Türk milletinin ancak bu sayede modern dünyada kendisine layık bir yer edinebileceğine inanır. Ancak, darülfünunlardan yetişecek olan gençler nasıl bir eğitime tabi tutulacaklardır? Bu gençler, hangi değerlerle donatılacaktır? Ali Canip her alanda uzmanlaşmış insanlar yetiştirmeyi öncelikli görür. Bu sebeple yükseköğretimde o zamana kadar uygulanan kozmopolit anlayışlar terk edilmelidir. Taklitçi olmadan, millî bünyenin ihtiyaç duyduğu fikirleri ve insanları yetiştirmek esastır. Ali Canip, öncelikle bizim yalnız kendimize benzememiz gerektiğini ancak böylece dünyada ilerlemiş milletler seviyesine ulaşabileceğini vurgulamıştır.³⁸

Türk milletinin yenileşme tarihine bakıldığında, eğitim sahasında atılan adımların istenen sonuçları vermediği görülür. Ali Canip, bu başarısızlığın sebebi olarak "Türk ruhu"nu dikkate almadan atılan adımları gösterir. Eğitimde reform yapılırken yüzeysel ve bilimsellikten uzak çabaların fayda yerine zarar verebileceğinin farkında olan Ali Canip, eğitim tarihimizdeki bozulmaların, içe kapanıklığın, evrensel düşünce ve değerlere uzak kalmanın getirdiği olumsuz

verilir. Seçkinler, yüksek bir eğitim ve öğretim görmüş olmakla, halktan ayrılmış olanlardır." Ziya Gökalp, seçkinlerin kendi kültüründen ve milletinden kopmamaları için de onların halka doğru gitmeleri gerektiğini söyler. Osmanlı seçkinleri, ancak tamamıyla halk kültürünü aldıktan sonra millî seçkinler haline gireceklerdir. Seçkinlerin halka doğru gitmeleri iki sebeptendir: 1. Halktan millî kültür terbiyesi almak için, 2. Halka medeniyet götürmek için. (Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990, s. 46-51.)

³⁶ Mustafa Şekip Tunç, "münevver" kelimesinin Fransızca'da "intellectüel" ve "güzide" kelimesinin de "elite" karşılığı olduğunu söyler. Yazar, münevverlerin, yaşanan hayatı keşfeden ve onda bulduğu değerleri kullanan amelî bir insan tipi olduğu; güzideleri de, bu münevver kesimler arasından öne çıkanların meydana getirdiğini ifade eder. Münevver olabilmenin temel şartları olarak eski Yunan ve Latin şaheserlerini lise ve Darülfünunda talebelerin öğrenmeleri gerektiği gösterilir. Avrupa'da bunun bu şekilde yapıldığını söyleyen Mustafa Şefik, bunlardan hareketle milletlerin kendi dehalarını ve tefekkür tarzlarını keşfedeceklerini, şuurlu bir milliyetçilik için bundan daha esaslı bir şeyin olamayacağını ilave eder. (Tunç, Mustafa Şekip, "Münevverlik Mefhumu", Haz. M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman -, *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.)

³⁷ Yöntem, Ali Canip, "Güzideler Sınıfı", s. 1.

³⁸ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 2.

sonuçları da görür. Tanzimat inkılabının Türk milletinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak, kozmopolit bir nitelik gösterdiğini, eğitim reformlarında da millî yapıyı dikkate alan ve göstermelikten uzak, yapıcı bir anlayışla hareket edilmesi gerektiğini ifade eder.³⁹

Ali Canip Yöntem'e göre, Tanzimatçılar çağdaş milletler sırasına geçmek için medreseyi yıkarak yerine "mektep" yapmışlardır. Medrese, çağdaş bilimlere yabancı kalmasına rağmen hiç olmazsa dindar adamlar yetiştirebilmiştir. Tanzimat'ın "yeni mektep"i bunu bile başaramayarak, Tanzimat eğitimi Türkiye'de kozmopolit, ruhen son derece cılız ve bedbin bir sınıf yetiştirmiştir. Milleti, "*Dili dilime, dini dinime uyan*"⁴⁰ diye tarif eden Ali Canip'e göre, Türk'ün ruhunu dinlemeden yalnız Avrupa eğitiminin tekniğinden yararlanarak ortaya konulan esaslar bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

Ali Canip, ülkemizde tam manasıyla "güzideler" sınıfının olmayıp, bilgi sahipleri olduğunu ileri sürer. Bir milletin güzidelerinin görevi, o milletin vicdanında yaşayan "millî hars"⁴¹ keşif ve tespit etmektir. Türkiye'de istikrarlı bir eğitim siyasetinin olmaması

³⁹ Bu düşünceler Peyami Safa'nın *Türk İnkılâbına Bakışlar* adlı eserinde de dile getirilir. Peyami Safa'ya göre Tanzimat Avrupa medeniyetini kurumlarıyla birlikte alarak Osmanlı Devleti'nde bunları uygulamaya koyan bir harekettir. Ancak Balkan Harbi'nden sonra, Avrupa kanunlarını ve teşkilatını olduğu gibi alarak, Türk tarihini ve ananesini hesaba katmadan, radikal bir tarzda batılılaşmak aleyhine eskiden beri yaşayan cereyan, Türkçülerin de katılımıyla yeniden kuvvetlenmeye başlamıştır. Bu kozmopolit görüşün ilk sorumlusu olarak "Tanzimatçılık" denilen ruh bulunur. Ziya Gökalp da Balkan felaketinin sorumlusu olarak ne kumandanları, ne fırkaları, ne hükümetleri ne de softaları gösterir. Ona göre gerçek sorumlu Tanzimatçılardır. Tanzimat hareketi Türkçüler tarafından şu yönlerden eleştirilmiştir:

1. Tanzimatçılar, bir Osmanlı milleti ve onun dili olarak Osmanlıcanın var olduğunu iddia ederek millî dili ve kimliği benimsememişlerdir.
2. "Osmanlıcılık" tezi, devlet içindeki gayrimüslim ve azınlık unsurları kendi millî benliklerini muhafaza konusunda daha uyanık ve bilinçli bir hale getirmiştir.
3. Tanzimatçıların Osmanlılık fikrine yalnız Türkler inanarak, bu tuzağa düşmeleri sonucunda dillerinin Osmanlıca olduğuna inanmışlar, milliyetlerinden ve millî tarihlerinden bahsetmeye tahammül edemez olmuşlardır.
4. Tanzimatçılar, millî esasa dayanmayan Avrupa taklitçiliğiyle, mektep-medrese ikiliğiyle memleketi faydasız hayaller peşinde koşturmuşlardır.
5. Memleketin gerekleri, ihtiyaçları, gelenekleri dikkate alınmadan yapılan yenilikler eski mevcutları büsbütün ihlalden başka bir işe yaramamış ve girişilen hareketler başarısız olmuştur. (Safa, Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s. 41.)

⁴⁰ Ali Canip Yöntem, bu millet tanımına Ziya Gökalp vasıtasıyla ulaşmıştır. Ziya Gökalp, milleti "*Dili dilime, dini dinime uyan*" şeklinde tarif eder. Millet tarifini yaparken çeşitli anlayışları ele alan ve değerlendiren Gökalp, milletin ırkî, kavmî, coğrafi, siyasi ve iradi bir zümre olmadığı görüşüne varır. O, ulaştığı millet anlayışını şöyle ifade eder: "*Millet, dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur. Türk köylüsü onu "Dili dilime uyan, dini dinime uyan" diyerek tarif eder. Gerçekten de bir adam, kanca müşterek olduğu insanlardan ziyade, dilde ve dinde müşterek olduğu insanlarla beraber yaşamak ister.*" (Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, s. 22.)

⁴¹ Ziya Gökalp, "hars"ı kültür manasında kullanarak kültür ve medeniyet kavramları üzerinde durmuş, bunları izah etmiştir. Gökalp, kültürün millî olduğunu vurgulayarak onu "yalnız bir milletin dinî, ahlaki, hukukî, akfî, estetik, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünü" olarak tarif eder. Bir milletin kültürünün halkın içinde yaşadığını bildiren Gökalp, bu millî kültür unsurlarının halkta ne şekilde

“güzideler”den mahrum oluşumuzdandır. Bu düşüncelerini kuvvetlendirmek için Batıdaki hayata dikkat çeken Ali Canip Yöntem, Avrupa’da en imanlı adamların yüksek tabakadan çıktığını, bunların milletleri hakkında iyimser olduklarını söyler. Bizde ise eğitim ilkelerinin kozmopolit olması sebebiyle yüksek tabaka kötümser olmuş;⁴² milletten uzaklaştıkları, Avrupalılaştıkları için iftihar ederek, “*Biz halka doğru*⁴³ *gidemeyiz halk bize doğru gelmelidir*” demişlerdir. Avrupa güzideleri ise halktan uzaklaşmamakla gurur duyarlar. Ali Canip, bu örnekler yoluyla bizdeki ve Batıdaki aydınların tutumunu göstermeye çalışmıştır.

Ali Canip Yöntem, Türk milletin bilim ve kültür bakımından yükselmesi için örnek alması gereken zihniyetin Batıda olduğuna ısrarla dikkat çeker. Avrupalılar “folklor” dedikleri bilimsel araştırmalara büyük önem vermişlerdir. Ali Canip, bir milletin kültürünün folkloruna ait araştırmalar ve incelemelerle keşfedebileceğine inanır. Çünkü ancak bu keşiflerden sonra milletin ihtiyacı meydana çıkacak, devlet kurumları kuvvetli dayanaklar üzerine yerleştirilmiş olacaktır. Bütün bunlar da sağlam bir darülfünunun sağlam temellerini atmakla mümkün olabilecektir.

yaşadığını anlatmak ve bu unsurların nasıl kazanılacağını göstermek için yapılması gerekenleri şöyle anlatır:

“Bir taraftan halkın içine girmek, halkla beraber yaşamak, halkın kullandığı kelimelere, cümlelere dikkat etmek. Söylediği ata sözlerini, gelenekte yaşayan hikmetleri işitmek. Düşünüşündeki tarzı, duygusundaki üslubu tesbit etmek. Şiirini, mûsikisini dinleyerek, raksını, oyunlarını seyretmek. Dini hayatına, ahlaki duygularına nüfuz etmek. Giyinişinde, evinin mimarisinde, mobilyalarının sadeliğindeki güzellikleri tadabilmek. Bundan başka halkın masallarını, fıkralarını, menkabelerini, “tandırname” adı verilen eski töreden kalma inanışları öğrenmek. Halk kitaplarını okumak...” (Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 47.)

⁴² Kozmopolit kelimesi Türk Dil Kurumunun hazırladığı sözlükte 1. Çeşitli uluslardan kimseleri barındıran, kapsayan. 2. Kozmopolite özgü olan. 3. Ulusal özelliğini yitirmiş kimse anlamlarıyla yer almaktadır. Ali Canip Yöntem’in yazılarında kullandığı bu kelime, “Ulusal özelliğini yitirmiş kimse” anlamındadır. (*Türkçe Sözlük*, C. 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 906-907)

⁴³ Ziya Gökalp halka doğru gitmek meselesini *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında “Halka Doğru” başlıklı bölümde ele alır. Bu bölümde halka doğru gitmesi gerekenlerin seçkinler olduğunu vurgulayan Gökalp, halka doğru niçin gidileceğinin sebeplerini izah eder. Gökalp, seçkinlerin halkta millî kültür almak ve halka medeniyet götürmek için halka gitmeleri gerektiğini söyler. Ona göre, seçkinlerin çocukken aldığı eğitimde millî kültür yoktur. Çünkü okudukları okullar “halk mektebi”, millî mektep” değildir. Bu sebeple bunlar, millî kültürden mahrum olarak, millîlikten uzaklaşarak yetişmişlerdir. Türkçülük hareketiyle seçkinlere yalnız milletin adı öğretmekle kalınmamış, onlara milletin güzel dili de öğretilmiştir. Bunu yeterli görmeyen Gökalp, tamamıyla halka doğru gitmiş olmak için, halkın içinde yaşayarak, millî kültürü tamamıyla ondan almak gerektiğini düşünür. Bunun için Türkçü gençler öğretmenlik göreviyle köylere gitmeli; yaşlı olanlar da hiç olmazsa, Anadolu’nun iç şehirlerine gitmelidirler.

Ziya Gökalp, halka doğru gitmenin ikinci vazifesinin de halka medeniyet götürmek olduğunu bildirir. Halkta medeniyet olmadığını belirten Gökalp, seçkinlerin ise medeniyetin anahtarına sahip olduğu düşüncesindedir. Ziya Gökalp, seçkinlerin halka medeniyet götürürken, Doğu medeniyetini ve onun bir dalı olan Osmanlı medeniyetini değil, Batı medeniyetini halka götürmeleri gerektiğini işaret eder. (Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, s. 46-51.)

Eğitimde öncelik yükseköğretime verilerek eğitimin alt sistemleri de sağlıklı biçimde gelişecektir. Ali Canip'e göre, ancak böyle bir süreçten geçilirse ilköğretim canlılık kazanabilecek, okuma yazma öğrenenlerden yararlanma imkânı mümkün olabilecektir. Bu sebeple, Ankara'daki Millî Hükümet'ten bu çerçevede bir eğitim anlayışı beklediğini de ifade etmiştir.⁴⁴

Türk çocuklarının yetiştirilmesinde, Türk tarihinde yaşanan devirler ve olaylar anlaşarak bunlardan çıkarılacak sonuçlara uygun bir eğitim anlayışının benimsenmesi son derece önemlidir. II. Meşrutiyet döneminde Türk milletinin gerilemesinin ve Balkan yenilgilerinin başlıca sebebi olarak Osmanlı toplumunun eğitim alanındaki geri kalmışlığı gösterilmiştir. Bulgarların ve öteki Balkan uluslarının başarılarını askerî sebeplerden çok öğretmenlerine ve eğitim sistemlerinin üstünlüğüne bağlı olduğu; Osmanlıların yenilgisi de öğretmenlerinin ve eğitim sistemlerinin yetersizliğinden, işe yaramaz oluşundan ileri geldiği düşüncesi ülkede hâkim olmuştur. Balkanları ve Balkan uluslarını yakından tanıma fırsatı bulan Ethem Nejat, Satı Bey ve İbrahim Hilmi (Tüccarzâde), bu konudaki tespitlerini ve düşüncelerini açıklamışlardır. Aşağıdaki parça, İbrahim Hilmi'nin ülkedeki yanlış eğitim ve insan yetiştirme anlayışının dünya gerçeklerine ne kadar yabancı olduğunu göstermesi ve bugüne de ışık tutması bakımından son derece önemlidir:

*“Analarımızın kucağında iken sanat ve ticaretten başka bir hisle büyüyen biz Osmanlı Müslüman çocukların, beşikliklerimizde işittiğimiz ninniler bile ‘paşa olacaksın evlâdım, zabıt (subay) olacaksın yavrum!’ şeklinde bitmiyor mu? Bütün çevremiz memuriyet ve askerlik fikir ve hisleriyle dolu değil mi? Tâli ve âli mekteplerimiz yine devlet memuriyetine hazırlamak gayesini gütmüyor mu? Bütün emellerimiz, gayelerimiz parlak üniformalı bir zabıt yetiştirmek yahut emeklilik temin edebilecek resmî bir memuriyet bulmak değil midir? Ailelerimiz içinde sanatkârlara, tacirlere iyi gözle bakılıyor mu? Kaç zengin aile kızlarını tacirlere veriyor? Kaç aile çocuğunu bir sanata sokuyor? Ayda otuz-kırk lira kazanan bir tacir ayda beş lira maaşı olan bir memurdan daha aşağı tutulmuyor mu?”*⁴⁵

Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet öncesinde eğitim konusuyla ilgili yazılarında Türk çocuklarının yarınların şartlarına göre eğitilmesi için yapılması gerekenleri de değerlendirmiştir. Ali Canip, bir Batılı düşündürün, “Milletleri iki kuvvet idare eder: İrade-ihiras” sözünden hareket ederek “irade” ve “ihiras” kavramlarını ve bunları örnekleyen durumları tarihe başvurarak anlatır. İlk önce “irade” kavramı üzerinde durarak, “irade”de toplumsal ve millî

⁴⁴ Yöntem, Ali Canip, “Güzideler Sınıfı”, s. 2.

⁴⁵ Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınları, Ankara, 2004, s. 266-277.

menfaat uğrunda doğan bir amacın esas olduğuna dikkat çeker. “İrade”ye örnek olarak, Yavuz’un Çaldıran, Mısır seferlerini, III. Ahmet asrının yenileşme hareketlerini gösterir.

İkinci olarak “ihtiras” kavramı üzerinde duran Ali Canip, “ihtiras”ı, “bir veya birkaç bireyin alçakça maksatlarını tatmin etmeye çalışması” olarak tarif eder. “İhtiras”a örnek olaylar olarak da, Alemdar’ın şehadetini, 1143 ihtilalini, yeniçerilerin tepelenmesini gösterir. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Türk milletinin Kurtuluş Savaşı’nı kazanması “irade”nin, Yunanlıların İngilizlerin desteğiyle Anadolu’yu işgal etmelerinin ve yaptıkları kötülüklerin de “ihtiras”ın sonucu olduğunu ifade eder.⁴⁶

Ali Canip, toplumun ancak eğitim sayesinde verilecek ideallerle ve irade sahibi bireyler tarafından kurtulacağına inanır. Bunu gerçekleştirecekler de “mütefekkirler” ve “eğitimciler”dir. Ali Canip, millî eğitimin esaslarını belirlerken, Alman filozofu Kant’ın Alman milletine vazife duygusunu telkin etmesini örnek verir. Türk millî eğitimin esasını da, Türk çocuğuna irade asırlarını aşılacak amacı oluşturmaktır. Türk eğitimcileri, askerlikte zaten var olan “fenafi’l-vatan” zevkini Türk çocuklarına her şekilde vermelidir. Çünkü yaşanan yüzyılda ezilmemek için toplumsal kabiliyetleri kuvvetlendirmek gerekmektedir.

Ali Canip Yöntem, Türkler için Millî Mücadele’den sonra yeni hayatın başladığını haber verir. Türk aydınları için artık eğitim meselesi en önemli görev sayılmalıdır. Eğitim yoluyla Anadolu yavrusu “millî irade”nin daima yararlı bir unsuru olmalı, ihtirasın düşmanı kesilmelidir. Ali Canip Yöntem, yeni neslin dedikoduculuktan uzaklaşmak, kahvehane hatibi olmamak, her işi ehline bırakmak, bireysel, değersiz bir menfaat uğrunda koşmamak, milletin faydasına çalışmayı amaç sayanların azmine hürmet etmek şeklindeki hedeflere uygun olarak yetiştirilmelerini ister.

Ali Canip Yöntem, Türk çocuklarına zamana ve millî menfaatlere uygun bir “ideal” aşılamanın önemine de işaret eder. Bu ideal, “fenafi’l-vatan” kavramıyla ifade edilmiştir. Vatan ve millet sevgisini ifade eden bu anlayış, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin medeniyet âleminin seçkin bir üyesi olmasını sağlayacaktır. Bu, o zamanki sosyal ve kültürel hayatın şiddetle ihtiyaç duyduğu bir anlayıştır. Böyle bir idealizmin kazandırılmasında eğitime,, aydınlara ve eğitimcilere vazife yüklemek de son derece gerçekçi ve uygun bir tavidir. Kendisi de eğitimin içinde olup Osmanlı’nın son devrine çok yakından şahit olan Ali Canip, bu tespit ve değerlendirmeleriyle hem şartları kavrayıcı bir tavır sergiler, hem de yeni Cumhuriyetin ilkelerini benimsediğini gösterir.

⁴⁶ Yöntem, Ali Canip, “Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiyede Gaye”, *Genç Anadolu*, nu:2, 15 Kanun-ı Sani 1338, s.2.

Ali Canip Yöntem, millî eğitim anlayışının yerine çocuklara ve gençlere “hümanist” anlayışa dayalı olarak dünya vatandaşlığı fikrinin benimsetilmesine de şiddetle karşı çıkmıştır. Bu konudaki düşüncelerini “Türk Çocuğuna Nasıl Bir Terbiye Vermeli?”⁴⁷ başlıklı yazısında ele almıştır. Ünlü Fransız yazarı Anatole France’ın kendisini dinleyen öğretmenlere “*Yeni bir insanlık vücuda getirmeli*”, “*Cihan vatandaşlığını tesise çalışmalı*”, “*Millî terbiyenin yerini insanî terbiye almalı.*” şeklindeki fikirleri ihtiva eden bir konferansından bahseden Ali Canip, bu anlayışın bizde Tevfik Fikret’in:

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim..insan

*İnsan olur ancak bunu iz'anla inandım!”*⁴⁸

mısralarıyla da yankı bulduğunu ifade eder.

Ali Canip, millî eğitimin yerini alacak insaniyet fikrinin, soyut olarak ele alındığında bir cennet vaat ettiğini; ancak dünyadaki şartlar dikkate alındığında böyle bir eğitim anlayışının gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını ifade etmektedir.

İnsaniyet fikri yeni bir fikir olmayıp, 18. yüzyılın meşhur şahsiyetlerinde bu fikir değişik şekillerde ifade edilmiştir. Herder’e göre “*hakiki vatan insaniyet*”tir. Schiller, “*Yalnız bir kavim için yazmak fakir bir gayedir.*” demiştir. 19. yüzyıl başlarında bile, kendi memleketlerini çiğneyen düşman ordusuna gönüllü yazılmak isteyen Alman şairlerine rastlanmaktadır. Ali Canip’e göre, onları bu şairane hülyalarından hayatın gerçekleri uyandırmıştır.

Ali Canip, sanatçıların fikirlerini ifade etme hürriyetinin bulunduğunu kabul eder. Ancak sanatçıların düşüncesiyle hayatın şartlarının farklı olabileceğinin ve iş eğitim meselesine gelince sanatçıların düşüncelerinin aynen kabul görmesinin birtakım sakıncalar yaratacağını düşünür. Ali Canip’e göre, Avrupa’da insanlık fikri etrafında şekillenen çeşitli fikirlerin ortaya çıkması doğaldır. Çünkü Avrupa’daki bu aykırı ve hayatın gerçekleriyle uyuşmayan fikirleri hazmedecek ve milletin bünyesini dış etkilerden koruyacak kültür kudreti Avrupa’da

⁴⁷ Yöntem, Ali Canip, “Türk Çocuğuna Nasıl Bir Terbiye Vermeli?”, *Tedrisat Mecmuası*, c. 2, nu: 51, 1919, s. 365-368.

⁴⁸ Bu söyleyiş, Fikret’ten önce Şinasi tarafından *Tercüme-i Manzume*’deki tek mısraların birinde;

Milletim nev-i beşerdir vatanım rû-yı zemîn

şeklinde yer alır. Tanpınar, Şinasi’nin bu mısraının Victor Hugo’nun *Les Graves* adlı piyesinin mukaddimesinin sonundaki “Avoir pour patrie le monde et pour nation l’humanite” cümlesinin bir nevi tercümesi olduğunu söylemektedir. Tanpınar, Şinasi’nin millet anlayışını açıklarken, Şinasi’nin sadece bireylerin değil, milletlerin de insanlığı yükseltmek ve aydınlatmak gibi bir vazifeleri olması gerektiği düşüncesine işaret eder. Bu düşüncedeki insanlık idealine ulaşma fikrine dikkat çeken Tanpınar, Şinasi’deki bu fikrin Fransız İhtilalinden kaynaklandığını söyler. (Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1982, s.188-202.) Nihad Sami Banarlı da Şinasi’nin bu mısraını, Türk edebiyatına Fransız solculuğundan aksetmiş ilk söyleyiş olarak gösterir. (Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi c. II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 867.)

gelişmiştir. Ancak bizim gibi siyasi varlığı yok olmaya doğru giden ve toplumsal varlığı henüz kendini gösterememiş milletlerde “insaniyet ideali” büyük bir tehlikedir. Ali Canip bu konuda Ernest Lavisse’in Fransızlara verdiği bir nasihat olan “*Bizden ahlaki tedrisatımızda vatana karşı vazifeler, kendi memleketimizden başka memleketlerde de muvaffak olacak veya hiçbirine uymayacak kaidelerle öğretilir. Çünkü hiçbir vatan ötekine benzemez.*” sözlerini kanıt olarak gösterir. Türk çocuğunun eğitiminde de bu yöntemin takip edilmesinin lüzumuna inanan Ali Canip, Lavisse’in “*Fransız hayatı komşusu ve düşmanı Alman’ın vicdanını bilmekle kurtarılır.*” ilkesinden hareketle şu sonuca ulaşır:

“...Bir millete verilecek terbiye, içtimai ve siyasi vaziyetine göre olmalıdır. ‘Türk çocuğuna nasıl bir terbiye vermeli?’ suali karşımıza çıkınca müstehil cennetler vaad eden güzel laflara hiç kulak asmamalıyız. Onları kendi kemâlini bulmuş mesud milletlere bırakalım. Muktedir olurlarsa öyle cennetleri hayata tatbik etsinler. O zaman biz de istifade ederiz. Kendimiz içtimai ve siyasi vaziyetimizi gözümüzün önüne getirelim. Terbiyemizi bu iki vaziyetin emrettiği şekilde tesbit edelim. Etrafımızdaki milletlerin vicdanlarını okuyalım: Yunan, Bulgar, Ermeni, hatta diğerleri...

Ben de derim ki insanlık mefkûresi bizim için de bir temenni olsun, fakat milliyet asrının hakikatından ve o hakikatın icab ettirdiği terbiyeden bir dakika uzaklaşmayalım.”⁴⁹

Ali Canip Yöntem’in eğitim meselesi hakkında mevcut tarihî ve siyasi şartlar altındaki değerlendirmelerinde özellikle eğitimin felsefesine yönelik fikirler yer almaktadır. Ali Canip eğitime genel bir bakış yöneltmekte, çocuklara kazandırılacak davranışlarda millî mefkûre oluşturulmak suretiyle eğitimin millî bir nitelik taşıması gerektiğine işaret etmektedir. Ali Canip, Batıdaki fikir ve sanat hareketlerinden hareketle değerlendirmeler yapmış ve bunlardan birtakım sonuçlara ulaşmıştır. Bu, Ali Canip’in eğitimle ilgili fikirlerini oluştururken hareket noktasının evrensel bir karakter arz ettiğini, çağının gerektirdiği objektif ve bilimsel bir düşünce anlayışını yansıttığını göstermektedir.

2.2. Ziya Gökalp ve Tevfik Fikret’ten Gelen Etkiler

II. Meşrutiyet’ten sonra Ziya Gökalp’tan gelen fikirler, Türk edebiyatındaki reformun ve millî edebiyatın şartlarını da belirler. Gökalp, Avrupa’daki reform hareketlerini millî vicdanın din ve ahlak sahasındaki ilk görünüşü olarak kabul eder. Bunu takiben, milletlerin eski dönemlerinden kalan destanlara, masallara ve diğer şifahi kaynaklara gidilmesi Klasik edebiyata karşı Romantizmi ortaya çıkarmıştır. Romantizm, millî vicdanın edebiyat ve sanat sahasındaki

⁴⁹ Yöntem, Ali Canip, “Türk Çocuğuna Nasıl Bir Terbiye Vermeli?”, s. 368.

görünüştür. 13. yüzyıldan başlayarak Tanzimat'a kadar gelen Türk edebiyatını "ümmet edebiyatı" olarak kabul eden Gökalp, Türk edebiyatında Rönesansın Tanzimat'la başladığı fikrindedir.

Ziya Gökalp, Fuzulî, Bâkî, Nedim gibi şairleri de "Klasik şairler" olarak değil, Türklerin ümmet devrine ait şairleri olarak kabul eder. "Şark ve Garp klâsîği" kavramını da kabul etmeyen Gökalp, Klasik sanat ve edebiyatın Batıda meydana geldiğini söyler. Tanzimat'ı Avrupalılaştırmak hareketi olarak gören Gökalp, Şinasi ile başlayan Avrupai edebiyatın, Türklere yeni bir hayat anlayışı ve yeni bir medeniyet ufku verdiğini ifade eder. Ancak Tanzimat edebiyatı da bir ümmet çeşnisi vermekte, Arap ve İran edebiyatlarının etkilerini barındırmaktadır. Şinasi'den başlayarak Fikret'e kadar gelen sanatçılarımız da Avrupa Klasiklerini taklit ederek "Klasik edebiyat"ımızı kurmuşlardır. Türk edebiyatında Namık Kemal'i ve Abdülhak Hâmid'i romantik olarak kabul etmeyen Gökalp, bu şahsiyetlerin ümmet devrinin etkisinden kurtulamayan Klasiklerimiz olduğunu ifade eder. Gökalp, Tevfik Fikret'i Türk edebiyatında bu olumsuz özellikleri kökünden kazıyan, Türk rönesansını tamamlayan ve Avrupa medeniyetinin vereceği hayat anlayışını pürüzsüz, saf bir şekilde gösteren bir şahsiyet olarak görür.⁵⁰ Ziya Gökalp, Tevfik Fikret'in Avrupa'da olduğu gibi kati darbeyi vurarak ümmet edebiyatını yıktığını, Romantizmin ihtiyaçları ile de millet duygusunun ortaya çıkmasına imkân verdiğini ifade eder.⁵¹

Ali Canip Yöntem, bir milletin medeni dünyada yüksek mevkiler edinebilmesinin münevver zümre⁵² yetiştirebilmesiyle mümkün olduğunu düşünür. Ali Canip Yöntem, insan yetiştirme düzeninde yukarıdan aşağı doğru bir yapılanmanın daha uygun bir iş olacağını ifade ederken, aslında Ziya Gökalp'ın münevver kimliğine yüklediği görevleri de bilmektedir. Bir

⁵⁰ Ali Canip Yöntem, Ziya Gökalp'ın Tevfik Fikret'i Türk edebiyatında Rönesansın başlangıcı olarak görmesine itiraz eder. Ali Canip'e göre, Tevfik Fikret mevzu itibarıyla "skolastik edebiyat" olarak nitelediği divan edebiyatına karşı çıkması, eserlerinde insanî kavramlara yer vermesi ve eski edebiyatın türlerini âdeta yasaklaması yönlerinden çağdaş bir şair olarak görülebilir. Ancak Fikret tüm bu yeniliklerine rağmen edebiyatta çağdaşlığı tam olarak kavrayamamıştır. Çünkü çağdaş olan sanatçının dili "skolastik lisan" olmamalıdır. Tevfik Fikret Türkçe'ye tenezzül etmeyerek divan edebiyatının dilini daha da ileriye götürmüştür. Ali Canip'e göre, Tevfik Fikret'in çağdaş bir şair olabilmesi için, dilinin de millî karakter göstermesi gerekir. Bu yüzden de Fikret çağdaşlığı kavrayamamıştır. Ali Canip, eleştirileri yanında, Türk çocuklarına şahsiyet bakımından örnek gösterilecek olması ve gelecek nesiller için sistematik bir ahlak kurması yönlerinden ise Tevfik Fikret'i takdir etmiştir.

⁵¹ Gökalp, Ziya, "Millî Terbiye", *Muallim*, C. 2, S:14, 1 Eylül 1333 (1917), s. 421-423.

⁵² Münevver zümre meselesi, aynı yıllarda Mustafa Şekip Tunç'un "Münevverlik Mefhumu" başlıklı makalesinde de ele alınmıştır. Yazar, ilk olarak münevverlerin yetiştirilmesi üzerinde durur. Yeni nesillerin yetiştirilmesinde tercüme eserlerin önemli olduğuna dikkat çeken Mustafa Şekip, bu yüzden telif ve tercüme heyetlerinin mesuliyetlerinin fazla olduğunu ifade eder. Bu sebeple, Batıdan öncelikle şaheserler tercüme edilmeli, gençliğin eğitiminde kıymeti olmayan eserlerin tercümeleriyle vakit kaybedilmemelidir. Gençliğin şaheserlerle maddî-manevî yönden eğitilmesiyle, milletin fikir, duygu ve irade yönünden yükselmesi mümkün olabilecektir. (Tunç, Mustafa Şekip, "Münevverlik Mefhumu", *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II-*, s.5-6.)

milletin medeni âlemde yüksek mevkiler edinebilmesinin münevver zümre yetiştirebilmesine bağlı olduğunu düşünen Ali Canip'e, Ziya Gökalp'ın fikirleri yol göstermektedir. Medeniyetsiz bir milletin yüksek bir hayat yaşayamayacağını söyleyen Gökalp, medeniyete ait unsurların da aydınlarda bulunduğu işaret eder. Bir millette kültür-medeniyet dengesinin sağlanması için de aydın-halk diyaloguna ihtiyaç duyulur. Çünkü seçkinler halka medeniyet götürmek için halka doğru giderlerken, aynı zamanda halktaki kültürü almak suretiyle de halk-seçkinler bütünleşmesini gerçekleştirmektedirler.

Ali Canip'in güzidelere bu kadar önem vermesinin bir sebebi de, demokratik esasların uygulandığı bir toplum yapısının ancak aydın insanların topluma hâkim olmasıyla kurulabileceğidir. Ziya Gökalp'ta aydın-halk kenetlenmesi şeklinde ifade edilen bu anlayış şöyle açıklanır:

“Milleti bir insan kabul edersek dimağını, zekâsını ve ideolojisini de güzidelere (aydınlara) benzetiriz. Hükümet dimağ değildir. Hükümet bu güzidelere attığı fikirleri kabul eder, uygular. Demek ki asıl hükümet güzidelere, Demokrasi avamın ve cahillerin egemenliği değil, güzidelere egemenliktir.” diyen Gökalp, seçkinlerin ancak demokratik bir rejimde gerçek kimliğine kavuşabileceklerine inanır. Böyle bir demokratik toplumda seçkinlerin görevi halktaki bilinçsiz fikirleri bilinçlendirmek ve halkı gerçek idarenin sahibi olduğuna inandırmaktır. Tersine halka yararlı bir kalkınma fikri getirmeyip ve onu hazırlamayan seçkinler bilgili olsalar da seçkin sayılamazlar. Bu bakımdan asıl seçkinler halkı aydınlatan ve halkın yükselmesi için kendini bütün varlığıyla halk için feda eden kimselerdir. Bunun gerçekleşmesi için de Ziya Gökalp'a göre biricik şart güzidelere “millî” olmalarıdır.⁵³

“Türkçülük” hareketi ve Ziya Gökalp'ın ortaya koyduğu “Türk milleti” fikri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşundaki esas anlayışlardandır. Mustafa Kemal Atatürk de sözlerinde yeni devletin millî yapıya dayandığını işaret etmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasının temelindeki millîliği oluşturan milliyetçilik düşüncesi “Türkçülük” akımındaki anlamından daha farklıdır. Atatürk'ün “millî devlet” düşüncesinin ortaya çıkışı, bir bakıma Gökalp'ın Türkleşme tezinin yeniden canlandırılmasıdır.

3. ALİ CANİP YÖNTEM VE BATILILAŞMA DÜŞÜNCESİ

Ali Canip Yöntem'in hayatında ve fikirlerinde Batılılaştırma düşüncesi çok önemli bir yer tutar. O, Türk edebiyatının Batı estetiğinin kurallarına göre gelişmesi gerektiği düşüncesini

⁵³ Türkdoğan, Orhan, *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 35.

araştırmalarında ve makalelerinde dile getirmiştir. Ali Canip'in yetiştiği sosyal çevrenin Osmanlı Devleti'nin Batıya açılan noktası olan Selanik olması kendisine birçok imkânlar sağlamıştır. Ali Canip'in Batı medeniyetinin değerler sistemine bakışı ve sosyo-kültürel alanda Batılılaşmada izlememiz gereken yol ile ilgili tercihleri hakkında Rıza Filizok şu tespitleri yapmaktadır:

"...Batı, özellikle Fransız kültürü, edebiyatı ve tarihi konusundaki geniş okumaları, Canip'in siyaset, kültür, dil, edebiyat, estetik konularında tarihî bir perspektif kazanmasını sağlamış, ardı ardına gelen siyasî ve kültürel olayların temel dinamiklerini kavramıştır. Ekonomi ve sosyoloji gibi bilimlerin mukayeseli çalışmalarını umumi hatlarıyla biliyor, dil ve edebiyat sahasında Batıda yapılan mukayeseli çalışmaların getirdiği perspektifi yakalamış bulunuyordu. Bu okumalardan elde ettiği görüşler ışığında Türk dili ve edebiyatını değerlendiriyor, Batılı normlarla uyumadığını görüyordu. Ömer Seyfeddin'in yazma sanatı noktasından yola çıkarak ulaştığı sonuca, daha geniş bir açıdan ve tarihî ve kültürel bir perspektiften ulaşmıştı.

*Ali Canip gelişme yolunda tamamen Batının model alınmasını görüşündeydi. O, karşılaştığı problemleri çözerken daima Batı'da nasıl çözüldüğüne bakmıştır. Sosyal ve kültürel meselelerde tercih söz konusu olduğunda daima Batıdaki son gelişmeleri model olarak kabul etmiştir. Bu husus onun Batıcı olduğu kadar modernist olduğunu gösterir."*⁵⁴

Ali Canip Yöntem Türk milletinin çağdaşlaşmasının, sanatta ve eğitimde Batının değerlerini kabul etmekle mümkün olabileceğini düşünür. O, Türk edebiyatındaki Avrupalı düşüncenin gelişmeye başladığı Tanzimat dönemini, Türk Batılılaşmasının da başlangıcı olarak kabul etmiştir. Bunun en fazla yansıdığı alanlardan biri de Türk edebiyatıdır.

Ali Canip, Batı estetiğinden hareketle, Türk edebiyatındaki Batılılaşma macerasını değerlendirmiş, devirler, şahsiyetler ve eserler hakkındaki hükümlerini oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatı eğitiminde esas alınması gereken unsurları ortaya koyarken, Türk edebiyatının Batılılaşması hakkında ulaşmış olduğu hükümler, edebiyat programlarıyla ilgili düşüncelerine dayanak oluşturmuştur. Türk inkılabının anlayışına uygun olarak, divan edebiyatından daha çok Avrupalı dönem ve Cumhuriyet dönemi edebiyatı örneklerine daha fazla yer verilmesi gerektiği düşüncesi, Ali Canip'in estetik alandaki düşüncelerinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

⁵⁴ Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 182.

3.1. Batılılaşma Süreci ve Eleştirisi

Ali Canip Yöntem, Batılılaşma çabalarına siyasal, ekonomik ve kültürel yönlerden bakar. Daha 1911’lerde Batılılaşma düşüncesini ortaya çıkaran sebeplerin siyasî, askerî ve kültürel boyutları olduğu tespitini yapmıştır. Ali Canip, Batılılaşma çabalarında üç önemli sebebi şu şekilde tespit eder:

1. III. Mustafa döneminden itibaren devletin gerileme sebeplerini ortadan kaldırmak için Batıdaki askeri kurumların ülkede kurulmasına karar verilmesidir. İkinci sebep ise, Fuzulî ile ağlayan, Bâkî ile bahtiyarlığı anlayan, Nefî ile yükselen, Nedim’le inceleşen, Galib’le derinleşen edebiyatımızın son zamanlarda güzelliğini, hissini, fikrini kaybetmesi, kelime oyunları arasında ve Keçecizâde İzzet Molla, Sünbülzâde Vehbi gibi şairlerin elinde sönmesi, mahvolmasıdır.

2. Avrupa’da olduğu gibi bizdeki şair ve yazarlar da yeni fikirleri ifade etmek istemişlerdir. Bunun yanında Batı edebiyatından yapılan tercümeler yoluyla eskiye benzememek ve başkalık düşüncesi de kendini göstermiştir.

3. Batıdan yapılan tercümelerin bizdeki genç kalemlere söylenmemiş güzellikleri, fikirleri göstermesidir. Bu anlayış Namık Kemal, Abdülhak Hâmid, Recaizâde Ekrem gibi şahsiyetleri yetiştirmiştir.⁵⁵

Ali Canip, Cumhuriyet döneminde Batılılaşma ile ilgili yanlış ve eksik bulduğu söz ve düşüncelere de dikkat çekmiştir. Bu konudaki tespitleri, onun Batılılaşma dönemine daha geniş baktığını ve sağlam tespitlere ulaşmaya çalıştığını göstermektedir. Ali Canip’e göre, Batılılaşmak için memlekette Batı kültürünü tanıyan ve tanıtabilecek aydınların olması şarttır. Halbuki 18. yüzyıldan beri girilen Batılılaşma hareketlerinde Türk toplumu tamamen Orta Çağ zihniyeti taşımaktadır. Devleti idare edenler ve yenileşme hareketlerine girişenler Batılılaşmanın ne anlama geldiğini ve nasıl olması gerektiğini tam olarak anlayabilmiş değillerdir. Ali Canip, Tanzimat’a kadar birtakım yenilik hareketlerine girilmesine rağmen, Batılılaşmanın bir zihniyet değişikliği olduğu gerçeği ancak Tanzimat’tan sonra anlaşılmıştır. Ancak Batılılaşmaya inanılır ve ihtiyaç duyulurken, bunun gerektirdiği teşkilatın kurulup işletilememesi bir talihsizliktir:

“...Halkı yeni fikirlerle yetiştirmek, Avrupa kültürünü memlekete sokmak, müesseseleri Garphılaştırmak gayesi, Tanzimat’ın mahsulüdür. Unutmamalı ki, Mithat Paşa’nın Tanzimat’ın ilanından tam kırk yıl sonra kaleme aldığı bir lâyiha, Avrupai usulün icap ettirdiği idarî teşkilatın hâlâ tanzim edilememiş olduğunu gösteriyor. Reşit

⁵⁵ Yöntem, Ali Canip, “Garb Mektebinin Amilleri”, *Genç Kalemler*, nu: 2, 22 Nisan 1327, s. 34-35.

Paşa, inşa ettirdiği Darülfünun'u hocasızlık ve talebesizlik yüzünden açtırmadığı gibi, tesis ettiği Encümen-i Dâniş de Cevdet Paşa'nın dediği üzere: "Salnamelerde ism-i bî-müsemma halinde nice yıllar yazıldıktan sonra adı bile unutulup gitti." Hürriyet gibi, İbret gibi eski gazete ve koleksiyonları karıştırılırsa Reşit Paşa'dan hayli sonra yetişen ve memlekette yeni bir edebiyatın mümessilleri sayılan Ziya Paşa'nın, Namık Kemal'in bile o büyük adamın yürümek ve yürütmek istediği yolu kavrayamadıkları esefle görülür. Bu acı hakikat karşısında Garplılaştırma hareketini daha eski zamanlara atfederek yazı yazmak bir roman romanesk kaleme almak demektir."⁵⁶

Ali Canip Yöntem, Türkiye'deki Batılılaşma hareketlerinin karakteri ile Avrupa'yı gelişmeye götüren Rönesansı karşılaştırarak, Batılılaşma hareketlerimizin başarılı olamamasındaki sebepleri izah eder. Ali Canip, inkılapları ortaya çıkaran şeyin o inkılapların mensup oldukları kitlelerin, milletlerin toplumsal ihtiyaçları olduğuna dikkat çeker. Tanzimat Fermanı ile Türk toplumunun içine yuvarlandığı cehalet yuvasından kurtarılması hedeflenmiştir. Ancak Tanzimat siyasetçileri çağdaşlaşmanın manasını tam olarak kavrayamadıklarından, bu çabalar olumlu ve beklenen neticeleri verememiştir. Bunun sebebi, Avrupa'yı ilerlemeye götüren Rönesans'ın şartlarının Türk toplumunda yaşanmamasıdır.

Batıdaki Rönesans hareketi, bizdeki gibi bizzat devlet eliyle yukarıdan aşağıya sürdürülen bir hareket değildir. Avrupa'da Rönesans hareketi, dinî düşüncenin hayatın her alanındaki hâkimiyetine son verilmesini ifade eder. Türklerin İstanbul'a girmesinden sonra İtalya'ya kaçan Bizanslı Rum âlimleri orada Eski Yunan'ın kültürünü kurmuşlar ve böylece hür düşüncenin gelişmesi, bilim alanında da müspet bilimin kanunlarının kabul edilmesi mümkün olmuştur. Hür düşüncenin Avrupa'da hâkim olmasıyla, hür düşünmek imkânı Avrupa'yı felsefede, bilimde, edebiyatta yükseltmiştir. Bu sebeple, Ali Canip Batı kültürünün ancak köklü ve bir bütün halinde alınmasının Türk çağdaşlaşmasını gerçekleştirebileceğine inanmaktadır.⁵⁷

Ali Canip Yöntem, Batının bilim ve irfan⁵⁸ kaynaklarına sahip olmadan ve onların tarzını kendi bünyemizde hâkim kılmadan Batılılaşamayacağımızı düşünür. Asıl yapılması gereken felsefede, bilimde, edebiyatta Batıyı örnek almak ve onun bu değerlerini öğrenmektir. Oysa Tanzimat hareketine giren başta Reşit Paşa olmak üzere devlet adamları bu geniş görüşten mahrumdurlar. Ali Canip, devletin kurumlarında köklü bir değişikliğe gidilememesini ve eski ile yeni kurumların birlikte devam etmesini Türkiye'de Batılılaşma düşüncesinin iyi anlaşılmadığına örnek olarak gösterir. Yeni okulların yanında medrese, yeni mahkemelerin

⁵⁶ Yöntem, Ali Canip, "Türkiye'de Garplılaştırma Tarihinin Başlangıcı", *Yeni İstanbul*, nu: 118, 28 Mart 1950, s. 3.

⁵⁷ Yöntem, Ali Canip, "Rönesans ve Türkiye", *Hayat*, nu. 1, 2 Kanun-ı evvel 1926, s. 5-7.

⁵⁸ Ali Canip Yöntem "irfan" kavramını "kültür" kelimesinin karşılığı olarak kullanmıştır.

yanında şeriye, Sadrazam Paşa'nın yanında Şeyhülislam Efendi, ülkede hep bu ikiligin örnekleridir.

Ali Canip Yöntem, Batı medeniyetinin esaslarını alırken, onun temel kaynaklarını bilmeyi ve o eğitimi almayı da gerekli görür. Ali Canip'i bu düşünceye götüren, Pierre Louys⁵⁹ adlı Fransız sanatçının yazmış olduğu *Aphrodite* adlı romanın Fransa ve Türkiye'de büyük yankı uyandırmasıdır. Bir sanatçının sadece bu eseriyle ülke içinde ve dışında adını duyurması, 20. yüzyıl *Larousse Ansiklopedisi*'ne madde olması, Ali Canip'in dikkatini bu sanatçının beslenme kaynaklarına yöneltmesine sebep olmuştur.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde yapılan reformların hedefi Batıdan kültür unsurlarını aktarma yoluyla modernleşme; Cumhuriyet dönemindeki inkılapların hedefi ise, bir kültür değişmesi amacını taşır. Kültür değişimi ve kültür aktarımı ise birbirinden farklı kavramlardır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı modernleşmesinin Batı kültüründen faydalanarak bir kültürel zenginlik oluşturma; Cumhuriyet modernleşmesinin ise Batılı temel değerlerin benimsenmesiyle kültürün yeniden şekillendirilmesi anlamına geldiği anlaşılr. Osmanlı aydınları, Batı kültürünü alırken köklü bir kültürel değişim yapmak amacıyla olmamıştır. Onların hedefi, Batının teknik yönü ile mevcut kültürel yapının uzlaştırılmasıdır. Cumhuriyet döneminde ise, medeniyetin bir bütün olduğu anlaşılmış ve Batı medeniyetinin bir bütün halinde alınarak yeni ve modern bir hayatın kurulabileceği anlayışı kabul edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde yapılan inkılaplar, bu alanda çok kesin bir anlayış ortaya koymuştur. Eskiye ait kıymetlerden ve anlayışlardan tamamen sıyrılarak tamamen Batı medeniyetinden ilham almak düşüncesi, Türkiye Cumhuriyetinin temel kültürel özelliklerinden biri olmuştur. Ali Canip'e göre, Batılılaşırken bir taraftan da Batının kültür kaynaklarının iyi bilinmesi, insanların o kültürün eğitiminden geçirilmesi son derece gereklidir.

⁵⁹ Pierre Louys 1870'de Belçika'nın Gand şehrinde doğmuş, 1925'de Paris'te ölmüştür. 1891'de *Astaté* adlı şiir mecmuasıyla edebiyat âleminde şair olarak girmiştir. Eski Yunan şairlerinden Méléagre'in şiirlerini tercüme ve neşretmiş, mensurelerden meydana gelen *Léda* adlı eserini yazmıştır. Eski Yunan şairlerinden tercümeleri olan Louys, 1896'da *Aphrodite* adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserde eski Yunan hayatının bütün estetiği en temiz bir Fransızca ile âdeta resmedilmiş bir tarzda yazılmıştır. Yazar asıl şöhretini bu eseriyle kazanmıştır. (Ali Canip Yöntem, "Sanatı İdrakin Mahiyet ve Derecesi", *Cumhuriyet*, nu: 5676, 2 Mart 1940, s. 3.)

⁶⁰ Ali Canip, Pierre Louys'un başarısını, Fransız kültürünün de kaynağı olan Helenizmin estetiğini en temiz bir Fransızca ile anlatması, âdeta resmetmesinde bulur. Batı medeniyeti ve edebiyatları da eski Yunan medeniyetinin çocuğudur. Ali Canip, Avrupa'yı Orta Çağın karanlığından kurtaran, ona hürriyet zevki aşılayan ve birçok inkılabın anası olan Rönesans'ı da Helenizmin ilham ve ikazlarının ortaya çıkardığını belirtmiştir. Böylece Avrupa'nın ve Avrupa kafasının ortaya çıkmasında eski Yunan düşüncesine dikkat çekmiştir. (Yöntem, Ali Canip, "Sanatı İdrakin Mahiyet ve Derecesi", s. 3.)

3.2. Batılılaşma Sürecinde Edebiyat

Ali Canip'in çağdaşlık kavramına bakışına dair ilk işaretlerini verdiği yazısı "Edebiyatta Asrılık"⁶¹ başlığını taşır. Çağdaşlık meselesine edebiyat eseri vasıtasıyla bakan Ali Canip'e göre, çağdaşlaşma yüz senelik bir zaman dilimi içinde olan değil, modernin karşılığıdır.

Batılılaşma sürecinde siyasi ve sosyal hayatta görülen olumsuzluklar edebiyatta da kendini göstermiştir. Siyasi ve sosyal alanlarda Batılılaşma çabalarına rağmen, Türk edebiyatında eskiye ait şekiller hâlâ kullanılmaya devam etmiştir. Yeni olarak görülen Edebiyat-ı Cedidecilerin dili de divan edebiyatından miras kalan "skolastik dil"dir.

Ali Canip'e göre, Batıyı taklit etmeye başlayalıdan beri Batılı sanatçıların huzuruna çıkabilecek kudrette şahsiyetler yetiştiremememizin sebebi, çağın kültürünün Arap ve Acem kültürü kuvvetinde memleketimize yerleşmemesidir. Doğu kültürü bir bütün halinde kabul edilip onun felsefesi hazmedildiği için ülkemizde Arap ve İran şairleri seviyesinde yüksek şahsiyetler yetişmiştir. Oysa Batılılaşmak isterken aynı anlayış tam olarak benimsenmediğinden, girilen Batılılaşma çabaları istenen sonucu vermemiştir. Ali Canip'e göre çağın kültürünün Türk sanatçılarındaki yerleşebilmesinin iki yolu vardır:

1. Türk şairleri Türk menkıbelerinden ilham almalı, bunun için de bütün Türk mitolojisini ve halk edebiyatını incelemelidir.

2. Bütün Batı edebiyatları eski Yunan edebiyatının çocukları olduğundan, onu ve ondan meydana gelen edebiyatları da yakından tanımak mecburiyetindedirler.⁶²

Batı kültürünün Doğu kültürü kuvvetinde ülkemizde yerleşemediğini düşünen ve kütüphanelerimizin Doğu eserleriyle dolu olduğunu söyleyen Ali Canip, artık çağdaş eserlerden oluşan kütüphanelere ihtiyacımız olduğuna inanır. Bunun için de Descartes'tan, Kant'tan, Spencer'den Bergson'a, Einstein'e, William James'e; Sheakspeare'den, Racine'den, Goethe'den Byron'a, Heine'ye, Hugo'ya ve daha yenilerine kadar bütün Batılı sanatçıların eserleri Türkçeye çevrilerek kütüphanelerimizde yer almalıdır.⁶³ Bu anlayış, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve inkılapların yapılması sürecinde hayata geçirilebilmiştir.

Ali Canip Yöntem, büyük inkılap dönemlerinde edebiyatın bu toplumsal olaylara aynı tepkiyi veremediğini düşünür. Bu durum, Guyeau'dan aktardığı ve kendisinin de benimsediği

⁶¹ Yöntem, Ali Canip, "Edebiyatta Asrılık", *Nedim*, nu: 8, 6 Mart 1909, s. 115-116.

⁶² Suat Sinanoğlu, *Türk Hümanizmi* adlı eserinde, bizim batılılaşma sürecinde Avrupa'dakine benzer bir durumu yaşamadığımızı tespit eder. Batı medeniyetinin temelini hümanist eğitim ve geleneğe sahip olduğunu, bunun da eski Yunan ve Latin medeniyetlerine dayandığına işaret eder. Ülkemizde de gerçek anlamda bir Batılılaşmanın gerçekleşebilmesi için, bizim de bu kaynaklara yönelmemiz gerektiğini belirtir. (Daha fazla bilgi için Bkz. Sinanoğlu, Suat, *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

⁶³ Yöntem, Ali Canip, "Sanatın İdraki Mahiyeti ve Derecesi" s. 3.

“Sanat ilhamını hayattan alır ve ilhamını hayattan almayan bedî heyecan bulunamaz.” düşüncesine ters düşmekle birlikte, bu durumun çok doğal bir sosyal olay olduğunu da belirtir. Nitekim Türk edebiyatının Cumhuriyet inkılabından sonraki geçirdiği dönemleri zayıf bulan Ali Canip, bu durumun Fransız İhtilali döneminde Fransız edebiyatında da mevcut olduğuna dikkat çeker. Bu gerçeği André-Chenier ve Gustave Lanson’un değerlendirmelerine dayandıran Ali Canip, inkılap dönemlerinde edebiyatların cılız ve zayıf bir karakter arz ettiğini, yüksek edebiyatın ancak inkılap senelerinden sonra ortaya çıkabildiğini söylemektedir:

“...Demek oluyor ki büyük inkılâpların akabinde yüksek bir edebiyat kendini gösteremiyor. Biz bu hale biraz evvel “zaruri” vasfını vermiştik. Sebebine gelince: İnkılap devirleri milletlerin o anlarıdır ki hayat hamleleri en büyük kuvvetle kendini gösterir. Millî iradeler o anlar içinde önüne geçilmez bir şiddet kazanır. İşte toplumsal iradelerin bu kadar azamet bulduğu bu mukaddes ve ilahî anlarda, sanatkârların muhayyile ve hassasiyeti kımıldayamaz. Herkes büyük bir sarsıntı içindedir. Fransız inkılabı, toplumsal hayatın ananevi bağlarını on sekizinci asırda çözdü. Bu inkılabın edebiyatı olan Romantizm ise edebî hayatın ananevi bağlarını yani Klasik tarzını 19. asırda koparabildi. Yüz seneye yakın bir zaman sonradır ki aristokrasi edebiyatı olan ‘trajedi’ yerine demokrasi edebiyatı olan roman kendini gösterdi, toplumun her tabakasına mensup safhalar yazılabilirdi. Yeni hayatın en kuvvetli şahsiyeti Victor Hugo idi. Bu dev, inkılabın başladığı tarihten (1789) tam on üç sene sonra (1802) doğdu. En azametli şiirlerini, ‘La Légende des Siècles:Asırların Menkıbesi’ni 1859’da ve meşhur hayatı romanını ‘Les Misérables:Sefiller’ini 1862’de yazdı.”⁶⁴

Türk milleti Millî Mücadele ile toplumsal iradesini bütün dünyada hayranlık uyandıracak şekilde ortaya koymuş ve inkılaplarını yapmaya girişmiştir. Ancak yaşanan zamanda bu büyük kahramanlığı anlatabilmek mümkün değildir. Millet olarak varlığımız değişmekte, eski kıymetler yıkılarak yeni kıymetler meydana gelmektedir. Her şeyden önemlisi, bu inkılap yıllarında eski kafalarla yeni şiir yazmak mümkün değildir. Ali Canip, Türk milletinin ve sanatçının o günlerdeki halini Hayalî’nin meşhur “Ol mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler” mısraıyla örneklemiştir. Ali Canip, yaşanan dönemde yüksek bir edebiyata ulaşamadığını, “Büyük şiir Türk iradesinin ilham ettiği inkılap şiiri kanaatimce bugünün kafalarında yaşamıyor.” sözleriyle anlatmaktadır.

Ali Canip Yöntem, Batılılaşma yolunda özellikle kültür ve edebiyat alanında ortaya çıkan yeni durumları ya da sıkıntıları çözebilmek için Batıdaki kalemlere ve düşünörlere

⁶⁴ Yöntem, Ali Canip, “Hayat Karşısında Edebiyat”, *Hayat*, nu: 7, 13 Kanunısani 1927, s. 123-125.

müracaat etmeyi uygun bulmuştur. O, estetikle ilgili fikirlerinde Batılı ve özellikle Fransız estetikçileri referans almıştır. Edebiyatımızda Türk ruhunun ve hayatının yansıyacağı bir eser yaratma sürecinin şartlarını belirlerken de yine Alman ve Fransız düşünür ve edebiyatçılarından hareket etmiştir.

Ali Canip Yöntem, daha 1915’lerde kaleme aldığı yazılarında, Avrupai edebiyatın ortaya çıkışında yukarda izah edilen siyasi ve askerî sebeplerin varlığına işaret eder. Ancak bu etkilerden sonra kültür hayatımız da yavaş yavaş Avrupai özellikler göstermeye başlar. Ali Canip, Akif Paşa’nın bizde Avrupai edebiyatın ilk temsilcilerinden olduğu şeklindeki tespitini daha 1915’lerde yapması ve Akif Paşa’nın Batı dillerinden hiçbirini bilmediğini belirtmesi; ona meşhur “Mersiye”sini yazdıran şeyin dıştan değil içerden kaynaklanan bir tazyik olduğunu söylemesi dikkat çekicidir. Bütün bunlar, Ali Canip’in titiz bir araştırmacı ve bilim adamı olduğunu ortaya koymaktadır.

II. BÖLÜM

1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN SANAT ESERİNE VE SANATÇIYA BAKIŞI

1.1. Edebî Eserde Estetik Değer

Estetik sözcüğü Yunanca “aisthesis” ya da “aisthaneshai” sözünden gelir. “Aisthesis” duyu, duyulur algı gibi anlamlar içermektedir. Estetik bu anlamda duyulur olanın, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bilim alanı olarak düşünülür.¹ Estetik kelimesi günümüzde güzeli, sanat ve sanatları konu edinen bilime verilen addır.

Estetik bilimi, yalnızca estetik eğitim kavramını ele alıp onu yararlı kılarak, onun gerçekleştirilmesi yollarını göstermez. Aynı zamanda insanların estetik bilinçlerini belirleyerek toplumun sanatsal kültür düzeyini yükselterek insanın estetik eğitime doğrudan doğruya katkıda bulunmaktadır.²

Estetik, bir taraftan sanat eserindeki güzellik, yücelik, trajik oluş, komiklik, çirkinlik gibi bir değer iken diğer taraftan da sanat eser ini değerlendirirken ona yönelen bir bakış açısıdır. Estetiğin temel unsuru güzelliktir. Sanat eserinin özelliği, estetik bir yapı olmasıdır. Bu estetik yapı oluşun bir özelliği de sanat eserinin güzellik unsurunu barındırmasıdır. Sanatın bir dalı olan edebiyat, edebiyat eserleri aracılığıyla estetik güzellik barındıran ve yansıtan bir özellik taşır. Bu güzelliğin filozoflar ve sanatçılar tarafından açıklanmaya ve gösterilmeye çalışıldığı görülür. Edebiyat eserindeki güzellik unsuru görülmeye ve gösterilmeye çalışılırken edebiyatın işlevi konusu da gündeme gelmiştir.³

Estetikçiler, sanat eserlerinin okurda estetik zevk uyandırması gerektiği konusunda uzlaşmaktadırlar. Onlara göre sanat eseri bilgi verebilir, dinî ve politik heyecan uyandırabilir. Bunu okura estetik zevki yaşatarak sağlayan sanat eserleri rakipsizdir. Sanatın işlevi konusunda

¹ Tunali, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 13; Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, Asa Kitabevi, Bursa, 2004, s. 33.

² Kagan, M., *Estetik ve Sanat Dersleri*, Çev. Aziz Çalışlar, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 35.

³ Estetik kelimesini veren ve kelimeyi kavramlaştıran Baumgarten'dir. Estetik kelimesi Türkçe'ye “hikmet-i bedayi” terkihiyle tercüme edilmiş olup, sanat ve sanat eserlerini konu edinen bir “İlm-i hüsn”dür. Estetik güzellik üzerinde en çok duranlar Servet-i Fünuncular olmuş, bu konudaki düşüncelerinde daha çok Hippolyte Taine'in anlayışı ağırlık kazanmıştır. Eflâtun'dan Taine'e kadar filozoflar estetik hakkında değişik görüşler ileri sürmüşler, “güzel”in ve “güzellik”in ne olduğu, mahiyeti, şartları, suretleri ve amacı gibi meseleler üzerinde fikirler ortaya koymuşlardır. Estetik meseleleri filozoflar tarafından beş kısımda incelenmiştir: “Güzellik hissi ve fikri”, “tabiatta güzellik”, “sanatta güzellik”, “sanatın mahiyeti”, “sanatın amacı”. Eski çağlardan beri edebî eserin eleştirisi ve edebî eserdeki estetik zevk hakkında düşüncelerini ortaya koyan filozoflardan, fikirleri diğerlerinden daha üstün ve makul olan Fransız filozofu H. Taine'dir. Taine'in fikirleri, tecrübi ve tarihi metoda dayanmaktadır. Servet-i Fünuncular başta olmak üzere, Ali Canip Yöntem de estetik konusundaki fikirlerinde Taine'in düşüncelerinden yararlanmışlardır. (Akay, Hasan, “Cenab Şahabeddin'in Güzellik Felsefesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1997, s. 13-35.)

düşünenler, sanat eserindeki “didaktizm”, estetik zevk ve bunları ifade eden yapısal özelliklerin onun kıymetini ve okura hizmetini ortaya çıkardığı düşüncesindedirler.

Bilimin olduğu gibi estetiğin de amacı vardır. Bunlar, aynı zamanda sanatın da amacını ifade eden “teorik” ve “pratik” amaçlardır. Estetiğin “teorik” amacı, sanatın büyük şaheserlerine, yaratılmış canlılara ve eşyanın uyandırdığı hislere ilgi duyan “merak duygusu”nu tatmin etmeye çalışmaktır.

Estetiğin bir de “pratik” amacı vardır. Bu amaç, büyük sanatçıların eserlerini yaratma sürecinde, düşüncelerini ve sanat eserinin niteliğiyle ilgili fikirlerini ortaya koymaları şeklindedir. Bu, estetiğin amacının sanatçı yetiştirmek olduğu şeklinde düşünülmemelidir. Estetik, bir sanatçı veya sanat eseri için ne yeterli ne de zorunludur.

Estetik, sanat eseri yoluyla iyinin ve güzelin insanın dünyasını eğitmesidir. Estetik eğitim ise, insanın güzel sanatlara ilgi duymasına ve güzellik zevkinin gelişmesine imkân verir. Sanatçı gözüyle yaratılmış canlılar ve eşyanın orijinal cazibesini takdir eden kimse, tabiata karşı minnettardır. Estetik, asilce yaşanmış bir hayatın inceliğini, kahramanca fedakârlıkların ulviyetini, iyiliğin güzelliğini de insana duyurabilir.⁴

İnsanoğlunun manevi yönden tatmin ve eğitiminde güzel sanatların ve onun önemli bir dalı olan edebiyatın çok önemli bir yeri vardır. Bu görevin ne olduğuna dair tartışmalar günümüzden çok öncelere uzanır. Sanatın görevi meselesini ilk ele alan Platon olmuştur. Platon, sanatın duygular yoluyla insanı eğitmesinde faydacı bir tavır sergiler. Ona göre, edebî eserde gençlere kötü örnek olacak parçalar olmamalı, edebî eser insanın aşırılıklarını ve duygusal yönünü coşturmamalıdır. Bu sebeple edebiyat, sürekli iyi ve ahlaklı olanı anlatmalı, iyi bir edebî eserin görevi de ahlakı ve ideal davranışları açıklamak olmalıdır.

Edebiyatın görevi konusunda Aristoteles, edebiyatın bir çeşit bilgi kazandırdığına ve tragedyanın da arınma sağladığına inandığı için, yararlı bir işlevi olduğunu ileri sürmektedir. Aristoteles’in “*Şair gerçekten olan şeyi değil, olabilir olanı anlatmalıdır.*” şeklindeki iddiası, Rönesans ve Neoklasik Çağ düşünürleri tarafından daha didaktik bir tarza dönüştürülür. Onlara göre edebiyat, ahlak dersi veren eğitici bir araçtır. Klasizmde, “*yansıtma kuramı*”na göre ifade edilen bu anlayış, edebî bir eserdeki eğitici işleve dikkat çekmektedir. Aristoteles, edebiyat eserinin değerinin onun eğitici olmasından geldiğini, bu eğiticiliğin hayatı, gerçekliği okura göstermek şeklinde bir anlamının olduğunu ileri sürmüştür.

Edebiyatın işlevi üzerinde Aristoteles’ten ilham alan ve daha didaktik görüşe kayan düşünürler ortaya çıkmıştır. Horatius (İ.Ö. 65-8) *Ars Poetica* adlı eserinde, güzel sanatların iki

⁴ Yetkin, Suut Kemal, *Estetik*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 13-14.

işlevi üzerinde durur: zevk vermek, eğitmek. Rönesans'ta ve Neoklasik Çağlarda da bu iki işlev şart koşulur. Edebî eserin ve sanatçının ortaya koyduğu eserdeki tutumu hakkında Rönesans eleştiricisi ve şairi Sir Philip Sidney'in fikirleri önemlidir. Sidney'e göre sanat yansıtmadır ve sanatın amacı da eğlendirerek eğitmektir. Edebiyat, hem olayları somut hale sokmakla felsefenin kuruluşunu ve soyutluğunu hem de olması gerekeni telkin etmekle tarihin eksikliğini gidermektedir. Tarih, gerçeği söylemek zorunda olduğu için, insanlara fena örnek olacak olayları da aktarır. Oysa sanatçı, olayları kendi yarattığı için iyiyi daima ödüllendirip, kötüyü cezalandırabilir. Bu sebeple edebiyat, eğitime bakımından felsefeden de, tarihten de daha etkilidir.⁵

Sanatın eğitime, zevk verme, heyecan uyandırma işlevlerinden, okurun yaşantısıyla ilgili olanları esas işlev seçen estetikçilerin elinde zamanla "Duygusal Etki Kuramı" gelişmiştir. Bu kurama göre, bir şeyi sanat eserinin öne çıkan özelliği, okurda zevk uyandırabilme yeteneğidir. Sanat eserinde bulunan estetik tutum, "çıkar gözetmemelik", yani faydacı anlayıştan uzak olmak şeklinde açıklanmaktadır. "Duygusal Etki Kuramı"na göre, bir eserden şu veya bu şekilde yararlanmak veya onu kullanmak amacıyla okumak estetik tutumla çatışır. Bir sanat eseri karşısındaki dikkatler sadece eserin kendisine dönüktür. Bu anlayış, sanat eserinin bir fayda beklenerek ya da çıkar gözeterek değil, sadece zevk almak için okunduğunu ifade etmektedir.

Edebiyat, estetik güzelliğin yansıma alanlarından biridir. Güçlü olan edebî eserler insanları derinden etkiler. Güçlü eserler sayesinde, bizden çok önce yaşamış insanlara karşı bir sevgi duyabileceğimiz gibi, bizden çok uzaklarda yaşayan insanlara karşı bir yakınlık da duyabiliriz. Çünkü edebî eser, zaman ve uzaklık engellerini aşarak ruhlar arasında bir yakınlık ve birlik kurar.⁶ Bu sebeple edebiyatçılar, hem eserleri yoluyla hem de doğrudan eğitim alanındaki fikirleriyle edebiyat ve eğitim arasındaki ilişkiyi çeşitli şekillerde dile getirmişlerdir.

Edebiyat eğitiminin bir yönü de, bu faaliyetin bir sanat ve estetik eğitimini içermesidir. Böyle bir eğitimde temel amaç, öğrencinin nitelikli ve niteliksiz edebî metinleri birbirinden ayıracak bir kültür seviyesine ulaştırılmasıdır. Edebî eser, bu süreçte estetik bir malzeme olmak yönünden değer taşır. Estetiğin hedefi güzeli aramak ve buna neden olan duyguyu keşfetmek olunca, birey de birey olma bilincine varmaya başlar. Bu durum, zihinsel ve duygusal eğitim ve

⁵ Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yayınları, İstanbul 1983, s. 26-27.

⁶ Kavcar, Cahit, *Edebiyat ve Eğitim*, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları nu. 119, Ankara, 1982, s. 5

gelişiminin önemli bir basamağı olan liselerde edebiyat eğitiminin önemini ortaya koymaktadır.⁷

Edebiyat ve edebiyat eğitimi, insandaki estetik duyguyu geliştirmeyi, insanın zevk, hayal ve düşünce dünyasını zenginleştirmeyi amaçlar. Cumhuriyet döneminde edebiyat programlarının temel özelliği, edebî eseri merkeze alan bir anlayışla ve metinden hareketle edebiyat eğitimi öngörmesidir. Cumhuriyet öncesi edebiyat programlarına bakıldığında, bu durum yeni ve modern bir anlayışı ifade eder. Edebî eseri merkeze alan anlayış, edebî eserdeki nükteli, ahenkli, duygu ve hayal uyandırıcı tarafları eğitimde kullanmaya imkân tanımıştır. Edebî eserdeki estetik özellikler, zengin bir zevk, hayal ve düşünce dünyasının meydana getirilmesine yardımcı olmak amacı, sanatçıların edebiyat eseri hakkında değerlendirmeler yapmalarına sebep olmuştur.

Türk edebiyatında edebiyatın amacı ve edebiyat eserlerinin edebiyat eğitiminde kullanılması konularında Batılı anlamda ilk ciddi çalışma, Recaizâde Mahmud Ekrem'in *Talim-i Edebiyat*'ı ile ortaya çıkar. Bu eser ile Batılı estetik anlayışlar artık edebiyat derslerinde dersin bir konusu olarak işlenmeye başlanır. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar edebiyat derslerinde Batılı estetik anlayışlar da gösterilmeye başlanır. Bunun sonucu olarak, ders kitaplarına alınan metinlerin ve Batılı estetik anlayışların izah edilmesi edebiyat eğitiminin bir yönünü oluşturur.

1.2. Ali Canip Yöntem'in Sanat ve Estetik Hakkındaki Düşünceleri

Selanik gibi Batılı hayatı ve Batılı fikirleri yakından tanıyan ve hayata geçiren bir eğitim ve kültür çevresinde yetişen Ali Canip Yöntem, dönemini etkileyen Batılı estetik anlayışları hem yerli hem de yabancı kaynaklardan okuyup öğrenme imkânı bulmuştur. Bunun verdiği imkânlarla, dil, edebiyat ve sanatın genel konuları hakkında estetik değerleri tespit etme ve bunları sorgulama faaliyetine girişmiştir.

Ali Canip Yöntem, estetikle ilgili düşüncelerini, Türk edebiyatının Batılılaşmasını, devirler, şahsiyetler ve eserler hakkındaki hükümlerini Batının sanat ve estetik anlayışlarından hareketle oluşturmuştur. Onun *Genç Kalemler*den başlayarak sanat, estetik ve edebiyat hakkında ortaya koyduğu düşünceler, eğitim ve edebiyat eğitimi üzerindeki düşünce ve anlayışının ortaya çıkarılıp değerlendirilmesine de imkân vermiştir.

Ali Canip Yöntem, daha Selanik yıllarında *Genç Kalemler* dergisinde estetik ve edebiyat konularında yazılar yayımlar. 1917'den itibaren *Yeni Mecmua*'da yazmaya başladıktan

⁷ Fedai, Özlem, "Lise Türk Dili ve Edebiyatı Derslerinde "Edebî Eser" Kavramının Öğretilmesi Sorunu", *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi-Bildiriler*, Ankara, 2004, s. 342.

sonra da sanat ve estetik konusunda önemli yazılar kaleme almıştır. Bunda kendisinin aynı zamanda bir edebiyat öğretmeni olmasının da rolü vardır.⁸ Ali Canip Yöntem'in, *Yeni Mecmua*'da sanat eserinin yaratılması, edebî türler, edebî şahsiyetler, edebî hareketler ve estetik meseleler konularında yazıları çıkmıştır. Onun edebiyatın estetik yönü, devirleri, şahsiyetleri ve edebî eserin niteliği hakkındaki fikirleri, edebiyat hayatımızın yeniden şekillendiği o dönemde çok aydınlatıcı olmuştur.

Ali Canip Yöntem'in sanat ve estetikle ilgili değerlendirme ve tespitlerini "Sanatın Amacı", "Sanatçının Görevi", "Edebî Eserin Değeri" ve "Sanatta Dil ve Üslup" başlıkları altında toplayıp değerlendirmek mümkündür.

1.2.1. Sanatın Amacı

Ali Canip Yöntem, sanatın bir kolu olan edebiyata ve edebî esere bakarken, onun amacının ne olduğu hakkındaki düşüncelerini de ortaya koymuştur. Bunları tespit etmek ve yazarın edebiyat eseri karşısındaki tavrını belirlemek, onun edebiyat eğitimi konusunda üzerinde durduğu hususların daha iyi anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır.

Ali Canip Yöntem'e göre sanat, insanı yalnızca eğlendiren bir araç değildir. İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri olan sanat, aynı zamanda onun zavallı kalbinin tesellisine de çalışan manevi bir gıdadır. Sanatın bireyin ve toplumun hayatında daha yüksek kıymetleri de vardır. Sanat, insanı birtakım sıkıntılardan ve ıstıraptan kurtarmakla kalmaz, ona tükenmek bilmeyen bir neşe ve canlılık verir. İnsanı menfaatten uzak bir anlayışa ulaştırarak varlığı bencillik çemberinden kurtarır. Sanat, güzel bir hayatın nasıl yaşanacağını öğretir ve yaşamı anlamlı hâle getirir. Büyük sanatçıların his ve fikirlerini aşılayarak bireyin benliğini genişletir, tabiatı ve insanları sevdirebilir.

Sanat ve edebiyatın sosyal hayattaki yeri üzerinde de duran Ali Canip Yöntem'e göre sanat ve edebiyat bir milletin ruhu, hayatıdır. Sanatçının eserinde bir milletin ruhunun, varlığının ve nabzının atışı duyulur. Toplumların hayatına maddî ve manevî şartlar nasıl etki ediyorsa, bu şartlar edebî eserler yoluyla bir toplumu harekete geçirmeye de imkân verecektir. Edebiyat, bir milletin kaderini belirlemede ve ona yapacağı hamleler için hareket imkânı sağlamada önemli rol oynayacaktır.

Sanatın insanları ve toplumları birbirine yaklaştırmak gibi bir özelliği de vardır. Her sanat eseri ait olduğu milletin damgasını taşır. Sanat, millî hayatın bazı devrelerini ifade ederek vatanın bireylerini birleştirmeye yardım eder. Fakat millî karakteri ne olursa olsun, sanat aynı

⁸ Tansel, Fevziye Abdullah, "Ali Canip Yöntem", *Belleten*, C.XXXII, S:125 (Ocak 1968)den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968, s. 67.

vatanın bireylerini birbirine yaklaştırmakla kalmaz, etkisi sınırları aşar. Ali Canip'e göre Rembrand'ı sevmek için Hollandalı, Hafız'ı sevmek için İranlı, Fuzulî'yi sevmek için Türk olmak gerekmez. Her insan büyük sanat eserleri karşısında estetik zevk duyar. Çünkü gerçek kültür, millî olmaktan öte evrenseldir.

Büyük sanat eserleri aynı zamanda her milletin seçkinlerini birbirine yaklaştırır, hatta birleştirebilir. Çünkü sanat, ruhların en derin, en görünmez köşelerini anlatabilen hissî bir dildir. Menfaatten uzak karakteriyle, daima az çok eyleme yönelmiş olan sıradan dillere üstündür. Evrensel karakteri ile millî dillerin de üzerindedir.⁹ Bu anlayış, liselerdeki edebiyat derslerinde sadece millî hayatı değil, evrensel kültürü yansıtan edebî eserlerin de malzeme olarak seçilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ali Canip Yöntem, Türk milletinin öncelikli ihtiyaçlarından biri olarak millî bir edebiyata sahip olmayı görür. Batıda, yaşanan sosyal olaylar milletlerin edebî hayatlarında derhal yankılanmış, bunun sonucunda edebî akımlar ortaya çıkmıştır. “Sanat şahıs içindir.” diyerek, sanatın insan gerçeğini gözden uzak tutamayacağını, hayatın gerçeklerine kayıtsız kalamayacağını ifade eden Ali Canip, dönemindeki faydacı edebî anlayışın karşısında yer almıştır. O, Batılı estetikçilerin bu yöndeki düşüncelerini benimsemiş, sanatı ve edebiyatımızı değerlendirirken de bu bakış açısını muhafaza etmiştir. Ancak sanatın kendi amacından başka bir amacının olmaması, onun ulvi duygulardan ve fazilet hislerinden uzak olduğunu düşündürmemelidir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken şey, sanatçının birtakım fikirlerin ve nazariyelerin sözcüsü durumuna düşmemesi gerektiğidir. Ali Canip, bir sanat eserinde estetik kaygıdan taviz verilmeden de yüce duygular ve ahlaki çağrışımların yer alabileceğini düşünür:

“‘Sanat sanat içindir’ fikri hududu tayin edilmek, mana ve mahiyeti etraflıca gösterilmek şartıyla pek doğrudur. Hatta eski bir tabirle ifade edeyim: ‘Mahz-ı hakikat’ tır. Burada hemen şunu söylemek lazımdır ki mülahazalarıyla bu nazariyenin tamamen taraftarı olduklarını anlatan eski klâsikler aynı zamanda necâbeti telkin etmişlerdir; ‘Corneille’ gibi. Ya hasaseti kepaze etmişlerdir. ‘Moliere’ gibi... Yani bu adamlar ‘sanat sanat içindir’ nazariyesinin ulviyet ve fazilete düşman olamayacağını müebbed eserleriyle gösterdiler.”¹⁰

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatının estetik yapıyı ön plana çıkaran anlayışıyla, Tanzimat'ın ilk devre sanatçılarında görülen ve daha sonra terk edilen faydacı sanat anlayışı arasında tutumunu da belirlemiştir. O, Millî Edebiyata dâhil olan kalemlerin bir kısmının itibar ettiği “sanatta fayda” ilkesine karşıdır. Bunu kabul edenleri dar kafalı olarak nitelendirerek,

⁹ Yetkin, Suut Kemal, *a.g.e.*, s. 29-30.

¹⁰ Yöntem, Ali Canip, “İki Arkadaş Arasında”, *Hayat*, nu. 18, 21 Mart 1927, s. 343-345.

sanatın hiçbir amaca bağılı kalmaksızın hür iradesiyle ve estetik zevki esas kabul eden bir çizgide kalması gerektiği düşüncesindedir.¹¹

Ali Canip'e göre, "sanat sanat içindir" kuralının değişmez bir gerçek kabul edilmesi insanı birtakım yanlışlara sürükleyebilir. Diğer yandan sanata "faydalı bir amaç" yüklemek büyük zararlara sebep olabilir. Edebî eserde estetik ve ahlaki amaç ancak ölçülü olduğu takdirde eserin güzelliğinin bir parçası olabilir.

Ali Canip, bir fikrî ve sosyal amaca araç yapılan sanat eserlerini de şiddetle reddeder. Ona göre en bayağı şiirler, heyecanın yerini hikmete bırakanlardır. Edebî eserde ahlaki fikir kuru bir hikmet halinde değil de canlı bir hırs ve heyecan halinde ifade edildiğinde sanat eserinin değerini düşürmez, aksine yükseltir. Buna örnek olarak Namık Kemal'in:

Kemend-i can-güdâzı ejder-i kahr olsa celladın

Müreccahdır yine bin kere zincir-i esâretten

beytini gösterir. Bir fikir, sahibinin vicdanında iman kuvvetinde olup eserde yer alırsa bu durum eserin değerini düşürmeyecektir. Ali Canip Yöntem, Namık Kemal'i ve eserlerini bu anlayışa uygun bulur. Ali Canip, edebî eserde fikir iğreti duruyor, şairin ruhundan kopup gelmiyorsa, bir sanat eseri için bundan daha bayağı bir şey olamayacağını ifade etmiştir.

Ali Canip Yöntem "ahlaki amaç" açısından edebiyatın görevini de sorgulamıştır. Romantizmin insanlığın talihini ve mukadderatını değiştirmek gibi toplumsal görevinin yerine, Realizmde olduğu gibi, edebiyatın yalnızca insanlığın yaralarını göstermesi, ancak bir doktor olmadığı için tedavisine karışmaması gerektiğini savunur. Çünkü sanat hayatı yapmaz, yalnızca onu "terennüm" eder. Sanat eserini insanlığa ahlak dersi vermekle görevli sayanlar bu görüşlerinde yanılmışlardır. "Sanatın yalnız sanat olduğu" unutulmamalıdır. Eselerinde bir ahlaki amacı işleyen yazarlar, bu eserleriyle şimdiye kadar zihinlerde etkili olamamışlardır.¹²

Edebiyatın bir diğer amacı, hayatı ve gerçeği, insanlığı bütün çıplaklığı ve gerçekliğiyle göstermektir. Edebiyata bu istiklali sağlayan, ondaki gerçeği arama amacıdır. Romantizm ve onun en güçlü temsilcilerinden biri olan Victor Hugo, eserleri ve şiirleriyle insanlığa çare olmak amacını gütmüştür. Ancak daha sonra sanat eserinin hayatı yapmadığı, hayatı yalnızca yansıttığı anlaşılmıştır. Sanatçı, hayatı dile getirirken, Realizmin ilkeleri çerçevesinde onu bütün çıplaklığıyla ve gerçek yönleriyle ortaya koymaya çalışmalıdır. Edebî eser, okuyucuya herhangi bir ahlaki telkin ya da duyguyu vermek zorunda değildir. Ali Canip'e göre, dünya edebiyatlarına

¹¹Yöntem, Ali Canip, "Sanat ve Edebiyat-Millî Lisan ve Millî Edebiyat-", *Genç Kalemler*, nu.3, 1 Mayıs 1327, s. 52.

¹²Yöntem, Ali Canip, "Sanat Hakkında", *Bağçe*, nu.16, 4 Teşrinisani 1324, s. 11-12.

bakıldığında, Sadi'nin *Gülistan*'ından daha güzel bir ahlak kitabı bulunamaz. Ancak bu eserin insan dimağına tesiri çok zayıftır.¹³

Edebiyatın amacı hakkında Edebiyat-ı Cedideciler, Tanzimat döneminin edebiyat anlayışının karşısında bir estetik anlayış geliştirmişlerdir. Özellikle Cenap Şahabettin ile Hüseyin Cahit Yalçın başta olmak üzere Edebiyat-ı Cedide şair ve yazarları, edebiyatın kendisinden başka bir amacı olmadığı düşüncesinde birleşmişlerdir. Edebiyatı bir zevk, eğlence ve güzelliği estetik bir bütünlük olarak anlayan bu sanatçılar, edebiyattan ahlaka veya fikirleri aydınlatmaya hizmet beklenemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹⁴ Edebiyat-ı Cedidecilerin sanat ve estetikle ilgili anlayışlarıyla Ali Canip'in estetikle ilgili düşünceleri arasında yakınlıklar vardır.

Ali Canip, edebî eser-insan ilişkisine de değinmiştir. Her edebî eserin okuyucu üzerinde etkisi vardır. Bu etkileycilik, edebî eserde okurun hayat anlayışı, düşünceleri, mizacı, dinî inançları gibi etkilere bağlı olarak değişir. Edebî eserdeki estetik duygu ve güzellik, yazar tarafından sürekli olarak ön plana alınmaktadır. Bunu ortaya çıkaracak olan okuyucunun tutumu ve şahsiyetidir. Bu durum, ders kitaplarına edebî metinleri seçerken sadece ahlaki öğüt veren metinlerin değil, estetik zevki içeren ve geliştirmeye imkân veren metinlerin de seçilmesi gerektiği anlayışına işaret etmektedir.

Sanat ve edebiyatın tarihsel sürecine işaret eden Ali Canip, II. Meşrutiyet'le yeni bir hayata açılan Türkiye'de sanat ve edebiyatın oynayacağı role ve amacına dikkatleri çeker. Ali Canip, Türk edebiyatının amacını iki başlık altında değerlendirmiştir:

1. Edebiyatımız kozmopolitlikten kurtulmalı ve kendimize ait değerleri yaratıcı bir ruhla işlemelidir.

2. Edebî eserler, asırlardan beri ihmal edilen Türkçe ile yazılmalı, gereksiz Arapça-Farsça terkipler kullanılmamadır.

Yazarın dil ve edebiyat hakkındaki yazılarına bakıldığında, bu yazıların hemen hepsinde bu maddelerdeki düşüncelerin önemli bir yer tuttuğu görülür. Geçmişe gözlerini kapatmak isteyen Ali Canip'in gözü hep gelecektedir. Ona göre, sanat ve edebiyatta bir inkılap lazımdır ve onu gerçekleştirmek için üretilecek eserlerin yukarıdaki tespitler çerçevesinde hazırlanması gerekmektedir.

Ali Canip, sanat ve estetikle ilgili düşüncelerini oluştururken Batılı filozof ve estetikçilerin görüşlerinden yararlanmıştır. Bu konuda görüşlerine başvurduğu isimlerden birisi

¹³ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 11-12.

¹⁴ Ercilasun, Bilge, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 121-123.

Fransız filozofu Guyeau'dur.¹⁵ Ali Canip Yöntem, Guyeau'nun *Les Problemes de L'esthetique Contemporaine: Muasır Bediiyat Meseleleri ve L'art Au Point de Vue Socioloque: İçtimai Nokta-i Nazardan Sanat* adlı eserlerinde dile getirilen sanatta güzellik, sanatın amacı meseleleri hakkındaki düşüncelerden yararlanır. Bu eserlerden hareketle şu görüşleri ortaya koyar:

"Sanattaki güzellik hayatın cazibedar ve 'intense: sert ve şiddetli' ifadesinden ibarettir. Binaenaleyh sanat yalnız gayesi ve tesirleri itibarıyla değil, esası itibarıyla da toplumsaldır. Marazi, muvazenesiz, gayri toplumsal sanatın yerine hayatla, kuvvetle dolu, toplumun inhilaline değil, tekâmülüne hizmet etmeye kadir sanat bir gün ola meyvelerini verecektir."¹⁶

Guyeau'ya göre, sanat ilhamını hayattan almalıdır ve ilhamını hayattan almayan estetik heyecan bulunamaz. Sanat tek kelime ile "hayat" demektir. Yüksek sanat, yüksek edebiyattır.¹⁷ Ali Canip, Guyeau'nun yukarıda ifade ettiği fikirlerine katılmakta, insanların ruhundaki kıymetleri toplumun yarattığına inanmaktadır.

Ali Canip, sanatın ve edebiyatın kaynağını toplumdan alması gerektiği düşüncesini Türk toplumu ve Türk edebiyatı açısından da değerlendirir. Tanzimat'tan beri Doğulu olmaktan kurtulmaya çalışan Türkiye, kuvvetli hamlelerle Batıya atılmaktadır. Ancak bunun edebiyatımıza yansması aynı ölçüde değildir. Şiir can çekişmekte, roman ise lakayit veya kuvvetsizdir. Tiyatronun hali de şiir ve romandan farklı değildir. Ali Canip'e göre, Türk edebiyatının bu hâli hastalıklı ve Türk inkılabına layık olmaktan uzaktır.

Bir okuyucunun edebî eser karşısında hissedeceği "estetik zevk" ve onun niteliği, estetikçilerin de üzerinde çok durdukları bir konu olmuştur. Edebiyat eseri karşısında okuyucunun "estetik zevk" duyması çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. "Estetik zevk" estetikçiler tarafından, "bir edebî eserdeki güzellik karşısında okuyucunun istiğrak hali" olarak

¹⁵ Fransız filozofu Jean Marie Guyeau (1854-1888) ilk önce Eflatun ve Kant üzerinde çalışmış, daha çok kayınbabası Alfred de Fouillée'nin etkisi altında kalmıştır. Dinamik bir dogmacılığın temsilcisi olan Guyeau, estetikte Schiller ve Spencer'in oyun kuramına karşı gelmiş, sanatı, yaşamın canlı bir işlevi saymış, bunu sosyolojik anlamda bir dayanışma duygusuyla açıklamıştır. O, ahlak ve dinde yaşamın yüksek aşama ve basamaklarının bir ifadesini görmüştür. Onun dünya anlayışı, esinlerini sevgiden alan bir ilişkiler manzumesine, yani daha genişletilmiş bir insan topluluğunu düşünen sosyolojik bir din görtüşüne dayanır. Eserleri: *La Morale Anglaise Contemporaine* (1879); *La Morale d'Epicur et ses Rapports Avec les Doctrines Contemporaines* (1888); *Les Problemes de l'Esthetique Contemporaine* (1884); *La Génesè de L'Idée de Temps* (1888); *Esquisse d'Une Morale Sens Obligation in Senction* (1885); *La Génesè de L'Idée de Temps* (1890); *L'Art aux point de vue Sociologique* (1889); *L'Irreligion de L'Avenir* (1887); *Education et Héredité* (!887). Abdullah Cevdet, Guyeau'nun *Vers d'Un Philosophe* (1888) adlı eserini *Bir Filozofun Şiirleri* adıyla olmak üzere; *L'Irreligion de L'Avenir* ve *Education et Héredité* adlı eserlerini de dilimize çevirmiştir. (Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, s. 289- 290.)

¹⁶ Yöntem, Ali Canip, "Sanat Hakkında", s. 406-408.

¹⁷ Yöntem, Ali Canip, "Hayat Karşısında Edebiyat", *Hayat*, nu. 7, 13 Kanunısanı 1927, s. 123-125.

tanımlanmıştır. Ali Canip, sanat eserindeki “estetik zevkin” güzelden doğduğunu fakat güzeli doğurmadığını söyler. “Estetik zevk” bu sebeple sanatçının değil, okuyucunun yahut sanat eserini seyreden vicdanına aittir.

Ali Canip Yöntem, edebî eserdeki estetik duyguları “bedii”¹⁸, “gayr-ı bedii- inesthétique” ve “la-bedii- anesthétique” şeklinde sınıflandırmıştır. “Bedii hisler”, estetik güzellik duygusuna sahip, ahlaki vicdanın takdir ettiği fillerdir. Estetik güzellikten mahrum ve ahlaki vicdanın reddettiği hisler ise gayrı bediidir. Bu hislerin her ikisini de uyandırmayan fikirler la-bediidir. Ali Canip, bu kavramları Tevfik Fikret’in “Balıkçılar” şiirinden örnekle açıklar. Şiirin içeriği okuyucuda o insanlara karşı derin bir “merhamet”, tabiata karşı da fevkalâde bir “gazap” uyandıracak, ruhu “keder” içinde bırakacaktır. Ancak şiirde geçen acıklı olay bir gazete sütununda da geçse, okuyucuda yine aynı duyguları uyandırır. Bu durum, bunların estetiğe has duygular olmadığını gösterir. Maddi-manevi sevinçler, kederler, ümitler, ümitsizlikler, aile muhabbeti gibi duygular hem sanat âleminde hem de onun dışında gözlenebilir. Bu ortak duygulara, insanın estetik düşüncesine yoldaşlık ettiklerine için “lahik hisler” denilmektedir.

Ali Canip, “Balıkçılar” şiirindeki içeriğin okuyucuda uyandırdığı hislerin özelliklerini, edebî eserlerde ortaya çıkan estetik zevkin farklı boyutlarını da örneklendirerek şöyle ortaya koyar:

*“Ahlaki vicdanın iyi bulduğu fillere ‘ahlaki’; fena bulduklarına ‘gayr-ı ahlaki’ diyoruz. İyi yahut fena olmayanlara da ‘la-ahlaki vasfını vermekteyiz. Beii ve vicdanın takdir ettiği fillere ‘bedii’, reddettiklerine ‘inesthétique: gayr-ı bedii’ dediğimiz gibi, bu sıfatlardan hiç birini vermediğimiz müsterek duygulara da ‘anesthétique: la-bedii’ diyebiliriz. İşte “Balıkçılar” manzumesinin bizde uyandırdığı merhamet ve azab bu nevidendir. Bunlar o şeylerin kıymetini düşürmüyorlar; demek ki çirkin değiller... Aynı zamanda alelâde hayat içinde bulunuyorlar, demek ki bediyyen güzel de olmuyorlar. Bunlar olsa olsa ‘la-bedii’dir.”*¹⁹

Ali Canip, okuyucuda estetik zevki belirleyen ve ortaya çıkaran bir unsur olarak da “hayat telakkisi”ni gösterir. Çünkü okuyucunun “hayat telakkisi” değiştikçe bundan doğan estetik duygu da başkalaşır. Ali Canip Yöntem, bu düşüncesini Fikret’in “Sis” şiirinden

¹⁸ Ali Canip Yöntem’in üzerinde durduğu “bedii” kavramını, bir sanat ve edebiyat eserindeki estetik güzellik olarak anlamak gerekir. Bu kelime *Türkçe Sözlük*’te (*Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 162) 1. Güzellik ölçülerine uyan, gözü gönlü okşayan; 2. Estetik anlamındadır. Aynı kelime *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*’ında (Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1986, s.96) güzel, güzellik şeklinde yer alır.

¹⁹ Yöntem, Ali Canip, “La-Bedii Hisler”, *Yeni Mecmua*, nu. 50, 27 Haziran 1918, s. 467-468.

hareketle açıklar. “Sis” şiirinin eski dönemde okuyucuda uyandırdığı hisle, daha sonraları yaşatacağı heyecan aynı değildir. Bunun gibi, hayat anlayışları itibarıyla “romantik” veya “realist” insanların, aynı eser karşısında etkilenmeleri ve eser hakkındaki hükümleri de farklı olacaktır. Ali Canip, bu açıklamalardan çıkan sonuca göre, “hayatı telakki”sinden doğan hissin “la-bedii” hislerden olduğunu söyler.

Ali Canip Yöntem’in, estetikle ilgili konularda başvurduğu Batılı estetikçilerden birisi de Charles Lalo’dur.²⁰ Ali Canip Yöntem, estetik duyusun “zevk” adı verilen hallerini Charles Lalo’nun *Les Sentiment Esthetiques* adlı eserinden hareketle “tahayyür”, “tecazüb”, “hayatiyet hissi” şeklinde sınıflandırır.²¹

“Estetik zevk”in çeşitlerinden olan “tahayyür”ün ne olduğu, Corneille’in *Horace*’ından alınan bir örnekle açıklanır. İhtiyar Horace, savaşta iki oğlunun öldüğünü ve üçüncüsünün savaştan kaçtığını öğrenince savaştan kaçan oğlunun davranışına öfke duyar. Horace, oğlunun yaptığı hareketin alçakça olduğunu, savaştan kaçmak yerine ölmeyi tercih etmekle daha asil bir iş yapmış olacağını haykırır. Okuyucu, Horace’ın davranışı karşısında korkudan şaşırılmış bir halde kalacaktır. Ali Canip, işte okuyucunun bir edebî eser karşısında hissettiği bu duygunun “tahayyür” olduğunu söyler. Estetikte romantiklerce güzelliğin ölçüsü kabul edilen “estetik zevk”in en önemli unsuru olan “tahayyür, sanat eserlerinin, anlayışlarımıza, kanaatlerimize, mizacımıza rağmen bizde ortaya çıkardığı birçok duygunun karışımı olan izlenimlerdir. Bunun içinde, cazibe ile baskı, aynı zamanda karışıp gitmek isteği ve aşağılığa rıza gösteriş vardır.²² Kötü şeyler anlatan eserlerin bile okuyucuyu etkilemesi, eserde kendinden kaynaklanan bir güzelliğin bulunması da “tahayyür”ün tesiriyledir.

Ali Canip Yöntem, Türk edebiyatında Hâmid’in dilde ve şekildeki kusurlarına rağmen, okuyucuyu etkileyen bir derinlik taşıması sebebiyle insanda “tahayyür”ü telkin ettiğini söyler ve bu durumu takdir eder.

²⁰ Charles Lalo (1877-1953), gerek doktrin ve gerek yöntem itibarıyla Durkheim okuluna bağlı, günümüzde bile temsilcileri olan tanınmış bir estetikçidir. Lalo, daha önceleri etnografyanın verdiği bilgilere göre ilkel toplulukların sanatına uygulanan sosyoloji metodunu bütün sanatlara, dolayısıyla estetiğe uygulamıştır. Lalo’nun *Esquisse d’Une Esthétique Musicale Scientifique* (1908), *L’Esthétique Expérimentale Contemporaine* (1908), *Les Sentiments Esthetique* (1909), *Introduction à L’Esthétique* (1912) adlı eserlerinde metodunu estetiğe uygulayan görüşlerini Ali Canip kendi görüşlerine uygun bulmuş ve eserleri dikkatle incelemiştir. Yazarın diğer eserleri şunlardır: *L’art et la Vie Sociale* (1921); *L’art et la Morale* (1922); *Nations d’Esthétique* (1927); *L’expression de La vie dans L’art* (1933); *L’art Loin de La Vie* (1939); *L’art Pres de la Vie* (1942); *Les Grandes Evasions Esthetiques* (1947); *L’economie des Passions* (1947). (Filizok, Rıza, *Ali Canip’in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2001, s.170).

²¹ Yöntem, Ali Canip, “Bedîî Haz”, *Yeni Mecmua*, nr: 18, 8 Teşrinisani 1917, s. 353-354.

²² Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 353-354.

Ali Canip, sanatta “estetik zevk”in etkileyiciliği ve okuyucuya yönelik bir başka işlevi olarak da “tecazüb”ü gösterir.²³ Estetikçilere göre bir eserdeki sevinç veya kaderin, gayz veyahut şefkatin okuyanlarda tecelli etmesi “tecazüb”dür. Ali Canip, bir eserde “tecazüb”ün ortaya çıkışının şu hallerle olacağını işaret eder:

1. Bir yazarla ancak eser güzel görününce birleşebiliriz. Yazarın düşüncesi yükselmek istediğimiz mefkûrenin sureti halinde görünüyorsa ona sempati –tecazüb- duyarız, eser kaba ve çirkin gelince de esere ve sahibine karşı ruhumuzda antipati ortaya çıkar.

2. Tecazüb, ilk bakışta benliğimizin dışında, bir eserin vicdanımıza yansımından ibaret gibi görünür. Ancak eserin tesiri derinlemesine araştırılınca karşımıza nefsimize karşı bencilliğimizden kaynaklanan bir güzellik çıkar. Bu yüzden, edebî eserdeki güzelliğin objektif bir ölçüsü yoktur.

3. Tecazübde çağrışımların büyük etkisi vardır. Descartes’in gençliğinde şaşı bir kız sevip, sonra bütün ömrü boyunca çapraşık gözlülere karşı bir tecazüb hissi duyması çağrışımlar sebebiyledir.

4. Tecazüb’ün sınırları yoktur. Okuyucu, hangi millete mensup olursa olsun, hem kendi milletinin edebî eserlerinde hem de başka milletlerin edebî eserlerinde bu duyguyu yaşar.

Ali Canip Yöntem, estetik vicdanın “zevk” adı verilen hallerinin üçüncü şeklinin de “hayatiyet hissi” olduğunu belirtir.²⁴ Ali Canip bu meseleyi açıklarken, Charles Lalo’nun *Les Sentiments Esthétiques* ve Véron’un²⁵ *L’esthétique* adlı eserlerinden faydalanmıştır. “Teczüb”den başka bir hal olan “hayatiyet hissi”, çeşitli nazariyeciler tarafından farklı şekilde isimlendirilmiştir. “Hayatiyet hissi”, yaratıcı muhayyilenin serbestçe yükselmesi, şahsiyetimizin açılıp genişlemesi, melekelerin ahenkli oyuncağı şeklindedir. Ali Canip, edebî eserdeki “hayatiyet hissi”ni, Hâmid’in eserlerinden örnekle açıklar:

“Kendi şairlerimizi hatırlayacağım: Hâmid’in ihtiraslarıyla kavrulduktan sonra içimde azgın dalgaların çalkandığını duyarım. Kalbim yıldırım gibi patlamak ister; bulunduğum yeri çok alçakmış görürdüm, maneviyatım o kadar yükselir. Gâlib’in tahayyülleriyle gıdalandıktan sonra da meçhul ve hulyalı, fakat bilmem niçin,

²³ Yöntem, Ali Canip, “Bedii Haz II Tecazüb (La Sympathie)”, *Yeni Mecmua*, nu. 19, 15 Teşrinisani 1917, s. 367-368.

²⁴ Yöntem, Ali Canip, “Bedii Haz III Hayatiyet Hissi (Le Sentimen De Vitalite)”, *Yeni Mecmua*, nu. 21, 29 Teşrinisani 1917, s. 406-408.

²⁵ Eugène Véron, romantik sanat anlayışını ilk defa sistemli bir estetik kuramı haline sokmuştur. Véron, sanatı “duygunun dile getirilmesi” olarak tanımlar ve sanatçının bir dâhi olduğunu, eserin şiddetli ve derin etkisinin, yaratıcısının kişiliğinde bulunduğunu söyler. Véron’a göre, eserin değeri sanatçının değerinden doğar. Sanatçının sahip olduğu özelliklerin ve melekelerin izlerini taşıdığı için, sanat eseri okuyucuyu çeker ve büyüler. Sanatçı, estetikle ilgili fikirlerini *L’Esthétique* (1876) adlı eserinde ortaya koymuştur. (Moran, Berna, a.g.e., s. 83.)

korkulmaz çöllerde kalmışım gibi olurum. Kendimden o kadar uzaklaşır, o kadar hayalîleşirim ki adeta fânî mevcudiyetimden şüphelenmeye başlarım."²⁶

Ali Canip Yöntem, "hayatiyet hissi"nin sadece "estetik zevk"ın bir unsuru olmadığını, vatanî, dinî, ahlaki heyecanların da insanda bu hâli canlandırabileceğine de işaret eder. Ona göre, bir sanat eserindeki güzelliği ortaya koymak için "tecazüb", "tahayyür" ve "hayatiyet hissi" önemlidir, ancak bunlar eserin güzellik kıymetini gösteren gerçek ve samimi bir ölçü olarak kabul edilemez. Bu unsurlar, edebî eserler karşısında okuyucunun eserdeki güzelliği idrak etmesi neticesinde yaşayabileceği duygulardır.

Sanatta "tabiatı taklit" meselesini de inceleyen Ali Canip'e göre, sanat, tabiatı taklit etmektir. Ancak bu, tabiatı tam taklit etmek değildir. Sanatçının tabiatı taklidinde iki mühim nokta daha vardır. Bunlardan ilki "mümtaz bir şahsiyet"tir. Bu kavram, sanatçıdaki yaratıcı ruhun karşılığıdır. Çünkü bir tabiat manzarasının aynen resmini yapmak, bir fotoğrafını çekmek sanat değil, bir kopyadır, taklittir. Ancak sanatçı tablosuna bir tabiat manzarasını koyarken, ona "yaratıcı kudretinden: ibda" bir şeyler katar. İşte bu noktada sanatçının "mümtaz şahsiyet"i karşımıza çıkar.

Taklitte ikinci önemli husus da, sanatçının anlatacaklarını kendi şahsiyetiyle birleştirmesi, anlatmak istediği, taklit edeceği şeyin lüzumsuz yerlerini atarak eserini meydana getirmesidir. Böylece sanatçının meydana getirdiği eser, konu ve karakterlerin "esaslı mizac"ını bir noktaya toplayarak anlatma imkânına sahip olacaktır.²⁷

Ali Canip, Türk edebiyatının taklitçilik devresinden kurtularak yaratıcılık devresine girmesini gerekli görür. Bu sebeple sanatta yaratıcı kudret üzerinde ısrarla durur. Yeni sanatçılar, eski edebiyatta olduğu gibi kozmopolit bir edebiyat meydana getirmekten mutlaka kaçınmalıdır. Bunun için önce kendi kavmimizin değerlerini tanıyıp kabulünü sağladıktan sonra Batının bilimsel, ekonomik, felsefi yükselişlerinden de mutlaka haberdar olmak gerekir. Ali Canip'e göre, her unsur kendi milliyetini yükseltmeye çalıştığı, gururu kavminde aradığı bir sırada Türk gençleri şahsi gurur ve soyluluk iddiasında bulunmamalıdır. İnsanları ırkları çerçevesinde bir tasnife tabi tutmak fayda yerine zarar getirir. Çünkü kavim, millet, ümmet gibi toplumlarda vatan, devlet, meşrutiyet, hürriyet kavramları bireylerin vicdanlarında yaşayan "kuvvet-fikir"lerdir. Bu "kuvvet fikirler"e müspet kıymetler verilmeli, "zihnî mevcudiyet"ten

²⁶ Yöntem, Ali Canip, "Bed'î Haz III Hayatiyet Hissi (Le Sentimen De Vitalite)", s. 406-408.

²⁷ Yöntem, Ali Canip, "Sanat ve Mahiyeti", *Genç Kalemler*, C. I, nu. 13-(5), s. 1-2.

“harici ve hakiki mevcudiyet”e geçilmelidir.²⁸ Böylece sanat ve edebiyat gerçek görevini yerine getirmiş olabilecektir.

Ali Canip sürekli işlediği yeni edebî anlayışı anlamak istemeyenlerin ya da eskiye bağlılıklarından dolayı sürekli muhalefet edenlerin karşısında düşüncelerini izah etmek zorunda kalmıştır. Bu yeni edebî anlayışın temelinde sanatçıdaki “yaratıcı gücün: ibda” olduğuna işaret eder. Sanatçıdaki yaratma gücü, o milletin ruhu ile müşterek olmalıdır. Sanat eseri de sanatçının yaşadıklarının bir yansımasıdır. Bir başka milletin ve medeni anlayışın bütünüyle körü körüne taklit edilmesine şiddetle karşı olan Ali Canip, sanatta taklidin var olduğunu ancak bunun sınırlarının belirlenmiş olmasının gerektiğini düşünür. Ali Canip, sanatta taklidin lüzumunu, “*Mesela birkaç milletin edebiyat tarihlerini tetkik ediyoruz, görüyoruz ki her türlü hadiseler gibi edebî hadiseler de tabiatın sabit kanunlarına esirdir. Ve hiçbir edebiyat sebepsiz vücuda gelmemiştir. Birbirini taklit etmişlerdir....*”²⁹ sözleriyle kabul eder. Bunu daha iyi açıklayabilmek için de Fransız ve Alman edebiyat tarihlerinden örnekler verir. Almanya’da “Klâsisizm”, Fransız yazarlarını taklit ile kurulmuş; Almanlar da “Romantizm”i Fransızlardan daha önce kurmuşlar ve Fransızlar da Almanlardan etkilenecek bu edebi akımın en güzel örneklerini ortaya koymuşlardır. Bu durum ancak “ibda” ile açıklanabilir. Ancak “ibda”ın da serbest zannedilen ancak bunun aksi olan sabit kanunları vardır. Sanatçının yaratıcılığında maddi bir ortaklık yoktur. Her yaratıcı anlayışın maddi şartları birbirinden farklıdır. Bu sebeple zihni mevcudiyet bir varlık olup, yaratıcılıkta fikirler kadar hayat da etkilidir.

Ali Canip Yöntem, “edebiyatta taklit” konusunu “Millî Edebiyat” anlayışı çerçevesinde de ele almıştır. Taklit meselesine bizim edebiyatımız açısından bakıldığında, bizim taklitten yaratıcılığa sıçrayamadığımız görülecektir. Divan edebiyatı ile gözünü Doğuya, Avrupalı edebiyat ile Batıya çeviren sanatçılarımız ne yazık ki taklitten öteye geçememişlerdir. Ali Canip, hem eski hem de yeni zihniyete mensup sanatçılarımızın durumunu eleştirel bir bakışa tabi tutar. Ali Canip’e göre, Nedim bile Acem şairi Şevket’in kurnaz bir hırsızdır. Recaizâde Ekrem’de ise bol bol Musset’yi bulmak mümkündür. Edebiyat-ı Cedidecilerin en mütefekkirleri Gaston Deschamps’ın kitabını, ismini bile değiştirmeye lüzum görmeden tercüme ederek bunları kendi malı gibi göstermekte, en liyakatlıları Coppee’den kucak kucak satırları

²⁸ Ali Canip’in “kuvvet-fikir” ve bunun etrafında yaptığı açıklamalarda da Ziya Gökalp’in düşünceleri etkili olmuştur. Ziya Gökalp da *Genç Kalemlerin* C.2, nu. 2, 27 Nisan 1327 tarihli nüshasında yayınlanan “Felsefe-Bugünkü Felsefe” başlıklı yazısında “kuvvet fikir”lerle ilgili şu bilgileri verir: “.....*Kıymetler birer “kuvvet-fikir-idea-force”dir. Bu kuvvet-fikirler ibtida zihni bir hahiyet halinde tecelli ederler. Sonra ruhi bir hüviyet, daha sonra harici bir hakikat olurlar.....*” Ziya Gökalp bu kavramı Alfred Fouillée’nin “Tekâmülcü Felsefesi”nden nakletmiştir. Gökalp, *Genç Kalemlerin* aynı sayısında neşrettiği “Felsefe-Alfred Fouillée’nin “Tekâmülcü Felsefesi” başlıklı inceleme yazısında bu bilgiye işaret eder.

²⁹ Yöntem, Ali Canip, “ Millî Edebiyat Meselesi-I- Edebiyat ve Halk, -Kadıköy, Teşrin-i Evvel 1329 (Ekim 1913)-”, *Türk Yurdu*, C. 5, 1329, s. 1016-1020.

çalmaktadır. Bunların şiirlerinde de Rodenbach'ın, Verhaeren'in feyyaz hayallerinden aksetmiş, zekâsız kuru gölgeler görülmektedir. En müktedir görünen hikâyecileri, orijinal bir konu ortaya koyamayıp baştanbaşa Maupassant tesiri altında kalmışlardır.³⁰

Ali Canip Yöntem, geçmişe ve taklide bağlılıkları sebebiyle gençlerden şikâyetçidir. Bunun sebebi, sanatçılarımızın mazinin etkisinden kurtulamamaları, bunun neticesinde de papağan gibi taklitçi olmalarıdır. O, hür düşüncüyü, yaratıcı kabiliyeti ve orijinalliği yeni sanat anlayışlarının temel ilkeleri olarak görmüştür.

Ali Canip Yöntem, sanatın ve edebiyatın amacına dair tespitlerini Batıdaki estetik anlayışlar çerçevesinde oluşturmuştur. Tespit ettiği fikir ve durumları açıklarken bizim edebiyatçılarımız, edebî eserlerimizden olduğu kadar Batılı eser ve şahsiyetlerden örnekler vermesi de önemli bir tavidir. Ali Canip Yöntem bu tavrıyla, edebiyata ve sanata millî bir değer olarak bakmak yanında, onu evrensel bir değer olarak kabul ettiğini göstermektedir.

1.2.2. Sanatçının Görevi

Sanatçı, yaşadığı çevreyi diğer insanlardan farklı gören ve algılayan kimsedir. İnsanlar, hayatta menfaatlerini temin ettikten sonra maddi endişelerin ötesindeki ihtiyaçlarını tatmine yönelir. İnsan, ruhunu örten bencillik duvarlarını yıkarak ruhsal yönünü genişletmeye ve zenginleştirmeye çalışır. İnsan gündelik ihtiyaçlarından uzaklaştıkça evrensel hayatın çoğalan ve değişen zevklerine sempati duyar. O zaman insan, bütün mahlukat ve eşyanın derin kardeşliğini duymaktan ortaya çıkan göz kamaştırıcı bir neşeye kendisini bırakır. Bu, estetik doyumun en yüksek şeklidir. Sanatçı ve sanat eseri, insanı bu seviyeye yükseltmekle görevlidir.

Hakiki sanatçı, bir yaratıcıdır. Sanatçı, dikkatini çeken ve sempatisini uyandıran bu muazzam âlemin orijinal manzarasını tespit etmeyi ve ebedileştirmeyi arar. Sanatçının eserini yaratma sürecinde konuyu duyması, hissetmesi, anlaması son derece önemlidir. İdrak, hem insani hem de ruhsal bir süreçtir. İnsan için idrak etmek, âdeta kendi kendisiyle konuşmak demektir. İnsan kendi dışındaki şeylerin veya kendisindeki ruh hallerinin varlığını kendi kendisiyle konuşarak anlar, çevresini idrak etmeye, anlamlandırmaya çalışır. Bunun ötesinde sanatın konusu olan bir idrak daha vardır ki o, sanatçının bir istiğrak halinde adeta âlemin sırlarını sezme işidir.³¹

Ali Canip, sanatın hayatı keşif ve görme işi olduğunu düşündüğünden sanatçının yaratma hürriyetine değer verir. Sanatçıyı çevreleyen ve sınırlayan hiçbir şeyin olmaması gerekir. Çünkü hayat, kural ve çerçeve içine alınamaz, sürekli bir gelişme içindedir. Hayatın

³⁰ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 1018.

³¹ Yetkin, Suut Kemal, a.g.e., s. 19.

keşfi ve görülmesi demek olan sanat da hiçbir kurala ve çerçeveye sokulmamalıdır. Böyle bir durumun sanatçının yaratma hürriyetini sınırlandıracağını düşünen Ali Canip, sanatçının birtakım edebî akımlara bağlanmasını da zararlı bulur. Çünkü büyük milletlerin büyük sanatçıları hiçbir sanat akımına bağlı olmamışlar, her kuralı kırıp serbest bir âlem yaratmışlardır.

Ali Canip Yöntem, *Genç Kalemlerdeki yazılarında* edebiyatımızda bir inkılap hamlesine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Yazarın yetiştiği dönemin sanatçılarına bu yönde telkinleri olmuştur. Kendisi, “Dükküler” olarak adlandırdığı divan edebiyatı ve Edebiyat-ı Cedide taraftarlarının estetik anlayışlarından uzaklaşmayı benimsediği gibi, bunu diğer sanatçılara da ısrarla tavsiye etmiştir. Geçmişe bağlanıp kalmayı ilerlemenin düşmanı olarak gören Ali Canip, genç sanatçılara şu tavsiyelerde bulunur:

1. Edebiyat-ı Cedide’nin garip, süslü anlayışını terk etmek, böyle süslü söyleyişlere eğilim göstermemek.
2. Birkaç estetik kitabı okumaya ve özellikle idrak etmeye gayret etmek.
3. Yeni neslin eserlerini inceleyerek bunlardaki özellikleri fark etmek ve bunların arasına girmeyi hak etmeyen eserleri ve sanatçıları dikkate almamak.
4. Bu özellikleri dikkate almadan meydana getirilecek eserlerle edebiyat sahasında dolaşmamak.
5. Tevfik Fikret’in “*Âti ortaya çıkınca mazi silinmeli!*” sözünü kulağa küpe yapmak.³²

Ali Canip Yöntem, Türk tarihine bakarak, sanatçıların taklitçi değil, millî ve orijinal bir edebiyat meydana getirmeleri gerektiğini ifade eder. Oysa Türkler, geçmişte yaşadıkları bölgelerdeki hâkim olan kültürleri taklit ederek bir edebiyat meydana getirmişlerdir. Önce bilim hayatının parlak olduğu dönemde Arap ve Acemleri taklit etmişler, Batıyı tanımaya başladıktan sonra da gözlerini Batıya çevirmişlerdir. Bu dikkat tarzı, Türklerin örnek aldıkları medeniyetin düşünme ve hissetme tarzını da taklit etmelerine sebep olmuştur. Ancak kendisinin de bir millet olduğunun farkına varan Türkler, tamamen sahibinin malı olan aynı zamanda “vicdanî” ve “samimi” olacak “Millî Edebiyat”ı arzulamaya başlamışlardır.³³

Ali Canip Yöntem, sanatçının yetişmesinde öncelikle kuvvetli bir eğitimin şart olduğuna inanır. Edebiyat sahasındaki hüsrانlarımız bilim ve kültür yönünden zayıflıktan kaynaklanmaktadır. Bir sanatçı eser meydana getirmeden önce çok okumalı ve kültür yönünden kendini geliştirmelidir. Dünyada yüksek sanat eserlerinin ancak kültür bakımından yüksek

³² Yöntem, Ali Canip, “Gençler Ne Diyor?”, *Genç Kalemler*, C. 1, nu. 4, s. 129-131.

³³ Yöntem, Ali Canip, “Ati-i Edebîmiz”, *Genç Kalemler*, C. I, nu. 11-(3), s. 99-101.

şahsiyetler tarafından meydana getirildiğini söyleyen Ali Canip, Türk edebiyatının gerek sanatçılar gerekse edebî eser açısından zayıf olduğunu ileri sürmüştür:

“Edebî hüsrânlarımızı ilim ve irfan faaliyetlerinde aramalıyız: ‘Bana kendi tabiatım, kendi istidadım, kendi ilhamlarım yeter’ diyenler kendilerini aldatırlar. Okumayan yazamaz. Türkiye’deki şiir ve edebiyat gittikçe zayıflıyor. Son nesil gençleri içinde hatta ‘Edebiyat-ı Cedide’ciler kuvvetinde bir sanatkâr yetişmedi. Bir iki ehliyetli genç istisna edilecek olursa –sözün doğrusu- bugün Halit Ziya avarında bir romancı, Tevfik Fikret kudretinde bir şair bile yoktur. Halbuki bu iki sanatkârın sırf ‘teknik’te gösterdikleri maharet kâfi değildi. Biraz daha kuvvetli romancılar, şairler isterdik... Evet bunca zamandır hep vefasız sevgililere hitaptan ibaret sözler ki tekrarlana tekrarlana pek bayağılaştıklarına şüphe yoktur. Şiir için mevzu sade bu laflar olmamakla beraber aşk tahassüslerinin bile başka şekillerde ifadesi her zaman mümkündür. Fakat bunun temini de örneklere vabestedir. Sanırım ki bir kısım genç şairlerimiz yalnız kendilerinin ve belki biraz da arkadaşlarının manzumelerini okumakla iktifa ediyorlar.”³⁴

Ali Canip Yöntem, büyük sanatçıların, okuyucuya yeni duygu ve düşünce aşılayan, ruhu yükselten özelliklerinin, sanatçıdaki bilim ve irfandan kaynaklandığına inanır. Goethe, Sheakspeare, Hayyam, Fuzulî, Yunus Emre bilim ve kültür yönünden de büyük şahsiyetlerdir. Ali Canip, “Edebî zekâyı öldüren irfan kıtlığıdır.” diyerek, sanatçıların bilim ve kültür sahibi olmalarının önemini vurgulamıştır. Bizde Acemleri taklit eden divan edebiyatı, Doğu edebiyatı ve Doğu felsefesini layıkıyla hazmedebilmiş, bu sayede onların seviyesinde büyük şahsiyetler çıkarabilmiştir. Batının bilim ve kültürü ülkede tam olarak kazanılamadığından, Türk edebiyatı Batıya açıldığından beri Batılı büyük sanatçılar seviyesinde üstatlar yetiştirememiştir. Ali Canip böylece Türk sanatının ve Türk sanatçıların en önemli beslenme kaynaklarından biri olarak Batı sanatı ve edebiyatını göstermektedir.

Ali Canip, yeni yetişen sanatçılarla öğrencilere, edebiyatın bir bilim işi olduğunu, sabır ve gayret göstermeden kültür bakımından yükselmeden iyi yazılamayacağını öğretmek gerektiğini söylemektedir. Bu sebeple, dönemindeki sanatçıların gençlere yazmada kolaycılığı ve basitliği telkin eden fikirlerine de karşı çıkmıştır. Halit Fahri (Ozansoy)un bir makalesindeki “yeni şairlerin hülyalarını terennüm etmelerinin ve bunu zayıf bir şekilde yapmalarının

³⁴ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Âleminde Tazelenen Mesele”, *Hayat*, nu. 47, 20 Teşrinievvel 1927, s. 403-404.

gençlerin suçu değil, hayatın aldığı maddi istikametin olduğu”³⁵ şeklindeki düşüncelere itiraz etmiştir.

Ali Canip’e göre, yeni yetişen sanatçılara, sanatın güç bir iş olduğunun, cihan edebiyatları arasına girmek için o cihan edebiyatlarından habersiz kalmamak gerektiğinin, genel külür yükselmeden şiir ve edebiyatın yükselmesine imkân olmadığının iyice anlatılması gerekir. Bir şairin hislerini zayıf ifade etmesi her şeyden önce kendisinin kusurudur. Hayatın aldığı maddi istikametin dünya lirizmini zayıflatması başka, Türk çocuklarının kudretsiz manzumeleri başkadır. Edebiyat, sadece lirik şiir manasına gelmez. Yeni neslin manevi gıda ile beslenmeye ihtiyacı vardır. Ali Canip, yeni nesil sanatçıların idealizmden bir şey kaybetmeden yaşadıkları hayatı estetik açıdan güçlü bir şekilde dile getirmelerini ister. Sanatçılardan beklentinin yüksek olduğunu, kendisinin amacının da onları gafletten uyandırmak olduğunu ilave eder.

Bilimi edinmek ve öğrenmek, kendine uygun model bulmak, sanatçı için gelişiminin de temel şartlarından biridir. Bilimsiz sanat olamayacağının farkında olan ve bu fikri sürekli işleyen Ali Canip, sanatta her türlü ilerlemenin temelinde dünyadan haberdar olmayı, bilime sahip olmayı ve örnek alınacak şahsiyetlere sahip olmayı gösterir. Dünya edebiyatlarında üstat kabul edilen şahsiyetlerin sanatçı şahsiyetlerini geliştirme şekillerine dikkat eden Ali Canip, bu şahsiyetlerin anlayışlarını bizim sanatçılarımıza da örnek göstermektedir:

*“Jean Jacques Rousseau yazmadan evvel Montaigne ile Plutarch’ı okurdu. Montaigne’in mütalaaadaki ifradı darbimesel halini almıştır. Dünyanın en büyük kalem sahiplerinden biri olan Chateaubriand mütemadiyen Bernardin de Saint Pierre’i okuduğunu itiraf ediyor. Bir edebiyatçının dediği gibi “Okumak, yazmak sanatının temelidir.” İnsanın muhayyilesi bir tarlaya teşbih edilebilir: O mahsul verir ama evvela sürmek ve ekmek lazımdır. Hatta bir müptedî, mesela şairliğe veya romancılığa istidâdı var mı, yok mu anlamak için mutlaka birçok eserler okumalıdır. Ta ki ehliyeti meydana çıksın.”*³⁶

Ali Canip Yöntem, sanatta güzelliği yakalama ve yansıtabilmenin bir başka önemli şartı olarak da, sanatçıdaki “yaratıcı deha”nın etkisini vurgular. Sanatta güzellik konuda değil, sanatçının o konuyu ifade edişinde, görüşünün dış dünyadaki yansımındadır. Güzelliğin ortaya çıkması, sanatçının dehasıyla değer kazanır. Okuyucu, sanatçının bu yansımasını ve ifade şeklini sezip anladığı takdirde eserdeki güzelliği fark edecek ve ona hayranlık duyacaktır. Türk edebiyatında önceleri anlaşılamayan Hâmid’in biraz anlaşılma başlanmasıyla birçok taklitçisi çıkmıştır. Ancak taklit edenler unutulmuş, Hâmid hep var olmuştur. Ahmet Haşim de

³⁵ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 404.

³⁶ Yöntem, Ali Canip, “Şiir ve Edebiyata Dair”, *Hayat*, nu. 48, 27 Teşrinievvel 1927, s. 433-434.

Fecr-i Ati sanatçıları tarafından taklit edilmeye çalışılmıştır. Ancak sanatçının “yaratıcı deha”sından ve sezgisinden kuvvet almayan sanat eserleri unutulmaya mahkûm olmuştur.³⁷

Ali Canip Yöntem, sanat eserinin yaratılması sürecinde dehanın etkisini Gabriel Seailles’nin³⁸ *Sanatta Deha* adlı eserine dayanarak inceler. Ali Canip, yüksek bir dehaya sahip olan sanatçının, sadece dehası sayesinde yüksek bir sanat eseri ortaya koyacağı düşüncesine de itiraz eder.³⁹ Ali Canip’e göre, sıradan insanlarla dâhiler arasında bir yaratılış farkı olmayıp sadece bir derece farkı vardır. İnsandaki deha tek başına bir şey ifade etmeyip, ancak hayatta gelişme imkânı bulursa sahip olduğu özelliği gösterebilecektir. Bunun için de uygun şartların ve zekâyı işletecek bir ortamın mevcut olması gerekir. Yaşadıkları devirde yüksek sanat eserleri meydana getirmiş olan sanatçılar, bunları sadece dehaları ile değil, yaşadıkları devrin bilimi, kültürü ve eğitimi sayesinde ortaya koyabilmişlerdir. Deha, kendini gösterebileceği zamanı ve zemini bulamadıktan sonra tek başına bir işe yaramaz. Ali Canip, Fuzulî’nin yaşadığı dönemde bir trajedi yazmamasını, Yunan medeniyetinin bir Edison’u yetiştirememesini, zeka ve dehanın hayatın şartlarına bağlı olduğunun bir göstergesi saymıştır.⁴⁰

Ali Canip Yöntem’in edebî eserin yaratılması sürecini açıklarken ismini belirttiği şahsiyetlerden birisi, düşünceleri Batıda ve ülkemizde de kabul gören Bergson’dur. Bergson, sanatçının eser yaratma sürecinde sıradan insanlardan çok farklı bir görüş ve duyuş tarzına sahip olduğuna işaret eder. Ona göre, günlük hayatın gamlı ihtiyaçları gerçekler ile bizim aramıza bir perde çekmektedir. Bu yüzden biz eşyayı esas şekliyle değil, onların üzerine “hissî” ve “zihnî”

³⁷ Yöntem, Ali Canip, “Sanatın Kuvveti”, *Hayat*, nu. 172, 2 Mayıs 1929, s. 442-443.

³⁸ Gabriel Seailles (1822-1922), Fransız eğitimci ve akademisyendir. Yüksek Öğretmen Okulunda okumuş, 1886’da *La génie dans l’art* (Sanatta Deha) adlı doktora tezini vererek Paris Üniversitesinde felsefe alanında doçent olmuştur. 1892’de de *Leonardo De Vinci* adlı başyapıtını yayınlamıştır. Aynı zamanda sanatçı, yazar ve estetik uzmanı olan Seailles, her türlü dogmatizme karşıdır. Onun en önemli yönlerinden birisi de eğitimde laikliği savunmasıdır. Hayatı boyunca insan haklarını ve barışı savunmuş, bu anlayışı yüzünden ülkesinde aşırı sağcıların hedefi olmuştur. Paul Janet-Gabriel Séailles tarafından yazılan *Histoire de la Philosophie: Les Problèmes et Les Ecoles* (Paris, 1886) adlı felsefe tarihi, İdealist Estetik ilkeleri çerçevesinde kaleme alınmıştır. Bu estetikçilerin temel özellikleri, sezgiciliğe başvuru, aslın aranması, yansımacı metod, anlamların toplumsal bilimlerin çözüm şablonları kullanılmadan kavranmasıdır. Gabriel Séailles *Sanatta Deha* adlı eserinde bu estetik anlayışın özelliklerini gösterir. Diğer eserleri: *Eugène Carrière; l’homme et l’artiste* (Eugène Carrière İnsan ve Sanat) (1900); *Les affirmations de la conscience moderne* (Modern Bilinç Hakkında Düşünceler) (1903); *Education et Révolution* Eğitim ve Devrim (1904); *La philosophie de Charles Renouvier* (Charles Renouvier’in Felsefesi) (1905); *La philosophie de Jules Lachelier* (Jules Lachelier’in Felsefesi) (1920). Bilgiler için, <http://clg-gseailles.ac-toulouse.fr> ve www.dramaturji.com adlı sitelerden yararlanılmıştır.

³⁹ Sanatta deha meselesi üzerinde Ali Canip Yöntem’den önce *Servet-i Fünun*’da Hüseyin Cahit Yalçın da birtakım fikirler beyan etmiştir. Hüseyin Cahit’e göre deha, “*Sanatla hakikat arasına, eserin güzelliğini sağlayan üçüncü bir unsur karışmalıdır, bu sanatçının dehasıdır.*” sözleriyle özetlemek mümkündür. Burada, sanatta dehanın, eserin güzelliğinin bir parçası olduğu anlayışı görülmektedir. *Servet-i Fünun*’da başta Hüseyin Cahit olmak üzere diğer şahsiyetler de dehanın sanatta eser yaratmadaki önemine dikkat çekmişlerdir. (Ercilasun, Bilge, a.g.e., s. 107-108.)

⁴⁰ Yöntem, Ali Canip, “Şiir ve Edebiyata Dair”, s. 433-434.

duyuşlarımızın etkisiyle oluşan görüntüleri görebilmekteyiz. Ancak sanatçı duyuşa ve hassasiyete sahip insanlar, bizim gördüğümüz ile gerçek âlemin arasındaki perdeyi kaldırmaya ve gerçek âlemi görmeye muktedir olabilmektedirler. Buna muvaffak olamayan ikinci ve daha alt derecedeki sanatçılar da bunları tekrar eden, hislerini değil hislerinin şahsiyetsiz görünüşünü ifade eden şahsiyetlerdir.⁴¹

Sanatçının hayatı görmesi, zihinden ayrı bir kuvvetle, insanların mahrum olduğu “hads: sezgi” kuvvetiyledir. Ali Canip’e göre hayata zihin vasıtasıyla bakmak, eşyayı menfaat endişesiyle ve tek yönlü görmemize sebep olacaktır. Çünkü zihin ilk insandan beri kâinata bir menfaat endişesiyle “neye yarar?” diye bakmış, “nedir” diye bakmamıştır. Hâlbuki dünyayı gerçek manada anlayabilmek için, ona her türlü düşünce faaliyetinden ve menfaat endişesinden uzak olarak bakmak gerekir.

Bergson’un “sezgi”ye dayanan estetik anlayışına göre, hayatta güzel olmayan şey yoktur. Sanatçının görevi de, sezgi gücüyle bu güzelliği bulmak ve yansıtmaktır. Tabiattaki alelâde bir görünüşün ya da nesnenin sanat şeklinde yansıtılması karşısında duyulan “estetik zevk”, işte bu sezgiye dayanan yaratıcı muhayyilenin eseridir; sanatçı bakıştır. Ali Canip, Bergson’un işaret ettiği “sezgi”nin, yaratma gücünün sanatçının ruhuna doğan bir ilhamdan ibaret değil, deha, çalışma ve zamana bağlı bir çalışmanın sonucu olduğuna dikkat çeker.

Ali Canip’in önemli bir tespiti de, sanatın zaaf ile bir arada bulunamayacağıdır. Bu sebeple sanatçı nitelik açısından da kuvvetli olmalıdır. Sanatçının gücünü belirleyen bilime sahip olma, örnek alabileceği modelleri seçebilme ve kültürel olgunluğa ulaşma yanında, sanatçıda yaratıcı muhayyileyi besleyen yaratma gücünün var olması da gerekir. Sanatçıdaki “yaratıcı muhayyile” yoktan var edilen bir şey değil, dış dünyadaki her şeyden beslenen bir kuvvettir. “Yaratıcı muhayyile”yi oluşturan unsurlar, sanatçının “benlik” denilen manevi varlığı, bilimsel düşünce zenginliği, ahlaki ve dinî mefkûreleri, hafızanın çeşitli çağrışımları, alışkanlıkları ve mizacıdır. Sanatçıdaki yaratıcı kudretin ortaya çıkması, bu unsurların inşa ve terkibiyle mümkün olacaktır. Ali Canip, bunun da ancak çalışmakla ve sağlam bir eğitimle mümkün olabileceğine inanır. Ali Canip böylece, sanatçıdaki yaratıcı muhayyile ve kudretin “metafizik bir güç” değil, “bilimsel bir ürün” olduğuna dikkat çekmiştir.

Sanatçının eserini meydana getirirken sadece kendisine dönük bir yaratma sürecini yeterli bulmayan Ali Canip, sanatçının eserini yaratırken başka devirlerden, başka milletlerden, başka milletlerin sanatçılarından ve çağdaşlarından etkilenmesini doğal karşılar. Ali Canip’e göre şiir ve sanat insani bir mahsuldür ve her edebiyat başka edebiyatlardan, başka fikir ve

⁴¹ Yöntem, Ali Canip, “Hâmid Şair”, *Türk Yurdu*, C. 4, 26 Mart 1329 (8 Nisan 1913), s. 402-413.

kültür sahalarından gıdasını alarak da kuvvetlenebilir. Ancak bu etkilenme asla taklît seviyesine çıkmamalıdır.

Ali Canip Yöntem, özellikle Batı tesiri altında gelişen edebiyatımızın adaptasyona ve taklide çok fazla açık olduğundan şikâyetçidir. Ona göre Tevfik Fikret, Halit Ziya, Nazım Hikmet gibi şahsiyetler, bu etkilenmeyi kendi sanatçı kabiliyetleri ve yaratıcılıklarıyla aşıp yeni yorumlara erişebilmişlerdir. Ali Canip, Fecr-i Ati sanatçıları ise Fransız sembolistlerinin başarısız taklitçileri olmakla suçlamıştır. Cumhuriyet döneminde yetişen sanatçılarda da bu alışkanlığın görülmesini tehlikeli bulan Ali Canip, Cumhuriyet döneminin genç şairlerinde de aynı cılız taklitçiliğin varlığından rahatsızdır. Sanatçılarımızın Türk milletinin kültüründen beslenmelerini ve yaratıcı kudrete sahip olmalarını arzu eden Ali Canip, Cumhuriyetle birlikte yeni dönemde medeni hayatın kurulması ve inkılapların yaşatılmasında sanatın büyük bir rolü olduğuna inanmıştır. Gençlere gelecekte ümitli olmalarını ve yeni Türk hayatının istediği yeni konulara cesaretle yürümelerini tavsiye eden Ali Canip, bunu yalnızca edebî değil, toplumsal ve millî bir amaç olarak görmüştür.

Ali Canip Yöntem, sosyal hastalıklardan zekâ ve irade yoluyla, mücadele ederek kurtulabileceğimize inanmış, hayattaki her türlü bozukluklara kadercî bir anlayışla teslim olmayı reddetmiştir. Büyük Harbe girmiş, çeşitli sosyal ve ekonomik sorunlarla sarsılmış bir milletin yazarlarının daha fazla sorumluluk duygusu taşımaları ve azimli olmaları gerekmektedir. “Sanat sanat içindir” anlayışını benimseyerek sanatın şahsiliğini kabul eden Ali Canip, en yüksek şiirin insana yeni bir duygu, yeni düşünce aşılayan, ruhu yücelten şiir olduğuna dikkat çeker. Buna örnek olarak da Tevfik Fikret’in “*Hakiki sanatkâr insanlara ve milletlere örnek olan ve örnek verenlerdir.*” sözünü delil olarak gösterir.

Ali Canip Yöntem’in sanatçıda aradığı hususlardan birisi de “şahsî üslup”tur. Ona göre üslup şekilden ibaret bir şey olmayıp, sahibinin his, fikir ve hayal gibi özelliklerinden oluşmuş bir bütündür. Bundan hareketle üslup, bir sanatçının, bir kavmin, bir milletin şahsiyeti demektir. Sanatçıda şahsî üslubun varlığını şart gören Ali Canip, bunun bir o kadar da güç bir iş olduğunu ifade eder. Çünkü sanat, daima şahsî bir kıymet taşıdığı ve sanat tarihlerindeki dâhiler şahsî üsluba sahip oldukları için yerlerini asırlarca muhafaza etmişlerdir. Ali Canip, sanatçıların yetişmelerinde her ne kadar çağdaşları olan yerli ve yabancı sanatçılardan ve kültürlerden etkilenmeyi doğal ve gerekli görse de sanatçının üslup sahibi olabilmesi için diğer şairlerden üslup itibarıyla ayrılmasını şart koşturmaktadır. Sanatçıların üslup bakımından birbirlerine yaklaştıkları ölçüde şahsiyetlerinden çok şey kaybettiklerini düşünen Ali Canip, bu yüzden sanatta bir edebî akıma bağlanmayı da sanatçı açısından zararlı bulur.

Ali Canip Yöntem, sanat yolunda emek verenlerden “Türk”ü görebilmelerini ister. Türk aydınını Türk milletine karşı kayıtsız bulan Ali Canip, aydınların bu ülkeyi ve milleti tanımadan oturdukları yerden ve kendi dar muhitlerinden orijinal bir şeyler vücuda getiremeyeceklerini söyler. Avrupa’dan alacağımız bilimin bize yalnızca bir metot verebileceğini, asıl yapılması gerekenin bu metodu kullanarak Türk milletinin ruhunu, kültürünü araştırmak ve ortaya çıkarmak olduğunu vurgulamıştır. Bu sayede Türk milletinin çağdaşlaşmasına hizmet edecek millî bir edebiyata sahip olmak mümkün olacaktır.

1.2.3. Edebî Eserin Değeri

Edebî eser, kendisine ait çeşitli yönlerine dikkat çekilerek tanımlanma yoluna gidilmiştir.⁴² Bu tanımlarda, edebî eserin doğrudan akla, bilime yönelik değil, insanın estetik zevkini tatmin etmeye dönük olduğu anlamı ortaya çıkar. Temel konusu insan olan edebî eserde, içinde doğduğu kültür ve yazıldığı dil bakımından millî, mahallî, dinî özellikler görülür. Edebî eserde ele alınan konunun heyecan uyandıracak tarzda, estetik yönden de güçlü bir şekilde anlatılması esastır.

Ali Canip Yöntem, edebî eserde estetik güzelliğin ortaya çıkmasının farklı şekilleri olabileceğini işaret eder. Sanat eserinin başarısı ve insanları etkileme gücü, sahip olduğu güzelliği yansıtmasıyla ortaya çıkar. Sanat eserindeki konu, sanat eserindeki güzelliği belirleyen bir unsur olarak düşünülmemelidir. Okuyucuda sevinç, keder şeklinde ortaya çıkan duygunun onda sadece bir kez doğmasına ve ondan sonra eserle ilgili hissedilenlerin farklı şeyler olmasına rağmen, kendilerinde keşif ve yaratıcılık gücü olmayan sanatçıların bu inceliği fark etmelerine imkân yoktur. Okuyucuda hayranlık değil ancak basit seviyede beğenme duygusu uyandıran eserlerin sanatçıları, ya birinci sınıf sanatçıları taklit yoluyla ya da konudan kuvvet alarak bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Ancak gerçek sanat eseri, taklide dayanmayan ve onu okuyanları hayranlık derecesine ulaştıran eserlerdir.

Edebî eserin edebî ve estetik değeri, ne anlattığından ziyade nasıl anlattığı incelendiğinde ortaya çıkar. Edebî eserin zamana meydan okuması ve kalıcı olmasının sırrı da buradadır. Bu özelliğiyle edebî metin, tekrar tekrar okunabilen, okunmasa bile farklı düşünce kalıplarına rağmen üzerinde herkesin uzlaşabildiği, her okunduğunda ayrı tat veren, herkesin yaşaması mümkün olan bir anı veya duyguyu herkesin anlatamayacağı şekilde anlatan bir dehanın ürünüdür. Edebî eser, hayal gücü ve estetik beceri ile mümkün olmayanın mümkün olabileceğini gösterir, yaşamı daha anlamlı, insanı da kendi içinde tutarlı kılar. Olaylara karşı

⁴² Önal, Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi –Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım-*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 35-37.

öngörüsü, sezgisi ve mantığı gelişmiş, sanattan zevk alan bireyler yaratır. Farklı çağlarda ve uluslarda edebî eserler bazen kitleleri peşinden koşturup zihnin uç noktalarına gidip topluma ve bireylere kendi yaşamında devrimler yaptırabilir. Yahut sosyal hayatta meydana gelen ahlak dışı gelişmeleri, yozlaşmış insan ilişkilerini de anlatabilir. Bu itibarla edebî eser, üzerinde sayısız yorumun yapılabileceği, esrarını her çağda koruyan ama her çağın da ruhuna hitap edebilen bir özelliğe sahiptir. Dünya edebiyatlarında ve Türk edebiyatında bugün hâlâ zevkle okunabilen ve ölümsüzleşen edebiyat ürünleri, bu özellikleri taşıdıklarında bu değeri kazanmışlardır.⁴³

Ali Canip'e göre, sanat eserinin değerini belirleyen en önemli unsurlardan biri, sanat eserinin güzellik duygusunu yansıtabilmesidir. Sanat eserinde yenilik ortaya koymakla görevli olan sanatçı, güzelliği, başta eserindeki imajlarda ve ifadede olmak üzere her hususta göstermelidir.

Ali Canip, bir sanatçının eserindeki güzelliğin yalnız hayallerden ibaret olmadığına, eserin bütün gücünün ve etkisinin hayallerde gizli olduğuna inanır. Bir şiir, içindeki hayallerde yaşamaktadır. Okuyucuyu derinden etkileyen, ona başka âlemleri seyrettiren sanatçı, gerçekten büyük sanatçıdır. Eserde özgün hayallerin olması ve bunların fark edilmesiyle okuyucu gerçek bir sanat eserinin karşısında olduğunu anlar. Ali Canip, eserdeki güzellik ve büyüklük hükümlerinin verilmesinde, Antoine Albalat'ın⁴⁴ edebî eser karşısında alınması gereken tavır hakkındaki görüşlerinden yararlanır:

*“Antoine Albalat'ın hakkı var: Filhakika yazmak sanatı yalnız hayallerden ibaret değildir. Fakat onun bütün kasveti, bütün rengi, bütün şaşaası, bütün tesiri, bütün hayatı mutlaka hayallerde mündemiçtir. Şiir, hayallerinin içinde yaşıyor; binaenaleyh biz bir şairin liyakatini hayalleriyle meydana çıkarabiliriz. Bakarız onlar bir hamlede gözlerimizi kamaştırıyor mu; öyle hayaller bulabiliyor muyuz ki canlı ve kuvvetlidir, adeta ruhumuza kanatlar takıyor ve yüksek, serbest bir fezaya, kendi gözlerimizle müşahede ettiğimiz tabiattan ve daha başka bir cihana isâl ediyor. Bunları bularak tereddüt etmeyiz, sahibi büyük bir şairdir. Kendi edebiyatımızda Fuzulî'ye, Nedim'e, Şeyh Galib'e, Hâmid'e, Cenab'a meshûr kalışımız bundandır.”*⁴⁵

⁴³ Fedai, Özlem, a.g.m., s. 342.

⁴⁴ Antoine Albalat (1856-1935), Fransız edebiyatı uzmanı ve yazardır. Okuma ve yazmanın diyalektiği üzerine tartışma başlatmıştır. Üslup çalışması, üslup eğitimi alanındaki çalışmalarıyla 20. yüzyılın başında bu alandaki soruların cevaplarını vermiştir. Esas üzerinde durduğu konu, okuma ve yazmanın diyalektiğidir. Bu konu üzerindeki düşüncelerini *L'art decrire* adlı kitabında işlemiştir. Bu eser, Türkçeye de *Yazma Sanatı* adıyla tercüme edilmiştir. Şahabeddin Süleyman *Sanat-ı Tahrir ve Edebiyat* (1329-1913/1914) adlı kitabını Albalat'ın bu eserinden faydalanarak kaleme almıştır. Bilgiler için, www.evene.fr/celebre/categorie/litterature-francaise.php adlı siteden faydalanılmıştır.

⁴⁵ Yöntem, Ali Canip, “Sanatta Mektep”, *Donanma*, nu. 103-53, 8 Temmuz 1915, s. 841.

Ali Canip Yöntem'e göre, sanat adına üretilen eser estetik açıdan da mükemmel olmalıdır. O, ikinci derecede ve daha aşağı sanat eserlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Estetik konusundaki yazılarında, sanat eserinin insan ruhundaki hassasiyeti harekete geçirmesi gerektiğini söyler. Çünkü hassasiyet, sanat eserinin canlılığından kaynaklanmaktadır. Ali Canip, edebiyatımızda Nedim'in gazelleri ve Fuzulî'nin *Leyla ve Mecnun*'ünün bizde bu duyguları uyandırabildiğini düşünmektedir.

Ali Canip Yöntem, bir edebî eserin güzelliğinin ortaya çıkarılırken, eserin güzelliğinin ve kudretinin nereden geldiğini açıklamaya çalışır. Eserde okuyucuyu etkileyen esas unsurun “konu” olmadığını belirtir. Edebî eserdeki “sanatçı deha”yı keşif ve açıklamak için yapılacak ilk iş, hayallerin açıklanmasıdır. Edebî eseri güzel yapan daha başka birçok iç ve dış unsurun varlığına işaret eden Ali Canip'e göre, edebî eserde vezne, kafiye ve ahenge verilen önem ve değer ikinci, üçüncü derecelerde olmalıdır. Kusursuz bir nâzım olmak, güzel mısralar yazmak elbette bir meziyettir. Fakat şiirdeki hayaller baştanbaşa basit, renksizse bütün bunlar sahte elmaslara benzer. Edebî eserde sanatçının şekle aşırı düşkünlüğü, onu tehlikeli uçurumların kenarına sürükleyecektir. Ali Canip Yöntem, edebî eserdeki bu iç ve dış unsurların yanında, eserdeki asıl güzelliği yansıtan unsurun hayaller olduğunu, bu sebeple hayallerin üzerinde durulması gerektiğini ileri sürmüştür.⁴⁶

Edebî eserde canlı hayallerin varlığına da son derece önem veren Ali Canip Yöntem, Antoine Albalat'ın “*Güzel yazmak, yazılacak şeyi iyi hissetmeye, iyi hissetmek de onu yaşamaya, görmeye mütevakıftır.*” tavsiyesini hatırlatmıştır. Bu hatırlatmayı yapmasının sebebi, o dönem edebiyatında bu özellikleri bulamamasıdır. Ali Canip'e göre, Türk şairleri özellikle hissetmek noktasından çok zayıftır. Bu sebeple sanatçının “yaratıcı deha”sı edebî eserlere yansımamaktadır. Bunun başlıca sebebi, şairlerimizin görmeden, yaşamadan, taklide başvurarak anlatma yolunu seçmeleridir. Türk şairleri görmeden, yaşamadan yazdıklarından, manzumelerindeki hayaller tabiat ve hayattan değil, başka milletlere mensup şairlerin hayallerinden alınmıştır. Bu sebeple eserlerinde kullandıkları hayaller canlı değil, gölgeli hayallerdir.⁴⁷

Edebî eserlerde “konu” da üzerinde durulması gereken hususlardandır. Ali Canip'e göre, edebî eserdeki “konu”, insanlara değil hayata ait olup konunun yükselmesi ve olgunlaşması ise sanatçılara aittir. Edebiyatta “konu” bir amaç değil, hayattaki gerçeklerin hayalini vermek için ancak bir vasıta. Benzer “konu”lar birçok sanatçı tarafından işlendiği halde, “konu”nun asıl kıymeti, yazarın “konu” ile ilgili buluşları, görüşleri, gözlemlerindedir.

⁴⁶ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 842.

⁴⁷ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 842.

Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* ile Tolstoy'un *Anna Karenina* romanlarının "konu" itibarıyla aynı olduğuna dikkat çeken Ali Canip, bu eserlerin ancak yazarlarının hayal gücü ve sanatçı dehaları sayesinde birer şaheser konumuna eriştiklerine işaret etmiştir. Edebî eser, bir milletin ve çevrenin hayatını sanatçının ilhamıyla birleşerek anlatabildiği ölçüde yüksek sanat eseri değerini kazanabilir. Aksi takdirde, bir eser "konu" itibarıyla ne kadar yüksek olursa olsun, eğer o esere sanatçının yaratıcı dehası yansınıyorsa, o eserin bir değeri yoktur.⁴⁸

Ali Canip Yöntem'in edebî eserlerimizde gördüğü eksikliklerden biri de, eserlerde Türk'ün duyusunun, görüşünün yansıtılamamasıdır. Bu konuda "Millî Edebiyat" ve Alman edebiyatının "kendi kaynaklarına inmek" şeklindeki anlayışlarından hareket eden Ali Canip, bu konuda izlenmesi gereken yol ile ilgili olarak şunları söyler:

*"...Almanlar edebiyatlarında, resimlerinde, musıkilerinde kendilerini bulmak için nasıl millî membalara gitmişlerse biz de mutlaka öyle yapmak mecburiyetindeyiz. Türk'ün bir görüşü, bir duyusu, bir zevki var. Bunları henüz bilmiyoruz. Bunlar şüphesiz uzun tettebbulardan sonra keşfedilecek. Fakat şimdilik hiç olmazsa mevzularda mahallî ve millî olalım. Gerçi bu kâfi değildir. Şair Emin Bey (Yurdakul), Türk Sazı'nı yazmakla, itiraf edelim ki, bize Türk şiirini vermiş olmadı. Ressam Şevket Bey cami içlerinden çıkmamakla yarınki orijinal Türk resminin ilk nümunelerini göstermiş bulunmadı. Fakat mevzuda mahallileşmek sanatta bir merhaledir."*⁴⁹

Ali Canip, edebî eserde estetik yönden mükemmellik ararken, öte yandan eserde insanların yararına birtakım değerlerin yer alması gerektiğine de inanmıştır. Edebî eserde "idealizm" şeklinde ortaya çıkacak bu unsurlar, edebiyatın toplumsal amacına hizmet edecektir. Ali Canip, edebî eserdeki bu idealini işaret eden kavrama "mukaddes ateş" adını verir. "Mukaddes ateş", bilimi, sanatı, büyük sanat eserlerini meydana getiren büyük ruhi hamlelerdir. Ali Canip'e göre gönlünde "mukaddes ateş" olan insan, ancak onun sayesinde hayvanlıktan kurtulacak ve kara toprak üzerinde harikalar meydana getirecektir. Kalbinde "mukaddes ateş" taşıyan insan, insanlık âlemine hizmet etmek ister, bilime, sanata âşıktır, hayatı sever. Ali Canip'e göre ümit öldürücü konulardan tiksinen sanat korkak değil, mukaddestir. Ali Canip, bunu gerçekleştirmek için her kesimden insana görev yükler.⁵⁰

Ali Canip Yöntem, sanat eserine ait kıymetleri ortaya koyarken sahanın otoritelerinin görüşlerini incelemiş, daha sonra kendi düşüncesini oluşturmuştur. Bu düşüncelerinde, edebî eserlerde "bedii hazzın inkışafı", eserdeki "ibda' kuvveti" ve "orijinallik" gibi unsurları ön

⁴⁸ Yöntem, Ali Canip, "Sanatta Mevzu", *Büyük Mecmua*, nu. 16, 16 Teşrinievvel 1919, s. 199.

⁴⁹ Yöntem, Ali Canip, "Bir Ressamla Konuşurken", *Vakit*, nu. 1137, 7 Şubat 1921, s. 4.

⁵⁰ Yöntem, Ali Canip, "Mukaddes Ateş", *Hayat*, nu. 16, 17 Mart 1927, s. 301-302.

plana çıkarmıştır. “Orijinalliği” Türk’ün ruhuna eğilmek, edebiyatın sınırları genişletmek ve millî lisanı dilde hâkim kılmak olarak değerlendirmiştir. Sanatçı, bunu yaparken taklitçilikten kurtulmalı, çağın gerekli bilimleri öğrenerek kültürünü yükseltmelidir. Şimdiye kadar yapılan tespitler, edebî eserlerin eğitimde kullanılması konusunda, Ali Canip Yöntem’in düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

1.2.4. Sanat ve Milliyet

Ali Canip, konusunu doğrudan doğruya “Millî Edebiyat”a ayırdığı yazılarında “Millî Edebiyat”ın ilkeleri hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Bu görüşlere ilk ciddi tepki Fuad Köprülü’den gelir. Köprülü, *Servet-i Fünun*’da “Edebiyat-ı Millîye” başlıklı bir makale yazarak Ali Canip ve arkadaşlarının “Millî Edebiyat” anlayışı çerçevesindeki düşüncelerini eleştirir. Ali Canip, Köprülü’nün “millî edebiyat-kavmî edebiyat” konusundaki eleştirilerini “Millî, Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir?”⁵¹ başlıklı yazıyla cevaplamıştır. Köprülü’yü, “...bizim fikrimizin ne olduğunu öğrenmeden kendi zihniyetinde köklenmiş olduğu anlaşılan “mutlakiyet” ve “ırk” mefhumlarına şiddetle tehâcüm gösteriyor ki bu biraz budalalık, biraz şımarıklık, daha sarıh bir tabirle hâlis Don Kişot’luktur!...” sözleriyle eleştirmiştir.

Ali Canip bu makalesinde, “Yeni Lisan” ile “Millî Edebiyat” kavramlarıyla ortaya konulan hareketin amaçlarının neler olduğunu, bu hareketin sanat ile milliyet arasındaki ilişkisini de açıklar. *Genç Kalemler*de başlayan hareketin öncelikli hedeflerinden birisi “Yeni Lisan” hareketini başarıya ulaştırmaktır. Ali Canip ve Ömer Seyfettin, Osmanlıca denilen ve üç dilden meydana gelen bir dil ve bir milletin iki türlü dili olamayacağını ileri sürdüklerinde buna karşı güçlü tepkiler ortaya çıkmıştır. Ancak eskinin diliyle sanat eseri üretmenin de mümkün olamayacağı, gerçek sanat eserinin ancak bir milletin kendi öz diliyle meydana getirilebileceği de bir gerçektir. Ali Canip üç önemli hususu vurgular:

1. Türklerin dili Türkçe’dir ve üç dilden oluşan bir dil yaşayamaz hatta mevcut sayılamaz.
2. Bir milletin iki türlü dili olamaz ve bilim ve sanat dili o milletin millî dilidir.
3. Edebiyatın evrensel olması mümkün değildir; çünkü edebiyat diğer sanatlar gibi milliyetten soyutlanamaz. Edebiyat ancak millî bir özelliği bulunan bir dil vasıtasıyla var olabilir.⁵²

⁵¹ Yöntem, Ali Canip, “Millî, Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir?”, *Genç Kalemler*, C. 2, nu. 4, 26 Mayıs 1327, s. 72-77.

⁵² Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 72-77.

Ortaya koyduğu sanat anlayışı çerçevesinde kullandığı millet, ırk, kavim kavramlarını da açıklama gereği duyan Ali Canip, bunların aralarında gördüğü farklılıkları şu şekilde izah eder:

“....Biz “ırk”tan bahsetmedik. Kavmi nazara aldık. Kavim bizce “lisânî bir cemaat”ten başka bir şey değildir. Bir dille tekellüm edenlerin mecmûu bir kavimdir. Bir kavim teşkil edebilmek için bu bireylerin bir ırktan neş’et etmesi icab etmez. Kavimden maksadımız “Gustave Le Bon”un tavsif ettiği ırklar değildir. Fuat Bey henüz intisâbına çalışmakta olduğu “ictimâ” ilminin istilzâm ettiği bir gözle tedkik etsin. Görecektir ki memleketimizde ne tabîi, ne de tarihî ırklar mevcuttur. “Osmanlı unsurları”, namını verdiği kitleler “mezhebî cemaat”lerle “dilî cemaat”lerden ibarettir. “Dilî cemaat”lere “kavim” namını veriyoruz, mezhebî cemaatlere de ümmet kelimesinin hususiyetine mebni “mezhebiyet” diyebiliriz. Bunların hepsini hukukî bir devlet nüfuzu altında tutan bir de “Osmanlılık” vardır ki buna da “millet” ismini vermekteyiz.

Türk kavmi, Türk ırkı demek değildir. Irkın nesebî müessiriyetini kabul etmekle beraber bu mefhumu “yeni dil” bahsinden hariç tutarız. Bir mesele iyi hal edilebilmek için iyi vaz olunmak lazımdır....”⁵³

Ali Canip’in bu açıklamalarında, “kavim” kavramıyla bir dil birliği ile bağlanmış kitleyi ifade ederek, bunların hukuki bir bağla üst kimlik olarak gördüğü millete bağlanması, o dönemdeki millet anlayışına da uygun düşmektedir.⁵⁴ “Osmanlılık”ın millî kimliğin, milletin adı olarak kabulü, onların ırki esaslara dayanan bir millet tanımına ulaşmaktan henüz uzak

⁵³ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 72.

⁵⁴ Bu milliyet anlayışı, Ziya Gökalp tarafından *Genç Kalemlerin* C.2, nu. 2, 27 Nisan 1327 tarihli nüshasında yayınlanan “Yeni Lisan” başlıklı yazısında da benzer bir şekilde izah edilir. Yazının “Beynelmileliyet, Milliyet, Kavmiyet” alt başlığı altında yer alan bölümünde Ziya Gökalp milliyet anlayışını “....Bizce millet siyasi bir nüfuza , yani bir “devlet kuvveti” ne malik bir cemaattir. Binaenaleyh “Osmanlılık” mutlaka bir millettir. Fakat Türk, Rum, Kürt, Arnavut, Bulgar, Ermeni unsurları gibi Osmanlı milletinin toplumsal bünyesine dâhil olunan heyetler birer millet değil, bir “kavim” den ibarettir. Osmanlı siyaseti millî bir siyasettir; kavmiyet esasına müstenit bir siyaset takibi bir cürm, bir cinayettir. Dil ve edebiyata gelince bunlar ancak ‘kavmi’ olabilirler. Osmanlı dili “Türk dili”dir. Osmanlı edebiyatı “Türk edebiyatı”dır. Fakat Osmanlı milleti “Türk milleti” değildir. Osmanlı milleti Türk milleti de dâhil olduğu halde birçok kavimleri müstemildir. Bir Türk siyasi hayat itibarıyla Osmanlıdır. Fakat toplumsal hayat itibarıyla Osmanlıdır; toplumsal hayat itibarıyla Rum’dur, Arnavut’tur, Arap’tır, Ermeni’dır.” sözleriyle açıklar. Bu açıklamadan, Ali Canip’in milliyet anlayışında Ziya Gökalp’in fikirlerinden hareket ettiği anlaşılmaktadır.

olduklarının bir göstergesidir. Böyle bir anlayış çerçevesindeki “kavmî edebiyat”ın⁵⁵ hangi ilkeler çerçevesinde gelişeceği de Ali Canip tarafından şöyle belirlenmiştir:

1. Edebiyat bir “üst tabaka”dır ki “alt tabaka”sı dildir. Edebiyat, dilin toplumsal ve bilimsel değişmelerine engel olamaz. Dil, mantıklı ve meşru olmak şartıyla hangi şekli kabul ederse edebiyat hür ve seçkin olan ürünlerini bu temel üzerinde inşa mecburdur.

2. Dil, sezgiye dayanan bir edebiyat olduğundan edebî bir ruha, estetik bir kabiliyete, şiirsel birçok karakterlere sahiptir. Edebiyat, dilinin bu gizli ve yaygın güzelliklerinden başıboş ve habersiz kalamaz.

3. Birey için taklitçilik devresinden sonra bir yaratıcılık zamanı olduğu gibi, millet için de taklit devresini takip eden bir “yaratıcılık” devresi vardır. Yaratıcı bir bireyin olduğu gibi yaratıcı bir kavmin de özel bir şahsiyeti, kendine özgü bir üslubu bulunur.

4. Edebiyat, konusunu uzaklarda arayabildiği gibi bir milletin samimi hayatında da arayabilir. Bu hayatı, bu hayatın esaslı ihtiyaçlarını toplumsal dilin edebî ruhuna göre yaratıcı bir üslupla tasvir etmek, millî edebiyatı kabul etmekten başka bir şey değildir.⁵⁶

Ali Canip, ırk ile millet ve sanat-edebiyat kavramları arasındaki bağlantıya değinir. “Millîlik”i “Türklük”le birlikte kullanan Ali Canip, Osmanlı Devleti’ndeki asli unsur olarak “Türklük”ü görür. “Türklük” kavramına birleştirici, bütünleştirici bir anlayışla bakar. Sosyal ve siyasî şartların millî oluşumlara doğru şiddetli bir gidişi gerçekleştirdiğini gören Ali Canip, bunu kendi milleti için “Türklük” kavramıyla karşılamaktadır. Bu durum, ırka dayanan bir millet anlayışının değil, bir mefkûre birliğini ifade eden ve Cumhuriyet’in ilanından sonra geniş bir kabule dayanan bir anlayışın ifadesidir:

“...Her unsur kendi kavmiyetini ilâya çalıştığı, necabeti, gururu kavminde aradığı bir sırada Türk gençleri onu yıkmamak, şahsî gurur ve necabet iddiasında bulunmamalıdır. Bu asırda ‘kavmiyet’ dille beraber vicdanda yaşayan bir mahiyettir. Türk olmak için ‘Ben Türk’üm!’ demek kâfidir. Nasıl ki Osmanlı olmak için de ‘Ben Osmanlıyım!’ deyivermek kifayet eder. İnsanlık da böyledir. Kavim, millet, ümmet gibi

⁵⁵ “Kavmî edebiyat” kavramı da Ziya Gökalp’ın millet tarifinde ortaya çıkmış bir anlayıştır. Edebiyatta millîliği kavmî edebiyat olarak değerlendiren Gökalp, bunu *Genç Kalemlerin* C. 2, nu: 2, 27 Nisan 1327 tarihli nüshasındaki “Beynelmileliyet, Milliyet, Kavmiyet” başlıklı yazıda şöyle açıklıyor:

“Edebiyat beynelmilel olmadığı gibi millî de olamaz, ancak kavmî olabilir. Memleketimizde Türk edebiyatından başka Arap, Ermeni, Bulgar, Rum edebiyatları da var. Türk edebiyatı siyasî bir kıymete malik olduğu için Osmanlı edebiyatı namını almak lazım gelmez, Türkler hiçbir kavme dil ve edebiyatlarından vazgeçmeyi teklif etmiyor. Yalnız siyasî hayatta Osmanlı olmalarını istiyor ve bu onların hakkıdır. İçtimai hayatlarında, toplumsal dil ve edebiyatlarında bütün Osmanlı kavimlerini serbest bırakıyor. Her cemaatin hususi bir mezhebi, her unsurun kavmî bir dili, kavmî bir edebiyatı var. Türkler bu toplumsal mevcudiyetten, bu kavmî hayattan niçin mahrum olsunlar? Türkler bir devlet tesis ettikleri için kavmî dillerini, kavmî edebiyatlarını terk mi etsinler?”

⁵⁶ Yöntem, Ali Canip, “Millî, Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir?”, s. 73.

toplumlar fertlerin vicdanlarında yaşar birer “kuvvet-fikir”den başka bir şey değildir. Vatan, devlet, meşrutiyet, hürriyet gibi kelimeler de böyledir. Bu kuvvet-fikir”lere “müsbet” kıymetler verilmelidir ki “zihni mevcudiyet”ten “harici ve hakiki mevcudiyet”e geçebilsinler. Bunlardaki kıymetleri nefy etmek toplumsal hayatın en esaslı rabitalarını cenin halinde iken öldürmek demektir; yani büyük bir cinayettir.”⁵⁷

“Millî Edebiyat”, inkılapla birlikte edebiyatın da yeni kıymetleri ihtiva eden “yeni hayat”ı konularına alacaktır.⁵⁸ Gençler yeni edebiyatı ve “Türk ruhu”nu meydana getirebilmek ve ifade edebilmek için neler yapacaktır? “Kavmî edebiyat”ın ifadesi olan bu anlayışı Ali Canip şöyle ifade eder:

“Biz, yeni neslin iştiyaklarına ‘Türk ruhu’ diyoruz. Bu müphem iştiyakın gayelerine verilen kıymetler bizde bir ‘yeni hayat’ yaşatacaktır. Bu yeni hayata ‘Türk hayatı’ namını veriyoruz. Bu hayatı vukua gelmemiş, fakat vukua gelebilir bir tarih suretinde bize hikaye edecek eserlere ‘Türk edebiyatı’ diyeceğiz. Bizce Türklük “laik” bir idealdir ki ‘yenilik’ tabirinin hemen müradifidir. Avrupa’da “Rönesans” Yunan ve Roma hayatını yeniden yeniden yaşamak üzere başladı. Halbuki bu büsbütün bir “yeni hayat” yaşamaktan başka bir şey değildi...”⁵⁹

Ali Canip Yöntem, Türk sanatçılarında yaratma gücünün tam olarak ortaya çıkmadığından ve bu sebeple kendi yaratıcılıklarının ürünü olan sanat eserlerini ortaya çıkaramadıklarından şikâyetçidir. Türk tarihini yazan “Leon Cahun”den hareketle, Türklerin hiçbir zaman bir iptidai bir medeniyet yaşamadıklarına işaret eder. Leon Cahun’e göre Türkler, Çin medeniyetini İran’a, İran medeniyetini Çin’e nakletmişler, kendileri orijinal bir medeniyet meydana getirememişlerdir. Ekonomik hayatta başka medeniyetlerin zenginlikleri ile yaşamışlar, fikir hayatında da başka milletlerin felsefelerini, edebiyatlarını, hukuklarını, ahlaklarını aynen almışlardır. Aldıkları zenginlikleri, değerleri ve kurumları kendilerine göre uydurmak ihtiyacı hissetmemişler, aynen taklit etmişlerdir. Medeniyet tarihi, kurumların

⁵⁷ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 77.

⁵⁸ Ali Canip’in yazısında ifade ettiği “yeni hayat” ve onun meydana getirilmesinde uygulanacak yolu gösterirken yaptığı açıklamalar, Ziya Gökalp’ın *Genç Kalemlerin* C.2, nu:8, 10 Ağustos 1327 tarihli nüshasında yer alan “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler” başlıklı yazısındakilerle benzerlik gösterir. Gökalp, adı geçen yazısında “yeni hayat”la ilgili şunları söyler: “Biz aynı bir ümmet olduğumuz için bu meşkı istinsaha meyletmedik. Kendi karihamızdan yeni bir medeniyet ibdâna lüzum gördük. Ve bu lüzumun sevkyledir ki “yeni hayat”ı tasavvur ettik. Yeni hayat ibda edilecek bir hayat olacaktır. Yeni kıymetler Osmanlılığın ruhundan doğacak iktisadi, ailevi, bedii, felsefi, ahlaki, hukuki, siyasi kıymetlerdir. Osmanlılık yeni bir medeniyet ibda edebilmek için yeni bir iktisat, yeni bir aileviyet, yeni bir bedaet, yeni bir felsefe, yeni bir ahlak, yeni bir hukuk, yeni bir siyaset içtihat edecektir. Bu milli irfanlar sayesinde Osmanlılığın millî medeniyeti Avrupa medeniyetlerine gıptalar ilham edecektir.”

⁵⁹ Yöntem, Ali Canip, “Millî, Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir?”, s. 75.

inançlarda, dinlerde değişik şartlarda oluşan değişimlerin tarihidir. Onun bir kolu olan sanat tarihi de böyledir. O da kopyaları değil, değişen şekilleri hafızasına alır.⁶⁰

Ali Canip Yöntem, “Millî Edebiyat”la ilgili ilk makalelerini *Genç Kalemlerde* yayınladıktan sonra, bu konuyu işleyen makaleler serisini *Türk Yurdu*’nda yayınlamaya devam eder.⁶¹ Bu yazılarda “Millî Edebiyat” anlayışına yönelik itirazlara cevaplar vermek, edebiyatın bir milletin ruhunda meydana getirdiği tesirleri ortaya koymak amacı vardır. Bu makalelerdeki düşünceler, daha önce *Genç Kalemlerde* yayınlananlarla aynı çizgidedir.

Ali Canip’e göre, daima yüksek ve aristokrat olması gereken edebiyat halka ait hayattan uzaklaşırsa fakirleşecektir. Bu düşüncesini güçlendirmek için Doğu ve Batı edebiyatlarındaki Homeros’un *İlliada* ve *Odyseia*, Firdavsî’nin *Şehname*, Goethe’nin *Faust* gibi eserlerini örnek veren Ali Canip, bu eserlerin kaynağını halk menkıbelerinden alarak şaheser mevkiine ulaştıklarını anlatır.

Ali Canip’in bu örnekleri vermekteki amacı, millî ve orijinal bir edebiyatın dayanması gereken asli unsurları göstermeye çalışmaktır. Yazıda buraya kadar söylediklerinden çıkarılacak sonuç şudur:

1. Edebiyat yüksek ve aristokrat olmalı, ancak kaynağını milletin ruhundan, halk menkıbelerinden almalıdır.
2. Edebiyat yaratıcı kudrete sahip olmalı, yaşanan hayattan, realiteden kopuk, suni bir hayattan beslenmemelidir.⁶²

Edebiyatta milliliğin özelliklerini bu şekilde ifade eden Ali Canip, daha sonra Antoine Albalat’ın “*İyi yazmak için de yaşamak lazımdır.*” sözünden hareketle, Türk aydınlarının tavrını ortaya koyar. Bu tespitte vardığı en önemli sonuç, Türk sanatçılarında milliyet hissini uyandırdığı ve öz dillerinin güzelliklerini hissedemedikleridir:

“*Türk münevverleri denilebilir ki bugüne kadar yaşamamışlardır; çünkü ferdin dimağına garip feyizli bir sinir veren vecd ve istiğrak içinde yaşatan mefkûreden toplumsal bir vicdandan mahrum idiler. Milliyetin kudsiyetini, bu kudsi milliyetin nâtıkası olan öz dilinin güzelliklerini hissedemediler. Binaenaleyh görüşüne rağmen istenildiği kadar güzel yazamadılar ve medeniyet tarihine ‘spontane: hacis (hatıra)’*”

⁶⁰ Yöntem, Ali Canip, “İbtidaiyet-Originalite”, *Genç Kalemler*, C. 3, nu. 14, 13 Kanunısani 1327, s. 35-40.

⁶¹ *Türk Yurdu* dergisinde Ali Canip’in Millî Edebiyatla ilgili makaleleri sırasına göre şöyledir: “Millî Edebiyat Meselesi-Başlamadan Evvel”, *Türk Yurdu*, nu. 6, 28 Teşrinisani 1329, s. 1014-1015; “Edebiyat ve Halk”, *Türk Yurdu*, nu. 6, 28 Teşrinisani 1329, s. 1016-1020; “Edebiyat ve Hads”, *Türk Yurdu*, nu. 7, 12 Kanunievvel 1329, s. 1047-1055; “Edebiyat ve Milliyet”, *Türk Yurdu*, nu. 9, 9 Kanunısani 1329, s. 1112-1118.

⁶² Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat ve Halk”, *Türk Yurdu*, nu. 6, 28 Teşrinisani 1329, s. 1016-1020.

zengin bir edebiyat hediye edemediler. Sanat noktasından bu müthiş hüsrânın sebebi, başka cihazlarda de olduğu gibi 'milliyet' hissini uyanmamasında aranmalıdır.”⁶³

Ali Canip sanatçılara böyle bakarken, medeniyet tarihinde isimleri hürmetle anılan Farabi, İbn-i Sina, Ebu Nasr İsmail bin Hammadi'l-Cevherî, Şevket-i Buhari gibi şahsiyetlerin yabancı dille felsefe, lügat, şiir yazdıklarını söyleyerek bu durumun milletimize zarar verdiğini düşünür. Ona göre bunun sebebi, bu şahsiyetlerdeki milliyet hissini yokluğudur. Ali Canip bu yazısında, dil ile millî ruhu birbirinden ayrı düşünmediğini göstermeye çalışmıştır.

Ali Canip, “Millî Edebiyat” ile “Millî Lisan” arasındaki ayrılmaz birliğe sürekli olarak dikkat çeker. Edebiyatımızın şimdiye kadar içinde bulunduğu durumun hastalıklı olduğunu düşüncesinde olan yazar, artık milletimizde milliyet hissi uyandığı için, dilimizin de mevcut sorunların üstesinden geleceğine inanır.

Ali Canip Yöntem, *Türk Yurdu*’nda “Millî Edebiyat”la ilgili olarak kaleme alınan yazılarında “Milliyet nedir?” sorusunu sorup bunlara cevaplar verir. Ali Canip, medeniyeti milliyet duygusunun ve milletlerin yaptığı kanaatindedir. Milleti bir arada tutan esaslara dikkat çeken Ali Canip, millet-dil-edebiyat arasındaki bağı şu şekilde izah eder:

“Milletleri tutan taştan, topraktan, çelikten yapılmış kaleler değildir; zengin bir dil ve bu dilin üstünde yükselmiş yine zengin bir edebiyattır. Öyle ki asırlarca evvel istiklâlini kaybeden nice milletler vardır ki vatanlarının üstünde esen istiklâl kasırgaları onların kökünü kazıyamamış ve bir gün yine meydana çıkmışlardır; çünkü o milletler mazide zengin edebiyatta tetevvüc etmiş zengin dillerini muhafaza etmişlerdir ve çünkü milliyetle dil birdir.”⁶⁴

Ali Canip, gerçek “Millî Edebiyat”ın milliyet hissi ve fikriyle doldurulmuş eserlerle gerçekleşmesinin mümkün olmayacağına dikkat çeker. Millî duyguyu işliyor diye her eserin “Millî Edebiyat”ın malı olması mümkün değildir. Edebiyat, “öğüt vermek” amacını gütmemeli, “samimi” olmalıdır. O halde sanatçının millî ve orijinal bir edebiyatın malı olacak eserler verebilmesi nasıl mümkün olacaktır? Bu sorunun cevabını Ali Canip, “*Taklîdî bir edebiyatın ne derece kıymeti yoksa “halk için” fikriyle meydana çıkacak yazıların da o nispette kıymeti yoktur. Yüksek hacis ve ibtikârî bir edebiyat yapmak. İşte kalbinde milliyet sevdası taşıyan ciddi sanatkârlar için gaye...”⁶⁵* sözleriyle verir.

Ali Canip, *Türk Yurdu*’nda “Millî Edebiyat”la ilgili makalelerinin sonuna, burada baştan beri yer verdiği düşüncelerinin özetini yaptığı “icmal” bölümü de ekler. “Millî

⁶³ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 1017.

⁶⁴ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat ve Milliyet”, *Türk Yurdu*, nu. 9, 9 Kanunısanı 1329, s. 1112-1118.

⁶⁵ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 1112.

Edebiyat”la neyi kastettiğini ve bundan neyin anlaşılması gerektiğini tekrar vurgular. Bunlarda, şimdiye kadarki yazılarında da ortaya koyduğu düşünceler olup, iki başlık altında toplanabilir:

1. Taklitten uzak, yaratıcılığa dayanan orijinal bir edebiyat;
2. Halkın ruhunu dile getiren ancak bir öğüt verme bayağılığına düşmeyen edebiyat.

Bunlardan da anlaşılacağı üzere Ali Canip, sanat ve edebiyatın bayağı bir propaganda amacı olarak kullanılmasına, yaşayan hayatın ruhuna yabancı kalmasına ve taklitçi bir tavırla kozmopolit olmasına karşıdır. “Millî Edebiyat”la ilgili çok önemli tespitleri içeren bu icmal bölümü, Ali Canip’in bu konuda ortaya koyduğu düşüncelerin bir özeti olması sebebiyle önemlidir. Ali Canip, Türklerin mutlaka millî edebiyatlarını kuracaklarına olan inancını şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Türkler hakiki, millî bir edebiyata mazhar olacaklardır; çünkü “millî vicdanları” doğmuştur. Ben bu millî vicdanın doğuşunu hayli zaman evvel birçok tezahürlerle görmüştüm. Hakiki ve millî edebiyatın doğacağını da eski edebiyat sahiplerinden Süleyman Nazif Bey’le arkadaşlarının telaşından anlıyorum!...”*⁶⁶

Ali Canip Yöntem “Millî Edebiyat”la ilgili düşüncelerini *Türk Yurdu*’ndan sonra *Donanma* dergisinde açıklamıştır. Sanat-edebiyat çerçevesinde kaleme alınan bu yazılarda, Ali Canip zaman zaman “Millî Edebiyat”la ilgili düşüncelerine küçük notlar düşer. *Genç Kalemlerdeki* yazı hayatından yaklaşık üç yıl geçmiş olmasına rağmen, bu yazılarında kendisinin o dönemde savunduğu düşünceleri devam ettirdiği görülür. “Millî Edebiyat”la ilgili açıklamalar şimdiye kadar tespit ettiğimiz ilkeler çerçevesindedir. Ali Canip, *Donanma* dergisinde yayınlanan “Sanatta Mektep”⁶⁷ başlıklı yazısında, edebiyatta bir edebî akıma bağlı olmayan ve başka edebiyatları körü körüne taklit etmeyen bir edebiyata duyulan ihtiyacı şöyle ifade eder:

“.....

*Millî Edebiyat”ın “iptidai edebiyat” demek olduğunu şimdiye kadar birçok gazete ve risalelerde izah ettim. Burada da tekrardan ictinab ediyorum. Şiirlerimizi bu memleketin ufkundan, bu memleketin yaşadığı hayattan almaya başladığımız gün “Millî Edebiyat” teessüs etmiş demektir. Şairlerimiz Fransız şairlerinin füsunundan ne zaman ayrılırsa, ne zaman onların ibda ettikleri hayallerin benzerini değil, kendi ruhlarının yaratacağı hayalleri bulabilirlerse hakiki şiirimiz inkişaf etmiş olur.”*⁶⁸

⁶⁶ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 118.

⁶⁷ Yöntem, Ali Canip, “Sanatta Mektep”, *Donanma*, nu. 103-53, 8 Temmuz 1915, s. 841-842.

⁶⁸ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 842.

“Millî Edebiyat”ın hâkim olabilmesi için, sanatçının kaynaklarını belirlemesi ve bir yönetime sahip olması da son derece önemlidir. Bunun farkında olan Ali Canip, sanatçının yönelmesi gereken kaynakları ve takip edeceği yöntemi işaret eder. Ona göre folklorla yönelmek ve halkın vicdanından ilham almak gerekir. Ancak bunu yaparken, halkın ürettiği edebî ürünlerin aynen taklit edilmesi doğru değildir. Halk edebiyatından Türk’ün şivesini, ifadesini, zihniyetini, temayülünü, zekâsını, görüşlerini öğrenir. Türk tipleri bulup çıkarmak, fakat bu tipleri mutlaka işlemek gereklidir. Çünkü onlar halk edebiyatındaki halleriyle çok ilkel ve çok yüzeyseldir Tipleri derinleştirerek bir karakter yaratmak sanatçının görevidir.⁶⁹

Ali Canip Yöntem, sanat ve edebiyat konusunda yazdığı hemen bütün yazılarında “Millî Edebiyat”ın Türklüğü anlatacak, onun hislerine tercüman olacak bir nitelikte olmasından yanadır. Sanat ve edebiyatı, hem kendi döneminde yaşayan sanatçıları hem de daha önceki devirlerde yaşamış sanatçıları bu bakış açısından değerlendirmiş, onları benimsediği fikirlerden uzak olmaları sebebiyle zaman zaman sert bir şekilde eleştirmiştir. Onun bu tavrı, yaşadığı zaman ve şartlar göz önüne alınarak değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Ali Canip ve arkadaşları, Balkanlardaki millî uyanışın devletimize verdiği zararları, takip ettikleri Batı edebiyatlarının ulaştığı zirveleri gördükçe bu şartların baskısıyla idealizmin sınırlarını zorlamışlardır. Ancak düşünceleri ve tavırları dikkate alındığında son derece ölçülü, günün şartlarının ilerisinde ve bir metoda dayalı olarak ortaya çıkan bir çalışma ve gayretleri vardır.

1.2.5. Edebiyatın Dili ve Üslubu

Türk dili, yüzyıllar boyunca birçok etki ve değişmelerle karşı karşıya kalmıştır. 16. yüzyılda “Türkî-i Basit” hareketiyle “Mahallîleşme Akımı”nın başlaması, bir medeniyet dili hâline gelen Osmanlı Türkçesine karşı ilk kımıldanıştır. 18. yüzyıldan itibaren Türk dili, “Mahallîleşme Cereyanı”yla farklı bir özellik arz eder. Artık bu devrin birinci sınıf şairlerinin de Türkçe davasına sahip çıktıkları ve onu yerlileştirmek için eserler verdikleri görülür. Bu eserlerdeki deyimler ve halk söyleyişleri, Türkçeye hem sadelik hem de güzellik katmıştır. İstanbul Türkçesinin şairi sayılan Nedim’in benimsediği halk söyleyişleri ve deyimler, onun şiirlerindeki yenilik ve millîliğin özelliklerindendir. Gerek halkın yüksek zümreye seslerini duyurabilmek için gösterdiği gayret, gerekse yüksek zümrenin halka iniş eğiliminde bulunuşu ve buna bağlı olarak da halkın diline dikkat etmeleri, 18. yüzyıldan itibaren Türk dilinde millî benliğe dönüş ruhunun başlangıcıdır.⁷⁰

⁶⁹ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyatta Mevzu”, *Büyük Mecmua*, nu. 13, 16 Teşrinievvel 1919, s. 199.

⁷⁰ Öksüz, Yusuf Ziya, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 10-11.

19. yüzyılda Batı ile temaslara artması, Batıdan yeni değerlerin alınmasını beraberinde getirirken, diğer taraftan Türk siyasî ve kültürel hayatında da yeni bakış ve anlayışların gelişmesine zemin oluşturur. Özellikle dil ve edebiyat alanında tartışmalar ve meydana getirilen yeni eserler, bu eserlerin ifade vasıtası olacak yeni bir dil arayışı, bu devrin en önemli cephesini işgal eder. Gazetenin Türk kültür hayatına yoğun olarak girmesiyle, yeni bir ifade arayışı kendini gösterir. Şinasi ile başlayan bu arayışın sonrasında, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, Ahmet Mithat, Şemseddin Sami, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Süleyman Paşa ve Muallim Naci gibi isimler etrafında yoğunlaşan Türkçe hakkındaki düşünce ve arayışlar, uzun müddet kültür ve edebiyat hayatını meşgul etmiştir.

18. ve 19. yüzyılda yapılan araştırmalar, Batı dillerinin tarihî oluşumunu da ortaya koymuştur. Bu durum, aydınlarımıza dilimizi Batı dilleriyle karşılaştırma imkânını tanımıştır. Batı kültüründe Latince'nin oynadığı rol ile Doğu kültüründe Arapçanın oynadığı rol aydınlarımızca mukayese edilmeye başlanmış, gelişmiş Batı dillerinin nasıl kurulduğu anlaşılmıştır. Latin yazarlarının Yunancanın etkisinden kurtulmak için giriştikleri mücadele, Fransız, Alman, Macar, Fin ve Çek yazarlarının millî bir dil yaratma gayretleri, ülkemizde dil konusundaki çalışmalarda bir model olarak alınmıştır.⁷¹

Tanzimat Döneminde Türk dilindeki gelişmeler Edebiyat-ı Cedide topluluğu ile farklı bir özellik kazanır. Edebiyat-ı Cedideciler, fikir ve hayalleri ifade için yeni kelimelere ihtiyaç duyduklarında Arapça ve Farsça'ya başvurmuşlardır. Bu dillerin sözlüklerinden yeni kavramları ifade edebilecek eski fakat kullanılmamış kelimeleri, bunlardan yapılmış yeni tamlamaları arayıp bulmak ve bunları kullanmak yolunu seçmişlerdir. Onlara göre avam, sade kelimelerle yazılmış bir metni dahi anlayamaz. Oysa imparatorluk içindeki bütün etnik unsurların anladığı ve alıştığı bir dil vardır ki bu dil Osmanlıcadır. Edebiyat-ı Cedideciler, konuşma dilinden başka ve bunların üzerinde ayrı bir şiir ve nesir dilinin olduğunu kabul ederek bu dili kullanmışlardır.⁷² O dönemde kendilerinin bu anlayışına karşı en ciddi tepki Ahmet Mithat Efendi tarafından gelmiştir. Ahmet Mithat "Edebiyat-ı Cedideciler"i "Dekadanlar" olarak itham etmiştir.

Edebî eserde kullanılan dil, sanatçının üslubunu oluşturan temel unsurdur. Sanatta hürriyeti yalnızca eserin yaratılma süreci için mümkün gören Ali Canip'e göre, sanatı ve sanatçıyı tamamen bağımsız gören ya da belli kurallara hapseden anlayışlar kesinlikle doğru değildir. Ali Canip, sanatçıyı bağlayan kurallardan biri olarak da dili görmüştür.⁷³

⁷¹ Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 12.

⁷² Öksüz, Yusuf Ziya, *a.g.e.*, s. 35.

⁷³ Yöntem, Ali Canip, "İki Arkadaş Arasında", *Hayat*, nu. 18, 21 Mart 1927, s. 343-345.

Ali Canip edebiyatta millîliği “Millî Lisan” meselesi ile birlikte ele almış, millî bir edebiyatın ancak dilde yapılacak bir inkılap sayesinde gerçekleştirebileceği düşüncesini sürekli olarak vurgulamıştır. *Genç Kalemlerde* Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin tarafından teorik ve uygulamalı bir şekilde ortaya konulan “Millî Lisan” anlayışı, bu anlayışın karşısında olan şahsiyetlerin tenkitlerine karşı en kuvvetli direnci Ali Canip’in kaleminde bulmuştur.

Ali Canip Yöntem, “Yeni Lisan” ile “Millî Edebiyat” kavramlarıyla ortaya konulan hareketin amaçlarının neler olduğunu, bu hareketin sanat ile milliyet arasındaki ilişkisini de açıklamıştır. *Genç Kalemlerde* başlayan hareketin öncelikli hedeflerinden birisi “Yeni Lisan” hareketini başarıya ulaştırmaktır. Ali Canip, “Osmanlıca” denilen ve üç dilden meydana gelen bir dilin ve bir milletin iki türlü dili olamayacağını ileri sürdüklerinde buna karşı güçlü tepkiler ortaya çıktığını bildirir. Ancak eskinin diliyle sanat eseri üretmenin de mümkün olamayacağı, gerçek sanat eserinin ancak bir milletin kendi öz diliyle meydana getirilebileceği de bir gerçektir. Ali Canip, dil ve edebiyat konusundaki fikirlerinde şu üç önemli hususu vurgular:

1. Türklerin dili Türkçedir ve üç dilden oluşan bir dil yaşayamaz, hatta mevcut sayılamaz.
2. Bir milletin iki türlü dili olamaz ve bilim ve sanat dili o milletin millî dilidir.
3. Edebiyatın evrensel olması mümkün değildir, çünkü edebiyat diğer sanatlar gibi milliyetten soyutlanamaz. Edebiyat ancak millî bir özelliği bulunan bir dil vasıtasıyla var olabilir.⁷⁴

Ali Canip, sanatçının dil konusunda alması gereken durumu izah ederken, romantik ve sembolistlerin dil anlayışlarına değinir. Batıda romantik ve sembolistlerin edebiyatlarının dilini bozmayıp geliştirdiklerini, bizde de Cumhuriyet’le birlikte böyle bir sürece girildiğine işaret etmiştir. Ali Canip Yöntem, bu olumlu gelişmeye rağmen Türk edebiyatında Tevfik Fikret ayarında sanatçı bir şair ve Halit Ziya kuvvetinde bir romancının hâlâ yetişmediğini de itiraf eder. Bu iki büyük sanatçının bütün kuvvet ve sanatlarına rağmen dildeki gafletleri sebebiyle eskimiş olduklarını ifade eder.⁷⁵

Genç Kalemlerde asıl önemli hareket “Yeni Lisan” anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Bu konudaki en kapsamlı yazılar Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp tarafından yazılmıştır. Ali Canip’in bu konudaki makaleleri ise, daha çok kendilerine karşı yapılmış olan hücumlara karşı cevap vermek için kaleme alınmıştır. “Yeni Lisan” hareketinin ilkeleri, *Genç Kalemlerin* ikinci cildinin ilk sayısında Ömer Seyfettin’inin “Yeni Lisan” başlıklı makalesinde ortaya

⁷⁴ Yöntem, Ali Canip, “Millî, Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir?”, s. 72-77.

⁷⁵ Yöntem, Ali Canip, “Sanatta Mektep”, s. 841-842.

konmuştur.⁷⁶ Dergide “Yeni Lisan”la ilgili yazılar bu makaledeki fikirler çerçevesinde gelişecektir.

Ali Canip’in de doğrudan dil meselesini ele alan ilk makalesi “Yeni Lisan”⁷⁷ başlığını taşır. Ziya Gökalp ile ortak kaleme aldıkları makalenin Ali Canip’in yazdığı bölümde ağırlıklı olarak “eskiler-yeniler” tartışmasına yer verilir. Yazıda, “eskiler” dediği divan edebiyatı taraftarlarına ve Edebiyat-ı Cedidecilere, kullandıkları süslü ve terkipli dilleri sebebiyle eleştiriler vardır. Ali Canip, yazısına Cenap Şahabettin’in “*Eski şeylerle ancak güzel bir harabe yapılır. Bâ-husus edebiyatta eski bir şey yıkılmaksızın yeni bir şey yapılamaz.*” sözleriyle başlar. Ali Canip’e göre, birinci emeli dünden ayrılmak olan genç sanatçılar, çabalarına rağmen bunu başaramamışlardır. İçlerinde en güzel yazarların biri olan Emin Bülend’in mısralarında Tevfik Fikretlerin, Halit Ziyaların üslubu kendini hissettirmektedir. Oysa düne benzememek için fikir yönünden olduğu gibi şekil yönünden de onlardan farklı olmak gerekir. Emin Bülend’in şiirinde gördüğü Farsça tamlamaların millî dilin ruhuna aykırı olduğuna işaret eden Ali Canip, bunun sebebi olarak, bu şairin dünkülerin dilini terk edememesini gösterir.

Ali Canip, divan edebiyatında, Arapça ve Farsça terkiplerin ve kuralların vezin ve kafiye için kolaylık, nesirdeki boşlukları doldurmak için bir süs, gösteriş, sahte bir görünüm olduğundan, sadeleşmeye izin vermediğini belirtir. Bu durumun kabul edilemeyeceğini ifade eden Ali Canip, bunlara dayanan bir edebiyatın “hasta”, “âciz”, “miskin” olduğunu vurgulamıştır. Dil, edebiyatın temelidir ve edebiyatın temelinin sağlam olmasına itiraz edilmemelidir. Dil, istiareleriyle, mecazlarıyla, hayalleriyle, her türlü estetik güzellikleriyle sezgiye dayanan bir edebiyattır. Edebiyat, dilin hazırladığı, sanatçının yaratma kudretini ortaya çıkaracak maddeleri kullanmak mecburiyetindedir. Dilin işlenmiş yahut kozmopolit, ifade gücünden yoksun olmasının edebiyat eserine kuvvetli tesiri vardır. Edebiyatın en yakın ilham ve beslenme kaynağı dil olduğundan, Türkçenin doğal halini bulması ve edebiyatımızı ifade edecek bir mükemmelliğe kavuşturulması çok önemlidir.

Ali Canip Yöntem, yeni lisanı kullanmaları için gençlere de seslenir. Ona göre “Yeni Lisan” bir inkılapdır ve onun önünde hiçbir şey duramayacaktır. Vatanın kurtulması ve yükselmesi de “Yeni Lisan”la mümkün olabilir. Çünkü yaşamak isteyen bir millet için maziye bağlanmak kadar büyük bir günah ve cürüm olamaz.

Ali Canip, Ahmet Haşim’in şiirinden de örnek mısralar alarak, bundaki ağır ve terkipli üslubu eleştirmiştir. Bu üslup, şiirdeki ince ve derin hayallerin anlaşılmasına ve etkileyciliğe

⁷⁶ Ömer Seyfettin *Genç Kalemlerin* ikinci cildinin 3. sayısında yer alan “Yeni Lisan” başlıklı yazısında da, konuşma ve yazma dilinin birleştirilmesinin gerektiği, yeni dilimizin bir bilim ve sanat dili olabileceği kudrete sahip olduğu da vurgulanmaktadır.

⁷⁷ Yöntem, Ali Canip, “Yeni Lisan”, *Genç Kalemler*, c.2, nu. 2, 27 Nisan 1327.

engel olmuştur. Ali Canip Yöntem, bu üslubun Veysî, Nergisî diline yakışacak kadar ağır oluşunu da eleştirir. Ahmet Haşim gibi bir şairi sanat yönünden başarılı bulan Ali Canip, onun gibi sanatçıların “Yeni Lisan”ı kabulü ile görkemli bir edebiyatın kurulacağına inanır.

Ali Canip’in “Yeni Lisan” anlayışına yapılan hücumlara karşılık verdiği yazılardan birisi de “Gençlik Kavgası-Plevne Tarih- Harbi Müellifi Mütakaîd Miralay Mahmut Talat Bey”⁷⁸ başlığını taşır. Mahmut Talat Bey, “Yeni Lisan” hareketini ve onların mensuplarını küçümser ve Osmanlıca’yı savunur. Bu düşünceler karşısında Ali Canip sert bir üslupla muhatabına cevap verir. Ali Canip Yöntem’in muhatabına söyledikleri, “Yeni Lisan” ve “Millî Edebiyat”la ilgili olarak kendilerine yapılan ithamlara ve Türkçeyi küçümseyenlere bir cevaptır:

“Sizin zannettiğiniz gibi bir padişahımızın Türklere resmî olarak Arapça’yı kabul ettirmeye çalışmasını tenkit etmek cehalet değil, asıl cehalet kendi kavminin kıymet ve dilini muhafaza etmesindeki hakkını idrak edemeyecek kadar biçare olanların söz söylemeye yeltenmesidir; buna emin olunuz!..”⁷⁹

Bu sözlerde kendilerine yapılan haksızlığa karşı isyanın yanı sıra, “Yeni Lisan”ın manasının anlaşılmasının verdiği bir öfke de sezilmektedir. Ali Canip’e göre, her kavmin ayrı dili vardır ve bir dil yalnız sahiplerinin malıdır. Hiçbir kavmin kendi dilini bırakıp başka bir kavmin dilini kullanamayacağını söyleyen Ali Canip, bunu yapanların kendi kavimlerine en büyük kötülüğü yapmış olacaklarını ifade ederek bu sözlerini tarihten verdiği örneklerle ispat etmeye çalışır. Tarihteki birçok Türk büyüğü, adları bilim âleminde saygıyla anılmasına rağmen, ana dilleri olan Türkçeyi değil, Arapça ve Farsçayı kullanmışlardır. Bunun sebebi, bu şahsiyetlerin Türklüklerini unutmalarıdır. Ali Canip, bu düşünceleriyle dil ve milliyet arasındaki güçlü bağa dikkat çekmiştir.

Ali Canip’in şikâyet ettiği ve karşı çıktığı hususlardan birisi de, “Yeni Lisan”ın sanat dili olamayacağına dair iddialardır. Ali Canip, bu hükmü verenlerin, henüz “Yeni Lisan”la yeterince eser verilememiş olmasından hareket ettiklerini düşünür. O, eski dil taraftarlarının henüz tecrübe edilmek üzere olan “Yeni Lisan”ın kudretsizliğini göstermek için eski dilin yüz binlerce manzumesine karşılık “Yeni Lisan”ın iki üç parçasıyla mukayeselere kalkışmalarının doğru olamayacağını düşünür. Ali Canip’in, “Yeni Lisan” ve “Millî Edebiyat” anlayışının eski dil karşısında mutlaka galip geleceğine olan inancı tamdır. Bu inancı, dil ve edebiyat tarihimizi bilmesinden, Batıdaki felsefe, psikoloji başta olmak üzere, sanat ve estetik alanlarındaki gelişmeleri yakından takip etmesinden kaynaklanmaktadır.

⁷⁸Yöntem, Ali Canip, “Gençlik Kavgası-Plevne Tarih- Harbi Müellifi Mütakaîd Miralay Mahmut Talat Bey”, *Genç Kalemler*, C. 2, nu. 2, 27 Nisan 1327.

⁷⁹Yöntem, Ali Canip, a.g.m.

Ali Canip, *Genç Kalemlerde* dille ilgili ileri sürdükleri fikirlerinde gerçeklere uygun davrandıklarını ve Avrupalı dil âlimlerinden yararlandıklarını söylemektedir.⁸⁰ Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın giriştikleri dilde sadeleşme hareketi, Cumhuriyet döneminde Falih Rıfkı, Reşat Nuri, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz gibi yeni ve başarılı kalemler tarafından rağbet gördüğü için başarıya ulaşmıştır.

Ali Canip Yöntem'e göre, "Yeni Lisan"ı, "muHITE nüfuz edemeyen gençlerin mukavelesinden kaynaklanan boş bir şey ve yaratılışın üstünde bir kuvvet" zannedenler yanılmaktadır. Bunları iddia edenler, aslında eski dilden şikâyet etmektedirler. Yakup Kadri'nin, Halide Edib'in *Harap Mabedler* adlı hikâye kitabını *Servet-i Fünun*'da eleştirirken "Yeni Lisan"a örnek teşkil edecek bir dil kullandığını işaret eden Ali Canip, bunu "Yeni Lisan"ın kazandığı zaferlerden biri olarak görür. Ali Canip'e göre bu durum, eski dilin eleştirilmeye başlandığının ve yakında mezarına gömüleceğinin de işaretidir.

Ali Canip Yöntem, Türkçenin sadeleşmesi ve millî bir dil haline gelmesi taraftarı olmakla birlikte, dilimizin ifade vasıtalarını zayıflatacak ve tarihî kazanımlarını yok edecek aşırılıklara da taraftar olmamıştır. Bu konudaki düşüncelerini "Dilde Zenginlik" başlıklı yazısında ifade etmiştir.⁸¹

Cumhuriyet'ten sonra, Türkçe üzerindeki çalışmalarda "Özleştirmecilik" ve "Güneş Dil Teorisi" anlayışları oldukça etkili olmuştur. "Özleştirmecilik", daha Cumhuriyet'ten önceki dönemde "Tasfiyecilik" hareketi şeklinde ortaya çıkmış olan bir anlayıştır. Ali Canip, *Genç Kalemlerde* Türkçenin sadeleşmesi için mücadele etmekle birlikte tasfiyeciliğe taraftar olmamıştır. O, dilin kendi doğal kuralları içinde ve çağdaş, bilimsel anlayışlarla değerlendirilmesi gerektiğini sürekli vurgulamıştır. Cumhuriyet'ten sonra da "Özleştirmecilik" ve "Güneş Dil Teorisi"ne mesafeli durmuştur. Ali Canip, Türk dilinin geçirdiği tarihî dönemlerin öğrenilmeden, duygusal bir şekilde ve millî hislerle verilecek hükümlerin bilimsellik kazanmasının zor olduğuna işaret etmiştir.

Ali Canip Yöntem, Türklerin Arap ve Fars dillerinden kelime alırken, bu kelimelere daha geniş ve bilimsel manalar verdiklerini, dolayısıyla bu dili zenginleştirdiklerini ifade etmiştir. Bu sebeple, Türk dili yabancı unsurlardan arındırılırken, Türk ruhunun Arapça ve Farsça kelimelere kattığı dehasına dikkat edilmelidir. Artık Türklüğün malı olmuş kelimelerin dilden tasfiyesinde dikkatli olunmalıdır. Ali Canip, "muadele", "adese", "istiklâl", "tahassüs"

⁸⁰ Ali Canip, giriştikleri dil davasında Max Müller'in, Alman filoloğu August Schleicher, Fransız âlim Abel Hovelacque, Behangel, Meillet gibi Batılı bilim adamlarının düşüncelerinden yararlandıklarını bildirmektedir. (Yöntem, Ali Canip, "Genç Kalemlerin Yeni Dil Davası", *Yakın Tarihimiz*, nu. 12, 17 Mayıs 1962, s. 371-373.)

⁸¹ Yöntem, Ali Canip, "Dilde Zenginlik", *Çınaraltı*, nu. 25, 24 İkincikanun 1942, s. 6-7.

gibi örneklerden yola çıkarak bunların kendi dillerindeki anlamlarıyla Türkçede kazandıkları anlamların tamamen farklılaştığına işaret eder. Bu durum Türkçe için bir kazanç ve zenginliktir. Dilimizde böyle yüzlerce kelimeyi bulabileceğimizi söyleyen Ali Canip, dilde sadeleştirmede bilimsel esaslara dayanmayan anlayışların kimseye bir şey kazandırmayacağına dikkat çekmiştir.⁸²

Türkçenin modernleşme sürecinde karşılaştığı sorunlardan biri de yeni kavramlara karşılık bulmadır. Bunun iki yolu vardır: Bir dil, yeni sanatsal ifade ve kavramları kendi kaynaklarından karşılar ya da o kavramları alındıkları dillerdeki kullanımlarıyla birlikte alır. Avrupalıların böyle hareket ettiklerine dikkat çeken Ali Canip, bu konuda bizim tavrımızın da aynı olması gerektiği yönündedir.

Sanat, bilim, teknik alanındaki gelişmelerin ifadesi olan söyleyiş ve kavramların dile girmesi doğal olmakla birlikte, kültür hayatımızdaki bir başka olumsuzluk ortaya çıkmıştır. Ali Canip, dilimize zorunlu olarak giren söyleyişlerden başka, Batı özentisi, levantenlik⁸³ eğilimiyle dilimizi bozan lüzumsuz yabancı söyleyişlerin de Türkçeye girmesinden şikâyetçidir. Resmî ve yarı resmî kurumlarımıza da giren ve gittikçe çoğalan bu tür kelimeler Türkçeyi zenginleştirmek şöyle dursun, gittikçe fakirleştirmekte ve onu bir sömürge dili haline sokmaktadır.⁸⁴

Ali Canip Yöntem, “Bir dil, ifade unsurları yüksek düşünce ve yüksek duygu mefhumlarına bürünebildiği mertebede zengin ve değerlidir.”⁸⁵ diyerek şair ve yazarların dilin zenginliğine olan katkılarını belirtmiştir. Divan edebiyatından beri büyük sanatçılar Türk diline değişik yönlerden hizmet etmişlerdir. Nedim sayesinde dilimiz en ince ve kibar duyuş ve görüş kabiliyetini kazanmış, Şeyh Gâlip *Hüsn ü Aşk*’ında Türkçeyle en derin ve mistik hayalleri ifade etmiştir. Bu şairlerimiz, dilimizi estetik noktasından işleyip ona geniş ifade kabiliyeti kazandırmışlardır.

Ali Canip, Türk yazı dilinin Tanzimat’tan sonra geçirdiği devirleri bir bütün halinde, 1932’de toplanan I. Türk Dili Kurultayı’nda, bu konuda hazırladığı bir bildiriyle ele almıştır.⁸⁶ Ali Canip yazısının girişinde divan edebiyatının nesir ve nazımın kelime oyunlarına dayanan bir hüner edebiyatı olduğunu, Türk milletinin neşelerini, matemlerini, Türk dilinin

⁸² Yöntem, Ali Canip, “Arapça Kelimelerde Millî Dehamız”, *Çınaraltı*, nu. 21, 27 Birincikanun 1941, s. 12.

⁸³ Fransızca olan levantenin karşılığı *Türkçe Sözlükte*, “1. Yakın Doğuda yerleşmiş veya evlenerek soyu karışmış Avrupa asıllı kimse. 2. Levantene özgü olan .”anlamlarına geldiği şeklinde karşılık bulmaktadır. (*Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 1988.)

⁸⁴ Yöntem, Ali Canip, “Dilde Zenginlik”, s. 7.

⁸⁵ Yöntem, Ali Canip, “Bir Dili Zenginleştirenler”, *Çınaraltı*, nu. 33, 21 Mart 1942, s. 7.

⁸⁶ *Birinci Türk Dili Kurultayı (Tezler-Müzakere Zabıtları)*, İstanbul, 1933, s. 354-361.

güzelliklerini, tatlı işvesini bu edebiyatta bulmanın imkânsızlığını anlatmıştır. Buna karşılık halkın öz kurumu olan Âşık edebiyatında, milletin başından neler geçmişse dile getirilmiştir. Âşık edebiyatı, millî varlığın sadık bir aynasıdır. Zaferler, felâketler, ihtilâller, isyanlar, bayramlar, eğlenceler, her şey bu edebiyatın güzel ve tatlı dilinde saklıdır. Ali Canip Yöntem'in Kurultay'da sunduğu bildiride yer verdiği hususlar, kendisinin daha önceki yazılarında dile getirdiği hususların bir özeti şeklindedir.

Kurultay'da, Hüseyin Cahit'in dilde sadelik hareketini kendi kendine gelişen bir hareket olarak göstermesine itiraz eden Ali Canip, bu konuda Edebiyat-ı Cedide taraftarlarının ve Süleyman Nazif'in kendilerine hücumlarını hatırlatır.⁸⁷ Ali Canip, Hüseyin Cahit'in "*Kelimeler, tarihî bir zaruret ve icap neticesinde bir tekâmül ameliyesi olarak dile girerler.*" şeklindeki sözlerine itiraz eder. Edebiyat-ı Cedidecilerin yazı diline giren kelimelerin hiçbir tarihî şart ve tekâmül neticesi olmadığına, eğer öyle olsaydı hâlâ bu kelimelerin dilimizde kalması gerektiğine dikkat çeker.⁸⁸

Ali Canip Yöntem, Türk yazı dilinin gelişimi hakkındaki tespitlerini bir yazı dizisi halinde "Yazı Dili Münakaşaları" başlığıyla *Çınaraltı* dergisinde ele almıştır.⁸⁹ Bu yazılarında, dil hakkında daha önceki fikirleri, Türk yazı dilinin geçirdiği aşamaları, dilimizin sadeleştirilmesi hareketinde karşılarına çıkartılan suçlamaları ve bunların eleştirilerindeki dayanak noktalarını tekrar dile getirmiştir.

Edebiyatı ve dili bir milletin varlığının ve kültürünün bir ifadesi olarak değerlendiren Ali Canip Yöntem, dil konusunda ülkemizde ve Avrupa'daki gelişmeleri bilimsel kaynaklardan takip etmiş ve incelemiştir. Kendisinin işaret ettiği konularda ve ulaştığı sonuçlardaki isabeti, onun yaşadığı çevreyi çok iyi anladığı ve yansıttığı gerçeğini ortaya koymaktadır. İleri sürdüğü fikirlerinde bilimin verilerinden ayrılmamıştır. Onun fikirleri, kendi zamanındaki edebiyatımız, eğitimimiz tarafından kabul görmüştür. Kendisinin sanat ve dil hakkındaki fikirlerinin, Cumhuriyet dönemindeki Türk dili ve edebiyatı eğitiminin ilkelerine de yansıdığını görmek bunun en temel göstergelerindendir.

⁸⁷ Yöntem, Ali Canip, "Bir Dili Zenginleştirenler", s. 7.

⁸⁸ *Birinci Türk Dili Kurultayı (Tezler- Müzakere Zabıtları)*, s. 285-290.

⁸⁹ Ali Canip Yöntem'in *Çınaraltı* mecmuasındaki bu yazıların künyeleri şöyledir:

Çınaraltı, nu. 14, 8 İkinciteşrin 1941, s. 8-10; *Çınaraltı*, nu. 15, 15 İkinciteşrin 1941, s. 10-11; *Çınaraltı*, nu. 16, 22 İkinciteşrin 1941, s. 14-16; *Çınaraltı*, nu. 17, 29 İkinciteşrin 1941, s. 15-16; *Çınaraltı*, nu. 18, 6 Birincikanun 1941, s. 14-16; *Çınaraltı*, nu. 19, 13 Birincikanun 1941, s. 11.

2. ALİ CANİP YÖNTEM'E GÖRE TÜRK EDEBİYATI DEVİRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

2.1. Edebî Dönemlerin Sınıflandırılması

Ali Canip Yöntem'in dikkatlerini yoğunlaştırdığı en önemli meselelerden birisi, Türk edebiyatı tarihini ortaya koyan eserlerin düzenlenmesi üzerindedir. Edebiyatımızın tarihî dönemlerini sınıflandıran eserler üzerindeki değerlendirmeleri, bunların edebiyat eğitiminde kullanılabilme yönünden sağlıklı bilgileri içerip içermediklerini ortaya koyma çabası büyük önem taşımaktadır.

Edebiyatımıza ait devirlerin sınıflandırılması ayrı bir sorundur. Bunun farkında olan Ali Canip konuya, bu konuda yapılmış olan sınıflandırma çalışmalarını dikkate alıp değerlendirmek suretiyle yaklaşır.

Ali Canip Yöntem, edebiyat tarihini başlı başına bir bilim olarak görür. Edebiyat tarihimiz de uzun yıllar sürecektir ciddi ve kapsamlı araştırmalara dayanmalıdır. Ali Canip'in edebiyat tarihinin edebî şahsiyetlerin adlarının üzerine kurulmasından çok, devirlerin sosyoloji ve psikoloji biliminin verileriyle belirlenmesi gerektiği şeklindeki fikirleri, yaşadığı dönem açısından önem taşımaktadır.

Türk edebiyatının tarihî devirlerinden bahseden eserler, Cumhuriyet dönemine gelene kadar Osmanlı Türkleri edebiyatını esas kabul etmişlerdir. Böylece Türk edebiyatı denilince Osmanlı edebiyatı anlaşılmıştır. Edebiyatımızda edebiyat tarihi niteliğini taşıyan ilk eser, Abdülhalim Memduh'un 1887'de tamamladığı *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyesi*'dir. Bu eserde, Batılı estetikçilerin fikirlerine yer verilmemiş ve eserin içeriği dar bir kapsamda tutulmuştur. Abdülhalim Memduh'un bu eserinde dikkat çeken önemli bir diğer nokta da, Osmanlı edebiyatının dönemlere ayrılmasıdır. Bu kitapta Osmanlı edebiyatı, "Akif Paşa'ya Kadar" ve "Devr-i Teceddüd" şeklinde iki kola ayrılmıştır. Türk edebiyatını tarihine ait bu sınıflandırmayı Ali Canip de uygun bulmaktadır.

Osmanlı edebiyatını konu alan bir başka önemli eser, Şahabeddin Süleyman'ın ilk bilimsel eseri olan ve idadiler için ders kitabı olarak 1910'da yayımlanan *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'dir. Şahabeddin Süleyman'ın bu eseri içerik olarak Abdülhalim Memduh'un eserine göre daha geniştir. Yazar, estetikle ilgili konularda Fransız estetikçi Eugene Veron ve Emile Fauget'ten yararlanmıştır. Şahabeddin Süleyman, kitabında Osmanlı edebiyatı tarihini üç kısımda ele almıştır. Birinci devre, Aşık Paşa'dan Akif Paşa'ya kadar gelen dönemdir. İkinci devir "Teceddüdât ve Nesir" başlığını taşır. Bu bölümde Akif Paşa'dan Recaizâde'ye kadar birtakım şahsiyetlere yer verilmiştir. Üçüncü devir "Edebiyat-ı Cedide=Son Devir" başlığını

taşımaktadır. Şahabeddin Süleyman'a göre, bu dönem Hâmid edebî devrinin bir devamı olmasına rağmen, aradaki "Fetret-i Edebiye"den dolayı yeni bir devirdir. Bu dönemin üçüncü bir edebî devir sayılmasını haklı gösterecek sebepler ve zemin tam tespit edilememiştir. İlk iki devir için gösterilen sosyal değişimlerden bu devir için söz edilmemesi, yazarın edebî devrileri tespit metoduna uymamaktadır.⁹⁰

Ali Canip Yöntem, Şahabeddin Süleyman'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* adlı eseri için *Servet-i Fünun*'da "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye"⁹¹ başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Ali Canip bu makalesinde, Şahabeddin Süleyman'ın eserinde gördüğü eksiklikleri ve Osmanlı edebiyatını üç bölümde ele alan anlayışını eleştirmiştir. Ali Canip'e göre, edebiyat tarihi denilince edebiyatçıların değil edebiyatın tarihi akla gelmelidir. Yazılan edebiyat tarihleri, sosyoloji ve psikolojiden yararlanmadıkları için bu anlayıştan mahrumdurlar. Edebiyat tarihi müstakil bir bilim olarak, Nef'î'nin devletin çökmekte olduğu bir dönemde o güzel sesi nasıl bulabildiğini ve bu sesin ıstıraplı bir inleme olmadığını tespit etmeli, yenileşme edebiyatımızı hazırlayan ve bizi Batıya yönelten sebeplerin neler olduğunu açıklayan uzun incelemeler olmalıdır. Diğer yandan edebiyat tarihimizde incelenmeye geçecek olan Nedim, Azmizâde Halefî, Sami, Belîğ, Nevres-i Kadîm, Yenişehirli Avni, Kâzım Paşa, Hersekli Arif Hikmet Bey, Cevdet Paşa gibi şahsiyetlerin ve eserlerinin dikkate alınmaması da edebiyat tarihimiz açısından büyük bir eksiklikler.

Ali Canip, Şahabeddin Süleyman'ın Edebiyat-ı Cedide'yi üçüncü bir edebî devir olarak ele almasını, bu eksikliklerin de üzerinde bir hata olarak görür. Ali Canip'e göre, o zamana kadarki Osmanlı edebiyatının biri Doğuya, diğeri Batıya doğru iki hamlesi vardır. Edebî devirlerimiz hakkında bu tür yanlışlıkların sebebi, edebiyatımızın tarihi hakkında etraflı incelemelerin yokluğudur. Şahabeddin Süleyman'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'sini her şeye karşın önemli bulan Ali Canip, genç sanatçıların edebiyatımızın tarihini bilimsel yöntemlerle ortaya koyabilmek için çok emek vermeleri gerektiğinin de altını çizer.⁹²

3. EDEBÎ ŞAHSİYETLER HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

3.1. Tanzimat Edebiyatı Mensupları Hakkındaki Düşünceleri

Ali Canip Yöntem, Tanzimat dönemini kültür alanında Batılılaşmanın önemli bir adımı olarak görmüş, bu dönemi siyasi şartlarla birlikte Batılılaşma hareketinin bir parçası olarak değerlendirmiştir. Dönemin edebî anlayışlarını ise Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ahmet Mithat Efendi ve Samipaşazâde Sezai hakkında kaleme aldığı hatırat ve inceleme türündeki

⁹⁰ Polat, Nâzım H., *Şahabeddin Süleyman*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 133-134.

⁹¹ Yöntem, Ali Canip, "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye", *Servet-i Fünun*, nu. 1018,25 Teşrinisani 1326, s. 91-92.

⁹² Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 91-92.

yazılarında değerlendirmiştir. Bu yazılarda öne çıkan anlayış, adı geçen isimlerin Türk edebiyatının Batılılaşma yoluyla yenileşmesi çerçevesindedir.

Yenileşme dönemi edebiyatımızdaki yeni fikirlerin ve söyleyişlerin edebiyatımıza yeni bir soluk ve heyecan getirdiği bir gerçektir. Tanzimat dönemi edebiyatında edebiyatın amacı toplumsal bir nitelik gösterir. Bu dönemin sonrasında, edebiyat anlayışı dönem dönem farklılaşmıştır. Asıl dikkat edilmesi gereken, Türk edebiyatının Tanzimat dönemi ile birlikte, edebî eserlerde çağdaş uygarlığa ait değerleri yansıtmaya başlamasıdır. Ali Canip Yöntem de, edebiyatımızın çağdaş hayatı dile getiren dönemlere ait ürünlerini edebiyat eğitiminde kullanmaya öncelik verir. Ancak edebiyatımızın Batılılaşma sürecinde çok farklı görüşler ve amaçlara sahne olduğunu da kabul etmek gerekir. Cahit Kavcar, bu durumu şöyle tespit etmektedir:

“Tanzimat’tan sonra yazılmış olan eserler çağdaş uygarlığın bazı değerlerini yansıttığı için bugüne daha çok uyar. Fakat onlar arasında da farklı görüşler ve değişik amaçlar güdenler vardır. Bu durumu çok normal karşılamak gerekir. Çünkü değişiklik, edebiyatın ve genel olarak sanatın önde gelen özelliğidir. Edebiyat devirlere, kuşaklara ve kişilere göre sürekli değişir. Çünkü sanatta değer, eskisine veya başkalarına uymayan yeni bir güzellik yaratmakla gerçekleşir. Birbirlerine benzeyen eserler, haklı olarak taklit ve kopya diye eleştirilir ve beğenilmez.”⁹³

Şinasi’yi, Ahmet Rasim’in *İlk Büyük Muharrirler* adıyla çıkan kitapta yer alan bilgiler çerçevesinde değerlendiren Ali Canip, Namık Kemal hakkındaki düşüncelerini “Her Yönü İle Namık Kemal”⁹⁴ başlıklı yazısında ortaya koymuştur. Yazıda, Namık Kemal’in ailesi, tahsil hayatı, edebî eğitiminin gelişimi, fikirlerinin oluşması ve edebî hayatı hakkında bilgiler yer alır. Namık Kemal’in büyük bir vatanperver, ancak “Türkçülük”le hiçbir alışverişinin olmadığına dikkat çeken Ali Canip, onun “Osmanlıcılık”tan ayrıldığı için Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim gibi hükümdarlara hayran olduğuna dikkat çeker. Namık Kemal’in bir büyük hizmeti olarak ise Abdülhak Hâmid’le birlikte Tanzimat edebiyatını kurmalarını gösterir.

Ali Canip Yöntem, Samipaşazâde Sezai’yi Türk romanında “realist roman”ın babası olmak yönünden takdir etmiştir. Ali Canip’e göre Sezai, Namık Kemal’in bir türlü kurtulamadığı kelime debdebesinden tamamen sıyrılmış olmasa bile, yeni bir üsluba ulaşmış, romanda amacın hayatı ifade etmek ve anlatmak olduğunu anlamış ve gösterebilmiştir. Ali Canip, Sezai’nin *Küçük Şeyler* adlı kitabındaki özelliklerden hareketle, Fransız edebiyatını Alphonse Daudet’ye kadar ulaşan bir tanıma imkânına ulaşmakla Namık Kemal’i geçtiğini

⁹³ Kavcar, Cahit, *Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 4.

⁹⁴ Yöntem, Ali Canip, “Her Yönü İle Namık Kemal”, *Yakın Tarihimiz*, nu. 40, 29 Kasım 1962, s. 3-6.

haber verir. Yazarın vurgulanan önemli bir yönü de, *Sergüzeşt* romanında yaşadığı devrin sosyal yararı olan insan ticaretini acıklı ve canlı bir tablo halinde sunmakla “Romantizm”den sonra “Realizm”i Türk edebiyatına getirmesidir.⁹⁵

Ali Canip Yöntem, Türk şiirinin divan şiirinden tamamen farklı bir estetik anlayışı benimsemediğini ve Türk şiirinde bu anlayışın hâkimiyetinin Abdülhak Hâmid’le gerçekleştiğini tespit etmiştir. Bu sebeple Tanzimat dönemi sanatçıları hakkında en fazla inceleme ve yazı Abdülhak Hâmid hakkındadır. Ali Canip, Abdülhak Hâmid’i Türk edebiyatının yenileşme döneminde büyük bir şahsiyet ve sanatçı, divan edebiyatından Fuzulî, Bâkî, Nef’î, Şeyh Galib gibi şahsiyetler yanında, Batıya karşı övünebileceğimiz şahsiyetlerden biri olarak görür. Ali Canip Yöntem’e göre Abdülhak Hâmid’i hem kendinden öncekilerden hem de zamanındakilerden büyük yapan, edebiyatımızda bir inkılap yapmış olmasıdır. Toplumsal vicdanın şuursuz eğilimleri onun ruhunda şuurlu bir şekle girmiş ve Türk edebiyatı bir inkılap ve bir dâhi kazanmıştır.⁹⁶

Ali Canip, Hâmid’in başarısını biraz da üslubunun anlaşılma olmasına bağlar. O, satırlarındaki anlaşılma güçlüğüyle bile bize her şeyi anlatabilmiştir. Hâmid, “*İnsan bazı kere hatırına gelen bir hayali tanıyamaz; o kadar güzeldir. Zihninden uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir; kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir.*” sözleriyle, ruhi hallerin billurlaştırıldığı derecede mahiyetini kaybedeceğine işaret eder. Bu da, “kalbî söyleyiş”in yanında “zihnî söyleyiş”i ortaya çıkarmaktadır. “Kederim var” derken “zihnî söyleyiş” ortaya konulmakta, bir hale ait bilgi verilmekte; “ah” denildiğinde ise “kalbî söyleyiş” ifade edilmiş olmakta ve çok daha derin şeyler anlatılmaktadır.

Abdülhak Hâmid’i büyük yapan unsurlardan biri olarak da *Makber*’deki tezatları gösteren Ali Canip, bu durumu Hâmid’in şairliğinin ve dehasının bir ifadesi olarak gösterir. Hâmid’le birlikte edebiyatımızın söyleyiş tarzını bulduğunu düşünen Ali Canip, Hâmid’in “kalbî söyleyiş”i sanatının temeli haline getirdiğini ve bunun anlaşılma ve hissedilmeye başlandığını söyler. Daha sonra Muallim Naci ile “zihnî söyleyiş”in duygu ve düşüncenin anlatımında esas kılındığını, böylece şiirin tekrar adiliğe düştüğünü de tespit etmektedir. Edebiyat-ı Cedide içinde Cenap ve Tevfik Fikret müstesna, şiirde kalbî söyleyişe yaklaşan şairler yoktur. Ali Canip, zihnî söyleyişin estetik düşüncüyü zayıflatmış düşündüğünden, şiirimizde Hâmid anlayışının ve üslubunun devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

⁹⁵ Ali Canip Yöntem Samipaşazâde Sezai hakkındaki bu düşüncelerini, Fazıl Yenisey’in *Sergüzeşt* romanını sadeleştirerek yayınladığı 1963 tarihli baskının önsözünde ifade etmiştir. (Bkz. Sevgi, Ahmet - Özcan, Mustafa, *Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Konya, 1995, s. 525-526.)

⁹⁶ Yöntem, Ali Canip, “Hâmid Şair”, *Türk Yurdu*, C. 4, 26 Mart 1329 (8 Nisan 1913), s. 402-413.

Ali Canip Yöntem, Abdülhak Hâmid'in olumsuz özelliklerine de işaret etmiştir. Onun başlıca zaafı, sistemden mahrumiyetidir. Hâmid yazarken kendi yazma usulünden başka bir örneğe itibar etmemiş, kendi üslubunun esas aldığı "kalbî söyleyiş"e rağmen, Türkçeyi şekil itibarıyla işleyememiştir. Hâmid'i başına buyruk bir sanatçı olarak değerlendirir. Hâmid'in eserlerinde aruz vezninin zararlarını kaldırmaya imkân bulamadığını, eserlerinin baştanbaşa metafizik unsurlarla dolu olmak yanında imaleler ve ifade bozuklukları ile birlikte anıldığını işaret etmiştir.

Ali Canip'in Hâmid hakkındaki düşünceleri aradan geçen zamana rağmen pek değişmemiştir. Hâmid hakkında sonraki dönemlerdeki değerlendirmeler, ilk değerlendirmelerle tezat oluşturacak unsurlar taşımaz, aksine yeni tespitler getirir. Bunlar, Hâmid'in büyük bir şair olmasına rağmen, onun hakkında aşırılığa varan övgülerin de gerçeği yansıtmadığı ve Hâmid'in Hugo ve Sheakspeare'den fazlaca istifade ettiği şeklindedir.⁹⁷ Ali Canip Yöntem, Hâmid'in okumayan bir adam olduğu fikrine katılmaz. O, Doğu tasavvufuna ve edebiyatına yabancı kalmamış, diğer taraftan da Sheakpeare, Fransız klâsiklerinin ve Fransız romantiklerinin tesirleri kendisinde birbirine karışmış bir haldedir.

Ali Canip, Hâmid'i "Makber" şiirindeki özellikler yoluyla, Türklerdeki düşünce kabiliyetinin bir temsilcisi veya simgesi olarak kabul eder. Ruhun ince detaylarını zihnin kurutucu müdahalesinden kurtararak gösterebildiği için de Hâmid'e bir tür filozof demek ister. Ali Canip'e göre, "Makber" sistematik kuru bir felsefe kitabı değil, bir yaratıcı kudret, canlı bir filozof görüşüdür. Ali Canip, Hâmid'in insan ruhunu anlatmada gösterdiği bu başarıyı halk edebiyatında ancak Yunus Emre'nin başarabildiğini, Hâmid ile Yunus Emre'nin edebiyatta kendi tarzlarının en büyük temsilcileri olduğunu vurgulamıştır.⁹⁸

Ali Canip Yöntem, bir yenilik olarak pastoral şiirin edebiyatımıza Hâmid ve *Sahra* ile girdiğine dikkat çeker.⁹⁹ Bu tür şiirlerde kırların, köylerin, tarlaların güzellikleri resmedilmiştir. Divan edebiyatında pastoral şiir yoktur. Kasidelerin başında rastlanan ve tabiatı tasvir eder gibi görünen "bahariye", "şitaiye" gibi şeyler pastoral bir amaç ile kaleme alınmamıştır. Nedim dışında, divan şairlerinde somut ve canlı tabiat tasvirlerine rastlanmaz. Hâmid'in *Sahrası* pek kuvvetli bir manzume olmamakla birlikte bir ilk deneme olduğundan şiirimizde yeni bir ufuk açmıştır. Bu durum, Hâmid'le birlikte Türk şiirinde ortaya çıkan büyük değişimlerden biridir. Hâmid'den sonra şairler şiirlerinde tabiat unsurunu çok daha zengin biçimde işlemişlerdir.

⁹⁷ Yöntem, Ali Canip, "Abdülhak Hâmid", *Milli Mecmua*, nu. 32, 1 Mart 1341, s. 530.

⁹⁸ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 530.

⁹⁹ Yöntem, Ali Canip, "Abdülhak Hâmid Tarhan", *Aylık Ansiklopedi*, nu. 10, Şubat 1945, s. 314-316.

Ali Canip Yöntem, Türk edebiyatına katkısı büyük olan şahsiyetlerden birisi olarak da Ahmet Mithat Efendi'yi görmüştür. Ahmet Mithat'ı ülkede okumayı yaygınlaştırmak, gelecekte ümitli ve çalışkan olmak yönlerinden takdir etmiştir. Ali Canip'e göre, Ahmet Mithat Efendi hemen her konuda yazı yazması, divan edebiyatının hasmı olması, Edebiyat-ı Cedide hareketine karşı çıkışı yönlerinden Türk edebiyatında ayrı bir yer kazanmış, büyük bir iş başarmıştır. Ali Canip, halk adamı olan Ahmet Mithat'ın bir edebiyat adamı olamamasına rağmen, Türk halkına okuma zevki vermekle çok büyük bir iş yaptığını işaret etmiştir.¹⁰⁰

Ali Canip Yöntem'in, hakkında yazılar kaleme aldığı Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden birisi de Muallim Naci'dir. Şair hakkındaki ilk yazılar, *Donanma Mecmuası*nda 1915'de bir seri halinde kaleme alınmıştır.¹⁰¹ Muallim Naci hakkındaki diğer yazılar, 1944'te yazılmıştır.

Muallim Naci, fikirleri ve estetik anlayışıyla Ali Canip Yöntem'in üzerinde en fazla etkisi olan şahsiyetlerden birisidir. İlk edebî eğitimini Muallim Naci'den alan Ali Canip¹⁰², Muallim Naci'nin edebiyatımızda yanlış anlaşılmasına razı olmamış, yazılarıyla şairi olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün halinde ortaya koymak ihtiyacını hissetmiştir. Ali Canip'in yazılarında, "Namık Kemal-Hâmid-Recaizâde Ekrem Mektebi"nin karşısında yer alan anlayışın bir temsilcisi olarak bilinen Muallim Naci hakkındaki yanlış hükümleri ve anlayışları izah etmek gayreti öne çıkmaktadır. O, bu konudaki düşüncesini, "*Hâmid, Kemal ve Ekrem* 'le '*Garb Mektebi* ' teyyüd ettikten sonra *Tercüman-ı Hakikatın* teksîf ve takrîr ettiği '*Şark Mektebi* 'ne avdet temayülleri Muallim Naci'nin şahsına izafe etmek madalyonun bir tarafını görmekten daha büyük bir zühûlün eseridir.

"¹⁰³ sözleriyle ifade etmiştir.

Ali Canip, Muallim Naci'nin "yeni edebiyat" geleneğine karşı ve "eski edebiyat" geleneğinin kararlı bir savunucusu şeklinde gösterilmesini tam olarak doğru bulmaz. Muallim Naci'nin yenilik çevresine çok yabancı olmadığını, hatta bu çevreyi taklit ettiğini ifade eder. Ali Canip, Muallim Naci'yi "Şark Mektebi"nin ileri gelen bir temsilcisi olarak tanınmasının aslında şairin içinde bulunduğu şartlardan kaynaklandığını düşünür. Muallim Naci'nin Racine'den,

¹⁰⁰ Yöntem, Ali Canip, "Ahmet Midhat:Himmeti ve Hizmeti", *İstanbul*, nu. 27, 1 İkincikanun 1944, s. 4-5.

¹⁰¹ Bu yazıların künyeleri şöyledir:

-“Türk Edebiyatının Tarihi Derslerinden: Fetret Hengamesi ve Muallim Naci-I-, *Donanma Mecmuası*, nu. 89-40, 26 Mart 1331 (8 Nisan 1915), s. 634.

-“Türk Edebiyatının Tarihi Derslerinden: Fetret Hengamesi ve Muallim Naci-II-, *Donanma Mecmuası*, nu. 89-41, 2 Nisan 1331 (15 Nisan 1915), s. 653-654.

-“Türk Edebiyatının Tarihi Derslerinden: Fetret Hengamesi ve Muallim Naci-III-, *Donanma Mecmuası*, nu. 89-42, 9 Nisan 1331 (22 Nisan 1915), s. 666.

¹⁰² Sadeddin Nüzhet, *Ali Canip Hayatı ve Eserleri*, s. 6.

¹⁰³ Yöntem, Ali Canip, "Fetret Hengâmesi ve Muallim Naci", "*Donanma*", nu. 88-40, 8 Nisan 1915, s. 634.

Corneille'den' Manyard'dan' Parny'den, Béranger'den, Victor Hugo'dan, Lamartine'den, Alfred De Musset'den, Sully Prudhomme'den başarıyla tercüme ettiği eserleri işaret ederek, Naci'nin Batı edebiyatını tanıdığını ve Batı estetiğine yabancı olmadığını gösterir.

Muallim Naci'nin nazım dilindeki hüneri, “Şark Mektebi”nin nüktelerine vâkıf olması, yeniden canlanma çabasına giren divan şiiri geleneğinin önderi ve üstadı olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Ali Canip, Edebiyat-ı Cedide hareketiyle Avrupai edebiyatın hâkimiyetini ilan etmesinden memnun olmasına rağmen, Muallim Naci'ye haksızlık yapıldığına inanır.¹⁰⁴ Devirler ve sanatçılar hakkında önyargıyla hüküm vermenin yanlış olacağına dikkat çeken Ali Canip, bir sanatçı hakkındaki hükümlerin objektifliğinin ancak onunla ilgili bilgilerin sağlıklı bir anlayış ve mantıkla değerlendirildikten sonra mümkün olabileceğine inanmaktadır:

“...Garp mektebinin genç zihinlerde takarrurunu ve edebî âmmemizin yeni zevke doğru temâyülünü husule getirdiği için bu noktadan pek faydalı olan şu mücahedede bir kusur da vardı. Bizzat Cahit'in itiraf ettiği bir kusur Naci'nin böyle sinirlere dokunacak surette medh ve ıtra edilmesinden mütevellid asabilikten doğdu. Artık Naci'ye tettebbua layık olmayan bir muzır şahıs diye bakılıyor, hele ona 'şair' sıfatını verenlere derhal cahil deniliyordu. Bu hususta 'dogmatist' olmuştuk.

Şimdi sinir hastalığı geçti, çünkü Şark Mektebinin akîm çığırını ihyâya yeltenecek kimse yoktur; binaenaleyh Muallim Naci'yi göklere çıkarmayacağımız gibi birdenbire çamurlara da atmayarak tettebbu edebileceğiz.”¹⁰⁵

Ali Canip Yöntem, Muallim Naci'de Hâmid tesirine de dikkat çeker. Estetik tercih bakımından ifadedeki ruha değil söyleyiş tarzına değer veren Muallim Naci, üslup itibarıyla “Telâtum”, “Hamîyet” gibi manzumelerinde Hâmid söyleyişinden örnekler vermiştir. Naci'nin şiirleri, eski-yeni tartışmalarından önce Recaizâde tarafından takdir edilmiş, *Takdir-i Elhan*'a da alınmıştır. Onun şiirlerindeki “hikmet yapmak” arzusu da bir kusur olarak görülebilir. Nazım dili için titizlik göstermesi, berrak, pürüzsüz bir nesir dili, imlaya gösterdiği hassasiyet, Muallim Naci'nin kendi hesabına ve Türk edebiyatı adına sayılabilecek olumlu özelliklerdendir. Ali Canip, Muallim Naci'nin muhiti itibarıyla talihsizlik yaşadığını ve şairin fetret döneminin bir kurbanı olduğunu düşünür:

¹⁰⁴ Ali Canip, Muallim Naci hakkında verilen hükümlerde, onun değerlendirilmesinden çok çevresi hakkındaki değerlendirmelerin ona izafe edildiğini *Yeni Mecmua*'nın 66 nr'lı ve 26 Teşrinievvel 1918 tarihli nüshasında yayınlanan “Tercüman-ı Hakikat Edebiyatı” başlıklı makalesinde de dile getirir. Bu yazısında da Ali Canip, “Fetret Hengamesi ve Muallim Naci” başlığıyla yayınlanan makalesindeki düşüncelere temas etmiş, Muallim Naci'yi kendi çevresinin şartları içinde objektif bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır.

¹⁰⁵ Yöntem, Ali Canip, “Türk Edebiyatının Tarihi Derslerinden: Fetret Hengamesi ve Muallim Naci-I-“, s. 634.

“Fetreti yapan Naci’nin şahsı değildir; zaten hiçbir toplumsal hadise yoktur ki ferdin keyfiyle tahaddüs etmiş olsun... Naci’ye gelince: Devam eden bu eski hareket onu kendisi için herkesten daha kuvvetli bir müdür buldu: Garp edebiyatlarının kıymet ve ehemmiyetini anlayan nefis tercümeler yapan, hatta bu tarzda şiirler yazmaya başlayan Ateşpâre sahibi birden manasızlıklar içine yuvarlandı; demek oluyor ki bir fetret varsa en zavallı bir kurbanı Naci’dir. Onu herhalde etrafını alan Nâzımî’l-Hikemler, Hayret Efendiler, Şeyh Vasfi Efendiler gibi bedîi zevkten mahrum, edebiyatın ne demek olduğunu takdirden âciz adamlarla bir tutamayız.”¹⁰⁶

Ali Canip Yöntem, Muallim Naci hakkında 1918’den sonra uzun süre yazı kaleme almamıştır. 1944’de şair hakkında birer ay arayla altı yazı daha yazmıştır.¹⁰⁷ Bu yazılarda dikkat çeken, şairin biyografisi hakkında daha önceki yazılarda olmayan bilgilerin verilmesidir. Diğer taraftan aradan geçen zaman içinde Muallim Naci hakkında olumlu-olumsuz fikirlerin netleşmesi sayesinde, Ali Canip de değerlendirmelerinde daha kapsamlı ve doğru tespitlere ulaşma imkânını bulmuştur.

Ali Canip “Muallim Naci”¹⁰⁸ başlıklı yazısında, şairin üslup bakımından Türkçenin kurallarına uyarak devrin gençleri için örnek olan bir şahsiyet olduğuna işaret eder. Onun bu özelliğine en çok yaklaşan şairin Nailî olduğunu söyleyen Ali Canip, Tevfik Fikret’te görülen ifade doğruluğunun, nazım ustalığının ilk izlerinin Naci’nin üslubunda ve *Tercüman-ı Hakikat* sayfalarında olduğunu dikkat çeker. Muallim Naci, devrinde sade nesrin en güzel örneklerini vermiş, makalelerinde de doğal ve sade bir dille yazılması gerektiğini ileri sürmüştür. Sağlam dili ile kendisinden sonraki nesilleri etkilemiştir.¹⁰⁹

Ali Canip Yöntem, Muallim Naci hakkında çıkan “Naci’nin önceleri eski edebiyat taraftarı iken sonradan İstanbul’a gelince Ahmet Mithat’ın irşadiyle yeni Avrupalı edebiyat türlerine iltifat ettiği” şeklindeki düşüncelerin yanlış olduğunu belirtir. Muallim Naci, daha Sakız’da iken *Tercüman-ı Hakikat*’a gönderdiği “Şâm-ı Garîban”, “Kuzu”, “Nusaybin Civarında Bir Vadi” gibi divan edebiyatı zevki dışında yeni bir zihniyetle kaleme aldığı şiirler

¹⁰⁶ Yöntem, Ali Canip, “Türk Edebiyatının Tarihi Derslerinden: Fetret Hengâmesi ve Muallim Naci-III”, s. 666.

¹⁰⁷ Bu yazıların künyeleri şöyledir:

“Muallim Naci, İstanbul, nu. 11, 1 Mayıs 1944, s. 7-9.

“Muallim Naci: Hayatı-Ahlakı”, İstanbul, nu. 14, 15 Haziran 1944, s. 8-9.

“Muallim Naci, Sakız Dönüşü”, İstanbul, nu. 16, 15 Temmuz 1944, s. 9-10.

“Muallim Naci “Tercüman-ı Hakikat”te”, İstanbul, nu. 19, 1 Eylül 1944, s. 4-6.

“Muallim Naci: Takdir-i Elhan ve Demdeme Gürültüsü”, İstanbul, nu. 20, 15 Eylül 1944, s. 2-3.

“Muallim Naci: Edebî ve Şahsî Değeri”, İstanbul, nu. 22, 15 Ekim 1944, s. 3-5.

¹⁰⁸ Yöntem, Ali Canip, “Muallim Naci”, s. 7-9.

¹⁰⁹ Filizok, Rıza, a.g.e., s. 10.

yazmıştır. Bu da, şairin yeni edebiyat anlayışına uygun ve pek güzel şiirlerinden çoğunu Ahmet Mithat'la tanışmasından sonra değil daha önce kaleme aldığını göstermektedir.¹¹⁰

Ali Canip, Muallim Naci ile Recaizâde arasındaki edebî tartışmalara da değinmiştir. Recaizâde Ekrem, Muallim Naci'nin "Kuzu" şiirini "vuzuh"a, "Feryat" şiirini "doğallık"a, "Hamiyet"ten bir parçayı "güzel mübalağa"ya örnek olmak üzere *Talim-i Edebiyat*'a almıştır. Bu durum, Recaizâde'nin önceleri Muallim Naci'nin şiirlerini beğendiğini göstermektedir. Recaizâde daha sonra "Zemzeme Mukaddimesi"nde Naci'ye eleştiriler yöneltir. Menemenlizâde Tahir Bey'in *Elhan* adlı şiir mecmuası için Recaizâde'nin kaleme aldığı "Takdir-i Elhan" adlı risalede Muallim Naci'nin sanatı kötülenir ve onunla alay edilir. Muallim Naci, *Saadet* gazetesinde *Demdeme* adıyla yayınlanan yazı dizisiyle Recaizâde'nin ithamlarına cevap vermiştir. Muallim Naci, Recaizâde'nin *Zemzemesini* alaya alan yazılarından pişmanlık duyduğunu öğrencilerinden Ahmed Rasim Bey'e ifade etmiştir. Bu tartışmalar, Recaizâde'nin Muallim Naci'ye karşı büyük bir kin beslemesine ve hükümeti devreye sokarak Naci'nin yazılarını yasaklatmasına sebep olmuştur.¹¹¹

Muallim Naci'yi tanıyanların birçoğu onu saygıyla anmaktadır. Bunlardan birisi de, öğrencilerinden biri olan Ahmet Rasim'dir:

"...Halbuki Naci cidden nezihü'l-ahlak idi. Top, esmer çehresi üzerinde daima müteyakkız duran şehla gözlerinin ikide birde yan bakışları mutlaka tebessümler, bazen kıs kıs gülüşlerle mürafik bulunurdu. Ağzından mugayir-i edeb elfazdan ne birinin sâdır olduğunu işittim, ne de tefevvüh olduğunu bir başkasından duydum..."¹¹²

Ali Canip, Cenap Şahabettin'in de Muallim Naci'den ne zaman söz edilse, "Fakirdi, fakat kıyafeti son derece temiz ve düzgündü; ahlaki şüphe yok kıyafetinden daha temizdi." sözleriyle onun efendiliğini dile getirdiğini söyler.

Ali Canip gerek çevresindeki dostlarından, gerekse okuduğu kitaplardan edindiği bilgilere göre, Muallim Naci'nin bilim sahibi, mütevazı ve gururlu bir insan olduğuna dikkat çeker:

"Merhum aziz dostum, Meskukatçı Tevhit Bey, Naci'nin talebesindendi. Daima tekrar ederdi: "Mektepte Muallim Naci Efendi derecesinde hiç kimse bizi müstefid edememiştir. Hem vakûr, hem mütevazı tavrıyla kalplerimize nüfûz ederdi. Edebiyat ve inşâ derslerinde en hurde noktalar noktalar üstünde durur, takrir esnasında ne

¹¹⁰ Yöntem, Ali Canip, "Muallim Naci "Tercüman-ı Hakikat"te", s. 4-6.

¹¹¹ Yöntem, Ali Canip, "Muallim Naci: Takdir-i Elhan ve Demdeme Gürültüsü", s. 2-3.

¹¹² Yöntem, Ali Canip, "Muallim Naci Tercüman-ı Hakikat'te", s. 4-6.

somurtur, ne güler, her zaman mütebessim görünen çehresiyle biraz şehlâca yan yan bakar, kendini hem saydırır, hem sevdirdi.

*Bunlar benim işittiklerim. Naci hakkında okuduklarım da daima onun iyi ahlakını göstermektedir. Tercüman-ı Hakikat'te, Saadet'te, Mecmua-ı Muallim'de hayli manzumeleri, Naci'ye nazîre ve tahmisleri intişar etmiş olan merhum Besim Bey, üstat Mahmut Kemal İnal'e vaktiyle gönderdiği bir mektupta diyor ki: "Naci, halûk, laubali, beşûş, melih, hayırhah, rahimü'l-kalb, sahi, şeci, vefadar, hukukperver, deryâdil, halen fakir, kalben ganî, vaziyeten muhtaç, teb'an müstağnî, hilkaten meftûn-ı meâlî, bütün mean-ı şamilesiyle afîf, zevâhirdeki taksîr-i kesirine rağmen râbûta-i din ve imandaki ikâmî müsellemler bir mümin-i sâfi-sîret idi."*¹¹³

Ali Canip, Muallim Naci'yi edebiyatımızda layıkıyla tanınmayan, hakkındaki yanlış hükümlerin fazla olduğu bir şahsiyet olarak değerlendirir. Şairin eski edebiyat geleneğinin tutucu bir temsilcisi olmak, Batı edebiyatından ve yenilik düşüncesinden haberdar olmamak, kişiliğinde olumsuz birçok davranışları barındırmak gibi anlayışlarla itham edilmesinin yanlışlığını göstermeye çalışır. Edebiyatta yenilik taraftarı olmak ve Batı edebiyatı hakkında malûmat sahibi olmak bakımından dönemindeki önde gelen şahsiyetlerden geri kalmadığını, dil tercihi ve dilin kurallarına uymada gösterdiği titizlik bakımından dönemindeki birçok şahsiyetten ileride olduğunu göstermeye çalışmıştır. Edebiyat-ı Cedidecilerin gençlik dönemlerinde şiir eğitimlerini alırken üstatlarının Muallim Naci olduğuna dikkat çeken Ali Canip, bu isimlerin ileride şairin karşısında olmalarının bütün sebebinin şairin kendisinden kaynaklanmadığını düşünmektedir.

3.2. Edebiyat-ı Cedide Mensupları Hakkındaki Düşünceler

Ali Canip Yöntem, giriştikleri "Millî Edebiyat" hareketinde, karşılarında en güçlü edebî hareket olarak gördükleri Edebiyat-ı Cedide'ye, etkisi gittikçe azalan divan edebiyatından daha fazla eleştiri yöneltmiştir. Ali Canip Yöntem ve arkadaşlarının *Genç Kalemlerde* "Millî Edebiyat" meydana getirmek çabalarına, ya bu düşüncüyü kabul etmeyerek eski edebiyat geleneğini devam ettiren ya da Edebiyat-ı Cedide geleneğine mensup olanlar tarafından büyük tepkiler gelmiştir.¹¹⁴ Bu tartışmalar, "Dün ile Bugünün Mücadelesi" şeklinde *Genç Kalemlerin* sayfalarında çeşitli boyutlarıyla sürekli yer almıştır.

¹¹³ Yöntem, Ali Canip, "Muallim Naci: Edebî ve Şahsî Değeri", s. 3-5.

¹¹⁴ Ali Canip Yöntem ve arkadaşlarının *Genç Kalemlerde* ortaya koydukları "Yeni Lisan" ve "Millî Edebiyat" anlayışına Edebiyat-ı Cedide mensuplarından en şiddetli tepki Cenap Şahabettin'den gelmiştir. Ali Canip'in Cenap'la girdiği polemikler *Hak* gazetesi ile *Genç Kalemler* sayfalarında olmuştur. Ali Canip Yöntem, Cenap Şahabettin'le giriştikleri edebî polemikleri daha sonra *Millî Edebiyat Meselesi* ve

Hüsün ve Şiir dergisinde “Takaza-yı Edebî”¹¹⁵ başlığı altında, o günün edebiyatla uğraşan gençlerine Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Mehmed Rauf hakkındaki düşünceleri sorulur. Ali Canip’in bu soruşturmaya hem kendi adıyla hem de “Yekta Bahir” mahlasını kullanarak gönderdiği iki mektupla katılır. Ali Canip’in, kendi adıyla gönderdiği mektupta şunlar yer alır:

“Tevfik Fikret az hisseden, düşünen, iyi düşünen, düşündüklerini bize en hatasız nakleden bir şairdi; bugün “öldü!” diyorlar. Eğer son eserlerini okumuş olsaydım buna kani olmayacaktım; çünkü bir sanatkâra henüz bu yaşta ölümü bir türlü yakıştıramıyorum.

Cenap Şahabettin pürrenk ve ahenkli kalemiyle, diyebilirim ki, dünkü ta’azzuv-ı edebîmizin muhayyilesi idi; ne çare ki bugün ya o yazmıyor veyahut ben yazılarını bulamıyorum. Halit Ziya’da, bazan ruhu sıkıcı tasannularıyla beraber her şeyden evvel bir şair kalbi çarpmakta idi. Fakat Nesl-i Ahîr’iyle anladım ki o kalp durmak üzeredir. Mehmed Rauf, benim en sevdiğim, en munis bir hassasiyet-i marîza sahibidir. Ve öyle zannederim ki son yazıları fena bile olsa Eylûl bir nefes-i vâ-pesîn değildir.

Hepsine şâmil bir söz söylemek lazım gelirse diyeceğim ki onların herhalde hoş birer kitâbe-i seng-i mezarları vardır. Fakat şunu pek iyi bilmeliyiz ki bütün bu kitle-i edeb eğer dünkü tarz-ı tahassüs ve tefekkürlerini edebiyatımızın bugünkü gaye-i hayalîsine tevfiik etmeyecek olurlarsa yazsalar bile okunamaz; çünkü artık şiir şekil değil, ruhtur.”

Mektupta, hakkında yorum getirilen şahsiyetlerin hepsi hakkında olumlu düşünceler yer almasına karşın, Ali Canip bu şahsiyetlerin sanat açısından artık ömürlerini tamamladığını düşünmektedir. Artık edebiyatın yeni bir çehreye büründüğü bu çehrenin ifade vasıtası olan dilin de farklı olması gerektiğini düşünen Ali Canip, eserlerin içerik bakımından da sağlam olması gerektiğini belirtir.

Ali Canip Yöntem, “Yekta Bahir” takma adını kullanarak Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Bu şahsiyetlerin etkilenme alanlarına göndermeler yapan Ali Canip, yazar ve şairlerimizin Batıdan aşırı etkilenişlerinden hoşnut değildir:

Cenap Beyle Münakaşalarım ismiyle kitap olarak yayınlamıştır. (Bu eser için bkz. Yöntem, Ali Canip, *Milli Edebiyat Meselesi ve Cenap Beyle Münakaşalarım* (1328-1329), Kanaat Matbaası, İstanbul, 1918.)

¹¹⁵ “Takaza-yı Edebî”, *Hüsün ve Şiir*, c.1, S:1-(9). Böyle bir edebiyat soruşturması bizim edebiyatımız için de bir yeniliktir. Bu sütunda daha önce *Fecr-i Atî*’de görülen isimlerin gönderdiği mektuplar yer almaktadır. Bu isimlerin bahsi geçen şahsiyetler hakkında verdikleri kısa hükümler, hem o günkü değerlendirmelerini yansıtmaları hem de edebiyat tarihinin verdiği hükümlerle büyük ölçüde uzlaşması itibarıyla önemlidir.

*“Fikret’i okudukça Coppée’nin; Halit Ziya’yı okudukça De Maupassant’ın, Cenab’ı okudukça Rodenbach’ın; Rauf’u okudukça Bourget’nin pek hasta ve kadit bir şekl-i mütehavvilini görüyorum zannedirim... Bugün ne onlar yazıyor, ne ben okuyorum... Bir buçuk senedir bazı yeni sadalar işitmeye başladım, fakat bunlarda da pek ziyade arzu ettiğim bir feryâd-ı saf ve hakikatı henüz pek bulamıyorum. İşte o kadar!...”*¹¹⁶

Ali Canip Yöntem, Tanzimat’tan sonra gelişen Avrupai edebiyatın ilk ürünlerindeki farklılığa ve eksikliğe de değinir. Ona göre, yeni edebî anlayışımızın kuruluşunu kuvvetlendiren Fikret, Halit Ziya, Cenap henüz içerik ve üsluplarında “şahsi” ve “vicdani” olma gücüne erişememişler, Batılı yazarlar ve şairlerin seslerini bize aktaran bir tavır sergilemişlerdir. Bunun yanında yeni edebiyatçılarımızda öne çıkan olumlu bir tavır da “beşerî” olmuştur. Avrupai edebiyat, eski edebiyatın hayalî, umumi ahlak öğreticiliğinin aksine, insanı sosyal bir varlık olarak anlatmayı, onu tanımayı öngörür. Bunlar Batıdan gelen özelliklerdir. Ancak bunun kendi tavrımızla, üslubumuzla anlatılması için henüz erkendir. Bir başka ifadeyle, yeni edebiyat henüz bir taklit dönemini yaşamaktadır.

Ali Canip tercihini çağdaşlarından yana kullanır. Tanzimat’tan sonra edebiyatımızda “insani” bir şiir duyulmaya başlanmıştır. Çünkü Fikret, Cenap, Halit Ziya, divan edebiyatından farklı insani bir sese sahiptir. Artık milletimizin ruhunu yansıtacak bir edebiyat ümidi doğmuştur. Ancak bu edebiyatta da bir eksiklik vardır. İnsanî olmakla birlikte bu sanatçılar da halkımızın ruhunu yansıtacak ve sanatçının şahsiyetini yansıtacak orijinallikte değildirlir. Yansıttıkları hava, ortaya koydukları eserlerin Batıdan taklit edildiği hissini uyandırmaktadır.”¹¹⁷

Ali Canip Yöntem, Edebiyat-ı Cedidecilerin edebiyatımızı götürmeye çalıştığı yönü takdir etmekle birlikte, onları özellikle dil konusundaki tutumları ve hayattan kopuk oluşları yönünden eleştirmiştir. Ali Canip, Türk toplumunun tarihî gelişim sürecinde bir önemli bir yer tutan Edebiyat-ı Cedidenin rolünün önemli olduğunu ve vazifesini yerine getirdiğini de kabul etmektedir.

Edebiyat-ı Cedide zümresine bağlı kalemlerin sanat anlayışlarını, şiirlerinden aldığı bölümlerle eleştiren Ali Canip, onların diline, duygusuzluğuna, pesimizmine, kendilerini fevkalade bir varlık gibi göstermelerine hücum eder.¹¹⁸ Bu hücumların hepsinde, bu kalemlerin

¹¹⁶ Yöntem, Ali Canip, “Takaza-yı Edebî”, *Hüsün ve Şiir*, c.1, S:1-(9).

¹¹⁷ Yöntem, Ali Canip, a.g.m.

¹¹⁸ Ali Canip Yöntem’in Avrupai Türk edebiyatında hakkında en fazla değerlendirmelerde bulunduğu şahsiyetlerden birisi Tefvik Fikret’tir. Yazılarında Tefvik Fikret’i yüksek bir şiir ve yüksek bir felsefe meydana getirememek yönünden de eleştiren Ali Canip, Fikret’in ölümünden sonra kaleme aldığı “Tefvik

kendi ruhumuzu kendi dilimizle ifade edebilmekten çok uzak oldukları düşüncesi öncelikli yer tutar.¹¹⁹ Edebiyat-ı Cedideciler yeni bir söyleyiş yakalamalarına rağmen, meydana koydukları eserlerde mana ve söyleyiş tarzı olarak hâlâ Batıdan birtakım sanatçıların taklitçisi olmaktan öteye geçememişlerdir.¹²⁰

Ali Canip Yöntem edebî eserin bir ahlaki anlayışın temsilcisi olmasına ve doğrudan eğitici bir amaç taşımasına karşı olsa da, eserin özünde okuyucuya dönük estetik ve ahlaki bir eğitime sahip olduğunu kabul eder.¹²¹ Diğer taraftan, Nabizâde Nâzım'ın bazı küçük

Fikret" başlıklı yazısında, şairle ilgili eleştirilerini yumuşatmıştır. Ancak bu durum, Ali Canip'in Fikret'le ilgili düşüncelerini tamamen değiştirdiği anlamına gelmez. Ali Canip, şiirlerinde dile getirdiği yüksek fikirleri Tevfik Fikret'in kendi hayatında yaşayamamasına üzülmüştür. Ali Canip Yöntem'in doğrudan Tevfik Fikret'i konu alan üç tane yazısı olup, bu yazılarını Cumhuriyet'ten önce kaleme alınmıştır. Bu yazılar şunlardır: Ali Canip Yöntem, "Halûk'un Defteri ve Bugünkü Fikret", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 5, 1 Haziran 1327, s. 86-92, Ali Canip Yöntem, "Hâmid-Fikret", *Türk Yurdu*, nu. 37, 26 Mart 1329, s. 678-688, Ali Canip Yöntem, "Tevfik Fikret", *Muallim*, Nûsha-i Mahsûsa, 133, s. 461-462.

¹¹⁹ Ali Canip "Halûk'un Defteri" şiirindeki;

*Koşan elbet varır, düşen kalkar
Kara taştan su damla damla akar*

.....
*Adem evlâdı bıkmamış cidden
Ne ezilmek, ne hakkı ezmekten!..*

şeklindeki söyleyişleri eleştirir. Ali Canip Yöntem, bunların ancak Fikret ve nesline yakışacak, hastalıklı bir neslin ifadesi olabileceğini ifade eder. Edebiyatımız, Servet-i Fünun neslinin elinde öksürüklü bir hastaya, iğrenç bir veremliye dönüşmüştür. İstibdat yüzünden sanatçıların kudretlerini göstermeleri mümkün olamamış, en kuvvetlileri olan Tevfik Fikret bile Coppée'nin kopyacısı olmaktan başka bir şey yapamamış, ibda nedir hatırına bile getirmemiştir. Ali Canip, Batıdaki bu şairlerin şikâyetlerini, karanlıkları, acizliklerini anlatmalarının yine de sanat adına güzellikler ortaya koyabildiğini söyler. Ancak Fikret'in kuvvetten şikâyet eden hastalıklı ruhu yansıtan şiirlerini şiddetle tenkit etmiştir. (Yöntem, Ali Canip, "Halûk'un Defteri ve Bugünkü Fikret", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 5, 1 Haziran 1327, s. 86-92.)

¹²⁰ Ali Canip Yöntem'in bu açıdan eleştirdiği sanatçıların başında Tevfik Fikret gelir. Ali Canip, Edebiyat-ı Cedide'nin en kuvvetli şairi olan Fikret'i, Fransız edebiyatından -özellikle François Coppée'den- âdetâ taklitçilik ölçüsünde etkilenmesi sebebiyle eleştirir. Ali Canip, sanatçıların birbirlerinden etkilenmelerini doğal karşılamasına rağmen, Servet-i Fünuncuların Batılı sanatçılardan etkilenirken, bu etkilenişin sonucunda meydana getirdikleri ürünlere millî bir ruh kazandıramadıklarından şikâyetçidir.

Ali Canip Yöntem'in bu düşüncelerinin aksine, Ahmet Hamdi Tanpınar, Tevfik Fikret'in François Coppée'yi beğenmesinde sadece mizaç yakınlığının değil, ondaki realizm ve o zamana kadar Türk şiirinde olmayan şeyleri söylemesinin etkili olduğunu düşünür. Tanpınar'a göre, Fikret'in "Hasta Çocuk", "Balıkçılar", "Verin Zavallılara", "Küçük Aile", "Tecdîd-i İzdivâc", "Hasan'ın Gazası", "Kenan", "Sezâ" halka yakın ve yaşanan hayattan ilham alan bir edebiyatın örneklerindendir. Tevfik Fikret, bu manzumelerinde içeriği işlerken Coppée'nin etkisinde kalmakla birlikte, asıl yaptığı, konuşma diline yakın ve hayatın her şekline, her manzarasına kolaylıkla uyum sağlayabilecek bir şiir dilini bulabilmiştir. (Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 268-269)

¹²¹ Ali Canip'e göre, eser şekil ve düzenleme açısından bir güzellik tesis etmediği gibi, içerik bakımından da felsefî birtakım düşünceler içermek yönünden adı derecedeki eserler seviyesine inmektedir. Tevfik Fikret daha önce kaleme aldığı "La Dans Serpantin", "Suha ve Pervin" gibi şiirleriyle gerçekten şiiri verebilmiştir. Ali Canip, *Halûk'un Defteri*'ndeki şiirlerinde ise, Nâbî, Sümbülzâde Vehbî üslubunu yansıtmaması sebebiyle şairin kendisinden beklenen tarzdaki söyleyişi ve güzelliği yansıtmadığını ileri sürmüştür. Tevfik Fikret'in *Halûk'un Defteri*'ndeki "Devenin Başı" ve "Halûk'un Defteri" adlı şiirlerinin şairin felsefe yapmaya düşkünlüğünü gösterdiğini söyleyen Ali Canip, bu şiirlerde Fikret'in adı bir felsefe

hikâyeleriyle Samipaşazâde Sezai'nin *Sergüzeşt*'i dışında, son devir hikâyecilerimizin, Halit Ziya ve Mehmed Rauf'un romanlarının toplumsal hayatla alakalı olduğu konusunda şüphelidir. *Aşk-ı Memnu*' başta olmak üzere *Mai ve Siyah* hatta *Eylül* de dâhil olmak üzere Türklüğün tamamen kayıtsız kaldığı "levanten" hayatından başka bir şey göstermemektedir. Bu romanlardaki tipler ve onların sözleri, tıpkı birer kukla ve onların sözleri gibidir. Romanlarda Goncourt'ların, Bourget'nin eserlerinden akseden açık tesirler de olmamalıdır. Ali Canip bu düşünceleriyle, edebiyatımızdaki şahsiyetlerin, model aldıkları isimlerin ve eserlerin etkisinden kurtulamadıkları ve orijinal eserler ortaya koyamadıkları şeklindeki tespitlerini yinelemektedir.

Divan edebiyatı, estetik açıdan bütünlüğe değil de edebî eserdeki mısra, beyit gibi parçalara önem vermiştir. Avrupa edebiyatlarında ise amaç eserdeki bütünlüktür. Ali Canip Yöntem, edebiyatımızda parça güzelliği üzerinde duran estetik anlayışın ancak Edebiyat-ı Cedide dönemiyle hükmünü kaybettiğini belirtir. Bu bakımdan, Tevfik Fikret'in Türk şiirinde yaptığı en büyük işlerden biri olarak beyitçilik anlayışını Türk edebiyatından çıkarıp atmasını gösterir.¹²² Edebiyatımız açısından Batılı estetik değerlere uygun olan bu anlayış daha sonraları, Yahya Kemal'in şiirlerinde, divan şiirinden gelen etkiyle beyitçilik zihniyetinin ortaya çıkmasıyla terk edilme eğilimi göstermiştir. Ali Canip, Yahya Kemal'in şiirinde ortaya çıkan beyitçilik zihniyetine de karşı olmuştur.¹²³ Bu durumun şairin kendisi için hoş görülebileceğini, ancak kendisinden beklenen şiir abidelerini meydana getiremeyeceğini söyler.¹²⁴

yaptığını, âdeta Nâbî'nin ikinci bir *Hayriyesini* kaleme aldığını dileri sürer. Ali Canip'i bu kadar yütksek dozda eleştiriye sürükleyen, Fikret'in II. Meşrutiyet sonrası şiirlerinde gençliğe heyecan verecek, gelecek ümidini aşılayacak ve estetik açıdan da mükemmellik arz edecek şiirler vermediği düşüncesidir.

Ali Canip'in, Tevfik Fikret'in şiirlerinde felsefe yapmaya meyilli olduğu düşüncesini Ahmet Hamdi Tanpınar da tespit etmektedir. Ancak Tanpınar, Tevfik Fikret'in şiirlerinde tefekküre tesadüf etmenin ise pek zor olduğunu düşünür. Buna rağmen Tevfik Fikret'in kendi zamanında ve daha sonraki dönemlerde şiirlerinde ortaya koyduğu fikirler yönünden takdir edilmesini başka sebeplerde aramak lazımdır. Tanpınar'a göre, Fikret'in başarısı, ilk şiirlerinden itibaren bir ıstırapın, bütün bir zümreye hâkim bir ruh halinin, bir bıkkınlığın en sadık aynalarından biri oluşudur. Onun kadar muhitiyle tam bir uyum sergileyen başka hiçbir şairimiz yoktur. (Tanpınar, Ahmet Hamdi, *a.g.e.*, s. 271.)

¹²² Ali Canip, Tevfik Fikret hakkında olumsuz düşünceler ortaya koysa da, onun şairlik gücünü, sanatçılık yeteneğini ve Türk şiirine getirdiği yenilikleri takdir de etmiştir. Hatta Fikret'i, Avrupalı edebiyatımızın en büyük siması olarak görmüştür. Türk şiirine Batılılaşma yolunda arzu ettiği yeniliğin kapısını açan asıl şahsiyetin Abdülhak Hâmid olduğunu ifade eden Ali Canip, Türk şiirini bir sisteme kavuşturan, Türk şiirinden divan şiirinin gül, bülbül, meyhane gibi klişeleşmiş konuları uzaklaştıran ve Türkçe ile aruzu uzlaştıran şair olarak da Fikret'i göstermiştir. Ali Canip, Fikret'i Abdülhak Hâmid'in aksine sistemci bir şair olarak görür ve Fikret'in asıl ünlünün bundan kaynaklandığını ilave eder. Fikret, âdeta nazım dilimizi işleyen ilk şahsiyettir. Fikret'te sistem ve düzen hâkimdir. Bu sebeple, yaşadığı dönemdeki edebiyat âdeta Fikret edebiyatıdır. Cenap da dâhil olmak üzere bütün şairler onu izlemişlerdir. (Yöntem, Ali Canip, "Hâmid-Fikret", *Türk Yurdu*, nu. 37, 26 Mart 1329, s. 678-688)

¹²³ Ali Canip Yöntem, Yahya Kemal'in şiirindeki estetik tavra taraftar değildir. Bunda, Yahya Kemal'in "Türkçülük" anlayışına ve bu anlayış çerçevesinde gelişen edebiyata kayıtsız kalmasının da etkisi olmuştur. Öte yandan Yahya Kemal ile Ömer Seyfettin'in birbirleri hakkındaki olumsuz düşünceleri de, Ali Canip'in Yahya Kemal hakkında olumlu düşünceler geliştirmesine engel olmuştur. Yahya Kemal'in, Ali Canip ve arkadaşlarının üslup ve içerik bakımından çok fazla eleştirdikleri divan edebiyatının

Ali Canip Yöntem, Edebiyat-ı Cedide'nin Türk edebiyatının Batılılaşmasında önemli bir aşama olduğunun, başta Fikret olmak üzere, bu dönem sanatçılarının edebiyatımıza yeni bir soluk getirdiklerinin farkındadır. Kendisinin *Genç Kalemlerden* itibaren yazılarına bakıldığında, bu hareket hakkında verdiği hükümlerin fazla bir değişiklik göstermediği de bir gerçektir. Ali Canip 1929'da kaleme aldığı "Servet-i Fünun'un Rolü"¹²⁵ başlıklı yazısında, Edebiyat-ı Cedide'nin Şinasi ile başlayan Avrupaî edebiyat eğilimini olgunlaştırdığına işaret eder. Tevfik Fikret şiirde, Halit Ziya nesirde Avrupai zevki kurmuşlardır. Edebiyat-ı Cedide'den sonra hâlâ eski edebiyat nazım şekilleriyle şiirler yazılsa da bunlar fazla bir değer ifade etmezler. Ali Canip Yöntem, Edebiyat-ı Cedide'nin önemini, "...*Servet-i Fünuncular, Türk milletinin Garplılaşmak ihtiyacını temin etmeleri, daha sarıh bir tabirle Garp edebiyatı tekniğini memlekette kuvvetlendirmiş olmaları itibarıyla mühim bir mevki kazanmışlardır.*"¹²⁶ sözleriyle açıklamıştır.

estetikinden hareket eden anlayışının da şair hakkındaki bu olumsuz tespitlerin ortaya konulmasında etkili olabileceği kabul edilmelidir.

¹²⁴ Yöntem, Ali Canip, "Yeni Edebiyat İçinde Eski Estetik Zihniyet", *Hayat*, S:122, 28 Mart 1929, s. 342-343.

¹²⁵ Yöntem, Ali Canip, "Servet-i Fünun'un Rolü", *Hayat*, S: 128, 9 Mayıs 1929, s. 462-463.

¹²⁶ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 462-463.

III. BÖLÜM

1. EĞİTİM PROGRAMI

Eğitimin felsefesinin ya da felsefelerinin varlığı genel kabul görmekle birlikte, eğitimin özel alanları olan bilim kollarında da ayrı ayrı felsefelerin olacağı düşünülür. Bu açıdan bakınca, Türk dili ve edebiyatı alanının hedefini belirleyen bir yaklaşımın olduğu varsayılır.

Edebiyat sanatı, doğrudan dille, kültürle bağlantılı olması yanında, felsefi değerler sistemini de barındırmakta ve estetik güzellik kavramını içermektedir. Edebiyat, bir öğretim alanı olarak ele alınmış, bir bilgi alanı olarak da değişik felsefi anlayışlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Eğitim felsefesini oluşturan düşünce akımları fazla olmakla birlikte, bunlardan üçü, Türk eğitim sisteminde de çok önemli bir yere sahiptir:

1. Değişmeyen doğruları bulma anlamındaki İdealizm,
2. Bilgiyi keşfederek kullanmayı hedefleyen Realizm,
3. Deneysel araştırmayı, keşfederek bulmayı amaçlayan Pragmatizm

Eğitim felsefeleri dikkate alındığında Türk dili ve edebiyatı dersinin felsefi yaklaşımı birbirine paralel yürüten üç alandan oluşmaktadır:

1. Dil ve edebiyatla ilgili bilimsel bilgi,
2. Dil ve edebiyatta uygulanan etik ve estetik değerler,
3. Dil ve edebiyattan sağlanan, dilin kullanımı ile ilgili pratik yarar.¹

1.1. Eğitimde Program

Eğitim programı, bir toplumun eğitim amaçlarına ulaşabilmek için eğitim faaliyetlerini belli bir plan çerçevesinde sürdürme amacının bir yansımasıdır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren toplumların eğitime verdikleri önem ve eğitim felsefesine temel olacak felsefi akımların ortaya koydukları sonuçlar göz önüne alındığında bu kadar değer verilen insan ve onun eğitiminin sistemsizlik üzerine kurulması da düşünülemez. Bu sebeple toplumlar, eğitim amaçlarına ulaşabilmek için belli esaslar çerçevesinde eğitim programları hazırlama gereği duymuşlardır. Cumhuriyet döneminde eğitim programı karşılığı olarak “müfredat programı”, “öğretim programı”, “ders programı”, “öğretme-öğrenme programı”, “yetişek” vb. isimlendirmeler kullanılmıştır.²

Eğitim programı kavramı değişik şekillerde tanımlanmış ve ilkeleri açıklanmıştır. Fatma Varış, eğitim programını, “*Bir eğitim kurumunun kendisine ait amaçlarla, millî eğitimin*

¹ Cemiloğlu, Mustafa, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10.

² Önder, Namık Kemal, *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, Konya, 1986, s. 53.

amaçlarına ulaşmak için, daha etkili bir öğretme-öğrenme ortamı oluşturmaya yönelik bütün çalışmaları içine alır. Bu program oldukça kapsamlı olup; içerisine, ‘...öğretim, ders dışı kol etkinlikleri, özel günlerin kutlanması, geziler, kısa kurslar, rehberlik, sağlık vb. hizmetler’ girmektedir.”³ şeklinde açıklamaktadır.

Özcan Demirel ise eğitim programını, “öğrenene, okulda ve okul dışında planlanmış etkinlikler yoluyla sağlanan öğrenme yaşantıları düzeneği” olarak tanımlamaktadır.⁴

Eğitim programının ne olması gerektiği ve içeriği hakkındaki bir başka açıklama da Alişan Hızal’a aittir:

“Eğitim programının, herhangi bir eğitim kuruluşunda veya herhangi bir eğitim aşamasında ulusal eğitimin amaçlarını, eğitim kuruluşunun amaçlarını, bu amaçlara ulaşmak için saptanmış öğretim ve ders programlarını, ders içi ve dışı etkinlikleri, içeriğin etkenlikle kazandırılmasını sağlayacak süreç, yöntem ve teknikleri, amaçlara ne dereceye kadar ulaşıldığını kontrol etme işlevine sahip değerlendirme etkinliklerini içerdiğini söyleyebiliriz.”⁵

Hıfzırrahman Raşit Öymen, ders programı terimini şöyle açıklamaktadır: “Ders konularını ve maddelerini toplayan ve öğrenci ile öğretmeni gayeye ulaştıran programa ders programı denir. Öğretmen çocuklara ne öğreteceğini bu programda bulacaktır.”⁶

Türkçe ve Edebiyat programları üzerinde kapsamlı çalışmalar Cumhuriyet döneminde yapılmıştır. Cumhuriyet dönemindeki programlar, tıpkı Cumhuriyet’ten önce olduğu gibi, 1957’ye kadar çok sık değişmiştir. Bu değişikliklerin yapılmasında, edebiyat dersinden beklenen amaçların zaman içinde değişiklik göstermesi, dil ve kültür alanındaki çalışmaların programlara yansması ve farklı ülkelerin eğitim anlayışını benimseyen uzmanların bu anlayışlarını eğitim programlarına yansıtmak istemeleri gibi sebepler etkili olmuştur. Program çalışmalarının fazla olması eğitimcilerin de tepkisini çekmiştir. Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmenlerinden Ziya Talat’a göre, ortaokul ve liselerin programları bir prensibe göre değil, bu okulları kuranların anlayışları doğrultusunda yapılmış ve bu programlar bütün ülke gençliğine

³ Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s. 18.

⁴ Demirel, Özcan, *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003, s.4.

⁵ Hızal, Alişan, *Programlı Öğretim Yönteminin Etkenliği: Karşılaştırmalı-Uygulamalı Araştırma*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 4.

⁶ Demir, Celal, *Atatürk Döneminde Bir ve Tam Devreli Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ve Öğretimi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997, s. 283.

mecburi kılınmıştır. Program yapanlar bir tereddüt ve kararsızlık içinde olmuşlar, bu yüzden de ülkemiz değişik yabancı ülke okul sistemlerinin dolaşma yeri haline gelmiştir.⁷

Bu açıklamalardan sonra, karşımıza “eğitim programı”, “öğretim (müfredat) programı” ve “ders programı” şeklinde üç kavram çıkmaktadır. Bu üç kavram, eğitimin genelden özele doğru planlamasını ifade eder. Ülkemizde II. Meşrutiyet’ten başlayarak Cumhuriyet döneminde 1950’ye kadar yapılan çalışmalar daha çok bir “öğretim programı geliştirme” niteliği taşır. Türk eğitim sisteminde “eğitim programı” anlayışı ise 1950’den sonra hâkim olmuştur.

1.2. Türkçe-Edebiyat Ders Programları

Müfredat programları, bir devletin siyasi, millî ve sosyolojik amaçlarının eğitimle ilgili hususlarını tespit ederek bunları okullarda gerçekleştirme faaliyetinin planlanmasıdır. Bu nedenle, bir müfredat programının varlığından söz edebilmek için öncelikle söz konusu devletin millî bir eğitim politikası olmalıdır. Oysa Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemine kadar kapsamlı ve net bir eğitim politikası yoktur. Eğitim işlerini daha çok vakıflar yürütmektedir. Devlet askerî okulları ve enderun mekteplerini idare etmektedir. Bu okullardaki eğitim politikası, asker ve devlet adamı yetiştirmekle sınırlıdır. Türk eğitiminde Cumhuriyet dönemine kadar devletin siyasi, sosyal ve millî amaçlarına göre programlanmış bir eğitim faaliyeti görülmez.

Ülkemizde ilk ders programı düzenlemesi, Saffet Paşa zamanında çıkarılmış olan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nde idadiler ve sultaniler için düşünülmüş olan bir müfredat programı ile başlamıştır. Saffet Paşa’nın düzenlemiş olduğu bu program, “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nin uygulanamayan ve tasarı halinde kalan kısımlarından biridir.⁸ Hasan Âli Yücel, 1894’den itibaren, program çalışmalarını istatistiksel veri halinde göstermektedir. Buradan hareketle 1894, 1898, 1899, 1904, 1910,1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1919, 1922 yıllarında program çalışmasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, 1894’den sonra eğitim alanındaki anlayışların tam bir netlik kazanmadığını ve sıkça değişen bakanların kendi eğitim anlayışları ve dönemin politikaları çerçevesinde program hazırladıklarını göstermektedir.⁹

Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan çalışmalardan birisi, yeni eğitim sistemi arama faaliyetidir. Cumhuriyet’le birlikte devlet, sahip olduğu değerleri eğitim yoluyla yetiştirilecek nesillere aktarmayı çok önemli bir hedef olarak görmüştür. Ülkemizde dil ve edebiyat eğitimi günümüze kadar farklı adlarla yapılmıştır:

⁷ Demir, Celal, a.g.tz., s. 286.

⁸ Yücel, Hasan Âli, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 140.

⁹ Hasan Âli Yücel, a.g.e., s. 140-174.

1924'e kadar: Lisan-ı Osmani Kavaidi, İmla ve İnşa, Kıraat ve Kitabet-i Türki, Müntehabat-ı Edebiye, Mükemmel Türkçe Kitabet, Türkçe Kitabet ve İnşa, İnşa, Edebiyat, Kitabet-i Resmiye, Kavanin-i Osmaniye, Lisan-ı Osmani, Edebiyat Tarihi.

1924-1929: Türkçe, Edebiyat

1929-1931: Türkçe (Kıraat, Takrir, Edebiyat Tarihi)

1931-1949: Edebiyat

1949'dan sonra: Türk Dili ve Edebiyatı¹⁰

Cumhuriyet döneminde eğitim ve öğretim programlarının ele alınıp yeniden düzenlenmesi ihtiyacı ortadadır. Cumhuriyet'in ilânından sonra yapılan Heyet-i İlmiye toplantılarında okulların öğretim süreleri ve programları ele alınarak bunları düzenleme yoluna gidilmiştir. Eğitimde bir reform niteliği taşıyan bu tür çalışmalar ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde ortaöğretimde ilk program 1924'te yapılmıştır. Daha sonra 1927, 1929, 1930, 1931, 1934, 1935, 1938, 1949 yıllarında birtakım değişikliklere gidilmiştir. 1952 ve 1954'ten sonra şekillenen 1957 programı, 1991 yılına kadar 33 yıl uygulamada kalarak, en uzun ömürlü edebiyat programı olmuştur. Programda köklü bir değişiklik içeren 1976 programı bir yıl sonra terk edilmiş ve 1957 programına geri dönmüştür. Ders Geçme ve Kredili Sisteme 1991'de geçilince uygulamaya konulan program, 1995-1996 öğretim yılına kadar uygulanmıştır. 1995-1996 öğretim yılında Sınıf Geçme Sistemine dönmüş, ancak bunun için ayrı bir program yapılmamıştır.

Cumhuriyet'le birlikte başlatılan eğitim çalışmalarının esasını millî, çağdaş ve laik bir eğitim sistemi kurmak, yaymak ve bunun için gerekli olan araçları temin etmek gibi ilkeler oluşturur. Bütün bunlarda amaç, Cumhuriyet'i yaşatacak ve yükseltecek nesiller yetiştirmektir.

Atatürk, daha Millî Mücadele yıllarında eğitim konusunda yapılan çalışmalara tam destek vermiş, yapılması gerekenler konusunda fikirlerini söylemiştir. Cumhuriyet'e doğru giderken yeni devletin olması gereken eğitim programı Atatürk'ün sözlerinde de belirir. Atatürk, 16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan I. Maarif Kongresi'ndeki konuşmasında, eskiden beri gelen eğitim anlayışını eleştirmiş, bu durumun devlet bünyesinde meydana getirdiği yaraları saracak bir millî eğitim programı takip etmek gerektiğini işaret etmiştir. Böyle bir millî eğitim programının eski devirlerin hurafelerinden, yaratılış özelliklerimizle ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğudan ve Batıdan gelen yabancı etkilerden uzak, millî tarih ve millî karakterimize uygun bir kültüre dayanmasını gerekli görmüştür. Ancak bu yolla millî

¹⁰ Karakuş, İdris, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Müfredat Programları ve Ders Kitapları, Ana Dili Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme* (Basılmamış Doktora tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 81-83.

dehamız ortaya çıkacak ve yükselecektir.¹¹ Atatürk'ün 1924'ten sonraki dönemde millî eğitim konusundaki fikrî gelişimi, ekonomik hayatı etkileyen bir eğitim anlayışına yöneliktir. Tevfik Fikret'ten ilham alarak da "*Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür*" bir kuşağın yetiştirilmesini hedeflemiştir.¹²

Cumhuriyet dönemindeki program çalışmalarında yer alan isimler de önemlidir. Bunların bir kısmı, daha II. Meşrutiyet yıllarında eğitim-öğretimle ilgili tartışmalara katılan, fikirlerini ortaya koyan şahsiyetlerdir.¹³ Cumhuriyet dönemindeki ders programlarının hazırlanmasında Mustafa Kemal Atatürk'ten gelen fikirler her ne kadar etkili olsa da, programları yapan kadronun da o dönemde eğitim ve program konusunda çok tecrübeli isimlerden oluştuğu dikkat çekmektedir.

Cumhuriyet döneminde ilk ve ortaöğretim ders programlarının yeniden düzenlenmesiyle, eğitim ve kültür hayatının Cumhuriyet ideolojisi ve modernleşmeye uygun bir hâle getirilmesi amaçlanmıştır. Bu eğitim reformu çabası, Türk toplumunu mutlak bir zihin tembelliğine mahkûm eden manevi zincirleri koparıp atma bakımından önemli bir atılımdır. Buna rağmen, eğitim alanındaki inkılaplarla, skolastik zihniyetin pozitif bilimlerle ve teknik bilgilerle yıkılabileceği şeklindeki anlayış gerçekleşmemiştir. Çünkü Doğu kültür ve medeniyetine ait unsurları kökten atarak, yerine yeni bir ideolojinin yeterince güçlü bir şekilde konulamaması, girişilen inkılap hareketlerinin etkinliğini azaltmıştır.¹⁴ Atatürk dönemindeki inkılapların büyük ölçüde Atatürk'ün varlığına dayalı olması, onun ölümünden sonra eğitim ve kültür alanında onun çizgisinden farklı bir eğitim ve kültür anlayışının benimsenmesi, eğitim ve kültür tarihimizde dikkat çekici bir gelişmedir.

1.2.1. 1924 Türkçe-Edebiyat Programı ve Özellikleri

Cumhuriyet döneminde okul programları ilk olarak 1924'te ele alınmıştır. Vasıf Çınar'ın Eğitim Bakanlığı zamanında toplanan program heyeti, ilk, orta ve liselerin ders programlarını değiştirmiştir. Öncelikle önceki devrin ideolojisine bağlı olan görüşler kitaplardan ayıklanmış, yerine Cumhuriyetin esasları konulmuştur. İslami bilimlerden bir kısmı okullardan

¹¹ Atatürk, Mustafa Kemal, *Söylev ve Demeçler-2*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1952, s. 16-18.

¹² Başgöz, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 277-278.

¹³ Atatürk döneminde yapılan program çalışmalarında isimleri geçen şahsiyetler şunlardır: Kazım Nami (Duru), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Ali Canip (Yöntem), Nafi Atuf (Kansu), Ziya Gökalp, İhsan (Sungu), Halil Fikret (Kanad), Hıfzırrahman Raşit (Öymen), Ali Haydar (Taner), Fuat (Baymur), İsmail Hakkı (Tonguç), Mehmet Rauf (İnan), Yunus Kazım (Koni), Mehmed Fuat (Gündüzalp). (Demir, Celal, a.g.tz., s. 506.)

¹⁴ Sinanoğlu, Suat, *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1978, s. 76.

büsbütün kaldırılmış, bir kısmı da iyice azaltılmıştır. Arapça ve Farsça, kaldırılan dersler arasındadır.¹⁵

Vasıf Çınar zamanında toplanan II. Heyet-i İlmiye, teşkilat ve müfredat meselesini incelemiş, prensiplerle imkânlar karşılaştırılarak birtakım esaslı kararlar almıştır. Türkiye’de ilköğretim beş sene olarak kabul edilmiş, ilköğretimin üzerine üç senelik birinci devre, bunun üzerine de üç senelik ikinci devre liseleri kurulmuştur. Liselerde fen ve edebiyat sınıflarının ayrılması ikinci devrenin üçüncü sınıfındadır. Edebiyat programı, özellikle “edebiyat tarihi” esas alınarak düzenlenmiştir. 1924 öğretim programı, ortaokul ve lise için ayrı ayrı hazırlanmıştır.¹⁶

Bu öğretim programıyla Fransız okulları teşkilatlanma yapısından ayrılarak, Belçika okul ve müfredatına uygun bir yapılanmaya gidilmiştir. Liselerin bünyesindeki ilkokul ortadan kaldırılarak ilköğretim genelleştirilmiş, ortaokul lisenin bir parçası olarak değil, kendi başına bir bütün olarak kabul edilmiştir. Liseler de bu eğitim süresinin üstünde yükseköğretime hazırlayan bir devre haline getirilmiştir.¹⁷

1924 öğretim programının hazırlanmasında 43 kişilik bir komisyonun görev yaptığı bildirilmektedir.¹⁸ Ancak bu program hakkındaki tartışmalardan ve “Programın Esbâb-ı Mucibesi” başlıklı kısmının altındaki imzalardan anlaşıldığına göre, 1924 Türkçe-edebiyat programı Mehmet Fuat (Köprülü), Ali Canip (Yöntem) ve Süleyman Şevket tarafından hazırlanmıştır.¹⁹ Edebiyat programında lise birinci sınıflar için şekil ve tür bilgisi esas alınmış, ikinci ve üçüncü sınıflarda ise edebiyat tarihine ağırlık verilmiştir. Birinci sınıflarda verilen şekil ve tür bilgisinin ikinci ve üçüncü sınıflarda ağırlık verilecek olan edebiyat tarihine hazırlık oluşturması amaçlanmıştır. Bu programda öğrencilerin Batı Edebiyatı ile tanışmasına da zemin hazırlanmış, ayrıca bilimsel konuların araştırılıp incelenmesi için ön çalışmalar da yapılmıştır.²⁰ Lise son sınıflarda edebiyat-fen ayrımı yapılmış, edebiyat sınıflarına metin çalışmaları için ayrıca iki ders ilave edilmiştir.²¹

1924 Türkçe-edebiyat programının hazırlanmasındaki temel anlayış ve derslerin işlenişinde takip edilecek yollarla ilgili açıklama “Lise Müfredat Programlarının Esbâb-ı Mucibesi” başlıklı bir yazıyla ortaya konulmuştur:

¹⁵ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁶ Yücel, Hasan Âli, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁷ Yücel, Hasan Âli, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁸ Başgöz, İlhan, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁹ Ali Canip Yöntem, 1924 programını hazırlayan komisyonda görev almakla birlikte, programa son şeklin Fuat Köprülü tarafından verildiğini söylemektedir. (Yöntem, Ali Canip, “Bugünkü programın Akameti ve Sakameti”, *Hayat*, S.38, 18 Ağustos 1927.)

²⁰ Karakuş, İdris, *a.g.tz.*, s.14.

²¹ Demir, Celal, *a.g.tz.*, s. 298.

Lise Müfredat Programlarının Esbâb-ı Mucibe Layihası²²

Türkçe programının esbâb-ı mucibesi:

Kıraat vasıtasıyla “okumak zevki” verilir. Talebenin lisana ait vukufu artar. Şüyu-ı ihtilâfları kaldırılır. Tabiat ve cemiyet hayatına ait mevzuların iyi, doğru ve güzel numuneleri karşısında çocukların iradesi, duyusu, düşüncesi inkişaf eder. His, hayal ve zekâ melekesinin takviyesi diğer bütün dersler için faydalı olur. Bu sebeple Darülmuallimât ve Darülmualliminde liselerin her sınıfında lisan ve sanat tedrisatı Kıraat mihveri etrafında toplamak lazımdır. Muallimin, talebesine elindeki ders kitabı haricinde muvaffak parçalar da okumasına, onlar üzerinde münakaşa ve tahassüs tecrübelerinde bulunmasına müsaade etmelidir.

Millî tarih ve sanatı bilen vatandaşların ana lisanı hakkındaki malûmatını eksik bırakmak doğru olmaz. İptidâiye sınıflarının ıstılahlarında, şifahî ve tahrirî ifadelerde Arabî, Farişî kelimeler kullanılır. Bu sebeple Sarf ve Nahvin ihmal edilmesini, Türkçenin selameti için hatalı bulduk. Tatbikatlı şekilde okutulması işi temin edilince, liselerimizde, lisanımızda müstağmel kaideler iki sene zarfında haftada ikişer saatten ibaret zamana muvaffakiyetle tevziğ edilebilir. Darülmuallimat ve Darülmualliminde bu vazife muallim namzetlerinin daha fazla tatbikat görmeleri için üç sınıfa dağıtılmıştır.

İnşâd dersinde 5-10 beyitlik ufak şiirler muntazam bir deftere yazdırıldıktan sonra ezberletilir. Manzumenin manasına, ahengine göre nümayişsiz ve tabii bir ifade ile okutulmalıdır. İnşâd olunacak şiirlerin kıraat kitabından intihab edilmeye münhasır kalması muallimin serbestiyesine mani olur. Talebenin zekâsı hassasiyeti ve hayali ile mütenasip parçaların hariçten bulunup ezberletilmesine de müsaade edilmelidir. İnşâd zevkine ait olanlar, bütün orta derecede mekteplere şâmindir. Ancak liselerde altıncı sınıftan sonraki senelerde bu nevî serbest inşad dersleri Kıraat saatleri ile tevhiid olunmuştur.

Liselerin altıncı ve yedinci sınıflarına, Darülmuallimat ve Darülmualliminin üç evvel sınıflarında imlânın tedrisi lüzumu da bilhassa tasrih edilmiştir.

Tahrir mevzuları hayattaki ihtiyaçlara tekabül etmelidir. Çocuk şahsî müşahedeleriyle yazı hazırlamakta serbest olmalıdır. Memañih, muallimin esası hududunu çizerek vazife vermesi icap eder.

Türkçe'ye taallük eden derslerin hepsine usule muvafik tedahil temin etmeye imkân vardır. Mesela, imlâ hafıza ile sıkı münasebeti haizdir. İnşâd ve Kıraat

²² Maarif Vekâleti: Lise Müfredat Programlarının Esbâb-ı Mucibesi Lâyihası, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1340.

saatlerinde Tahrir vazifelerinden istifade edilir. Bazı kelimelerin şekli Sarf kaidelerine göre yazılır. Talebenin Türkçeye ait mektubatı Kıraatın, İnşad'ın, İmlâ'nın Sarf ve Nahvin mütekabil tesirleriyle teyid edilir.

Muallim müfredat programı ders kitapları, talebenin kabiliyet ve ihtiyacı, sınıf teşkilatı gibi âmilleri temin etmekle beraber tedrisatının mihverini intihab ve idare etmekte serbestiye de mâlik olmalıdır.

İptidailerde savtî ve aletli musiki dersi gibi inşad ve kıraat vesilesiyle bir nevi çocuk, edebiyatla talebeye sanat hazzı verilir. İptidailerde harp kahramanlarına kıyasen ölüm ve sanatkârları tanımak da icap eder. Liselerde bu vazife devam etmelidir.

Kıraat kitaplarında eski yeni muharrirlere dair izahat vermeye fırsat bulunur. Fakat asıl şuurlu şekilde Edebiyat liselerin sekizinci, Darülmuallimat ve Darülmualliminin dördüncü sınıflarında başlayacaktır. İlk devrenin son sınıfında Kıraat dersleri yeni edebiyat numuneleriyle, eski edebî eserlerden müntehap parçaları hâvî olmalıdır. Muallim talebesine kıraat kitabı haricinde bazı küçük eserler de okuyabilir. Edebî malûmat tedrisinin mihverini muhtelif parçaların kıraat ve inşad sanat tahvilleri teşkil etmelidir. Verilecek izahat edebî metinlerden istikra usulüyle çıkarılmak, icad, tertib, vahdet, vuzuh tatbiki istilahları da tahrir dersinde talebenin vazifelerinde tatbik edilmek lazım gelir. İlk devre bir cüz-i tam addolununca ikinci devrede okunacak hikâye, temaşa gibi yazı nevilerine dair izahat sekizincide göstermek esası kabul edilmiştir.

Edebiyatın gayesi bilhassa güzellik ve bedii heyecanlardır. Lakin kıraat dersinde vazih ve mantikî bir fikir istikameti verilmek suretiyle talebeyi doğru ve iyi düşündürmeye çalışılır. Tahrir dersinde aile ve iş yazılarına ehemmiyetli bir mevki de verilmelidir. Tasvir ve hikâyeden başka bir hususi ve resmî tahrirat vazifeleri yaptırılmak lazım gelir.

Dokuzuncu sınıf edebiyat tarihi okumaya hazırlığın son safhasıdır. Eski edebiyatla beraber yeni sanatın, müsbet ve maddi malumatı ekamil olunmak icab eder. Bu sebeple hem Şark edebiyatının mahsusatı hem de Garb edebiyatına ait yazı nevileri gösterilmelidir. Bu türlü edebî malûmat muharrirler hakkında verilecek izahatla beraber kıraat parçaları etrafına toplanır.

Tahrir dersleri yine talebenin müşahede ve tahasüslerine muallimin vereceği esas hudud-ı muayyen vazifelere ait olmak üzere mütekâmil devam etmelidir. Muhtelif üslupta yazılmış eserlere dair bazı mülâhaza ve tenkid tecrübelerinde bulunmak da faydalı olur. Liselerde insani bir terbiye vermek lazımdır. İntibah devrinden sonra

inkışaf eden medeniyet, Yunan ve Latin harsından kuvvet almıştır. Son asırların daha mütemeddin milletleri Şark'ın fikir, felsefe ve sanat telâkkileri haricinde bazı esaslarla tekâmül etti. Biz millî ve insanî terbiye sahasında Avrupa Edebiyatının kıymetli eserlerinden müstağni kalamayız. Bu sebeple dokuzuncu sınıfta okunacak hikâye, temaşa, destan gibi yazı nevilerinin tarihî tekâmülleri de muhtasaran okunmalı. Hele son sınıftan Edebiyat şubesinde müverrih ve münekkidlerce büyük sanatâr addolunan şair ve muharrirler hakkında da izahat verilmelidir.

Türk Edebiyat Tarihi, son iki sınıfta okutulacaktır. Liselerin ilk devresinde zamanımızın yazarlarından başlayarak maziye doğru gidiyorduk, onuncu, on birinci senelerde lisan vadiyatımızın menşeinden sonra tarihî tekâmüllere tabiatla on birinci sınıfın Edebiyat şubesinde bir saat şerh-i mütenevviye haftada iki ders de Garb Edebiyatına ait bazı büyük muharrirlerin hayat ve eserleri hakkında verilecek izahata tahsis olunacaktır.

Mehmed Fuad

Ali Canip

Süleyman Şevket

LİSELERİN MÜFREDAT PROGRAMI²³

Liselerin İkinci Devrelerine Ait Tevzî-i Dürûs Cetveli:

Türk Lisan ve Edebiyatı: Dördüncü Sınıf, Haftada 3 saat.

Bilhassa Kiraata müsteniden şu edebî malûmat gösterilecektir:

Nesir ve nazım, vezinler, kafiyeler, eski divan edebiyatında nazım şekilleri:

Mısra, beyit, gazel, kaside, kıt'a, mesnevi, rubaî, murabba, muhammes, müseddes, terci-i bend, terkiib-i bend, terbi-i tahmis, tesdis, taştir, müstezat, tarih, Divan, hamse, eski nesir...

Millî vezin ve Millî Edebiyat şekilleri:

Koşma, destan, türkü, tuyug, ilâhi

Teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, kinaye

Manaya ait sanatlar: Teşhis ve intak, tenâsüp (mürâat-ı nazîr), rücu, leff ü neşr, hüsn-i ta'lil, mübalağa, tecahül-i arif ve emsali

Lafza ait sanatlar: Cinâs, seci, tazmin, iktibas ve emsali

Eski Divan Edebiyatının vasıfları. Siyasi Tanzimat'ı müteakip başlayan Yeni Edebiyatta nesir ve nazımın neveleri.

Türk Edebiyatı Tarihi: Beşinci Sınıf, Haftada 3 saat.

İslamiyetten Önceki Türk Edebiyatı:

²³ Maarif Vekâleti: *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1340.

Kablel İslam Türk tarih ve medeniyetine umumi bir nazar ve yazı...

Eski Türk Lehçeleri, Yenisey ve Orhun Kitabeleri, Orhun yazısı, Uygur yazısı, Türkçede kullanılan elifbalar.

Millî Türk Edebiyatı: Oğuz, Tokyo ve Uygur destanları –ilk şiirler ve ilk şairler: Ayinlerde şiir, millî musiki, ilk mevzular, vezin ve kafiye, Eski Türk Edebiyatına Umumi Bir Nazar.

İslam Medeniyeti Dairesinde Türk Edebiyatı:

Karahaniler devrinde Türk lisan ve edebiyatı:

Kutadgu Bilig, Selçukiler devrinde Türk lisan ve edebiyatı –Tasavvuf Edebiyatının menşei ve inkışâfı, Ahmed yesevî ve muakipleri –Harezm ve Anadolu'da Türk Edebiyatı

Moğol istilası ve neticeleri, Moğol istilasından sonra Türk lehçeleri, Çağatay lehçesi, Oğuz lehçesi, Oğuz lehçesinin şarkî ve garbî iki şubeye ayrılması

Timur İstilasına Kadar Türk Edebiyatı:

Bu devre kadar Çağatay Edebiyatının geçirdiği devreler ve bu edebiyatın büyük şahsiyetleri Anadolu (Garp Türkleri) Edebiyatının geçirdiği devreler ve büyük şahsiyetleri. (Şairler, nâsirler, sâfirler, mütercimler, halk şair ve hikâyecileri.

Azeri (Şarkî Oğuz) Edebiyatının tesis ve inkışâfı.

Onuncu Asra Kadar Türk Edebiyatı:

Çağatay, Osmanlı, Azeri Edebiyatlarının bu asra kadar geçirdiği devreler ve büyük şahsiyetleri (her lehçe ve edebiyatı ayrı ayrı tedkik edilmekle beraber yekdiğeriyle olan müşahebet ve münasebetleri gösterilecektir. Şairler, nasirler, mütercimlerden başka Halk Edebiyatı (meddah ve kıssahanlar, saz şairleri), Edebiyat-ı Sofiye ve ayrıca Hurufiler, Bektaşîler, Kızılbaşlar gibi taifelere ait mezheb-i edebiyat mevz-ı bahs olacaktır. Edebiyatımızın diğer komşu edebiyatlarla tesir ve aks-i tesirleri ve bilhassa Acem Edebiyatının her devrindeki tesirâtı da anlatılacaktır. Büyük şahsiyetler merkez-i sıklet yapılmakla beraber, terceme-i hal tafsilatından ziyade edebiyat ve sanayi-i nefisenin fikrî ve medenî hayatın umumi tekâmülü gösterilmeli ve edebî nevilerin inkışafı ayrı ayrı esbab-ı tarihiyeleriyle izah edilmelidir. Derslerde mevzu-ı bahs metinler üzerinde azamî nisbette lisani ve edebî tetkikat yapılmalıdır. Altıncı sınıf, haftada 2 saat (Edebiyat şubesi için ilave 3 saat)

Onuncu Asırdan Türklerin Garp Medeniyeti Dairesine Girmesine Kadar Türk Edebiyatı:

Çağatay, Osmanlı, Azeri Edebiyatlarının tekâmülü (Onuncu sınıfta takip edilen usul dairesinde devam olunacaktır.)

Garp Medeniyeti Dairesindeki Türk Edebiyatı:

Tanzimat Devrinde Türk Edebiyatı: Yeni edebî nevilerin zuhuru ve inkişâfı ve tecdüüd edebiyatının başlıca mümessilleri, eski edebiyatın son mümessilleri

Edebiyat ve İnkılab –Edebiyatta tecdüüd ve irticai mücadeleleri, Servet-i Fünun zümresi ve muakibleri, Millî Edebiyat Cereyanı, esbâb ü avâmil ve başlıca mümessilleri, Türk edebiyatının diğer şubeleri: Garb medeniyeti altında Azerbaycan, Kırım, Kazan, Türkistan sahalarında Türk lisan ve edebiyatının tekâmülü

(Edebiyat şubesine ait üç saatte eski ve yeni edebî Türk lehçelerine ait metinler üzerine azamî nisbette tedkikat yaptırılmalı, ayrıca Arap ve bilhassa Arap edebiyatının tekâmül-i tarihiyesi hakkında umumî malûmat vermeli ve başlıca edebî nevilerin muhtelif edebiyatlardaki tecelliyatını göstererek talebede az çok mukayese kabiliyeti uyandırmalıdır.)

1.2.2. 1927 Edebiyat Programı ve Özellikleri

Yeni bir edebiyat program yazmak yerine bir önceki edebiyat programına ilaveler yapmak suretiyle 1927’de edebiyat programı yeniden düzenlenmiştir. 1927 edebiyat programında 1924 programına göre eksik olduğu belirtilen hususlar giderilmeye çalışılmıştır.

ORTA MEKTEP LİSE MÜFREDAT PROGRAMLARINA ZEYL²⁴

Lise İkinci Devre Derslerinin Tevzi’i

Dersler	Sınıf I	Sınıf II	Sınıf III	
			Fen	Edebiyat
Türkçe ve Edebiyat	3	3	3	5

Edebiyat:

Lise (İkinci Devre) Birinci Sınıf

Bu sınıfın üç saat dersinden biri tahrir tahsis edilecektir. Bu derste serbest ve hududu çizilmiş mevzular, tasvir, tahkiye, mektup... kaleme aldırılacaktır.

²⁴ Maarif Vekâleti: Ortamektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl, İstanbul Devlet Matbaası, 1927.

Lise (İkinci Devre) İkinci Sınıf:

Bir saat Türk edebiyatı tarihi, bir saat izahlı kıraat, bir saat tahrir müteallikati.

Türk Edebiyatı Tarihi: Menşinden X. Asra kadar edebiyatımızın muhtelif Türk memleketlerinde ayrı ayrı kolları ve tezahürleri nazar-ı dikkate alınarak mülahhas malumat (1340/1924 lise bir programında tahsis edilen tertip dairesinde muhtasaran verilecektir.)

İzahlı Edebî Kıraat: Türk edebiyatının muhtelif tezahürlerine ait eski ve yeni (manzum ve mensur) eserlerin en güzidelerinden terbiyevi esaslara göre seçilmiş parçalarla Garp edebiyatlarından her türlü ve bilhassa kendi edebiyatımızda zayıf olan tarzlara ve nevilere ait zengin numuneler. (Bugünün demokratik ihtiyacı ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacaktır.)

Tahrir: Serbest ve hududu çizilmiş mevzular tasvir, tahkiye, gerek kıraat kitaplarında mevcut parçalara, gerekse mektep kütüphanesini teşkil edecek risalelerle müntehabat kitaplarına ve muallim beyin hariçten intaç edeceği eserlere ve sınıfta eseri tetkik edilmiş muharrirlerimize dair (dissertation-mütalaaname)ler ve yine bu gibi eserlere ait edebî tahliller ve büyükçe bir eser (mesela bir roman veya piyes) hakkında (comp-rendu:icmal, hakkında, ilgi)ler.

Lise (İkinci Devre) Üçüncü Sınıf:

Haftada üç saat müsterek

(Edebiyat şubesi için ilave 2 saat)

Bir saat Türk edebiyatı tarihi, bir saat izahlı kıraat, bir saat tahrir ve müteallikati.

Türk Edebiyatı Tarihi: Onuncu asırdan Türklerin Garp medeniyeti dairesine girmesine kadar ve Garp medeniyeti dairesinde (ikinci sınıfta olduğu gibi) edebiyatımızın muhtelif kolları ve tezahürleri, Millî Edebiyat Cereyanı, sebepleri, âmilleri ve başlıca mümessilleri (yine 1340 müfredatı dairesinde) mülahhasan izah.

Edebî Kıraat: İkinci sınıftaki esaslar dairesinde millî ve ecnebi edebiyatlardan muhtelif tarz ve nevilere göre seçilmiş parçalar.

Tahrir: İkinci sınıf gibi

Edebiyat şubesine ait haftada iki saatte mektep kütüphanesinde teşkil edecek risaleler ve müntehabat kitaplarıyla muallim beyin intaç edeceği her türlü eserler mütalaa edilerek üzerlerinde tetkikler yapılacak ve bu eserlere tatbiken muhtelif garp edebî mektep ve meslekleri ile alelumum edebî nevilere dair izahat verilecektir.

1927’de “1924 Tarihli Orta Mektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl” olarak yayınlanan edebiyat programdaki temel değişiklikler şöyledir:

1. Mevcut programda (1924 programı) liselerin dördüncü sınıfında yalnız okumaya dayalı edebî bilgiler vardır. Bu sınıfta yazı dersinin olmaması bir eksiklikler. Yeni programda bu sınıfta haftada üç saatlik dersin iki saati edebî bilgilere ayrılmış, bir ders saati de yazı dersine tahsis edilmiştir.

2. 1924 programında beşinci sınıfın edebiyat programı İslamiyet’ten önce başlamak üzere onuncu asra kadar Türk edebiyatı tarihini kapsamaktadır. Bu sınıfta gençlerin sadece onuncu asra kadar edebî eserler içinde hapsedilmiş olması birtakım sakıncalar ortaya çıkarmaktadır.

1924 edebiyat programında “sistematik edebiyat tarihi” anlayışının hâkim olması ve yazma çalışmalarına yer verilmemesi, Ali Canip Yöntem’in dikkat çektiği ve eleştirdiği hususlardır. 1927’deki program değişikliğiyle 1924 edebiyat programındaki edebiyat tarihi esasına dayanan edebiyat öğretimi, yerini bugünkü anlayışın da temelini oluşturan çağdaş bir anlayışa bırakmıştır. Öğrenciyi yazmaya alıştırmak, okuduğu eserleri tahlil ettirmek, Batı klasikleriyle de edebî kültürlerini yükseltmek gibi daha yeni ilkeler ve yöntemler 1927 edebiyat programında getirilen yeniliklerdendir. 1927 edebiyat programında, edebiyat dersinin fen ve edebiyat şubelerinde ortak olarak haftada üç saat okutulmasına karar verilmiştir.

1927’de yapılan program değişikliğiyle, lise II. sınıf programında mevcut Türk edebiyatı tarihine ait bilgilerin, bu sınıftaki öğrencilerin ihtiyacı kadar olan kısmının haftada bir saatte verilebileceği konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Böylece 1927 edebiyat programında haftada üç saat olan edebiyat derslerinin bir saati “okuma”ya, bir saati “konuşma ve konuşmayla ilgili konular”a, bir saati de “menşeyinden Millî Edebiyat Cereyanı’na kadarki edebiyat tarihinden özetlenmiş bilgiler”e ayrılmıştır. Liselerin üçüncü sınıfında fen ve edebiyat sınıflarında ortak olan üç saatlik edebiyat dersi de aynı ilkeler doğrultusunda düzenlenmiştir. Lise üçüncü sınıf programına uygun Türk edebiyatı tarihi kitabının Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Fuad Köprülü’ye yazdırılması kararlaştırılmıştır. “İzahlı kıraat” çalışmaları için antoloji ile yabancı ve yerli şaheserlere ait broşürler de yazdırılma yoluna gidilmiştir.²⁵

1.2.3. 1929 Türkçe Programı²⁶

1 Kasım 1928’de Harf İnkılabı yapılmış, 1929-1930 öğretim yılı başında liselerden Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda ders programlarının yeniden

²⁵ Yücel, Hasan Âli, *a.g.e.*, s.185.

²⁶ *Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1929.

düzenlenmesi ihtiyacı gündeme gelmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Millî Talim Terbiye Heyeti'nin 13.10.1929 tarih ve 130 no'lu kararıyla, İhsan Bey'in başkanlığında toplanan komisyonun hazırladığı program aynen kabul edilmiştir. Kurulun kararında, program değişikliğinin sebebi olarak Türkçe programından Arapça, Farsça derslerinin kaldırılması ve yeni Türk harflerinin kabul edilmesi gösterilmiştir. Ayrıca kararda, program değişikliğinin ortaokul ve muallim mektepleri ile liseleri kapsadığı yer almakta, programın hazırlanmasını gerektiren sebepler bir rapor halinde sunulmaktadır. Bu raporu hazırlayanlardan birisi de, o yıllarda Bakanlık Müfettişi olarak görev yapan Ali Canip Yöntem'dir. Ali Canip'in daha önceki edebiyat programları hakkında söylediği birçok fikir, 1929 Türkçe programında yer almıştır. Bunları topluca görebilmek için liselerin edebiyat programlarının içeriğini vermek uygun olacaktır.

Lise (İkinci Devre) Birinci Sınıf

(2 saat Edebî Kiraat, 1 saat Tahrir)

(Edebiyat tedrisatında esas metinlerdir. Aşağıdaki bahisler metinlere istinaden verilecektir.)

Nesir-nazım, vezin, kafiye, aruz. Millî veznimiz aruzun yerini millî vezne bırakması. Mecazlar: teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, kinaye, tariz.

Siyasi Tanzimat'ı müteakip başlayan Avrupai edebiyatta nesir ve nazım neveleri, bu münasebetle siyasi Tanzimat'ın fikrî ve edebî cepheleri.

Halk edebiyatının şubeleri ve neveleri.

Divan edebiyatında nesir ve nazım neveleri: Bu nevilere ait parçalar izah edilirken divan edebiyatına has mana ve lafız sanatları gösterilecektir. Arapça, Acemce kelimelerle terkiplerin mana ve mahiyetleri izah edilecektir.

Tahrir dersinde: Serbest ve hududu çizilmiş mevzular, tasvir, tahkiye, mektup, ufak dissertation (mütalâaname)ler, compte-rendu (icmâl)ler.

Lise (İkinci Devre) İkinci Sınıf

(1 saat Edebî Kiraat, 1 saat Tahrir, 1 saat Türk Edebiyatı Tarihi)

Edebî Kiraat: Divan edebiyatına ait parçalar edebiyat tarihi içinde gösterileceğinden ecnebi kiraatte Avrupai edebiyatımıza ait (manzum ve mensur) eserler ve Halk edebiyatına ait parçaların en güzidelerinden terbiyevî esaslara göre seçilmiş parçalarla Garp edebiyatından bilhassa kendi edebiyatımızda zayıf olan tarzlara ve nevilere ait zengin numuneler verilecektir. Bugünün ihtiyaçları ve lisan

inkılabı nazar-ı dikkate alınacağında Tanzimat ve Servet-i Fünun muharrirlerinden seçilecek parçaların talebeyi yadırgatmayacak mahiyette olmasına dikkat edilecektir.

(Vekâletçe hazırlanan ve hazırlanmakta olan Garp edebiyatları antolojilerinden de istifade edilmelidir.)

Tahrir: Serbest ve hududu çizilmiş mevzular: Tasvir, tahkiye, gerek kıraat kitaplarında, antolojilerde, broşürlerde, mevcut parçalarda, gerekse muallim hanım ve beylerin hariçten seçecekleri eserlerde ve sınıfta eseri tetkik edilmiş muharrirlere dair dissertation (mütalaaname)ler ve gene bu gibi eserlere ait edebî tahliller ve büyükçe bir eser (mesela bir roman veya piyes) hakkında compte-rendu (icmal)ler.

Türk Edebiyatı Tarihi: Menşeinden Tanzimat'a kadar edebiyatımızın divan ve halk edebiyatları cepheleri nazar-ı dikkate alınarak mülahhas malûmat.(edebî şahsiyetlerden ve eserlerden bahsederken talebeye müntahap parçalar gösterilerek ve bu parçaların manalarına nüfuz edebilmeleri için kelimeler, terkipler, sanat oyunları izah ve teşrih edilecek. Edebiyat tarihine ait kitapta gene bu tarzda, yani yalnız tarihi malumatı ihtiva etmek değil, seçilmiş parçaları da havi olmak ve bu parçalar şerh ve izah edilmiş bulunmak şartıyla yazılacaktır.)

Lise (İkinci Devre) Üçüncü Sınıf

(haftada 3 saat müşterek, Edebiyat şubesi için ayrıca 2 saat)

Müşterek 3 saat:

(1 saat Edebî Kıraat, 1 saat Tahrir, 1 saat Türk Edebiyatı Tarihi)

Edebî Kıraat: İkinci sınıfta olduğu gibi.

Tahrir: İkinci sınıfta olduğu gibi.

Türk Edebiyatı Tarihi: Tanzimat'tan zamanımıza kadar, Millî Edebiyat Cereyanı etrafıyla gösterilecektir. (Bu sınıfa ait kitap da ikinci sınıfa ait kitap tarzında yazılacaktır.)

Edebiyat şubesine ait haftada iki saatte mektep kütüphanesinden ve hariçten muallim beyin intihap edeceği eserler mütalâa edilerek, üzerlerinde tetkikler yapılacak ve bu eserlerin Garp edebiyatlarına ait olanlarına tatbiken Avrupai mektep ve mesleklerle dair malûmat verilecektir.

Millî Eğitim Bakanlığı Millî Tâlim Terbiye Heyetinin 1929 programıyla ilgili “Esbâb-ı Mucibe” şöyledir:

Millî Tâlim ve Terbiye Heyeti Riyasetine

Son senelere kadar tatbik edilmiş olan Türkçe ve bilhassa Edebiyat programlarında bazı terbiyevî mahzurlar görülerek, 1927 senesinde tadilat yapılmış ve bu derslerin bütün dünya ortaöğretiminde olduğu gibi metinler üzerine istinat ettirilmesi esası kabul edilmişti. Fakat bir taraftan eski edebiyatın bilhassa lisan itibarıyla hayatiyetini kaybetmiş ve gün geçtikçe talebenin alakasını celp edemeyecek kadar müstehaseleşmesi diğer taraftan ise mesut Harf İnkılâbının tabii neticesinden olarak Arapça ve Acemce derslerinin lağvedilmiş bulunması Türkçe ve Edebiyat programlarının daha esaslı bir suretle tadil ve tashihini icap ettirdi.

Taraf-ı âlîlerinden vuku bulan davet üzerine programları yeni vaziyetin icabına göre tetkik ettik.

Edebiyat tedrisatının aslî hedefi millî ve medeni hayatın muhtelif cephelerine makes olan eserlere talebenin fikrî ve hissî alakasını temin etmek olduğuna göre Divan Edebiyatımıza programda eskisine nazaran daha mahdud bir yer vermek lazım geldi. Bu düşünce ile evvelce ikinci devrenin ikinci ve üçüncü sınıfları programında iki senelik bir zamanın dörtte üçünü işgal eden divan edebiyatımıza, haftada bir saat olmak üzere ancak bir senelik bir zaman verilmiştir. Eski edebiyatın metin izahı şeklinde gösterilecek olan başlıca şahsiyet ve eserleri sadece, talebenin mazideki edebî kıymetlere temasını temin ve fikrî hayatımızda ne gibi aksülâmeler ihzar ettiğini anlatmak itibarıyla tetkike şayan olduğu için tedris tarzının da bu noktadan yapılması program müfredatına medhal olmak üzere tanzim edilen izahnâmeye vazih bir surette derc edildi.

Programların tadilinde bilhassa ısrar edilen esaslı noktalardan biri de âlemşûmul bir tesiri haiz ecnebi edebiyatların şaheserlerini talebeye tanıtmak olmuştur. Çünkü bugün edebiyat tedrisinden beklenen faydalardan biri de, gençlere yaşadıkları hayatı duyurmak kadar, yaşamak iştiağını hissetmeleri icap eden ideal hayata da onları temas ettirmektir.

Bunun için geçen sene yapıldığı gibi broşürler neşri ve bunlar üzerine talebeye mütalaanameler, icmaller yaptırılması çok lazımdır. Talebenin okumak zevkini anlaması ve şahsî mesaiye alışması maksadıyla muhtelif edebî nevilerden eserleri muhtelif antolojilere ve diğer yardımcı kitaplara da ihtiyaç duyulduğu gibi bugün kullanılmayan fakat dün kullanılmış olan yabancı dillerden gelme kelimeleri hâvi bir tarihî dil lûgatine de lüzum vardır.

Program tadil edildikten sonra önümüzdeki seneyi bir intikal devresi addetmek zarureti hasıl olacaktır. Bu intikal devresi sade 1929-1930 senesine ve ancak ikinci devrenin üçüncü sınıfına has olacaktır. Zira birinci devrenin programından Arapça ve Acemce'ye müteallik kaideler çıkarıldığı müfredata yeni bir şey ilavesine ihtiyaç olmadığı için ilk üçüncü sınıf programları tabii yürüyüşü ile devam edecektir. İkinci devre birinci sınıf programına yeni bir şey ilave edilmediği için bu sınıfta da intikal sarsıntısı olmayacaktır. İkinci devre ikinci sınıf, edebiyat tarihine yeni başlayacağı için burada da başka bir tedbir almaya ihtiyaç yoktur.

Yalnız üçüncü sınıftadır ki geçen sene ancak on altıncı asır edebiyatına kadar okunduğu ve yeni yapılan programa nazaran Tanzimat'tan itibaren ders gösterilmesi lazım geleceği cihetle aradaki zamana ait yani on altıncı asırdan Tanzimat'a kadar olan tarihî malûmatın sırf önümüzdeki seneye mahsus olmak üzere sene başında tedrisi iktiza etmektedir. Bu vesile ile hürmetlerimizi takdim ederiz efendim. 29.9.1929

MTT Azasından

İhsan

Müfettiş

Ali Canip

Müfettiş

Hasan Âli

Dil Heyeti Azasından

Reşat Nuri

1.2.4. 1929 Türkçe Programının Özellikleri

1929 Türkçe programı, önceki programlardan felsefesi yönüyle de farklılık arz eder. 1924 ve 1927 Türkçe-edebiyat programları Türkçe ve edebiyatı ayrı bir öğretim alanı şeklinde değerlendirilmiş ve programlar “Türkçe-edebiyat” adı altında düzenlenmiştir. 1929 programı ise bu ayrımı dikkate almayıp ana dili derslerini bir bütün olarak ele almıştır. Bu programın anlayışına göre, eğitim ve öğretimin seviye derecesini göstermekten başka, lisenin son sınıfındaki edebiyat dersinin ortaokulun ilk sınıfındaki Türkçe dersinden amaçlar yönünden bir farkı yoktur. Her ikisinde de ana dili öğretimi esas olup, güzel Türkçenin güzel eserlerini ve bu güzel eserlerin Türkçesini öğrencilere tanıtmak, böylece öğrencilere edebî ve fikrî kültür vermek amaçlanmıştır.

1.2.4.1. Edebiyat Derslerinin Amacı

Edebiyat eğitiminin asıl hedefi, millî ve medeni hayatın değişik cephelerine yansımış olan eserlerle öğrenciler arasındaki fikir ve duygu yakınlığını kurmaktır. Bu sebeple, 1929 Türkçe programında divan edebiyatına eskisinden daha sınırlı bir yer vermek gerektiği ifade edilmiştir. Bu düşünce ile daha önceki programlarda liselerin ikinci ve üçüncü sınıfları programında iki senelik bir zamanın dörtte üçünü işgal eden divan edebiyatına, bu programda

haftada bir saat olmak üzere ancak bir senelik zaman verilmiştir. Eski edebiyatın metin izahı şeklinde gösterilecek olan başlıca şahsiyet ve eserleri, sadece öğrencinin mazideki edebî kıymetlere temasını sağlamak ve fikir hayatımızda ne gibi tepkiler ortaya koyduğunu anlatmak yönünden incelemeye değer bulunmuştur. Bu sebeple öğretim yönteminin de bu özelliklerden hareketle yapılması gerekmektedir.

Programların değiştirilmesinde özellikle ısrar edilen noktalardan biri de, yabancı edebiyatların şaheserlerini öğrencilere tanıtmak olmuştur. Çünkü bugün edebiyat eğitiminden beklenen faydalardan biri, gençlere yaşadıkları hayatı duyurmak kadar, yaşamak heyecanını hissettirmek, onları özlem duyulan ideal hayatla temas ettirmektir. Bu sebeple yabancı edebiyatlardan broşürlerin yayınlanması ve bunlar üzerinde öğrencilere özetler yaptırılması gerekmektedir. Öğrencilerin okuma zevki ve alışkanlığı kazanmaları amacıyla çeşitli edebî türlerden metinleri içeren antolojilere ve diğer yardımcı kitaplara ihtiyaç vardır. Ayrıca kullanılmayan, fakat geçmişte kullanılmış olan yabancı dillerden geçme kelimeleri içeren bir tarihî dil sözlüğünün yapılmasına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.

1929 Türkçe programında diğer programlarda olmayan bir özellik, Türkçe derslerinin amaçlarının ilk defa bu programla ortaya konulmasıdır. Ortaokul ve liselerde Türkçe ve edebiyat derslerinin amaçları ayrı ayrı belirlenmiştir. Bu durum, edebiyat programları açısından çağdaş yaklaşımın bir göstergesidir. Bu program, bir taraftan Türkçe ve edebiyat eğitimiyle hangi amaçların gerçekleştirileceği üzerinde dururken, öte yandan bu amaçlara ulaşabilmek için takip edilecek yöntemleri de ortaya koymakta ve bunlar hakkında açıklamalar yapmaktadır. 1929 Türkçe programı, “İkinci Devrede İstihsal Edilecek Gayeler” başlığı altında, liselerdeki edebiyat eğitiminin amaçlarını da belirlemiştir.²⁷

1929 Türkçe programında “İstihsal Edilecek Gayeler” başlığı altında verilen açıklamalar ışığında, 1924 ve 1927 edebiyat programlarına göre yenilik olarak ortaya çıkan anlayışlar şunlardır:

1. Öğrencilerin düşünce ve isteklerini sözlü olarak anlatabilmelerini sağlamak,
2. Öğrencinin yazılı olarak kendini ifade etme becerisini geliştirmek,
3. Öğrencileri değerli kitaplarla karşılaştırarak, bu kitapları okurken düşündürmek ve okuma zevki kazandırmak,
4. Kültürel amaç, öğrencilere yeni ve daha yüksek zevk kaynakları göstermektir. Meslekî yönden öğrencilerin ileride yapacakları işlerde başarılı olmalarına hizmet etmektir. Millî, sosyal ve ahlaki amaçlar ise öğrenciye asil idealler, millî ve kahramanca duygular

²⁷ Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı, Ankara, 1929.

kazandırmak, öğrencilerin karakterlerinin oluşmasına yardım etmek, öğrencileri sosyal ve millî hayatta daha etkin bir fert olacak şekilde yetiştirmektir.

1.2.4.2. Edebiyat Ders Kitaplarındaki Metinler

Edebiyat ders kitaplarına seçilecek metinlerin özellikleri ilk defa 1929 Türkçe programında tespit edilmiştir. Bu tespit yapılırken, edebiyat dersinin amaçlarına göre bir metin seçme anlayışı kendisini göstermektedir. 1929 Türkçe programının “İstihsal Edilecek Gayeler” bölümünden sonra yer alan “Bu Gayelere Vasil Olmak İçin İntihap Olunacak Edebî Eserleri Seçerken Takip Edilmesi Lazım Gelen Esaslar” başlıklı bölümde, ders kitabı taşıması gereken özellikler şöyle tespit edilmiştir:

1. Okul kitapları için seçilecek edebî eserler öğrencilerin ilgisini çekmelidir. Çünkü bir esere karşı ilgi duymadan ondan zevk alınmaz. Zevk almadan da faydalı bir sonuç alınamaz. Bunun yanında öğrencinin ilgisini çekmeyeceği anlaşılan edebî eserler, ne kadar yüksek bir “devir” veya “şöhret”in mahsulü olursa olsun öğrencilere sunulmamalıdır.

2. Öğrencilere okuma ve düşüncelerini oluşturmaya imkân verecek edebî eserler dışında, derslerde incelenecek eserler, öğrencilerin zevk seviyesinden biraz yüksek olmalıdır. Aksi takdirde onların edebî zevki yükseltilmemiş olur.

Öğretmenin görevi, öğrencide gizli fakat tespit edilmesi mümkün olan ilgileri keşfetmek ve daha zengin ve daha ince edebî eserlerden zevk almaları için kendilerine rehberlik etmektir.

3. Edebiyatın ilk hedefi, öğrencilerin zihnî ve manevî ufkunu genişletmektir. Bu yüzden seçilecek eserlerde öncelikle “edebî değer” aranmalı, bu eserler aynı zamanda düşündürme ve telkin etme kuvvetlerine sahip olmalıdır. Edebî eserlerde sağlam, hastalıklı olmayan, ahlaki, millî, kahramanca idealler, asil hareketler, saf ve temiz hisler mevcut olmalıdır. Bu metinlerin edebî değeri olsa bile, çocukları hayattan bezdirecek yahut aykırı düşüncelere sürükleyecek eserler tavsiye edilmemelidir.

4. Edebiyat derslerinde öğrenciler, değişik türlerdeki edebî eserlerle karşılaştırılmalıdır. Bu eserler öğrencilerin zevkini çeşitlendirmesine imkân vermeli, gençlerde edebiyatın genişliği ve kapsamı hakkında bir anlayış meydana getirmelidir. Çünkü edebiyat, hayatı her cephesinden ifade eder. Bu sebeple mesela “ lirik şiirler”e ilgisi az olan bir gencin “tiyatro” veya “hikâye” gibi eserlerle düşüncesi ve zihnî faaliyeti yükseltilebilir. Bu iki türdeki eserlere karşı ilgisi az olan öğrencide “hitabet”e dair eserler yoluyla, bu türe olan ilgiyi uyandırmak mümkün olacaktır.

5. Liselerde edebiyat derslerinin amacı öncelikle öğrencilerin zihni ve manevi ufkunu genişletmektir. Bu sebeple sadece tarihî öneme sahip fakat en küçük estetik kıymetten mahrum eserlerin okunması ve incelenmesini yükseköğretime bırakmak gerekir. Bunun için divan edebiyatından seçilecek parçaların estetik değerinin olması, bugünün gençliğini yadırgatmaması lazımdır. Divan edebiyatından alınacak parçaların seçiminde bu özellikler unutulmamalı, bu edebiyata ait metinlerin zamanlarına ait düşünüş ve duyuş tarzlarını temsil eden eserlerden seçilmelidir.

6. Yukarıdaki esaslar göz önünde bulundurulmak suretiyle eski edebiyatımızın büyük şahsiyetlerini öğrencilere tanıtmak ve eski Türk edebiyatının kıymetlerini hissettirmek, bunlar yoluyla da öğrencilerin fikrî seviyesini ve manevi ufkunu genişletmek lazımdır.

7. Edebiyat eğitiminden beklenen bir fayda da gençlere, içinde yaşadıkları hayatın kıymetini takdir ettirmektir. Öğrenciler, önce insan ruhunu metinler yoluyla anladıktan sonra, mensup oldukları millî ve medeni dünyayı daha derinden ve gerçek özellikleriyle kavrayabilmelidir. Bunun için de gerek millî, gerek yabancı edebiyatlardan yeni eserlere daha fazla yer vermek, eski edebiyatın değerini göstermeye yarayacak eserlere daha az zaman ayırmak gerekir.

8. Bütün bu esasların gerçekleşmesi, öğrencilerde “okuma zevki”nin yükseltilmesine bağlı olduğu için, edebiyat öğretmenleri yalnız ders kitapları ile yetinmeyerek öğrencilerine ders kitapları dışında roman, küçük hikâye, tiyatro, tenkit, hitabet gibi türlere ait eserler okutmalı ve öğrencileri en önde gelen amaç olan bireysel çalışmalara yönlendirmelidir. Öğrencilere okudukları kitap veya metinler hakkında sözlü ve yazılı değerlendirmeler ve özetler yaptırmalıdır. Bir öğretmenin başarısının öğrencisinde uyandırdığı okuma zevki ve inceleme merakı ile ölçüldüğü unutulmamalıdır.

9. Öğrencilerin derslerde göreceği Türk edebiyatına ait metinlerin tarihî mevkiini tayin ve takdir edebilmesi için, ellerine kısaltılmış ve özetlenmiş edebiyat tarihleri verilmelidir.

1.2.4.3. Edebiyat Eğitiminde Yöntem

1929'daki ortaokul ve lise Türkçe müfredat programının hazırlanışına yol açan sebepler programın başında açıklanmıştır. 1929 Türkçe programında bir başka yenilik de, Türkçe ve edebiyat eğitiminin yapılmasında takip edilecek yollar ve prensipler hakkında programı uygulayacaklara kılavuzluk edecek yöntemlerin gösterilmesidir. Programda bu çerçevedeki tavsiyeler şu başlıklar altında verilmiştir:

1. Türkçe dersleri öğrencilere genel olarak bilgi vermekten çok onları uygulamaya sevk etmek amacını gütmelidir. Bu dersler, öğrenciye, birtakım gerçekleri kuru kuruya öğretmekten

çok onlarda idealler, tavırlar, beceriler ve alışkanlıklar kazandırmaya bir araç olarak düşünülmelidir. Türkçe dersleri ortaöğretimde bir bilim olarak değil, sanat olarak öğretilmeli ve teorik olmaktan ziyade uygulama çalışmalarını içermelidir.

2. Türkçe dersleri uygulamada kolaylık için gramer, yazma, okuma gibi kısımlara ayrılmış ise de gerçekte bunların tümü bir bütündür ve birbirlerinden ayrılmaları uygun değildir. Hepsi, dil derslerinden beklenen hedeflere ayrı bir bakış açısından varmak amacını güderler.

3. Türkçe dersleri sözlü ve yazılı anlatım becerilerini birlikte ilerletmelidir. Öğrencilere sadece yazma alanında iyi alışkanlıklar kazandırılması amaçlanmamalı, sözlü anlatım becerilerini geliştirmek için de çalışılmalıdır.

4. Türkçe öğretmeni öğrencisine söylediği ve yazdırdığı zaman onda nasıl güzel ve temiz bir ifade istiyorsa fizik, kimya, coğrafya, matematik veya tarih öğretmenleri de aynı amacı takip etmelidir. Hiçbir fen öğretmeni “Ben Türkçe öğretmeni değilim.” diyerek öğrencisinin ifadesinde gördüğü yanlışları veya eksikleri ihmal ile geçiştiremez. Kelime ve fikir birbirinden ayrılmaz. Bir öğretmen, öğrencisinin ifade ettiği bir fikrin doğruluğunu sağlamak için uğraştığı kadar, ifadesinin temiz ve güzel olması için de çalışmalıdır.²⁸

Program değişikliği yapıldıktan sonra 1929-1930 senesi bir geçiş devresi olarak görülmüştür. Liselerin birinci sınıf edebiyat dersi müfredatına yeni bir şey ilave edilmemiş, ikinci sınıflar edebiyat tarihine yeni başlayacağı için de herhangi bir tedbir alınmasına gerek duyulmamıştır. Liselerin üçüncü sınıfında ise bir geçiş dönemi yaşanacaktır. Eski programdan farklı olarak üçüncü sınıfta edebiyat tarihi Tanzimat döneminden başladığı için, üçüncü sınıfı okuyacak öğrenciler, ikinci sınıfta 16. yüzyıla kadar gördükleri edebiyat tarihinden Tanzimat dönemine kadar olan kısmı sene başında göreceklidir.²⁹

Ali Canip Yöntem’in 1929’dan sonraki Türkçe-edebiyat program hazırlık ve değişikliklerinde bir katkısı veya bu programlar hakkında görüş ve eleştirileri yoktur. Ancak lise I. sınıflar için hazırladığı *Edebiyat* adlı ders kitabı, liselerin II. ve III. sınıflarındaki edebiyat derslerinde okuma kitabı olarak kullanılan *Türk Edebiyatı Antolojisi* ile eğitiminin içinde olmuştur.

Cumhuriyet dönemindeki program değişikliklerine genel olarak bakıldığında, bu programların yeni rejimin ilkeleri ve ihtiyaçları doğrultusunda ve merkezîyetçi bir anlayışla yapıldığı görülür. Programlara Türkçe ve edebiyat dersleri açısından bakıldığında şu özellikler ortaya çıkmaktadır.

1. Müfredatlar millîleşme ve çağdaşlaşma özelliği göstermiştir.

²⁸ Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı, Ankara, 1929.

²⁹ Yücel, Hasan Âli, a.g.e., s. 187.

2. Eğitim-öğretim ilkelerinde çağdaş anlayışlar hâkim olmuş, dinin eğitim üzerindeki ağırlığı kaldırılarak, bilimsel ve laik bir eğitim anlayışı kabul edilmiştir.

3. Her bakımdan Batıya yönelen Türkiye, Doğu kültürünü terk etmenin en önemli göstergelerinden biri olan Arapça ve Farsça derslerini programlardan kaldırmıştır. Bunun yerine, dil inkılabıyla Türkçenin özelliklerinin öğretimde hâkim olduğu bir eğitim anlayışı ortaya çıkmış ve Batı dillerinin öğretilmesine önem verilmiştir.

4. Millî tarih anlayışı tezi kabul edilmiştir. Böylece Osmanlı döneminde Türk tarihi olarak okutulan Osmanlı tarihi bırakılmış, Türk tarihinin bütün devirleriyle bir bütün olarak öğretilmesi şeklinde ifade edilebilecek millî tarih anlayışı edebiyat programlarında da etkisini göstermiştir.

5. Eğitim öğretimde bilim esas alınmıştır. Mistik anlayışlar, dinî telkinler, eğitim anlayışı içine sokulmamıştır. Tecrübe ve gözleme dayalı pozitivist bir eğitim anlayışı kabul edilmiştir. Böylece bilimsel olmayan düşüncelere itibar etmeyen çağdaş, Batılı kafalar yetiştirilmesi amacı güdülmüştür.

2. ALİ CANİP YÖNTEM'İN EDEBİYAT PROGRAMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE ELEŞTİRİLERİ

Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet döneminde 1924'te hazırlanan ilk edebiyat programlarını hazırlayan heyette yer almıştır. Diğer taraftan 1924 edebiyat programını başta yazma çalışmalarına yer vermemek ve edebiyat tarihini esas almak yönlerinden eleştirmiştir. Bu görüş ve eleştiriler çerçevesinde edebiyat programında değişiklikler yapılmış ve bu program 1927'de uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum, Ali Canip Yöntem'in 1924 ve 1927'deki edebiyat programlarının hazırlanması ve şekillendirilmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

2.1. Ali Canip Yöntem'in 1924 Edebiyat Programı Hakkındaki Görüş ve Eleştirileri

1924 edebiyat programı, Ali Canip Yöntem, Fuat Köprülü ve Süleyman Şevket tarafından hazırlanmıştır. Bu programın temel özelliği, ağırlıklı olarak Türk edebiyatı tarihine yer vermesi, "Millî Edebiyat" anlayışıyla diğer Türk boylarının edebiyatlarını da programa almasıdır. Programda "*Türk edebiyatının diğer şubeleri, Garp medeniyeti altında Azerbaycan, Kırım, Kazan, Türkistan sahalarında Türk lisan ve edebiyatının tekâmülü...*" ifadesi yer almaktadır. Millî Eğitim Bakanlığının 1990'lı yıllardaki edebiyat programına yansıyan bu hususlar, 1924 edebiyat programına "Millî Edebiyat" çerçevesinde yer almıştır.³⁰

³⁰ Demir, Celal, a.g.tz., s. 299.

1924 Türkçe-edebiyat programının, liselerin ikinci devresine ait edebiyat ders programı Fuat Köprülü'nün görüşleri doğrultusunda meydana getirilmiştir. Fuat Köprülü'nün "*Programı yapanlar içerisinde Ali Canip Bey de vardı.*"³¹ şeklindeki sözlerine Ali Canip itiraz eder. Ali Canip, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu sınıfların edebiyat programlarını birlikte hazırladıklarını, ancak araya bayramın girdiğini, bu yüzden onuncu ve on birinci sınıf programının tamamen Fuat Köprülü tarafından hazırlandığını söyler:

"Fuad Bey, makalesinde 'Mevcut programı yapan heyet içinde Canip Bey'le beraber ben de vardım.' diyor. Bütün aza ve bu meyanda ben Ankara'da altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu sınıfların Türkçe ve edebiyat programlarını hazırladık. Bayram hülûl etti. İstanbul'a döndük. Fuad Bey o zaman Vekâlet Müsteşarı idi. Onuncu, on birinci sınıflara ait kısmı açık bıraktık, o bunları yalnızca doldurdu. Bilahere program meydana çıkınca herkes gibi ben de haberdar oldum. Velhak bu mahşerî tafsilat karşısında apıştım kaldım."³²

Fuat Köprülü'nün görüşleri doğrultusunda hazırlanmış olan 1924 tarihli edebiyat programı, başta Ali Canip Yöntem olmak üzere dönemin başka kalemleri tarafından da eleştirilmiş ve programın değiştirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bunlar arasında Fazıl Ahmet (Aykaç), M. Mermi, Şevket Süreyya gibi kalemler vardır.³³

Ali Canip Yöntem'in 1924'te liselerin edebiyat programına dair eleştirileri, edebiyat programlarının Batıdaki ölçütlere göre hazırlanması gerektiği fikrini taşıması yanında, edebiyat programlarıyla ilgili olarak o dönemde bir kişi tarafından sayı ve içerik bakımından en zengin örnek olma bakımından da çok önemlidir. Ali Canip Yöntem Fransa ve Amerika'daki anlayışlardan hareketle, edebiyat derslerinde soyut bir eğitime karşı çıkmış, eğitimin somut birtakım faydalar sağlaması gerektiğini dile getirmiştir. 1924 tarihli edebiyat programının eleştirisi ile ilgili yazılar kaleme almıştır.³⁴

³¹ Köprülüâde Mehmed Fuad, "Orta Tedrisatta Edebiyat Programları Meselesi", *Hayat*, S:37, 11 Ağustos 1927, s. 2-3.

³² Yöntem, Ali Canip, "Edebiyat Tedrisatı Meselesi: Bugünkü Programın Akamet ve Sakameti", *Hayat*, C.2, S:38, 18 Ağustos 1927.

³³ Uğurcan, Sema, "Ali Canip ve Edebiyat Eğitimi", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 1989, S: 1, s. 149.

³⁴ Ali Canip Yöntem'in 1924 Edebiyat Programı hakkındaki görüş ve eleştirilerini içeren yazıları sırasıyla şunlardır:

- Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatımızda Edebiyat", *Hayat*, C. 2, S.33, 14 Temmuz 1927, s. 123-124.

- Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?", *Hayat*, C. 2, S: 34, 21 Temmuz 1927, s. 143-145.

- Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair", *Hayat*, C. 2, S. 36, 4 Ağustos 1927, s. 183-185.

Ali Canip Yöntem'in Cumhuriyet döneminde yapılan 1924 edebiyat programında yer alan edebiyat eğitimi hakkındaki düşüncelerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Edebiyat derslerinde edebiyat tarihi
2. Edebiyat eğitimi ile öğrencilere kazandırılacak değerler ve beceriler
3. Edebiyat kitaplarına seçilecek metinlerin değeri
4. Edebiyat eğitiminde kullanılacak yöntem.

2.1.1. Edebiyat Derslerinde Edebiyat Tarihi

Ali Canip Yöntem, öncelikle ortaöğretimde hangi devir eserlerine daha fazla yer verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu meseleyi, Avrupa'da bu konu üzerinde yoğunlaşan tartışmalardan ve örneklerden hareketle açıklamaya çalışır. Salomon Renak'ın "*Ortaöğretimi işgal eden on yedinci asır edebiyatı yerine on sekizinci asır edebiyatı konmalıdır.*" iddiasını destekleyen Gustave Lanson'un³⁵ Fransa'da ortaöğretimde edebiyat dersleri için ortaya koyduğu ilkelere müracaat eden Ali Canip, Lanson'dan hareketle fikirlerini ortaya koyar.

Gustave Lanson'a göre, edebiyat tarihine yükseköğretimde ağırlık verilmelidir. Çünkü tarihî önemi olan fakat estetik noktasından kıymeti düşük eserlerden bahsetmeden edebiyat tarihi yapılamaz. Fransız edebiyatının 16. ve 17. yüzyıllarına ait eserleri, ortadan kalkmış bir dünyanın hayali ve ürünüdür. 17. yüzyıl edebiyatı ise sadece zihnî unsurlara dayalı olduğundan,

- Yöntem, Ali Canip, "Edebiyat Tedrisatı Meselesi: Bugünkü Programın Akamet ve Sakameti", *Hayat*, C. 2, S: 38, 18 Ağustos 1927.

- Yöntem, Ali Canip, "Bugünün En Hayati Meselelerinden: Liselerde Edebiyat Tedrisatı", *Güneş*, nr. 14, 15 Ağustos 1927, s. 2-3.

- Yöntem, Ali Canip, "Liselerin Müfredat Programına Dair", *Vakit*, 16 Ağustos 1927.

³⁵ Gustave Lanson 5 Ağustos 1857'de Orleans'da doğmuş, 15 Aralık 1934'de Paris'te ölmüştür. Fransız edebiyat tarihçisi ve eleştirmenidir. Edebiyata nesnel yaklaşımı getirmiş, Fransız üniversite sisteminin yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamıştır. 1896-1900 arasında Yüksek Öğretmen Okulunda görev yapmış, 1900'de Paris Üniversitesine girmiştir. Özellikle ortaokul ve lisede edebiyat öğretimiyle ilgili çalışmalarıyla tanınır. Liselerin edebiyat programlarının yenilenmesi komisyonunda görev alan Lanson'un 1902'deki eğitim reformundaki yeri ve önemi, Martine Jey tarafından kaleme alınan "Gustave Lanson et la réforme de 1902" adlı makalesinde ortaya konmuştur.

Lanson, edebî eserlerin sosyolojik ve tarihsel bakış açısıyla incelenmesi taraftarıdır. Klasik edebiyat eğitimine taraftar değildir. Okullarda Latince'nin öğretilmesi gerektiğini kabul etmekle birlikte, modern kültür eğitimine öncelik verilmesi gerektiğine inanır. Klasik eğitime en önemli eleştirisi, eski dillerin ve retorikinin 20. yüzyılın başındaki Fransa'nın ihtiyaçlarına cevap vermediği anlayışı üzerine kuruludur. Elit ve aristokrat kesime hitap eden klasik eğitimin demokrasinin ihtiyaçlarını karşılayamadığını düşünür.

Lanson, modern eğitim anlayışını ve fen bilimlerinde olduğu gibi eğitimde bilimsel yaklaşımı benimser. Eğitim, bireyleri uygarlaşmış dünyada karşısına çıkan ahlaki ve toplumsal sorunları çözmeye hazırlamalıdır. Öğretmenler günün ve yarının insanını en iyi şekilde yetiştirmelidir. Çünkü yaşanan ve yaşanacak modern toplumun hayatını ve onu yönlendiren fikirleri öğretmeden öğrencileri hayata ve geleceğe hazırlamak mümkün değildir. Eserleri: *Histoire de la littérature française* (1894), *Manuel bibliographique de la littérature française moderne de 1500 à nos jours* (1909-1921), *Bossuet* (1890), *Boileau* (1892), *Corneille* (1898), *Voltaire* (1906). Bilgiler için www.wikipedia.org/wiki/GustaveLanson adlı siteden yararlanılmıştır.

hayata ve modern yaşayışa bakmamıştır. Halkın idaresinin krallıklar elinde olduğu bu devir edebiyatında toplumsal duygular zayıftır. Eğitimciler, 17. yüzyılda mevcut olmayan eski hükümet tarzının idealist ve uygulamalı tenkidini, toplumsal duygunun hararetini, bilimsel araştırmayı, demokratik idarenin esasları olan hürriyet, eşitlik, halk menfaati fikirlerini, yaşanan devirdeki zihnî ve toplumsal düzenin kaynaklarını ancak 18. yüzyılda bulabilir. 16. ve 17. yüzyıllara ait edebî eserler dilleri itibarıyla da ortaöğretimde kullanılmaya uygun değildir. Bu sebeplerle, ortaöğretimde edebiyat öğretiminde daha yakın devirlere ait edebî metinleri tercih etmek gereklidir.³⁶ Ali Canip, Gustave Lanson'un ortaöğretim için zararlı bulduğu olumsuzlukları Türkiye'deki edebiyat eğitimi için de paylaşmaktadır.

Eğitimde “yakından uzağa” ilkesi ve “perspektif içinde görmek” anlayışı, Gustave Lanson'da ortaya çıkan ve Ali Canip'in de beğendiği pedagojik ilkelerdir. Bu anlayış, eğitimde bugün de temel alınan bir yaklaşım olup ders kitaplarının ve ders programlarının da bir özelliğidir. Gustave Lanson, edebiyat derslerindeki edebiyat tarihini pedagojik bir anlayışla değerlendirmiş, “üçgen modeli” çerçevesinde edebiyat tarihi devirlerine ne şekilde yer verilmesi gerektiğini izah etmiştir. Üçgenin geniş tabanı, yaşanan ve yakın dönemlere ait edebî metinleri içermekte, uç noktaya doğru gidildikçe ise daha eski devirlere ait metinler yer almaktadır. Bu anlayış, edebiyat derslerinde daha yakın devirlere ait metinlere yer verilmesi gerektiğini ifade eder. Ali Canip Yöntem, derslerde edebiyat tarihinin hangi dönemlerine ne kadar yer verileceği konusunda Gustave Lanson'un *Fransız Edebiyatı Tarihi* adlı çalışmasını ve bundaki tarih usulünü hareket noktası kabul etmiştir.³⁷

Ali Canip, Gustave Lanson'un görüşlerine başvurarak ortaya koyduğu ilkeleri ülkemizdeki ortaöğretime de uyarlamaya çalışır. Yazının devamında, “*Ya biz ne yapacağız, orta tedrisatımızda çocuklarımıza hangi eserleri vereceğiz ki onları asrın manevi kuvvetleriyle teçhiz edebilsin?*” sorusunu soran Ali Canip, yapılması gerekenleri de ortaya koymuştur.

Hıfzı Tevfik, Ali Canip Yöntem'in edebiyat programındaki “sistematik edebiyat tarihi”, “edebiyattan beklenen amaç” ve “edebiyat eğitiminde daha yeni devirlerin eserlerine ve şahsiyetlerine yer verilmesi gerektiği” başlıkları altındaki eleştirilerine *Vakit* gazetesinde cevap verir. Hıfzı Tevfik, 1924 edebiyat programının mevcut halini benimsediğini ifade etmiştir.

Hıfzı Tevfik, Ali Canip Yöntem'i, fikirlerini oluştururken Gustave Lanson'dan hareket etmek ve Lanson'nun fikirlerini tam anlayamamak noktalarından eleştirir. Hıfzı Tevfik'e göre

³⁶ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımızda Edebiyat”, s. 123-124.

³⁷ Bu konuda ulaştığımız bilgiler ve sonuçlar, Prof. Dr. Rıza Filizok ile yaptığımız görüşmede şekillenmiştir. Ali Canip Yöntem üzerine biyografik bir çalışma yapmış olan Rıza Filizok, çalışmasında Ali Canip hakkında yer verme imkânı bulamadığı bilgileri, ulaşılmış olduğu sonuçları yukarıda verildiği şekilde ve özet halinde bizimle paylaşmıştır.

Gustave Lanson'un fikirleri tartışılabilir. Lanson'a Fransız edebiyatında bir uzman olmaktan başka bir değer verilmemeli, bir okul programı yaparken, onun edebiyat eğitiminin amacı olarak "hisse dayanan" genel bir değerlendirmesinden hareket edilmemelidir. Program meselesi serinkanlılıkla, kendi çevremiz ve ihtiyaçlarımız düşünülerek halledilmelidir. Gustave Lanson'un fikirleri, edebî devirlerin önemine göre bir çalışmanın yapılmasını söylemektedir. Yoksa Fransız çocuğuna "kendi edebiyatını bırak, Alman edebiyatını incele, ondan ilham al" dememektedir.³⁸

Ali Canip, Hıfzı Tevfik'in üstte belirtilen eleştirilerine, edebiyat öğretiminde edebiyat tarihinin ne şekilde yer alması konusunda daha önce de ifade ettiği düşüncelerini özetleyen şu karşılığı verir:

"...Lanson Fransız çocuğuna 'Kendi edebiyatını bırak, Alman edebiyatını tedkik et, ondan ilham al, ondan haz ve neşe al' dememiştir. Ben de böyle bir şey isnad etmedim. Fakat şunu da Hıfzı Tevfik Bey'e söylemiş olayım ki Fransız edebiyatının zengin ve rengin asırlarına ve bitmez tükenmez hazinelerine rağmen lisede o milletin çocuklarına bilhassa bugünkü Avrupa medeniyetinin menşei olan eski Yunan ve Latin edebiyatlarından başka İngiliz, Alman, İtalyan, Rus, İspanyol lisan ve edebiyatları öğretilmektedir. Nitekim Alman çocuğu da orta tedrisatta muasır medeniyetin anası olan Yunan ve Latin edebiyatlarının yeni dramın teşekkülündeki rolünden, Racine, Corneille'den tutunuz da Hugo'nun Notre Dame de Paris'ini ve La Legende des Siecles'ine kadar nice eserleri hem görüyor hem de kendi edebiyatıyla mukayese ediyor.

Avrupalılar kendi çocuklarını asrın manevi silahlarıyla teçhiz için- millî edebiyatları bizimkinden tasavvur edilemeyecek derecelerde zengin olduğu halde- ecnebi eserlerinden katiyen müstağni davranmıyorlar. Kanaatimce milliyetperverlik Türk çocuğunu yirminci asrın fikir ve harsından istifade ettirmektir. Daha ileri gidiyorum: Benim anladığıma göre milliyetperverlik Garphlaşmak demektir."³⁹

1924 edebiyat programını hazırlayan komisyonda yer alan Fuat Köprülü, Ali Canip ile Hıfzı Tevfik arasındaki bu tartışmaya katılır. Fuat Köprülü, Ali Canip Yöntem'in programda "sistematik bir edebiyat tarihi" anlayışına dair eleştirilerine cevap verir. Fuat Köprülü'ye göre, edebiyat derslerinde "sistematik bir edebiyat tarihi"nin okutulmasıyla Türk çocuğu, milletin uzun asırlar boyunca meydana getirdiği millî medeniyet tarihini öğrenip anlayabilecektir. Lise öğrencisi, edebiyat tarihi öğrenimine başlayacağı lise ikinci sınıfa gelineye kadar dil ve edebiyat hususunda gereken bilgileri kazanmış olacaktır. Teorik ve tabii bilimleri, millî ve genel

³⁸ Hıfzı Tevfik, "Orta Tedrisatta Edebiyat", *Vakit*, 23-24 Temmuz 1927.

³⁹ Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair", s. 183-185.

tarih, felsefe, sosyoloji gibi dersleri görmüş olan öğrencilerin, seçilmiş ve yeterli derecede metin incelemesine dayanan bir edebiyat tarihi okumaları hiç de zor değildir. Fuat Köprülü, bunun Fransa’da da mevcut bir durum olduğunu işaret eder.⁴⁰

Fuat Köprülü, Ali Canip Yöntem’in liselerdeki edebiyat tarihi programını çok yüklü bulmasına, bu programın ancak üniversitedeki edebiyat programlarında yer alabileceği ve çok faydalı olacağı düşüncesine de itiraz eder. Çünkü liselerdeki edebiyat tarihi, üniversitedeki gibi fazla devreyi ve ayrıntılı incelemeleri kapsamamaktadır. Buna ne yeterli zaman vardır ne de lisedeki edebiyat derslerinden beklenen amaçlar buna uygundur. Fuad Köprülü’ye göre, millî şuurun ve millî kültürün henüz yeterince kuvvetlenmediği memleketimizde, edebiyat tarihi öğretimi her şeyden daha fazla öneme sahiptir:

“Demek oluyor ki bugünkü Fransız liselerinde ‘kompozisyon’ ve ‘metin şerhi’ ile beraber tarih-i edebiyat kitapları da tedrisatta esas teşkil etmektedirler. Resmî programlarda yazılı olsun olmasın, Fransız liselerindeki ‘filî vaziyet’ bundan ibarettir. Yeryüzünde hiçbir medeni millet yoktur ki lise tahsilini bitiren bir genç, kendi millî edebiyatının ve millî medeniyetinin umumi tekâmülü hakkında sârih fikirler edinmiş olmasın. ‘Millî şuur’un ve ‘millî hars’ın henüz kâfi derecede kuvvetlenmediği memleketimizde, “edebiyat tarihi” tedrisatının her yerden daha fazla ehemmiyetle telakki olunması zaruridir kanaatindeyim. Felsefe, içtimaiyat, millî ve umumi tarih okuyabilen ve anlayabilen bir lise talebesi, sistematik bir “edebiyat tarihi”ni neden anlamasın? Bu edebiyat tarihi, şüphesiz Darülfünun’da okutulan nispette mufassal ve etraflı olacak değildir; nitekim lisede okunan bütün derslerin de Darülfünunlarda müteaddit kürsüleri vardır. ‘Umumi tarih’ ilk mekteplerde de, orta mekteplerde de, Darülfünunlarda da okutulur; mesele sadece bir ‘nispet’ meselesidir. Yeryüzünde henüz birkaç memleketin resmî programına girmiş olan ‘içtimaiyat’ dersleri, memnuniyetle söyleyebiliriz ki, bizim orta tedrisatımıza girmiştir. Başka memleketlerde yok diye onu da mı programlardan kaldıralım?”⁴¹

Ali Canip Yöntem, Fuad Köprülü’nün “sistematik edebiyat tarihi” öğretimini bir kusur değil, meziyet olarak görmesi karşısında, “Bence bunun tamamen aksine olarak bugünkü edebiyat programımızda sistematik bir edebiyat tarihi tedrisinin kabul edilmiş olması bir meziyet değil, bilakis gayet büyük bir kusur, hatta bir zarardır.” diyerek, önceki düşüncelerinde

⁴⁰ Köprülüzaade Mehmet Fuat, “Orta Tedrisatta Edebiyat Programları Meselesi”, *Hayat*, S.37, 11 Ağustos 1927, s. 2-3.

⁴¹ Köprülüzaade Mehmet Fuat, a.g.m., s. 2-3.

ısrarlı olduğunu gösterir. İddiasının doğruluğunu göstermek için de liselerin onuncu ve on birinci sınıflarında gösterilen edebiyat tarihi müfredatını aynen aktarır.

Ali Canip Yöntem, Fuad Köprülü'nün, Ziya Gökalp'ın "Türk tarihini bir "küll" suretinde kabulü ve ona göre tetkiki" şeklindeki sosyolojik metoduna uygun olarak yaptığı incelemeleri memleket için hayli faydalı bulur. Ancak programdaki mahşerî tafsilatı kavrayabilecek bir hocanın bulunması mümkün değildir. Ayrıca Türk tarihi ve kültürü sahasında yapılan araştırmaların da henüz yeterli olmadığını Fuad Köprülü'nün de belirttiğini ilave eder. Ali Canip, eski devirler ve bu devirlere ait eserler hakkında henüz bilimsel açıdan yeterli seviyeye gelineemediğini, Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserine dayanarak gösterir. Ali Canip Yöntem, henüz bilimsel açıdan yeterince incelenmemiş ve verilen hükümlerde birlik sağlanamamış bu dönem ve eserlerinin ortaöğretimde yer almamasını sakıncalı bulur:

".....Avrupalı mütebahhirlerin ittîfak etmedikleri, Darülfünun hocalarının yanıldıkları meseleler karşısında bir lise hocası tasavvur edilebilir mi ki Orhun Kitabeleri'ni, Kutadgu Bilig'i okuyacak ve okutacak, Arap ve Acem edebiyatlarının tarihi inkişaflarını anlatacak; Divan-ı Hikmet'ten, Atabetü'l-Hakayık'tan metinler gösterecek, muhtelif devirlerin lehçeleri arasındaki farkı eserlere tatbiken izah edecek, Hurufiler, Bektaşiler, Kızılbaşlar gibi taifelere ait mezhebî edebiyatları –sanki bütün bu edebiyatlara ait metinler derlenmiş, toplanmış, neşredilmiş gibi- ihata edecek, edebiyatımızın komşu edebiyatlarla tesir ve aks-i tesirlerini, bilhassa Acem edebiyatının her devrindeki tesiratını, fikrî ve umumî tekâmülünü, edebî nevilerin ayrı ayrı esbab-ı tarihileriyle izah edebilecek!.. Bunlar pek çok âlimlerin birbirini mütemmim mesaisine muhtaç, bir kısmı gayet bâkir, heyet-i umumiyesi ise son derece girift ve muğlak meselelerden mürekkeptir. İslamiyet'ten evvel ve İslamiyet'ten sonraki hayatımızın muhtelif cepheleri henüz yeni yeni tedkik edilirken ve Türk tarihi lisanı ve edebiyatı esas itibarıyla kalın bir meçhuliyet perdesinin altında saklı dururken bu mahşerî tafsilatı sistematik bir tarzda tahrir etmesini lise hocasından beklemek pek boşuna bir arzu ve bir hayaldir. O lise hocası ki ancak 'klasik malumat'ı etraflıca tedris edebilirse memleketimiz için 'ideal hoca' ünvanını bihakkın kazanmış olur."⁴²

Ali Canip Yöntem'e göre, Batılı eğitimcilerin ve uzmanların ortaöğretimde edebiyat derslerinden bekledikleri amaçların mevcut programla gerçekleşmesi mümkün değildir. Ali Canip, Fuad Köprülü'den edebiyat öğretiminde "sistematik edebiyat tarihi"ni savunan ve

⁴² Yöntem, Ali Canip, "Edebiyat Tedrisatı Meselesi: Bugünkü Programın Akamet ve Sakameti", *Hayat*, C.2, S. 38, 18 Ağustos 1927, s. 3-5.

kendisinin de hareket noktası kabul edeceği bilim adamlarını bildirmesini ister. Köprülü'nün düşüncelerinin doğruluğunu ispat etmesi ancak böyle mümkün olacaktır. Çünkü 1924 edebiyat programı liselerde uygulanamamakta ve eğitimi anarşiye sürüklemektedir. Program uygulanırsa bile, bu programla Türk çocuğunu çağdaş manevi kudretlerle donatmak mümkün olamayacaktır.

Ali Canip Yöntem'e göre, 1924 edebiyat programı liseler için baştanbaşa kusurlu ve zararlıdır. Özellikle liselerin ikinci sınıflarına ait edebiyat tarihi müfredatı, çocuğun hayatla alakasını tamamen keserek ona tam bir ahiret seferi yaptırmaktadır. Lise üçüncü sınıf edebiyat programının yarıdan fazlası da yine aynı özelliktedir. Programın eksik olan bir tarafı da lise ikinci ve üçüncü sınıfta çocuklara yazı için bir saatin ayrılmasıdır. Böylesine ayrıntılarla yüklü bir programın uygulanması da ayrı bir sorundur.

Ali Canip Yöntem, 1924 edebiyat programındaki edebiyat müfredatının mevcut haliyle okutulmasının öğretmenler için de imkânsız olduğunu belirtir. Ali Canip, edebiyat müfredatının bu haliyle hazırlanmasının sorumlusu olarak Fuad Köprülü'yü gösterir. Ali Canip Yöntem, 1924 programındaki edebiyat tarihi konularının mevcut haliyle liselerde okutulmasının mümkün olmadığını belirterek, böyle bir müfredatı yalnızca Fuad Köprülü'nün kendisinin okutabileceğini söyler. Bu düşüncesini, *"...Her liseye bir radyo cihazı aldirmek ve Fuad Bey'e telsiz telefonla ders verdirmek! Çünkü itiraf ve iddia ediyorum ki bu müfredatın muhtevasını öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak için Fuad Bey'in irfanından ve bilhassa cüretinden başka bir kuvvet mutasavver değildir..."*⁴³ şeklinde dile getirir.

Ali Canip'in 1924 edebiyat programına özellikle edebiyat tarihi noktasından yaptığı eleştirilere karşılık, programda yer alan edebiyat tarihi müfredatının uygun olduğunu savunan Köprülü, meseleye pedagojik açıdan değil, tarihçi bakış açısıyla yaklaşmıştır. Fuat Köprülü'nün edebiyat eğitiminde edebiyat tarihine kapsamlı şekilde yer verilmesi anlayışı, Lanson'dan gelen pedagojik ve modern anlayışa uygun değildir. Köprülü, bilimsel kaynaklara vâkıf, mükemmel bir tarihçi olmasına rağmen pedagojik tecrübeye sahip değildir. Gustave Lanson ise tarihçi olmak yanında edebiyat eğitiminin pedagojik yönüyle de uğraşmıştır. Fuat Köprülü, eski devirlere daha fazla yer veren 1924 edebiyat programının hazırlanmasında önayak olmuş, bunun sonucunda da bu anlayışı benimseyenlerin bir önderi olmuştur.⁴⁴

1924 edebiyat programı hakkındaki görüşlerini bildiren Fazıl Ahmet Aykaç da, edebiyat eğitiminde edebiyat tarihine yer verilirken ölçülü olmak gerektiği fikrini ileri sürmüştür. Fazıl Ahmet bu düşünceleriyle Ali Canip Yöntem'in fikirlerine yaklaşır. Eski devirlere ait eserlerin dil tarihi, eski şairlerin hayal ve his hünerleri, öğrencinin

⁴³ Yöntem, Ali Canip, a.g.m.

⁴⁴ Bkz. 32 no'lu dipnot.

kelime serveti yönlerinden önem taşıdığını belirten Fazıl Ahmet, yaşanan zamanı daha iyi anlayabilmek için ise çağdaş eserlere ihtiyacımız olduğu düşünmektedir.

Ali Canip Yöntem 1924'te hazırlanan edebiyat programıyla ilgili eleştirilerini ortaya koyarken Türk edebiyatının dönemleri hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmeler, edebiyat derslerinde öğrencilere Türk edebiyatı tarihine ait devir ve şahsiyetlerden metinler seçerken nasıl bir anlayışla hareket ettiğini ortaya koymak bakımından değer taşır. Ali Canip, lise edebiyat derslerinde öğrencilere gösterilecek olan Türk edebiyatının devrelerini dört başlık altında değerlendirmiştir:

1. Doğu medeniyeti içinde yaşadığımız zaman aydın kesimin, yani medrese öğrenimi görenlerin İranlıları taklit ederek meydana koydukları divan edebiyatı,
2. Bu edebiyattan zevk alamayan, hatta haberdar olamayan halkın zevkine göre meydana gelen “saz şiiri” veyahut “âşık edebiyatı”,
3. Tasavvuf felsefesinin Türk memleketlerine etkisi üzerine bu felsefenin meydana koyduğu “tekke” kurumunun zevkini ifade eden “avami tasavvuf edebiyatı”,
4. Siyasi Tanzimat'tan sonra Türk milleti yavaş yavaş Batılılaşınca, Batılılaşma eğiliminin zevkini göstermek üzere ortaya çıkan Avrupalı edebiyat.⁴⁵

2.1.1.1. Divan Edebiyatı

Ali Canip'e göre, ortaöğretimde Türk çocuğuna 16-17. yüzyıl divan edebiyatından bir şeyler vermek ve bunlarla Türk çocuklarını yarına hazırlamak mümkün değildir. Türk çocuğuna Fuzulî'yi, Bâkî'yi, Nefî'yi, Nedim'i tanıtmak gerekir. Ancak bu şahsiyetleri tanımak çocuklar için yeterli değildir. Çünkü divan edebiyatı hep aynı ve sınırlı mazmunları ifade etmekten başka bir şey söylemez. Divan edebiyatı bu yönüyle adeta Orta Çağın malıdır. Türk Rönesansına başlangıç kabul edebileceğimiz Tanzimat devrinden sonraki edebiyatımız da divan edebiyatının açığını kapatabilecek bir halde değildir. Divan edebiyatının kendi çizgisi ve edebî türleri itibarıyla tam ve mükemmel olmasına karşın Tanzimat'tan sonraki edebiyatımız için bunu söylemek mümkün değildir.⁴⁶

⁴⁵ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?”, s. 143-145.

⁴⁶ Ali Canip'in bu fikirleri, Hasan Ali'nin 1929'da *Hayat*'ta yayımlanan “Orta Öğretimde Edebiyat” başlıklı makalesinde de şöyle dile getirilir: “Tanzimat'a kadar maalesef “humaine: beşeri” ve âlemşümul eser verememiş olan, hatta, bazı aksâmında “millî” addedilmesi bile mümkün olmayan şark taklidi edebiyatımız bize ancak hazırladığı aksülâmeleri anlatmak itibarıyla kıymetlidir. Gösterdiği hayat düniyedir. Bugünle münasebeti yoktur. Halbuki edebiyat tedrisatı değil dünü, sade bugünü bile tanıtmakla iktifa edemez; o yarını da yaratacak olan idealleri telkin edebilmelidir. Müstehase olmuş bir vaziyette bulunan ve böyle olması da pek tabii olan eski edebiyatımızdan “yarın”ı duymak muhal içinde muhaldır.

.....

Ali Canip Yöntem'in yukarıda sınıfladığı Türk edebiyatının devirleri hakkındaki değerlendirmesi, Türk edebiyatının bu devrelerinin eğitimin amaçları doğrultusunda edebiyat eğitiminde kullanılmaya elverişli olup olmamasıyla alakalıdır. Ali Canip'e göre, divan edebiyatı dili ve içeriğiyle yaşanan zamanın gerisinde kalmıştır. Bu edebiyattan seçilecek metinleri edebiyat eğitiminde kullanmakla çağın gerektirdiği eğitim amaçlarını gerçekleştirmek mümkün değildir. Ali Canip, divan edebiyatından seçilecek metinlerin bu eğitim amaçlarını niçin gerçekleştiremeyeceğini şöyle ifade eder:

1. Divan edebiyatında heyecan kıt, fikirler çağdaş değildir. Fuzulî ve Nedim gibi şairler yetiştirmesine rağmen bu edebiyat lirizmden mahrumdur. Divan edebiyatı bir zihin ve hüner edebiyatıdır.

2. Divan edebiyatının felsefesi "vahdet-i vücud"a dayanır. Bu felsefe pek yüzeysel olduğu ve fantezi halini aşamadığından telkin kudreti azdır. "Vahdet-i vücud" nazariyesi maddi hayatı ve dünyayı hiçe saydığı, rıza ve teslim onun esas ilkesi olduğu için, bugünkü dünyevi kıymetlere dayanan ve mücadeleyi esas alan yeni eğitime yabancı kalır. Bu yüzden Türk milletinin bugün içine girdiği yeni Avrupalı hayata telkin gücü yoktur.

3. Divan edebiyatı eğitim görmüş zümrenin malıdır. Sahipleri halka hitap etmeyi düşünmemiş, sosyal hayat ile fazla alakadar olmayıp, soyut bir edebiyat meydana getirmişlerdir. Sosyal duygular açısından zayıf olan bu edebiyat, Türk çocuğunun ruhunda boşluk bırakmaya mahkûmdur.

4. Divan edebiyatı şekil ve ifade itibarıyla gayet dardır. Her şair aynı nazım şekillerini ve mazmunları, kavramları kullanmak zorundadır. Bu yüzden çocukların okuma ve inceleme zevkini geliştiremeyecek, onları daha derin düşünmeye sevk edemeyecektir.

5. Divan edebiyatının "skolastik" olan dili, çocuğa yanlış yazmayı ve konuşmayı öğretmekten tamamen uzaktır.⁴⁷

Ali Canip Yöntem, yukarıda saydığı özellikleri sebebiyle Türk milletine mensup bir zümrenin "iştiğalini ve zevkini öğretmek" ve kısmen "muhayyilesini oynatmak", "estetik zevkini okşamak" itibarıyla, divan edebiyatına ortaöğretimde çok dikkat ve özenle tayin edilmiş sınırlı mevkiin verilmesi gerektiğini düşünür.⁴⁸

Şu halde gençliğimiz, intibak zaruretinde bulunduğu Garp hayatına, gene o hayatın ifadesi olan garp kültürünü hazmetmek suretiyle dâhil olacaktır. Medeniyet bir düşünüş ve duyuş sistemi olduğuna göre, duyuş ve düşünüşte en mükemmel numuneler nerede ise oradan istifade edeceğiz. Ortaöğretimde edebiyat, artık bu hedefe doğru gitmelidir ve böyle olmasında da en terbiyevî ve hayatî zaruretlere vardır." (Hasan Ali, "Orta Öğretimde Edebiyat", *Hayat*, C. VI, nu. 138, Eylül 1929, s. 2)

⁴⁷ Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?", s. 143-145.

⁴⁸ Ali Canip Yöntem, bu tespitlerinde divan edebiyatına ait örneklerle dil, estetik ve fayda açılarından bakmaktadır. Dil ve edebiyat eğitiminde dil, estetik ve faydaya dayalı üç boyutlu bir eğitim anlayışı

Ali Canip'e göre ortaöğretimde edebiyat öğretiminden beklenen amaç, öğrencinin zihni ve manevi ufğunu genişletmek, yazmak usulünü öğretmek, estetik zevkin gelişmesini sağlamak ve öğrencileri "bugünün adamı" yapmaktır. Bu, *Divan-ı Hikmet*, *Garibnâme*, *Şeyhî Divanı*, *Siyer-i Veysî* ve bütün divan edebiyatını okutmakla gerçekleştirilemez. Liselerin ikinci sınıf edebiyat programı müfredatı, çocuğun gözlerini yaşanan hayata ve dünyaya kapatan bir özellik arz eder.

Ali Canip Yöntem, Hıfzı Tevfik'in ileri sürdüğü, "Türk kültürünün yalnız Fuzulî veya Bâkî, Nefî veya Nedim gibi birkaç şairden ibaret olmadığı, eski tezkire sahiplerinden, müverrihlerinden, Türk ahlakçı ve fikriyatçılarından da bir lise öğrencisine yeterli olacak miktarda ve nitelikte bilgi vermenin gerekli olduğu" şeklindeki görüşlerine itiraz etmiştir. Ali Canip Yöntem'e göre, divan edebiyatına ait metinlerdeki özellikler, öğrencilerin his ve hayal dünyalarını zenginleştirmede ve onlara yazma yöntemlerini öğretmede özellikle dili bakımından bir hareket noktası olamaz:

"Hıfzı Tevfik Bey, yukarıdaki esasları gözden kaçırmamak şartıyla eski edebiyattan parçalar alabilir. Fakat bilmelidirler ki alırken hayli zahmet çekecektir. Çünkü onlar kolay kolay Garp mütefekkirlerinin yukarıda hülâsa ettiğimiz nokta-i nazarlarıyla telif edilemez. Ben, Türk çocuğu –Müfredat programı mucibince- numunesini görsün diye kendi kitabıma da eski nesirden parçalar aldım. Fakat izahat verirken 'Medrese tahsili münevver zümreyi halktan ayırdıkça, münevver zümre halka ve halkın diline tenezzül etmemeye başladıkça lafız şaklabanlıklarıyla dolu acib, hatta münasebetsiz bir divan nesri meydana çıkmıştır.' demeyi ihmal etmedim. Yüksek tedrisatta eski tezkirecilerden, müverrihlerden, ahlakçılardan, fikriyatçılardan inceden inceye bahsedilmelidir. Fakat lise talebesinin onlarla yakın bir alakası yoktur. Bir nesir ki esası muamma! Bir felsefe ki gayesi rıza ve teslim, bir ahlak ki dayandığı nokta kaderdir!"⁴⁹

Cumhuriyet döneminde edebiyat ders programlarında divan edebiyatına ait örneklerle fazla yer verilmemesi gerektiği düşüncesini Nurullah Ataç da dile getirmiştir.⁵⁰ Ataç, 1940'larda divan edebiyatı hakkında olumlu düşünceler ifade etmiştir. Ancak 1960'lı yıllarda tam tersi bir

dikkate alındığında, kendisinin bu anlayışının çağdaş bir çizgide olduğu görülmektedir. Mustafa Cemiloğlu, Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde eğitimin "dil eğitimi", "ahlak eğitimi" ve "estetik eğitimi" başlıkları altında üç boyutlu gerçekleştiğini söylemektedir. Böyle bir eğitim modelinin, programlarda bu derslerden beklenen faydaları sağlayabilmesi açısından önemli bir yaklaşım olduğu açıktır. (Cemiloğlu, Mustafa, *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.)

⁴⁹ Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair", s. 183-185.

⁵⁰ Sinar, Alev, "Nurullah Ataç'ın Dil - Edebiyat Eğitimi Ve Öğretmenlik Mesleğine Eleştirel Bakışı", *Milli Eğitim Dergisi*, Kış 2006, Yıl:34, S.169.

görüŖe ulaşarak, liselerdeki edebiyat eğitiminde divan edebiyatı örneklerine yer verilmesine karşı çıkmış, bu konudaki düşüncelerini etraflı ve yoğun olarak dile getirmiştir. Ataç, liselerde eski edebiyatın öğretilmesini hem estetik hem de içerik açasından zararlı bulur. Divan edebiyatı yoluyla eski duyguları uyandırma, yeni görüşlerin engellenmesi gibi tehlikelere dikkat çeker. Diđer yandan, bu şiirleri estetik ačıdan eleştirerek, bunların öğrenciye estetik ve dil duygusu kazandırmaktan uzak olduğunu ileri sürmüştür.

Nurullah Ataç bu görüşleriyle bir yandan Ali Canip'in edebiyat tarihine ait örneklerin edebiyat eğitiminde kullanılmasında ortaya çıkacak sakıncalarla ilgili düşüncelerini paylaşmakta, diğer yandan divan edebiyatı ve halk edebiyatına edebiyat programlarında yer verilmemesi gerektiği noktasında ondan uzaklaşmaktadır. Ali Canip Yöntem, liselerde divan edebiyatının öğretimine tümenden karşı çıkmamış, sadece divan edebiyatı örneklerine edebiyat programlarında sınırlı bir şekilde yer verilmesi gerektiğini savunmuştur.

2.1.1.2. Âşık Edebiyatı

Ali Canip Yöntem âşık edebiyatını da değerlendirir.⁵¹ Ona göre, Türk halkının asıl zevkini ifade eden, hüner bakımından divan edebiyatından daha düşük seviyede fakat daha geniş, daha lirik ve bir kısım sosyal duygularla dopdolu olan âşık edebiyatıdır.⁵² Duyguyu yansıtmaya noktasından Türk halkına daha yakın olan âşık edebiyatında koşmalar, destanlar, türküler içinde öğrencilerin hayal ve heyecan hayatını genişletecek, derinleştirecek, zenginleştirecek çok parçalar bulunabilir. Âşık edebiyatı, millî varlığın sadık bir aynasıdır.

⁵¹ Bekir Sıtkı Çobanzade, Türk dili ve edebiyatının okullarda nasıl öğretilceği ile ilgili olarak yazdığı Türk Dili ve Edebiyatının Tedris Usulü adlı eserinde, halk edebiyatının okullarda öğretilmesi üzerinde durmuştur. Çobanzade, Türk halk edebiyatı araştırmalarının bu edebiyatla ilgili çok zengin malzeme ortaya koymasını ve halk edebiyatıyla yazılı edebiyat arasındaki uçurumun ortadan kalkmasının onu okullarda okutulmasını zorunlu hale getirdiğini söylemektedir. Çobanzade, halk edebiyatının okullara girmesini dört bakımdan önemli bulur:

1. Yazılı edebiyatın oluşum ve şekillenmesinin ona bağlı olması
2. Medenî halkların bu edebiyata yöneliyor olması
3. Ağır ve karışık terim ve tabirlerden ancak bu edebiyat sayesinde kurtulunabileceği
4. Vatanseverlik prensiplerini ileri süren pedagojinin okulları halk edebiyatına yönlendirmesi.

Çobanzade, bütün bunlara rağmen, okullarda hazır ve emin yollar bulunmadan usulsüz ve malzemesiz halk edebiyatı öğretimine başlamanın acı ve pişmanlıktan başka bir sonuç vermeyeceği düşüncesindedir. Ona göre bu iş yapılırken şöyle bir metod takip edilmelidir: Şaire ilham veren halk parçaları üzerinde tahliller yapılmalı; dil derslerine ata sözleriyle başlamalı; çocuklardan bildikleri halk şarkısı, bilmece ve masallar alınıp dil laboratuvarında saklanmalı; vatanperverlik işlerinde halk adet ve aletleri öğretilirken bunların halk edebiyatındaki yeri üzerinde durulmalı; bilhassa edebiyat akşamları ve tiyatrolarda halk edebiyatı konuları işlenmelidir. (Kenan Acar, *Kırımlı Bekir Sıtkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 226-229.)

⁵² Nurullah Ataç, Divan Edebiyatında olduğu gibi halk edebiyatı ürünlerinin edebiyatta kullanılmasına ihtiyatla bakmıştır. Bu edebiyata ait şiirlerin divan şiirleri gibi kurallar, konular, mazmunlar içinde sıkışıp kaldığına dikkat çeker. Ona göre halk edebiyatı, duruk bir toplumun yüzyıllar boyunca değişme dileği duymayan, babalarından bellediği ile yetinen bir toplumun yansımasıdır. (Bu konuda daha fazla bilgi için b.k.z., Sınar, Alev, a.g.m.)

Zaferler, felâketler, ihtilâller, isyanlar, bayramlar, umumi eğlenceler, her şey bu edebiyatta candan gelen bir duygu ve güzel tatlı bir dille anlatılır. Âşık edebiyatı bu özellikleri ve sade diliyle de “Millî Edebiyat” ve “Millî Lisan” anlayışına uygun bir özellik arz etmektedir. Ali Canip Yöntem bu anlayışının bir yansıması olarak da *Edebiyat* adlı ders kitabına bu edebiyatın değişik türlerine örnek olan parçalar almıştır.

Edebiyat eğitiminde bu edebiyatımızdan örnekleri ders kitabına alan Ali Canip, divan edebiyatı ve Edebiyat-ı Cedide hakkında verdiği sert hükümleri âşık edebiyatı için kullanmamıştır. Bu edebiyatın dilinin halkın konuşma diline dayanması ve eserlerdeki konularını halkın ruhundan ve hayatından seçilmiş olması, kendilerinin savunduğu “Millî Edebiyat” ilkeleriyle örtüşmektedir. Bu sebeple, eleştirilerini daha çok, kendi sanat anlayışlarının karşısında olan divan edebiyatı ve Edebiyat-ı Cedide üzerinde yoğunlaştırmıştır.

2.1.1.3. Avami Tasavvuf Edebiyatı

Ali Canip Yöntem, Türk edebiyatının bir diğer cephesi olan avami tasavvuf edebiyatı hakkında da düşüncelerini ifade etmiştir. Bu edebiyatı daha çok felsefesi yönünden ve eğitim yönünden eksik bulur. Ali Canip, içinde barındırdığı “vahdet-i vücud” felsefesi, “rıza ve teslim” ilkeleri sebebiyle, tasavvuf edebiyatına ait parçaların edebiyat derslerinde işlenirken dikkatli olunmasını ikaz eder. Başta Yunus Emre olmak üzere tasavvuf şairlerinin coşkun ve güzel söyleyişleri olduğunu belirten Ali Canip, bu özellikler dikkate alınarak ders kitaplarına avami tasavvuf edebiyatından seçkin parçaların seçilebileceğini ifade eder. Ancak içinde pek coşkun ve pek dokunaklı parçalar olmasına, Yunus Emre gibi mükemmel bir şahsiyet yetiştirmesine rağmen, felsefesinin “vahdet-i vücud”a dayanması yüzünden tasavvuf edebiyatının ortaöğretim için fikrî açıdan etkili olamayacağını ve çağdaş normlardan uzak bulunduğunu düşünür.

2.1.1.4. Avrupai Edebiyat

Ali Canip’e göre Türk çocuğunun estetik ihtiyaçlarını bulabileceği kol, Siyasi Tanzimat’ı takiben ortaya çıkan Avrupai edebiyat’tır.⁵³ Nesir, ancak bu edebiyat döneminde okunur bir hale girmiştir. Bu edebiyatın türleri asrın edebiyatlarına göre birçok eksikler taşımasına rağmen, Türk çocuğu yazma becerilerinin gelişmesi için bu edebiyatın nesir parçalarından çok yararlanacaktır. Son zamanlarda Yakup Kadri, Ömer Seyfettin, Fazıl Ahmed (Aykaç), Reşat Nuri (Güntekin), Falih Rıfkı (Atay) gibi yazarların yazıları, Türk edebiyatının dilinin çağdaşlaştığını, konuşulan güzel Türkçeyi kendisine ifade vasıtası yaptığını göstermektedir. Halkın diline yaklaşan bu yazarların eserleri, gençlerin yazma becerilerini geliştirmek için de son derece faydalıdır. Öte yandan öğrencilerin hayal, heyecan hayatını

⁵³ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?”, s. 143-145.

derinleştirmek, toplumsal ve vatani duygu ve fikirlerle onun zekâsını arttırmak, zenginleştirmek itibarıyla başta Namık Kemal olmak üzere Hâmid, Recaizâde Ekrem, Samipaşazâde Sezai, Ahmed Rasim, Hüseyin Rahmi, Halit Ziya, Fikret, Cenap ve daha yenilerin eserleri de başvurulacak araçlardır.⁵⁴

Ali Canip Yöntem, Gustave Lanson'un fikirlerinden hareketle asırlar dikkate alınarak edebî eserlerin seçiminde daha yakın devirlere ait eserlerin tercih edilmesini, bunun da yeterli olmayıp Batı edebiyatlarından seçilmiş metinlerin de edebiyat derslerinde kullanılması gerektiği düşüncesini ısrarla savunmuştur.⁵⁵ Ali Canip Yöntem, çocukların daha çağdaş ve millî duygu ve fikirlerle yetiştirilmesi gerektiğini, bu duygu ve fikirlerin Doğudan değil Batıdan geldiğini savunur. Bu sebeple, edebiyat öğretiminde asıl amacın "sistematik bir edebiyat tarihi" olmaması gerektiğini, öğrencilere okutulacak edebî metinlerin seçiminde buna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁶

Ali Canip'in, edebiyat derslerine metin seçerken Batı edebiyatından metinlere ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesine Fuat Köprülü'den itiraz gelmiştir. Köprülü, Türk çocuğunun estetik ihtiyaçlarını Avrupalı edebiyata ait metinlerde bulabileceği, nesrin ancak bu edebiyat döneminde okunur bir hale girdiği, Türk çocuğunun yazma melekесinin gelişmesi için bu edebiyatın nesir parçalarından çok istifade edeceği, Tanzimat'tan sonraki edebiyatımızın Avrupa zihniyeti taşıdığı şeklindeki düşünceleri kabul etmez. Köprülü'ye göre, bizim edebiyatımızdaki eserlerin çocuklara dil ve zevk eğitimi vermesi mümkün değildir. Bizde, Fransızlarda olduğu gibi, çocukları yaşadıkları hayata hazırlayacak dil, fikir ve estetik bakımından uygun eserler yoktur. Diğer taraftan, çocuk dil ve zevk eğitimi okuldan ve öğretmenden daha çok yaşadığı çevredeki edebî hareketler ve fikir hareketlerinden,

⁵⁴ Ziya Gökalp, Ali Canip'in de işaret ettiği gibi, edebiyat eğitiminde daha yakın devirlere ait eserlere yer vermek gerektiği fikrindedir. Özellikle Tanzimat'tan sonra gelişen edebiyatımıza ait şahsiyetlerden örneklerin seçilmesinin yararlarına işaret eder: "*Fikret edebiyatımızı asrileştirerek, insanileştirerek hakiki rolünü hakkıyla ifa etmiş bir dâhimizdir. Avrupa'da klasik tadrîsâtın esası nasıl klasik edebiyat ise, bizde de böyle bir tedrise esas olacak eserler Şinasi'den Fikret'e kadar gelen klasiklerimizdir. Türk romantizmine gelince, bu ancak istikbalde Türkcülükten doğacaktır; çünkü romantizm edebiyatın millileşmesi demektir.*" (Gökalp, Ziya, "Millî Terbiye", *Muallim*, C. 2, S.14, 1Eylül 1333 (1917), s. 421-423.)

⁵⁵ Hıfzı Tevfik tarafından Ali Canip Yöntem'in bu düşüncesine de eleştiri getirilmiştir. Bkz. Hıfzı Tevfik, "Orta Tedrisatta Edebiyat", *Vakit*, 23 Temmuz 1927.

⁵⁶ Ziya Gökalp'ın liselerde edebiyat derslerinde takip edilecek yöntem ve amacıyla ilgili fikirleri ile Ali Canip'in fikirleri arasında benzerlikler vardır. Gökalp, Fransızları taklit ederek edebiyat derslerinin bir edebiyat tarihi dersi haline sokulmasının zararlı olduğunu düşünür. Gökalp'a göre sultanilerde edebiyat öğretimi öğrenciye edebî bir eğitim vermek, onlarda millî söyleyiş ve yazı usullerini, millî zevki uyandırmaktan ibarettir. Ziya Gökalp, Alfred Fouille gibi Fransız filozoflarının da edebiyat dersinin bir edebiyat tarihi dersi haline sokulmasına şiddetle karşı olduklarını söyler. Ziya Gökalp bunların yanında, edebiyat derslerinin öncelikle millî edebiyatın ne olduğunu anlamış genç edipler tarafından verilmesi gerektiğini fikrini de ileri sürer. (Gökalp, Ziya, *Millî Terbiye ve Maarif Meselesi*, Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1964, s. 119.)

gazetelerden, dergilerden alır. Fuad Köprülü'ye göre yakın dönemlere ait eserleri ders programına almak, onları değerlendirirken objektif hüküm vermenin güçlüğü de beraberinde getirecektir.⁵⁷

2.2. Edebiyat Eğitimi İle Öğrencilere Kazandırılacak Değerler

Ali Canip Yöntem, edebiyat eğitiminin amaçları hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken Batılı kaynaklardan hareket etmiştir. Bu durum, onun modern eğitimin özelliklerine uygun bir tavrı yansıttığını göstermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Ali Canip Yöntem'in modern edebiyat eğitiminin amaçlarını şu dört başlık altında topladığı anlaşılmaktadır:

1. Ana dili öğretme
2. Kendini ifade etme
3. Edebiyat zevki kazandırma
4. Çağa, modern zamana uyum sağlama

Ali Canip Yöntem, metinlerin hangi dönemlerden seçilmesi gerektiği kadar bu metinler yoluyla öğrencilere hangi değerlerin kazandırılmasının amaçlandığı üzerinde de durmuştur. Ali Canip, Amerikalı eğitimcilerin raporlarından ve Gustave Lanson'un fikirlerinden hareket etmiştir. Ali Canip, Amerikalı eğitimcilerin *"Bir mektep için intihâb edilecek, edebî eserleri o mektep talebesinin alakasını celb etmeli. Çünkü alaka olmadan zevk alınmaz. Zevk almadan da faydalı bir netice istihsal edilemez."* ve Gustave Lanson'un *"Edebiyat tedrisinin gayesi her şeyden evvel çocuğa yanlışsız yazmayı ve konuşmayı öğretmektir."*⁵⁸ şeklindeki fikirlerini hareket noktası yapmıştır. Ali Canip bu tavrıyla, yaşadığı devirde ortaöğretim alanında dünyadaki anlayışları takip ettiğini, eğitim politikasının oluşturulmasında dünyadaki bilimsel gelişmelerden ve yaşanan örneklerden yararlanmak gerektiği şeklindeki çağdaş ve bilimsel anlayışı benimsediğini gösterir.

Ortaöğretimdeki edebiyat derslerinde edebiyat tarihi öğretilirken, öğrenciler için seçilecek metinler hangi esaslara göre seçilecek ve bu seçimde hangi devirlere ne kadar yer verilecektir? Ali Canip, bu meselenin çözülmesinde, Amerikalı uzmanların⁵⁹ tespit ettiği ve bizdeki liseler için ulaşılabilecek hedefleri içeren maddeleri şu şekilde ortaya koyar:

⁵⁷Köprülüzaade Mehmet Fuat, "Orta Tedrisatta Edebiyat Programları Meselesi", s. 2-3.

⁵⁸ Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?", *Hayat*, C. 2, S. 34, 21 Temmuz 1927, s. 143-145.

⁵⁹ Prof. Dr. Rıza Filizok, kendisiyle yaptığımız görüşmede bu konuda da bazı görüşler bildirmiştir. Ali Canip Yöntem, Amerikalı uzmanlar ve eğitimcilerin ortaya koyduğu eğitim ilkeleri derken, Amerikalı eğitimci John Dewey'i ve "pragmatist" eğitim anlayışını işaret etmiştir. Atatürk, eğitimde Amerikan yönteminden faydalanmak istemiştir. Bilimin ve kültürün yerleştirilmesi yanında günün ihtiyaçlarına uygun, teknik ve uygulamada başarılı insanlar yetiştirmek, Atatürk'ün eğitim anlayışında öne çıkmıştır. Bu anlayışın oluşmasında Ziya Gökalp'ın "tehzib" fikrinin önemi vardır. Bu anlayışı dikkate alan

1. Edebiyat dersleri öğrencilerin his ve hayal dünyasını genişletmeli, derinleştirmeli, zenginleştirmelidir.

2. Edebiyatın incelenmesi öğrencide büyük şahsiyetlere (ister muharrir, ister edebî eserlerin kahramanları olsun) karşı bir takdir ve hayret uyandırmalı.

3. Edebiyat dersleri düşünme zevkini en yüksek seviyede geliştirmelidir.

4. Öğrencide düşünme ve inceleme zevkinin alışkanlık haline gelmesi için edebiyat dersleri öyle konuları içermelidir ki öğrencinin zihninde geniş ve ilginç maddeler canlansın ve hayatta kendi gelişimleri, kendi zevkleri için fikrî, manevi gıdalar bulmak kabiliyeti ve arzusu gelişsin.

5. Bu amaçları gerçekleştirmek için edebiyat öğretmeni, öğrencisinin düşüncelerini etkili bir tarzda geliştirmeye çalışmalıdır. Öğrenci daha derin duymakla ve daha canlı hayal etmekle kalmamalı, daha doğru, daha sağlam bir tarzda düşünmeye, , mantıklı ve makul bir tarzı hayatına uygulamaya da yönlendirilmelidir.⁶⁰

Ali Canip, Gustave Lanson'un da edebiyat eğitiminde amacı üç başlıkta topladığına işaret eder:

1. Çocuğa yanlış yazmayı ve konuşmayı öğretmek,
2. Edebî zevkin yükselmesine hizmet etmek,
3. Çocuğun zihnî oluşumunu sağlamak.

Bu başlıklar incelendiğinde, Gustave Lanson'un fikirleriyle Amerikalı uzmanların edebiyat eğitimi hakkındaki düşünceleri örtüşmektedir. Bunlar, edebiyat programları üzerinde Ali Canip Yöntem'in de ısrarla durduğu özelliklerdir.

Edebiyat derslerinin amacı hakkında Ali Canip'in Batılı eğitimcilere dayanarak yaptığı tespitleri Hıfzı Tevfik, "Evvela öyle zannediyoruz ki edebiyat derslerinden gaye talebeye zevk ve neşe vermek değildir. Bu dersin asıl hedefi çocuğu kendi harsına, kendi milletine, kendi muhit ve tarihine hürmet ettirmektir."⁶¹ sözleriyle eleştiri konusu yapmıştır. Bizdeki ve Batıdaki şartların farklı olduğunu belirten Hıfzı Tevfik, edebiyat gibi doğrudan doğruya bir milletin fikir ve kültür hayatıyla ilgili alanlarda daima başkalıklara rastlanacağını, yöntemlerde birbirine ne kadar yakınlık olursa olsun müfredat ve konularda derin ayrılıkları kabul etmenin mecbur olduğunu ileri sürer. Ali Canip'in edebiyat eğitiminde Gustave Lanson'un düşüncelerine çok fazla yer vermesinin de kabul edilmeyeceğini düşünen Hıfzı Tevfik, Lanson'un fikirlerinin Ali Canip'in söylediği gibi olmadığını ileri sürmektedir.

Atatürk, anlayışını millî anlayış ve millî kaynaklara yönelme, bilimsel tavırla hareket etme şeklinde göstermiştir.

⁶⁰ Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?", s. 143-145.

⁶¹ Hıfzı Tevfik, "Orta Tedrisatta Edebiyat" *Vakit*, 23 Temmuz 1927.

Ali Canip Yöntem, Hıfzı Tevfik'in bu eleştirilerine "Orta Öğretimde Edebiyat Programına Dair"⁶² başlıklı makaleyle cevap verir. Hıfzı Tevfik'in yazısını okuyanların "*Ali Canip galiba edebiyat dersini eğlence menzilesine indirmek istiyormuş.*" diye düşünebileceklerini söyleyerek, kendi karşı düşüncelerini ifade eder. Ali Canip, *Hayat*'taki yazılarının özünü "*Öğrenci daha derin duymakla ve daha canlı hayal etmekle kalmamalı, daha doğru, daha sağlam bir tarzda düşünmeye ve edebiyatı yalnız doğru tefsir etmeye değil, aynı zamanda mantıklı ve makul bir tarzı hayatına uygulamaya da yönlendirilmelidir.*" şeklinde bir düşüncenin oluşturduğunu belirtir. Hıfzı Tevfik'i, kendisinin yazdıklarını dikkate almamak ve edebiyat eğitimiyle ilgili olarak Amerikalı uzmanların raporları hakkında fikir belirtmemekle itham eder. Ali Canip kendisinin, "ortaöğretimi kozmopolitliğe sürüklemek istediği" suçlamasına da şiddetle itiraz eder. Ayrıca Hıfzı Tevfik'in Gustave Lanson'un düşüncelerinden hareketle ortaya koyduğu fikirleri anlamadığını ve Gustave Lanson'u sadece kendisinin yazdığı kadarıyla tanıdığını söyler.

Ali Canip Yöntem'in ortaöğretim edebiyat derslerinde eksik bulduğu bir diğer husus da dersin ve eserlerin yazma usulünü öğretmek özelliğinin olmamasıdır. Türk edebiyatının daha eski devirlerine ait manzum-mensur eserlerden alınacak metinler, öğrencilerin estetik ve düşünce becerilerini geliştirmede, yazma yöntemini öğrenmede öğrencilere çok fazla imkân vermeyecektir. Ali Canip, edebiyat derslerinin yazma çalışmalarına imkân tanınması gerektiği fikrini Alfred Croiset⁶³ ve Gustave Lanson'a dayanarak ortaya koymuştur. Bu şahıslara göre, yükseköğretim ile ortaöğretim öğrencilerinin beklentileri ve ihtiyaçları aynı değildir. Lisede edebî metinlerin esas faydası, öğrencilere yazma yöntemlerini öğretmektir. Yükseköğretim bu faydayı öğrenci için gerekli görmez. Bu sebeple orta ve yükseköğretimin edebî eserden beklentileri de farklıdır:

"Alfred Croiset'ye göre-tıpkı Gustave Lanson gibi- lisede edebî metinlerin tenkidinden hasıl olacak bir fayda da 'yazmak usulü'nü öğretmektir. Halbuki bu faydayı yüksek tedrisat müderrisi aklına bile getirmez, hatta güler. Fakat ortaöğretim muallimi şunu söylemekten içtinab etmez: 'Fransızca'yı bilmeyen talebem var, onlar liseye bunu öğrenmek için gelmiştir.

⁶² Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair", *Hayat*, C. 2, S. 36, 4 Ağustos 1927, s. 183-185.

⁶³ Alfred Croiset (1845-1923), Fransız akademisyen ve Helenizm uzmanıdır. Eski Yunan edebiyat tarihi ve şahsiyetleri hakkında çalışmaları mevcuttur. 1908 ve 1913 yıllarında birer yıl Institut de France'ın müdürlüğünü yapmıştır. Eserleri: *Platon* (); *Leçons de littérature grecque -Grek Edebiyatı Dersleri-* (1887); *Abrégé de grammaire grecque -Eski Yunanca Dilbilgisi-* (1893); *L'éducation morale dans l'université conférences et discussions -Üniversitede Moral Eğitimi, Konferans ve Tartışmalar-* (1901); *L'hellénisation du monde antique -Antik Dünyanın Helenleştirilmesi-* (1914); *L'hellénisme* (1915); *Histoire de la littérature grecque* (1928). www.amazon.fr/exec ve www.institut-de-france.fr adlı internet sitelerinden faydalanılmıştır.

İşte şu metinler onlara bunu öğretmek için bir vasıta'dır' der. Orta tedarisatla metinlerin tedkiki bediî zevkin inkişafını da temin etmelidir. Halbuki bu maksat yüksek tedarisatın meşguliyetlerine doğrudan doğruya dahil değildir. Ortaöğretim için ise kati bir lüzumdur."⁶⁴

Ali Canip'in edebiyat programı hakkındaki görüşlerini içeren yazılarının yayınlandığı dönemde, onun fikirlerini destekleyen yazılar da görülür. Bunlardan birisi, Fazıl Ahmet'in *Akşam* gazetesinde yayınlanan "Edebiyat Tedrisatı –Canip Bey'in Makaleleri Münasebetiyle"⁶⁵ başlıklı yazısıdır. Fazıl Ahmet, makalesinde Ali Canip'in yazılarını sadece eleştiri niteliğinde değil bir reçete olarak gördüğünü de ilave eder.

Fazıl Ahmet makalesinde program hazırlanış sürecinde çok önemli bir noktaya işaret eder. Bu husus, edebiyat programı hazırlayanların meseleye eğitimci gözüyle değil, edebiyatçı gözüyle bakmalarıdır. Yükseköğretim için geçerli ve doğal olan bazı görüşler ortaöğretim için doğru ve çağdaş olamayacaktır. Fazıl Ahmet bir programın çağdaş ve bilimsel olabilmesi için şunların göz önüne alınması gerektiğini bildirmektedir:

1. Gençlerimizin düşünce ve ahlak eğitiminde biz Türkler bugün başlıca ne gibi melekelerin ortaya çıkmasını isteyeceğiz?
2. Bu melekelerin yükselmesine yardım edecek edebî eserlerimiz var mı? Varsa hangileridir?
3. Gençlere telkin etmek istediğimiz fikir ve hisleri yine gençlere uygun olabilecek olgun bir dili ve zevki içinde barındıran eserleri nerede bulacağız? Şayet bunlar kendi dilimizde hazır değilse nerede aranılmalıdır?
4. Gençleri edebiyatımızın mazisi ile ne oranda ve hangi bakış açısından alakadar etmeliyiz? Gençler geçmişin nelerini bilmelidirler ki geleceğe faydaları olsun?
5. Öğrenciyi edebî zevke sahip, dilinin güzelliklerinden estetik zevk duymaya yatkın kılmak, kendilerine hem sade, düzgün ve dürüst Türkçe sevgisini hem de dile hürmet hissini telkin etmek için ne yapmalıdır?⁶⁶

Fazıl Ahmet, dilde meydana gelen değişiklikler doğrultusunda gençleri belli istikametlere yöneltmek gerektiğini düşünür. Ancak bunu yapmaya kaynak teşkil eden eserlerin dil açısından Türk gençliğine uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Ona göre, bir taraftan bu tür eserleri öğrencilere okuturken diğer taraftan da onlara "*Efendiler, bu eserlerdeki sanat perendelerini, lisan cambazlıklarını ve terkip manevralarını ince görüyorsunuz ya! Pekala fakat aman siz dikkat edin ki asla öyle yazmayasınız!*" demek zorunda kalınacaktır. Fazıl

⁶⁴ Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair", s. 183-185.

⁶⁵ Fazıl Ahmed, "Edebiyat Tedrisatı –Canip Bey'in Makaleleri Münasebetiyle", s. 3.

⁶⁶ Fazıl Ahmed, a.g.m., s. 3.

Ahmet bu sözleriyle, Ali Canip Yöntem'in edebiyatımızdaki eserlerin öğrencilere "yazma usulünü öğretmek" noktasından yeterli olmadığı fikrini kabul etmektedir.

2.3. Edebiyat Kitaplarına Seçilecek Metinlerin Değeri

Ali Canip, Batılı eğitimcilerin ortaöğretimde seçilecek eserler hakkındaki şu görüşlerin dikkate alınması gerektiğini dile getirir:

1. Edebiyatın ilk hedefi öğrencinin zihnî ve manevi ufku genişletmektir.
2. Ders kitabına seçilecek parçalar şekil ve içerik yönünden kuvvetli olmalı, yalnız tarihî kıymete sahip, estetik kıymetten mahrum eserlerin, büyük fakat ihmalkâr bir sanatçının kaleminden çıkmış bozuk düzen yazılara ortaöğretimde yer verilmemelidir. Sanatın ilkelerine gerçekten hürmet eden yazarlardan başkalarına ders kitaplarında yer verilmemelidir. Ayrıca marazî karakterler büyük bir sanatla çizilmiş olsalar bile gençlere gösterilmemelidir.
3. Edebiyat dersleri, öğrencilere her edebî türü hem en yüksek modelleriyle izah etmiş olmalı, hem de bu türlerden birine mizaç özelliklerinden dolayı ilgisiz kalacak gençler başka türlerle tatmin edilmelidir.

Ali Canip Yöntem edebiyat ders kitabında yer alan konular ve estetik yaklaşımlar hakkındaki fikirlerini ifade etmiştir. Bu fikirleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Edebiyat kitaplarındaki metinlerde yer alan edebî sanatların üslup açısından değeri,
2. Bir eserde güzellik duygusunun varlığının eserin pedagojik yönü üzerinde durmayı gerekli kıldığı,
3. Edebî eserin öğrencilere hangi yönleriyle tavsiye edilip edilemeyeceği,
4. Edebiyatın temel malzemesi olan dilin edebî eserle birlikte uzun yıllar yaşayabilmesi için, eserin dilinin yeni kuşaklar tarafından anlaşılabilir olması gerektiği.

Ali Canip Yöntem, edebî eserlerde estetik zevkin gelişmesi ve yükselmesi, eserde sanatçının yaratıcı dehası ve orijinallik gibi unsurları ön plana çıkarmıştır. Sanat ve edebiyatta orijinallığı ise Türk'ün ruhuna eğilmek, edebiyatın konularında sınırları genişletmek ve millî lisanı dilde hâkim kılmak olarak değerlendirmiştir. Sanatçının bunu yaparken taklitçilikten kurtulması, çağın gerektirdiği bilimleri öğrenerek kültürünü yükseltmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ali Canip Yöntem'in bu görüşleri, yazdığı ders kitaplarına metin seçerken onun hareket noktasını da oluşturmuştur.

1924 edebiyat programıyla edebiyat öğretiminde metinden hareketle çağdaş bir öğretim yönteminin benimsenmiş olması, Türk dili ve edebiyatı öğretimi açısından çok önemli bir gelişmedir. Ali Canip, edebiyat eğitiminde Türk çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanması için şu esasları ortaya koymuştur:

1. Türk çocuğu, kendi milletine mensup çeşitli zümrelerin meydana getirdikleri edebî ürünlerden habersiz kalmamalıdır. Bu amaçla, divan edebiyatından, halk edebiyatından, tekke edebiyatından, Avrupai edebiyattan örnekler göstermek gerekir.

2. Okuma kitapları ve genel olarak öğrenciler için kaleme alınmış eserler her şeyden evvel öğretici düşünceleri, iyi ahlakı, idealleri, normal ve kuvvetli karakterleri, asil hareketleri, temiz hisleri içinde barındırmalıdır.

3. Her kitabın bütününe hâkim olan ahlaki tonun eksiksiz ve sağlam olması gerekir. Edebî eser böylece, hayatı müddetince takip edeceği davranış tarzını tespit çağında bulunan öğrenci üzerinde olumlu ve verimli bir tesir bırakacaktır.”⁶⁷

Ali Canip Yöntem, Türk tarihinin ve edebiyatının tam olarak incelenmediği ve klasik haline gelmediğinden, Türk edebiyatı tarihinden seçilecek metinler konusunda dikkatli davranmak gerektiğini ifade eder. Avrupalılar, tarihlerini ve edebiyatlarını tamamen incelediklerinden, ortaöğretimde edebiyat derslerini edebiyat tarihi ağırlıklı değil, en seçkin şairlerin, yazarların eserlerinden eğitim amaçlarına uygun seçilmiş metinlerle yapmaktadır. Gustave Lanson’a göre de, kapsamlı bir edebiyat tarihine yükseköğretimde yer verilmeli, ortaöğretimde ise seçilmiş metinler⁶⁸ esas olmalıdır. Çünkü edebiyat tarihi okutulurken, yalnız birinci derecede ve eğitim değeri olan eserler değil, bütün edebî hareketleri olduğu gibi göstermek için ikinci, üçüncü derecede ve sadece tarihî kıymeti olan eserleri de göstermek gerekir. Oysa ortaöğretimdeki edebiyat derslerinde böyle değersiz eserlerin gösterilmesi doğru değildir.⁶⁹

Ali Canip Yöntem, gençliğe ortaöğretimde okutulacak eserlerde hangi özelliklerin yer alması gerektiği konusundaki düşüncelerinde de Batıdaki edebiyat eğitiminde kabul edilen anlayışları esas almıştır. Batıdaki bilim ve sanat adamlarının amacı, edebiyat öğretimi ile demokrasiyi uzlaştırmak, gençliği çağdaş fikirlerle, duygularla, kudretlerle gıdalandırmak, onları “yeni adam” olarak yetiştirmektir. Ali Canip bu ilkedan hareketle, edebî eserde mevcut olan estetik zevkin gençliğin eğitiminde bir hareket noktası olarak alınması gerektiğini ifade etmiştir. Öğrencilere verilecek metinler insan hayatını gözleyip onun özelliklerini ortaya koymalı, derslerde bu metinlerden hareketle gözleme dayanan edebî incelemeler yapılmalıdır. Çocuklar küçük yaştan itibaren insanların hareketlerine bakmayı, gördüğü şey hakkında

⁶⁷ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Sececeğiz?”, s. 145.

⁶⁸ Seçilmiş metinler, edebiyat derslerinin amaçlarını gerçekleştirmeye imkân veren, seçkin şair ve yazarlardan ders kitaplarına seçilen metinlerdir.

⁶⁹ Yöntem, Ali Canip, “Bugünün En Hayati Meselelerinden: Liselerde Edebiyat Tedrisatı”, *Güneş*, nr. 14, 15 Ağustos 1927, s. 2-3.

değerlendirmelerde bulunmayı öğrenir ve sever. Bu yolla çocuklara yaşanılanların en zengini olan birçok hayat manzarası verilmiş olur.

Ali Canip'e göre, yakın dönem edebiyatımızdaki özellikler Türk çocuğunun ihtiyaç duyduğu ve kendisini yarımlara hazırlayacak fikir ve estetik değerlerinden mahrumdur. Ali Canip, Namık Kemal'den, Hâmid'den, Fikret'ten bugünün Türk çocuğuna verilecek şeyler olabileceğini, bu şahsiyetlerin eserlerinin Türk çocuğunun toplumsal duygularını canlandırabileceğini söyleyerek, bunları da yeterli bulmaz. Çünkü Namık Kemal'in, Hâmid'in, Fikret'in yazıları, asrın edebiyatlarına göre her noktadan zayıftır. Ali Canip'e göre, Türk çocuğuna hayatın pitoreskini, insanın psikolojisini gösterecek dramatik eserlerimiz yok denecek derecede ehemmiyetsizdir. İsimleri sayılan şahsiyetler dil bakımından tamamen eskimiş olup, Türk çocuğu Namık Kemal, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret, Halit Ziya gibi bir dil kullanamaz. Kullanmayacağı dilin sahibi olan bu şahsiyetler ise Türk çocuğunun ihtiyacını tatmin edemeyecektir. Ali Canip Yöntem'e göre, bu ihtiyacın karşılanması için Batı edebiyatından tercümeler yapılmalı, edebiyat programı da bu ihtiyaca göre yeniden düzenlenmelidir.⁷⁰

Ali Canip'e göre, edebiyat derslerinde yakın devirlere ait şahsiyetlerden ve eserlerden seçilecek metinlerin kullanılabilirliği yüksektir. Diğer yandan yeni yazarlara, şairlere inmek mecburiyetini ifade eden Ali Canip, Türk edebiyatında "dram", "trajedi", "komedi", "pastoral şiir" gibi edebî türlere ait eserlerin çok cılız olduğuna işaret eder. Bu sebeplerle liseler için okuma kitaplarıyla yardımcı eserlere, Batı edebiyatlarından başarılı tercümelere ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.

Ali Canip, bir edebî eserin öğrencilere tavsiye edilip edilemeyeceği konusu üzerinde de durmuştur. Ona göre, hiçbir sanatçı eserini öğrenciler okusun diye ve onları düşünerek yazmamıştır. Sanatçı, "Sanat sanat içindir" ilkesiyle daima güzelliği arar ve bunu da hürriyetini kaybetmeden yapmalıdır. Bir edebî eserin pedagoji bilimi tarafından öğrencilere tavsiye edilmemesinin sebebi, sadece eserin müstehcen olması değildir. Bu konuda çok farklı sebepler olabilir. Flaubert, Zola gibi yazarların eserlerinde müstehcenlik açısından eleştirilebilecek yönler mevcutken, Fransız öğrenci kitaplarında bu eserlerden parçalar yer almış ve kimse de bunları çıkarmak gibi bir düşünceye kapılmamıştır. Batı medeniyetine girmeyi hedefleyen ülkemizde de başka türlü düşünmek doğru olmayacaktır. Sanatın hür ve şahsî olduğunu kabul eden Ali Canip, bir edebî eserin sadece müstehcen olduğu iddiasıyla tavsiye edilmemesine karşı çıkmıştır.⁷¹

⁷⁰ Yöntem, Ali Canip, "Orta Tedrisatımızda Edebiyat", s. 124.

⁷¹ Yöntem, Ali Canip, "Sanatta Güzellik", s. 3.

Ali Canip Yöntem'e göre, edebiyatın temel malzemesi olan dilin edebî eserle birlikte uzun yıllar yaşayabilmesi için, eserin dilinin de yeni kuşaklar tarafından anlaşılabilir olması gerekir. Kendisinin liseler için hazırladığı *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ne eser seçerken, öğrencilerin okuyup anlayabileceği parçaları bulmada güçlük çektiğini belirtir. Çünkü Edebiyat-ı Cedideciler, kibirleri uğruna gerçeğe gözlerini kapatmışlar, dilin sadeleşmesi gerektiği düşüncesinin karşısında yer almışlardır. Ali Canip, Cumhuriyet'ten sonraki dönemde Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya gibi şairlerde Türkçenin güzel örneklerini görmekten memnundur. Ali Canip Yöntem, Enis Behiç'in *Miras*, Faruk Nafiz'in *Çoban Çeşmesi* ve Yusuf Ziya Ortaç'ın *Yanar Dağ* adlı şiir kitaplarının yayınlanması sebebiyle kaleme aldığı yazısında⁷², bu eserlerde güzel Türkçenin en tatlı ahenginin yansıdığını dile getirir. Türk edebiyatının konusu ve dili bakımından böyle örneklerle zenginleşmesi, edebî eserlerin eğitimde kullanılabilirliği açısından zengin imkânlar sunacaktır. Öğrencileri edebiyat derslerinde çağdaş örneklerle karşılaştırmanın önemini kabul eden Ali Canip, edebiyatımızdaki şairlerin dil ve konu bakımından bu nitelikte eserler vermesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Bir sanatçının ve eserlerinin kalıcı olmasını dilindeki sadelikte gören Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin'in dilinin sade oluşu sebebiyle ölümünden çok sonra bile eserlerinin basıldığını ve okullarda okutulmaya devam edildiğini bildirmektedir.⁷³

Liselerdeki edebiyat ders kitaplarına girecek metinlere ait özellikler 1924 ve 1927 yıllarında yapılan edebiyat ders programlarında yer almamıştır. Ali Canip Yöntem, 1924 edebiyat programının eksik gördüğü yönleri üzerinde kaleme aldığı yazılarında bu konu üzerinde geniş bir şekilde durmuştur. Pedagojik bir yaklaşımla ve modern eğitimin ilkeleri çerçevesinde yaptığı bu eleştiriler sonucunda ilk önce 1927'de edebiyat programında bu eleştiriler çerçevesinde değişiklikler yapılmıştır.

2.4. Edebiyat Eğitiminde Kullanılacak Yöntem

Ali Canip, eğitimde edebî eserin nasıl kullanılması gerektiği konusunu da incelemiştir. Ali Canip Yöntem'in, doğrudan edebiyat eğitimini konu alan ilk yazısı, Cumhuriyet'ten önce kaleme aldığı "Bizde Edebiyat Dersleri"⁷⁴ başlığını taşır. Ali Canip bu yazıda, o döneme kadar edebiyattan ne anlaşıldığı, edebiyat öğretiminin ne şekilde yapıldığı, edebiyat eğitiminde ne gibi

⁷² Yöntem, Ali Canip, "Son Neslin Şiirinde Güzel Türkçenin Kuvveti", *Hayat*, nr. 97, 4 Teşrinievvel 1928, s. 367-368.

⁷³ Yöntem, Ali Canip, "Genç Kalemlerin Yeni Lisan Davası", *Yakın Tarihimiz*, nr. 12, 17 Mayıs 1962, s. 372.

⁷⁴ Yöntem, Ali Canip, "Bizde Edebiyat Dersleri", *Genç Kalemler*, C. 2, nu. 10-(2), 29 Mart 1327 (11 Nisan 1911).

uygulamalara ihtiyaç duyulduğu gibi konuları işlemiş, uygulamaya dönük somut öneriler getirmiştir.

Ali Canip'e göre, geçmişten beri edebiyattan anlaşılan, maani, beyan, bedi denilen belagat kurallarından başka bir şey değildir. "Öyleyse edebiyat ne olmalıdır?" sorusunu soran Ali Canip, bunun cevabını da vermiştir. Onun tanımına göre edebiyat, *"Her şeyden önce mensup olduğu güzel sanatların "tabiatın taklidi", 'esasi mizac' ve 'mümtaz şahsiyet' şeklindeki üç unsurunu birleştirmek ve böylece 'hüner' ile meydana çıkarılan güzelliği ifade etmektir.*"⁷⁵

Ali Canip Yöntem, bizde şimdiye kadar edebiyat eğitimi adı altında yapılan şeyin belagat olduğunu, böyle bir öğretim sistemiyle öğrencilerin edebiyat dersinde bir tecrübe kazanamayacağını ileri sürmüştür. Çünkü belagat kurallarını bilmekle bir edebî eserin değerini takdir edebilmek mümkün değildir. Edebiyat dersini sadece bir teori dersi olarak değil, beceriye yer veren, öğrenciye okuduklarıyla ilgili uygulamalar yapmak imkânı sunan bir ders olarak gören Ali Canip'in bu tavrı, edebiyat eğitiminin bugünkü ilkelerine de son derece uygun düşmektedir.

Ali Canip, edebiyat eğitiminde "Öğrenci edebiyat nazariyatını anlayabilecek seviyede midir ve bunu anlayabilecek seviyeye ulaşabilmeleri için ne yapılmalıdır?" sorusuna da cevap arar. Cumhuriyet'ten önce liselerdeki edebiyat derslerini öğrencilerin anlayabilmesi için, öğrencilerin yeterince hazırlanamadığını düşünen Ali Canip, bu hazırlığı gerçekleştirebilmek için öğrenci için seçilmiş metinlerin esas olduğu "müntehabat" derslerini gerekli görür. "Müntehabat" dersi, her şeyden önce öğrencide kademeli olarak bir estetik zevk meydana getirmeye çalışır. Bir çocuk verilen manzumeyi ince ve ahenkli şekilde okuyabilmelidir. Öğretmen, henüz bir şahsiyet kazanmaya başlayan çocuklarda hayal ve duygu dünyasının gelişmesine ve eğitilmesine yardım etmelidir.

Ali Canip Yöntem, edebiyat eğitiminde yöntem meselesinin de üzerinde dikkatle durulması ve çözümlenmesi gereken bir sorun olduğunu düşünür. *"Evvela seçilmiş metinler okutmak yoluyla mümkün mertebe hazırlanmış bir öğrenci görmeye başladığı edebiyat dersinden hakkıyla istifade edebilmek için muallim nasıl bir usul takip etmeli?"* sorusuyla bu meseleyi dile getirir. Her öğretmenin kendine ait bir yöntemi olabileceğini ifade eden Ali Canip, edebiyat eğitiminde derslerin "tümevarım" ilkesine göre düzenlemesi gerektiğini savunarak bunun nasıl uygulanacağını da açıklar: Önce edebiyatın güzel sanatlardaki yeri belirlenerek öğrenciye bu konuda bilgi verilmelidir. Sanatın ne olduğu tarif edilmeli, ardından "taklit",

⁷⁵ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., 29 Mart 1327 (11 Nisan 1911).

“tabiat-ı esasiye”, “gaye-i hayalî” gibi konular sadece sözlü olarak anlatılmakla kalınmayıp, bütün bunların öğrenci tarafından bir çalışmada birleştirilmeye çalışılmalıdır. Örnek olarak “*Aciz bir adamı tasvir ediniz.*” şeklinde bir ödev verilerek öğrencilerin öğrendiklerini teorik bilgileri uygulamalarına imkân verilmelidir.

Ali Canip, yukarıda belirtilen ilkeler çerçevesinde bir edebiyat eğitimiyle meydana gelecek faydaların neler olduğunu da açıklar. Bir lise öğrencisi, bir makale, roman, hikâye, şiir okuduğu zaman, bunların üstünlüğünü belirleyen unsurların neler olduğunu fark eder. Ayrıca fikir, duygu, hayalden hangilerinin bir şiirin esas unsurlarından olduğu, bir şairin diğer şairlere üstünlüğünün sebeplerinin ne olduğu gibi soruların cevaplarını da verebilir. Ali Canip Yöntem’e göre, öğrenciye bu beceriyi kazandıracak olan edebî sanatlar değil, edebiyat teorisidir. Öğrenci seviyesine göre seçilmiş okuma metinleriyle öğrencilerin edebî esere olan ilgisinin ve okuma zevkinin oluşturulması, onun edebiyat teorisi ile ilgili hususları daha çabuk ve sağlam bir şekilde kavramasına imkân verecektir.

Ali Canip Yöntem, edebiyat tarihinin sınıflandırılması ve öğretmenlerin edebiyat tarihi üzerinde dururken nasıl bir yol izlemeleri gerektiği üzerinde de durmuştur. Öğretmenler edebiyatın faydaları yanında, edebiyat tarihi hakkında da açıklamalar yapmalıdırlar. Ülkemizde henüz bir edebiyat tarihi yazılmadığından, Türk edebiyatının dönemleri izah edilirken “Fuzulî Devri”, “Bâkî Devri”, “Nâbî Devri” diye tuhaf ve birbirinden farklı sınıflamalar yapılmaktadır. Bunu bir sorun olarak gören Ali Canip Yöntem, en doğru olacak sınıflamanın edebiyat tarihimizin Akif Paşa’ya kadar “Asya Mektebi”, ondan itibaren “Avrupa Mektebi” şeklinde belirlenmesi gerektiğine inanır.⁷⁶

Ali Canip Yöntem, edebiyat kitaplarında yer alan metinlerdeki edebî sanatların içerik ve üslup açısından değerinin ortaya konulması üzerinde de fikirlerini açıklamıştır. Ali Canip’e göre, eserdeki söz ve hayal sanatları, fikirlere, hayallere sonradan ilave edilmiştir. Bunlar metnin değeri için öncelik taşıyan bir unsur değildir. Söz ve hayal sanatları, sanatçının bulup kullandığı fikrin ya da hayalin kendisinde bulunan, mazmunun esası olan bir unsurdur. Ali Canip, bu tespitler çerçevesinde edebiyat derslerinde edebî sanatlarla ilgili çalışmaların şu şekilde yapılmasını önermektedir:

1. Edebî eserdeki sanatları izah ederken öncelikle fikre, hayale, duyguya ait olup olmadıkları tespit edilip açıklanmalıdır.

⁷⁶ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., 29 Mart 1327 (11 Nisan 1911).

2. Sanatçının üslubuna dair özellikler edebî sanatlar yoluyla öğrenilmiş ve tespit edilmiş olacaktır. Öğrenciler de böyle bir çalışma ile edebî sanatların üslubu oluşturan kurallar değil, bizzat sanatçının üslubunun bir ifadesi olduğunu anlamış olacaklardır.

3. Sanatçıdaki yaratıcı dehanın ifadesi olan “hayal”, okuyucuyu titretecek bir hassasiyet vermelidir ki güzel bir teşbih, istiare vb. meydana gelebilsin. Bu sebeple, sanatçının yaratıcı dehasına dayanmayan ve taklit seviyesini aşamayan edebî sanatları kullanmanın sanat ve üslup açısından değeri olmayacaktır. Bu sebeple, bu tür edebî sanatların üzerinde fazla durulmamalıdır.⁷⁷

Ali Canip Yöntem, ortaöğretim edebiyat derslerinde gençlerin bilgi merkezli bir eğitim anlayışıyla, adeta birer “ayaklı kütüphane” haline getirilmesine de karşı çıkmıştır. Böyle bir anlayış, “sersem” yahut “ukala” bir nesil yetiştirme tehlikesini doğuracaktır. Okuma parçaları, Türk edebiyatının çeşitli kollarına ait eğitim amaçlarına göre seçilmiş eski ve yeni manzumensur eserlerin en seçkin parçalarıyla, Batı edebiyatlarından da ve Türk edebiyatında zayıf olan tarzlardan ve türlere ait her türlü zengin örneklerden oluşmalıdır. Ali Canip Yöntem’e göre, ortaöğretim öğrencinin melekelerini kuvvetlendirmeli ve onu yaşadığı çağa hazırlayabilmelidir. Bu yüzden edebiyat derslerinde “bilgi vermek” esas olmamalıdır.⁷⁸

Ali Canip Yöntem, ortaöğretim için uygulanması mümkün olan ve hayata yakın, laik Cumhuriyet’e uygun, Türk çocuklarını Avrupalı hemcinslerine yaklaştıracak bir edebiyat programına ihtiyacımız olduğu görüşündedir. Bu fikirler çerçevesinde 1924 edebiyat programına eleştiriler yöneltmiştir. Bunun sonucunda, 1927-1928 ders yılı başlamadan, 1340 (1924) Tarihli “Orta Mektep Lise Müfredat Programına Zeyl” adını taşıyan düzenlemeyle, liselerin edebiyat programında değişikliğe gidilmiştir.

2.2. Ali Canip Yöntem’in 1927 Edebiyat Programı Hakkındaki Görüş ve Eleştirileri

Ali Canip Yöntem, 1927’deki edebiyat programında, liselerin ikinci ve üçüncü sınıf müfredatları hakkındaki eleştirilerinin doğrultusunda yapılan değişiklikler ve programın amaçları üzerinde görüşlerini *Hayat* ve *Güneş* mecmualarında yayınlanan makalelerinde açıklamıştır.⁷⁹ Ali Canip bu makalelerinde, program değişikliğiyle birtakım iyileştirmeler yapılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

⁷⁷ Yöntem, Ali Canip, “Üslup-Şahsiyet”, *Genç Kalemler*, C. 2, nu. 11, 23 Teşrinievvel 1327, s. 183.

⁷⁸ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Dersi Yoluna Girdi”, *Güneş*, nr. 15, 1 Eylül 1927, s. 4.

⁷⁹ Ali Canip Yöntem’in 1927’deki Türkçe programı değişikliği ile ilgili olarak kaleme aldığı yazıları şunlardır:

1. Yöntem, Ali Canip, “Lise Edebiyat Programının Tadili Münasebetiyle: Muaddel Program Karşısında Tedrisatımız ve Muallimlerimiz”, *Hayat*, C. 2, S. 40, 1 Eylül 1927, s. 264-266.

Ali Canip Yöntem'in 1927 edebiyat programı çerçevesindeki düşünceleri ve eleştirileri şu başlıklar altında ortaya çıkmaktadır:

1. Edebiyat derslerinin amacı
2. Edebiyat tarihi
3. Edebî metinlerin niteliği
4. Batı edebiyatı metinleri

2.2.1. Edebiyat Derslerinin Amacı

Ali Canip, 1927 edebiyat programının temel amaçlarını şu başlıklar altında ortaya koymuştur:

1. Demokratik hayata ve eğitim amaçlarına uygun olarak Türk edebiyatının değişik kollarına ait eserlerden eğitimin amaçlarına uygun parçaları öğrenciye göstermek,
2. Batı edebiyatlarından edebiyatımızdaki zayıf türlere ait örnekler seçmek,
3. Okuma, değerlendirme ve yazma çalışmalarına yer vermek.

Ali Canip, yukarıda belirtilen üçüncü maddedeki “modern ve demokratik ihtiyaçlar”⁸⁰ ilkesi üzerinde bu ve bundan başka yazılarında çok fazla durmuştur. Edebiyat derslerinde öğrencilerin “modern ve demokratik ihtiyaçlar”ının karşılanması için uygun metinlerin seçilmesi çok önemlidir. Ali Canip Yöntem bu anlayış çerçevesinde, lise öğrencisine tarihte daha çok tarihî ve dil değerleri olan eserlerin yerine, edebî değeri olan metinlerin öğretilmesini gerekli görür.

Ali Canip Yöntem'e göre 1924 edebiyat programının en büyük kusuru, öğretmenleri, “hayat”la “öğrenci” arasında manasız bir engel olarak köhne ve her türlü edebî kıymetten mahrum eserleri okutmak zorunda bırakmasıdır. 1927'de yapılan program değişikliğiyle bu

-
2. Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Dersi Yoluna Girdi”, *Güneş*, nu. 15, 1 Eylül 1927, s. 4.
 3. Yöntem, Ali Canip, “Muaddel Edebiyat Programındaki Bir Fıkra Dair”, *Hayat*, C. 2, S. 51, 17 Teşrinisani 1927, s. 482-483.
 4. Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Tedrisatının Yeni Vechesi Çocukları Kozmopolit Yapar mı?”, *Hayat*, C. III, S. 54, 8 Kanun-ı Evvel 1927, s. 4.

⁸⁰ Ali Canip Yöntem eğitimle ilgili yazılarında, eğitimin modern ve demokratik ihtiyaçlara uygun olması gerektiği fikrini sürekli olarak işlemiştir. Eğitim demokrasi ilişkisi değişik bakımlardan ele alınabilir. Demokratik bir eğitimin demokratik bir toplum yaratacağı, bu ilişkinin ilk önemli boyutudur. Bu amaçla, demokratik bir siyasi sistemde eğitimin en önemli işlevi, insan zihninde köklü demokrasi düşüncesini yerleştirmek, özgürce düşünebilen, düşüncesini açıkça ortaya koyabilen, tartışabilen insanlar yetiştirmektir. Diğer yandan eğitim, demokratik bir toplumun en büyük iletişim aracı olarak da görülmüştür. Demokratik toplumlarda eğitim, aynı gereksinimlere sahip farklı grupları bir araya getiren önemli bir araç olarak, toplumdaki değer sistemlerinin birbirlerini tanımalarına, etkilemelerine ve kabullenmelerine imkân sağlar. Okul içindeki kuralların ve uygulamaların da bir bütün halinde modern ve demokratik yaşamın bir yansıma alanı olduğu düşünüldüğünde, bu durum demokratik eğitimin okul içindeki işlevini belirlemektedir. (Gökçe, Feyyat, *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim*, Eylül Yayınları, Ankara, 2000, s. 60-64.)

olumsuzluk giderilmiş, “demokratik ve modern ihtiyaç”lar dikkate alınmıştır. Ali Canip, 1927 programındaki edebiyat eğitiminin ilkelerini şöyle tespit eder:

1. Liseyi bitiren Türk çocuğu, “cihan fikri ve zihniyeti” hakkında açık bir fikir ve eğitime sahip olacaktır.

2. Yeni program, Türk çocuğunu mensup olduğu milletin mazisine, edebiyatının muhtelif devirlerine yabancı bırakmamayı amaçlamaktadır.

3. Edebiyat tarihimiz ile ilgili verilecek bilgiler, demokratik ve modern ihtiyaçları ihmal etmemeli, çocuklar eğitim amaçlarına göre seçilmiş parçalardan başkasını okumak için zorlanmamalıdır.

4. Lise öğrencisine verilecek özetlenmiş edebiyat tarihi bilgileri, seçilmiş güzel eserlerin tarihteki mevkiini anlatmak amacını hedeflemelidir. Bir taraftan maziye ait kurumlar yıkılırken, kültür ihtiyacının bu müesseselerin karanlık ve şüpheli yıkıntıları üzerine kurulması mümkün değildir.⁸¹

Ali Canip, özellikle bu son madde ile programın siyasi inkılabın ilkeleriyle de uyuşan bir mantığa kavuştuğuna işaret etmektedir. Nasıl ki yeni Cumhuriyet’in hedefi çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak olduğundan, bu hedefe ulaşılması için edebiyat eğitimi de üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerekmektedir. Batı medeniyetinin kültür değerleriyle donanmış yeni bir neslin yetişmesi, yeni Cumhuriyet dönemindeki öğretim programlarının birinci önceliği olmuştur.

“Bugünün demokratik ve modern ihtiyacı”nı, mutlaka bugünün demokratik ve modern fikirlerini telkin etmek şeklinde ele almamak gerekir. Telkin etmek amacını güden eserler, estetik kıymetinden birçok unsuru kaybetmiş eserlerdir. Örnek olarak, didaktik türe ait bazı eserlerde edebî değersizliğin yanında ahlaki değersizlikler de mevcuttur.

Bir metin çocuğun ilgisini uyandırmıyorsa, öğretmenin o parça üzerinde ısrar etmesi yalnız boşuna bir uğraş değil, eğitime aykırı ve bilim dışı bir harekettir. Bir “kaside”, “rubai”, bir “gazel” yüksek bir fikri, yüksek bir hayali içeriyorsa, öğretmenin o fikri ve o hayali çocuğun zekâsında canlandırılabilmesi şartıyla, programda ifade edilen “bugünün demokratik ve modern esasları”na uygundur. Çünkü divan edebiyatında genç zekâlarda, “ince düşünüş” ve “buluş kıvraklığı” gibi yetenekleri ortaya çıkartıp geliştirecek beyitler mevcuttur.

Ali Canip Yöntem, ortaöğretimdeki gençlerin bilgi merkezli bir eğitim anlayışıyla, adeta birer “ayaklı kütüphane” haline getirilmesini doğru bulmaz. Ona göre, ortaöğretim eğer öğrencinin melekelerini kuvvetlendirmiyor ve onu bugünkü hayata hazırlamıyorsa modern

⁸¹ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Dersi Yoluna Girdi”, *Güneş*, nr. 15, 1 Eylül 1927, s. 4.

eğitimin ilkelerine uygun değildir. Modern eğitim anlayışına göre edebiyat derslerinde “bilgi vermek” esas olmamalıdır. Öğrencilerin metinlerden hareketle okuma, yazma, konuşma, metin tahlili çalışmalarıyla, bilgi merkezli olmak yerine, becerilerini geliştirmeye yönelik bir eğitim anlayışıyla yetiştirilmeleri amaçlanmıştır.⁸² Bu amaçla, edebiyat derslerinde serbest yahut sınırları belirlenmiş konular üzerinde tasvir, hikâye alıştırma yapıtırlacaktır. Bunun yanında, gerek ders kitaplarındaki parçalara, gerekse okul kütüphanesinde yer alacak broşürlerle antolojilere, öğretmenin bunların dışındaki kaynaklardan seçeceği eserlere dair inceleme çalışmalarına yer verilecektir. Bu gibi eserlere ait edebî tahliller ile bir roman veya piyes hakkında özet çalışmaları yapıtırlacağı söylenerek, edebiyat derslerinin işlenişinde kullanılacak çalışma tarzlarına işaret edilmiştir.

Ali Canip Yöntem’e göre, lise öğrencisini lise için hazırlamak gerekir. Böylece, öğrenci aynı zamanda Darülfünun’a da hazırlanmış olur. Ortaöğretimde öğrenciye her türlü bilgiyi vermek yerine, verilmek istenen bilgilerin dersin ve çağın amaçlarına uygun olmalıdır. Ortaöğretimde öğretmenin despotluğuna izin yoktur. Öğretmenin asıl mahareti, gencin kabiliyet ve eğilimlerini keşfederek, öğrenciyi o kabiliyete ve o eğilime göre donatmaya çalışmaktır.⁸³

2.2.2. Edebiyat Derslerinde Edebiyat Tarihi

Ali Canip Yöntem, 1927’deki program değişikliğinden sonraki yazılarında, edebiyat eğitiminde edebiyat tarihine ne şekilde yer verilmesi gerektiği hakkındaki düşüncelerini, daha önceki fikirleri çerçevesinde ortaya koymuştur. Ali Canip, edebiyat tarihinin okutulmasında şu ilkelerin göz önünde tutulması gerektiğini vurgulamıştır:

1. Lise öğrencisine verilecek edebiyat tarihi bilgileri, özetlenmiş bir şekilde ve seçilmiş güzel eserlerin tarihteki yerini anlatabilecek şekilde verilmelidir.

2. Öğrencilere “Millî Edebiyat” a ait eserlerden eğitim amaçlarına göre seçilmiş en güzel parçalar tanıtılacaktır.

3. Yeni programla, verilecek edebiyat tarihi ve edebî devirlerden seçilecek güzel metinler yoluyla, Türk çocuğu mensup olduğu milletin mazisine, edebiyatının çeşitli devirlerine yabancı kalmayacaktır.

4. Yeni programda haftada bir saat olacak edebiyat tarihi derslerinde, Türk edebiyatının doğuşundan itibaren muhtelif Türk memleketlerindeki ayrı ayrı örnekleri göz önüne alınarak özetlenmiş bilgiler verilecektir.

⁸² Yöntem, Ali Canip, “Muaddel Edebiyat Programındaki Bir Fıkra Dair”, *Hayat*, C. 2, S. 51, 17 Teşrin-isani 1927, s. 482-483.

⁸³ Yöntem, Ali Canip, “Muaddel Edebiyat Programındaki Bir Fıkra Dair”, s. 482-483.

5. Edebiyat tarihimiz ile ilgili bilgiler, demokratik ve modern ihtiyaçları ihmal etmemeli, çocuklar eğitim amaçlarına göre seçilmiş parçalardan başkasını okutmaları için zorlanmamalıdır.⁸⁴

Ali Canip Yöntem, 1924 edebiyat programı hakkında kaleme aldığı makalelerinde liselerdeki edebiyat eğitiminde “sistematik bir edebiyat tarihi”ne yer vermenin zararlı ve yanlış olduğunu ileri sürmüştür. 1927 yılında hazırlanan program değişikliğiyle bu düşünceler doğrultusunda edebiyat tarihinin müfredatı azaltılmış, öğrencilere Türk edebiyatının seçkin eserlerinde, Avrupai edebiyattan ve Batı edebiyatlarından seçilecek metinlerin gösterilmesi kararı alınmıştır. Ali Canip, bir taraftan da divan edebiyatından seçilecek şahsiyetlerin ve eserlerin seçilmesinde titiz olunması ve ayrıntılara inilmemesi gerektiği üzerinde önemle durmuştur.

Edebiyat dersi öğrenciyi daha derin duymakla ve daha canlı hayal etmekle bırakmayacak, daha doğru, daha sağlam bir tarzda düşünmeye ve okuduklarını sağlıklı ve makul bir tarzda hayata geçirmeye sevk edecektir. Divan edebiyatının bunları gerçekleştiremeyeceği ortadadır. Bu sebeple yeni edebiyat programı, eski edebiyatın öğretmenleri lüzumundan fazla meşgul etmesini önlemiştir.

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatının manzum ve mensur parçalarından örnekler vermenin öğrencilerdeki millî kültür eğitiminin bir parçası olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Ancak edebiyatımızın bu dönemine ait metinleri seçerken dikkatli olmak gerekir. Kendi dönemlerindeki zevk, ahlak, sosyal hayat, tarihî devir hakkında önemli bilgiler veren Fuzulî, Kâtip Çelebi, Naima gibi şahsiyetlere edebiyat öğretiminde yer vermek, Türk çocuğunun kendi tarih ve kültürünü hakkında bilgi sahibi olması bakımından yararlıdır. Divan edebiyatının nesir özelliklerini yansıtan Veysî ve Nergisî gibi şahsiyetlerin Türk çocuğuna vereceği hiçbir zihnî ve fikrî unsur olmadığı için, bu şahsiyetlere ve eserlerine edebiyat derslerinde yer vermek doğru değildir. *Kutadgu Bilig*, *Atabaetü'l-Hakayık*, *Dîvan-ı Hikmet* gibi fikir ve estetik kıymetleri eksik veya alt seviyede olan, lehçe itibarıyla da bize çok uzak ve yabancı eserlerle lise öğrencisi meşgul edilmemelidir. Daha yakın devirlerin fikir ve edebiyat ürünleri arasından da seçmeler yaparken çok dikkatli davranmak gerekir.

Ortaöğretimde halk edebiyatı mahsullerine ne şekilde yer verileceği de Ali Canip Yöntem'in üzerinde durduğu konulardandır. Âşık edebiyatındaki “lirizm”i olumlu ve eğitimde kullanmaya uygun bulan Ali Canip, edebiyat derslerinde halk şairlerinin türkü, koşma, destan gibi ürünlerine yer verilmesi gerektiğini düşünür. Tasavvuf edebiyatında, modern hayatın

⁸⁴ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Dersi Yoluna Girdi”, s. 4.

ilkeleriyle uyuşmayan “rıza” ve “teslimiyet” anlayışının dikkate alınarak, başta Yunus Emre olmak üzere bu edebiyattan ancak sınırlı sayıda ve seçkin eserlerden örnekler verilmelidir.

Ali Canip, Türk edebiyatı devirleri içinde edebiyat öğretiminde en fazla Tanzimat sonrası ortaya çıkan Avrupai edebiyat üzerinde durulması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Avrupai edebiyat ile divan estetiği kırılmış, sanatçılar hayata belli kavram ve mazmunlardan kurtularak bakmaya başlamıştır. Ali Canip’e göre, Avrupai edebiyatın eksik bıraktığı yönler, son yıllarda güzel Türkçenin hâkim olduğu daha yeni dönemlere ait eserlerle doldurulabilecektir.

Türk edebiyatında “vatan ve millet sevgisi”nin uyanması, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında meydana getirilen eserlerde görülmektedir. Tanzimat’tan sonra gelişen edebiyatımızda özellikle Namık Kemal ve arkadaşlarında görülen bu fikir, kendilerinden önceki nesilde mevcut değildir. “Millî Edebiyat” anlayışıyla birlikte, bu fikirlerin edebiyatımızda en çok işlenen konulardan biri haline geldiği görülür. Ali Canip’e göre, Namık Kemal ve arkadaşlarının eserlerinde “vatan ve millet sevgisi”nin dile gelmesi, 18. yüzyıl Fransız yazar ve filozoflarının yazılarıyla mümkün olmuştur. Bu fikirleri eskilerden ayıran “kanlı ve canlı”, yani somut ve hayatiyeti mevcut fikirler olmalarıdır. Ali Canip, öğrencilerin Batıdan gelecek fikirlere muhtaç olduğuna inanır. Çünkü tam manasıyla Batılılaşmanın ve inkılapların amaca ulaşmasının yolu bundan geçmektedir. Eğer ülkede herhangi bir alanda ilerlemeye engel olacak bir şeyler yaşıyorsa, bu, Batı malzemesinin o sahalara yeterince girmemesinden kaynaklanmaktadır.

Ali Canip’in bu düşünceleri, kendisinin Batılı düşüncüyü, Batının medeni değerlerini takdir ettiğini gösterir. Türk milleti için Batılılaşmaktan başka çare olmadığını düşünen Ali Canip’e göre, 1927’deki program değişikliği aynı zamanda Batılılaşmaya atılan bir adımdır. Millî Eğitim Bakanlığı, böylece gelecek nesillerde Cumhuriyet ve Batılılaşma prensiplerini sağlamlaştıracaktır.

2.2.3. Edebî Metinler ve Metinlerin Niteliği

Ali Canip Yöntem, edebiyat eğitiminde öğrencilere okutulacak metinlerdeki edebî dil ve ahlaki boyutlar üzerinde çok durmuştur. 1927 edebiyat programında belirtilen müfredata uygun olarak, edebiyat kitaplarına girecek metinlerin özelliklerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Estetik değeri olmayan, eğitim amacı içermeyen parçalar liselere giremeyecektir.
2. Türk çocuğu kendi edebiyatındaki güzel eserlerden başka Alman, İngiliz, Fransız, Rus, İtalyan, İspanyol edebiyatlarının seçkin ve yüksek şaheserlerine kavuşacaklardır.

3. Lise öğrencisine verilecek özet halindeki edebiyat tarihi bilgileri, seçilmiş güzel eserlerin tarihteki mevkiini anlatmayı hedeflemelidir. Bir taraftan maziye ait kurumlar yıkılırken, kültür ihtiyacının bu kurumların karanlık ve şüpheli yıkıntıları üzerine kurulması mümkün değildir.⁸⁵

4. Edebiyat derslerinde öğrenciler, okuyacakları eserlerden hareketle meşhur edebî akım ve edebî türlere dair bilgiler alacaktır.

5. Türk çocuğu, kendisi için seçilecek uygun metinler yoluyla mensup olduğu milletin mazisine, edebiyatının çeşitli devirlerine yabancı bırakmayacaktır.

Ali Canip Yöntem, Türk edebiyatının çeşitli devirlerine ve kollarına ait eski ve yeni manzum-mensur eserlerde, resmi programda da işaret edilen şu ilkelere uyulması gerektiğini ortaya koymuştur:

1. Türk edebiyatının hangi koluna ait olursa olsun eski ve yeni eserler seçkin, yani kendi türü içinde yüksek bir edebî kıymete sahip olmalıdır.

2. Bu edebî kıymet, eğitim ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bulunmalıdır.

3. Bugünün modern ve demokratik ihtiyaçlarına uymalıdır.

Başta Amerikalılar olmak üzere, bütün dünya milletleri programlarında ve okul kitaplarında edebiyatlarının ancak yüksek şahsiyetlerini göstermektedirler. Ali Canip, gerek divan edebiyatı gerekse Avrupai edebiyattan seçmeler yapılırken bu esasların gözetilmesi gerektiğini ve seçilen eserlerde de eğitim amaçlarının göz ardı edilmemesini ifade eder.

Ali Canip, Avrupai edebiyata ait türlerde yazılan eserlerin öğrencilere yazma yöntemini öğretirken model olma kabiliyetini de taşıdıklarından, yazma çalışmalarında en çok bu dönem eserlerinin hareket noktası olacağını belirtir. Bu edebî döneme ait metinler, gerek dillerinin yaşayan Türkçeye yatkınlığı, gerekse yazma çalışmalarında hareket noktası olabilme özellikleriyle edebiyat eğitiminde kullanışlıdır. Bu sebeple, Yakup Kadri, Ömer Seyfettin, Reşat Nuri, Falih Rıfkı gibi isimler ve eserlerinden alınacak parçalar okuma kitaplarında geniş bir şekilde yer almalıdır.

Ali Canip'e göre, edebiyat derslerinde geniş bir tür zenginliği sağlamaya çalışmak gerekir. Öğrencilerin her biri farklı türlere ilgi duyabilir. Amaç, çocuktaki bu eğilimleri keşfetmek, o eğilimden hareketle, onun bilgi ve becerilerini geliştirmeye çalışmaktır. Bu eserler yayınlanırken kasıtlı olarak bir tertipsizlik yapılmakta, mesela on yedinci yüzyıla ait bir metni,

⁸⁵ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 4.

yirminci yüzyılaait bir metin takip etmektedir. Böylece öğrencilerin bir senede okuyacakları eserler sayesinde çeşitli edebî ürünlerle karşılaşması gerçekleşmektedir.⁸⁶

1927 edebiyat programının önemli değişikliklerden birisi de, liselerin on birinci sınıflarındaki edebiyat şubelerine iki saatlik bir dersin ek olarak ayrılmasıdır. Böylece haftada beş saate çıkan edebiyat derslerinin bu iki saatinde Avrupa edebî akımlar ve edebî türleri hakkında okumalara dayalı olarak açıklamalar verilecektir. Ali Canip, öğretmenlere ve öğrencilere kolaylık olması için hazırlanacak broşürler yanında “epope”, “dram”, “pastoral”, “roman” gibi türler; “Klasisizm”, “Romantizm”, “Realizm” gibi akımlar hakkında bilgiler içeren küçük kitapların da çıkarılacağı bilgisini vermektedir.⁸⁷

1927 edebiyat programının bütün olumlu özelliklerine rağmen, özellikle öğrencilere verilecek okuma metinleri yönünden eksiklikler olduğu ve bunların hızla giderilmesi gerekliliği ortadadır. Ali Canip, bu konunun henüz çözüme kavuşturulamamış olmasından dolayı üzgündür. Onu üzüntüye sevk eden esas sebep ise, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılacak *Cihan Edebiyatlarından Numunelerin* hazırlanması için, tanınmış kalem sahiplerinin üzerlerine aldıkları görevleri istenen sürede yerine getirememeleridir. Ali Canip, yeterli destek vermeyen çevrelerin, ortaya konan tercüme ve antolojiler hakkında eleştirilerde bulunmaya da hakları olmadığını ifade eder. Üzüntüsüyle birlikte öfkesini de dile getiren Ali Canip, “vazife şuuru” ve “tenkit eğitimi” gibi iki önemli kavramı öne çıkarmaktadır. Çünkü o, yapılan işlerde sorumluluktan kaçmayanlardan olduğu için, gördüğü eksiklikleri bıkmadan, usanmadan dile getirmiş, bunların giderilmesi için çözüm yolları da göstermiştir.

Ali Canip Yöntem, kendisinin birçok düşünceleri doğrultusunda düzene sokulan bu programdan hem memnun hem de ümitlidir. Ancak yine kendi tecrübelerine dayanarak Türk çocuğunun çağın ihtiyaçlarına uygun olarak yetiştirilebilmesi için asıl görevin programı uygulayacak öğretmenlere düştüğünü ve öğretimde çocuğun ilgisini çekmek ilkesinin önemli olduğunu vurgulamıştır.

2.2.4. Edebiyat Derslerinde Batı Edebiyatı Metinleri

Ali Canip, milletlerin fikir ve edebiyat alanında birbirlerinden etkilenmelerini ve birbirleriyle alışverişte bulunmalarını doğal karşılar. Bu durum aynı zamanda ilerlemeye de imkân verecektir. Milletlerarası kültür alışverişinden, milletlerin millî kültürlerinin olumsuz etkilenmesi söz konusu değildir. Millî kültürler, kendilerini koruyacak güce sahiptir. Dünyada medeniyet âleminde yer edinmiş milletlere bakıldığında, bu milletlerin birbirlerinin kültüründen

⁸⁶ Yöntem, Ali Canip, “Muaddel Edebiyat Programındaki Bir Fıkra Dair”, s. 482-483.

⁸⁷ Ali Canip Yöntem’in *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve (Edebi Nevilerle Mesleklere Dair Malûmat)* adlı eseri, lis0elerdeki bu ihtiyacı karşılamak için yazılmıştır.

sayıda eserle karşı karşıya gelmesini hedefleyen bu anlayış, Batı ülkelerindeki okullarda da yapılan bir uygulamadır. Ali Canip, bu tür eserlerin faydalı bir çalışma olduğuna inanır:

“Böyle müntehab eserler maalesef yalnız bizim lisanımızda yoktur. Faydasının derecesini ispat için Avrupa’da, hatta Balkan milletlerinde bile bu gibi ecnebi ve millî eserlerden vücuda getirilmiş sayısız ciltleri hatırlamak kâfidir. Bir gün genç ve kıymetdar romancı Reşad Nuri Bey bana dedi ki: Çocuktum Ahmet Şuayb’ın ‘Hayat ve Kitapları’nda ‘Madam Bovary’den iktibas ettiği ufak parçaları okudum. İşte beni yazmaya sevk eden âmil onlar olmuştur. Binaenaleyh lise talebesinin istifadesi için meydana konacak broşürler niçin zararlı olsun!”⁹²

Ali Canip, yeni programda Batı edebiyatlarından yapılacak tercümelerin Türk çocuğunu “kozmopolit” yapıp yapmayacağı meselesini de değerlendirir. Bir taraftan eski kültürün temel unsurlarından biri olan divan edebiyatı ürünlerinin edebiyat derslerinde okutulmasını zararlı gören Ali Canip, Batı edebiyatlarından yapılacak tercümelerin Türk gençlerini kendi çevresine ve kültürüne yabancı olmalarına sebep olup olmayacağı hakkındaki fikirleri, “Edebiyat Tedrisatının Yeni Vechesi Çocukları Kozmopolit Yapar mı?”⁹³ başlıklı makalesinde tartışma konusu yapmıştır.

1924 edebiyat programına göre, edebiyat kitaplarına seçilen metinler Türk edebiyatının çeşitli devirlerine ait olmasına karşılık Batı edebiyatının çeşitli türlerine ait önemli eserler bu programda yer almamıştır. Ali Canip, bunu bir eksiklik olarak görmektedir. Dünya edebiyatlarından yapılacak tercümelerin öğrenci üzerinde olumsuz etkisi olabileceği şeklindeki endişelerin de farkındadır. Ali Canip Yöntem, yeni edebiyat programının Türk çocuklarını “kozmopolit” yapacağı endişesinin ortaya çıkmasına yol açabileceğini, ancak sağduyulu olup yeni programın öğrenciye sağlayacağı imkânların anlaşılması sayesinde bu endişenin boş çıkacağını söyler. Batı edebiyatından örnekler sayesinde lise öğrencisi, öncelikle eski ve yeni yerli eserlerin zayıf ve “estetik vicdan”ı tatmin etme noktasından yeterli olmadığını anlayacaktır. Aynı zamanda, Homeros, Shakespeare, Victor Hugo gibi şahsiyetlerin bizim sanatçılarımıza olan üstünlüklerini ve dünya edebiyatlarının tür çeşitliliği itibarıyla ne kadar geniş ve zengin olduğunu öğreneceklerdir.⁹⁴

Ali Canip, bu gerçekleri öğrenen öğrencilerde “*millî varlıklarına nefret duyma ya da lâkayd kalma*” şeklinde ortaya çıkabilecek bir endişeyi de anlayışla karşılar. Ancak ne olursa olsun, Türk çocukları dünyadan habersiz yetiştirilmemelidir. Türk çocuklarının gözlerini

⁹² Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair”, s. 183-185.

⁹³ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Tedrisatının Yeni Vechesi Çocukları Kozmopolit Yapar mı?”, s. 4-6.

⁹⁴ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 5.

kamaştıracak diye, onu eski ve yeni Avrupa edebiyatlarıyla karşılaştırmamak, Batılılaşmayı esas kabul eden zihniyete karşı ihanettir. Ali Canip, Batı edebiyatlarından yapılacak tercümeler yoluyla bunların edebiyat öğretiminde kullanılmasının sanılanın aksine faydalı olacağını, öğrencilerin asıl bu eserlerden habersiz kalışının “gaflet” olacağını vurgular. Yeniliklere ve faydalı fikirlere kapalı olmanın yaratacağı “gaflet”i çocukluk yıllarına ait bir hatırasıyla şöyle anlatır:

“Küçüktüm, ailem Selanik’e sürülmüştü. Limanda Sultan Aziz devrinden kalma ‘Necm-i Şevket’ zırhlı korveti yatıyordu. Biz çocuklar bir bayram günü bu geminin toplarını seyretmeye gittik. Bizi gezdiren bir nefer, köhne zırh tabakalarını göstererek: “Birbirinin üstüne on gülle çarpmadan bu demir delinmez!” demişti. Neferi selahiyet sahibi addettiğimiz için bu söze itimat etmiştik. Artık ‘Necm-i Şevket’ bizim nazarımızda dünya filolarına tek başına meydan okuyan bir kuvvetti. Bir gün limana bir İngiliz donanması geldi. Gezdik, korkunç toplarını gördük. Daha sonra bir Avusturya filosu geldi. Onun da zırhlılarını seyrettik. Eski kanaatimiz sarsıldı, gitgide acı hakikati öğrendik. Eski ‘gaflet’ in bize ne faydası oldu, yeni ‘hakikat’ten ne zarar gördük? Hiç!”⁹⁵

Ali Canip Yöntem çocukluk yıllarına ait bu hatırasıyla, kendi hayatı dışındaki hayattan haberdar olmadan yetiştirilecek nesillerin gerçekleri gördükçe büyük hayal kırıklıkları yaşayabileceklerini göstermek istemiştir. Bu sebeple, Türk milletinin tarihinin ve kültür değerlerinin yansıdığı edebî eserlerimizle öğrencileri karşı karşıya getirmek kadar, evrensel değerleri ve modern hayatı içinde barındıran Batılı eserleri de öğrencilere tanıtmak gerekir. Ali Canip, lise öğrencilerinin kendileri de bir şeyler yazmaya başladıklarında, Batılı eserleri tanımının onlara faydalı olacağını düşünür. Böylece edebiyat dünyamızda kalite de yükselecektir:

“.....Belki de “kozmpolit” olur diye Garbın şaheserlerini Türk çocuğuna göstermemek benim çocukluğuma ait olan şu gafletimden bir zerre farklı mıdır? Birçok mektep talebesinin şiirler, hikâyeler, tiyatrolar yazmaya heves ettikleri ve hele bazılarının bu yazıları olgun eserler zannederek neşre kalkıştıkları görülüyor. Eski ve yeni kuvvetli eserlerle temas etmek onları bu zehabdan kurtaracağı gibi bediî terbiyelerini yükselterek içlerinden cidden istidadlı olanları daha muvaffak mesaiye teşvik edecektir.”⁹⁶

⁹⁵ Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Tedrisatının Yeni Vechesi Çocukları Kozmopolitik Yapar mı?”, s. 4.

⁹⁶ Yöntem, Ali Canip, a.g.m., s. 6.

Edebiyat derslerinde Batı edebiyatından seçilecek metinlerin edebiyat derslerinde kullanılması meselesini Fuad Köprülü de değerlendirmiştir. Köprülü, Millî Eğitim Bakanlığının hazırlamakta olduğu “Tercümeler”in öğrencilere yabancı edebiyatlar hakkında bilgi vermek, bilhassa, büyük edebî türlerin dünya edebiyatındaki başlıca örneklerini göstermenin faydalı olacağını kabul eder. Ancak öğrenciler eski Yunan, Latin eserleriyle, hatta on dokuzuncu yüzyıldan evvelki Batı edebiyatı ürünleriyle o kadar fazla alakadar olmayacaklardır. Her ne olursa olsun, bu tür eserlerin meydana çıkmasının Türk edebiyatı eğitimi için çok iyi olacağını düşünen Fuat Köprülü, eğitimin ağırlığını millî kültürümüzü sevdirecek ve millî şuurunu takviye edecek bir “millî edebiyat”, “millî kültür” oluşması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü Yunus Emre’yi bilmeyen ve bilmediği için hakir gören bir Türk çocuğu “Türklük” şuurundan mahrum ve Türk toplumu için zararlı bir kozmopolittir.⁹⁷

Ali Canip Yöntem, Batılılaşmanın yeni Cumhuriyet’in bütün kurumlarında hâkim kılınmaya çalışıldığı bir dönemde, bir milleti geleceğe hazırlayacak neslin yetişmesinde bu esasın kabul edilmemesine tahammül edemez. Çünkü Batılı düşünce, Türk milletinin yaklaşık iki yüzyıldır peşinde koştuğu bir ideal olmak yanında, aynı zamanda yeni Cumhuriyet’in ve inkılapların da temel dayanaklarındandır. Ali Canip Yöntem’e göre bu gösterdiği sebepler, Batı edebiyatlarından eserler yoluyla çocuğun eğitilmesine yeterli dayanaklardır. O, Batı edebiyatlarından tercümeler yoluyla Türk çocuklarını eğitmenin, Batılı düşüncenin ve inkılapların ülkemizde yerleşmesinin yolunu açacağına inanmaktadır.

⁹⁷ Köprülüzaade Mehmet Fuat, “Orta Tedrisatta Edebiyat Programları Meselesi”, s. 3.

IV. BÖLÜM

1. CUMHURİYET'TEN ÖNCE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTAPLARI

Türk eğitim tarihinde Türk edebiyatının öğretilmesi amacıyla yazılan kitaplar Tanzimat'tan sonra görülür. Bu kitaplarda, devrin yazarlarının Batı edebiyatını yavaş yavaş tanımlarının, Batılı öğretim metotlarını uygulamaya çalışmalarının etkisi vardır. Bu dönemdeki ilk ders kitaplarında içeriği daha çok edebiyat bilgileri ve belagat oluşturur. Edebî türlerde, üslupta, verilen örneklerde, edebî sanatlarda Arap belagatinin etkisi vardır.¹

Cumhuriyet döneminden önceki ders kitaplarının genelde belagat kitabı oldukları, özellikle Arap belagatinin kurallarından hareketle meydana getirildikleri görülür. Tanzimat dönemine gelinceye kadar Arapça asıllarından okutulan belagat kitapları ile yine Arapça'dan tercüme edilmiş eserler bu ihtiyacı karşılamıştır.

Tanzimat'tan sonra Batılı anlamda yeni okulların açılması ve bunların ders programlarına belagatin da alınması yeni arayışlar doğurmuştur. Tanzimat'tan sonra edebiyatçılarımızın Batıya yönelmeleri sonucu, sanat anlayışında da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Açılan yeni okullardaki öğrenciler belagatı aslından okuyacak kadar Arapça bilmedikleri için belagat kitaplarının yazılmasında artış görülür. Süleyman Paşa *Mebâni'l-inşâ* (1871-1872) adlı eseri yazarak bu estetik değişikliği edebiyat nazariyesi alanında da uygulamıştır. Bu eserde Arapça, Farsça belagat kitapları yanında, Fransızca retorik kitabı olan Emile Lefranc'ın *Traité théorique et pratique de littérature* adlı eserinden yararlanmıştır. *Mebâni'l-inşâ*, Batı retoriğinin birçok konusunu Türk edebiyat teorisine kazandırması, daha önceki örneklerine göre Türkçe örneklere daha çok yer vermesi yönlerinden önemlidir.

Süleyman Paşa'nın eserinden sonra Cevdet Paşa Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu belagat ders notlarını *Belagat-ı Osmaniye* (1881) adıyla bastırmıştır. Bu eser, eski belagatin temelini oluşturan “meani”, “beyan” ve “bedi” gibi esasları o devirdeki

¹ Argıt, Celile Eren, “Tanzimattan Cumhuriyete Ders Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi –Türk Edebiyatı Tarihi I-*, C. 4, S. 7, 2006, s. 257.

Türkçe anlayışı çerçevesinde açıklar. Cevdet Paşa eserinde Türkçe örnekler yanında kendisine ait parçalara da yer vermiştir.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in *Talim-i Edebiyat* (1882) adlı eseri de Mekteb-i Mülkiye'de okuttuğu ders notlarıdır. Bu eser de Arap belagatı ile Batı retoriğinden faydalanılarak yazılmıştır. *Talim-i Edebiyat*, Batılı anlamdaki yeni edebiyatın esaslarını da tespit amacını güden ve kendi döneminde olduğu kadar, kendisinden sonra yazılan eserleri de etkilemiş olan bir eserdir.²

Cumhuriyet dönemine gelene kadar lise seviyesindeki ders kitapları arasında Köprülüzâde Mehmet Fuad ve Şahabeddin Süleyman'ın birlikte hazırladıkları ders kitapları ile Süleyman Fehmi'nin yazdığı ders kitabı, içeriğin düzenlenmesi açısından hem yazıldıkları dönem için farklılık arz etmiş hem de Cumhuriyet döneminde yazılan ders kitaplarına örnek olmuştur. Köprülüzâde Mehmet Fuad ile Şahabeddin Süleyman'ın sultaniler için hazırladıkları *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* (1904), edebiyat tarihine ait tespitleri ve bunun edebiyat kitaplarına ne şekilde yansıyacağını göstermesi bakımından önemlidir. Şahabeddin Süleyman'ın idadilerin altıncı ve yedinci sınıfları için yazdığı *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1912), sanatın manası üzerinde durarak bu meseleleri Batı estetik anlayışlar çerçevesinde ele alması, Türk edebiyatını devirlere ayırarak bu edebî devirlere ait şahsiyetler ve eserler hakkındaki değerlendirmeleri yönünden önemlidir.³ Köprülüzâde Mehmet Fuad ve Şahabeddin Süleyman'ın birlikte hazırladıkları iki ciltlik *Malumat-ı Edebiye* (1914) adlı ders kitabının da edebiyat eğitiminde önemli bir yeri vardır.⁴ İlk ciltte edebî eserlerdeki sanat ve estetik değerlere, nazım şekilleri ve özelliklerine, üsluba ve edebî sanatlara yer verilmiştir. İkinci ciltte, sanat eserinin doğuşu ve gelişmesinin şartları, edebî türlerden nazım ve nesrin yanında edebiyata yeni giren “destan”, “neşide” ve “temaşa” hakkında bilgi verilmiştir.

² Yetiş, Kazım, “Belagat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 3385.

³ Ali Canip Yöntem, Şahabeddin Süleyman'ın bu eserinde Türk edebiyatının devirlere ayrılmasında takip edilen anlayışı eleştirmiştir.

⁴ Rıza Filizok, *Ali Canip Yöntem'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma* adlı çalışmada, Şahabeddin Süleyman'ın *Malumat-ı Edebiyesinin* Ali Canip'in *Edebiyat* adlı ders kitabına örnek oluşturduğunu her iki kitabı karşılaştırmak suretiyle göstermiştir.

Ali Canip Yöntem, Süleyman Fehmi'nin sultaniler için kaleme aldığı *Edebiyat*⁵ (1909) adlı ders kitabını öğreticiliği, edebiyatı güzel sanatların bir kolu olarak ele alışı, estetik konularına yer verışı yönlerinden beğenir.⁶ Edebiyatın kurallarını ve şartlarını içeren bu kitabı, ancak “yokluk içinde bir mevcudiyet” olarak kabul eder. *Edebiyat*'ı öğrenciler düşünülerek yazılmış bir eser olarak görmeyen Ali Canip, uzun, tekrar eden, birbirinden ayrılmamış konular içeren bu eseri, bir okul kitabı için kusurlu bulur. Kitapta edebiyata ait teorik bilgilerin köhne ve eski olduğunu bildiren Ali Canip Yöntem, bu eksikliklerine rağmen Süleyman Fehmi'nin eserinin bir edebiyat kitabı olacak özellikleri taşıdığını kabul eder.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTAPLARI

Türkiye’de ders kitaplarının basımı ve okullara ulaştırılması, eski dönemlerden süregelen önemli bir sorundur. 1926’ya kadar ders kitapları çeşitli yayınevleri tarafından basılmış ve öğretmenlerin bunlardan birini seçip okutmalarına imkân verilmiştir. Ancak Bakanlığın kabul ettiği bütün kitaplar yayınevleri tarafından basılmamıştır. Basılan kitapların sayıca az, kalite bakımından kötü, fiyatlarının yüksek olması, uzak bölgelere kitapların gönderilmesinde sıkıntılar yaşanması eğitim-öğretimi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sorunları çözmek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı 1926’da bazı kitapların basımı ve dağıtımı işi ile ilgilenmek zorunda kalır. Bakanlık bir iki okul kitabını yazarlardan satın alarak devlet matbaasında bastırmıştır. Böylece hem

⁵ Kazım Yetiş’in, *Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler* adlı eserinde Süleyman Fehmi ve eseri hakkında bilgiler vardır. Bu bilgilere göre, Süleyman Fehmi, Mekteb-i Sultani ile Vefa ve Kabataş Mekteb-i İdadileri edebiyat öğretmeni olup *Edebiyat* adlı kitabı kaleme almıştır. (Süleyman Fehmi, *Edebiyat*, Dersaadet 1325, Hilal Matbaası, 360 s.) Yazar eserinin önsözünde eserinin birkaç senelik ders notları (tedris) ve inceleme (tettebbu) mahsulü olduğunu belirterek, kitabını yazma amacını “mübeddiler için değil, kuvve-i fikriyyesi oldukça vüs’at ve inbisat bulmuş, sanat-ı tahrîre amelen oldukça peydâ-yı ıtlâ etmiş gençler içindir.” şeklinde ifade etmiştir.

Kazım Yetiş, Süleyman Fehmi’nin kitabını oluşturmada Rezaizâde’nin *Talim-i Edebiyat*’ının etkisini göstermek maksadıyla her iki eserin içeriğini ve seçilen şahsiyetlerle eserlerin karşılaştırmasını yapar. Kazım Yetiş, Süleyman Fehmi’nin kitabıyla *Talim-i Edebiyat*’ın benzeşen ve ayrılan yönlerini göstermektedir. Kazım Yetiş, Süleyman Fehmi’nin edebiyat kitabındaki metinlerin müelliflerinin *Talim-i Edebiyat*’tan çok büyük farklarla ayrılmadığını, tasnif, izah ve örneklerde ise ondan hayli farklılık arz ettiğini söyler. Bunun, *Talim-i Edebiyat*’ın başlattığı edebiyat nazariyatındaki yeni anlayışın, Süleyman Fehmi’nin eserini yazdığı dönemde hangi noktalara ulaştığını göstermesi açısından önemli olduğuna dikkat çeker.

⁶ Cumhuriyetten önceki edebiyat ders kitapları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Argıt, Celile Eren, a.g.m., s. 257-290.

kitapların kalitesinde düzelme sağlanmış hem de kitap fiyatlarında önemli ölçüde düşüş gerçekleşmiştir. Bu sebeple 1933 yılında devletin ideolojisi ile kitaplardan bir bölümü devlet kitabı haline getirilmiş ve bakanlık bunların basımı ve dağıtılması işini tekeline almıştır. Sınırlı sayıdaki kitaplar bu kapsamda olup diğerlerinin basımı ve dağıtımını yine serbest bırakılmıştır. 1939'da toplanan Maarif Şurası, devlet kitabı ve serbest kitap konusunu uzun uzun tartışmıştır. Bu Şura, bütün ilkokul, ortaokul ve lise kitaplarının tek devlet kitabı olarak bakanlık eliyle basılmasını kabul etmiştir. 1945 yılına kadar okul kitapları için her yıl bir yarışma düzenlenmiş, en iyi kitap devletçe satın alınıp basılmış ve okullarda yalnız bu kitap ders kitabı olarak okutulmuştur.

Ders kitapları meselesi Cumhuriyet dönemi Millî Eğitim Bakanlığının ciddi olarak ilgilendiği meselelerden biridir. 1933'e kadar ders kitaplarının yazılması ve basılması konusunda Millî Eğitim Bakanlığının denetimi söz konusu olmamıştır. Ama ders kitaplarının seçimi Talim Terbiye Heyeti'nin oluşturduğu bir komisyon tarafından yapılmıştır. 3.10.1933 tarih ve 2259 sayılı "Maarif Vekâletine Bağlı Mekteplerde Okutulacak Ders Kitaplarının Basılması ve Dağıtılması ile Bu Maksat İçin Kurulacak Mektep Kitapları Sandığı Hakkında Kanun" ile Bakanlığın bastığı kitapların okutulması ve bu kitapların basımı, dağıtımı ve satışının Bakanlıkça yapılması sağlanmıştır. Ancak bu kanun şiddetle eleştirilmiştir. Bunun üzerine bu kanun, ikinci yıl ve müteakip yıllarda uygulanmamıştır. 6.6.1949 tarih ve 5429 sayılı kanunla tek tip kitap uygulamasından ve basım, dağıtım, satış işlerinden Bakanlık resmen çekilmiştir.⁷

Ülkemizde 1924 yılında yapılan edebiyat programından sonra, meydana getirilen programlara da uygun şekilde çeşitli zamanlarda basılmış çok sayıda ders kitabı okullarda okutulmuştur. Bu kitaplar şunlardır:

1. Ali Canip Yöntem, *Edebiyat, -Liselerin İkinci Devresinin Birinci Sınıfına Mahsusdur-*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340, 499 sayfa. Kitap, Liselerin birinci sınıfı ve Muallim Mekteplerinin beşinci sınıfları için yazılmış, 1943 yılına kadar ders kitabı olarak okutulmuştur.

2. Köprülü Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Milli Matbaa, 1926, 386 sayfa. Kitap, Liselerin ikinci ve üçüncü sınıfları için hazırlanmıştır.

⁷ Başgöz, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 107.

3. Hıfzı Tevfik-Hammamizâde İhsan-Hasan Ali, *Türk Edebiyatı Numuneleri*, İstanbul Millî Matbaa, 1926, 405 sayfa. 1926-1927 öğretim yılında bir ders yılı okutulmuştur.⁸

4. Süleyman Şevket Tanlı, *Güzel Yazılar*, İstanbul Devlet Matbaası, 1929, 358 sayfa. Dört ciltlik bu kitap, bir antoloji niteliğinde olup, 1929-1930 ders yılından 1939-1940 ders yılına kadar liselerde ve muallim mekteplerinde mecburi ders kitabı olarak okutulmuştur.

5. Ali Canip Yöntem, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul Devlet Matbaası, 1931, 659 sayfa.

6. Saadettin Nüzhet Ergun, *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi*, Suhulet Kitabevi, İstanbul, 1931, 705 sayfa.

7. Agah Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul Maarif Matbaası, 1932, 470 sayfa. Kitap liselerin ikinci ve üçüncü sınıfları için hazırlanmış, 1939-1940 ders yılına kadar başvuru kitabı, bu ders yılından sonra mecburi ders kitabı olarak tavsiye edilmiştir.

8. Mustafa Nihat Özön, *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, 430 sayfa. Lise III. Sınıflar için hazırlanan kitap, Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 13.11.1933 tarih ve 95276 numaralı emriyle ikinci defa basılmıştır.

9. İsmail Habib Sevrük, *Edebî Yeniliğimiz*, İstanbul Devlet Matbaası, 1934, 322 sayfa. Kitap, Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin 25.08.1930 tarih ve 3868 numaralı emriyle basılmıştır. Bu kitap da lise III. sınıflar için iki cilt olarak hazırlanmıştır.

10. Orhan Rıza Aktunç, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Suhulet Kitabevi, İstanbul, 1934, 189 sayfa.

11. Mustafa Nihat Özön, *Metinlerle Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul Devlet Basımevi, 1934, 793 sayfa. 1934-1935 ders yılından itibaren liselerde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmış, 1941'de *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adıyla lise son sınıflar için ders kitabı olarak tekrar basılmıştır.

⁸ Demir, Celal, a.g.tz., s. 455.

Ali Canip Yöntem'in ders kitaplarının içeriğiyle ilgili düşünceleri, eğitim ve edebiyat programları üzerinde kaleme aldığı yazılarında ortaya çıkar. "Muaddel Edebiyat Programındaki Bir Fıkra Dair"⁹ başlıklı yazısının giriş kısmında, ders kitabının niteliği konusunda da bazı ipuçları vermektedir. Ali Canip, ilköğretimde modern eğitim anlayışlarının hâkim olmasına rağmen, buralarda okutulan ders kitaplarının hâlâ bilgi vermekten öteye gidemediğine ve bu durumun modern eğitimin amaçlarıyla uyuşmadığına dikkat çeker. Ona göre okul kitabı, hele ilkokul kitabı yazarların sorumlulukları çok büyüktür. Kitap yazarı büyük bir sorumluluk altına girdiğini unutmamalı, kitabına aldığı bilgilerin çocuğun manevi dünyasını besleme imkânı olup olmadığını düşünmelidir. Ders kitabı yazarı, çocuğu büyük insanların maddi yönden küçüğü olarak değerlendirmemeli, onun için yazdığı kitaplar da büyükler için yazılmış olanların hacim olarak küçültülmüşü olmamalıdır.¹⁰

3. ALİ CANİP YÖNTEM'İN *EDEBİYAT* ADLI DERS KİTABI

Lise edebiyat derslerinden beklenen amaç, öğrencilere orta düzeyde bir dil alışkanlığı edindirmek ve edebiyat sanatını metinler yoluyla estetik bir zevk aracı olarak tanıtmaktır. Bu temel amaçlar dikkate alındığında, edebiyat derslerinde öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi ve bundan beklenen faydalar şu çerçevede olacaktır:

1. Toplumun kültürel yapısını edindirmek,
2. Edebiyat derslerine yansımış olan davranış kalıplarını benimseyip topluma aidiyet duygusunu geliştirmek,
3. Türkçenin tarih içerisindeki seyrini izleyerek dille ilgili art zamanlı bir anlayış edindirmek ve dilin durağan bir yapı taşıyamayacağını kavratmak,
4. Edebiyat eserlerine yansımış olan insanlık değerlerinin zaman içerisindeki seyrini takip etme anlayışı kazandırmak.¹¹

Cumhuriyet döneminden itibaren edebiyat programları dikkate alındığında, edebiyat dersi ile gerçekleştirilmeye çalışılan üç hedef ortaya çıkar:

1. Kültür konusu olarak dil ve edebiyatla ilgili teorik bilgi edinme,

⁹ Ali Canip, "Muaddel Edebiyat Programındaki Bir Fıkra Dair", *Hayat*, C. 2, S. 51, 17 Teşrîn-i sâni 1927, s. 482-483.

¹⁰ Ali Canip, a.g.m., s. 482-483.

¹¹ Cemiloğlu, Mustafa, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s. 4.

2. Edebiyat sanatındaki estetik güzelliği beğeni konusu yaparak zevk inceliği geliştirme,

3. Dilin kullanımını ve edebiyat eserlerinde işlenen moral değerleri edinip onları davranışa dönüştürme.¹²

Bu ilkeler, Cumhuriyet döneminde ilk defa yapılan edebiyat programlarından itibaren ortaya konulmuş olup, bugün de Türk dili ve edebiyatı derslerinden beklenen amaçları ifade etmektedir.

Ali Canip Yöntem, 1924 edebiyat programına uygun olarak liselerin I. sınıfları için *Edebiyat*¹³ adını taşıyan ders kitabını yazmıştır. Ali Canip Yöntem'in ders kitabının ön kapağı ve iç sayfasında, "*Edebiyat-Liselerin İkinci Devresinin Birinci Sınıfına Mahsusdur*. Muharriri "Orta Darülmuallimin Edebiyat Tarihi Muallimi Ali Canip" şeklinde bir bilgi vardır. Kitabın ilk baskısı 1340'da (iç kapakta 1341 olarak yer alır) İstanbul Matbaa-i Amire'de yapılmıştır.¹⁴

1924 Türkçe-Edebiyat Programını hazırlayan kurulda yer alan Ali Canip'in bu programa uygun olarak yazdığı kitabı, daha sonraki program değişiklikleriyle de uygun hale getirilerek 14 baskı yapmış ve liselerde okutulmuştur.¹⁵ Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat*'ının 1943 yılından sonra baskısı yapılmamış, kitap ders kitabı olarak okutulmamıştır. 1943 yılında ortaokullar için hazırlanacak okuma kitapları için bir yarışma açılmıştır. Liselerin bütün sınıfları için de *Türkçe IV,V,VI* adıyla bir dizi

¹² Cemiloğlu, Mustafa, *a.g.e.*, s. 29.

¹³ Yöntem, Ali Canip, "*Edebiyat-Liselerin İkinci Devresinin Birinci Sınıfına Mahsusdur*-", Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340, 499 sayfa.

¹⁴ Rıza Filizok, Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat* adlı ders kitabının, Cumhuriyet döneminde edebiyat eğitiminde edebî metinden şekil ve kurallara gidilmesi anlayışına uygun olarak yazılan ilk kitap olduğunun tespitini yapar. Rıza Filizok, Ali Canip'in bu kitabının genel özellikleri itibarıyla, Şahabeddin Süleyman ve Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın birlikte yazdıkları *Malûmat-ı Edebiye* adlı ders kitabının planını örnek alarak meydana getirdiğini bildirir. Bu maksatla *Malûmat-ı Edebiye* ile *Edebiyat*'ın içeriğini karşılaştırmak suretiyle bu benzerliği göstermeye çalışmıştır. (Filizok, Rıza, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2001, s. 146-160.)

¹⁵ Sema Uğurcan, Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat* kitabının lise ikinci sınıf için yazıldığı ve 1926, 1936, 1942 tarihlerinde üç baskısının yapıldığı şeklinde bilgi vermektedir. (Uğurcan, Sema, "Ali Canip Yöntem ve Edebiyat Eğitimi", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 1989, S. 1, s. 145-158.)

Celal Demir ise, Ali Canip'in *Edebiyat* adlı ders kitabının lise I. sınıflar için yazılmış ve kesintisiz olarak 1951'e kadar ders kitabı olarak okutulduğu bilgisini verir. (Demir, Celal, *Atatürk Döneminde Bir ve Tam Devreli Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ve Öğretimi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997.)

Prof Dr. Rıza Filizok ise, *Edebiyat* adlı ders kitabının 1944 yılına kadar liselerin birinci sınıfında ders kitabı olarak okutulduğunu ve 16 baskısının yapıldığını söylemektedir. (Filizok, Rıza, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2001.)

hazırlanmıştır. Metnin temel alındığı bir anlayışla ve Batı edebiyatlarından metinler de alınarak hazırlanan bu kitaplar, bazı değerlerin önemsenmediği gerekçesiyle eleştirilere uğramıştır. Bu yüzden bu kitaplardan vazgeçilerek, bunların yerine aynı yöntemle Süleyman Şevket'e *Güzel Yazılar IV,V,VI* isimli ders kitapları yazdırılmıştır. 1944 yılından itibaren liselerin bütün sınıflarında Süleyman Şevket'in hazırladığı ders kitapları okutulmuştur.¹⁶

Ali Canip Yöntem *Edebiyat*'ın ilk baskısına bir önsöz yazmıştır. Bu önsözde, edebiyat öğretiminde uygulanan yöntemler, kitabın yazılış amacı ve yöntemi üzerinde durulmaktadır:

“Önümüzdeki seneden itibaren lise talebesi ikinci devrenin ikinci ve üçüncü sınıflarında “Türk Edebiyatı Tarihi” görecekle. İran şairlerini taklid ederek meydana çıkan eski divan edebiyatımız her şeyden evvel bir “hüner” edebiyatıdır. Kendine mahsus sanatları vardır. İkinci sınıfta başlayacak edebiyat tarihinden iyice istifade edebilmek için bu eski edebiyatın hususiyetlerini etrafiyla tanımak lazımdır. Bu sene Ankara’da toplanan “Heyet-i İlmiye” birinci sınıfın programını bu noktayı düşünerek tanzim etti. Bu kitap da o programa göre tertip olundu. Edebiyat tedrisatı bütün medeni milletlerde kırata tatbiken yapılmaktadır. Artık kuru nazariyelerle, mücerred malumatlarla genç zekâlar taciz edilmiyor. Bu kitap şairlerimizin, muharrirlerimizin yazıları vasıtasıyla nesri, nazmı, eski ve yeni edebî nevileri, İran edebiyatından aldığımız aruz vezniyle kendi malımız olan hece veznini ve bütün divan edebiyatına ait muhtelif sanatları, hülasa ikinci ve üçüncü sınıflarda gösterilecek edebiyat tarihinden talebenin layığıyla istifade edebilmeleri için daha evvel öğrenmeleri lazım gelen şeyleri etrafiyla ve sırasıyla göstermeye çalışacaktır.

Eski kitaplardaki mücerred nazariyelerle edebiyat tedrisi nasıl faydasızsa kiraate müsteniden verilecek malumatın pek dağınık ve karışık olması da o kadar zararlıdır. İşte biraz evvel de işaret ettiğimiz gibi kitabımı tertip ederken bu noktayı gözden kaçırmadım: Edebî malumatı etrafiyla ve sırasıyla göstermeye çalıştım.

¹⁶ Göğüş, Beşir, “Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış”, *TDAY-Belleten*, Ankara, 1971, s. 151.

Parçaların tertibinde talebenin biraz da lûgat aramaya alışması için bütün lûgatlerin manasını kaydetmedim. Aynı zamanda verilecek izahat hususunda da talebeye ıgna edecek dereceye varmaktan içtinab ettim ve bu suretle talebenin tedkik ve mülâhaza kabiliyetini istimal etmesine meydan verdim.”¹⁷

Ali Canip Yöntem’in *Edebiyat*’ı 1924 edebiyat programında da belirtildiği gibi tür ve şekil bilgisini esas almıştır.¹⁸ Programda, “Kıraate müsteniden şu edebî malûmat gösterilecektir” ifadesi, okumaya dayalı olarak tür ve şekil bilgisine ait belirlenmiş olan konuların öğrencilere gösterilmesi ve öğretilmesini işaret eder. Edebiyat programı bu yönüyle Cumhuriyet öncesi programlarında hâkim olan teorik bir edebiyat eğitimi anlayışından, metne ve okumaya dayalı bir edebiyat eğitimine geçildiğini haber vermektedir.

1924 edebiyat programından itibaren lise birinci sınıfların edebiyat dersleri, öğrencileri ileriki yıllarda görecekleri edebiyat tarihine hazırlama amacını taşımaktadır. Metinler yoluyla edebî bilgileri ve metinlerdeki estetik özellikleri fark eden ve bunlar hakkında bilgi sahibi olan öğrenciler, edebiyat tarihine ait metinlerin incelenmesi sürecinde metinlerdeki dil, estetik ve moral değerleri fark edip bunlardan yararlanabilecek bir seviyeye ulaşmış olacaklardır.

İçerik açısından çok yüklü olan 1924 edebiyat müfredat programı, Türk edebiyatının İslamiyet’ten itibaren başlayıp Cumhuriyet’e kadarki devirleri, şahsiyetleri ve türlerini içerir. Bu sebeple *Edebiyat*’ın ilk baskıları hacim olarak da kabarıktır. Kitabın ilk baskılarında sayfa sayısı beş yüze yaklaşmaktayken, 1929 ve daha sonraki baskılarda sayfa sayısı giderek azalmıştır. Bunun sebebi, 1929’dan itibaren Türkçe-edebiyat programlarında yer alan divan edebiyatı nazım şekillerine ve aruz veznine daha az yer verilmesi kararıdır.¹⁹

¹⁷ Yöntem, Ali Canip, “*Edebiyat Liselerin İkinci Devresinin Birinci Sınıfına Mahsusdur*”, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

¹⁸ Maarif Vekâleti: *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1340.

¹⁹ Bu durum, Ali Canip Yöntem’in 1924 programına 1926’da *Hayat* ve *Güneş* mecmualarındaki yazılarında getirdiği eleştirilerin dikkate alındığını, zaman içinde hâkim kültür politikaları doğrultusunda Divan Edebiyatı ve ona ait estetik unsurlara programda sınırlı biçimde yer verilmesinin kabul edildiğini gösterir. Ali Canip Yöntem, 1929 programının hazırlanmasında da görev almıştır. Bu programın hazırlanmasının sebebinin izah eden raporun altında İhsan Sungu, Hasan Âli ve Reşat Nuri ile birlikte kendisinin de imzası vardır.

Ali Canip Yöntem'in edebiyat ders kitabının 1925, 1928 yılları arasındaki baskıları gerek seçilen metinler gerekse kitaba alınan konular yönünden ortak özellik gösterir. Bu baskılardaki ortak özellikler şöyledir:

1. “Nazım-Nesir”, “Hece Vezni-Aruz Vezni”, “Hece Vezinleri” başlığı altındaki bölümler, ders kitabının bütün baskılarında aynı sırada ve dizilişle yer almıştır.

2. “Aruz Vezinleri” başlıklı bölüm 1925-1929 yılları arasındaki baskılarda ortak olarak yer almış ve kitapta aynı sırayla verilmiştir.

3. “Aruz Vezinleri” başlıklı bölümden sonra, *Edebiyat*'ın 1925 tarihli ilk baskısında “Eski Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri” başlıklı bölüm yer almıştır. 1926 ve daha sonraki baskılarda ise “Aruz Vezinleri” başlıklı bölümü “Mecazlar” başlıklı bölüm izlemiştir. Bu bölümde edebî sanatlar “Mecazlar”, “Manaya Ait Sanatlar”, “Lafza Ait Sanatlar” başlıkları altında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

4. *Edebiyat*'ın 1926-1928 yılları arasındaki baskılarında “Eski Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri” başlıklı bölüm “Mecazlar” başlıklı bölümden sonra gelmektedir.

5. İlk baskıda “Nazım-Nesir” bölümü için Ömer Seyfettin'in “Pembe İncili Kaftan” hikâyesinden “Muhsin Çelebi” başlıklı hikâye, Mehmed Fuad Köprülü'nün “Deli Ozan” başlıklı şiiri alınmış, bu metinler daha sonraki baskılarda yer almamıştır. 1926-1929 yılları arasındaki baskılarda bunların yerine Reşat Nuri Güntekin'den nesre örnek olarak “Mahalle Mektebinde”, nazma örnek olarak da Yusuf Ziya Ortaç'tan “Nöbetçi ve Yıldız” adlı parçalar seçilmiştir. Ders kitabının 1932-1943 yılları arasındaki baskılarında ise nesir için Ahmet Haşim'den “Yeni İstanbul”, nazım için ise Faruk Nafiz'den “Sanat” adlı metinler kitaba alınmıştır.

6. *Edebiyat*'ın 1925-1928 yılları arasındaki baskılarında “Millî Nazım Şekilleri” başlığı altında mani, varsağı, koşma, destan, türkü, tuyug örneklerine yer verilmiş, millî nazım şekilleri ile âşık edebiyatı hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bu bölüm, 1929'dan sonraki baskılarda “Âşık Edebiyatı ve Millî Nazım Şekilleri” başlığı altında ve “Millî Nazım Şekilleri” alt başlığıyla yer almıştır. Bu başlık altında mani, varsağı, koşma, destan, türkü gibi nazım şekilleri ve bunlara ait örnekler gösterilmiştir. Devamında da âşık edebiyatı ve özellikleri anlatılmıştır.

7. 1925 tarihli baskıda edebî sanatlar âşık edebiyatı ve tekke edebiyatından sonra yer almıştır. 1936'dan sonraki baskılarda ise “Mecazlar” başlığı altında sadece “teşbih” ve “istiare”ye yer verilmiş, diğer edebî sanatlara yer verilmemiştir.

8. “Yeni Edebiyatta Nesir Nevileri” başlıklı bölüm, Ali Canip'in ders kitabının bütün baskılarında yer almıştır. Bu bölümde roman ve hikâyeden başlayarak, Türk edebiyatına Tanzimat'tan sonra girmiş olan bütün türlere ait metinlere yer verilmiştir. Kitabın ilk baskısından itibaren bu bölümdeki “Romanesk Nevi” ve “Küçük Hikâye” bölümlerine ait örnek metinler ise ders kitabının bütün baskılarında aynıdır. “Yeni Edebiyatta Nesir Nevileri” başlığı altında yer alan diğer türlere ait metinler ise kitabın önceki baskılarından itibaren daha fazla farklılık göstermiştir.

Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat*'ı ilk baskıdan son baskılarına doğru gerek metinler gerekse metinlerin ve konu başlıklarının kitapta yer alışı bakımından değişiklik gösterir. Özellikle Kültür Bakanlığı²⁰ tarafından ders kitaplarında yer alacak metinler ve bunların işlenişi ile ilgili hükümler çerçevesinde, ders kitabının 1936'daki 9. baskısından itibaren önceki baskılara oranla büyük farklılıklar vardır. Falih Rıfkı Atay'ın başkanlığındaki uzmanlardan oluşan komisyon, 1935-1936 ders yılında lise ikinci devre edebiyat derslerinde programda ve edebiyat kitaplarında öğrencilere gösterilip gösterilmeyecek konuları belirlemek üzere kararlar almıştır. Bu ilkeler, Kültür Bakanlığı Kültür Kurulunun 09.10.1935 tarih ve 710 sayı numaralı kararı ile Bakanlığa bildirilmiştir. Lise ikinci devre ders kitaplarında okutulacak ve okutulmayacak parçalar ve konular, İzmir milletvekili Hasan Âli Yücel başkanlığındaki uzmanlar tarafından belirlenmiştir. Hasan Âli Yücel başkanlığındaki kurul, edebiyat dersleri için iki önemli maddeyi şöyle belirlemiştir:

1. Türk kültür tarihini anlatacak ve Batı kültür tarihini tanıtacak bir edebiyat tarihi kitabının hazırlanması,

2. Yeni edebiyatımızın Batı edebiyatı kültür çerçevesi içinde daha tam ve iyi gelişmesine yarayacak olan bir edebiyat kitabının yazdırılması.

Aynı raporda, halen okutulmakta olan edebiyat derslerinde mevcut resmî edebiyat ve edebiyat tarihi kitaplarının yanında, Reşat Nuri Güntekin'in *Fransız Edebiyatı Antolojisi* ve Ali Canip Yöntem'in *Türk Edebiyatı Antolojisi* 'nin okuma kitabı

²⁰ O dönemde eğitimle ilgili işler Kültür Bakanlığı bünyesinde yürütülmektedir.

olarak verilmesi, öğretmenlerin bu kitaplardan öğrencilere metinler okutmaları istenmektedir. Ayrıca bu kitaplardan okutulacak metinler seçilirken tiyatro, roman, tabiat tasvirleri, kritik, tarih gibi türlerin göz önünde tutulması, seçilen parçaların bu türleri en iyi tanıtan özellikte olması tavsiye edilmektedir.

1935 tarihli bu rapordan anlaşıldığına göre, liselerin I. sınıfları için okutulan ders kitapları Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat*, Süleyman Şevket Tanlı'nın *Güzel Yazılar* adlı eserleridir. Liselerin I. sınıfları için hazırlanan bu kitaplarda yer alan konuların öğretilmesine ilişkin şu esaslar tespit edilmiştir:

1. Aruz vezni hakkında kısa ve toplu bilgi verilecektir. Vezin şekilleri öğretilmez.
2. Mecazlara kadar olan kısımdaki şiirlerden en az terkipli olanlar seçilir. Çünkü parçaların çoğu nazım şekilleri öğretilmek bakımından kitaba alınmıştır.
3. Mecazlar kısmında teşbih ve istiare hakkındaki bilgi tam verilir. Diğerlerine lüzum yoktur.
4. "Manaya ait bazı sanatlar" kısmı lüzumsuzdur.
5. Divan edebiyatı kısmında, yalnız divan edebiyatı ve karakteri hakkında toplu bilgi verilecektir.²¹

Cumhuriyet döneminde ders programlarındaki ve kültür politikasındaki değişiklikler sebebiyle *Edebiyat*'ın 1929'dan sonraki baskılarında önceki baskılardan şu yönlerden farklı özellikler ortaya çıkmaktadır:

1. Divan edebiyatı ve onun özelliklerine ait metinlere ve bu edebiyata ait tür ve şekil bilgisine ait açıklamalar azalmıştır.
2. 1936'dan sonraki baskılarda ise divan edebiyatı ve onun özelliklerine ait bölümler kitaptan çıkarılmış, Tanzimat'tan sonra gelişen Avrupalı edebiyata ait şahsiyetlerin eserlerine daha fazla yer verilmiştir.
3. "Aruz Vezinleri" başlıklı bölüm, 1936'dan sonraki baskılarda ise "Aruz Vezni Hakkında Açıklama" başlığı altında verilip, bu bölüm kısa bir açıklama şeklinde düzenlenmiştir. 1936'dan sonraki baskılarda aruz vezinlerine ve bunlara ait örnek metinlere yer verilmemiştir.

²¹ *Lise Edebiyat Program Kılavuzu*, Devlet Basım Evi, İstanbul, 1935.

4. 1929 baskısından sonra “Eski Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri” başlıklı bölüm önceki baskılara göre daha dar bir çerçevede ele alınmıştır. *Edebiyat*’ın 1936’dan sonraki baskılarında ise bu bölüme hiç yer verilmemiştir.

5. 1929 baskısında ise “Mecazlar” başlığından sonra “Siyasi Tanzimat’tan Sonra Başlayan Yeni Edebiyatta Nesir Nevileri” başlıklı bölüme yer verilmiştir. 1936’dan sonraki baskılarda “Hece Vezni-Aruz Vezni” bölümündeki örneklere ve vezinlere ait açıklamalara sınırlı yer verilmiştir. Edebî sanatlar sadece “Mecazlar” başlığı altında toplanmış, bu bölümde sadece “teşbih” ve “istiare”ye örnek olacak iki metin ile bu sanatlara ait kısa bir açıklama yer almıştır.

6. Türk edebiyatına Batı edebiyatlarının tesiriyle giren manzum-mensur yeni türlere ait örnekler, Türk edebiyatçılarından olduğu kadar, Batı edebiyatının en meşhur sanatçılarından ve eserlerinden seçilmiştir.

Ali Canip Yöntem’in *Edebiyat*’ının 1936’dan sonraki baskılarında görülen çok önemli yeniliklerden birisi de “Kıraat Parçaları” başlıklı bölümdür. Ali Canip Yöntem’in sadece Türk edebiyatından değil, dünya edebiyatından yüksek şahsiyetlerin en seçkin eserlerinden örnek metinlere yer verilmesi gerektiği düşüncesi, *Edebiyat*’ın 1936 ve daha sonraki baskılarında ifadesini bulmuştur. “Kıraat Parçaları” başlığı altında, Türk edebiyatından Halit Ziya’dan başlayarak, sade dille yazan şahsiyetlere yer verilmiştir.

Edebiyat’ın 1929’dan sonraki baskılarında içerikte ortaya çıkan değişikliklerle öğrencilerin edebiyat sanatı aracılığıyla millî kültüre ait değerleri ve özellikleri tanınması ve kazanması yanında, Batı medeniyetinin değerlerini tanımalarına da imkân verilmiştir. Böylece hem Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim ve kültür politikalarında bu yönde ifadesini bulan amaçlar gerçekleşmiş hem de edebiyat programlarında hedeflenen çağdaş ve demokratik hayatı öğrencilerin tanınması ve onların bu hayata alıştırılması gerektiği” ilkesi hayata geçirilmiştir.

1924 edebiyat programında ifade edilen amaçlar, bugünkü edebiyat eğitimimizde de devam etmektedir. Cumhuriyet’ten itibaren hazırlanmış olan edebiyat programları, liselerin bütün sınıflarında edebiyat eğitimi yoluyla estetik güzelliği ve zevki kazandırmayı, moral değerleri fark ettirmeyi, dilin estetik bir ölçüde kullanımını beceri haline getirmeyi ortak bir amaç olarak tespit etmiştir. Ders kitabındaki metinler

yoluyla kültürü edinen öğrenciler, içinde yaşadıkları toplumla uyumlu davranış kalıpları geliştirecek, zevk inceliği kazanacak ve insani değerleri edinip bunları kendi kişiliklerinin bir parçası haline getireceklerdir.

Ali Canip'e göre, edebiyat kitapları için demokratik ve modern ihtiyaçlara uygun metinlerin seçilmesi çok önemli bir husustur. Bu sebeple, edebî değerinden daha çok tarihî ve dil değerleri olan eserlerin lise öğrencisine öğretilmesinin gerekli olmadığını savunmuştur. Ali Canip, başta Amerikalılar olmak üzere bütün dünya milletlerinin ders programlarında ve okul kitaplarında edebiyatlarının ancak yüksek şahsiyetlerini gösterdiklerini söyler. Bu sebeple, bizde de gerek divan edebiyatı gerekse Avrupai edebiyattan seçmeler yapılırken bu ilkelerin gözetilmesi gerekir. Bu edebiyatların eksik bıraktığı yönler ise, son yıllarda güzel Türkçenin hâkim olduğu daha yeni dönemlere ait eserlerle, Batı edebiyatlarından yapılacak tercümelerle tamamlanacaktır. Ali Canip, ait oldukları türler içinde pek mükemmel olmasa da o günkü edebî dili göstermeleri, yazı yazma çalışmaları noktasından çocuklara pek yakın olmaları sebebiyle son yıllarda yazılan eserleri üzerlerinde fazlaca durulmaya lâyık bulur.²²

Edebiyat'a alınan metinlerin öğrencilerde estetik zevki geliştirecek ve onlardaki yazma kabiliyetini geliştirmeye imkân verecek nitelikte oldukları dikkat çekmektedir. Farklı türlere ait metinler, öğrencilere estetik zevki geliştirmek için zengin bir ortam sunmakta, onların bu metinlerdeki dil ve üslup özelliklerini sezerek bunları yazma becerilerini geliştirmede kullanmalarına da fırsat vermektedir.

3.1. Ali Canip Yöntem'in Edebiyat Ders Kitabındaki Metinlerin Baskılara Göre Düzenlenişi

1935 tarihli program kılavuzunda, öğretmenlerin edebiyat derslerini işlerken metinlerin diline ait özellikler karşısında nasıl bir tutum izlemeleri gerektiği de bir not düşülerek belirtilmiştir. Edebiyat ders kitaplarına *Edebiyat-ı Cedide*'den itibaren edebî devirlerden seçilen parçalarda anlaşılmayacak Arapça ve Farsça gramer şekilleri olmamalıdır. Eğer böyle kurallar ve şekiller bulunan şiir ve nesir parçalarıyla karşılaşırsa, öğretmen Arapça ve Farsça tamlamaların ve o günkü konuşma dilinden kalkmış kelimelerin anlamlarını söylemeli, öğrencileri bu kelime ve kelime gruplarını

²² Yöntem, Ali Canip, "Muaddel Program Karşısında Tedrisatımız ve Muallimlerimiz", *Hayat*, C. 2, S. 40, 1 Eylül 1927, s. 264-266.

ezberlemeye zorlamamalıdır. Edebiyat derslerinde Tanzimat edebiyatı ile Servet-i Fünun edebiyatından dili yönüyle çok eskimiş olan parçalar hiç okutulmayacaktır.

Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat* adlı kitabının 1933 tarihli 7. baskısı esas alınarak, bu kitapta okutulmaması istenen metinler ve konular da tespit edilmiştir. Raporda yer alan maddeler şu şekildedir:

1. Aruz vezni hakkında kısa ve toplu bilgi verilecektir. Aruz vezninin şekilleri gösterilmez. (Sayfa 22-28)

2. Mecazlar kısmında teşbih ve istiare hakkındaki bilgi tam verilir. Diğerlerine lüzum yoktur.

3. "Manaya ait bazı sanatlar" kısmı lüzumsuzdur.

4. Divan edebiyatı kısmında, yalnız divan edebiyatı ve karakteri hakkında toplu bilgi verilecektir.

5. Kitaptan okutulmayacak ve öğrencilere sorulmayacak parçalar aşağıya yazılmıştır. Yazılmamış olanlar öğrencilere okutulacak ve sorulacaktır. Bunlar içerisinde Arap ve Fars gramer şekillerinde bulunan kelime ve terkiplerden öğrenciler sorumlu değildir.

6. Öğretmen beşinci maddede yazılı parçalardan başka olan metinleri izah eder, okur ve okutur. Bunlar içerisinde Arap ve Fars gramer şekillerindeki kelime ve tamlamaları sadece kendisi anlatır, öğrencilerden sormaz.

7. Öğretmen, bugünkü duru Türkçe ile yazılmış ve bu sınıf düzeyine uygun parçaları, lüzum gördükçe öğrencilere verebilir.²³

Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat*'ında okutulmayacağı bildirilen metinler sayfa numaraları ve metin adı sırasıyla şöyle belirlenmiştir:

Sayfa:

22- Fırat, 25- Teşrinievvel, 28- Bir Sabah İdi, 29- Bahar, 30- Sabah Ezanında, 31- Yağmur, 32- Ferda-yı Tedfin, 33- Hakikate Doğru, 36- Kalender, 43- Temaşa-yı Hazan, 44- Bir Lâhza-yı Teahhur, 51- *Eşber*, 60- Mavi Deniz, 62- (Mübalağaya örnek olan) Namık Kemal parçası, 69- *Makber*'in Mukaddemesi, 77- Şark'ın Ufukları, 87- Mavi ve Siyah, 123- Fazilet Mükâfatı, 160- Hürriyet-i Efkar, 163- Hem Sual hem

²³ *Lise Edebiyat Program Kılavuzu*, Devlet Basım Evi, İstanbul, 1935.

Cevap, 176- Tarık, 204- Kadınlarımız İçin, 207- Süleyman Nazif'e Mektup, 213- Makber'den, 221- *Nazife*, 230- Yeni Beyler, 238- Sahra, 238- Yeşil Yurt, 275- Mersiye.

Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat*'ında konuların ve metinlerin düzenini bir tabloda karşılaştırmalı olarak şu şekilde göstermek mümkündür:

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
NAZIM VE NESİR	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Muhsin Çelebi”	X												
“Mahalle Mektebi”nde		X	X	X	X								
Deli Ozan	X												
“Nöbetçi Ve Yıldız”		X	X	X	X								
“Yeni İstanbul” (Nesir)							X	X	X	X	X	X	X
“Sanat”							X	X	X	X	X	X	X
<i>Nesir ve Nazım Hakkında İzahat</i>	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
HECE VEZNİ	X	X	X	X	X								
“Anadolu Toprağı”	X	X	X	X	X								
“Yolcular”	X	X	X	X	X								
<i>Her İki Veznin Mukayesesi</i>	X	X	X	X									
HECE VEZİNLERİ	X	X	X	X	X								
<i>Hece Vezni Aruz Vezni</i>							X	X	X	X	X	X	X
“Anadolu Toprağı” (Orhan Seyfi)							X	X	X	X	X	X	X
“Yolcular” (Halit Fahri)							X	X	X	X	X	X	X
“Rüya Kırıklarında” (Yusuf Ziya)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Ada Yolu” (Fazıl Ahmed)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Ortaç Yolcuları” (Mehmed Fuad)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Kurt İle Ayı” (Ziya Gökalp)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Gemiciler” (Enis Behiç)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Bugünün Çocuklarına”	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Münzevi”	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Şarkın Mezarları”	X	X											
“Millî Neşide”			X	X	X		X	X	X	X	X	X	
“Gurbet Yolunda”	X	X	X	X	X								
“Bekçinin Şarkısı”							X	X	X	X	X	X	X
<i>Aruz Vezni Hakkında Kısa Bilgi</i> ²⁴							X	X	X	X	X	X	X
ARUZ VEZİNLERİ	X	X	X	X	X								

²⁴ Ali Canip Yöntem, Edebiyat kitabının 1942 baskısında aruz vezinlerine metinlerle birlikte bir bölüm ayırmamış, sadece aruz vezni ve edebiyatımızdaki yeri hakkında bir sayfalık bilgi vermekle yetinmiştir.

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
“Fırat”	X	X	X	X	X								
“Dağlara”	X	X	X	X	X								
“Çankaya”	X	X	X	X	X								
“Kurbâğalar”	X	X	X	X	X								
“Teşrin-i Evvel”	X	X	X	X	X								
“Ah Nijad”	X	X	X	X	X								
“Tecelli Yahut Teselli”	X	X	X	X	X								
“Bahar-ı Teranedar”	X	X	X	X	X								
“Bir Sabah İdi”	X	X	X	X	X								
“Bahar”	X	X	X	X									
“Sabah Ezanında”	X	X	X	X									
“Yağmur”	X	X	X	X	X								
“Hulyada Bir Temaşa”	X	X	X	X	X								
“Ferda-yı Tedfîn”	X	X	X	X	X								
“Makber”den”	X	X	X	X	X								
“Hakikate Doğru”	X	X	X	X	X								
“Yaprak”	X	X	X	X	X								
“Kış”	X	X	X	X	X								
“Kalender”	X	X	X	X	X								
“Aruza Veda”	X	X	X	X	X								
<i>Aruza Dair Malumat</i>	X	X	X	X									
ESKİ DİVAN EDEBİYATI	X	X	X	X	X								
Bâkî’den	X	X	X	X	X								
Nef’î’den	X	X	X	X	X								
Nedim’den	X	X	X	X	X								
Namık Kemal’den	X	X	X	X	X								
<i>Bunlara Tatbiken İzahat</i>	X												
<i>Misalleri ve İzahat</i>		X	X										
<i>Bunlara Tatbiken Malûmat</i>			X	X									
GAZEL	X	X	X	X									
Ahmed Paşa’dan		X	X	X									
Fuzulî’den	X	X	X	X									

²⁵ Ali Canip’in *Edebiyat*’ının 1926 ve 1928 baskılarında bu bölüm, “Lâfza Ait Sanatlar” kısmından sonra yer almıştır.

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
Bâkî'den		X	X	X									
Nef'î'den		X	X	X									
Yahya Efendi'den	X												
Gazi Giray'dan				X									
Nâilî-i Kadîm'den	X	X	X	X									
Nâbî'den	X	X	X	X									
Seyyid Vehbî'den		X											
Nedim'den		X	X	X									
Cezbî'den	X												
Koca Ragıp Paşa'dan	X	X	X	X									
Fıtnat Hanım'dan	X	X	X	X									
İzzet Molla'dan	X	X	X	X									
Ziya Paşa'dan			X	X									
Muallim Naci'den	X	X	X	X									
Kâzım Paşa'dan	X												
<i>Bunlara Tatbiken İzahat</i>	X	X											
<i>Bunlara Tatbiken Malûmat</i>			X	X									
MESNEVÎ	X	X	X	X	X								
Fuzulî'nin	X	X	X	X	X								
Şeyhî'nin <i>Harnâme</i> 'sinden		X	X	X									
Nâbî'nin <i>Hayriye</i> 'sinden	X	X	X	X	X								
Nahîfî'nin <i>Mesnevi-i Şerif Tercümesi</i> 'nden	X	X	X	X	X								
Sümbülzâde Vehbî'nin <i>Lütfiyye</i> 'sinden	X	X	X	X	X								
Şeyh Gâlib'in <i>Hüsn ü Aşk</i> 'ından	X	X	X	X	X								
Muallim Naci'nin <i>Tevhîd</i> 'i	X												
"Tazarru" Muallim Naci					X								
"Kırlangıç" Muallim Naci					X								
"Mihnetkeşân"dan (Keçecizâde İzzet Molla)					X								
<i>İzahat</i>					X								
<i>Bunlara Tatbiken Mesnevi</i>	X	X	X	X	X								
RUBAİ	X	X	X	X	X								
Nâbî'den	X	X	X	X	X								
Seyyid Vehbî'den	X	X	X	X	X								

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
İzzet Molla'dan	X	X	X	X									
Nedim'den	X	X	X	X	X								
Ziya Paşa'dan	X	X	X	X	X								
<i>Misaller ve İzah</i>					X								
<i>Bunlara Tatbiken Rubâî Hakkında İzahat</i>	X	X	X	X									
KITA	X	X	X	X	X								
Fuzulî'den	X	X	X										
Ahmet Tâ'ib'den				X									
Haşmet'ten	X	X	X	X									
İzzet Molla'dan	X	X	X	X	X								
Muallim Naci'den	X	X	X	X									
İsmail Safa'dan	X	X	X	X	X								
<i>İzahat</i>	X	X	X	X									
MUSAMMATLAR	X	X	X	X									
Musammat, Muhammes, Müseddes Misalleri ve İzah					X								
Fuzulî'den		X	X	X									
Esrar Dede'den Bir Murabba	X	X											
Nedim'den		X											
Sezâî'den bir Muhammes	X	X											
Nâbî'den Bir "Muhammes"		X											
Fuzulî'den		X	X	X									
Vâsıf Enderuni'den Bir Müseddes	X	X	X	X									
Nâilî-i Kadîm'den Bir Tahmis		X	X	X									
<i>Bu Münasebetle İzahat</i>	X	X	X	X									
TERKİB-İ BEND	X		X	X									
Rûhî'nin "Terkîb-i Bend"i <i>Ve Buna Takiben İzahat.</i>	X	X	X	X									
TERCİ-İ BEND	X	X	X	X									
Şeyh Galib'in Bir "Terci-i Bend"i <i>ve Buna Tatbiken İzahat</i>	X												
Fuzulî'nin bir "Terci-i Bend"i <i>Buna Tatbiken İzahat</i>		X	X	X									
<i>Müstezad Hakkında Misal ve İzah</i>													
<i>Terkib-i Bend, Terci-i Bend, Müstezad Hakkında Misal ve İzah</i>					X								

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
MÜSTEZAD	X	X	X	X									
Keçecizâde İzzet Molla'nın bir "Müstezad"ı <i>Ve Buna Tatbiken İzahat.</i>	X	X	X	X									
DİVAN EDEBİYATINDA TARİH, LÜGAZ VE MANA SANATLARI	X	X	X	X	X								
Tarih, Lügaz Muamma Sanatları ve Misalleri					X								
Ruhi-i Bağdadi'den	X	X	X	X									
Nedim'den	X	X	X	X									
Sururî'den	X	X	X	X									
İzzet Molla'dan misaller	X	X	X	X									
Fıtnat'ın bir "Lügaz"ı	X												
Nâbî'nin iki Muamma'sı	X												
<i>Bunlara Tatbiken Tarih Hakkında Malumat</i>	X	X	X	X									
DİVAN EDEBİYATINA TÜRK ŞAİRLERİNİN ZİMMEİTİKLERİ NAZİM ŞEKİLLERİ: Tuyug-Şarkı²⁶		X	X	X	X								
Kadı Burhaneddin'den, Nesimî'den Tuyuglar <i>Ve İzahat</i>		X											
Nesimî'den			X	X									
Ataî'den Tuyuglar			X	X									
Nedim'den, Vasıf-ı Enderunî'den <i>Şarkılar ve İzahat</i>		X											
DİVAN VE DİVAN EDEBİYATININ HUSUSİYETLERİ VE HAMSE	X	X	X		X		X	X	X	X	X	X	X
Bu Hususiyetlere ve Bilmünasebe Klasik ve Skolastik Edebiyatlara Dair İzahat.	X	X											
ESKİ NESİR	X	X	X		X								
Ahlaki Eserler, Edebî Eserler, Tezkiretüşşuaralar, Sefaretnameler, Tarihler, Münşeat.					X								
<i>Tâcü'l-Edeb</i> Ünvanlı Bir Eserden	X	X	X		X								
<i>Âşk Paşazâde Tarihi</i> 'nden	X												
Sinan Paşa'nın <i>Tazarrûnamesinden</i>	X	X	X		X								

²⁶ Bu bölüm, *Edebiyat*'ın 1341 tarihli birinci baskısında yoktur.

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
Fuzulî'nin <i>Hadikatü's-Süedasından</i>	X	X	X		X								
Evliya Çelebi		X	X		X								
Kâtip Çelebi'nin <i>Tuhfetü'l-Kibâr</i> 'ından		X			X								
Latîfî'nin <i>Tezkiretü'l-Şuarasından</i>	X												
<i>Naîma Tarihi</i> 'nden	X	X			X								
Nâbî'nin <i>Münşeat</i> 'ından	X	X											
Safâî'nin <i>Tezkiretü'l-Şuarâ</i> 'sından	X	X			X								
Sehî Bey'den													
Koço (Koçi) Bey'den ²⁷					X								
<i>Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Sefaretnamesi</i> 'nden		X											
<i>Subhi Tarihi</i> 'nden		X											
<i>Asım Tarihi</i> 'nden	X												
Kânî'nin <i>Münşeat</i> 'ından parçalar	X	X			X								
Bu Münasebetle Eski Nesir Hakkında Malumat.	X	X											
MİLLÎ NAZİM ŞEKİLLERİ	X	X			X								
Mani	X	X			X								
Varsağı	X	X			X								
Koşma	X	X			X								
Destan	X	X			X								
Türkü	X	X			X								
Tuyug Nümuneleri	X												
DİVAN EDEBİYATINA TÜRK ŞAİRLERİNİN ZİMMEETTİKLERİ NAZİM ŞEKİLLERİ: TUYUG, ŞARKI (Sayfa 246-250)													
Nedim'den Şarkı		X		X									
Ziya Paşa'dan Şarkı		X		X									
Misalleri ve İzah					X								
Milli Nazım Şekilleriyle Âşık Edebiyatı Hakkında İzahat	X	X											
TEKKE EDEBİYATI ²⁸	X												

²⁷ Bu kelime kitapta yazım yanlışlığı sebebiyle böyle yazılmış olup kelimenin doğru şekli Koçi Bey olmalıdır.

²⁸ Bu bölüm *Edebiyat*'ın 1926 baskısında yoktur.

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
İlahiler, Nefesler	X												
<i>Bu Münasebetle Tekke Edebiyatı Hakkında Malumat</i>	X												
MECAZLAR ²⁹	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
Teşbih	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
İstiâre	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
Mecaz-ı Mürsel	X	X	X	X	X								
Kinaye	X	X	X	X	X								
Tariz	X	X	X	X	X								
<i>Bunlara Takiben İzahat</i>	X												
<i>Misalleri Ve İzahat</i>		X		X	X								
MANAYA AİT SANATLAR	X	X	X	X	X								
Teşhis ve İntak	X	X	X	X	X								
Tenasüp	X	X	X	X									
Rücu	X	X	X	X	X								
Leff ü Neşr	X	X	X	X	X								
Hüsn-i Ta'lîl	X	X	X	X									
Mübalâğa	X	X	X	X	X								
Tecahül-i Arif	X	X	X	X									
Terdid	X	X	X	X	X								
Tezat					X								
Tekrir				X	X								
<i>Misalleri Ve İzahat</i>		X	X	X									
LÂFZA AİT SANATLAR	X	X	X	X	X								
Cinas, Seci	X	X	X	X	X								
İham	X	X	X	X									
İktibas	X	X	X	X	X								
<i>Tazmin Misalleri Ve İzahat</i>	X	X	X	X	X								
YENİ EDEBİYATTA NESİR NEVİLERİ Romanesk Nevi ³⁰	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Araba Sevdası” (Recaizâde Ekrem)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Sergüzeşt” (Sezai Bey)				X	X		X	X	X	X	X	X	X

²⁹ Edebiyat'ın 1926 ve 1928 baskılarında bu bölüm “Aruz Vezinleri” bölümünden sonra gelmektedir. Kitabın 1942 baskısında ise “Mecazlar” kısmında sadece “Teşbih” ve “istiâre” üzerinde durulmuş, *İlyada*’dan, Fazıl Ahmet’ten birer nesir parçası üzerinde teşbih üzerinde durulmuş; Orhan Seyfi’nin “Gülle Bülbül Efsanesinden” adlı şiir parçasından hareketle de “istiâre” hakkında bilgi verilmiştir.

³⁰ Bu bölüm, Edebiyat’ın 1926 tarihli ikinci baskısında “Millî Nazım Şekilleri” bölümünden sonra gelmektedir.

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
“ <i>Mai ve Siyah</i> ” (Halit Ziya Bey)	X	X	X	X	X								
“ <i>Nimetsinas</i> ” (Hüseyin Rahmi Bey)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
Açık Hava Mektebi (Ömer Seyfeddin)		X		X	X		X	X	X	X	X	X	X
“ <i>Yeni Turan</i> ” (Halide Hanım)	X												
“ <i>Çalılıkusu</i> ” (Reşad Nuri Bey) Romanlarından	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Kırçığı”nden (Burhan Cahit)							X	X	X	X	X	X	X
<i>Bi’lmünasebe Roman Nevi Hakkında Malumat</i>	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Hürriyet Bayrakları” (Ömer Seyfeddin Bey)	X												
“Tuhaf Bir Zulüm” (Ömer Seyfeddin Bey)		X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Herkesin İçtiği Su” (Ömer Seyfeddin Bey)		X											
“Ses Duyan Kız” (Yakup Kadri Bey)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“Bir Güvercin Avı” (Yakup Kadri Bey)	X												
“Fazilet Mükafatı” (Reşad Nuri Bey)	X	X	X	X	X								
“Komşu Hatırı” (Ercümend Ekrem Bey)	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
<i>Bi’lmünasebe Novel Ve Konte Hakkında Malumat</i>	X												
<i>Ve Yine Bi’lmünasebe Küçük Hikâye Hakkında İzahat</i>		X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
TARİH NEVİ	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
“ <i>Türk Edebiyatı Tarihi</i> ”nden Bir Parça	X	X	X	X									
Muallim Naci Hakkında Bir Tenkid”	X	X											
“İlk Şairlerimiz” (Köprülüzade Fuad Bey)					X		X	X	X	X	X	X	X
“Halit Ziya Bey Hakkında Bir Tenkit Nümunesi” (Köprülüzade Fuad Bey)				X			X	X	X	X	X	X	X
“Halit Ziya” (İsmail Habip)					X								
“Gustave Flaubert” (Biyografi)				X	X		X	X	X	X	X	X	X

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
“Kâtip Çelebi” Hakkında Biyografik Bir Makale (Köprülüzade Fuad Bey)				X	X		X	X	X	X	X	X	X
Fuzulî Hakkında Biyografik Bir Parça (Köprülüzade Fuad Bey)	X												
Kâtip Çelebi Hakkında Biyografik Bir Mütalaa (Ahmet Refik Bey)		X											
<i>Muharrir, Şair, Edib</i> Adlı Kitaptan Bir Parça (Ahmed Rasim)	X												
<i>Eski Mekteplerde Hayat</i> ’tan (Ahmed Rasim)					X		X	X	X	X	X	X	X
“Müzakere Salonunda” (Ruşen Eşref)					X		X	X	X	X	X	X	X
Gazi Paşa’nın ve Ahmet Rasim’in “Hatırat” larından Birer Parça		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Bu Münasebetle Siyasi, İctimai, Edebi Tarihlerle Tenkid, Biyografi, Bibliyografi, Hatırat, Hülasa Tarih Nevi Hakkında Malumat</i>	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
DİDAKTİK NEVİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Vatan” (Namık Kemal)	X											X	
“Hürriyet-i Efkâr” Adlı Bir Parça (Namık Kemal)				X	X								
“Hem Sual Hem Cevap” (Süleyman Nazif)					X								
“Tarihin Ehemmiyetine Dair” Bir Parça		X											
“Tebessüm” Ünvanlı Makaleleri	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
“Çimetepe’de” (Süleyman Nazîf)				X		X	X	X	X	X	X	X	X
“Münekkid” (Ahmet Haşim)				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Medine” (Falih Rıfki)					X								
“Yepyeni İlimler” (Vâlâ Nureddin)						X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Didaktik Nevi Hakkında İzahat</i>	X	X	X	X	X								
DRAMATİK NEVİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Tarık” (Abdülhak Hâmid)	X	X	X	X	X								

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
“Vatan Yahut Silistre”den (Namık Kemal)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
“Azarya” dan Parçalar (Ahmet Vefik Paşa)	X												
“Arapça Değil mi Uydur Uydur Söyle” Unvanlı Bir Komediden Bir İki Sayfa (Yazarı Yok)		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Le Cid</i> ’den (Corneille)						X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Le Bourgeois Gentilhomme</i> ’den (Moliere)						X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Dramatik Nevi Hakkında Malûmat</i>	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Misaller ve İzahat</i>					X								
HİTABET NEVİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Mühim Bir “Nutku”ndan Bir Parça	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Hamdullah Suphi Bey’in Bir “Hitabe”si	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ruşen Eşref Bey’in “Hitabe”si			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Hitabet Nevi Hakkında Malumat</i>	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
MEKTUP NEVİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Şinasi Efendi’nin ve Cenap Şahabettin Bey’in Birer Mektubu.	X	X	X		X								
Şinasi Efendi’nin ve Fazıl Ahmed Bey’lerin Birer Mektubu				X									
“Süleyman Nazif” Fazıl Ahmet					X								
“M.de Pomponne’a Mektup” (Mme de Sévigné)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Madam Montegut’un Mektuplarından”						X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Mektup Nevi Hakkında İzahat</i>	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
YENİ EDEBİYATTA NAZİM NEVİLERİ “Lirik Nevi”	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Makber”den Bir Parça (Abdülhak Hâmid Bey)	X	X	X	X	X								
Açık Deniz” Şiiri. (Yahya Kemal)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Merdiven” (Ahmet Haşim)			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Bozgun” (Aka Gündüz)		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
“Bahar” (Mehmet Ali Tevfik)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Denizden Beklediğim” (Faruk Nafiz)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Lirik Nevi Hakkında İzahat</i>	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
DRAMATİK NEVİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Eşber”den Bir Parça (Abdülhak Hâmid)	X	X	X	X	X								
“Canavar”dan Bir Parça (Faruk Nafiz)		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Nazife”den (A.H.)					X								
<i>İzahat</i>					X								
DİDAKTİK NEVİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Bırak Beni Haykırayım” (Mehmed Emin Bey)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Kutba Doğru” (Tevfik Fikret)				X									
“Mazi Atı” (Tevfik Fikret)					X								
“Yeni Beyler” (Ali Ekrem)					X								
“Vatan” Manzumesi (Ziya Gökalp)	X	X	X	X									
“Ahlak” (Ziya Gökalp)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Fare, Kedi ve Horoz” (La Fontaine’dan)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Balıkçıl” (La Fontaine’dan)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Bora İle Güneş” (La Fontaine’dan)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Eşek İle Tilki Hikâyesi” (Şinasi-La Fontaine’dan)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Han Duvarları” (Faruk Nafiz)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Didaktik Nevi Hakkında İzahat</i>	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
PASTORAL NEVİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Sahra”dan Bir Parça (Abdülhak Hâmid)	X	X	X	X	X								
“Yeşil Yurd” (Tevfik Fikret)	X	X	X	X	X								
“Bir Çiftlik Manzarası”	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
“Köyde Kış” (Faruk Nafiz)				X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Pastoral Nevi Hakkında Malûmat</i>		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
SİYASİ TANZİMAT	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
Siyasi Tanzimat'tan Sonra Başlayan Fikir Hareketleri Ve Edebiyat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ÂŞIK EDEBİYATI VE MİLLÎ NAZIM ŞEKİLLERİ					X	X	X	X	X	X	X	X	X
Millî Nazım Şekilleri					X	X	X	X	X	X	X	X	X
Mani					X	X	X	X	X	X	X	X	X
Varsağı (Karacaoğlu)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
Koşma (Dertli)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
Destan "Pazvandoğlu Destanı"					X	X	X	X	X	X	X	X	X
"Mirasyedi Destanı"						X	X	X	X	X	X	X	X
Türkü (Köroğlu)					X	X	X	X	X	X	X	X	X
Misaller ve İzah					X								
Âşık Edebiyatı ve Türleri Hakkında Bilgi					X	X	X	X	X	X	X	X	X
KIRAAT PARÇALARI						X	X	X	X	X	X	X	X
"İlyad"dan (Homer-Ö.Seyfeddin)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Horace"tan (Corneille-M.Ali Tevfik)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Emile"den (J.J.Rousseau-R.Nuri)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Sanat ve Tabiat" (J.J.Rousseau)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Zevk Hakkında" (Voltaire-R.Nuri)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Kuğu" (Buffon)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Filozof Portresi" (Voltaire)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Asâr-ı Atika Mütchassısı Mister "Pikvik"ın Keşfi"						X	X	X	X	X	X	X	X
"Don Quichotte'tan" (Cervantes-Yusuf Şerif)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Kurdun Ölümü" (Alfred De Vigny-R.Nuri)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Sefiller'den" (Victor Hugo-R.Nuri)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Kırlangıç" (Michelet-R.Nuri)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Kolej'de" (André Theuriet-Hakkı Süha)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Mâi ve Siyah'dan" (Halit Ziya)						X	X	X	X	X	X	X	X
"Mermer Tezgahı" (Ömer Seyfettin)						X	X	X	X	X	X	X	X

Kitaplardaki Metinler	1341	1926	1927	1928	1929	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
“Karadenize Çıkış” (Fazıl Ahmed Aykaç)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Namık Kemal” (İsmail Habip(Sevük)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Kızılıcak Dalları’ndan” (Reşat Nuri Güntekin)						X	X	X	X	X	X	X	X
“At” (Faruk Nafiz)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Rüşvet” (Ömer Seyfettin)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Arıburnu” (İsmail Habib)						X	X	X	X	X	X	X	X
Acımak Romanı’ndan (Reşat Nuri Güntekin)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Evliya Çelebi” (Fuad Köprülü)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Roman’dan Sanat” (Fahri Rıfkı Atay)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Bir Fazilet’in Kıymeti” (Ahmet Haşim)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Melek” (Faruk Nafiz)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Yaz Kokusu” (Ahmet Haşim)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Damla Damla’dan” (Ruşen Eşref)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Yapraklar ve Çiçekler İçinde Bir Şehir” (Ahmet Haşim)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Medenî Lehçe” (Ahmet Haşim)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Denizasırdan-Ekuvatör” (Fahri Rıfkı Atay)						X	X	X	X	X	X	X	X
“Hayvanlar Arasında” (Ahmet Haşim)						X	X	X	X	X	X	X	X
LÜGATÇE		X	X	X									
DOĞRU-YANLIŞ CETVELİ		X	X	X									
MÜNDERİCAT CETVELİ	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
İÇİNDEKİLER Metin Kısmı/Örnekler Ve Kıraat Parçaları ³¹													

³¹ Bu bölümde, kitabın içinde yer alan parçalar alfabetik sıra-yazar adı-sayfa numara sırasıyla verilmiştir

V. BÖLÜM

1. EDEBİYAT'IN TÜR VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Cumhuriyet dönemine kadar edebiyat öğretimi daha çok teorik bilgilerin verilmesi, Arapça, Farsça, Türkçe gramer kurallarının öğretilmesi şeklinde olmuştur. Cumhuriyet döneminde başlayan program çalışmaları sonucu, edebiyat dersleri Türk edebiyatının çeşitli dönemlerinden örnek metinlerden hareketle okumaya dayalı olarak işlenmeye başlanmıştır. 1927'deki edebiyat programı değişiklerinden sonra, edebiyat derslerinde edebiyat tarihi ve okuma çalışmaları yanında yazma çalışmaları için bir saat ayrılmıştır. Böylece çağdaş edebiyat eğitimi yolunda önemli bir adım atılmıştır.

1.1. Türlerin Sınıflandırılması

Ali Canip Yöntem'in liselerin birinci sınıfları için hazırladığı edebiyat ders kitabının amacı, öğrencilere tür ve şekil bilgisine ait özellikleri göstermektir. Çağdaş edebiyat eğitiminde Türk dili ve edebiyatı dersinin kapsamını oluşturan "Türk dili", "Türk edebiyatı" ve "Türkçe kompozisyon" çalışma alanlarında Türk edebiyatı alanı, hem estetik anlamda edebiyat sanatını, hem de bir kültür olarak Türk edebiyatı tarihini kapsar. Edebiyat sanatı, edebiyat sanatını ve örneklerini inceleme şeklinde tür ve şekil bilgisini ifade etmektedir. Edebiyat sanatı türleri, edebiyatçıların sanatçı kişilikleri ve edebî dönemlerin özellikleri, metinler yoluyla ve öğrenciye analiz-sentez yaptırılarak ulaştırıldığı zaman kavrayış çok kolay olmaktadır.¹ Liselerin birinci sınıflarındaki edebiyat dersi, birinci devrede öğrencilere öğretilmiş olan tür ve şekil bilgisine ait konuların bir devamı ve pekiştirilmesi amacını gütmektedir.

Ali Canip Yöntem'in ders kitabının ilk bölümü "Nazım-Nesir" başlığını taşır. Bu bölümde öğrencilere nazım ve nesirle ilgili temel özellikler gösterilmekte, bu iki türün birbirinden farklı yönleri ortaya konulmaktadır. Edebiyat derslerinde kullanılacak metinlerin seçilmesinde ise metinlerin tür bilgisine örnek olabilme özellikleri dikkate alınmıştır. Bir bölüme ait teorik bilgiler verilirken, daha önce bunları örnekleyecek parçalar öğrenciye gösterilmiştir.

¹ Cemiloğlu, Mustafa, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s. 38-39.

1.2. Tür ve Şekil Özelliklerinin Öğretimi:

1.2.1. Nazım-Nesir

Edebiyat eserlerinin manzum ya da mensur şeklinde adlandırıldığına dikkat çeken Ali Canip Yöntem, nazım ve nesir türünden birer parça vererek nazım ile nesrin temel özelliklerini ortaya koyar. Nesrin tıpkı konuşulduğu gibi düz cümlelerden meydana geldiğini, nazımda ise her satıra “mısra” adı verildiğini, bu mısralardaki hece sayısının eşit olup, satır sonlarındaki kelimelerde benzeyen sesler olduğunu belirtir. Bu bölümde, şiire ait mısra, vezin, kafiye hakkında açıklamalar yer alır. Bu açıklamalar, özellikle kafiye noktasında biraz daha genişlemektedir. Ali Canip, redif ve kafiyenin birbirinden farkına işaret ettikten sonra, “göze göre” ve “kulağa göre kafiye” konusuna değinir ve bunlara örnek mısralar verir. Eski şairlerin aralarında benzerlik olan kelimeleri seçerek kafiyelerini göze göre yaptıkları, yeni şairlerin ise daha çok ses benzeyişi bulunan kelimeleri tercih ederek “kulağa göre kafiye”yi tercih ettikleri anlatılır.

Ali Canip Yöntem’in nazım hakkında bilgi verirken üzerinde durduğu konulardan birisi de şiirin niteliğidir. Ali Canip, her manzum söze şiir denilemeyeceğini, bir manzumenin şiir olabilmesi için kalbe dokunur kuvvette olması gerektiğini belirtir. Diğer yandan, mensur olsa bile etkili bir ifade taşıyorsa, bu tür ifadelerin de şiir özelliğini kazanabileceğine dikkat çeker.

İnsanlık tarihinde iletişimin gerçekleşmesiyle nesrin nazımdan daha önce geliştiğine dikkat çeken Ali Canip, insanların söylediklerini daha canlı ifade etmek, hayal dünyalarını zenginleştirmek istediklerinde sözlerine ahenk verdiklerini ve böylece nazımın geliştiğini belirtir. Edebiyat tarihi açısından türlerin gelişimine bakıldığında ise, nazımın nesre göre öncelik taşıdığı görülecektir. Ali Canip Yöntem’in bu tespiti, ders kitabını düzenlerken nazma ait bilgilerin ve bu türlerin önceliğini açıklar.

1.2.2. Hece Vezni-Aruz Vezni

Edebiyat’ta, nazma ait şekil özelliklerinden olan vezinler “Hece Vezni-Aruz Vezni” başlığı altında tanıtılır.² Burada dikkat çeken en önemli nokta, aruz vezinlerine ait özelliklerin 1924, 1926, 1927, 1928 baskılarında geniş şekilde yer almasına rağmen, kitabın daha sonraki baskılarında bu konulara çok sınırlı bir yer verilmesidir. Bunun en önemli sebebi, o dönemin

² “Hece Vezni-Aruz Vezni” başlığı altında yer alan bölüm 1925-1929 yılları arasındaki baskılarda yer almış, 1932-1943 arasındaki baskılarda ise bu bölüme yer verilmemiştir. Bu anlayış 1935 yılında yayınlanan *Program Kılavuzunda* yer alan “*Aruz vezni hakkında kısa ve toplu bilgi verilecektir. Aruz vezninin şekilleri gösterilmez.*” ilkesinden kaynaklanmıştır. Hece Vezinleri başlığı altında yer alan bölüm, ders kitabının bütün baskılarında yer alıp, 1932’den sonraki baskılarda bu bölümün metinler açısından daha zenginleştiği görülmektedir.

edebiyat eğitiminde Türk edebiyatının hangi devirlerine daha fazla yer verileceği noktasında alınan tavidir. Ali Canip Yöntem de, benimsemiş oldukları “Millî Edebiyat” anlayışı çerçevesinde millî veznimizin hece vezni olduğunu sürekli dile getirmiştir. Türk şairlerinin aruz yerine hece vezni kullanmalarının daha doğru olacağını ifade etmiştir.

Ali Canip Yöntem, ilk önce hece veznine ait örneklerden hareketle bu veznin özellikleri üzerinde durur. Orhan Seyfi Orhon’un “Anadolu Toprağı”, ardından da aruz veznine örnek olan Halit Fahri Ozansoy’un “Yolcular” şiirleri verilerek, öğrencilerin hece ile aruz vezni arasındaki farklılığı sezmesi amaçlanır. Daha sonra verilen bu şiirlerden hareketle, önce hece veznine, daha sonra da aruz veznine ait özellikler açıklanmıştır.

Hece vezninin en temel özelliği olarak mısralardaki hece sayılarının eşit olması gösterilir. Ali Canip, “Anadolu Toprağı” ve “Yolcular” şiirlerinden mısralar alarak, bu mısraların hepsinde eşit sayıda hece olduğunu ve bu şiirlerin vezinli olduğunu gösterir. Hece vezninde “durak” kavramı da “Anadolu Toprağı” şiirinden hareketle anlatılır. Şiiri okurken öğrencinin dikkatini, duraklarda kelimelerin mutlaka bitmiş olmasına çeker. Bundan sonra da durak oluştururken bir kelimenin başından ya da ortasından kesilemeyeceğini bildirir. Böylece öğrencinin önce teorik bilgiyle karşılaştırılması değil, okuduğu metindeki özelliği hissedebilmesi ve fark edebilmesi amaçlanmaktadır. “Keşfettirme yöntemi” kullanılarak, öğrenci bilgiyi ezberlemeye değil öğrenmeye yönlendirilmektedir. Ali Canip, öğrenciye şiirdeki durakları fark ettirdikten sonra “durak”ın tanımını vermiştir.

Ali Canip, hece vezninin öz malımız olduğunu ve edebiyata milliyet duygusu girdikten sonra aruzun yavaş yavaş terk edilerek genç şairlerin artık hece vezni tercih ettiklerini anlatır. Ali Canip Yöntem, tercihini hece vezninden yana ortaya koyduktan sonra, hece vezinlerinin çeşitleri ve özellikleri üzerinde durur.

Hece ve aruz vezinleri hakkında temel açıklamalardan sonra, hece vezinleri, örnek metinler yoluyla öğrenciye tanıtılır. Öğrencilerin şiirleri okuduktan sonra, vezinlerin özelliklerini keşfetmeleri ve anlamaları amaçlanmıştır.

Bu vezinler ve vezni örneklemek için verilmiş metinler şöyledir:

4+3= 7’li Hece vezni “Rüya Kırklarında” (Yusuf Ziya)

4+3= 7’li Hece vezni “Ada Yolu” (Fazıl Ahmed)

Bu şiirlerle, 7’li hece vezninin 4+3 duraklı ve duraksız kullanımının olduğu gösterilmektedir.

4+4=8’li Hece Vezni “Ortaç Yolcuları” (M.F.)

4+4=8’li Hece Vezni “Kurt İle Ayı” (Ziya Gökalp)

Sekizli hece vezninin genel olarak duraksız, bazen de 4+4 şeklinde duraklı kullanıldığı bilgisi verilir.

4+4+3=11 ve

4+4+4+3=15’li Hece Vezni “Geceler” (Enis Behiç)³

6+5=11’li Hece Vezni “Bugünün Çocuklarına” (İbrahim Alaaddin)

7+5=12’li Hece Vezni “Münzevi” (Faruk Nafiz)

4+4+5=13’lü Hece Vezni “Şarkın Mezarları” (Ali Canip)

7+7=14’lü Hece Vezni “Gurbet Yolunda” (Yusuf Ziya)

4+3+4+3=14 “Altın Yurt” (Ziya Gökalp)

Ali Canip Yöntem, hece vezinlerinin en çok kullanılanlarını göstermiş, Türk şairlerinin şiirde tekrar duygusu uyandıran aynı duraklı vezinleri benimsemediğini ifade etmiştir. Sabit duraklı olmayan vezinler, diğerlerine göre daha güzel ahenk oluşturdıklarından şairler tarafından daha çok kabul görmüştür. Ali Canip, halk şiirinde gözlenen bu durumun aruz vezni için de geçerli olduğunu bildirir. Gösterilen hece vezinlerinin halk şiirinde kullanılan bütün vezinleri kapsamadığına dikkat çeker. Ali Canip Yöntem’in bu tutumu, öğrenci için öncelikli ve estetik yönünden nitelikli örnekleri göz önünde bulundurduğunu göstermektedir.

Edebiyat derslerinde divan edebiyatı nazım şekilleri ve aruz veznine daha sınırlı şekilde yer verilmesi düşüncesi⁴ 1929 Türkçe programında programın hazırlanış sebeplerinin ifade

³ Bu şiirin içinde yukarıda durakları gösterilen iki vezin kullanılmıştır.

⁴ *Edebiyat*’ın 1936’dan sonraki baskılarında aruz vezinlerine yer verilmemesinin sebebi, Ali Canip Yöntem’in yaşadığı dönemdeki hâkim olan kültür anlayışıdır. Çünkü kendisinin ve devrinin hâkim kültür anlayışı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kültür temellerinin geçmişe ait değerler üzerine değil, Batının kültür ve medeniyeti temelleri üzerine kurulması gerektiği anlayışıdır. Nurullah Ataç, 1940’lı yıllarda önceleri Türk çocuklarının divan edebiyatı örneklerinden yararlanmasını isterken, sonraki yıllarda bu düşüncesinden vazgeçer. Nurullah Ataç’ın divan edebiyatı’na bu olumsuz tavır alışının sebebi, divan edebiyatını, Batı medeniyetine girmek isteyen bir toplumu, kurtulmak istediği Doğu medeniyetine çekebilecek güçte görmesidir. (Bkz. Sınar, Alev, Nurullah Ataç, “Nurullah Ataç’ın Dil - Edebiyat Eğitimi ve Öğretmenlik Mesleğine Eleştirel Bakışı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Kış 2006, Yıl:34, S. 169.)

Ahmet Hamdi Tanpınar da, divan şiirinin Türk dilinden çok farklı özellikler taşıyan Arapça ve Farsça ile bu edebiyatların kuvvetli etkisi altında, Farsçadan alınan aruz vezninin etrafında geliştiğini söyler. Tanpınar, metrik vezinlere pek müsait olmayan, aksanı olmayan yahut ancak konuşulan cümleye göre aksan değeri kazanan Türkçenin uzun gelişme döneminde aruza intibakını çok önemli görür. Türk edebiyatında aruz vezni ilk önceleri hece vezinleriyle uygunluk gösteren vezin kalıplarının kullanılması ile ilk tecrübelerini yaşamıştır. Tanpınar, Türk dilinin bünyesine bu kadar yabacı bir unsurun dile hâkim olarak millî zevki benimsemesi ile bir zümre ve dili yaratmasını, şiir tarihinin çok dikkat çekici bir olayı şeklinde değerlendirmektedir. (Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 1-5.)

Hasan Kolcu, Türk edebiyatında hece-aruz tartışmalarının Tanzimat’tan sonra gelişen Türk edebiyatı ile birlikte ortaya çıktığını tespit etmektedir. Cumhuriyet devrindeki ilk hece-aruz tartışması ise Samih Rıfat’ın Birinci Türk Dil Kurultayı’nda ileri sürdüğü “Farslar aruzu Türklerden aldı” şeklindeki tezini, Cenap’ın Hikmet Feridun’un yaptığı ankete verdiği cevapta “artık aruza dönmenin zamanının geldiği” şeklinde delil olarak kullanması sonucunda başlamıştır. Türk edebiyatında 1945 yılına kadar devam eden hece-aruz tartışmaları bir sonuca ulaşamamış; önce hece vezni aruz karşısında belli bir üstünlük kurmuş, daha sonra o da yerini serbest nazma bırakmıştır. (Bu konuda daha fazla ve kapsamlı

edildiği raporda⁵ yer almıştır. 1928’de Harf İnkılabı’nın yapılması ve programlardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması ile edebiyat programları da bu kültürel ve pedagojik anlayış çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. Ali Canip Yöntem, 1929 Türkçe programını hazırlayan kurulda müfettiş göreviyle bulunmuştur.

Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*’ın 1936’dan sonraki baskılarında aruz veznine ve ona ait özelliklere niçin daha az yer verdiğini ders kitabının 1937 tarihli baskısında daha ayrıntılı olarak açıklamıştır. Bu açıklamada, aruzun edebiyatımızda Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra ve İran edebiyatının etkisiyle görülmeye başlandığına dikkat çekilir. Ali Canip, Nedim, Muallim Naci, Tevfik Fikret gibi Türk şairlerinin elinde zaman zaman başarıyla kullanılsa bile, Türk dilinin aruz veznine yüzyıllarca alışmadığını belirtir. Dilimizdeki “Anadolu”, “Karadeniz”, “geliyorum”, “ağlamıyorum”, “gelmiyorum”, “anlıyamıyorum” gibi çok samimi ve tabii söyleyişlerin aruzun ahengine uymadığını, vezinlerinin esas itibarıyla Türkçenin bünyesine yabancı olduğunu ifade etmiştir.⁶

Ali Canip Yöntem, hece vezninde olduğu gibi, aruz vezninin de en çok kullanılan şekillerini vermiştir. Aruz vezninin özelliklerinin gösterilmesi için seçilen metinlerin Tanzimat’tan sonraki edebiyatımıza ait olması, dikkat çekmektedir. Ali Canip Yöntem’in ders kitabında örnek olarak seçilen aruz vezinleri ve bunları örneklemek için seçilmiş olan metinler şöyledir:

<u>Aruz Vezni</u>	<u>Siirin Adı</u>	<u>Sairi</u>
Fâilâtün/fâilâtün/fâilün	<i>Fırat</i>	Muallim Naci
Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün	<i>Dağlara</i>	Mehmed Celal
Fâilâtün/fâilâtün/fâ’lün	<i>Çankaya</i>	Faruk Nafiz
Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâ’lün	<i>Kurbağalar</i>	Ali Canip
mefâilün/mefâilün/feûlün	<i>Teşrîn-i Evvel</i>	Tevfik Fikret
mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün	<i>Ah Nijad</i>	Recaizâde Ekrem
mefâilün/feûlün/mefâilün/feûlün	<i>Tecellî Yahut Teselli</i>	Abdülhak Hâmid
mefâilün/mefâilün	<i>Bahâr-ı Terânedâr</i>	Tevfik Fikret
mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün	<i>Bir Sabah İdi</i>	Tevfik Fikret
mütefâilün/mütefâilün	<i>Bahar</i>	İsmail Safa

bilgi için bkz. Kolcu, Hasan, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.)

⁵ *Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*, Yeni Gün matbaası, Ankara, 1929.

⁶ Ali Canip, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 22-23.

Müstefî ilâtün/müstefî ilâtün	<i>Sabah Ezanında</i>	Tevfik Fikret
feûlün/feûlün/feûlün/feûl	<i>Yağmur</i>	Tevfik Fikret
mef'ûlü/fâilâtün/mef'ûlü/fâilâtün	<i>Hülyada Bir Temâşa</i>	Recaizâde Ekrem
mef'ûlü/mefâilün/mef'ûlü/mefâilün	<i>Ferdâ-yı Tedfîn</i>	Recaizâde Ekrem
mef'ûlü/mefâilün/feûlün	<i>Makber'den</i>	Abdülhak Hâmid
mef'ûlü/mefâil/mefâil/feûlün	<i>Hakikate Doğru</i>	Süleyman Nesib
fâilâtün/mefâilün/fa'lün	<i>Yaprak</i>	Ali Canip
mefâilün/feilâtün/mefâilün/fa'lün	<i>Kış</i>	Orhan Seyfî
müfteilün/müfteilün/fâilün	<i>Kalender</i>	Muallim Naci
mef'ûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilün	<i>Aruza Veda</i>	Halit Fahri

Ali Canip Yöntem, aruz vezninin özelliklerini ders kitabına aldığı şiirlerden hareketle açıklar. Hece sayıları aynı olan iki farklı manzumenin veznini tespit ederken öğrencinin nelere dikkat etmesi gerektiğini gösterir. Daha önce hece vezninde belirleyici unsurun duraklar olduğu ve duraklar tespit edilirken kelimelerin bölünemeyeceği bilgisinin verilmiş olması, öğrenciyi yeni alacağı bilgiye hazırlıklı hale getirir. Ali Canip, “Yolcular” şiirinden aldığı mısraları hareket noktası yaparak, şiiri duraklarına ayırır. Ancak duraklarda kelimelerdeki hecelerin bölünüşüne dikkat çeker. Şiirdeki ahengi okuyarak hissettirmeye çalışarak bu okuyuşla öğrencinin hece veya aruz kalıplarını fark etmesi amaçlanır. Her iki şiirin okunduğunda ahenklerinin farklı olduğuna dikkat çekilerek, ahengin farklılaşmasında hecelerin yapılarının rolü olduğu bilgisi verilir. Bunun ardından mısralar açıklık ve kapalılıklarına göre işaretlenerek aruzun temeli olan “açık hece”, “kapalı hece”nin özelliği gösterilir. Bu örneklerden sonra da aruz vezninin, “mısralardaki hecelerin açıklık ya da kapalılıkları bakımından oluşturdukları denklik ve ahenk” olduğu şeklindeki tanımına ulaşılır.

1.2.3. Edebî Sanatların Öğretimi

Osmanlı belagat kitaplarında tek bir manayı çeşitli şekillerde ifade meselesi ile ilgili konular “ilm-i beyan” başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölüm, “hakikat-mecaz” konularını içermekte, edebî sanatların özelliklerini göstermektedir. *Talim-i Edebiyat*’a kadarki belagat kitaplarında benzer şekilde ele alınan bu bölüm, *Talim-i Edebiyat*’ta “Mecazlar” başlığı altında ele alınmıştır. Recaizâde Mahmud Ekrem’in böyle bir tasnife girişmesindeki amaç, Arap belagatında bilhassa istiare ve kinaye bahislerinin karışıklığını dikkate alarak, bir Osmanlı

çocuğunun bunları anlayabileceği şekle getirmektir.⁷ Recaizâde Mahmud Ekrem, edebî sanatları “Mecazlar” başlığı altında ele almış, bunları da “mecâz-ı tahyilî” ve “mecâz-ı tebliğî” şeklinde iki gruba ayırmıştır.

Ali Canip Yöntem, ders kitabında edebî sanatları işlerken, Recaziâde Mahmud Ekrem’in sınıflandırmasını kullanarak edebî sanatları “Mecazlar” başlığı altında toplamış, “Manaya Ait Sanatlar” ve “Lafza Ait Sanatlar” alt başlıklarını da açarak edebî sanatları değerlendirmiştir.⁸ Ancak Recaziâde Mahmud Ekrem’in sınıflandırmasında yer alan edebî sanatların hepsine yer vermemiştir.⁹ “Mecazlar” başlığı altında “teşbih”, “istiare”, “mecaz-ı mürsel”, “kinaye”, “tariz”e; “Manaya Ait Sanatlar” başlığı altında “teşhis”, “intak”, “tenasüp”, “rücu”, “leff ü neşr”, “hüsn-i ta’lil”, “mübalâğa”, “tecâhül-i arif”, “terdid”e; “Lafza Ait Sanatlar” başlığı altında da “cinas”, “seci”, “iham”, “iktibas”, “tazmin”e yer vermiştir. Kitapta yer alan edebî sanatlara bakıldığında, bunların divan edebiyatında ve o günkü edebî eserlerde çok kullanılanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Ali Canip’in öğrencilere faydalı olacak bilgileri vermekle yetindiğini, onların kafasını karıştıracak ve işlerine yaramayacak ayrıntılarla karşılaşmalarını önlemeyi amaçladığını göstermektedir.

1.2.3.1. Mecazlar

Ali Canip, “Mecazlar” başlığı altında topladığı “teşbih”, “istiare”, “mecaz-ı mürsel”, “kinaye”, “tariz” e ait örnekler yoluyla bu edebî sanatları açıklamıştır. “Teşbih”e ait örnekler, Homeros’un *İlliada*’sından, Fuzulî’nin “Şikâyetnâme”sinden ve Nef’î’nin bir şiirinden bir bölüm, Namık Kemal’in de bir sözü alınarak açıklanmıştır. Ali Canip Yöntem, önce kitabına aldığı örnek metinlerde yer alan “teşbih”lere dikkat çeker. Bu parçalarda benzetmeye örneklik oluşturan ifadeleri belirledikten sonra “teşbih”in tanımına gider. Tanımdan sonra da “teşbih”i oluşturan unsurların açıklamasını yapar:

“İstiare”, Cenap Şahabettin’in “Temaşa-yı Hazan” ve Tevfik Fikret’in “Bir Lahza-i Teahhur” başlıklı parçalarından hareketle açıklanmıştır. Ali Canip, “temsili istiare”yi örneklemek için de yine Tevfik Fikret’ten “Gayya-yı Vücut” adlı şiiri *Edebiyat*’a almıştır.

⁷ Yetiş, Kazım, “Belagat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s. 238-239.

⁸ *Edebiyat*’ta “Mecazlar”, “Manaya Ait Sanatlar”, “Lafza Ait Sanatlar” başlığı altında verilen bilgi ve açıklamalar, 1925-1929 yılları arasındaki baskılarda aynı şekilde yer almıştır. 1935’te yayınlanan Program Kılavuzunda, “Mecazlar kısmında teşbih ve istiare hakkındaki bilgi tam olarak verilir. Diğerlerine lüzum yoktur. “Manaya ait bazı sanatlar” kısmı lüzumsuzdur.” şeklinde bir açıklama vardır. Bu sebeple *Edebiyat*’ın 1932’den sonraki baskılarında edebî sanatlar “Mecazlar” başlığı altında ele alınmış, teşbih ve istiareden başka edebî sanatlara yer verilmemiştir.

⁹ Rıza Filizok, Ali Canip Yöntem’in *Edebiyat* adlı ders kitabında böyle bir tasnifi benimsediğini ifade etmektedir. Rıza Filizok, Ali Canip’in ders kitabında yer verdiği edebî sanatlarla Şahabeddin Süleyman’ın *Malûmat-ı Edebiye*’sini karşılaştırarak, Ali Canip’in bu konudaki seçiciliğini göstermiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. Filizok, Rıza, a.g.e., s. 155.)

Şiirde “istiare”yi oluşturan özelliklere işaretler, bu şiirin bir bütün olarak temsili bir niteliğe sahip olduğuna dikkat çekilmiştir. Şiirde, pis sularda görülen ve insanı iğrendiren manzaralara bakmaktan kendimizi alamayacağımız söylenerek bu manzara bir vücut kuyusuna benzetilmiştir. Böylece şiirin bütününde insan hayatı tasvir edildiğinden “temsili istiare”lere örnek oluşturduğu anlatılmıştır. Bu parçalardan hareketle “istiare”yi oluşturan benzetmeler tespit edilmiş ve bunlardaki benzetme öğeleri öğrencilere sezdirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra da “istiare”nin tanımına gidilmiştir. Ali Canip, Cenap Şahabettin’den aldığı şiiri “kapalı istiare”ye, Tevfik Fikret’ten aldığı şiiri de “açık istiare”ye örnek olarak vermiştir.

“Mecaz-ı mürsel”, Tevfik Fikret’in “Bir Lahza-i Teahhur” şiirinden hareketle açıklanmıştır. Bu şiirde “mecaz-ı mürsel”i oluşturan söyleyişler öğrencilere gösterilmiştir. Ali Canip, bu söyleyişlerden hareketle, “benzetmeden farklı olarak, bir kelime veya terkinin başka bir kelime veya terkinin yerine kullanılmasına mecaz-ı mürsel denilir” şeklindeki tanıma ulaşır.

“Kinaye”ye örnek olmak üzere Cenap Şahabettin ve Fazıl Ahmet’ten nesir parçaları seçilmiştir. Ali Canip, seçtiği parçalardan hareketle “kinaye”ye ait anlam özelliğini öğrencilerin daha iyi kavrayabilmeleri için divan edebiyatından örnek mısralar da vermiştir. Bu örnekler, edebiyatımızın önde gelen isimlerinden seçilmiştir. Hem Avrupai edebiyattan hem de divan edebiyatından nesir ve nazım parçalarıyla örnekler yoluyla, ele alınan konunun pekiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Ali Canip Yöntem, “tariz” sanatına ait özellikleri, Cenap Şahabettin ve Fazıl Ahmet’ten aldığı parçalarla, Fransız şair Boileau’nun 14. Louis’ye verdiği cevabı içeren metinden hareketle izah etmiştir. Ali Canip, Fazıl Ahmet’in Edebiyat-ı Cedideciler hakkındaki “tariz” içeren yazısından başka, Yakup Kadri’nin *Erenlerin Bağından* adlı eserinden hareketle de “tariz”e ait özellikleri göstermiştir. Abdülhak Hâmid’in *Eşber*’inden aldığı bir parçadan hareketle de “tariz” sanatının özelliklerini açıklamıştır.

Ali Canip Yöntem’in “kinaye” ve “tariz” sanatlarını açıklarken seçtiği örnek parçalar, bu sanatları açıklamada zengin bir malzeme oluşturmıştır. Ayrıca ele alınan edebî sanatların açıklaması sadece divan edebiyatına ait metinlerden hareketle değil, daha yakın dönemlere ait edebî eserlerden seçilen manzum-mensur metinler yoluyla da yapılmıştır. Ali Canip, sadece kitabına aldığı parçalarla yetinmeyerek yeri geldikçe güzel örnek olabilecek söyleyişlere de yer vermiştir. Bütün bunlar yoluyla, öğrencilerin gördükleri metinler yoluyla sezdirilen edebî sanatlarla ait özellikleri daha iyi kavramalarını sağlamaya çalışmıştır.

1.2.3.2. Manaya Ait Sanatlar

Ali Canip Yöntem, “Manaya Ait Sanatlar” başlığı altında topladığı “teşhis”, “intak”, “tenasüp”, “rücu”, “leff ü neşr”, “hüsn-i ta’lil”, “mübalâğa”, “tecahül-i arif”, “terdid” sanatlarını örnek metinler yoluyla açıklamıştır

“Teşhis ve İntak” sanatı “Bora ile Güneş” ((Sirâceddin), “Türk Sesi Makalesinden” (Halit Ziya), “Sivrisinek Hikâyesinden” (Ömer Seyfettin) başlıklı metinlerden hareketle izah edilmiştir. “Teşhis ve intak” sanatının ne şekilde ortaya çıktığı üzerinde durmayan Ali Canip, asıl dikkati bu sanatın amacına çeker. Örneklerden hareketle bu sanatın tanımına ulaşarak, “teşhis ve intak”ın Avrupalı sanatçılarca kullanılmasının sebeplerini şöyle açıklar:

1. Cansız maddelere ruh ve can vermek.
2. Gözle görülemeyen ruhi halleri gözle görülür bir hale koymak.
3. Hayatın gerçeklerini hayalileştirmek, onları herkesin düşünemeyeceği şekil ve kapsamda yükseltmek, bir hayal dünyası yaratmak.¹⁰

“Teşhis ve intak”ın bu özellikleri tespit edildikten sonra, birçok sanatçının eserlerinde bu sanata yer verdiğine, edebiyatımızda bu sanata ait örneklerin bolluğuna dikkat çekilmiştir.

“Tenasüp” sanatının açıklaması Haşmet ve Keçecizâde İzzet Molla’dan seçilen iki gazel ile yapılır. Örneklerin seçilmesinde, bu isimlerin daha yakın döneme ait şahsiyetler olması, bunun yanında açıklanan sanatı örnekleyecek nitelikte olması göz önünde tutulmuştur. Bu şiirlerde geçen ve “tenasüp”ü oluşturan unsurlar belirlendikten sonra tanıma gidilmiştir. Ali Canip, edebiyatımız Avrupaileştikten sonra bu edebî sanatın farklı bir nitelik kazandığına dikkat çekerek, edebî anlayışımızdaki değişmeye paralel olarak, “tenasüp” sanatının kullanılışındaki zevkin de farklılaştığına işaret etmiştir.¹¹ Ali Canip, Avrupalı edebiyatta tenasüp sanatının kullanımına örnek olarak Namık Kemal, Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret, Ömer Seyfettin, Fazıl Ahmet gibi şahsiyetlerin sözleri ve eserlerinden parçalar yoluyla, yukarıda söylediği zevk başkalaşmasını göstermeyi amaçlamıştır.

“Rücu” sanatı, Tevfik Fikret’in “Mai Deniz” adlı şiirinden alınan bir parçadan hareketle açıklanır. Bu şiirde “rücu” sanatını oluşturan unsurlar gösterildikten sonra, bu sanatın tanımı verilmiştir. Daha sonra da Nedim’in İstanbul’un güzelliklerini anlattığı kasidesinden bir beyit alınarak, bu sanatın özelliklerine dikkat çekilmiştir.

“Leff ü neşr” sanatı şiire ait bir edebî sanat olduğundan, kitaba alınan örnekler de manzum parçalardan seçilmiştir. Ali Canip, Nâbî’den ve Keçecizâde İzzet Molla’dan ikişer

¹⁰ Ali Canib, *Edebiyat, Nesir-Nazım, Liselerin İkinci Devre Birinci Sınıflarına ve Muallim Mekteplerinin Beşinci Sınıflarına Mahsustur*-, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Millî Matbaa, İstanbul, 1926, s. 288.

¹¹ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 290.

beyit alarak bu sanatın özelliklerini gösterme yoluna gitmiştir. Bu edebî sanatın divan edebiyatında meşhur olduğuna, özellikle gazellerin matlalarında bu sanata sıkça tesadüf edildiğine dikkat çekmiştir. Muallim Naci'nin, bu edebî sanatın nesirden çok nazma yakıştığını anlatan ifadelerine de yer vererek, "leff ü neşr"ın şiire has bir edebî sanat olduğunu vurgulamıştır.

"Hüsn-i ta'lil" sanatına ait örnek şiirler Bâkî, Nedim, Muallim Naci ve Tevfik Fikret'ten seçilmiştir. Ali Canip kitabına alınan metinlerden sonra açıklama vermemiş "hüsn-i ta'lil"ın tanımıyla yetinmiştir.

"Mübalâğa"ya ait örnekler Nef'î ve Nedim'in kasidelerinden birer parça ile Namık Kemal'e ait bir nesirdir. Şiirlerdeki ve mensur parçadaki "mübalâğa"yı oluşturan unsurlar tespit edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Şehitleri için kaleme aldığı şiirinden de bir bölüm alınarak, mübalâğa sanatına ait örnekler zenginleştirilme yoluna gidilmiştir. Örneklerin hem manzum hem de mensur parçalardan seçilmiş olması, "mübalâğa" sanatının her iki tür içinde de kullanıldığını göstermek amacına yöneliktir.

"Tecahül-i arif" sanatı, manzum-mensur eserlerde sıkça rastlanan bir edebî sanat olduğundan, bu durumu örnekleyecek farklı özellikteki metinler kitaba alınmıştır. Nedim'den bir gazel, Süleyman Nazîf'in *Diyorlar ki* adlı eserde yer alan "*Şinasi Mektebi Hakkındaki Fikriniz Nedir?*" sorusuna verdiği cevabı içeren bir parça, Nasrettin Hoca'dan alınan bir fıkra, bu sanatın edebiyatta geniş bir kullanım alanı olduğunu göstermek maksadıyla ders kitabına konulmuştur. Edebî sanatı oluşturan unsurlar gösterilerek daha sonra da tanıma ulaşılmıştır. Ali Canip, halk fıkralarında da "tecahül-i arif" sanatının ince bir şekilde kullanıldığı söyleyerek, bu edebî sanatın kullanım alanının genişliğine dikkat çekmiştir.

"Terdid" sanatı, Recaizâde Mahmud Ekrem'in "Bir Âmâ Çocuğun Teessürü" başlıklı şiiri, Ömer Seyfettin'in "Topuz" hikâyesi aracılığıyla açıklanmıştır. Anlatılanların sonucunu beklenmedik bir şekilde bitirilmesini ifade eden "terdid" sanatı, nesre ait bir edebî sanat olarak hissettirilmektedir. Parçalardaki "terdid"e ait unsurlara öğrencilerin dikkati çekilmiş, daha sonra da edebî sanatın tanımına ulaşılmıştır.

Ali Canip Yöntem "tezat" sanatını, Abdülhak Hâmid'den aldığı *Makber* adlı eserinin mukaddimesi olan "Birkaç Perişan Söz" başlıklı yazıyla izah etmiştir. Ali Canip, yazıda tezada ait unsurların bol olması, *Makber*'in tezat bakımından birçok zenginliklere sahip olması sebebiyle böyle bir tercihe yer vermiştir.

1.2.3.3. Lafza Ait Sanatlar

“Lafza Ait Sanatlar” başlığı altında toplanan “cinas”, “seci”, “iham”, “iktibas”, “tazmin” divan edebiyatından ve halk edebiyatından örnekler yoluyla izah edilmiştir.

“Cinas” sanatı divan edebiyatından ve halk edebiyatından örnekler yoluyla gösterilmiş, bu örneklerde cinası oluşturan unsurlara dikkat çekilmiştir. Divan şiirinden örnekler Sümbülzâde Vehbi ile Keçecizâde İzzet Molla’dan alınmıştır. Bu örneklerden sonra “cinas” sanatının tanımı yapılmış, daha sonra da bu sanatın halk şairleri tarafından da bolca kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu sanatın halk edebiyatındaki kullanımına ait örnek metinler ise Gevheri ve Sail Oğlu adlı bir âşıktan alınmıştır.

Ali Canip, “cinas” sanatının edebiyatta hüner göstermenin bir yolu olduğuna dikkat çekmiştir. Türk edebiyatının Avrupalılaştıkça sanatçıların bu sanatı eskisi kadar kullanmadıklarını, “cinas”ın eski edebiyatta İran edebiyatının etkisiyle ortaya çıkmış bir lafız oyuncaklığı olduğunu belirtmiştir. Ali Canip Yöntem böylece, Türk edebiyatının üslup bakımından da yeni bir yola girdiğini, divan edebiyatının edebî sanatların bolca kullanılmasına dayanan üslup anlayışının Avrupalı edebiyatta itibar görmediğini vurgulamıştır.¹²

Ali Canip Yöntem, “iham”, “iktibas” ve “tazmin” sanatlarına ait örnek ve açıklamalara fazla yer vermemiştir. Örneklerin fazlalığı ve bunlara ait açıklamaların yoğunluğu, söz konusu edebî sanatların edebiyatta kullanılışlarının sıklığına göre değişmektedir. Bu sebeple, edebiyatta sıkça kullanılan edebî sanatlara ait örnekler ve açıklamalara daha fazla yer verildiği görülmektedir.

“Seci” sanatına ait örneklerin ve bu sanata dair açıklamaların, bu sanatın kullanımına paralel şekilde geniş bir şekilde yer aldığı görülür. Seçilen örnek metinler divan nesrine ait olup, örnek metinler de Sinan Paşa, Fuzulî, Kâni gibi şahsiyetlere aittir. “Seci” sanatının tıpkı manzumelerde görüldüğü gibi kafiyeli söyleyişe dayandığı ve divan nesrinin karakteristik bir özelliği olduğu söylenerek “seci”nin tanımına ulaşılmıştır.

Ali Canip Yöntem 1924 Türkçe-edebiyat programında liselerin I. sınıfları için hazırlanmış olan edebiyat dersi müfredatında yer alan edebî sanatlar konusunu bol örneklerle zengin bir biçimde işlemiştir. Ali Canip Yöntem, kitabına aldığı edebî sanatlara ait metin örneklerini seçerken sadece divan edebiyatından örneklerden hareket etmemiş, Türk edebiyatının farklı devirlere ait eserlerinden ve Batı edebiyatına ait metinlerden örnekleri de ders kitabına almıştır. Ali Canip Yöntem’in bu anlayışı, edebî sanatların birçoğunun evrensel nitelikte olduğunu okuyucuya hissettirmek amacını gösterir.

¹² Ali Canib, *a.g.e.*, s. 318.

Ali Canip, edebî sanatları en belirgin özellikleri ve bütün genişliğiyle öğrencilere göstermek amacındadır. Bu durum öğrencilerin ele alınan konuyu daha iyi anlamalarına yardım edeceği gibi, edebî sanatın geniş kullanım alanları gösterilerek, öğrencilerde bu kullanım zenginliğine ait algıların uyanması da amaçlanmıştır.

Ali Canip, edebî sanatları açıklarken öğrencileri önce seçilen metinlerle karşı karşıya getirip, metinlerdeki özellikleri sezdirmeyi, daha sonra da metindeki bu özellikleri açıklayarak tanıma gitme yöntemini kullanmıştır. Seçilen metinler, açıklanan edebî sanatlara dair özellikleri kapsayan niteliğe sahip olup metin sahipleri de edebiyatımızın kendi devirlerindeki seçkin isimleridir. Ali Canip Yöntem, türler ve edebî şahsiyetlerle ilgili yeri geldikçe öğrencilerin o konuda ihtiyaç duyduğu bilgileri de verme yoluna gitmiştir. Tür ve şekil bilgisi öğretimi, sadece örnek metinler gösterilerek ya da soyut bir anlayışla ve tanımlar yoluyla yapılmamıştır. Metinler öğrencinin seviyesine uygun olup, metinlerdeki izah tarzı da öğrencilerin ihtiyacı doğrultusundadır.

1.2.4. Divan Edebiyatı Nazım Şekillerinin Öğretimi

Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*'ının 1924-1929 yılları arasındaki baskılarında, divan edebiyatının nazım şekillerine ait metinler, öğrencilere tanıtmıştır.¹³ Ders kitabında bu bölüm altında divan edebiyatının şu nazım şekillerine yer verilmiştir: “Kaside”, “gazel”, “mesnevi”, “rubai”, “kıta”, “musammatlar”, “terkib-i bend”, “terci-i bend”, “müstezad”; d’ivan edebiyatında tarih, lügaz ve muamma sanatları”; “divan ve divan edebiyatının hususiyetleri ve hamse”.

Ali Canip Yöntem, teorik bilgileri verirken metinlerden hareket ederek türün özelliklerine ulaşmıştır. Önceki bölümlerde olduğu gibi açıklamalar yaparken bu bölümde de “tümevarım yöntemi”ni kullanmıştır. Ali Canip’in metinlerden hareketle yaptığı değerlendirmeler, edebiyat eğitiminde metinlerin şerhi üzerinde de durulması gerektiğini, sadece tür ve şekil bilgisinin öğretilmesinin yeterli olmayacağını göstermektedir

“Kaside” nazım şekline ait örnekler hem divan edebiyatının en büyük temsilcileri olan Bâkî, Nef’î, Nedim gibi şairlerden hem de Avrupai edebiyatın temsilcilerinden biri olan Namık

¹³ *Edebiyat*'ın 1925-1929 arasındaki baskılarında yer alan “Eski Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri” başlıklı bölüme daha sonraki baskılarda hiç yer verilmemiştir. “Divan ve Divan Edebiyatının Hususiyetleri ve Hamse” başlığıyla yer alan ve divan edebiyatının genel özelliklerinin anlatıldığı bölüm ise ders kitabının bütün baskılarında yer almıştır. Bu bölüm, kitabın ilk baskısında “Aruz Vezinleri” bölümünden sonra gelmekte iken, 1926 baskısından itibaren “Mecazlar” başlıklı bölümden sonra yer almıştır.

Kemal'den seçilmiştir. Amaç, “kaside”nin içerik bakımından divan edebiyatında ve Tanzimat’tan sonra gelişen edebiyatımızdaki farklılığına işaret etmektir.

“Kaside”lerin her birinde içerik olarak farklı bölümlere yer verilirken, her eserin sonunda, metinde geçen bazı kelimelerin anlamları da açıklanmıştır. Bu kelimelerin verilmesi, öğrencilerin şiirin manasını anlayabilmelerine imkân vermektedir. Her metin bitiminde görülen bir başka özellik de, şiirin vezninin verilmesi ve veznin örnek bir mısra üzerinde gösterilmesidir.

Ali Canip, “kaside” nazım şekline ait örnek metinlerden sonra şairin hayatı hakkında kısaca bilgi vererek şairin örnek olarak verilen şiirinden hareketle hem şairin hem de türün özellikleri hakkında açıklamalar yapmıştır. Metinler üzerinde durulduktan sonra, “kaside”nin özelliklerini açıklamıştır. Önce şekle ait özellikleri kafiye yapısını esas alarak açıklamış, “kaside”leri konularına göre sınıflandırmış ve bölümlerinin neler olduğu hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra da “kaside”nin edebiyat tarihindeki yerini ve gelişimini anlatmıştır.

“Gazel”, divan edebiyatı nazım şekilleri içinde en çok kullanılan nazım şekillerinden birisidir. Ali Canip Yöntem *Edebiyat*’ta bu nazım şeklini, Fuzulî, Şeyhülislam Yahya, Nailî, Nâbî, Cezbî, Koca Ragıp Paşa, Fitnat Hanım, Keçecizâde İzzet Molla, Muallim Naci, Kâzım Paşa’dan seçtiği metinler yoluyla tanıtmıştır. Ali Canip, kitabının ilk baskısında yer verdiği bu şairlerden Kâzım Paşa, Cezbî ve Yahya Efendi’ye kitabın daha sonraki baskılarında yer vermemiştir. Bunların yerine Ahmed Paşa, Bâkî, Nef’î, Gazi Giray, Seyyid Vehbî, Ziya Paşa gibi isimlerden seçtiği gazelleri kitabına almıştır. Böylece ilk baskıdan sonra kitabın gazel nazım şeklini ihtiva eden bölümü, bu türü daha iyi örnekleyecek metinlerle zenginleştirilmiştir. Seçilen eserlerin sadece divan edebiyatına ait olmadığı, edebiyatımızın daha yakın dönemlerine ait şahsiyetlere ve eserlere yer verildiği de dikkati çeken olumlu bir özelliktir.

Örnek gazellerden sonra, her şiirin vezni ile şiirde geçen bilinmeyen kelimelerden bazılarının anlamları da verilmiştir. Böylece öğrencinin şiirin içeriğini daha iyi anlayabilmesine imkân tanınmıştır. “Gazel”, “kaside”ye göre daha kısa bir şiir türü olduğundan, bu nazım şekline ait örnekler daha fazla sayıdadır. Seçilen metinlerin şairleri ve sanatçı özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Türk edebiyatındaki yeri bugün için de yüksek olan şairlere ait değerlendirmeler daha fazla olup, diğerlerin ise sadece belirgin yönleriyle ve sınırlı bir şekilde tanıtılmıştır.

Ali Canip Yöntem, “gazel”in söyleyiş özelliklerine ait bilgiler de vermiştir. “Gazel”in her beytinde mana tamamlanmakta, mazmuna ait bir kelime ve ibare takip eden beyitlerde kullanılmamaktadır. Şairler, belli mazmunları kullanarak hayallerini geleneklere uygun şekilde

ifade etmek zorundadır. Baştan sona kadar tek bir fikri işleyen gazellere “yek-âvâz gazel” denildiği gibi, gazelin her beytinde farklı bir düşünce de anlatabilmektedir.

“Gazel”in edebî bir tür olarak doğuşu ve gelişimi üzerinde duran Ali Canip Yöntem, gazelin Arapların malı olduğuna ve sevda konularını işleyen manzumeler olarak bilindiğine dikkat çeker. Esasen sevda şiirleri söylemeye uygun bir nazım şekli olan gazelin şekil olarak hemen her konuyu işlemeye müsait olduğunu söyleyen Ali Canip, edebiyatımızda Fuzulî, Bâkî, Nâbî, Nedim gibi şairlerin gazel yazmakla şöhret kazandıklarını belirtir.

“Mesnevi” metinleri, Fuzulî, Nâbî, Sünbülzade Vehbi, Şeyh Galib, Keçecizâde İzzet Molla ve Muallim Naci’den seçilmiştir. Metinlerin sonunda şiirlerin vezinleri gösterilmiş ve bilinmeyen kelimelerden bir kısmının açıklamaları verilmiştir. Metinlerden sonra verilen açıklamalar, şiirlerin yazılma amacını, içerik özelliklerini ve şiirlerdeki üslubun güzelliğini göstermeye yöneliktir.

Ali Canip Yöntem, ders kitabına metinleriyle ilk defa giren şairlerin hayatları ve sanat anlayışları hakkında kısa açıklamalar verilmiştir. Nahifî’nin *Mesnevi-i Şerif Tercümesinden* alınmış olan bölümde Nahifî ve Mevlâna Celâleddin-i Rûmî hakkında biyografik bilgiler verilmiştir. Bu açıklamalar, nazım şeklinin içeriğine ait açıklamaları zenginleştirmeye ve öğrencinin eser hakkında daha etraflı bilgi sahibi olmasına yöneliktir. Ali Canip Yöntem, mesnevinin diğer nazım şekillerinden ayrılan farklılıklarını da göstermiştir. Bunda, öğrencilere bu nazım şekli hakkında tamamlayıcı ve pratik bir bilgi verme amacı vardır. Bu durum yazarın tavrını, verilen bilginin niteliğini göstermesi, edebiyat eğitiminin yöntemi hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir.¹⁴

“Rubai”, divan edebiyatında çok kullanılan nazım şekillerinden birisidir.¹⁵ Ali Canip Yöntem rubai nazım şekline örnek metinleri Fuzulî, Azmizade Haleti, Nâbî, Seyyid Vehbi, Nedim, Keçecizâde İzzet Molla, Ziya Paşa gibi şahsiyetlerden seçmiştir. Birer dördlükten ibaret olan bu şiirlerin sonunda şiirin vezni bütün mısraların üzerinde gösterilmiştir. Bu durum, diğer şiirler üzerinde yapılan çalışmalardan farklı bir durum arz eder. Diğer nazım şekillerinin vezni şiirlerin bir mısraı üzerinde gösterilmiştir. Ali Canip Yöntem, rubailere has vezinler hakkında da açıklamalar yapmıştır.

Kitapta, “rubai” nazım şeklinin İran kaynaklı olduğu, İran’da bu nazım şekliyle yazan Hayyam’ın bütün dünyada tanındığı ifade edilmiştir. Başta Ömer Hayyam olmak üzere, kitaba

¹⁴ Ali Canib, *Edebiyat*, s. 147-148.

¹⁵ Ali Canip Yöntem, rubai vezinleri konusundaki açıklamalarında Kalküta Medrese-i Aliyesi müderrislerinden Ağa Ahmed Ali’nin 1867’de Hindistan’da basılan *Risale-i Terâne* adlı değerli eserinden doğrudan aktarma yaptığını söylemektedir.

örnek şiirleri alınan şairlerden ve şiirlerindeki içerik ve üslup özelliklerinden sırayla bahsedilmiştir. Türk edebiyatında birçok şairin rubai yazdığını söyleyen Ali Canip, bu sahada en büyük şahsiyetin İran şairi Hayyam olduğunu ve ondan sonra bu sahada hiçbir şairin onun kadar başarılı olamadığını bildirmektedir.

“Kıta” nazım şekline örnek olarak Fuzulî, Haşmet, Keçecizâde İzzet Molla, Muallim Naci ve İsmail Safa’dan birer örnek şiir seçilmiştir. Her şiirden sonra vezin gösterilmiş, bölümün sonunda da kıta nazım şekli hakkında kısa bir açıklama verilmiştir. Ders kitabında bu nazım şekline gerek metin itibarıyla, gerekse tür ve şekil bilgisine ait açıklamalar bakımından daha az yer verildiği dikkat çekmektedir.

Edebiyat’ta “Musammatlar” başlığı altında “murabba”, “muhammes”, “müseddes” gibi nazım şekilleriyle bunlara örnek olacak birer metin seçilmiştir. Örnek metinler sırasıyla Esrar Dede, Sezai, Vasıf-ı Enderuni gibi şahsiyetlerden alınmıştır. Ali Canip, bu tarz şiirlerin kaynağının Arap edebiyatı olduğuna, İranlıların da bu nazım şeklini Araplardan aldıklarına dikkat çeker. Türk edebiyatında bu nazım şekillerinin İran edebiyatında olduğu gibi isimlendirildiğini belirten Ali Canip, daha sonra da musammatların içerik özelliklerine ait bilgiler vermiştir.

Ali Canip Yöntem, bu başlık altında yer alan nazım şekilleri hakkında bilgileri genişletme yoluna da gitmiştir. Daha önce söylenmiş bir gazelin her beytine iki, üç, dört mısra ilave edilerek “terdid”, “tahmis”, “tesdis” gibi nazım şekillerinin de meydana getirildiğini söyleyerek, bunlara örnek olacak şekilde şair Sami’nin bir gazelinin Sümbülzâde Vehbi tarafından “tahmis” şeklinde yazılmış olan bir şiiri kitabına almıştır. Ali Canip böylece, yaptığı açıklamaların sadece teorik bilgi seviyesinde kalmasını önlemiştir.

“Terkib-i bend” Ruhi-i Bağdadî’den bir manzume ile tanıtılır. Şiirin sonunda şiirin vezni ve şiirde geçen bazı kelimelerin anlamları da verilmiştir. Örnek olarak seçilen metinden sonra, Ruhi-i Bağdadî’nin hayatı ve sanatı hakkında eserlerine dayanarak kısa bir açıklama yapılmıştır. Ali Canip, Ruhi-i Bağdadî’den ders kitabına aldığı *Terkib-i Bend*’in Türk edebiyatında diğer şairler tarafından birçok nazireler yazılacak kadar büyük bir şaheser olduğu bildirir. Bu türde yazılan şiirlerde hiçbir Türk şairinin Ruhi-i Bağdadî’yi geçemediğini, ona en çok yaklaşanın ise Ziya Paşa olduğunu belirtmiştir.

“Terkib-i bend”in içeriğine ait özellikler şiirden alınan bölümlerle gösterilerek, şairin söylemek istedikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Öğrencilere metinden hareketle verilen bu bilgiler, onların metnin türüne ait özellikleri daha iyi kavrayabilmelerine, metnin içeriğine daha iyi nüfuz edebilmelerine imkân vermektedir. Ali Canip bu açıklamalardan sonra da şiirin şekline

ait özellikleri açıklamıştır. Şiirin değişik parçalardan birleştiğine, her parçanın gazel gibi bir matla ile başladığına, şiirdeki kafiye düzeninin gazel ve kaside ile aynı şekilde olduğuna dikkat çekilmiştir. Şiirde her bendin sonuna farklı şekilde kafiyelenmiş bir beytin getirildiğine dikkat çekilerek, bunlara “bend” yahut “vasıta” adının verildiği anlatılmış, böylece “terkib-i bend”i diğer türlerden ayıran özelliği vurgulanmıştır.

“Terci-i bend”e örnek metin Şeyh Galib’den seçilmiştir.¹⁶ Şiirin sonunda her nazım şeklinin sonunda olduğu gibi vezni de gösterilmiştir. Daha sonra da Şeyh Galib’in bu şiirinde mutasavvıfların kullandıkları ortak söyleyişlere dikkat çekilmiştir. Ali Canip, şiirdeki fikirlerden hareketle bunların açıklamalarını da yapmış, öğrencilerin metnin tümü ve metinde ifade edilen tasavvufi düşünceler hakkında da açıklamalar vermiştir. Böylece öğrencilerin daha kapsamlı bilgilere ulaşması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bilgilerden sonra da “terci-i bend”in bir nazım şekli olarak özellikleri gösterilmiştir.

Ali Canip Yöntem, “müstezad”ı Keçecizâde İzzet Molla’dan aldığı bir metin ile açıklama yoluna gitmiştir. Diğer nazım şekilleri hakkında bilgi vermeden önce, metin sahibi ve metnin içeriğine dair açıklamalarda bulunan Ali Canip, “müstezad” konusunda farklı bir tavır gösterir. Burada aldığı metne dair izahlara gitmeyerek, doğrudan nazım şeklinin özellikleri ile ilgili bilgiler vermiştir. Bunun sebebi, daha önceki nazım şekilleri verilirken Keçecizâde hakkında bilgi verilmiş olması, alınan metnin dil yönünden nispeten sade oluşu ve metnin derin fikirleri içermemesidir. Metnin sonunda şiirin vezni gösterilmiş, bilinmeyen kelimelerle ilgili de açıklamalara yer verilmiştir. Müstezadın nazım şekli olarak özelliklerini belirleyen unsurların kafiye yapısı ve vezni olduğuna dikkat çekilmiştir.

Edebiyat’ın “Divan Edebiyatında Tarih ve Lügaz, Muamma Sanatları” bölümünde “tarih” nazım şekline örnek olmak üzere Ruhi-i Bağdadî’den, Nedim’den ve İzzet Molla’dan birer; Sururi’den dört tane metin yer alır. Ali Canip, bu manzumelerin her birinin bir olayı anlattığını belirtmiştir. “Tarih” nazım şeklinin divan edebiyatında birçok şair tarafından kullanıldığı, bu sanatta her harfin “ebced hesabı”na göre, harflerin karşılık geldiği rakam esasına dayandığı bilgisi verilerek, “ebced hesabı”na ait özellikler gösterilmiştir. Daha sonra da alınan parçalarda mısralardaki harflerle bunlara karşılık gelen rakamların değeri ifade edilmiştir.

Tarih nazım şekline örnek olarak gösterilen Süruri kitapta ilk defa geçtiğinden, Ali Canip bu şair hakkında bilgi de vermiştir. Süruri’nin edebiyatımızda tarih düşürme sanatında bir üstat olduğu vurgulandıktan sonra, şairin edebî şahsiyeti hakkında da kısaca açıklama

¹⁶ Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*’ın 2. ve 3. baskılarında bu nazım şekline örnek metni Fuzulî’den seçmiştir.

yapılmıştır. Bu açıklamalarda Süruri'nin şahsiyetinin öne çıkan özellikleri olan tarih düşürmedeki ustalığı ve nüktedanlığı vurgulanmaktadır.

Divan edebiyatında şiirle bilmece söylemek olan “lügaz” ders kitabında Fitnat Hanım'ın bir manzumesiyle yer almıştır. Daha sonra “muamma” nazım şekli de Nâbî'den seçilen iki örnek metinle gösterilmiştir.

Buraya kadar incelenen divan edebiyatı nazım şekillerine bakıldığında, Ali Canip Yöntem'in önce örnek metinleri vermek, daha sonra da bu metinlerdeki özelliklerden yola çıkarak nazım şeklinin özelliklerini belirlemek şeklinde bir yönteme başvurduğu görülmektedir. Ders kitabına örnek olarak seçilen metinler yoluyla öğrencilere gösterilmek istenen nazım şekline ait özellikler sezdirilmekte, daha sonra da buna ait özellikler açıklanarak öğrencinin ilgili konu üzerindeki bilgilerinin tamamlanması amaçlanmaktadır. Bu yöntem, bugün de edebiyat eğitiminde kullanılan, metinden hareketle yapılan öğretime uygun düşmektedir. Ancak *Edebiyat*'ın düzenlenme açısından bugünkü örneklerine göre eksiklikleri olduğu da bir gerçektir. Ali Canip'in metinlerden sonra doğrudan tür ve şekil bilgisi özelliklerine ait açıklamaları vermesi, metnin işlenmesinde takip edilecek yolları gösterecek, metnin anlaşılmasını sağlayacak sorulara yer verilmemiş olması, metnin içeriğine ait özelliklerle sanatçıların hayatı ve edebî şahsiyetlerine ait bilgilerin iç içe geçmesi bu eksiklerin başlıcalarındandır.

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatında önemli ve öncelikli bir yeri olan nazımla ilgili açıklamalar verdikten sonra, bu nazım şekillerine ait şiirlerin bir bütün halinde toplandığı divanlar ve divan edebiyatına ait özellikler hakkındaki açıklamalarını “Divan ve Divan Edebiyatının Hususiyetleri” başlığı altında vermiştir. Ali Canip Yöntem, parça parça gösterdiği ve değerlendirdiği nazım şekillerini, divan edebiyatının hemen hemen bütün yönlerini ifade eden özelliklerini makalelerine de yansıyan birçok düşüncesini bu bölümde ortaya koymuştur.

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatının “klasik edebiyat” olarak adlandırılmasının doğru olmadığını söyleyerek, bunun sebebini izah eder. Batıda “klasik” kavramı, dinin etkisi ve baskısı altında olan bilim ve sanata Rönesans hareketiyle insanlık ve akılcılığın hâkim olmasıyla ortaya çıkmıştır. “Klasik” kavramının Batıdaki anlamıyla divan edebiyatı için kullanılan anlamının birbirinden farklı olduğuna işaret eden Ali Canip, klasik oluşa gidişin bizde ve Batıda farklılık gösterdiğine dikkat çekmiştir.

Klasik edebiyatlar her şeyden evvel “zühdi” ve “dinî” zihniyete karşı “laik” yani “dünyevî” zihniyeti kabul etmek, skolastik edebiyatların millî olmayan, medrese diline karşı, millî dile kıymet vermektir. Skolastik edebiyatlar Orta Çağın malıdır. Klasik edebiyatlar ise

Orta Çağı iflas ettiren, beşerî zekâyı hürriyete kavuşturan Rönesans'ın ürünüdür.¹⁷ Avrupa'da klasik edebiyatlar, adalet ve akla dayanan Rönesans hareketinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Ali Canip, bu duruma bakıldığında, divan edebiyatının bu anlamda bir “klasik” olamayacağını, bu edebiyatın ruh itibarıyla “ümme devri”nin özelliklerini taşıdığını söylemektedir.

Ali Canip Yöntem, Avrupanın Rönesans hareketlerine gidişindeki etkilere de dikkat çeker. Bunda Batıdaki keşiflerin ve Türklerin İstanbul'u almalarından sonra İtalya'ya giden Bizanslı âlimlerin oralardaki çalışmalarının etkisi vardır. Bizanslı âlimler, bünyesinde Yunan dehası ve Roma medeniyeti saklı olan İtalya'da, miladî on dördüncü yüzyıl ortalarında yeni bir zihniyetin doğmasını sağlamışlardır. Yunan ve Roma medeniyetleri yüksek birer ideal kabul edilerek tutucu kilise zihniyetine karşı ortak bir “insani” düşünüş hâkim kılınmıştır.

Divan edebiyatının felsefesi ortak bir ümme felsefesi, dili de konuşulmayan, ancak medreselerde öğrenilebilen bir dildir. Klasik edebiyatlar ise ruhen laik, dil bakımından pürüzsüz, yani millîdir. Ali Canip bu özellikleri yüzünden, bizim edebiyatımıza klasik edebiyat yerine ancak divan edebiyatı adı verilebileceğini ileri sürmektedir.¹⁸

Divan edebiyatının bir başka yönü de divanların yazılması, çoğaltılması işidir. Ali Canip, bu yönü de bütün içinde değerlendirir. Artık ortadan kalkmış olan bu zanaat hakkında öğrencilere bilgi verilmiştir. Türklerin divanları yazarken bunu adeta bir sanat haline getirdikleri, yaptıkları süslemeler, kullandıkları yazı biçimleri ve mürekkepler ile yaratıcılıklarını ortaya koydukları anlatılmıştır.

Ali Canip Yöntem, *Edebiyat* adlı ders kitabının ilk baskılarında divan edebiyatının tür ve şekil yönüne ayrıntılı olarak yer vermiştir. Bunu yaparken çok kullanılan nazım şekillerini, seçkin şairlerden seçilen metinlerdeki özellikler yoluyla öğrencinin karşısına çıkarmıştır. Kitapta takip edilen yöntem, Cumhuriyet'ten sonra edebiyat eğitimindeki anlayışa uygundur. Edebiyat eğitiminde edebî metnin esas alınması, edebî bilgilerin öğrenciye metinden hareketle “keşfettirme metodu” ve “tümevarım yöntemi” kullanılarak verilmesi, bu yeni anlayışın temel özelliklerindendir. Bölüm sonunda üzerinde durulan konularla ilgili yapılan genel değerlendirme, öğrencilerin bilgilerini pekiştirmesi ve öğrendikleri karşısında alacakları tavırları belirlemesi bakımından önem taşımaktadır. Ali Canip Yöntem'in divan edebiyatı hakkındaki düşüncelerini, “Millî Edebiyat” anlayışı çerçevesinde ve Cumhuriyet dönemi kültür anlayışının bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir.

¹⁷ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 206.

¹⁸ Ali Canip Yöntem, “klasik” kavramını ve bu çerçevede meydana gelmiş “Klasisizmi” ders kitabından başka, makalelerinde ve *Epepe* adlı kitabında da geniş bir şekilde ele almıştır.

1.2.5. Divan Nesri, Özellikleri ve Öğretimi: (Ahlaki Eserler, Edebî Eserler, Tezkiretü'l-Eş'arlar, Tarihler, Münşeât)

Ali Canip Yöntem divan edebiyatını nesir yönüyle de ele almıştır. Bu amaçla başlıkta yer alan türlere ait örnek metinlere yer vermiştir. Örnek metinler Ali Bin Hüseyin'in *Tâcü'l-Edeb* adlı eserinden, *Aşık Paşazâde Tarihi*'nden, Sinan Paşa'nın *Tazarrunâme*'sinden, Fuzulî'nin *Hadikatü's-Süedâ*'sından, *Latîfî'nin Tezkiresi*'nden, *Naima Tarihi*'nden, Nâbî'nin *Münşeât*'ından, *Safâî Tezkiresi*'nden, *Asım Tarihi*'nden, *Kânî'nin Münşeâtı*'ndan alınmıştır.

Divan nesrinden örnek alınan bu metinlerden sonra, metinlerle ilgili değerlendirmelere gidilmiştir. Değerlendirmelerde, seçilen metinlerin dil bakımından basitten ağdalı söyleyiş örneklerine doğru gidiş şeklinde bir yöntem izlenmiştir. Öğrencilere eski nesir örneklerini göstermek suretiyle, onlarda bu nesir örneklerine ait fikir ve anlayış oluşturmaya amaçlamıştır. Ali Canip, kitabına aldığı eserleri, şahsiyetler ve içerikler yönünden değerlendirmeye geçmeden önce, eski nesrin oluşumunu ve özelliklerini belirlemiştir.

Ali Canip Yöntem, Türk nesrinin divan edebiyatı geleneği öncesinde *Kutadgu Bilig* örneğinde olduğu gibi sade dilli, kısa cümleli ve yaşayan Türkçe ile aynı olduğuna dikkat çeker. Sonraları ise aydın kesim ile halkın arası medresenin verdiği eğitim tarzından dolayı açılmış, medreselerde halka ve halkın diline tenezzül etmeyen aydınlar lafız şaklabanlıklarıyla dolu acayip bir divan nesri meydana getirmişlerdir. Bu sebeple en açık ve sanatsız bir şekilde ifade edilecek duygu ve düşünceler, Arapça ve Farsça kelime, tamlama ve kurallarla yüklü bir biçimde ifade edilmiştir. Ali Canip Yöntem, divan nesrinin yüzyıllar boyunca belli bir sistem içinde gelişmediğine, bu edebiyatın içinde çok sanatlı ve sade dille yazan şahsiyetlerin de bulunduğu dikkat çekmiştir. Halka ahlaki öğütler veren eserlerle tarihler dışındaki nesirlerde ise lafızlı ve sanatlı söyleyişler Şinasi'ye kadar devam etmiştir. Ali Canip'e göre, Şinasi ile yazı dilinin amacı ve niteliğinin değişmiş, "anlatmak için yazmak" ilkesi Türk yazı diline hâkim olmuştur.¹⁹

Ali Canip Yöntem daha sonra, divan nesrine örnek olmak üzere kitabına aldığı metinler ve şahsiyetler üzerinde durmuştur. Bunların hangi amaçla yazıldığı, içeriğinin ne olduğu, hangi tarihte kaleme alındığı, dilinin özellikleri konularında bilgi vermiştir. Divan nesrine ait bu bölümler *Edebiyat*'ın 1936'dan sonraki baskılarında yer almamıştır.

1.2.6. Millî Nazım Şekillerinin Öğretimi

Ali Canip Yöntem halk edebiyatındaki "mani", "varsâğı", "koşma", "destan", "türkü", "tuyug" gibi nazım şekillerine ait özellikleri, halk şiirinden hareketle göstermiştir. Halk

¹⁹ Ali Canib, *Edebiyat*, s. 226-233.

edebiyatının nazım özelliklerini göstermeye yetecek kadar nazım şekline yer verilmiştir. Önceki bölümlerde olduğu gibi önce örnek metinler verilmiş, daha sonra da bu metinlerden hareketle bu edebiyata ait özellikler gösterilmiştir. Türklere has bir nazım şekli olan “tuyug”un da bu başlık altında gösterilmesi dikkat çekicidir.

Halk edebiyatı nazım şekillerine ait örnek metinler Karacaoğlu, Dertli, Âşık Cemal, Öksüz Âşık, Köroğlu, Kadı Burhaneddin gibi isimlerden seçilmiştir. Metinler, hem âşık edebiyatına ait ürünler, hem de “mani” ve “türkü” gibi anonim özellik taşıyan nazım şekilleridir.

Ali Canip Yöntem, örnek metinlerden sonra özellikleri bakımından halk edebiyatı ile divan edebiyatını karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmada dikkat çeken en önemli özellik, medreselerde yetişen ve saray çevrelerine yakın olan divan şairlerinin halk edebiyatına karşı olumsuz bakış tarzlarının ortaya konulmasıdır. Ali Canip bu açıklamalarında, divan edebiyatına karşı olumsuz tutumunu devam ettirmektedir.

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatı mensuplarınca halk edebiyatına itibar edilmediğine dikkat çekmiştir. Halk edebiyatı nazım şekilleriyle olmasa bile, dili itibarıyla sade yazan şairler de birbirlerini küçümsediklerini gösteren manzumeler kaleme almışlardır. Bir divan şairinin divanında şehirli ve köylünün okuyabildiği şiirlerin olması, o divan şairi için bir zaaf sayılmıştır. Bu tür bilgileri *Lâtîfî Tezkiresi*’nden aldığı örnekler yoluyla gösteren Ali Canip, divan şairlerinin kendi milletine ve kültürüne ne denli yabancılaştıklarına dikkat çekmeye çalışmıştır.

İran kültürü altında ezilen ve millî ezgilerin zevkini tatmayan divan şairlerinin yanında halkın duyusunu yansıtan saz şairleri, söylediklerini halka zevk ve neşeyle dinletmişlerdir. Bir milletin edebiyatı söz konusu olduğunda yalnız bir zümrenin kendi “marazî ve kozmopolit zevki” için oluşan edebiyatın dikkate alınmasının doğru olmayacağını düşünen Ali Canip, halk edebiyatına ait ürünlerin ise yeterince ilgi görüp ortaya çıkarılamadığını düşünmektedir. Bu durumun, Türk milletinin lirik duyusunu, içtenliğini ve estetik hassasiyetini gösteren halk edebiyatına karşı bir haksızlık olduğunu vurgulamıştır.

Ali Canip Yöntem, halk edebiyatı ürünlerini tarihî yönüyle de değerlendirmiştir. İslamiyet’ten önceki dönemde “kam”, “baksı”, “ozan” gibi adlarla anılan şairlerin olduğunu söyleyen Ali Canip, bunların Türk toplumu içinde özel bir yeri olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda Türk kültür tarihine ışık tutacak özetlenmiş bilgileri ortaya koymuştur.

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatı mensuplarının geniş halk kitlelerinin edebî zevkini ifade eden halk edebiyatına karşı tavırlarını da eleştirmiştir. Ali Canip’in bundaki amacı, Türk dilinin en temiz ifadesini bulduğu ve Türk ruhunun içine sindiği halk edebiyatının edebî geleneğimizde hareket noktası olması gerektiğini göstermektir. Ali Canip Yöntem, daha önce

divan edebiyatı nazım şekilleri konusunu işlerken, bu edebiyatın millî ruha yabancı, kozmopolit bir edebiyat olduğunu yeri geldikçe vurgulamıştır. O sürekli olarak Türk edebiyatının hareket noktasının Türk milleti ve Türk kültürü olması gerektiğini dile getirmiştir.

Ali Canip Yöntem'in, ders kitabına aldığı halk edebiyatı nazım şekilleriyle ilgili açıklamalar, kafiye, vezin ve nazım şekillerine ait özellikler yanında, nazım şeklinin tarihi gelişimi hakkında verilen bilgileri ihtiva etmektedir. Bunun bir örneği, "mani" nazım şekli hakkında Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmâni*'sinde, bu nazım şekli hakkındaki hükümlerin ve eserdeki bilgilerin eleştirisi şeklinde karşımıza çıkar:

*"Kitabımıza altı mani aldık. Ahmet Vefik Paşa meşhur 'Lehçe-i Osmâni'sinde 'mani: Maâni, usulsüz, darbesiz, Elhan ile teganni olunan vezinsiz, manasız güfte' diyor. Eserlerinde daima milliyetperverlik gösteren Paşa'nın bu fahiş hatayı irtikap etmesi hayret edilecek bir şeydir. Mani yedi heceli millî vezinle yazılır. Aldığımız parçalarda da gördüğünüz üzere dörder mısradan mürekkep küçük bir nazımdır. İlk iki mısra kafiye zevkiyle yapılır. Asıl mana son iki mısradadır. Maniler bazen pek nükteli pek ince duyguları ihtiva ederler. Manilerin bir kısmını kadınlar vücuda getirmişlerdir. Yakın zamanlara kadar Hidrellez sabahları eğlenceler tertip edilir, maniler söylenirdi. Bu âdete hâlâ riayet eden aileler vardır. Âşık Garip, Âşık Kerem kitaplarında bile manilere tesadüf edilir. ..."*²⁰

Ali Canip Yöntem, manilerin vezin ve kafiye gibi şekil özellikleri hakkında da bilgi verir. Bu açıklamalarda öne çıkan özellik, halk edebiyatına mahsus olan yarım kafiye konusudur. Ali Canip, halk edebiyatında "ikindi" ile "büküldü" vb. örneklerde görüldüğü şekilde, uzak bir ahenge dayanan ve Batıda "asonans" denilen yarım kafiyenin hâkim olduğunu ifade eder. Genelde dörtlükler halinde meydana getirilen manilerin nadir olarak altı mısradan oluşan çeşitlerinin de bulunduğu; yine genelde yedili hece vezninde olmaları yanında beş veya altı heceli manilere de tesadüf edildiği belirtilir. Ali Canip, işaret ettiği gibi istisna olan manilere yer vermemiş, dörtlükler halinde ve yedili vezindeki örnekleri kitabına almıştır. Böylece öğrencilere bu nazım şekli hakkında tamamlayıcı bilgiler de verilmiştir.

Ali Canip Yöntem, "varsâğı" nazım şeklinin tarihî seyri ve söyleyişine ait özellikler ile şekil özellikleri hakkında kısa bilgi vermiştir. Bundan sonra ise âşık edebiyatına ait önemli bir özelliğe dikkat çeker. Bu özellik, kitaba alınan "varsâğı", "koşma", "türkü" gibi nazım şekillerinin şekil itibarıyla birbirlerine çok benzedikleri, bunları ayıran en önemli unsurun ise

²⁰ Ali Canib, *Edebiyat*, s. 245.

besteleri olduğudur. Ali Canip, halk şiirinde bestenin güfteden, güftenin de besteden ayrı olamayacağına dikkat çekmiştir.

Ali Canip Yöntem “koşma” nazım şekline ait özellikleri de tespit ederek, bu nazım şeklinin 6+5 veya 4+4+3 şeklindeki hece vezniyle yazıldığını ve bestesi ile diğer nazım şekillerinden ayrıldığını söyler. Ali Canip, koşmanın farklı şekillerine şiir mecmualarında rastlandığını söyleyerek, bu tür şiirlere bir örnek olmak üzere Âşık Hasan’dan bir “koşma”yı kitabına almıştır. Böylece konu sadece teorik bilgi verilerek geçirilmemiş, öğrencinin metin yoluyla verilen bilgiyi takip etmesi ve öğrenmesi amaçlanmıştır.

Türk halkının hislerini ve sosyal hayata bakışını en iyi yansıtan nazım şekillerinden biri de “destan”lardır. Ali Canip Yöntem, destanın konusu ve çeşitleri hakkında verdiği bilgilerle örnek metinlere de yer vermiştir. “Damat İbrahim Paşa’nın katline dair destan”, “eşkıya destanı”, “esnaf destanı”, “bekçi destanı” gibi örnekler, bu nazım şekline verilen örneklerdendir. Böylece çok canlı örnekleri olan bu nazım şekli, farklı destan çeşitlerine ait metinler yoluyla öğrencilere zengin bir biçimde gösterilmiştir.

Ali Canip, “türkü” nazım şeklinin halk arasında çok kullanıldığını ve çeşitlerinin olduğunu söyler. “Türkü”nün nazım şekli olarak farklı özellik taşıyan örneklerinin olduğu belirtilerek, ders kitabında bu farklılıklar gösterilmiştir. Ali Canip, türkülerin şekil olarak farklılık göstermesinde kafiye düzeninin belirleyici olduğunu, kitabına aldığı türkülerden hareketle açıklamıştır.

Ali Canip Yöntem, “türkü” nazım şekli hakkında bilgi verirken, bir divan şairi olan Nedim’in bu nazım şeklini kullanarak hece vezniyle bir türkü yazdığını söyler. Bunun sebebi olarak da o dönemde kuvvetli halk şairlerinin yetişmesini ve rağbet görmelerini gösterir. Başka divan şairlerinin de divanlarında şarkılara, türkülere ve destanlara tesadüf edildiğini, bunların arasında Enderunlu Vasıf, Fazıl, Akif Paşa, Ziya Paşa gibi şahsiyetlerin bulunduğunu işaret eder. Ali Canip, halk edebiyatının özellikle on dokuzuncu yüzyılda divan edebiyatı geleneğine etkisini göstermeye çalıştığını belirterek, bu konuda Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşa” adlı makalesinde ifade ettiği, “halk edebiyatının bizim asıl edebiyatımız olduğu” şeklindeki fikirlerine yer vermiştir.

“Tuyug” nazım şeklinin millî bir nazım şeklimiz olduğu vurgulanarak özellikleri hakkında şiirleri tamamlayıcı bilgiler verilmiştir. Bu nazım şeklinin aruz vezninin “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazıldığı, İranlıların rubailerine karşılık bizim millî bir nazım şeklimiz olduğu ve bu şiirlerde tam kafiyenin ayırıcı bir özellik olarak yer aldığı anlatılmıştır. Ali Canip bu açıklamalardan sonra, tuyuglarından örnekler aldığı Kadı Burhaneddin hakkında da bilgiler vermiştir. Bu bilgiler, kitaba alınan şairler hakkında öğrencinin ihtiyaç duyduğu bilgileri

içermesi ve örnek gösterilen nazım şeklinin açıklanması hakkındaki bilgileri tamamlaması yönünden önemlidir.

Ali Canip Yöntem bu açıklamalarıyla, Türk edebiyatının halk edebiyatı nazım şekillerini ve hece veznini kullanarak gelişmesinin en tabii yol olduğunu göstermeye çalışmıştır. Cumhuriyet döneminde artık edebiyatımızda kendini kabul ettiren “Millî Edebiyat” anlayışıyla, halk edebiyatından gelen birçok şekil özelliklerinin kullanılmaya başlanması, bu dönemin kültür politikalarıyla da örtüşmektedir.

1.2.7. Tekke Edebiyatı Metinleri ve Öğretimi

Edebiyat’ta bu bölüm altında Yunus Emre’den alınmış üç “ilahi” ile Seyrani, Perişan ve Muhyiddin’den alınmış birer “nefes” yer almaktadır. Ali Canip Yöntem, “avami tasavvuf edebiyatı” şeklinde adlandırdığı tekke edebiyatına ait eserler arasında da pek coşkun ve pek dokunaklı olanları bulunduğunu düşünür. Ancak bu metinlerin “vahdet-i vücud” felsefesiyle rıza ve teslim düşüncesini içerdiğinden, öğrencilere vereceği çağdaş fikirler bakımından kıymeti çok olamayacaktır. Bu sebeple ders kitaplarında tekke edebiyatına ait eserlere sınırlı şekilde ve özenle seçilerek yer verilmesi gerekmektedir.

Edebiyat’ta, tekke edebiyatı nazım şekillerinin doğuşuna ve tarihî seyrine ait bilgiler de verilmiştir. Bu edebiyatın ilk örnekleri Ahmed Yesevi’nin felsefî düşüncelerini Türklerin arasında yaymak için sade Türkçe ve hece vezniyle yazdığı “Hikmet”lerdir. Ali Canip, Anadolu’da bu geleneğin bir devamı olarak Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi göstermiştir. Ancak Mevlana Celaleddin-i Rumi İran etkisiyle, şiirlerini aruz vezni ve Farsça yazarak Yesevi’nin yolundan ayrılmıştır. Anadolu’da tekke edebiyatında dil ve vezin bakımından Türklüğe en sadık olanların Bektaşiler olduğuna dikkat çeken Ali Canip, Bektaşilerin söyledikleri şiirlere” nefes” adı verildiğini ifade etmiştir.

Ali Canip Yöntem’in dikkat çektiği hususlardan birisi de, tekke edebiyatı ve âşık edebiyatı arasındaki farklardır. Tekke edebiyatı şiirleri, Ahmet Yesevi’nin yolundan giden dervişler tarafından, aynı âşık edebiyatında olduğu gibi halk diliyle ve hece vezniyle söylenmiştir. Ancak bu tür şiirler mesajlarının “dinî” ve “sûfiyane” olması yönünden âşık edebiyatından ayrılmaktadır. Âşık edebiyatı ise, içinde dervişane ifadeler de bulunmasına rağmen gitgide dünyaya ait olayları ifade eden bir özellik kazanmıştır.

Ali Canip Yöntem, tekke edebiyatı içinde Yunus Emre’nin yerine de dikkat çekmiştir. Yunus Emre’yi Ahmet Yesevi ile karşılaştırarak, Yesevi’nin heyecansız ve yalnızca dinî telkinlerde bulunan didaktik parçaları yanında, Yunus Emre’nin şiirlerinde coşkun bir anlatımın, en derin konuları açıklamaktan çekinmeyen bir tavrın varlığına işaret etmiştir. Ali Canip, tekke

edebiyatı ile medresenin dinî anlayışındaki dar kalıpların kırıldığını, Yunus Emre'nin takipçileri olan Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rumi gibi şahsiyetlerin de bu geleneği devam ettirdiklerini belirtmiştir.

Ali Canip Yöntem, önce metinleri vererek, öğrenciyi nazım şekilleriyle karşı karşıya getirmiştir. Seçilen metinler, izah edilen edebiyata ait özellikleri göstermektedir. Metinler, kendi türleri içinde nazım şekli ve kafiye bakımından farklılıkları gösterecek şekilde kitaba alınmıştır. Böylece bir nazım şekli, hece vezni, kafiye yapısı gibi farklı özellikleri sergileyen örnekleriyle öğrenciye gösterilmiştir. Ali Canip, açıkladığı nazım şekillerindeki farklı özellikleri izah ederken, kitabına almış olduğu örneklerle öğrencilerin bilgileri daha iyi kavrayabilmelerini amaçlamıştır. Böylece, nazım şekilleriyle ilgili verilmiş olan bilgilerin teorik seviyede kalmasının önüne geçmiştir.

1.2.8. Avrupai Edebiyattaki Nesir Türleri ve Öğretimi

Ali Canip Yöntem bu bölümde, Türk edebiyatına Tanzimat'tan sonra giren edebî türlere ait metinlere ve bunlara ait açıklamalara “Romanesk Nevi”, “Tarih Nevi”, “Didaktik Nevi”, “Dramatik Nevi”, “Hatırat Nevi”, “Mektup Nevi” başlıkları altında yer vermiştir.

Ali Canip Yöntem Türk edebiyatına Batıdan girmiş olan bu türler hakkında kısa ama türün belli başlı niteliklerini açıklayacak şekilde açıklamalar yapmıştır. Türk edebiyatında daha eski dönemlerde bu türlere ait metinlerden örnekler verilmek yerine, Avrupai edebiyat'tan seçilen örnekler yer verilmesi dikkat çekicidir. Ali Canip Yöntem, türlere ait verdiği bilgilerde, bu türlerin geleneğini Batı edebiyatlarından hareketle açıklamıştır.

1.2.8.1. Romanesk Türler

Bu başlık altında roman ve hikâye türüne ait parçalar yer alır. Recaizâde Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası*, Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah*, Hüseyin Rahmi'nin *Nimetsinas*, Halide Edib'in *Yeni Turan*²¹, Reşat Nuri'nin *Çalılıkusu* adlı romanlarından alınan parçalar, romanesk türüne örnek olarak seçilmiştir. Bu örnek metinlerden sonra, romanesk türüne ait özellikler açıklanmıştır. Ali Canip Yöntem bu açıklamalarında “roman”, “büyük hikâye”, “küçük hikâye” ve “menkıbe”yi romanesk türler içinde değerlendirmiştir.

Ali Canip, romanesk türler içinde önce romanlar üzerinde durur ve bu türe ait özellikleri açıklar. Romanların konularını hayalden, hayatın hakikatlerinden, tarihten alabileceğine dikkat çeken Ali Canip, buna rağmen bu tür eserlerin roman yazarının arzularına ve üsluplarına göre düzenlendiklerini ifade eder. Eserin ortaya çıkışına ait bu tespitten sonra romanlardaki belli

²¹ Bu eser *Edebiyat*'ın ilk baskısında yer almış, kitabın diğer baskılarına alınmamıştır. Bu parçanın yerine Ömer Seyfettin'den “Açık Hava Mektebinde” başlıklı metne yer verilmiştir.

başlı özellikler üzerinde durulur. Ali Canip Yöntem, romanın teknik itibarıyla taşıması gereken özellikleri şöyle tespit edip açıklamıştır.

Ali Canip Yöntem, romana ait teknik özelliklerden sonra, romanın doğrudan ya da dolaylı olarak bir mesaj verdiğine ancak bazı sanatçıların “sanat sanat içindir” ilkesiyle buna uymadığına dikkat çekmiştir. Romancının görevi, doğrudan doğruya bir ahlak kitabı meydana getirmek, insanlara bir ibret sahnesi göstermek değildir. Romanda sanatçının öncelikli görevi, okuyucuların eserden “edebî zevk” alabilmelerini sağlamaktır. Diğer yandan “sanat ifsad için de değildir” diyerek, Avrupa’da yazılan bazı romanların okuyucular üzerinde olumsuz etkiler yaptığına, okuyucuları intiharlara kadar sürükleyebildiğine de işaret eder. Ali Canip’e göre, roman yazarı büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Çünkü yaşanan yüzyılda, romanlar konularını hayattan aldıkları kadar, konularıyla hayatın üzerinde hayal edilemeyecek derecede kuvvetli etkilere de sahiptir.

Avrupa’da edebiyat 19. yüzyılda “Klasisizmin” dar kuralcılığından kurtulmuş, roman türü de 19. yüzyılda olgunluğa erişerek bütün Avrupa edebiyatlarına hâkim olmuştur. Bu yüzyılda Batıda çok büyük romancılar yaşamıştır. Ali Canip, 18. yüzyılda Fransız İhtilalinden etkilenmiş olan 19. yüzyıl edebiyatının, daha önceki yüzyılda toplum hayatında görülen hürriyet havası gibi, nazımda ve nesirde böyle bir hürriyet havası meydana getirdiğine dikkat çekmiştir. Bu edebî hürriyet, his ve hayal melekelerinin ve özellikle de romancılığın canlanmasına sebep olmuştur.

Ali Canip Yöntem, roman türünün bize Fransız edebiyatından taklit yoluyla girdiğini, eski edebiyatta romanın görevini tutan hikâyelerin konu ve üslup bakımından fakir ve değersiz olduklarını, dilleri itibarıyla da kelime şaklabanlığından öteye geçemediklerini ifade etmiştir. Türk edebiyatında 19. yüzyılda Ahmet Mithat Efendi ile Namık Kemal tarafından ilk roman örnekleri verilmiştir. Ali Canip, Türk romanının Servet-i Fünun edebiyatında Halit Ziya ile teknik yönden olgunluğa eriştiğini, Halit Ziya’nın gerek Servet-i Fünun döneminde gerekse daha sonra hikâye üstadı olarak tanındığını belirtir. Ancak Halit Ziya’nın *Mai ve Siyah* romanında kullandığı dil ve söyleyiş özellikleri, romanlarında işlediği konular, gösterdiği şahsiyetler itibarıyla aristokrat ve kozmopolit davrandığına dikkat çeker. Bundan dolayı Ali Canip, Edebiyat-ı Cedidecilerden sonraki gençlerin bu edebiyatı “Salon Edebiyatı” olarak itham etmelerini haklı bulmaktadır.²²

Ali Canip Yöntem, önde gelen Türk romancılar hakkında da açıklamalarda bulunur. Bunlardan ilki Hüseyin Rahmi Gürpınar’dır. Ali Canip, Hüseyin Rahmi’nin Edebiyat-ı

²² Ali Canib, *a.g.e.*, s. 355.

Cedidecilerle aynı devirde yaşamasına rağmen, onlardan “aristokratik bir üslup” yapmaya heves etmemek ve hikâyelerinin konularını sıradan İstanbul ailelerinin hayatlarından almak yönünden ayrıldığına işaret eder. Yazarın *Nimetşinas* romanından ders kitabına alınan parçada, Hüseyin Rahmi’deki İstanbul halkını, İstanbul’un mahalle kadınlarını emsalsiz bir kudrette tasvir eden gözlem gücüne dikkat çekmiştir. Ali Canip, Hüseyin Rahmi’nin hikâyelerinde sanata ait bu güçlü yönler yanında, eserdeki hareket unsurunun zaman zaman kesilmesi, vakanın durdurularak kişisel değerlendirmelerin aktarılması gibi olumsuz özellikleri de tespit etmiştir.

Ali Canip Yöntem, Halide Edib’i II. Meşrutiyet’ten sonra uyanan milliyet duygularını işleyen *Yeni Turan* romanıyla ders kitabına taşımıştır. Halide Edib’in İngiliz edebiyatıyla yakından ilgilenmesinin sonucu olarak romanlarında vaka hareketliliğine dikkat çeken Ali Canip, Halide Edib’i ruh tahlillerinde de çok başarılı bulur. Diğer taraftan da yazarın sanatı hakkında ortak bir fikir halinde belirmiş olan Türkçe ifadede söyleyişe ait kusurlara da işaret etmiştir.

Ali Canip Yöntem’in genç sanatçılar içinde en fazla takdir ettiği şahsiyetlerden birisi Reşat Nuri Güntekin’dir. Ali Canip, dil alanındaki inkılabın bir sonucu olarak konuşma dilinin edebiyata girmesini sağlayan, tamlamasız, sade Türkçenin mevki kazanmasının en güzel örneklerini verenlerden biri olarak Reşat Nuri’yi görür. Reşat Nuri’nin *Çalıkuşu* romanından alınan parça yoluyla da yazarın tasvir ve tahkiye alanındaki gücünün ortaya çıktığını ifade edilmiştir. Bu sebeple, ders kitabının her baskısında Reşat Nuri’ye ait eserlerden metinler almıştır.

Ali Canip Yöntem, bu değerlendirmeden sonra, 19. yüzyılda Avrupa’daki roman anlayışlarına ait değerlendirmelerde bulunur. Bu kapsamda “Romantik”, “Realist” ve “Natüralist” roman anlayışlarının özelliklerini tespit etmiştir:

“Avrupa’da on dokuzuncu asrın bidayetinde romantik yani hayali romancılık ün almıştı. Muharrirler, vakaları, şahısları kendi arzularına göre canlandırırlar, tasvir ederler, ‘müşahede’ye ehemmiyet vermezlerdi. Müspet ilimler zafer-yâb olarak fikir âleminde azîm bir inkılap meydana çıkınca –ve felsefe bile ‘tarassud ve tecrübe’nin ehemmiyeti inkâr edemeyecek bir hale girince- edebiyat, hayatın hakikatini kâle almayan hayalî romancılığa nihayet verdi. Bu inkılâbı müteakip yetişen hikâyecilere ‘realist’ ve ‘natüralist’ denildi. Bunlar roman yazmak için ‘ilim’ ve ‘müşahede’ye ehemmiyet verilmek lüzumunu hissettiler. Avrupa’da ve bilhassa Fransa’da realistler içinde dâhi mertebesine vasil olmuş, kabına erişilmez üstatlar yetişmiştir. Ma’haza işin ifrata varması, Fransız romancılarının realistlik namına, bazen hayatın pek iğrenç sahnelerini göstermeleri kârielerin zevkini incitmiş, başka milletlerin hikâyecilerine ve

en ziyade İngiliz ve Rus romancılarına karşı bir heves uyandırmış, bu suretle 'natüralizm' ve 'realizm' mesleklerinin müfrit şekli iflas etmiştir. Bu esnada Fransa'da "Pol Burje namındaki meşhur romancı şöhret almıştı ki bizim Edebiyat-ı Cedide romancıları en ziyade onun taklitçisidirler. Pol Burje'nin tarzına –eserlerinde uzun ruhî tahliller yaptığı için- 'psikolojik roman' namı verilir. Bu temayülü, Halit Ziya Bey'le Mehmet Rauf Bey'in hikâyelerinde müşahede ediyoruz. Psikolojik roman tarzı da bilâhare modadan çıkmıştır. Bugünün hikâyecileri her hususta sadeliğe temayül gösteriyorlar, can sıkıcı uzun tahliller yapmıyorlar."²³

Ali Canip Yöntem, romanın Batı edebiyatları ve Türk edebiyatındaki tarihî seyri hakkında geniş açıklamalar yapmıştır. Türk edebiyatı için yeni sayılabilecek olan bu türe ait açıklamaların öğrencilerin roman türüne ait bilgilerinin ve anlayışlarının gelişmesine katkı sağlamasını amaçlamıştır. Ali Canip Yöntem'in roman türü ile ilgili olarak hem Batı edebiyatı hem de Türk edebiyatına ait tespit ve değerlendirmeleri, bugün için de geçerli olan birçok görüşleri içermektedir.

1.2.8.2. Küçük Hikâye (Nouvelle)

Ali Canip Yöntem, ders kitabında küçük hikâye türüne ait örnek parçalara yer vermiş ve bu türe ait açıklamalarda bulunmuştur. Hikâye türüne ait örnekler, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Ercümend Ekrem gibi sade dille eser veren daha yakın devir ve isimlerden seçilmiştir.

Ders kitabına seçilen hikâyelerden sonra, hikâye türünün Avrupa'daki durumu açıklanmıştır. Bu türün çeşitlerinin Batılılar tarafından ne şekilde isimlendirildiği hakkında bilgi verilerek, tür hakkında öğrencilerin etraflı bilgi edinmeleri amaçlanmıştır. Ali Canip, hikâye türünü, Batıdaki "nouvelle" karşılığı olarak bizde "küçük hikâye" şeklinde adlandırıldığını bildirmektedir. İçlerinde efsaneye yakın olağanüstülükler bulunan hikâyelerin ise küçük hikâyeden farklı olarak, Batıda "conte" şeklinde adlandırıldığını ifade etmiştir. Bu durum, Türk edebiyatına Batıdan giren hikâye türünün öğrencilere Batıdaki sınıflandırmalarıyla birlikte tanıtılması, tür bilgisinin verilmesi açısından da dikkat çekici bir anlayıştır.

Ali Canip Yöntem, tür bilgisi hakkındaki kısa fakat kapsayıcı bilgilerden sonra, ders kitabına aldığı hikâyelerin taşıdığı değerlere dikkat çeker. Ömer Seyfettin'den alınan "Hürriyet Bayrakları" hikâyesi vasıtasıyla, "tezli hikâye", "tezli roman" ve "tezli piyes" kavramlarını açıklar. Ali Canip, Avrupa'da on dokuzuncu yüzyıldan beri, edebî türler içinde en çok hikâyenin tercih edildiğini, Fransız hikâyecileri arasında "Maupassant"ın hikâye yazmakta

²³ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 356-357.

büyük başarı gösterdiğini ve bir deha olduğunu ifade eder. Hikâye tekniği bakımından da Fransız yazar Maupassant'ın hikâye tekniğine ait bilgiler vererek, yazarlarımızın bu tekniği benimsemiş olduklarını bildirmektedir.²⁴

Tanzimat'tan sonra gelişen Avrupalı edebiyatta hikâye türünün tarihi gelişimine de ışık tutan Ali Canip, Tanzimat döneminde Ahmet Mithat Efendi, Sami Paşazâde Sezai, Recaizâde Mahmud Ekrem, Nabizâde Nâzım'ı ilk küçük hikâyeciler olarak gösterir. Edebiyat-ı Cedidecilerden de Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Ahmet Hikmet gibi şahsiyetleri, küçük hikâye yazan isimler olarak öğrencilere tanıtır.

Ali Canip Yöntem, küçük hikâye hakkındaki açıklamalarında, bu türün önceki ve mevcut durumunu karşılaştırmak ihtiyacını da duymuştur. Bu karşılaştırma, Edebiyat-ı Cedide ve daha sonraki dönemde Türk hikâyesi arasındadır. Burada karşılaştırmaya esas oluşturan, hikâyedeki tahliller ve hikâyenin üslubudur. Ali Canip, bu karşılaştırmada, yeni hikâyecilerin içerik ve dil anlayışlarına taraftar olduğunu hissettirmektedir.

Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*'a Ömer Seyfettin'den aldığı hikâyenin “tezli hikâye”ye örnek olduğunu, Reşat Nuri ve Ercüment Ekrem'den aldığı hikâyelerin de karşılıklı konuşmaların ağırlıklı olduğu “tekellümî hikâye” türünün özelliklerini yansıttığını söylemektedir. Ali Canip Yöntem, hikâyelerdeki farklı üslup özelliklerini içeren örneklerle öğrencileri buluşturmuştur. Bir edebî türe örnek olması için ders kitabına alınacak metinlerde teknik ve üslup bakımından farklı niteliklerin bulunması gerektiği şeklindeki bu anlayış, Ali Canip Yöntem'in pedagojik bakımdan donanımlı olduğunu bir göstergesidir.

1.2.9. Tarih, Tenkit, Hatırat Türlerinin Öğretimi

Ali Canip Yöntem, ders kitabına almış olduğu “tarih”, “tenkid”, “biyografi” ve “hatırat” türlerine ait parçalardan sonra bu türlere ait açıklamalarda bulunur. Bu açıklamaların ilki tarih türüdür. Bu türün tarihî gelişimi çok eski tarihlere dayandırılarak gelişim sürecine değinilir. Ali Canip, gerçek anlamda tarih yazıcılığının Eski Yunanistan'da doğduğuna, tarihçilerin babasının Herodot olduğuna dikkat çeker. Tarihin edebiyatın bir şubesi olmaktan çıkıp bir bilim haline geldiğine ve tarihin geçirmiş olduğu bu değişime dikkat çeker. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yetişen tarihçilerin eserlerinde “muhayyile” çok rol oynamıştır. Bunlardan sonra yetişen Ernest Renan ve Hipolite Taine tarihe kesin vazifesini, olayları tarafsız incelemek mecburiyetini getirmişlerdir. Avrupa'daki yeni tarihçiler, artık insanoğlunun menkıbeleri

²⁴ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 393.

karşısında bir şair gibi heyecanlanmayarak bir bilim adamı soğukkanlılığıyla hareket etmektedirler.²⁵

Ali Canip Yöntem, tarihin “şifahi ananeler” ve “abideler” olmak üzere iki kaynaktan beslendiğini ifade etmektedir. Tarih türünün Avrupa’da gelişmesi, tarih metinlerinde ve tarih kaleme alan şahsiyetlerde bulunması gereken meziyetleri de açıklamıştır. Ali Canip, bir tarihçide “ahlaki meziyet” ve “edebî meziyet” olmak üzere iki özelliğin var olması gerektiğini bildirir. “Ahlaki meziyet”, tarihçinin tarafsızlığıdır. Ali Canip, tarihçinin tarafsızlığı için Avrupalı yazarların “*müverrih hiçbir dinin, hiçbir memleketin, hiçbir zamanın, hatta hiçbir fırkanın adamı olmamalıdır*” şeklindeki sözlerini örnek olarak göstererek, tarihçinin olayları, mensup olduğu dine, partiye, memlekete, zamana göre değerlendirmeyip, olduğu gibi göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunların yanında, çağdaş bir tarihçinin “meslekî ahlakı” ise, hiçbir şeye kızmamak ve hiçbir şeye taraftarlık etmemek şeklinde ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Ali Canip Yöntem, tarihçinin tarihin maddelerini bir esere başarıyla koyabilmek için bir terkip ve inşa kabiliyetine, olayları kendine özgü bir şekilde inceleme hünerine, tahminlerinde, takdirlerinde isabetli ve pek dikkatli bir eleştiri mizacına sahip olması gerektiğine işaret etmiştir. Tarihçinin bu özellikleri yanında, kanuna, hukuka, savaş tekniklerine ait bilgilere, ekonomik konulara, siyasi ve idari teşkilata, yabancı dillere, coğrafyaya ait geniş vukufa sahip olmasının gerektiğine de dikkat çekmiştir.²⁶

Ali Canip Yöntem’in, tarih türü içinde ayrıca bilgi verdiği hususlardan biri de “edebiyat tarihi”dir. Edebiyat tarihini, “*Bir milletin uğraştığı sanatlardan, ilimlerden, edebî nevilerden – bunların menşelerini, terkiplerini, tehavvüllerini, inhitatlarını göstermek suretiyle- bahseden tarihe ‘edebî tarih’ ünvanı verilir.*” şeklinde tarif etmiştir. Ali Canip Yöntem böylece tarih ile edebiyat tarihinin birbirinden ayrılan yönlerini de vurgulamaktadır. Diğer yandan, Türk edebiyatı tarihinin bu ölçüde geniş bir şekilde ele alınıp incelenmediğini, Fuad Köprülü’nün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde bu yolda bir çalışma içinde olduğunu hatırlatmıştır.

Tenkidi, “*bir devrin edebî tablosunu ve çeşitli yazarların hayatlarını göstermeyerek, bu yazarlardan bir veya birkaçının eserlerinin kıymet itibarıyla değerlendirildiği yazılar*” şeklinde tanımlayan Ali Canip Yöntem, bizde şimdiye kadar esaslı bir eleştirinin yetişmediğini de bildirmektedir. Kendisinin Muallim Naci hakkında kaleme aldığı ve ders kitabında da yer alan

²⁵ Ali Canip Yöntem *Naima Tarihinden* adlı yardımcı ders kitabında da tarih ve tarihçilikle ilgili hususlara yer vermiştir.

²⁶ Ali Canib, *Edebiyat*, s. 413.

metnin, tenkide ait bir taslak olduğunu ifade etmiştir. Avrupa’da tenkidin çok ilerlediği ve çeşitli tenkit usullerinin meydana geldiğini şöyle açıklamıştır:

“Eski Yunanlılardan ta on yedinci, on sekizinci asırlara kadar tenkid, daha ziyade edebî eserlerin ‘şekil’ kısmıyla meşgul olurdu. Bu hengâmede tenkid ‘belagat’ın bir şubesiinden ibaretti. On dokuzuncu asırdan beri tenkidin hududu gittikçe genişledi. “Şekil” mesâileri ikinci derecelerde kaldı. Bugün en ziyade bir edebî eserin ruh ve hayatıyla uğraşıyor. Bir eseri tekvîn eden siyasi, içtimai, dinî sebepler gözden kaçırılmıyor.”²⁷

Ali Canip Yöntem, “biyografi” ve “bibliyografi”yi sadece tanımlamakla yetinmiştir. Yaptığı tanım, ikisinin arasındaki farkı da içermektedir. Biyografiden ayrılan bibliyografi, “*bir muharririn el yazılarını yahut neşrettiği bir veya birkaç kitabı tenkit yollu yazılan eserler*” şeklinde tanımlanmıştır.

Ali Canip Yöntem’in Avrupai edebiyatta çok önem verdiği türlerden birisi de “hatırat”tır. “Hatırat” türünün, bir devrin çeşitli yönlerden daha iyi anlaşılmasına ve şahsiyetlerin, olayların daha etraflı ve tarafsız şekilde değerlendirilmesine imkân verdiği için edebiyat ve siyasi tarih açısından çok değerli bir belge olduğunu bildirmiştir.

Ali Canip, Türk edebiyatında “hatırat” türüne örnek yazıları sebebiyle Ahmet Rasim’in büyük bir hizmette bulunduğunu ifade eder. Ali Canip, edebiyatımızın bu tür eserlerden mahrum olmasını da kayıp olarak görür. Edebiyatımızdaki bu eksik yönün başta Ahmet Rasim olmak üzere diğer şahsiyetler tarafından zenginleştirildiğini, bu türle ilgili açıklamalarında vurgulanmıştır. Ali Canip Yöntem, Hüseyin Rahmi’den başka, Ahmet Rasim’in *Şehir Mektupları* ve *Eşkâl-i Zaman* adını taşıyan eserleriyle İstanbul’un tarihini yazacaklara çok değerli vesikalar bıraktığını haber vermektedir.

“Bizim edebiyatımızda “hatırat”a bir numune olmak üzere “Ahmet Rasim” Bey’in “sonra bu sene “

Ahmet Rasim Efendi Bey emektar, fakat kalemi hiç ihtiyarlamamış, güzide bir muharrirdir. Hüseyin Rahmi Bey roman vadisinde İstanbul’un tiplerini nasıl vukûf ile tespit etmiş ise Ahmet Rasim Bey de makalelerinde yine onları, yani İstanbul’un tiplerini, âdetlerini, rasimelerini öyle canlandırmıştır. Vaktiyle yazdığı”, daha sonra neşrettiği “”, yavaş yavaş kaybolan eski İstanbul’un bütün psikolojisini ihtiva

²⁷ Ali Canib, a.g.e., s. 415.

etmektedir. İstanbul müverrihleri için Ahmet Rasim Bey'in yazıları en kıymetli bir vesika sayılacaktır."²⁸

Ali Canip Yöntem, Ahmet Rasim'i bir "mizaç" yazarı olarak göstermektedir. Yazarın "Kırk Senelik Komedi" başlığıyla gazetelerde parça parça yayımlanan ve *Muharrir, Şair, Edip* ismiyle kitap halinde yayımlanan eserinden İstanbul'un manevi simasını yansıtan yazılarından birini bir parçayı söylediklerini ispatlayan bir örnek olmak üzere kitabındaki bu bölüme almıştır.

1.2.10. Didaktik Türlerin Öğretimi

Ali Canip Yöntem, siyasi, felsefi, bilimsel konularda yazılan ve doğrudan doğruya vicdana hitap eden türleri *Edebiyat*'a "Didaktik Nevi" başlığı altında almıştır. Bu türlerin Batı edebiyat tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu tür yazıların Türk edebiyatına gazete ile Batıdan girdiğine dikkat çeken Ali Canip, bu türlerin bir milletin zekâ ve kültür derecesiyle pek yakından ilgili olması yönüyle edebî türler arasında yer almayı hak ettiğini düşündür.

Ali Canip Yöntem, bu türlerin edebiyatımıza girmesine imkân veren gazeteciliğin ülkemize girişi ve ilk gazetelere ait bilgileri de anlatmıştır. Ali Canip ülkemizde gazeteciliğin başlangıcını Şinasi'den önce başlatmış ve bu konuda geniş bir bibliyografya ortaya koymuştur. Gazetelerin adları, çıkış tarihleri ve amaçlarıyla ilgili kısa ama tatmin edici bilgiler vermiştir.

Türkiye'de gazeteciliğin ilk örnekleri ve ilk gazeteciler hakkındaki bilgilerden sonra Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Gökalp hakkında bilgi verilmiştir. Ali Canip Yöntem, Şinasi'yi, ülkemizde çağdaş zihniyetin kurulup gelişmesine hizmet ederek gençliğin gözünü açan ilk şahsiyet olarak göstermektedir. Namık Kemal'i de, ders kitabına aldığı "Vatan" makalesindeki fikirlerden hareketle değerlendirmiştir. Ali Canip, Namık Kemal'i, ülkemizde o zamana kadar bilinmeyen medeni fikirleri, çağdaş anlayışları Türklere öğreten ve bugünkü Türkiye'nin babası olmayı hak eden bir şahsiyet olarak göstermiştir.

Ders kitabının didaktik türler bölümüne Ziya Gökalp'tan bir parça alan Ali Canip Yöntem, Ziya Gökalp'ın şahsiyeti hakkındaki hükmünü de ortaya koymuştur. Ziya Gökalp'ın yükseköğrenim görmediğine, kendi kendini yetiştirdiğine dikkat çeken Ali Canip Yöntem, Ziya Gökalp'ın Doğu ve Batı felsefelerini çok iyi bildiğini, bizde "Türkçülüğe" bilimsel ilkeler çerçevesinde en önemli hizmeti onun yaptığını ifade etmiştir.

²⁸ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 415-416.

1.2.11. Dramatik Türlerin Öğretimi

Ali Canip Yöntem, dramatik türlere örnek olarak ders kitabına Abdülhak Hâmid'in *Tarık*, Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre*, Molière'in Türkçeye *Azarya* adıyla uyarlanan *L'Avare* adlı eserden bölümler almıştır. Molière'den alınan bölüm, Ahmet Vefik Paşa'nın tercümesidir. Bu örneklerde dikkat çeken özellik, yerli tiyatro eserleri yanında Batı edebiyatından örneklerle kısıtlı da olsa yer verilmiş olmasıdır. Ancak asıl önemli olan, Türk edebiyatına tamamen Batıdan girmiş olan tiyatro türünün özellikleri ve tarihî gelişimine ait geniş açıklamaların yapılmasıdır. Türk edebiyatında dramatik türlere ait örneklerin yeterli olmadığını belirten Ali Canip, çok önemli gördüğü ve edebiyatımız için yeni olan bu tür hakkındaki açıklamalarını geniş tutmak ihtiyacını duymuştur.

Dramatik türlere ait açıklamalarda dikkat çeken önemli unsurlardan birisi, bu türe ait kavramlar hakkında verilen bilgilerdir. Bu kavramlardan ilki “dram”dır. Önce bu kavramın tanımını yapan Ali Canip, daha sonra da dramatik türün genel özelliklerini açıklar. Bu eserlerde olayların hayalî olabileceği gibi, tarihî de olabileceği bildirilir. Dramatik eserin görevi, vakadaki olayları, şahısların karakterlerini, ihtiraslarını fiil ve hareket halinde göstermektir.”²⁹

Dramatik türleri insanlık hayatının adeta bir aynası olarak gören Ali Canip, hayatın keder ve neşe olmak üzere iki tarafı bulunduğunu ve bu türün de trajik ve komik olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtmiştir. İki bölüme ayırdığı dramatik türün bir de “modern drama” şeklinin de var olduğunu belirten Ali Canip, çağdaş dramda keder ve neşenin karışık şekilde gösterildiğini ifade etmiştir.

1.2.11.1. Dramatik Türlerde Yapı

Ali Canip Yöntem, dramatik türlerin yapısına ait unsurları, ders kitabına aldığı örnek metinlerden sonraki açıklamalarda geniş şekilde incelemiştir. Dramatik türlerdeki üç unsur “vaka”, “şahıslar” ve “üslup”tur. Ali Canip daha sonra da sırasıyla bu unsurların bir eserdeki özelliklerini açıklamıştır.

Eserdeki vaka, gerçeğe uygun olmalı ve klasik tiyatrodaki olay-zaman-mekân birliğini (üç birlik kuralı) taşımalıdır. Vakanın gerçeğe uygunluğu, eseri okuyan ve izleyenlerin ilgi ve merakını çeker ve devam ettirir. Eserde yukarıda ifade edilen birlik bulunmazsa, vakaya olan ilginin devam etmesi mümkün değildir. Ali Canip, “üç birlik kuralı”nın klasik tiyatronun en temel özelliği olduğunu dikkat çekmektedir. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda hâkim olan “klasik trajedi”de zamanda, mekânda, vakada birlik temel kuraldır. Klasik yazarlar bunu temin edebilmek için eserdeki olayları seyircilerin gözleri önünde cereyan ettirmezler, sahneye çıkan

²⁹ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 439.

şahısların ağızından hikâye ettirirler. Trajedilerin sahne üzerindeki vakaları da bir günlük, birkaç saatlik bir süreden ibarettir. Ali Canip, klasik edebiyatın bütün kurallarını on yedinci yüzyıl Fransız edebiyatçılarından Boileau'nu *Art Poétique* adlı manzum eserinde gösterdiğini bildirir.³⁰

1.2.11.2. Dramatik Türlerde Üslup ve Şahsiyetler

Dramatik türlerde üçüncü önemli unsur da üsluptur. Ali Canip Yöntem, dramatik türlerde üslubun son derece doğal olması gerektiğini söyler. Bu doğallık, yazar ister yüksek fikirleri söylesin, ister komedi kaleme alsın, bayağılığa düşmemesi anlamındadır. Tabiiğin bir göstergesi de “samimilik” ve “sadelik” olarak ifade edilmiştir. Ali Canip Yöntem, üslubun doğallığına örnek olmak üzere Corneille'in eserlerini göstermiştir.

Ali Canip Yöntem, dramatik türlerde eserin içinde önemli bir yeri olan şahıslarla ilgili özellikleri de açıklamıştır. Dramatik türlerdeki şahısların dikkati çekecek bir özelliğe sahip olmaları gerekir. Şahısların izleyici ve okuyucunun dikkatini çekmesi için mutlaka çok kuvvetli karaktere sahip olmaları da şart değildir. Ali Canip, on yedinci yüzyıl Fransız şairi Corneille'in yarattığı şahsiyetlerin ruhen çok kuvvetli şahsiyetler olmasına karşılık, İngiliz şairi Sheakespeare'in *Hamlet*'indeki şahsiyetin mütereddit ve zayıf ruhlu bir adam olduğuna dikkat çeker. Buna rağmen *Hamlet* yine de okuyucusunun ilgisini çekebilmiştir.

1.2.11.3. Dramatik Eserlerde Vakaların Gelişimi

Ali Canip Yöntem, dramatik bir eserde mevzuun sunulması, vakanın dökümü ve vakanın sonunun da dikkat edilen esaslardan olduğuna dikkat çeker. Daha sonra da bu unsurların bir eserdeki yerinin ne olduğunu açıklar.

Dramatik eserde konunun gösterilmesi, eserin birinci perdesinde gerçekleşir. Bu bölümde eserin belli başlı şahsiyetleri bütün özellikleriyle, ihtiraslarıyla ortaya konulmalıdır. Birinci perde sona erdiğinde seyirciler eserin şahıslarıyla bütün yönleriyle tanışmış olmalıdırlar.

Vakanın dökümü, eserdeki düğümler ve komedilerdeki entrik unsurlardır. Yazar, izleyicilerin esere ilgisini canlı tutmak için bu düğümleri ve entrik unsurları gittikçe sıklaşacak şekilde eserinde kullanır. Eser sona erdiğinde son perdede düğüm birdenbire çözülür.

“Akıbet”, trajedilerde “facia”, komedilerde ise “eserin sonunda birdenbire ortaya çıkan değişiklik” şeklinde ortaya görülür. Eserin sonunda böyle “facia” ve “birdenbire ortaya çıkan son”, klasik edebiyata özgüdür. Ali Canip, çağdaş eserlerde ise bu ani sonların daha ılımlı bir şekilde bulunduğu işaret etmiştir.

Dramatik eserler genellikle sahnede oynanmak üzere kaleme alındıklarından, eserlerin sahneye uyarlanmaları sonucu sahne tekniğiyle ilgili birtakım kavramlar da ortaya çıkmıştır. Ali

³⁰ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 440.

Canip, bir eserin kaç perdeden oluşacağı, bunların neye göre belirleneceği gibi sorulara da açıklık getirmiştir. Eski klasiklerin eserlerini genellikle beş ve nadiren üç perdelik yazdıklarını, sahne sayısının sabit olmayıp, şahısların ortaya koyacakları yeni fiil ve harekete göre değiştiğini anlatmıştır.³¹

Ali Canip Yöntem, dramatik türlerin içeriğine ait özelliklerden olan “monolog” ve “diyalog”lara ait özellikleri göstermiştir. Dramatik eserlerin esasını hareket teşkil ettiğinden, özellikle monologların kısa ve fazla olmaması gerektiğini söylemektedir. Uzun monologların sahnede durgunluk yaratacağına ve izleyenlerin dikkatini dağıtacağına dikkat çekmiştir.

Türk edebiyatında yeni olan dramatik türü geniş bir şekilde ele alarak öğrencilere tanıtmaya çalışan Ali Canip, çağdaş edebî türlere ait metinleri kitabına alarak, öğrencileri makalelerinde de ifade ettiği çağdaş bir edebiyat eğitimi ile karşılaştırma amacını ortaya koymaktadır. Türk edebiyatının Batılılaşma sürecinde tiyatro türüne yazarlarımızın rağbet etmesi, çağdaş fikirlerin ve insanların eğitilmesi amacıyla bu türün çok uygun olduğu düşüncesinin hâkim olması, dramatik türlerin Batılılaşmayla birlikte düşünülmesine yol açmıştır. *Edebiyat*’ta Türk edebiyatında eksik olan dramatik türe ait metinlere yer verilerek bu tür hakkında yapılan uzun açıklamalar, Batılılaşma düşüncesinin edebiyata yansıyan yönlerinden biri olarak kabul edilebilir.

1.2.11.4. Dramatik Türlerde Trajedi

Dramatik türlerin içeriğini oluşturan unsurları bütün yönleriyle ele alan ve açıklayan Ali Canip, trajedinin özelliklerini ve tarihî gelişimini de ortaya koyuştur. Trajedi ve drama ait açıklamaları da vererek, bu iki türün birbirinden ayrılan özellikleri ile dramın trajediye üstün yönlerine dikkat çekmiştir. Ali Canip, trajedilerin konusunun mutlaka olağanüstü bir kahramanlığı yahut bedbahtlığı içerdiğini, trajedinin ruhunun bu noktada olduğunu bildirmektedir. Trajediler asalet, azamet ve kuvvetin ifadesidir. Dram ise insanlık ruhunun yüceliği yanında adiliğini, asaletin yanında bayağılığını göstermekten çekinmez. Dramda, bir toplumun bütün sınıflarına ait şahıslar gözlenir. Trajedide ise böyle bir durum yoktur. Bu sebeplerle trajedi zamanla moda olmaktan çıktığı halde, dram hâlâ devam etmektedir.³²

Ali Canip Yöntem, trajedinin kaynağı ve trajedi hakkındaki bilgileri, Yunan edebiyatını araştıran Alfred Croiset’in³³ incelemelerine dayanarak ortaya koymuştur. Trajedinin ilk vatani eski Yunanistan olup orada üzüm mevsiminde şarap tanrısı Bacchus adına yapılan ayinler ve bu

³¹ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 441.

³² Ali Canib, *Edebiyat*, s. 442.

³³ Alfred Croiset hakkında bilgi için Bkz. “III. Bölüm Ali Canip Yöntem’in Edebiyat Programları Hakkındaki Görüşleri”, s. 22.

tanrı hakkındaki methiyeler trajedinin kaynağını oluşturmuştur. Bu törenlerde “Choeur” denilen sanatçılar Tanrıya birer methiye olan ve “Dithyrambe” adı verilen şarkılar, güzel sözler söylemişlerdir. Milattan önce altıncı yüzyılın ortalarına doğru bu şarkı söyleyenlerin yanına, şiir okuyarak birinciye cevap veren bir diğer sanatçı da ilave edilmiştir. Bu şekilde, ileride gelişecek olan trajedinin, diyalog halinde ilk şekli kurulmuş olur. Croiset’e göre, trajedinin esası tamamıyla liriktir.

Edebiyat tarihlerinde bildirilen ilk trajedi şairleri Aiskhlos, Sophokles, Euripides’dir. Ali Canip, bu üç şahsiyetin trajedideki sanatçı tutumlarını da karşılıklı olarak değerlendirmiştir. Aiskhlos’un eserlerinde mukadder felaketler, ilahî intikamlar vardır. Sahneye ilahlar, yarım ilahlar çıkarılarak, bütün küstah faniler bu ilahlar tarafından cezalandırılmıştır. Sophokles’un trajedileri daha ılımlı olup, bunlarda insanlara ve insani olaylara daha fazla önem verilmiştir. Sophokles’un trajedilerinde ilahlar daha şefkatlidirler. Sophokles’un kahramanları, asalet hissi telkin etmekte, Fransız şairi Corneille’in eserleri bu yönüyle Sophokles’un trajedilerini hatırlatmaktadır. Euripides ise, daha çok beşerî ihtiraslarla meşgul olmuş, eserleri insanın kalbine daha fazla hitap ettiğinden, daha dünyevî ve daha laik konuları işlemiştir.

Euripides’in Sophokles kadar kuvvetli, azametli görünmediğini bildiren Ali Canip, Fransız şairi Racine’in daha etkileyici ve daha cana yakın tavrıyla da Euripides’in eserlerini çok hatırlattığına işaret eder. Ali Canip Yöntem, Croiset’in bu üç dâhiden Aiskhlos’u dinî heyecanların, Sophokles’u takdir ve hayretin, Euripides’i ise hararetli, nadir, acayip, elemli duyguların, özetle her üçünün de insanî ıstırapların şairleri olarak vasıflandırdığını bildirmiştir.

Trajedi türünün eski Yunan’dan başka Romalılardaki durumuna da bakan Ali Canip, Romalılarda trajedinin önceleri Yunan esirlerinin tercüme ve taklitleriyle sınırlı kaldığına işaret etmiştir. Roma medeniyetinin esas itibarıyla Yunan medeniyetinin devamı ve taklidi olduğunu söyleyen Ali Canip, Romalıların her şeyden evvel idareci, hukukçu ve asker bir millet olmaları yönüyle eski Yunandan farklı bir özellik gösterdiklerini tespit etmektedir. Romalıların bu özellikleri sebebiyle, dramatik türün bunların elinde gitgide bir eğlence halinde kalmayarak sosyal bir uğraş niteliği kazandığına dikkat çekmiştir.³⁴

Ali Canip Yöntem, bu bölümde komedinin doğuşu ve özellikleri hakkında da bilgiler vermiştir. Komedi de, trajedi gibi bağ bozumu mevsiminde takım takım dolaşan adamların Bacchus için söyledikleri şarkılardan doğmuştur. Fakat komedinin asıl gelişmesi Atina’da, milattan önce beşinci yüzyılda olmuştur. İlk komediler, meşhur filozofları, hükümet adamlarını, generalleri, hatipleri yermek ve alaya almak şeklinde ortaya çıkmıştır.

³⁴ Ali Canib, *Edebiyat*, s. 444-445.

Aristophanes ve Menandros'nun Yunanlılarda iki meşhur komedi şairi olduğunu bildiren Ali Canip Yöntem, daha sonra bu iki şahsiyetin sanatına ait özellikleri değerlendirmiştir. Aristophanes'in yaşadığı devirde Atina halkının muhafazakârlarla yenilikçilerden meydana geldiği, Aristophanes'in halk için siyaseti tercih eden demagoglara, Socrates'ın yeni felsefesine, Euripides'in trajediye getirdiği yeniliklerine kızdığını ve bunlara düşman kesildiği şeklindeki açıklamalara yer vermiştir. Bu durum, görünüşte sırf bir eğlenceden ibaret gibi görünen komedilerin gerçekte sanatçının düşman olduğu adamlar ve fikirlerle mücadelesini göstermekle çok ciddi birer eser olduğunu göstermektedir.

Ali Canip Yöntem, bir diğer komedi sanatçısı olan Menandros'nun Aristophanes'e göre daha sakin davrandığı, siyasi hicivleri bırakıp, beşerî âdetlerle meşgul olduğuna işaret etmiştir. Menandros'nun komedideki amacını, neşeli bir kalemle ince ve zarif bir ahlakı yaymak olarak gösterir. Ali Canip, Menandros'nun bu özellikleriyle yeni komedinin kurucusu olduğunu tespit etmektedir.

1.2.11.5. Dramatik Türlerde Sahne Mekânı

Ali Canip Yöntem, eski Yunan ve Romalılarda trajedilerin sahnelendiği mekânlara ve oyunların oynanmasına dair açıklamalarda da bulunmuştur. Dramatik türün en önemli niteliği, harekete dayalı olması ve sahnelenmesi olduğundan, sahne tekniği ve tiyatroların fizikî özelliklerini de açıklama ihtiyacı hisseder. Bu açıklamalar, öğrencilerin edebiyatımız için yeni olan dramatik türlerle ilgili kapsayıcı bir bilgi ve anlayışa sahip olmaları ve bu türün bütün yönlerini ortaya koyma amacından kaynaklanmaktadır.

Ali Canip Yöntem, eski Yunan'da tiyatro binaları ve bu binalarda tiyatroların sahnelenmesine dair ayrıntılara da yer vermiştir. Eski Yunan'da tiyatroya çok önem verildiğini söyleyen Ali Canip, gerek asıl Yunanistan'da, gerekse bunların sömürgelerinde birçok tiyatro binasının yapıldığını, bunlardan bir kısmının hâlâ kalıntıları olduğunu haber vermektedir. Eski Yunan'da tiyatro binalarının yapılış biçimlerini, seyirci ve sahne düzenlerini ayrıntılı biçimde açıklamıştır.

Ali Canip Yöntem, açıklamalarında Orta Çağda sanat ile kilise arasındaki ilişkiye de dikkat çekmiştir. Ali Canip, bu devrede kilisenin yalnız bir mabet değil, halkın her hususta bir sığınağı olduğunu, Orta Çağda tiyatronun da her şey gibi kiliseye girdiğini, papazların dinî hayatın azametli ve muhteşem vakalarını sahnelerde gösterdiklerini söyler. Kilise tiyatrolarının dilinin Latince olduğuna dikkat çeken Ali Canip'e göre, bu yüzden eski Yunanın meydana getirdiği tiyatro, Orta Çağda kilise içinde mahsur kalmıştır. Bu mahsur kalışı ve esareti ortadan kaldırarak tiyatroyu hürriyete kavuşturan ise Rönesans hareketi olmuştur. Ali Canip,

Rönesans'ın Batı medeniyetindeki önemini vurgulayarak, Avrupa'da Rönesans'tan sonra gerek dramatik türün gerekse tiyatronun her gün biraz daha olgunlaşıp gelişerek bugünkü hâlini aldığını haber vermektedir.³⁵

Ali Canip Yöntem, Türk edebiyatında dramatik türlere ait eserlerin ancak siyasi Tanzimat'tan sonra görülebildiğini söyler. Daha sonra bu türlere ait ilk eserlerimiz hakkında bilgi verir. İlk tefrika eserin Şinasi'nin *Tasvîr-i Efşkâr*'da tefrika edilen *Şair Evlenmesi* adlı komedi olduğunu bildirir. Bunun yanında, Namık Kemal, Abdülhak Hâmid, Recaizâde Mahmud Ekrem, Ahmet Mithat Efendi, Şemseddin Sami gibi şahsiyetlerin dramatik türe ait eserler kaleme aldıklarını ifade eder. Ali Canip Yöntem, Edebiyat-ı Cedide sanatçılarının dramatik türe fazla itibar etmediklerine, bu türün ülkemizde hâlâ gelişme gösteremediğine ve tiyatrolarımızda Fransızca'dan aktarılan vodvillerin oynandığına dikkat çekmiştir.

1.2.12. Hitabet ve Mektup Türleri

Hitabet türü, Gazi Mustafa Kemal'den ve Hamdullah Suphi'nin Ziya Gökalp'in ölümü sebebiyle söylediği birer nutuktan seçilen parçalarla öğrencilere tanıtılmıştır. Hitabet türüne ait açıklamalarda, bu türün Batı edebiyatlarındaki gelişimi, yeri ve türleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Nutukların “siyasi”, “askerî”, “dinî”, “hukukî”, “ilmî” gibi çeşitleri olduğuna dikkat çeken Ali Canip, daha sonra sırasıyla bu nutuk türlerine ait açıklamalar yapmıştır.

Ali Canip Yöntem'in nutuk türü ile ilgili dikkat çektiği noktalardan birisi de, bu türün bizim edebiyatımızda yüksek eserler ve şahsiyetler ortaya çıkaramadığıdır. Bunun sebebi olarak, nutukların kalabalıklar için söylendiklerini, bizde ise istibdat sebebiyle üç beş kişinin bile bir araya gelmesinin bile engellendiğini, böyle bir toplumda da bu türün gelişmesinin mümkün olamayacağını gösterir. Türkiye'de ancak siyasi şartlar uygun hale gelip, Meclis-i Mebusan açıldıktan sonra “siyasi nutuklar”a rastlanmaya başlanmıştır. Bu türün gerçek niteliğini kazanmaya başlaması ancak Cumhuriyet'in ilanından ve Avrupai hayata geçildikten sonra gerçekleşmiştir.

Ali Canip, hitabet türünü Batıdaki gelişimiyle birlikte ve ilk kaynaklarından itibaren öğrencilere tanıtmaya eğilimindedir. Bu türün kaynağı eski Yunan'dır. Eski Yunan'da “agora”, Romalılarda “senato”, “forum” denilen meydanlarda siyasi nutuklar söylenmiştir. Ali Canip, Mebusan Meclislerinde “siyasi nutuklar”ın söylendiğini anlatarak, ülkemizde bu türün gelişmesine dikkat çekmiştir.

Sosyal hayatın değişik alanlarındaki nutuklara ait örnekler ve açıklamalar da verilmiştir. “Askerî nutuklar”a ait bilgiler Romalılardan, Fransızlardan ve Türk tarihinden hareketle

³⁵ Ali Canib, *Edebiyat*, s. 445.

verilmiştir. Mustafa Kemal'in "*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!*" sözleriyle Türklüğün kahramanlığına işaret edilmiş, nutukların Türk ruhunda ve edebiyatında millî duyguları yansıtan yönü vurgulanmıştır.

Ali Canip Yöntem, "adli, hukuki nutuklar"a örnek olarak savcılarının iddianamelerini, avukatların veya zanlıların savunmalarını, kararnameleri göstermiştir. Eski Yunanlılarda Demosthenes'in, Romalılarda ise Cicero'nun "hukuki hitabet"te üstat olduklarını bildirmiştir.

Ali Canip, hitabet türünün bizde en çok tanınan şeklinin "dinî hitabet" olduğuna ve "dinî hitabet" denilince de hatiplerin akla geldiğine dikkat çekmiştir. Bu konuda Ziya Gökalp'ın fikirlerini ve onun "dinî hitabet"i'nin Türkçeleştirilmesi için ortaya attığı düşünceleri hatırlatmıştır.

Ali Canip son olarak "ilmî hitabet"le ilgili bilgiler vermiştir. Buna Batıda "eloquence académique" adı verilmekte olup, bu nutuklar Encümen-i Danişlerde ve ilmî toplantılarda söylenmiştir. Batıda eski Yunanlılardan başlayarak, Romalılarda ve Fransızlarda ilmî hitabetin büyük gelişme gösterdiğini söyleyen Ali Canip, bizde bu türün Encümen-i Daniş ve Darülfünunlardaki taassup yüzünden gelişme kaydedemediğine dikkat çekmiştir. Ali Canip Yöntem, Batıdan bizim edebiyatımıza giren bu türlerde yeterince gelişme gösterilememesinin temel sebebi olarak, eski hayata ait sakat bir zihniyet olan taassuba karşı öğrencilerin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Böylece Batı edebiyatlarından edebiyatımıza girmiş olan türlerle birlikte, öğrencilerde yeni, çağdaş ve Batılı zihniyetin de hayatımıza girmiş olduğu anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır.

Batı edebiyatında Türk edebiyatına giren mektup türü ve çeşitleri hakkındaki açıklamalar, Avrupalı edebiyatın temsilcilerinden örnekler yoluyla yapılmıştır. Ali Canip Yöntem, bu türe örnek olması için Şinasi'nin annesine yazdığı bir mektubu, Cenap Şahabettin'in Celal Nuri'ye hitaben "Kadınlarımız İçin" başlığıyla kaleme aldığı birer mektubu ders kitabına almıştır. Şinasi'nin mektubunu "hususî mektuplar"a, Cenap Şahabettin'in mektubunu "edebî, felsefî mektuplar"a örnek olarak vermiştir. Bu ayrımın bir kesinlik taşımadığını da belirten Ali Canip, özel mektup sayılacak mektuplarda edebî, felsefî, bilimsel bir meselenin canlı ve esaslı bir şekilde işlenmiş olabileceğine de dikkat çekmiştir.

1.2.13. Yeni Edebiyatta Nazım Türleri

Kitabın bu bölümünde "lirik", "dramatik", "didaktik" ve "pastoral türler"e ait örnek metinlere ve bunlara ait açıklamalara yer verilmiştir.

Lirik türe örnek olarak Abdülhak Hâmid'in "Makber", Yahya Kemal'in "Açık Deniz" şiirleri ders kitabına alınmıştır. Ali Canip Yöntem, Abdülhak Hâmid'den aldığı "Makber"i aşk

duygusuna, Yahya Kemal'den aldığı “Açık Deniz” şiirini de millî ve vatani duygulara örnek vermek amacıyla kitabına almıştır.

Şiir örneklerinden sonra bu türle ilgili açıklamalara geçen Ali Canip Yöntem, öncelikle “lirik şiir”in tanımını yapar. Bu kelimenin eskiden “lyre” adlı bir sazdan geldiği ve eski şairlerin coşkun duygularını saz eşliğinde dile getirdiklerini hatırlatarak, daha sonraları kalpten gelen duyguları ifade eden şiirlere de “lirik” adı verildiği anlatmıştır.

Ali Canip Yöntem, Avrupalı yazarlara göre lirik şiirlerin iki temel vasfının “parlak bir muhayyile” ve “ilham sahibi bir ruh” olduğuna dikkat çekerek, içinde bu unsurların olmadığı şiirlerin lirik şiir sayılamayacağını söylemiştir.

Ali Canip tarafından lirik şiirin tarihî seyri de gösterilmiştir. Bu şiir türüne ait özellikler eski Yunanlılarda şekillenmiştir. Ali Canip Yöntem, Batılı türlerin ilk kaynaklarının eski Yunan ve Roma kültürüne ait özelliklerini anlatmak yoluyla, bu türler ve Batı medeniyeti hakkında öğrencilerde kapsamlı bir bilgi ve anlayışın oluşmasını hedeflemiştir.³⁶

Ali Canip, Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılda “Klasisizm”i iflas ettirip onun yerini alan “Romantizm”in, lirizme büyük bir önem verdiğine dikkat çeker. “Romantizm”in ilk olarak ortaya çıktığı Almanya’da ve daha sonraları da İngiltere’de edebiyatçılar milliyetçiliği ilke edinmişler, kendi millî kaynaklarına yönelerek, bunu şiir ve romanlarının esas unsuru yapmışlardır. Ali Canip, “Klasisizm” ve “Romantizm”le ilgili açıklamalar da vermiştir. Ali Canip, “Romantizm”in Almanya ve İngiltere’de millî kaynaklara dönüş, millî dile önem vermek gibi anlayışlarla ortaya çıktığına dikkat çekerek, Fransa da ise “Romantizm”in, Almanya ve İngiltere’de olduğu gibi ortaya çıkmadığını ifade etmiştir.

Lirik türün yakın dönemde “Romantizm”le birlikte daha bir kuvvet kazandığı belirten Ali Canip, Türk edebiyatında da çok zengin olan millî kaynaklara dönülerek, canlı bir Türk romantizminin ortaya çıkacağına olan inancı dile getirir. Ali Canip Yöntem, böylece çağdaş bir edebî geleneğimizin oluşmasında tutulması gereken yolu Batı kültür hayatındaki örneklerle göstermek yanında, Türk edebiyatının izlemesi gereken yolu ve hedefini de ortaya koymaktadır.

Dramatik türe örnek metin olarak Abdülhak Hâmid’in *Eşber*’i seçilmiştir. Ali Canip Yöntem, Hâmid’in bu şiirinin sahnelenmek üzere yazılmadığını ve bu yüzden dramatik türe ait olamayacağını belirterek bu eseri manzum oluşu yönüyle dramatik nazım türüne örnek olarak seçtiğini açıklar. Edebiyatımızda Halit Fahri, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz gibi şahsiyetlerin sade dille dramatik nazım türüne ait güzel eserler verdiklerini de ifade etmiştir.

³⁶ Ali Canib, *a.g.e.*, s. 460.

Didaktik türlele ait manzumeler “fıkrî”, “ahlakî”, “felsefî” şiirlerdir. Bunlara örnek olarak Mehmet Emin Yurdakul’dan “Bırak Beni Haykırayım” ve Ziya Gökalp’tan “Vatan” şiirleri seçilmiştir. Kitaba alınan şiirlerin ardından verilen açıklamada, bu şiirlerde birtakım gerçeklerin ve şairlerin fıkrî anlayışlarının ifadesinin varlığına işaret edilerek, didaktik türün tanımına ulaşılır. Bu terimin Fransızca’da “Le genre didactique” olarak adlandırıldığı, bu kelimenin de eski Yunanca’da “talim etmek”, “öğretmek” anlamındaki “didaktikos”tan geldiği belirtilmektedir.

Ali Canip Yöntem, diğer türler için olduğu gibi, didaktik türün de tarihî gelişimine dikkat çeker. Didaktik türün konularının sınırsızlığına dikkat çekerek, bu türün maddî, manevî her gerçeği ifade edebileceğini bildirmektedir. Didaktik türlerdeki üslup özellikleri hakkında açıklamalar da veren Ali Canip, bu tür manzumeler yazmak için ince bir zekâyı, derin bir kavrayışa ihtiyaç bulunduğunu söylemektedir. Didaktik türde deha seviyesine ulaşmış iki büyük şahsiyet olarak Latin şairi Lucres ve Virgilius’u gösterir. Ali Canip böylece türün Batıdaki ilk örneklerini ve büyük şahsiyetlerini öğrencilere tanıtmıştır.

Ali Canip Yöntem, ruhsal olayları örneklerle anlatan “fable”ların da didaktik türlerden sayıldığını söyleyerek, buna örnek olarak Şinasi’nin La Fontaine’inden hareketle yazdığı “Eşek ile Tilki Hikâyesi”ni kitabına almıştır.

Didaktik türe ait olan türlerden birisi de Fransızların “satire” dedikleri “hiciv ve tehzil” niteliğindeki şekillerdir. Ali Canip Yöntem, “satirik manzumelere” örnek olarak, Tevfik Fikret’in “Timsâl-i Cehalet” şiirinden bir parçayı ders kitabına almıştır. Bunlardan başka, amacı genellikle ders vermek olan, hayalî yahut hakiki bir olayı konu alan manzum hikâyelerin de didaktik türlerden sayılabileceği belirtilir. Ali Canip, Tevfik Fikret’in “Sezâ”, “Zekâ” şiirleri ile Orhan Seyfi’nin “Peri Kızı İle Çoban Hikâyesi”, Ziya Gökalp’ın “Kızıl Elma” gibi manzum hikâyelerini satirik manzumelere örnek olarak vermiştir.

Pastoral tür, Abdülhak Hâmid’den “Sahra”, Tevfik Fikret’ten “Yeşil Yurt”, Orhan Seyfi’den “Bir Çimenlik Manzarası” adlı şiirler aracılığıyla tanıtılmıştır. Batı edebiyatı kaynaklı bu türün açıklamaları da yine bu türün Batı edebiyatında ortaya çıkış ve gelişme süreciyle birlikte anlatılmıştır. Ali Canip Yöntem, bu anlatımlarında, türün karakteristik özelliklerini ve ortaya çıkış kaynaklarını da vurgulamıştır. “Pastoral” kelimesi Latince “pastoralis” tabirinden alınmış olup, Türkçede bu türe ait şiirlere “raiyan şiirler” adı verilmiştir. “Pastoral şiir”lerin kırların, köylerin, tarlaların güzelliğini anlattığını ve bu şiirlere bazen karşılıklı konuşmaların da karıştığını belirten Ali Canip, türün bu özelliği ile “dramatik şiir”i andırdığını belirtir. Pastoral şiir türünün geçmişini eski Yunan’a kadar götüren Ali Canip, türün gelişim çizgisi ve bu türde eser veren ilk şahsiyetler hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir. Ali Canip, Avrupa’da on

dokuzuncu yüzyılda “Romantizm” ortaya çıkınca pastoral türün de yeniden canlandığını bildirmektedir.

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatının tabiatla meşgul olmadığını, bu türe ait ilk örneğin kitabına aldığı Abdülhak Hâmid’in *Sahra* adlı manzumesiyle verildiğini söyler. Pastoral türün, ruhta köy ve kır aşkını uyandıracak şiirler demek olduğunu belirten Ali Canip, Tevfik Fikret ve diğer şairlerimizde bu amaçla yazılmış şiirlere rastlanamayacağını da ilave eder.

Ali Canip Yöntem, *Edebiyat* adlı ders kitabının 1924, 1926, 1928’deki baskılarında tür ve şekil özelliklerini açıkladıktan sonra, “Siyasi Tanzimat’tan Sonra Başlayan Fikir Hareketleri ve Edebiyat” başlığıyla bir bölüm daha açmıştır. Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu’nda gelişen Batılılaşma hareketlerinin tarihi ve niteliği üzerinde durmuştur. Ali Canip’in bu bölümde üzerinde durduğu fikirler, gerek edebiyatla ilgili makalelerinde yer verdiği, gerekse *Edebiyat*’taki Türk edebiyatının devirleri ve Batılılaşma ile ilgili düşünceleri çerçevesindedir. Bu bilgiler yoluyla, öğrencilerin Batılılaşma düşüncesinin sebeplerini idrak ederek şuurlu bir şekilde anlamaları ve Batılılaşma düşüncesini özümsemeleri amaçlanmıştır.

Ali Canip Yöntem’in *Edebiyat* adlı ders kitabında, programda belirtilen edebî tür ve şekillerin İslamlıktan sonra gelişen Türk edebiyatının tümünü kapsadığı görülmektedir. Divan edebiyatı, halk edebiyatı, Avrupalı Türk edebiyatı ve Batı edebiyatlarından seçilen değişik türlere ait metinler yoluyla, bunlardaki tür ve şekil bilgisi ayrıntılı olarak ve öğrencinin ihtiyacını karşılayacak bir biçimde verilmiştir. Önce türlere ait metinler öğrenciye sunulmuş, bunlardaki özelliklerin öğrenci tarafından sezilmesi ve anlaşılması amaçlanmıştır. Ali Canip, kitabında yer verdiği edebî bilgileri örnekleyecek metinleri sadece Türk edebiyatından değil, Batı edebiyatlarının bu türdeki en seçkin eserlerinden seçmiştir. Türlerin Batı edebiyatlarındaki gelişim sürecine dair bilgiler de vermiştir. Böylece amaç, öğrencileri sadece Batılı edebî metinler ve şahsiyetlerle karşılaştırmak seviyesinde kalmamıştır. Batı edebiyatlarının dayandığı kültürel temeller ve bunların gelişme süreçleri de gösterilip izah edilerek, öğrencilere Batı medeniyetini bir bütün olarak gösterme çabası ortaya konulmuştur. Bu yolla, öğrencilerde Batı kültürünün dayandığı estetik anlayışların sezdirilmesi ve benimsetilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan da Cumhuriyetle yönünü tamamen Batıya çeviren Türk milleti için meydana getirilecek yeni kültürün temellerinin dayanacağı esaslar da ortaya konulmuştur.

Metinlerin gerek türün özelliklerini en belirgin biçimde yansıtan, gerekse şahsiyetlerin sanat özelliklerini en belirgin yönleriyle temsil eden bir anlayışla seçilmesi, kitabın hazırlanışındaki çağdaş anlayışı ifade etmektedir. Böylece öğrencilerin devirlerini en iyi şekilde temsil eden üstün şahsiyetlerle tanışmaları sağlanmış, hem de bu şahsiyetlerin öne çıkan

özelliklerini gösteren nitelikli metinler yoluyla, estetik zevkin kazandırılması ve yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*'ın 1925-1932 yılları arasındaki baskılarında, kitaba alınan türler ve edebî şahsiyetlerle ilgili etraflı bilgiler vermiştir. Bu özellikleriyle ders kitabı, öğrenciler ve edebiyat dersi için zengin bir antoloji özelliğini taşımaktadır. Ali Canip Yöntem'in bizde pek gelişmediğini söylediği "tiyatro", "makale", "anı", "biyografi", "mektup", "roman", "hikâye" vb. türlerle ilgili örnekleri Türk edebiyatından olduğu kadar Batı edebiyatından da seçmesi önemlidir. Ali Canip Yöntem'in edebiyat ders kitabında, tür ve şekil bilgisine ait konuların anlatımında "keşfettirme yöntemi" ve "tümevarım" anlayışı tercih edilmiştir. Böylece öğrencilere sağlam bir edebî kültür ve edebiyat tarihi bilgisi kazandırmak amaçlanmıştır. Diğer yandan, edebî bilgilerin Türk ve dünya edebiyatlarından seçilen örnekler yoluyla açıklanması, edebiyat derslerinin Cumhuriyet öncesindeki işleniş şeklinden farklı, Batılı bir anlayışla ele alınıp düzenlendiğini göstermektedir.

2. EDEBİYAT'IN İÇERİK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Ali Canip Yöntem'in liselerin I. sınıfları için hazırladığı *Edebiyat* adlı ders kitabı, tür ve şekil bilgisini göstermekte hareket noktası olan metinleri içermektedir. *Edebiyat*'ın 1924 tarihli ilk baskısının başında "Birkaç Söz" başlıklı yazıda Ali Canip, kitabı yazma amacını ve eseri hazırlarken göz önünde bulundurduğu hususları açıklamıştır. 1924 Türkçe-edebiyat programıyla edebiyat eğitiminin metne ve okumaya dayalı olarak yapılması kararına dikkat çeken Ali Canip, kitabı da bu amaca uygun şekilde hazırlamaya çalıştığını ifade etmiştir.

Edebiyat ders kitaplarındaki metinler öğrencilerin estetik zevkini geliştirmek yanında, onları ahlaki değerler ve dil bakımından da geliştirmeye, zenginleştirmeye yönelik olmalıdır. *Edebiyat*'taki metinler incelendiğinde, kitaptaki metinlerin dersin müfredatını ve içerik yönünden amaçları karşılamaya uygun olduğu görülmektedir. Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat*'ının içerik yönünden incelenmesiyle, kitaptaki eğitim değerlerinin ne şekilde ortaya çıktığını şu başlıklar altında göstermek mümkün olacaktır:

2. 1. Vatan Sevgisi ve Millî Bilinci Konu Alan Metinler

Vatan konusu, Türk edebiyatına Tanzimat'tan sonra girmiştir. Edebiyat eğitimi ve öğretimi ile çocuklara ve gençlere kazandırılacak en önemli millî değerler vatan ve millet sevgisidir. Bu konuyu işleyen metinlerin ahlak eğitimi ve değerler açısından önemi büyüktür. "Millî Edebiyat" anlayışı çerçevesinde, vatan sevgisi edebiyatta en çok işlenen konulardan biri olmuştur. Millî idealin yansımalarından biri olan bu duygu, öğrencilere kazandırılmak istenen

değerlerin başında gelmektedir. Dil bakımından sade, estetik açısından da yüksek değer taşıyan metinler yoluyla bu değerlerin öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır.

Namık Kemal, Türk edebiyatında fikirleri ve hayatıyla Türk gençliğine örnek bir şahsiyettir. Türk edebiyatında vatan konusu üzerinde en güzel ve en ateşli yazıları, şiirleri Namık Kemal yazmıştır. Namık Kemal'in "Vatan" başlıklı makalesi didaktik türe örnek olması için kitaba alınmıştır. Namık Kemal "İnsan vatanını niçin sever?" diye sorarak, vatan sevgisini meydana getiren unsurları bütün açıklığıyla ortaya koymuştur. Namık Kemal "*Milletim nev-i beşerdir vatanım rû-yı zemin*"³⁷ mısraından hareketle, burada ifade edilen dünyada tek bir millet ve vatan idealini eleştirir. Bu anlayışı bir uzak ideal olarak değerlendiren Namık Kemal'e göre, dünya insanlığının birliği anlayışıyla vatan fikrini ortadan kaldırmak, insanın ahirette rahat etmek için bu dünyadayken kendisini öldürmesine benzer. Diğer taraftan da bir millet vatan sevgisinden mahrum olursa, kısa zamanda vatanını dünya vatandaşlığı fikriyle bağlandığı insanların istilasına uğrayabilir. Namık Kemal, insanlarda vatan fikrini kaldırmayı insanlığa bir hizmet ve bunu başarmanın büyük bir meziyet olduğunu düşünenlerin büyük bir hataya düştüklerini ifade etmiştir.

Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* adlı tiyatro eserinden alınan parçada da vatan sevgisi ve vatani her türlü olumsuz şartlara rağmen savunmak gerektiği işlenmiştir. Kalenin düşman askerine teslim edilip edilmemesi konusunun işlendiği parçada, İslam Bey, kalenin düşmana teslimi fikrine şiddetle karşı çıkar. Toplantının sonunda, vatanın bir kucağı olan kalenin en son asker ve insan şehit düşünceye kadar savunulması kararlaştırılır.

"Hürriyet Kasidesi"nde, demokratik ve ideal bir toplum hayatında bireylerin nasıl bir kişilik ve ideal sahibi olmaları gerektiği anlatılır. Şiirde halka hizmet etmek için her fedakârlığa katlanmak, haksızlık karşısında susup sinmemek, vatan sevgisi ve aşkı ile dolu olmak, çok güçlü bir hürriyet duygusuna sahip olmak, milletiyle gurur duymak gibi fikirler dile getirilmiştir.

Abdülhak Hâmid'in *Eşber*'inden seçilen parçada, vatanın tehlike altında bulunduğu sırada sonu ölüm olsa da onu savunmanın yüksek bir düşünce ve kahramanlık olduğu anlatılmıştır. Vatanın savunmasında düşmanlarla birlikte hareket eden ve onlara gönül bağı ile bağlı olanların da mutlaka cezalandırılması gerektiği fikri işlenmiştir.

Halit Ziya'nın "Türk'ün Sesi" başlıklı makalesinden alınan parçada, yazarın karanlık bir gecede duyduğu bir askerin türküsünden hareketle ortaya çıkan duygu ve düşüncelerini anlatılır. Yazar, askerin sesinde Türk milletinin kişilik özelliklerini hatırlar; geçmişten beri yaşadığı

³⁷ Victor Hugo'ya ait olan bu mısralar Türkçe'ye Şinasi tarafından çevrilmiş, bu mısralar daha sonra Tevfik Fikret tarafından da kullanılmıştır.

mutlu ve acı günlerin hatıralarını duyar. Bu duygu ve düşünceler “Yeni lisan” anlayışına uygun bir dille anlatmıştır.

Süleyman Nazif’ten seçilen “Çimentepe’de” başlıklı yazı, Çanakkale Savaşları sırasında yaşanan kahramanlıklarla vatan sevgisini işlemiştir. Vatan sevgisi ve savunmasının kutsallığı düşüncesiyle Türk askerinin Çimentepe’de gösterdiği büyük kahramanlık övülmektedir.

Mehmet Akif’in “Çanakkale Şehitleri” şiirinden kitaba alınan bölümde, vatan sevgisi, vatan uğrunda şehit olmanın kutsallığı konusu işlenmiştir.

Yahya Kemal’in “Açık Deniz” şiirinde, bir zamanlar vatan toprağı olan Balkanların Türklerin elinden çıkmasıyla, bu yerlere ve bu yerlerin fethedildiği zamanlara duyulan özlem anlatılmıştır.

Vatan hakkındaki farklı ifadelerden biri de Ziya Gökalp’ın “Vatan” başlıklı şiirinde vardır. Gökalp, vatani maddi-manevi özellikleriyle, idealist bir anlayışla tasvir etmiştir. Bu vatan, dil birliği, mefkûre birliği olan insanlardan oluşan ve millî sermayenin hâkim olduğu, ekonomik hayatın yürüdüğü bir ülkedir.

Aka Gündüz’den seçilen “Bozgun” şiirinde, Balkan Savaşı yenilgisinden sonra yaşanan acı olaylara duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Vatan sevgisi ile vatandan ayrı kalmanın ölümden bile beter olduğu düşüncesi hâkimdir.

Orhan Seyfi’nin “Anadolu Toprağı” başlıklı şiiri, vatan sevgisinin ifade edildiği güzel şiirlerdendir. Vatandan uzaklaşmanın verdiği ıstırap, hiçbir zevk ve mutluluğun onun üzerinde yaşamaktan daha güzel olamayacağı düşüncesi şiirde öne çıkmaktadır.

Ömer Seyfettin’in “Tuhaf Bir Zulüm” adlı hikâyesi, milliyetçilik duygularının etkisi ile Bulgaristan’daki Türklere Bulgarların uyguladığı zulümler sonucu Türklerin yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalışları anlatılır. Bulgarlar, kendi yurttaşlarının domuz beslemelerini teşvik ederek katliam yapmadan Türklerin inanç konusundaki tutuculuğundan yararlanmışlardır. Hikâyede, Bulgar kahramanların ağzından Türklerin Balkanlardan çekilmesinin trajik bir boyutuna dikkat çekilmiştir.

Ömer Seyfettin’in “Hürriyet Bayrakları” hikâyesi milliyetçilik fikrini işler. Hikâyedeki ana fikir, Osmanlı Devleti içindeki değişik milletlere mensup insanları “Osmanlıcılık” ideolojisiyle bir arada tutmanın mümkün olmadığı, toplumsal sınıflardaki milliyet düşüncesinin ortadan kaldırılamayacağıdır.

Ömer Seyfettin’in “Topuz” hikâyesinde de millî kahramanlık duygusu işlenmiştir. Balkanlarda istiklal sevdasına kapılan bir prens gönderilen Türk elçisi, prensin huzurunda padişahın fermanını okuduktan sonra, herkesin gözü önünde topuzuyla prensi öldürür. Böylece Türk devletine isyan eden birisine gereken dersi vermiş olur.

Gazi Mustafa Kemal'in bir nutkundan alınan parçada “misâk-ı millî” ve “hâkimiyet-i milliye” kavramları üzerinde durulur. Mustafa Kemal, millet idaresinde bu iki fikrin esas alındığını, bu fikirlere dayanan bir yönetim anlayışıyla milletin adalet, eşitlik ve hakkaniyete sahip olduğunu anlatır. Demokratik bir yönetim tarzının özellikleri olan bu ilkeler üzerinde ısrarla duran Mustafa Kemal, ülkede demokrasi fikri ve idaresinin yerleşmesini, bunun gerektirdiği hayat ve düşünce tarzlarının anlaşılması ve kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.

Yakup Kadri'nin “Ses Duyan Kız” adlı hikâyesinde, bir Anadolu köyünde yaşanmış bir olayın köylülerin inanç ve gelenekleriyle birleşerek efsane haline gelmesi anlatılır. Emine, nişanlısı Çanakkale'de şehit olduktan sonra gaptten sesler duymaya başlar ve bir süre sonra ortadan kaybolan Emine'nin bir süre sonra köyün dışında ölüsü bulunur. Genç kızın vücudunda savaşta alınmış yaralar vardır. O günden sonra Emine, köylüler tarafından ilahî sırra ermiş bir şahsiyet olarak kabul edilir. Kocaları ve nişanlıları askerde olanlar, Emine'nin mezarının bulunduğu yamaca seslenerek şehitlik ve gazilik haberlerini almaya çalışırlar. Köylüler, Emine'nin kendisine seslenenlere cevap verdiğine inanır. Yazar da Emine'ye seslenir, ama kendi sesinden başka bir şey duyamaz.

Yakup Kadri'nin “Bir Güvercin Avı” başlıklı hikâyesinin konusu, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ege Bölgesinde geçer. Yunanlılar, işgal ettikleri kasabanın ileri gelenlerinden olan Hüseyin Efendi'nin konağına girer. Yunan askerleri, güvercinlere olan aşırı tutkusu yüzünden çok sayıda güvercin sahibi olan Hüseyin Efendi'nin kuşlarını zevk için öldürür. Bu durumun verdiği acıya dayanamayan Hüseyin Efendi ise adeta taş kesilir. Metinde, Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları katliam ve işkencenin bir başka boyutu gösterilerek millî duyguların uyandırılması amaçlanmıştır.

Halide Edib Adıvar'ın *Yeni Turan* romanından seçilen parçada, milliyetçilik anlayışına bağlı olarak, Türk ruhunun eğitim, kültür, sosyal ve ekonomi alanlarında yeniden canlandırılması çabası anlatılmaktadır. Yeni Turan ideali, Türklüğün geçmiş yüzyıllardan beri gelen kültürünü yeniden hâkim kılmak, çocukları ve halkı eğitim yoluyla hayata hazırlamak, Türklerin ekonomik hayatta da başarılı ve güçlü olmasını sağlamak için faaliyette bulunmak gibi düşünce ve hareketlerle ortaya çıkar. Halide Edib, bu fikirler çerçevesinde milliyetçilik idealinin hayata ne şekilde hâkim olması gerektiğini göstermek istemiştir. Millî tarihe duyulan özlemi de içinde barındıran bu parça, o devre uygun düşen bir ideolojiyi öğrencilere aktarma çabasına katkıda bulunacak özelliktedir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in "At" başlığını taşıyan şiiri, Türk milletinin kahramanlığını, yüksek özelliklerini karşılaştırma ve benzetme yoluyla anlatır. Şiirin içeriği kadar, söyleyiş tarzının özgünlüğü de dikkat çeker.

Enis Behiç Koryürek'in "Gemiciler" şiiri, millî kahramanlık ve cesaret duygularını işler. İnsana yüksek karakter kazandıran özelliklerden birisi de, kişinin benliğinde millî şuuru ve kahramanlığı duyması ve bunu yaşamasıdır. Parça, bu özellikleri taşımaktadır.

İsmail Habib Sevrük'ün "Arıburnu" başlıklı yazısı, Çanakkale Savaşları sırasında Türk askerinin gösterdiği olağanüstü kahramanlığı, Mustafa Kemal'in üstün komutanlık becerisini ve ileri görüşlülüğünü anlatır. Milletlerin büyük felâketlerde ve olağanüstü anlarda yüksek şahsiyetleri bağrından çıkardığı anlatılır. Bu duruma örnek olarak Mustafa Kemal'in dâhi bir komutan olduğunu gösteren ileri görüşlülüğü, kararlılığı gibi özellikleri, savaşın şiddeti, uygulanan taktikler şiirsel bir dille anlatılmaktadır.

2.2. Bireysel Duygu ve Hassasiyeti Konu Alan Metinler

Edebiyat'a seçilen ve bu bölümde incelenen metinlerde, estetik tutum ve bireysel hassasiyet ön plandadır. Şair ve yazarlardan ders kitabına seçilmiş ve bu başlık altında değerlendirilen parçalarda, sanatçının hüner gösterme çabası, bireysel duyusu, dili ve estetik kullanımın ifadesi olan tasvirleri içeriği belirler. Dış dünyayı tasvir eden sanatçı, bu âlemin kendi ruhundaki yansımalarını da dile getirerek anlatımını zenginleştirme yoluna gider.

Divan şairinin öncelikli amaçlarından birisi hüner göstermektir. Şair, böylelikle kendi sanatının üstünlüğünü göstermiş ve takdir edilmiş olur. Divan edebiyatından seçilen metinlerde de tabiat tasvirleri önemli yer tutar. Bu tasvirler somut birtakım görüşleri yansıtmayıp, sanatçının hayalinde canlandırdığı birtakım tablolar şeklindedir.

Bâkî'den seçilen bir kasidenin "bahariye" kısmında baharın gelişi anlatılır. Nedim'in İstanbul'un güzelliklerini anlattığı kasidede de güzel tasvirlerden birisi görülür. Nedim ve Bâkî'den seçilen iki kaside ile hem bu şiirdeki tasvir anlatımı hem de iki şiirin dili arasındaki farklılık öğrencilere gösterilmiştir.

Fuzulî'nin *Hadikatü's-Süeda* adlı eserinin yazılış amacını anlatan önsöz kısmı da *Edebiyat*'a alınmıştır. Parçanın en önemli özelliği, divan nesrinin özelliklerini göstermesi ve öğrencilere bu özellikleri bu türe ait diğer örneklerle karşılaştırma imkânı vermesidir.

Mesneviye örnek olarak Fuzulî'nin *Leyla ve Mecnun* adlı eserinden seçilen iki parçada, Mecnûn'un Leyla'nın aşkıyla çöllere düşüp çeşitli hayvanlarla dost olması, onlarla konuşup dertleşmesi anlatılır. Aşk, tasavvuf anlayışı çerçevesinde bireysel bir hâlin ifadesi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Fuzulî'den seçilen bir gazelde de şair Allah'a yalvararak kendisine doğru yolu göstermesini, Allah dostlarının dostluğunu kendisine bir lütuf olarak vermesini istemektedir. Şeyhülislam Yahya'nın bir gazelinde de doğru yolda olabilmek için bir mürşidin rehberliğine ihtiyaç duyulduğu anlatılır.

Bireysel duyuş tarzının özelliklerinden birisi de, insanın inancını içinden gelen coşkunlukla dile getirmesidir. Sinan Paşa'nın *Tazarrûnâme*'sinden alınan bölümde bu düşünce ortaya çıkmaktadır. Allah'a duyulan sevgi gönülden gelen bir coşkunlukla anlatılmaktadır. Anlatımda içeriğe ait özellikler yanında divan nesrinin özellikleri de belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Parça, öğrencilerin bu tür metinlerin dil özelliklerini görerek karşılaştırma yapabilmelerine imkân vermektedir.

Nef'î'den seçilen şiirde bir şadırvan, Nedim'in şiirinde ise bir kasır tasvir edilmiştir. Mübalağa sanatına örnek için Nef'î'nin bir kasidesinden alınan bölümde, çevikliği, sürati ile anlatılan bir atın tasviri vardır. Nef'î'den seçilen şiirlerdeki ortak özellik, yazılan kişilere övgü yanında, şairin kendisi için övgüleri de içermesidir.

Nailî'den seçilen gazelde de, divan edebiyatının estetik özellikleri çerçevesinde bir söyleyiş tarzı hâkimdir.

Mübalağa sanatına örnek olarak Nedim'in bir kasidesinden alınan parçada şair, şahsiyetinin ve sanatının yüksekliğini divan şiirinin üslubu ve hayal dünyasının sembolleriyle ifade etmektedir. Tecahül-i arif sanatına örnek olmak üzere Nedim'in "*Esdikçe bâd-ı subh perîşansın ey gönül*" redifli gazelinde divan şiirinin klasik söz ve hayal unsurları hâkimdir.

Süleyman Nahîfî'nin "Mesnevi-i Şerif Tercümesinden" başlıklı metinde tasavvufi düşünceler, ilahî aşkın tecelli edişi ve insanın ilahî aşkı duymasıyla içinde yaşadığı hasret, ayrılık vb. duygular anlatılmıştır. Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ında da tasavvufa ait kavramlar, anlayışlar hikâye üslubuyla verilmiştir.

Şeyh Galib'den seçilen terkeb-i bendde de, şairin estetik duyuş tarzına uygun olarak tasavvufi unsurlara yer verilmiştir. Gönüle seslenen şair, gönlün özelliklerini tasavvufi duyuş tarzı çerçevesinde ifade eder.

Keçecizâde İzzet Molla'dan müstezada örnek olarak seçilen metinlerde divan edebiyatına ait söyleyiş özellikleri ile şairin kendisini övgüsü, hayattan duyulan şikayet gibi düşünceler öne çıkar.

Divan edebiyatında tarih söylemek için yazılan manzum tarihlere, lügazlara içerik özellikleri açısından bakıldığında, bunların birtakım değerlerin ifadesi yanında hüner göstermek için yazıldıkları anlaşılır.

Nâbî'nin *Münşeât-ı Nâbî*'sinden ve *Kâni'nin Münşeâtı*'ndan metinler mektup türüne örnek olarak seçilmiş, metinlerde divan nesrinin dil özellikleri gösterilmiştir. Farklı üslup özelliklerine sahip şahsiyetlerin metinleri yoluyla, bunlardaki dil ve üslup bakımından farklılıkların karşılaştırmalı olarak gösterilmesi amaçlanmıştır.

Divan edebiyatında nesir örneklerinden birisi de tezkirelerdir. *Safai Tezkiresi*'nden şair Osman Tâib hakkındaki parça, bu türün içeriği, dil ve üslubu, şair ve şiirler hakkındaki değerlendirmeleri içermektedir. Seçilen parçalar, divan nesrinin bu türdeki metinlerde ne şekilde ortaya çıktığını göstermek bakımından önemlidir.

Asım Tarihi'nden alınan ve "Damat İbrahim Paşa Huzurunda Bir Tefsir" başlıklı parçada, âlimlerden yararlanmak için devlet adamlarının kış gecelerinde sohbet ve toplantılar düzenledikleri, bunun birtakım hiyerarşik kurallarının olduğu şeklindeki bilgiler verilmektedir. Parça, tarihçilerin üslubunda resmî kitabetin hâkim oluşu ve süslü nesre örnek oluşturması bakımından ders kitabına girmeye hak kazanmıştır.

Halk şiirinden bu temayı içeren metinler de ders kitabına almıştır. Bu parçalarda genel itibarıyla bireysel duyuş tarzı hâkimdir. Karacoğlu, Dertli, Köroğlu, Âşık Dertli, Öksüz Âşık gibi isimlerden seçilen parçalar dillerinin sadeliği kadar, yaşama sevinci, dünyanın faniliği, aşk ıstırapı, yurt sevgisi gibi konuları işlemeleri yönünden de önem taşır. Şairler bu konuları işlerken sade bir dille ve ruhlarındaki coşkunluğu dile getirmişlerdir.

Abdülhak Hâmid'in *Makber* adlı kitabının önsözünde yer alan "Birkaç Perişan Söz" başlıklı yazısı, tezat sanatının özelliklerini göstermek amacıyla seçilmiştir. Bu parça, Hâmid'in şiir anlayışına ait özellikleri kendi kalemiyle vermesi bakımından estetik değer taşır. Ali Canip, Hâmid'i Türk edebiyatının yenileşmesi yolunda estetik yönünden ilk önemli başarı olarak görür ve kendisini yenilikçi yönüyle takdir eder. Abdülhak Hâmid'in *Sahra*'sından alınan bir parçada da, çölde bedeviler ile yerleşik hayat yaşayan köy ve şehirlilerin yaşam tarzları tasvir edilir ve bu iki yaşam tarzı karşılaştırılır.

Muallim Naci'nin "Fırat" başlıklı şiiri, şairin Fırat nehri ve çevresini tasvir ederken, buna karışan kendi duygularını da yansıtır. Fırat'ın akışındaki ahenk, sevgilisi Dicle'ye kavuşmak isteyen bir tavır gösterir. Şair böylece, Fırat'ın akışında seyrine doyum olmayan bir güzellik ortaya çıktığını anlatmıştır.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in "Hulyada Bir Temaşa" şiiri, şairinin dil ve estetik anlayışını da yansıtır. Şair, gece gökyüzünü ay ışığının aydınlığında bir deryaya benzeter. Şairin burada anlattığı gerçek bir tabiat değil, dış dünyanın kendisi üzerinde uyandırdığı izlenimlere dayalı olarak anlatılan hayalî bir tabiattır.

Abdülhak Hâmid'in "Tecellî Yahud Teselli" şiirinden alınan parçada, şairin ölen sevgilinin ardından yaşadığı acı dile getirilmektedir. Şairin "Makber" şiirinden seçilen parçada ise felsefî düşünce ölüm duygusu çerçevesinde şekillenmektedir. Ölümün hayatın kaçınılmaz bir sonucu oluşu, ölümü kabullenmenin zorluğu gibi düşünceler öne çıkmaktadır.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in "Ah Nijad" şiirinde, şairin oğlu Nijad'ın ölümünün ardından duyduğu acı anlatılmaktadır. Evlat sevgisi ve onun ölümünün ardından duyulan derin acı şiirin içeriğini meydana getirmektedir. Recaizâde'nin "Ferdâ-yı Tedfîn" şiirinde ise insan ve hayat hakkında felsefî düşünceler dile getirilmektedir. Bu düşünceler, hayatın ve insanın faniliği, çekilen sıkıntı ve acıların bireysel olduğu, zamanın su gibi akıp geçtiği şeklindedir. "Bir Âmâ Çocuğun Teessürü" başlıklı şiir, çok güçlü bir duygu yoğunluğuna sahiptir. Şiirde, gözleri görmeyen bir çocuğun çevresindeki güzellikleri hissedebildiği, bunun yanında hayatta mutlu olabildiğini başaran bu çocuğun tek isteğinin annesini görmek olduğu anlatılmaktadır. Şiir güçlü lirizmi yanında, dilinin sadeliği ile de dikkat çekmektedir.

Cenap Şahabettin'in istiareye örnek için seçilen "Temaşa-yı Hazan" şiirinde, sonbahar mevsimi şairin duygularıyla iç içe anlatılmıştır.

Tevfik Fikret'in "Teşrin-i Evvel", "Bahar-ı Teranedar", "Bir Sabah İdi", Yağmur", "Mai Deniz", "Yeşil Yurd" şiirlerinde tasvir ana unsurdur. "Teşrin-i Evvel'de şairin dış dünyayı tasviri, onun iç dünyasında hâkim duygular belirlemiştir. Bu duygular hülya, melâl, içlilik olup, şair dünyayı bu ruh haliyle görüp yansıtır. "Bahar-ı Teranedar" şiirinde de, baharın gelişyle tabiatta ortaya çıkan güzellikler, şairin duyuş tarzına uygun olarak anlatılır. "Bir Sabah İdi'de Fikret, bir sabah vakti sevgilisiyle deniz kenarında gizlice buluştukları anı, bu buluşma anında yaşadıklarını, hislerini dile getirmiştir. "Yağmur" başlıklı şiir, Türk edebiyatındaki en güzel tasvir şiirlerindendir. Yağmurlu bir günde dış âlemde ortaya çıkan unsurlar, tabiatın görüntüsü şairin duyuş tarzıyla birleşerek güzel bir kompozisyon oluşturmuştur. "Mai Deniz" rüçû sanatına örnek için kitaba alınmıştır. Bu şiirde mavi bir deniz çeşitli benzetmeler yoluyla tasvir edilir. Şair denize ait özellikleri söyleyerek, onda kalbindeki elemi teselli edecek ağlayan bir gözün varlığını hayal eder. Bu tasvirde dış âlem ile şairin iç dünyasının birbirini etkilediği görülür. "Yeşil Yurd'da ideal bir kır hayatının tasviri vardır. Şairin özlemini ifade ettiği bu tasvirde bahar, saf ve temiz çevre, saadet havası ve sükût hâkimdir. Tevfik Fikret'ten seçilen "Sabah Ezanında" başlıklı şiirde, şairin inancını sabah ezanının nağmeleri ile birlikte derinden duyması ve bunu ifade etmesi ortaya çıkar.

Mehmet Celal'in "Dağlara" şiiri de bir tabiat tasvirini içerir. Şair dağlara bakarak adeta bir tabloyu anlatmakta, bir taraftan da kendi ruhundaki hüznü bu gördüğü ve anlattığı manzarayla birleştirmektedir.

Edebiyat'ın bütün baskılarında yer alan Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah* romanından parçalar değişik amaçlara uygun olarak seçilmiştir. Roman kahramanı Ahmet Cemil'in çocukluk yıllarındaki okul hayatına ait bilgiler verilerek, öğrenci Ahmet Cemil'in tavırları ve davranışları çocuk doğallığı ile birlikte tasvir edilmiştir. Parçada, divan edebiyatının temsilcisi Raci ile yeni edebiyatın temsilcisi olan Ahmet Cemil arasında sanat ve edebiyata ait konular üzerinde tartışmalar geçer. Ahmet Cemil'in sözleri, Edebiyat-ı Cedide hareketinin sanat ve edebiyat anlayışlarıyla büyük benzerlikler gösterir. Metin eski-yeni edebiyat tartışmalarını göstermek bakımından dikkat çekmektedir.

İsmail Safa'dan seçilen "Bahar" başlıklı şiirde de baharın gelişi ile tabiatın uyanması, insanın duygularının da bu uyanışa eşlik ettiği görülmektedir.

Ali Canip Yöntem'in "Kurbağalar" şiirinde de bir tabiat tasviri yapılır. Tabiatı gözlemleyen şair, bu ortamda, içinde duyduğu korku, elem, matem gibi duyguları anlatır. Dil bakımından "Millî Edebiyat" anlayışının dil özelliklerine uygun, sade bir anlatım vardır. Ali Canip'in "Rüya Kırklarında" şiirinde, şairin tabiatı rüyasında canlandırması ve bu ortamda yaşaması anlatılmıştır. Dış dünyadaki güzellik, sevgi, şairin iç dünyasındaki yalnızlık ve karamsarlıkla zıtlık oluşturur. Şairin "Yaprak" başlıklı şiirinde, hazan mevsiminde düşen yaprakların ölümü hatırlattığı ifade edilmektedir. Şairi ölüm düşüncesine götüren unsurlar, bu düşüncüyü dış dünyada hatırlatan görüntülerdir.

Süleyman Nazif'in "Şinasi Mektebi Hakkında Fikriniz Nedir?" başlıklı yazısında ise, Şinasi'nin bir edebî mektep olduğu anlayışı mizahi bir üslupla eleştirilir.

Ahmed Şuayb'ın "Gustave Flaubert" başlıklı makalesi, bu büyük Fransız yazarının hayatı, sanat anlayışı, fikirleri ve etkilerine dair düşüncelerini içermektedir.

Mehmet Emin Yurdakul'un "Bırak Beni Haykırayım" başlıklı şiirinde, sanatçıların toplumsal görev ve sorumlulukları dile getirilir. Kendisini halkın dertlerini ve isteklerini haykırmakla sorumlu tutan şair, bunu aydın olmanın bir özelliği olarak göstermektedir.

Mehmed Fuad Köprülü'den *Edebiyat*'a seçilen "Deli Ozan", "Ortaç Yolcuları", "Evliya Çelebi", *Türk Edebiyatı Tarihi*'nden, "Terceme-i Hal", Kâtip Çelebi" başlıklı metinlerde sanat konusu çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Köprülü'nün "Deli Ozan" ve "Ortaç Yolcuları" başlıklı şiirlerinde "Millî Edebiyat" anlayışı çerçevesindeki düşünceler kendisini gösterir. Türklüğün tarihinde millî bir özellik olan destan söyleme, ozanlık geleneği gibi unsurların kaybolmaya yüz tutmasından duyulan üzüntü, Türklüğe ait özelliklerin artık kalmadığı, bunlara duyulan özlem dile getirilmektedir. "Şair dolu ozan yok-Altın destan yazan yok" mısraları bu duyguların ifadesidir.

“Evliya Çelebi” başlıklı parçada, Türk sosyal ve kültür tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Evliya Çelebi ve onun *Seyahatname* adlı eserinin önemi ve değeri üzerinde durulmuştur. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda gezdiği yerler ve ülkelere dair çok önemli ve değerli tespitler yapmıştır. Ali Canip, Evliya Çelebi’yi ve *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*’nin o devrin sanatçılarının küçümsendiği sade ve samimi bir üsluba sahip olması sebebiyle dil, kültür, arkeoloji, tarih bilimi için çok değerli bir kaynak olduğunu vurgulamıştır.

“*Türk Edebiyatı Tarihi*’nden” başlıklı parçada, Türk edebiyatının yazılı dönem öncesi şifahi-millî dönemine ait özellikler tanıtılır. “Millî Edebiyat”ın oluştuğu bu dönemde ozan geleneğinin toplumdaki yeri, farklı Türk kavimlerinde kazandıkları isimler ve zaman içinde geçirdikleri değişimler anlatılmıştır.

Biyografi türüne örnek olarak seçilen “Terceme-i Hal” başlıklı yazı, Fuzulî’nin hayatı hakkındadır. Türk kültür tarihine mal olmuş Fuzulî’nin şahsiyeti ele alınarak, bu türün özelliklerini göstermek amaçlanmıştır. “Kâtip Çelebi” başlıklı metinde ise, Kâtip Çelebi’nin büyük bir âlim ve düşünür olduğu üzerinde durulur. İstanbul medreselerinin cehalet ve taassuba merkez olduğu devirde, Kâtip Çelebi’nin dinî bilimlerin etkisinden uzak, geniş bir fikir hürriyetiyle düşünüp yazan, dünyevî bilimlerde Avrupa’nın gelişmişliğini ülkesine getirmek isteyen tek düşünür olduğu şeklindeki düşünce ve tespitlere yer verilmiştir. Parça, taassuba karşı olup, bilime açık olmak ve düşünce hürriyetini işlemek yönlerinden önem taşır.

Ali Canip’in “Muallim Naci” başlıklı yazısı tenkit türüne örnek olarak alınmıştır. Muallim Naci’ye yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu ileri süren Ali Canip, Abdülhak Hâmid ve Muallim Naci’nin Türk edebiyatında hak ettikleri değeri göremediğine ve her iki şahsiyetin de yeniliğe açık olduğuna dikkat çeker. Ali Canip’e göre Muallim Naci, *Tercüman-ı Hakikat*’ın bir mensubu olarak divan edebiyatının temsilcisi gibi görülmüş, bu sebeple de birtakım kinlere, öfkelere maruz kalmıştır. Parça, Türk edebiyatının önemli şahsiyetleri hakkında objektif ve karşılaştırmalı bir çalışmayı gösterir. Bu anlayışla, öğrencilere Türk kültürü ve tarihine bakarken tarafsız ve karşılaştırmalı bir anlayış takınmaları gerektiği tavsiye edilmektedir.

Namık Kemal, Cenap Şahabettin, Tefik Fikret, Ömer Seyfettin ve Fazıl Ahmet gibi daha yakın dönemlere ait şahsiyetlere ait küçük metinler tenasüp sanatına örnek amacıyla seçilmiştir. Bu parçalarda eski ve yeni edebiyatın his, hayal ve fikir dünyası ile üslubu arasındaki farklılıklar gösterilmiştir.

Ahmet Haşim’in “Merdiven” şiiri, lirik şiir türüne örnek olarak seçilmiştir. Şiirde dış âleme ait unsurlardan hareketle okuyucuda insan hayatına dair birtakım duygu ve düşünceler uyandırılır. Şiir bu yönüyle Haşim’in estetik anlayışını yansıtan özelliktedir.

Mehmet Ali Tevfik'in "Bahar" başlığını taşıyan şiiri, Trablusgarp Savaşı sırasındaki hüznü havayı yansıtır. Savaşın acısını ve savaş felâketini derinden hisseden şair, Tanrıdan düşmana bütün kötülükleri musallat etmesini diler.

Halit Fahri Ozansoy'dan seçilen "Aruza Veda" başlıklı şiir, şairin benimsediği sanat anlayışının ifadesidir. Şair, Türk edebiyatına İran'dan gelen ve güzel söyleyişler meydana getiren aruzun artık ömrünü tamamladığını düşünür. Bu sebeple, kendisinin aruz yerine heceyi ve yeni bir sanat anlayışını benimsediğini "*Bizimdi başka bir âleme bağlıyız-Âşık sazıyla geldi erenler bu meclise*" mısralarıyla anlatılmıştır. Bu ifade tarzı, Cumhuriyet döneminde devrin farklı kaynaklarından beslenen sanat anlayışlarına karşı "Memleket Edebiyatı" anlayışını savunan Faruk Nafiz'in "Sanat" başlıklı şiirindeki düşüncelerle benzerlik taşır. Halit Fahri Ozansoy'un "Yolcular" şiiri ise, şairin bir masal ortamında tarihte yaptığı yolculuğu anlatır. İnsanın gerçekte yaşamayacağı olayları ve duyguları hayal dünyasında yaşaması, ruhuna enginlik ve zenginlik kazandırmaktadır.

Falih Rıfkı Atay'dan seçilen "Roman'dan Sanat" başlıklı yazıda, "sanat için sanat" anlayışının geçersiz bir düşünce olduğu ifade edilir. Bu sanat anlayışının eleştirildiği parça, Türkiye davası ile ilgilenmeyen, keyfi için sanat yapan, eğlence için yazı yazan, hatta tuhaflik için mizah yapan sanatçılar eleştirilir. Çünkü ihtilal zamanlarında ıstırapları dindiren, insan kabiliyetlerini canlandıran şey sanattır. Türk güzel sanatları da kaynaklarını bu anlayışla Rumeli, Büyük Harp, Çöküş, Mütareke, İhtilal zamanlarını işlemeli ve anlatmalıdır.

İsmail Habib Sevük'ün "Halit Ziya" başlıklı yazısı tenkit türüne örnek amacıyla kitaba alınmıştır. Parçada, Halit Ziya'nın üslup olarak maziye ait olduğu, hikâyeci yönüyle ise rekoru kıramayan bir zafer sahibi olduğu vurgulanmıştır. *Mai ve Siyah* romanının konusu ve kahramanları üzerinde durularak yazar hakkındaki tespit ve değerlendirmeler de yapılmıştır. İsmail Habib Sevük'ün "Namık Kemal" başlıklı yazısı da, Namık Kemal'in Türk edebiyatındaki yerini, değerini kendisinden sonraki devirlere etkisini göstermek amacını taşır.

Faruk Nafiz'in "Çankaya" şiirinde de Atatürk'ün yaşadığı yer olan Çankaya, onun Türk milletine hazırladığı güzel ve mutlu hayatın bir simgesi olarak anlatılmıştır. "Köyde Kış" başlıklı şiiri ise, Türk köyü ve köylüsünü kendi doğal çevresiyle okuyucuya yansıtmayı yönünden önem taşır. Bu hayatı tasvir eden şiirde sade bir dil ve şahsi hisler bu anlatıma eşlik eder. Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Münzevi" şiirinde, şair yalnızlığını, çevresinin kendisine kayıtsızlığını uygun bir tabiat dekoru içinde anlatılmaktadır. "Denizden Beklediğim" şiirinde hasret çekilen, beklenen ama bir türlü gelmeyen birisinin denizden çıkıp gelmesi anlatılır. Özlem duygusu güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. Faruk Nafiz'in "Han Duvarları" şiirinde de

Anadolu ve Anadolu insanı, şairin “Memleket Edebiyatı” anlayışı çerçevesindeki bakış açısı ve bireysel duyusunun hâkimiyeti ile anlatılmıştır.

Yusuf Ziya Ortaç’tan seçilen “Gurbet Yolunda” şiirinde gurbet teması işlenmiştir. Şiirde gurbet duygusunun yaşanan yerlerden, vatandan ayrı kalmak kadar, sevdiklerden de ayrı kalmak şeklinde ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir.

Orhan Seyfî’nin “Bir Çiftlik Manzarası” ve “Kış” şiirlerinde mekâna ve tabiata dayalı tasvirler yer alır. “Bir Çiftlik Manzarası” şiirinde, bir çiftlik tasviri ile buradaki hayvanların özellikleri mizahi bir üslupla anlatılmıştır. “Kış” şiirinde ise masal üslubu hâkimdir. Şiiri ilginç kılan, kışın şairin karşısına bir ihtiyar şeklinde çıkıp kendi hikâyesini anlatmasıdır.

Ali Canip Yöntem’in sanatını takdir ettiği ve *Edebiyat*’ın bütün baskılarına örnek metin aldığı şahsiyetlerden birisi Fazıl Ahmed Aykaç’tır. Ali Canip, Fazıl Ahmed’i ince zekâsı, ince nükteleri ile yeni edebiyatın mizahi yönüne çok güzel örnekler veren bir şahsiyet olarak değerlendirmiştir. Kinaye ve tarize örnek olarak Fazıl Ahmed’den seçilen parçada, divan edebiyatına, Edebiyat-ı Cedide’ye ve bazı yazarlara yönelik hicivler yer alır. Tevfik Fikret, Halit Ziya ve Cenap Şahabettin’in mevzulardaki değişme ve gelişmeyi dillerinde gösteremediklerine ve dillerinin çok kısa sürede eskidiğine işaret edilir. Yenilerden ise Halide Edib hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Fazıl Ahmed, Halide Edib’in üslubunu gayet karışık bulur. Ancak Halide Edib’in arkasında yeni uyanan bir ruh olduğuna dikkat çeker. Bu anlayış, öğrencilerin “Millî Lisan” ve “Millî Edebiyat” çerçevesinde gelişen Türk edebiyatını anlamalarına ve benimsemelerine imkân verecektir.

Fazıl Ahmet Aykaç’ın “Karadeniz’e Çıkış” başlıklı yazısı, yazarın çocukluk yıllarındaki hatıralarına dayanır. Yazarın çocukluğunda İstanbul’dan Trabzon’a deniz yoluyla çıkılan bir yolculukta, deniz hakkındaki merakları, yolculuk ettikleri gemi, çevrelerindeki insanlar ve yolculuk sırasında geçip gördükleri yerler başarılı bir gözlemle tespit edilmiş ve anlatılmıştır.

Edebiyat’a teşbih sanatına örnek için seçilen Homeros’un *İlliada* adlı eserinden alınan bir parçada, eski Yunanlıların savaşta hücumu, rüzgarla sürüklenen dalgalara benzetilmiştir.

1717’de Türkiye’ye gelmiş olan İngiliz elçisinin eşi Madam Montegut’nun bir mektubu, mektup türüne örnek olmak üzere *Edebiyat*’a alınmıştır. Mektup, o dönem İstanbul’unun evlerini en ince ayrıntılarına dikkat ederek anlatan bir Batılının gözlemlerini içerir. Parça, 18.yüzyıl Türk sosyal hayatına ait önemli bilgiler vermesi yanında, Batılı gözüyle Türkleri ve yaşadıkları mekânları çok canlı çizgilerle tasvir etmesi bakımından önemlidir.

Fransız yazar ve düşünür J.J. Rousseau’nun “Sanat ve Tabiat” başlıklı yazısı, estetik düşüncenin hâkim olduğu bir yazıdır. Parça, insanların yaşadıkları çevreyi değiştirirken tabiatın doğal halini dikkate alıp taklit etmeleri, sadelik ve tabiiliğin tabiatın kendisinde zaten var

olduğu, hayata yansıyan uygulamalarda da bunların dikkate alınmasının güzellik ve doğallığı ortaya çıkarabileceği şeklindeki düşünceleri içermektedir.

Fransız düşünür ve edebiyatçısı Voltaire'in *Dictionnaire Philosophique* adlı eserinden seçilen "Zevk Hakkında" başlıklı parçada yazar, estetik zevkin niteliği üzerinde durur. Zevkin ancak işlenmekle ve insanın sanatla ilgili öğrendiklerini alışkanlık haline getirip uygulamasıyla yükseleceği ifade edilir. Zevkten yoksun bir millette zevk, yüksek sanatçıların ruhunun halka yavaş yavaş yayılmasıyla oluşur. Zevk ile moda arasında da fark vardır. Kumaş, süs, atlar, arabalar zevk değil fantezidir. Yeni modaları çıkaran ise zevkten çok fantezidir. Bir millette zevkin bozulması, taklitçi seviyesine düşmek istemeyen sanatçıların geleneğin dışına çıkarak farklı olduklarını göstermek istemeleriyle ve genellikle mükemmellik devirlerinden sonra olduğu ifade edilir.

Fransız yazarı Buffon'un *Histoire Naturelle* adlı eserinden alınan "Kuğu" başlıklı parçada bu hayvanın özellikleri anlatılır. Çok dikkatli bir gözlem yanında, yazarın anlattığı hayvanın özelliklerini çok iyi bildiğini gösteren anlayışı da kendini gösterir. Parça, anlatımının güzelliği kadar, çevremizde yaşadığımız hayata dair olgulara daha dikkatli bakıp güçlü tespitler yapmaya yardımcı olacak özelliktedir.

Victor Hugo'nun *Sefiller* romanından seçilen parçada, Fransız süvarilerinin İngilizlerle yaptıkları bir savaşta İngilizlerin elindeki bir tepeye saldırmalarını ve bu savaşın şiddet ve azametini tasvir eder. Tasvirde askerlerin gösterişliliği, güçlülüğü, savaşın korkunçluğu, taraflar arasındaki mücadelenin şiddeti çok canlı biçimde tasvir edilmiştir.

Michelet'ten seçilen "Kırlangıç" başlıklı parçada, bu kuşa ait özellikler çok ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Parçanın sonundaki Ali Canip'e ait kısa açıklamada, yazarın ihtiyarlığında tabiat incelemeleriyle meşgul olduğu, böyle bilimsel değer taşıyan sanatlı yazılar kaleme aldığı ifade edilmektedir.

André Theuriet'in *İlkbahar Seneleri* adlı eserinden alınan "Kolejde" başlıklı parçada, yazarın ilkokul yıllarına ait hatıralarından bir bölüm anlatılmıştır. Hatırat türünün özelliklerini taşıyan parça, bir çocuğun gözünden okul yıllarını, okuduğu okula ait özellikleri çok canlı bir şekilde yansıması bakımından dikkat çekmektedir.

2.3. Sosyal Hayatı Konu Alan Metinler

Edebiyat tarihine mal olmuş değişik türlerdeki yüksek edebî, tarihî ve dil özelliklerine sahip eserlerden seçilecek parçaların edebiyat eğitiminde kullanılması, bu dersin bir kültür dersi olmasındandır. Edebî metinlerle, öğrencilerin yaşadıkları hayatı anlamaya, kendi duyuş

tarzlarını oluşturmaya ve geliştirmeye yardımcı olmak yanında, onlara kültür tarihinden önemli değerler kazandırmak imkânı da vardır.

Edebî eserde, yazıldığı devrin sosyal hayatına ait çeşitli özellikler de ortaya çıkar. Sanatçı, yaşadığı devri, hayatın çeşitli yönlerini kendi görüş ve duyuş tarzıyla anlatır. Edebî eser, yaşanan devirlere ait birtakım olayların ve durumların daha iyi anlaşılması ve kavranması için okuyucuya birtakım bakış açıları da kazandırır. Sosyal hayatın önceki dönemlerine ait eserlerden hareketle, o dönemlerin estetik ve dil özellikleri yanında sosyo-kültürel özelliklerini tanımak, bilmek ve anlamak da mümkündür. Edebî eserde ortaya çıkan sosyal ve eğitici boyut, onun kültürü koruma ve sonraki kuşaklara aktarma özelliğinin göstergesidir. Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat*'ına seçtiği metinlerde bu özellikleri görmek mümkündür.

“Eski Nesir” bölümünde *Âşık Paşazade Tarihi*'nden Hacı Bektaş-ı Veli'ye dair parçada, Türk tasavvufunun önemli temsilcilerinden Hacı Bektaş-ı Veli hakkında bilgiler verilir. Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişi, yerleşmesi, çevresinde müridlerin toplanması, bunların başlarına giydikleri börtün bu inanç sisteminin simgesi oluşu anlatılmıştır. Hacı Bektaş'ın yaşadığı hayat ve onun etrafında gelişen kıssalar hakkında geniş bilgisi olduğunu ifade eden Âşık Paşazade, Hacı Bektaş ve çevresiyle ilgili oluşabilecek yanlış inanç ve anlayışların önüne geçmek istediğini bildirmektedir. Eser, verdiği bilgiler yanında, sade dili ve üslubu ile o dönemde sade Türkçe ile yazılmış nitelikli eserlerin de var olduğunu göstermesi yönünden önemlidir.

Tezkireler, edebiyat tarihi ve sosyo-kültürel hayata ait çok değerli bilgiler içerir. Bu türe örnek olarak *Latîfî Tezkiresi*'nden Âşık Paşa hakkında bilgi veren bir parça alınmıştır. Parçada, şairin yaşadığı çevre, sosyal hayat ve edebî ürünler hakkında bilgilerin yanında Âşık Paşazade'nin Hacı Bektaş ile çağdaş ve onunla sohbetinin olduğunu, her ikisinin de Kırşehir çevresinde yaşadığı anlatılmaktadır. Âşık Paşazadenin de tasavvuf ehli olduğu, tasavvuf ehlinde bulunması gereken özelliklerin neler olduğu hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Böylece Âşık Paşazade'nin hayatı ve edebî şahsiyeti yanında, o dönemin sosyal hayatında önemli bir yeri olan tasavvuf kültürüne dair önemli bilgiler de verilmiştir. Âşık Paşazade'nin Hacı Bektaş hakkında bilgi veren eseri ile *Latîfî Tezkiresi*'nin ders kitabına alınmasıyla anlatılan bilgiler içerik açısından birbirini tamamlamış, iki eser arasında dil bakımından karşılaştırma yapabilmek imkânı doğmuştur.

Naima Tarihi'nden alınan Kuyucu Murad Paşa hakkındaki parça, divan nesrinin tarih türüne örnek olarak kitaba alınmıştır. Türk tarihinde Celali İsyanlarını bastırmak için şiddete başvurmaktan çekinmeyen Murad Paşa'nın bu isyanların bastırılması sırasında uyguladığı şiddetin boyutları ve izlediği politikalar anlatılmıştır. Murad Paşa, isyancıların yanında bulunan ve hiçbir suçu olmayan çocukları bile katletirir. Murad Paşa'ya göre, dünyaya gelen hiçbir

çocuk suçlu doğmaz. Ancak isyancıların davranışlarından ilk eğitimini alan çocuklar, büyüyünce bu fesadın lezzetiyle belaya sebep olacaklarından, bunların da ortadan kaldırılması gereklidir. Devrin bir sadrazamının dilinde ortaya çıkan bu anlayış, o devrin siyasetinin sosyal olaylardaki bakış açısını göstermesi bakımından önem taşır.

Türk edebiyatında sosyal hayatın canlı bir şekilde yansıdığı türlerden birisi de romanlardır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, eski İstanbul'un sosyal hayatını mahalli renk ve şiveleriyle canlı bir şekilde anlatmıştır. Yazarın *Nimetşinas* romanından alınan parçada, İstanbul'da vapura binme telaşı içinde olan farklı sosyal sınıflardan insanların konuşmaları ve davranışları çok canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Eserde çok güçlü bir gözlem ve tasvir hâkimdir. Parça, öğrencilerin yaşadıkları hayatı anlamalarına imkân verecek, yaşadıkları hayatı gözlemlemeye ve gözlemlerini anlatmalarına örnek oluşturacak niteliktedir.

Ahmed Rasim'in *Muharrir Şair Edib* adlı eserinden seçilen “İstibdad-ı Edebî Zamanında Tarz-ı İnşad” ve “Eski Mekteplerde Hayat” başlıklı yazıları, hatırat türünün özelliklerini taşımakta ve işlediği devrin sosyal hayatına dair bilgiler vermektedir. Ali Canip, Türk sosyal hayatını ve tiplerini çok başarılı bir şekilde gözlemleyen ve anlatan Ahmed Rasim'i bu özellikleri sebebiyle takdir etmiştir. “İstibdad-ı Edebî Zamanında Tarz-ı İnşad” başlıklı parçada, yazarın istibdat döneminde bizzat tanıdığı ve gözlemlediği edebî şahsiyetlerin edebî anlayışlarını, şiir okuyuş tarzlarını mizahi bir üslupla anlatır. “Eski Mekteplerde Hayat”ta ise, yazarın çocukluk yıllarında okul hayatına ait hatıraları yer alır. Bir bahar gününde okulların kır gezisine çıkmaları, çocukların coşkusu, yapılan eğlenceler bir okul çocuğunun gözüyle, çok canlı biçimde tasviredilmiştir.

Vâlâ Nurettin'in “Yepyeni İlimler” başlıklı yazısı, sosyal hayattaki değişime bağlı olarak yeni bilimlerin ortaya çıktığını, bunların öğrenilmesinin vazgeçilmez bir mecburiyet haline geldiğini anlatır. Sosyal hayatta sinema, tiyatro, spor gibi yeni bilimlerin ortaya çıktığı, bunlara ilgisiz kalınmaması gerektiği, aksi hâlde yaşanan çağın çok gerisinde kalınacağı şeklindeki fikirler ileri sürülmektedir.

Millî nazım şekillerine örnek olarak verilen destanlarda da hayatın çeşitli yönlerine ait olaylar ve durumlar samimi bir şekilde dile getirilmiştir. Özellikle hayatın farklı yönlerini ifade eden eşkıya destanı, bekçi destanı, gibi türlerden örnekler de verilerek, bunlardaki konularla, dil, söyleyişlerdeki farklı özelliklerin gösterilmesi amaçlanmıştır.

2.4. Sosyal Eleştiriyi Konu Alan Metinler

Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*'a sosyal hayata eleştirel bakış yöneltten manzum-mensur metinler de seçmiştir. Sanatçının bireysel duyusuna dayanan gözlem ve tasvirlerle ortaya çıkan

sosyal eleştiri, seçilen metinlerle ilgili değerlendirme ve eleştiri yapma imkânını da vermektedir. Öğrenciler bu tür metinlerden hareketle geçmişin ve hayatlarının olumlu olumsuz yönlerini tespit etme, değerlendirme imkânını elde edeceklerdir.

Divan şiirinde hikemi tarzın en önemli temsilcisi olan Nâbî'den alınan şiirlerde kişinin dünyada rahat etmesi, tehlikelerden uzak kalması için yapması gerekenlerin neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Bir diğer gazelde ise yaşadığı devirde aşırı derecede hırslı olan insanların eleştirilmektedir.

Divan şiirinde şairler yaşadıkları hayattan, kendilerinin değerinin bilinmediğinden şikâyet etmişlerdir. Şeyhülislam Yahya'dan seçilen gazelde, yaşanan hayattan, insanların değer bilinmediğinden, bu dünyada huzur bulmanın zorluğundan bahsedilmektedir. Haşmet'ten seçilen bir gazelde de, dünyada mesut ve mutlu olma imkânı olmadığı düşüncesi vardır.

Mesnevi nazım şekline örnek olarak Sümbülzâde Vehbi'nin *Lüfîyye*'sinden seçilen bir bölümde, ıstılahlarla yüklü söz söylemeye meraklı adamlardan nefret edildiği anlatılır. Dünyada devlet hizmetinde mal, şan, şöhret ve mevki sahibi olanların düştükleri olumsuz durumları da anlatan şair, oğluna dünyada yüksek makam ve mevki beklememesini öğütler.

Ruhi-i Bağdadi'den seçilen *Terkib-i bend*'den bir bölümde tasavvufi anlayış hâkimdir. İlahî aşkın peşinde olduğunu anlatan şair, Hz. Muhammed'in yüksek insanî özelliklerini de dile getirir. Şiire ait bir başka bölümde ise şair, mescitlerde menfaat ümidiyle toplanan insanları görüp onların bu hâllerinin dinle, inançla bir ilgisi olmadığını söyleyerek, bu acizlik ve miskinliği eleştirir. Ruhi-i Bağdadi'nin pervasız bir şair olduğuna dikkat çeken Ali Canip, şairin *Terkib-i bend*'de zamanından, âlimlerin, kadıların ikiyüzlülüğünden, bilgisizlikten şikâyetini dile getirdiğini söylemektedir.

Esrar Dede'den seçilen bir "Murabba"da, mevlevî tarikatına bağlılık ve bu tasavvuf anlayışına bağlı olanların halleri, anlayışları anlatılır. Şairden seçilen "Müseddes"de ise, kadere razı olmak gerektiği, ancak hayattaki mihneti zevk kabul ederek âlemde huzur bulunabileceği şeklindeki düşünceler ifade edilir.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası* romanından seçilen parçada sosyal eleştiri, çocuğun yanlış eğitim tarzı ve bunun ortaya çıkardığı olumsuz durumların gösterilmesiyle ortaya çıkar. Bir Paşa'nın tek oğlu olan Bihruz Bey'in düzenli bir eğitim almadığı, meslek sahibi olamadığından babasının servetini kısa zamanda tüketmesi, alafrangalığa özenerek aşırı davranışlar sergilemesi eleştirel bir tavırla anlatılmıştır. Parçada, çocukların yetiştirilmesinde yanlış tutum ve uygulamaların zararlı sonuçlar ortaya çıkaracağı fikri işlenmiştir.

Sami Paşazâde'nin *Sergüzeşt* romanından alınan parçada, Osmanlı döneminde İstanbul'un sosyal hayatında görülen esirlik kurumunun bir konaktaki durumu tasvir edilir. Bir konağa esir olarak verilen Dilber adındaki küçük bir kızın evin hanımı ve çalışanları tarafından hor görülmesi, çocukluğunu yaşayamaması, merhametten mahrum kalışı anlatılmıştır.

Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim" başlıklı şiirinden alınan bir bölümde de çok güçlü bir sosyal eleştiri hâkimdir. "Bir Lahza-i Teahhur"da ise, II. Abdülhamid'e suikast girişimi ve bu girişimde bulunanlar övülür. Fikret bu şiirinde, II. Abdülhamid ve onun sosyal hayatta yarattığı baskı düzenine karşı eleştirisini dile getirmiştir. "Gayya-yı Vücut" başlıklı şiirde şair, içinde bulunduğu sosyal ortamın verdiği sıkıntılar ve kendi hassasiyetinden kaynaklanan sebeplerle varlığını pis bir çukura benzetir. Şair, iç dünyasından ve içinde yaşadığı toplumdan kaynaklanan olumsuzluklardan adeta iğrenmekte, böyle bir benzetmeyle kendi ruh hâlini anlatmaktadır.

Türk edebiyatında Batı etkisi aile hayatı ve kadının toplum içindeki yerinin belirlenmesi Cenap Şahabettin'in Celal Nuri'ye yazdığı "Kadınlarımız İçin" başlıklı mektubun konusunu oluşturur. Cenap, Celal Nuri'nin savunduğu "Nisaiyyun" (feminizm) fikrinin Türk toplumunda tartışılması ve uygulanmasının henüz mümkün olmadığını düşünür. Cenap'a göre, kadının toplum hayatında çok önemli bir yerinin, saygı gösterilmesi gereken hak ve hukukunun var olmasına rağmen feminizmin desteklenmesinin Türk toplumunda kadınla erkeği karşı karşıya getirme tehlikesi vardır.

Süleyman Nesib'in "Hakikate Doğru" başlıklı şiirinde, yaşanan zamanın dertlerle yüklü olduğu, mazinin de insanlara ümit ve yaşama azmi kazandırmaktan uzak olduğu dile getirilir. Geçmiş, hal ve gelecek zamana ait değerlendirmelerle, bunlardan duyulan şikâyet, insanların insanlığı hâlâ öğrenemediğinden kaynaklandığı anlatılmaktadır.

Keçecizâde İzzet Molla da şiirlerinde yaşadığı hayatı yansıtan ve eleştiren bir şahsiyettir. Kitaba alınan bir gazelde, dünyanın ayrımcılıkla, bozgunculukla değil âlimlerin eyyamcılığıyla harap olacağı, menfaat endişesi ile hareket edenlerin tavırlarının hayatı çekilmez hale getirdiği anlatılmıştır. Keçecizâde'den seçilen bir başka gazelde de, dünyada bir ikbal ve rahat için menfaat beklemenin insanı ancak üzüntüye ve hayal kırıklığına uğratacağı ifade edilir.

Ali Canip'in "Şarkın Mezarları" başlıklı şiirinde de sosyal eleştiri hâkimdir. Şair, Doğuyu geriliğin, yoksulluğun ve yıkılmışlığın sembolü olarak görür. Şiir, Batılılaşmayı hedefleyen Türk aydınının kendi toplumunun geriliğini içinde bulunduğu medeniyete bağlayan bakış açısını yansıtır.

Ömer Seyfettin'in konusu Çin'de geçen "Herkesin İçtiği Su" hikâyesindeki ana fikir, herkesin deli olduğu yerde akıllı olmanın hiçbir değer taşımayacağı şeklindedir. "Efruz Bey" hikâyesinden alınan "Açık Hava Mektebi" başlıklı bölüm, eğitim hayatında yanlış düşüncelerin

ve uygulamaların eleştirisini içerir. Efruz Bey'in, tanıştığı ve düşünce tarzı olarak kendisine benzeyen bir okul müdürü ile arasında geçen konuşmalarda, eğitim ile ilgisi olmayan fikir ve uygulamalar gösterilir. Hikâye, eğitim alanında fizikî imkânlar tamamlanmadan, bilgi ve pedagojik bakımından nitelikli eğitmciler yetiştirilmeden eğitimden olumlu sonuç alınmasının mümkün olmadığı fikrini işlemiştir. "Rüşvet" hikâyesinde ise, rüşvetin toplum hayatında ortaya çıkardığı mizahi durumlara dikkat çekilir. Mahkeme kapısında haksızken haklı olmanın yolunu bulan, iş bilir, uyanık insanlar anlatılır. Uyanık ve şartları kendi lehine çevirmesini bilen insanların rüşveti kullanarak işlerini gördürmeleri gösterilerek, toplumda büyük bir sorun olan bu durumun eleştirisi yapılır.

Ömer Seyfettin'in "Mermer Tezgâhı" başlıklı hikâyede sosyal eleştiri, mizah ile iç içedir. Bir işi, mesleği, bilgisi olmadığı halde herkes tarafından çok hürmet gösterilen Cabi Efendi'nin bütün işi, başkalarını meşgul ederek vakit geçirmek, insanların işlerine karışarak, onlara kendi doğrularına göre tavsiyelerde bulunmaktır. Cabi Efendi, mermer tezgâh kullanan marangoz Ali Usta'nın dünyanın düzenini bozduğunu, insanın düşünen bir varlık olup keskin bir dikkatin düşüncesiz hayvanlara has olduğunu söyleyerek kendince bir ahlak dersi de verir. Hikâyede, Cabi Efendi gibi kurnaz, işgüzar ve bilge geçinen bir tip çizilerek, bu tür insanların toplum hayatında sebep oldukları durumlar gösterilmektedir.

Fazıl Ahmed Aykaç'ın "Ada Yolu" başlıklı şiirinde, eski İstanbul hayatında önemli yer tutan vapurlar ve bunlarla yapılan yolculuklar sırasında yaşananlar mizahi bir üslupla anlatılır. Vapurların bakımsızlığı, vapurlarda yolculuk yapan çeşitli insan tipleri mizahi ve eleştirel bir tavırla dile getirilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in "Bir Fazilet Mükâfatı" adlı hikâyesi, toplumda herkesin arzuladığı fazilet duygusunun istismar edilmesini konu eder. Çevresindekiler tarafından faziletli diye gösterilen bir insanın kendisi hakkında ortaya atılan iddialar sonucu halkın arasına çıkamayacak bir hale gelmesi anlatılmıştır. İnsandaki fazilet duygusunun kişiliğin bir özelliği olduğu, maddi bir çıkar söz konusu olduğunda en faziletli insanların bile birçok suçlamayla karşı karşıya kalabileceği fikri işlenmiştir. "Arapça Değil mi? Uydur Uydur Söyle" başlıklı hikâyede ise, medresede okumuş olmasına rağmen Arapça'yı derdini anlatacak kadar bile öğrenemeyen Hafız İdris Efendi'nin düştüğü komik durum anlatılır. Parçada, eğitimin insanları hayatta başarılı kılacak şekilde yetiştirmesi gerektiği, mevcut medrese eğitim sisteminin ise bu ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır.

Ercümend Ekrem'in "Komşu Hatırı" hikâyesi, komşuluk ilişkilerine eleştirel bir yaklaşım getirir. Komşularının rahatsız olacağını düşünmeyen Sanih Efendi, gramafonun sesini açıp geç saatlere kadar müzik dinler. Bundan rahatsız olan Cabi Efendi, durumu Sanih

Efendi'ye iletmek ister. Komşusunun derdini anlatmasına fırsat vermeyen Sanih Efendi, pişkinlik ve vurdumduymazlıkla, yaptığı için komşuları için de güzel bir şey olduğunu zannederek keyiflenir. Hikâyede, toplumda komşularını rahatsız eden ancak bunun farkında bile olmayıp, kendi davranışının güzel ve faydalı olduğunu düşünen anlayışsız insanlara laf anlatmanın imkânsız olduğu fikri işlenmiştir.

Fransız yazar Moliere'nin eserlerinde toplumsal eleştiri yoğundur. Ahmet Vefik Paşa tarafından *Azarya* adıyla Türkçeye adapte edilen eserden seçilen parçada cimrilik konusu işlenir. Hikâyenin kahramanı Azarya, cimriliğiyle meşhurdur. Evleneceği kadın ve ailesi için yemek vermek ister. Ancak aşçının istekleri karşısında cimrilığının sonucu olarak tuhaf, alaycı ve komik bir tutum sergiler. Parçada, zengin olmasına rağmen, hayatta bunu kendisi, ailesi ve çevresi için kullanmayan insanların eleştirisi yapılmıştır.

Moliere'in *Le Bourgeois Gentilhomme* adlı eserinden alınan bir parçada toplumsal eleştiri, sosyal sınıf atlamak isteyen Mösyö Jourden'in bu amaçla tuttuğu özel hocalardan aldığı dersler ile ortaya çıkar. Mösyö Jourden, aslında cahil bir insan olmasına rağmen, bu eksikliğini gidermeden farklı bir sınıfa ait insanlar gibi olmak ister. Onun bu isteği kendisini komik durumlara da düşürür. Parça, insanın sadece dış görünüşte, birtakım güzel sözler öğrenmek ve söylemekle değil, alacağı güçlü bir eğitim ve kültürle ancak yükselebileceği ana fikrini işler.

Charles Dickens'ın "Pickwick Kulübünün Metruk Evrakı" adlı hikâyesinden alınan "Asâr-ı Atika Mütetassısı Mister Pikwik'in Keşfi" başlıklı parça, kendini çok beğenmiş, âlimlik iddiasında bulunan Mister Pikwik'in bilim kulübüne mensup insanların düştükleri komik durum anlatılır. Bilim ve sanat âleminde şarlatanlıkları ile cehaletlerini gizlemeye çalışan, kazandıkları imkânları korumak ve devam ettirmek için her türlü yola başvuran bilim ve sanat mensuplarının eleştirisi yapılır.

Cervantes'in *Don Quichotte* romanından seçilen parçada da toplumsal eleştiri vardır. Don Kişot, emrinde çalışan çobanı döven ve parasını vermeyen bir zengini görünce müdahale ederek, zenginden çobanın hakkını vermesini emreder. Zengin, korku sebebiyle bu isteği kabul eder görünür, ancak Don Kişot uzaklaşınca çobanı öldüresiye döver. Toplumda adalet duygusunun hâkim olması için kötülerini sadece korkutmak yeterli olmayıp, bunlar için gerekli yaptırımların sonuna kadar takip edilip uygulanmasının gerektiği düşüncesi işlenmiştir. Yazardan seçilen ikinci parçada da Don Kişot, şövalye sandığı yel değirmenlerine saldırınca feci halde yaralanır. Parça, sonucunu düşünmeden girişilen işlerin ve hareketlerin insanları çok güç durumlara düşürebileceği fikrini ortaya koymaktadır.

2.5. Millî ve Ahlaki Değerleri Konu Alan Metinler

Edebiyatın bir amacı da, kelimenin kökünde mevcut olan anlamına uygun olarak insanları eğitmektir. Millî değerleri öğrencilere tanıtmak ve öğrencilerin bu değerleri benimsemelerini sağlamak da ahlaki boyut içinde değerlendirilmektedir. Edebî metinlerde millî ve ahlaki değerler gizli ya da açık olarak yer alır. Bazı edebî metinlerde didaktik özellik öne çıkar. Bazı edebî metinlerde ise ahlaki ton, estetik söyleyiş içerisinde daha derin bir anlam şeklinde yer alır.

Edebiyat derslerinde edebî metinler yoluyla öğrencilere bazı idealler de kazandırılabilir. Edebî metinlerde ümit, azim gibi kavramların yer alması, bu tür metinlerin eğitimde kullanılma yönünden değerlerini de arttırmaktadır. Cumhuriyet'in kurulduğu yıllar göz önüne alındığında, bu gibi değerleri içeren metinlerin ders kitaplarında yer almasının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Mesnevi nazım şekline örnek olarak Nâbî'nin *Hayriyye*'sinden alınan bir parçada bir insanlık ideali ortaya konulur. Nâbî, eserinde zamanın hayat anlayışına uygun bir hayat felsefesini, insanın hayatta sahip olması gereken kişilik özelliklerini kendi oğluna verdiği öğütler ile ortaya koymuştur. Oğluna, bu dünyada kimseye muhtaç olmadan yaşamasını, minnet edip kimseye boyun eğmemesini ve kanaat ehlinde olmasını tavsiye etmiştir.

Ali Bin Hüseyin'in *Tâcü'l-Edeb* adlı eserinden alınan bir bölümde, anne hakkı üzerinde durulmaktadır. Anne hakkının yüceliği, onun ödenmesinin mümkün olmadığı İslam tarihinden evliyalara ait kıssalardan ve İsa peygamberin annesine karşı gösterdiği hürmeti anlatan kıssadan hareketle anlatılmıştır.

Nailî'den seçilen gazelde, kişinin kendisini sorgulaması, sadelik, ağır başlılık, insanın kendisini bilmesi, saygılı olmak gibi değerler işlenmiştir.

Türk edebiyatında millî nazım şekilleri arasında yer alan, sade dille meydana getirilmiş tekke edebiyatına ait “ilahi”, “nefes” gibi nazım şekillerinden *Edebiyat*'a alınan örneklerde tasavvufi düşünce yanında ahlaki öğüt de öne çıkmaktadır. Yunus Emre başta olmak üzere Seyrani, Perişan, Muhyiddin gibi isimlere ait parçalarda yukarıda ifade edilen içerik özellikleri görülür. Yunus Emre'den seçilen ilahilerde kalp kırmanın kötü bir davranış olduğu, hak yolunu bulmak için dervişin mürşide bağlanması gerektiği, dünyanın geçiciliği ve ona bağlanmanın boşluğu, bilime sahip olmanın önemi, bilimi bilmenin Allah'ı bilmek demek olduğu şeklinde düşünceler ortaya konulmaktadır.³⁸

³⁸ Ali Canip Yöntem, edebiyat eğitiminde tekke edebiyatı ürünlerine içinde barındırdığı “kader ve rıza ilkesi” sebebiyle sınırlı bir yer verilmesi gerektiği düşüncesini makalelerinde ifade etmiştir. Bu türe ait örnekler, sade dilleri, nazım şekillerinin özellikleri yönünden öğrencilere tanıtılmak amacıyla *Edebiyat*'a alınmıştır. *Edebiyat*'ın 1925-1932 yılları arasındaki baskılarında tekke edebiyatı bir bölüm olarak yer

Siraceddin tarafından La Fontaine'den uyarlama ile Türkçeye kazandırılan “Bora İle Güneş” başlıklı parça teşhis ve intak sanatına örnek için seçilmiştir. Parçadaki ahlaki öğüt, “*Anla yavrum ne haklı davadır-Tatlılık zorluktan evlâdır*” mısralarında ortaya konulmuştur. Hayatta insanlara bir şeyleri zorla yaptırmanın mümkün olmadığı, bunun ancak tatlı dil ve güler yüzle mümkün olabileceği fikri işlenmiştir.

Koca Ragıp Paşa'dan seçilen gazelde ise, divan şiirinin tasavvuf anlayışı çerçevesinde, zahidlerin ve rindlerin dünya anlayışları üzerinde durulur. Her kişinin mizacı ile sözlerinin birbirine uygun olması gerektiği ifade edilir.

Şinasi'den seçilen “Eşek İle Tilki Hikâyesi” başlıklı şiirde, sahtekâr insanların sözüne inanarak hareket edenlerin büyük bir kayba uğrayacağı düşüncesi işlenmiştir. Şinasi'nin Fransa'da öğrenci iken İstanbul'daki annesine yazdığı mektupta ise anne sevgisi ve anne hakkının ödenemeyeceği fikri öne çıkar. Şinasi mektubunda, anne sevgisinin hayatta her sevgi ve emelden üstün olduğu düşüncesini ortaya koymuştur.

Abdülhak Hâmid'in *Tarık* adlı tiyatro eserinden dramatik türlere örnek vermek için bir bölüm alınmıştır. Müslümanlarla İspanyollar arasındaki savaşlarda zafer kazanan İslam ordularının komutanlarından Halit Bin Tarık Ziyad'ın savaş hakkındaki düşünce ve yorumları dikkat çeker. Tarık'a göre insan öldürmek kötü bir şey olmasına karşın, savaş lüzumsuz bir gayret değildir. İspanyol kralı Rodrik'i öldürerek başını kestiren Tarık, bu hareketinin o anda kötü bir şey gibi görünebileceğini, sonraki yüzyıllarda kendisini bu davranışından dolayı yargılayanların olabileceğini kabul eder. Ancak Rodrik'in bir devleti temsil ettiğine dikkat çekerek kendisinin yaptığının şahsi bir hesaba dayanmadığını, davranışının değerlendirilirken bunun göz önünde bulundurulması gerektiği ifade etmiştir. Parçada, olağanüstü durumlardaki mücadelelerde ortaya çıkan şiddetin şartların bir gereği olduğu, kahramanların aşırıya kaçan davranışlarının da bu durumun dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği fikri işlenmiştir.

İnsanın hayatın aşırı zevklerinden, menfaat için dünyaya ve diğer insanlara bağlanmaktan uzak kalması, Muallim Naci'den seçilen “Kalender” başlıklı şiirin konusudur. Şair, ikbal ve rütbe endişesinden uzak olmak, menfaat ümidiyle insanlara esir olmamak, mert olmak, insanlara eziyet etmemek, bu dünyada zevki arayıp bulmak ve istemek gibi kendisine

almış, örnek metinler ile türün ve şekil özelliklerinin hakkında açıklamalar yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde çocuklara ve gençlere verilecek eğitim yoluyla onların hayatı ve yaşamayı sevmeleri, yaşadıkları hayatı anlamaları, yaşama sevinci duymaları, ümit, azim, ideal sahibi olmaları amaçlanmıştır. Laik bir eğitim anlayışının ifadesi olan bu yaklaşım sebebiyle, *Edebiyat*'ın 1936'dan sonraki baskılarında tekke edebiyatı örneklerine hiç yer verilmemiştir. Bu eksiğin giderilmesi için tekke edebiyatına ait özellikler ve bu edebiyata hâkim olan “vahdeti vücûd” felsefesine ait bilgiler “Milli Nazım Şekilleri” başlığı altında verilmiştir.

rehber edindiği anlayışları şiirinde dile getirmiştir.³⁹ Muallim Naci'nin şiirindeki bu anlayışlar ile Ali Canip'in Cumhuriyet döneminde çocuklara ve gençlere kazandırılacak hayat felsefesi aynı doğrultudadır. Muallim Naci'nin şiirindeki düşünceler, Cumhuriyet'in yetiştirmek istediği insan tipine, dönemin eğitim ve kültür politikalarına da uygundur.

Ömer Seyfettin'in "Pembe İncili Kaftan" hikâyesinden alınan "Muhsin Çelebi" başlıklı parçada, Muhsin Çelebi'nin yüksek kişilik özellikleri tanıtılır. Bu özellikler, dindarlık, mutaassıp olmayış, devletin ve milletin büyüklüğünü ve kutsallığını kavramış olmak, Allahtan başka kimseye secde etmemek ve kula kul olmamak şeklindedir. Bu özellikler, Türk çocuklarına Cumhuriyet döneminde örnek bir şahsiyette olması gereken özellikleri de göstermesi bakımından önemlidir.

Ömer Seyfettin'in "Sivrisinek" hikâyesinden alınan parçada, sivrisinek ile rüzgârın mücadelesi anlatılır. Sivrisineğin rüzgârı alay etmesi ve onun gücünü küçümsemesi karşısında öfkeye kapılan rüzgâr, sivrisineğe hak ettiği dersi vermek için bütün gücünü kullanır. Çevreye büyük zarar vermesine rağmen sivrisineğe hak ettiği dersi veremez. Parçada, hayatta sözüne ve davranışlarına itibar etmeye değmeyecek insanlara lüzumundan fazla değer verilmemesi, onların tacizlerine kapılarak başkalarına da zarar vermekten kaçınılması gerektiği ana fikir olarak işlenmiştir.

Ziya Gökalp'ın "Tebessüm" başlıklı makalesinde, tebessümün birey ve millet hayatındaki önemi üzerinde durulur. Gökalp'a göre, yeryüzünde insanlık tebessümün ilk görünüşüyle başlamıştır. Tebessüm etmeyen insanlar ruhen de huzursuz ve hastadır. Bu sebeple bireyler kadar milletler de şen olmalı, yüzlerinden tebessümü eksik etmemelidir. Milletimizi tebessüme alıştırmak için âdeta tebessümü yasaklayan "zahidlik" in İslam dini demek olmadığı millete anlatılmalıdır. Türk milleti de gülümsemeyen insanları sevmez. Bu sebeple okulda öğretmenler, hayatta avukatlar, sanatçılar, amirler de güler yüzlü olmalıdır. Cumhuriyet'in en önemli görevi, halkın üzerinde baskı oluşturan unsurları ortadan kaldırmak, yerine hoşgörüyü koymaktır. Yetişen gençlerin çehrelerine tebessümün hâkim olması, onlara gösterilecek tatlı dil ve güler yüzlü çehrelerle olacaktır. Güler yüzlü bir gençliğin yetiştirilmesi ile gençlerde ümit, azim gibi güçlü duygular hâkim olacak, intiharlar da azalacaktır.

Ziya Gökalp'ın "Kurt İle Ayı" başlıklı şiirinde hâkim tema, ümit-azim duygusudur. Yaşlı bir kurdun genç bir ayı ve yavruları tarafından öldürülmesiyle kurdun yavruları öksüz

³⁹ Bu özellikler, Cumhuriyet devrinin yerleştirmek istediği hayat felsefesine de uygundur. Ali Canip, tekke edebiyatında bu dünyadan çok ahiret âlemindeki mutluluğu hedef alan kader ve rıza anlayışı sebebiyle, bu tür metinlerin edebiyat eğitiminde kullanılması konusunda dikkatli olunması gerektiğini ifade eder. Bunun yerine gençlere hayatı sevdirecek, huzuru ve mutluluğu yaşadığı hayatta bulmalarına imkân verecek bir hayat felsefesinin benimsenmesi gerektiğine inanır.

kalır. Bu yavrular birkaç yıl içinde büyüyüp ayları yaşadıkları yurttan çıkarmışlardır. Parçada, yaşanan olumsuzluklar ne kadar fazla olursa olsun, ümit ve azmi kaybetmemek gerektiği düşüncesi hâkimdir. Bu anlayış, benzer bir tecrübeyi yaşayan Türk milletinin genç nesillerine eğitim yoluyla o dönemde kazandırılmak istenen en önemli değerlerdendir.

İnsandaki yüksek karakter özelliklerinden olan tahammül ve feragat, Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanından seçilen parçada ortaya konulmaktadır. Anadolu'da bir şehrin uzak ve fakir bir köyüne öğretmen olarak gönderilen Feride, burada kendisini hayal kırıklığına uğratan bir manzarayla karşılaşır. Feride, bulunduğu ortama alışmak ve yapmak istediklerini gerçekleştirmek için, hocası Sör Aleksi'nin "*Kızlarım ümitsiz hastalıkların, mukadder felâketlerin son bir ilacı vardır: Ferâgat ve tahammül... Bunlarda bir gizli şefkat ve merhamet var gibidir. Şikâyet etmeyenlere, kendilerini güler yüzle karşılayanlara karşı daha az zalim olurlar.*" sözlerini hatırlar ve bu sözleri rehber edinir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* romanından alınan parçada, Millî Eğitim Müdürü Tefrik'in sözleriyle öğretmen Zehra'nın yüksek kişilik özellikleri anlatılır. İdealist bir insan olan Zehra öğretmen, uyguladığı modern eğitim metotları, idealizmi, halkla kurduğu olumlu ilişkilerle eğitim için olumlu şartları oluşturan olumlu bir tiptir. Parçada, idealizm, çalışkanlık, millete muhabbet ve bağlılık gibi kavramlar öne çıkmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılık Dalları* romanından alınan parçada, çocuk ve kardeş sevgisi işlenir. Kardeşi İsmail'den ayrı olarak akrabalarının evinde yaşamak zorunda kalan Gülsüm'ün kardeş özlemi, ev halkının da Gülsüm'ün bu acısı karşısında ona karşı hoşgörüsü ve şefkati anlatılmıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Ziya Gökalp'ın ölümü sebebiyle söylemiş olduğu bir nutuk, bu türe örnek için seçilmiştir. Parçada, Ziya Gökalp'ın gerek şahsiyet olarak yükseklği gerekse bilim ve kültür yönünden zenginliği üzerinde durulmaktadır. Hamdullah Suphi, eski dönemin baskıcı, ilerlemeye engel oluşturan kuvvetlerine karşı Ziya Gökalp'ın ortaya koyduğu fikirlerle, kalplere hitap eden bilim kuvvetine dikkat çeker. Bilime ve akla dayanan bu yeni kuvvet, genç Cumhuriyet'in dayandığı temel ilkelerdendir. Hamdullah Suphi'nin nutkunda dikkati çeken önemli bir fikir de, kuvvetli fikirlere dayanmayan inkılapların başarılı olamayacağı düşüncesidir. Bu anlayış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki millî ilke ve fikirlerle, kültür ve eğitim alanında girilen yoğun çalışmaların sebebini açıklamaktadır.

İbrahim Alaaddin Gövsa "Bugünün Çocuklarına" başlıklı şiirinde genç nesle seslenir. Şair, daha önceki dönemlerde şair Fikret tarafından da ifade edilen hakikat güneşinin bir gün mutlaka doğacağı düşüncesini, "*Hakikat doğacak güneştir inan/Mümkün mü bu gece sabah olmasın?*" mısralarında dile getirmiştir. Millet ve ülkenin zor zamanlarında ümit ve yaşama

azmi telkin eden bu şiir, Cumhuriyet döneminde çocuklara ve gençlere bu duyguları kuvvetli bir biçimde yaşatması bakımından uygun ve değerlidir.

Homeros'un *İlliada*'sından alınan bir parçada kahramanlık konusu işlenmiştir. Akhalılar ile Truvalılar arasındaki savaşta her iki taraftan bir kahramanın seçilerek kendi ülkelerini zafere taşımak için kahramanca mücadeleleri anlatılır.

Corneille'nin *Horace* adlı trajedisinden seçilen parçada da vazife duygusunun üstünlüğü anlatılır. İhtiyar Horace, savaşta üç oğlundan ikisinin ölüp diğerinin savaş meydanından kaçmasını alçaklık olarak görür. Horace'a göre, oğlunun savaş alanından kaçmak yerine savaşılarak ölmesi daha üstün ve saygın bir davranıştır. Parçada, insanın üstüne aldığı vazifeyi yerine getirmek için sonu ölüm de olsa mücadelesine devam etmelidir fikri hâkimdir.

18.yüzyıl Fransız düşünürü ve eğitimcisi J.J Rousseau'nun *Emile* romanından ders kitabına alınan bir bölümde, yazarın çocuk eğitimi hakkındaki bazı düşünceleri yer alır. Masal ve efsanelerin çocuğun eğitime fayda yerine zarar verdiğini ileri süren Rousseau, bu sebeple büyükler için faydalı olduğunu düşündüğü bu tür eserlerin küçük yaşlardaki çocuklara okutulmasının doğru olmadığını ileri sürer. Rousseau, değerlendirmelerini La Fontaine'nin masallarından hareketle yapar. Çocukların bu masallardaki niyeti anlayamayacağını, bu hikâyelerden olumsuz sonuçlar çıkararak, kendini eğitecek yerde aldatan kahramanları örnek alma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğine dikkat çeker.

Voltaire'den seçilen "Filozof Portresi" başlıklı parçada, felsefenin ve filozofun görevi üzerinde durulur. Yazar, felsefenin taassuba karşı koyduğunu, felsefenin iki büyük kuvveti olan gerçek ile hoşgörü ile taassubun yalan ve zulüm aracılığıyla mücadele ettiğini ileri sürmektedir. Voltaire'e göre hakiki filozof, insanların hayatını kolaylaştıracak her türlü maddi ve manevi imkânları insanların hizmetine sunan, hilekârlardan, ikiyüzlülerden öğrenen, boş vehimlere kapılanlara acıyan ve hakiki bir dost olmasını bilendir.

Alfred De Vigny'den seçilen "Kurdun Ölümü" başlıklı parçada fedakârlık konusu işlenir. Kendisini, eşi ve çocuklarını kurtarmak için feda eden erkek kurt avcılar tarafından öldürülür. Ailesini savunmak için kurdun gösterdiği mücadele ve kendi sonunu olgunluk ve sükûtle karşılaması, yazarı insanların tutum ve davranışları üzerinde düşünmeye sevk eder. Erkek kurdun dışisinin ve yavrularının hayatı için kendini feda etmesi, Kurtuluş Savaşı'nı yapan ve kazanan Türk milletinin kahramanlığına ve karakterine çok benzemektedir.⁴⁰

⁴⁰ Alfred De Vigny'nin bu şiiri, Türk edebiyatında Ziya Gökalp, Halide Edib Adıvar, Yahya Kemal gibi şair ve yazarlara ilham kaynağı olmuştur. Halide Edib'in "Dağa Çıkan Kurt" hikâyesinde, ormandaki diğer hayvanların kurt soyuna saldırarak onların varlığını ortadan kaldırma teşebbüsleri ve kurtların varlıklarını sürdürmek için dağa çıkmak zorunda kalışları, hikâye kahramanı küçük kızın duygu ve düşünceleriyle birleşerek anlatılmıştır. Yahya Kemal'in İstiklal Harbi yazılarını topladığı *Eğil Dağlar* adlı

Corneille'nin *Le Cid* adlı eserinden alınan parçada, intikam duygusu taşıyan bir geç kızın babasını öldüren sevgilisinden intikamını almakla sevdiği adama duyduğu aşk arasında kalması anlatılır. İntikam duygusunun ne kadar şiddetli olsa da insanın hayatta bu duygusunu yenmesi, karşısındaki insanların da durumlarını düşünmesi ve anlaması gerektiği düşüncesi işlenmektedir.

Mme De Sevigné'den mektup türüne örnek olarak seçilen "Mme de Pomponne'a Mektup" başlıklı parçada ikiyüzlülük eleştirilir. İnsanların ikiyüzlü davranışlarının onları ne kadar güç duruma düşüreceği, ülkeyi yönetenlerin de öncelikle kendi üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri gerektiği gibi düşünceler işlenmiştir. Devlet adamlarının kendi çevrelerindeki insanların dalkavukluklarına kapılmamaları ve gerçeği anlamak azmi ve çabası içinde olmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Ali Canip Yöntem tarafından *Edebiyat*'a seçilen metinler hakkında da özet halinde bilgiler verilmiştir. 1934'ten itibaren sınırlandırılan tür ve şekil bilgisi ile metinler ve sanatçılar hakkındaki açıklamalar, metnin, tür ve şekil özelliklerinin öğrenciler tarafından bütünlük içinde anlaşılıp kavranmasına imkân vermek amacı taşır. Roman, mesnevi, kaside gibi uzun metinler ve Batı edebiyatlarından seçilen metinlerden sonra, metnin bütünü ve sanatçıları hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Böylece öğrencilerin seçilen parçaların bütününe ait özellikler hakkında fikir sahibi olmalarına imkân verilmiş, metinlerin konu bütünlüğünden kopukluğu önlenmiştir.

kitabındaki "Kurdun Dışisi ve Yavruları" adlı yazıda da, Alfred De Vigny'nin şiirindeki konu işlenmiştir. Türk milletinin İstiklâl Savaşı döneminde yaşadıkları, şiirdeki kurdun hikâyesiyle büyük benzerlik gösterir. Türk şair ve yazarları kurdu Türklüğün bir sembolü olarak kabul ederek, bu şiirdeki kurdun macerasından hareketle Türklüğün macerasını anlatmayı amaçlamışlardır. (Bu konu için bkz. Halide Edib Adıvar, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, s. 5-10; Yahya Kemal Beyatlı, "Kurdun Dışisi ve Yavruları", *Eğil Dağlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1985, s. 91-93.)

VI. BÖLÜM

1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ¹

1. Eserin Yazılma Amacı ve Taşıdığı İlkeler

1924 Türkçe-edebiyat programının hazırlanmasından sonra edebiyat programına uygun ders kitaplarının, edebiyat tarihlerinin, antolojilerin ve yardımcı ders kitapların hazırlanması ve basılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1929 Türkçe programının hazırlanma sebeplerinin belirtildiği raporda², edebiyat eğitiminde antoloji tarzındaki eserlere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Türk ve dünya edebiyatlarından edebiyat tarihi ihtiyacını karşılayacak eserler olarak, Reşat Nuri Güntekin'in *Fransız Edebiyatı Antolojisi* ile Ali Canip Yöntem'in *Türk Edebiyatı Antolojisi* okuma kitabı olarak tavsiye edilmiştir.³ Ali Canip Yöntem, bu ihtiyaçlar doğrultusunda liselerin üçüncü sınıflarında okuma kitabı olarak kullanılacak *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ni kaleme almıştır. Ali Canip Yöntem'in ilk baskısı 1931'de yapılan *Türk Edebiyatı Antolojisi*, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1934'de ikinci defa basılmıştır.⁴

Ali Canip Yöntem'e göre, edebiyat derslerinde edebiyat antolojilerinin seçimi çok önemli ve gereklidir. Bu kitaplar hazırlanırken metinler bir seçime tabi tutulmalı ve birtakım ilkelere dikkat edilmelidir. Ali Canip Yöntem pedagojik bir anlayışla hareke ederek ders kitabı ve antolojilere seçilecek metinlerin öğrenilmesi kolay, eleştiri içermeyen konuları kapsamaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlayışını, “Orta tedrisatta müntehâb metinler esastır. Bunlar, öğrenilmesi kolay, tenkid formüllerinden tasfiye edilmiş küçük ve muhtasar bir kronoloji halinde belirlenmelidir.”⁵ sözleriyle ortaya koymuştur.

Ali Canip Yöntem'in *Türk Edebiyatı Antolojisi* adlı eseri, kendisinin edebiyat tarihine ve edebiyat tarihi öğretimine yaklaşımını, edebiyat dersinden beklediği amaçları belirgin bir şekilde yansıtır. *Türk Edebiyatı Antolojisi*, lise 3. sınıf müfredat programına uygun olması yanında, edebî şahsiyetler bakımından zenginliği, farklı türlere yer vermesi, şahsiyetlerin farklı türlerdeki eserlerinden hareketle karşılaştırmalar yapmaya imkân tanınması yönleriyle zengin bir başvuru kaynağıdır. Fevziye Abdullah Tansel, Ali Canip Yöntem hakkındaki biyografik

¹ Yöntem, Ali Canip, *Lise Kitapları III. Sınıf Türk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

² *Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1929.

³ Yücel, Hasan Âli, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 190.

⁴ Beşir Göğüş, Ali Canip Yöntem'in *Türk Edebiyatı Antolojisi*'nin 1927 edebiyat programında lise 3. sınıflar için belirtilen müfredat çerçevesinde kaleme alındığını, basımının ise çok sonra, 1934'de gerçekleştiğini söylemektedir. Bu bilgiler, Beşir Göğüş'ün eserin 1931 baskısını gözden kaçırdığını ortaya koymaktadır. Oysa *Türk Edebiyatı Antolojisi*, 1929 edebiyat programının ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde hazırlanmış, eserin ilk baskısı 1931'de, ikinci baskısı ise 1934'te yapılmıştır.

⁵ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımızda Edebiyat”, *Hayat*, C. 2, S. 33, 14 Temmuz 1927, s. 123-124

çalışmasında, eserin bu özellikleri yanında eserin edebiyat eğitimi yönünden değerini şu sözlerle ortaya koymuştur:

*“Ali Canip Yöntem’in Türk Edebiyatı Antolojisi, Tanzimat Devri’nden başlayarak son devri de içine alan, şair ve nâsirlerin kısaca hal tercemesi ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, seçilmiş en güzel örnekleri ihtiva eden bir eseridir. Bu büyük cildin basıldığından beri kırk yıla yakın zaman geçtiği halde, henüz bir benzeri neşredilmiş değildir.”*⁶

Ali Canip Yöntem, *Türk Edebiyatı Antolojisi*’ni Tanzimat’la başlatır. Kitabın ilk bölümünün başında “Tanzimat’tan Bugüne Kadar” ifadesi yer alır. Yazarın bu tercihinde, “Türk edebiyatında ancak “Siyasî Tanzimat”tan sonra görülen millî duyguların, fikirlerin Asya’dan değil, Avrupa’dan geldiği, yarın için de her manevi kudretin yine oradan geleceği” anlayışı etkili olmuştur. *Türk Edebiyatı Antolojisi*’nde, Tanzimat’tan itibaren Cumhuriyet döneminde eser vermiş olan şair ve yazarların eserlerinden örneklere yer verilmiştir. Ali Canip’in kitabın hazırlanmasındaki bu tavrı, eserin değerini arttırmıştır. Bu tavır, Ali Canip Yöntem’in Türk çocuğunu kendi edebiyatımızdaki Avrupai edebiyat ve onun ürünleriyle buluşturma düşüncesinin ifadesidir.

Türk Edebiyatı Antolojisi’nin ikinci baskısının başında kitabın yazılış amacı ile ilgili kısa bir not vardır. “Öz Türkçenin En Yüksek Örneği” başlığıyla kaleme alınan bu notta, dil devrimi ile Türk dilinin ulaştığı seviyeleri gösteren bir üslup sergilenir. Dilde özleştirmeciliğin boyutlarını gösteren bu ifadelerin kitapta yer alması dikkat çekicidir. *Genç Kalem*lerde başlayan ve Türkçenin yabancı kelime ve kurallardan arındırılmasını savunan hareketin içinde yer alan Ali Canip’in dil karşısındaki tavrı bellidir. O, dilde tasfiyeciliğe ve aşırılığa karşıdır.⁷ *Genç Kalem*lerdeki yazılarında “Dün” ve “Bugün” sütunları altında Türkçenin kullanımına ait tercihlerini de ortaya koymuştur. Ali Canip, kelimeler ve kurallar bakımından Türk dilinin özüne yabancılaşmasına karşı çıkmıştır. Özellikle Edebiyat-ı Cedide sanatçılarının kullandıkları

⁶ Tansel, Fevziye Abdullah, *Ali Canip Yöntem*, Belleten, C. XXXII, S:125, (Ocak 1968)den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968, s. 75.

⁷ Bu düşünce Rıza Filizok tarafından da dile getirilmektedir. Rıza Filizok, Ali Canip’in Cumhuriyet’in kurulmasından sonraki on yılda dil inkılabı sahasındaki gelişmelerde oldukça makul bir çizgide olduğunu söyler: “Ali Canip, “Öz Türkçenin En Yüksek Örneği” başlıklı söylevi takdim eden kısa yazısında aynı tarzda bir dil kullanmaktadır. Ali Canip aslında hayatının hiçbir döneminde dilde tasfiyeciliğe ve öz Türkçeciliğe taraftar olmamıştır. Bu kısa yazı, sadece Atatürk’e olan derin saygısının bir ifadesidir. Atatürk’ü çocukluğundan beri tanıyan, Selanik yıllarında asker olmadığı halde onun toplantılarına katılan ve Milli Mücadele yıllarında onun verdiği görevleri yapan ve Atatürk’ün hususi toplantılarına devamlı katılan Ali Canip, öz Türkçeciliğe karşıydı ve bu fikrini açıkça söylüyordu. Aynı şekilde yazının değiştirilmesine de taraftar değildi ve bunu açıkça yazmıştı. Ancak bu hususlar, Ali Canip ile Atatürk’ün arasını hiçbir zaman açmadı. Hususi bir toplantıda dil meseleleri tartışılırken Atatürk lengüistikle ilgili bazı hususları Canip’e sorduğunda Canip, dil uzmanı olmadığını söylemiş ve bu tartışmaların dışında kalmayı tercih etmiştir.” (Filizok, Rıza, a.g.e., s.162.)

dili eleştiren yazıları, dildeki gayri millîliğin eleştirisi niteliğindedir. Ali Canip, Cumhuriyet'ten sonra Atatürk'ün de dâhil olduğu dil çalışmalarında Atatürk'ün yanında olduğunu göstermiş, tasfiyecilerin ve öz Türkçecilerin yanında yer almamıştır.

Ali Canip Yöntem, *Türk Edebiyatı Antolojisi* 'nde kullandığı dilin edebiyatımızın öz dile doğru nasıl gittiğini gösterdiğini söyler. Bu bakımdan kitaptaki dilin, yaklaşık yirmi yıldır devam eden çalışmalar neticesinde ortaya çıkan millî dil olduğuna işaret eder. Kitapta kullandığı dil, aynı zamanda saf Türkçenin de bir örneğidir. Kitabın basımının dil devrimine rastladığını, bunun mutlu bir tesadüf olduğunu düşünen Ali Canip, Atatürk'ün önderliğinde dil devriminin de başarıya ulaşacağına inancını dile getirmiştir:

“Liselerin son sınıfları programına göre düzen verilen bu Antoloji, edebiyatımızın gitgide öz dile doğru nasıl aktığını göstermek için ortaya çıkarılmıştı. On beş yirmi yıldan beri ulus dili yazı acumunda ün aldı; ancak kimse saf Türkçenin bütün örneğini bugüne dek verememişti. Ulusuna kamu alanda, kamu durumunda yol gösteren Atatürkümüz, dilde de doğru yolu açtı: Yukarıki söylevi, edebiyatımızın ileri diline, yüksek bir örnektir. Yarın bu örnekten büsbütün yeni bir edebiyat doğacaktır. Antolojinin bu ikinci basımı şu dil devrimine rastladığı için yazganı kendisini çok mutlu görüyor. Cumhuriyet çocukları bu kitabı baştan sonuna kadar yukarda anlattığımız çabalayışları ve büyük Atatürk'ün bu çabalayışları bir uğurda nasıl düzelttiğini göreceklerdir. Acunun ilerisi Türkün ve Türkçenindir.”⁸

Türk Edebiyatı Antolojisi 'nde daha sonra “Atatürk'ün Türkiye Büyük Ulus Kurultayı'nın Dördüncü Toplanma Yılına Açış Söylevi” yer alır. Ali Canip'in bu metni kitabına alış sebebi, söylevin dilinde Türk dil inkılâbının özelliklerinin görülmesidir. Ali Canip, Atatürk'ün açış söylevinin sonuna, metinde geçen yeni Türkçe kelimelerin Osmanlıca⁹ karşılıklarını da yazmıştır. Bunlardan birçoğunun bugün de kullanılan kelimeler oldukları dikkat çekmektedir.¹⁰

⁸ Yöntem, Ali Canip, *Lise Kitapları III. Sınıf Türk Edebiyatı Antolojisi*, s. II.

⁹ Burada Osmanlıca kelimesine ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Çünkü Ali Canip Yöntem gazete ve dergilerdeki yazılarında Osmanlıca kelimesini kullanmamıştır. O Osmanlı döneminde kullanılan dili Türkçe olarak nitelemiş, dil ile siyasi yapı olan Osmanlılığı birbirinden ayırmaya özen göstermiştir. Zira Ali Canip Yöntem'in de dâhil olduğu “Türkçülük” anlayışı da Osmanlıca kelimesini doğru bulmamaktadır.

¹⁰ Dil Devriminin ulaştığı aşamayı gösteren bu kelimelerin sayısı fazla olmayıp, Dil Devrimi hakkında da fikir vermektedir:

Acun: *dünya*; berkitmek (perkitmek): *tahkim etmek*; bayındırlık: *imar, umran*; evrensel: *âlemşümül*; genel: *umumi*; güzey: *saye, gölge*; gerekenler: *icap edenler*; siyasa: *siyaset*; özen: *itina, dikkat*; özel: *hususî*; oranlamak: *tahmin etmek*.

Ali Canip Yöntem, *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ne aldığı şahsiyetleri ve eserleri, kronolojik anlayışla düzenlemiştir. Bu yolla öğrencilere, okudukları şair veya yazarın edebiyat tarihimizdeki yerini görme, şair ve yazarların eserleri yoluyla kendileri hakkında ayrıntılı bilgi elde edebilme imkânı sunulmuştur. Metinle ilgili açıklama vermeyerek öğrencileri doğrudan metinle karşı karşıya bırakmış, dikkatin metindeki özelliklere yönelmesini tercih etmiştir. Uzun metinlerde yer yer kısaltma yoluna da gidilmiştir. Ali Canip, metinlerde geçen yabancı kavram, yazar, filozof vb. isimlerle ilgili küçük bilgiler vermek için dip not vermiş, bu amacın dışında ise dip not kullanmamıştır.

Türk Edebiyatı Antolojisi'ne seçilen şahsiyetlerin hayatları hakkında da kısa bilgiler vardır. Ali Canip Yöntem, edebî şahsiyetlerin hayatları yanında, Türk edebiyatında dil ve içerik yönünden anlayışlarını da birkaç cümle ile kısaca vermiştir. Verilen bu bilgiler, antolojiye seçilen metinlerdeki dil ve içerikle de örtüşmektedir. Bu durum, Ali Canip Yöntem'in *Antoloji*'ye seçtiği şahsiyetlerle ilgili değerlendirmelerini, metinlerin seçiminde hangi niteliklerin dikkate alındığını göstermesi bakımından da önem taşır.

Ali Canip Yöntem kitabını düzenlerken, kitabın başına içindekiler kısmını koymamıştır. Kitabın sonunda yer alan içindekiler tablosunda eserler ve şahıslar kronolojik bir şekilde değil de harf sistemine göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmada eser adı, yazar adı, sayfa numarası şeklinde bir sıralama vardır. İkinci olarak da kitapta geçen yazarların adları alfabetik bir sırayla ve karşılarında sayfa numaraları da gösterilmek suretiyle verilmiştir. Ali Canip Yöntem hem eser adı hem de yazar adına göre yaptığı bu içindekiler kısmını tablo şeklinde vererek, kitabın öğrenciler için daha kullanışlı olmasını arzu etmiştir. Öğrenciler bu sayede yazarı ya da eseri kitabın arkasındaki bölüme bakarak daha kolay bulabilme imkânına sahiptir.

2. TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ'NİN İÇERİK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. Edebiyat Kitaplarında Yer Alacak Devirler, Şahsiyetler ve Metinler:

Türkçe dersinin amaçları ilk defa 1929 Türkçe programında belirlenmiştir. 1929 programı, bu yönüyle kendisinden önceki programlardan farklıdır. Programda, “Kültürel Amaç” maddesiyle öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Öğrencilere yeni ve daha yüksek zevk kaynakları göstermek,
2. Mesleki yönden öğrencilerin ileride yapacakları işlerde başarılı olmalarına hizmet etmek,
3. Millî, toplumsal ve ahlaki amaç olarak öğrenciye asil idealler, millî ve kahramanca duygular kazandırmak

4. Öğrencilerin karakterlerinin oluşmasına yardım etmek

5. Öğrencileri sosyal ve millî hayatta daha etkin bir fert olacak şekilde yetiştirmektir.

Türk Edebiyatı Antolojisi'ndeki metinler bu amaçları gerçekleştirmeye imkân verecek niteliktedir. Seçilen metinler değerlendirildiğinde eserde dikkate alınan ilkeler şu şekilde ortaya çıkar:

1. Avrupai zihniyetten ilham alan eserler

2. Öğrencinin seviyesine uygun eserler

3. Sade ve güzel bir Türkçe ile yazılan eserler

4. Öğrenciye bir dünya görüşü, vatan ve millet anlayışı vermekle birlikte bir estetik değeri olan eserler.¹¹

Ali Canip Yöntem'in *Türk Edebiyatı Antolojisi*'nin 1931 ve 1934'teki baskıları içerik açısından farklılık göstermez. Bu eserde okutulacak metinler hakkında 1935'te yayınlanan program kılavuzunda bazı esaslar tespit edilmiştir.¹² Bu kılavuz, *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ndeki bazı metinler hakkında şu kararları içermektedir:

1. "Büyük Reşit Paşa Hakkında" (s.3), "Şinasi'den Parçalar" (s. 7-8), "Terkîb-i Bend" (s. 16), "Zafernâme Şerhi" (s. 17), "Yeis" (s.85), "Dicle" (s.90), "Şâm-ı Gariban" (s. 92), "Kebuter" (s. 93), "Seyyie-i Tesamuh" (s. 95), "Anadolu Hisarında Mezarlık" (s. 97), "Edebiyat-ı Cihanda Babil Esareti" (s. 200), "Son Nefesimle Hasbihal" (s. 203), "Şantöz", "Daüssıla" (s. 206), "Gece Yarılarında" (s. 226), "Nüvid-i Hieran" (s. 227), "Bülbül" (s. 228), "Manşın Sahilinde" (s. 229), "Donanma İanesi İçin" (s. 232), "Hilâl-i Nev" (s. 232), "Vasiyet" (s. 248), "Yeni Beyler" (s. 250), "Uful Etmiş Mehâsin Karşısında" (s. 252), "Validemin Felsefesi" (s. 254), "Enîn-i Tahassür" (s. 255), "Hakikate Doğru", "Yalnız Sen" (s. 256), "Adadan Avdet" (s. 257), "Büyük Fransız Romancıları" (s. 258), "Para" (s. 260), "Leyal-ı Sahiriyet" (s. 267), "Girit" (s. 268) başlıklı parçalar öğrencilere okutulmayacaktır.

2. *Türk Edebiyatı Antolojisi*'nin 21-25. sayfalardaki Namık Kemal'e ait parçaları öğretmen okuyup öğrencilere açıklayacak, bunlara ait açıklamalar öğrencilerden istenmeyecektir. 27. sayfadaki "Murabba" ve 33. sayfadaki "Cezmi" parçaları da öğretmen tarafından açıklanacak, öğrencilerden açıklamaları istenmeyecektir. "Hayat" (s.34), "19. Asır" (s. 41), "Edebiyat Hakkında" (s. 43), "Makber" (s. 46) yalnızca öğretmence anlatılacak ve fikirler açıklanacaktır.

3. 48-68 sayfalar arasındaki Abdülhak Hâmid'e ait parçalar yalnız öğretmen tarafından açıklanacak, öğrencilerden metinlere ait açıklamalar istenmeyecektir.

¹¹ Filizok, Rıza, a.g.e., s. 161.

¹² *Lise Edebiyat Program Kılavuzu*, Devlet Basım Evi, İstanbul, 1935.

4. Tevfik Fikret'ten seçilen ve 146-155. sayfalar arasındaki metinlerden öğrencilerin anlayabilecekleri öğretmen tarafından açıklanır. Şairin sanat anlayışını gösterecek fikirlere işaret edilir. Öğrencilerde metinlerin okunması ve açıklanması istenmez. Halit Ziya'ya ait 165-172. ve Cenap Şahabettin'in 173-193. sayfalar arasındaki metinler için de aynı yöntem uygulanmalıdır.

5. Bunlardan başka içinde Arapça ve Farsça gramer şekilleri bulunan kelime ve tamlamalar öğretmen tarafından açıklanmalı, öğrenciler bunlardan sorumlu tutulmamalıdır.

Ali Canip Yöntem, edebiyat derslerinde okutulacak metinlerin öğrencileri fikir ve duygu bakımından yükseltmesi gerektiğini ifade ederek, eserini hazırlarken hareket noktasını da ortaya koymuştur. Diğer taraftan Cumhuriyetle birlikte yeni bir hayata açıldığımızı düşünen Ali Canip, edebiyat eğitiminde gerek programın gerekse kitaplardaki metinlerin bu amaca hizmet edecek bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun için de Türk edebiyatının daha yakın devirlerine ait isimlerine ve eserlerine yer verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bunu da yeterli görmeyen Ali Canip, Batı edebiyatından tercümelerin de ders kitaplarına girmesini gerekli görür. Çünkü Türk milleti medeniyet bakımından yönünü Doğudan Batıya çevirmiştir. Bunun için öğrencilere Batı medeniyetine ait edebî eserlerin okullarda okutulması kadar doğal bir şey yoktur. Ali Canip Yöntem, ortaya koyduğu bu düşüncelerini *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ni hazırlarken de hayata geçirmiştir.

Türk Edebiyatı Antolojisi'ndeki metinler incelendiğinde, ortaya çıkan değerler ve fikirler şu ana başlıklar altında toplanarak değerlendirilmiştir:

1. Sosyal Hayatın Tasvirinin Yapıldığı Metinler
2. Sosyal Eleştiriyi Konu Alan Metinler
3. Bireysel Duygu ve Hassasiyeti Konu Alan Metinler
4. Vatan Sevgisi ve Kahramanlık Duygusunu İşleyen Metinler
5. İdealizmi Konu Alan Metinler

2.2. Metinlerin İçeriğine Göre Değerlendirilmesi

2.2.1. Sosyal Hayatın Tasvirini Konu Alan Metinler

Edebî metin hangi sanat anlayışı çerçevesinde yazılmış olursa olsun, içinde doğduğu toplumun hayatına ait çeşitli unsurların ifade vasıtasıdır. Günlük hayat, toplumun çeşitli kesimlerinin ve durumlarının tasviri, âdetler, gelenekler, yoksulluk vb. durumlar, edebî metinlerin içeriğini meydana getirir. Ali Canip Yöntem, Gustave Lanson'un pedagojik görüşlerinden hareketle, edebiyat ders kitaplarında sosyal hayata ait gözlem ve tasvirlerle yer veren metinlerin seçilmesini ve kullanılmasını çok faydalı bulur. Edebî metnin öğrenciye faydasını şöyle açıklamıştır:

“Beşerî hayatı gözetleyen ve müşahedeye dayanan edebî tetkikler önemlidir. Öğrencilere verilecek metinler bu özellikleri taşımalıdır. Böylece, çocuk küçük yaştan itibaren insanların hareketlerine bakmayı, gördüğü şey hakkında değerlendirmelerde bulunmayı sever. Bu yolla çocuklara yaşanılanların en zengini olan birçok hayat manzarası verilmiş olur.”¹³

Edebî metinler her ne kadar estetik bir bakışla meydana getirilmişse de metinde yazarın amacına göre farklı içerik özellikleri de görülür. Belli bir toplumda meydana getirilen bir edebî metin, doğal olarak o toplumun sosyal hayatına ait birtakım durumları anlatma yoluna gidecektir. Metin içinde sosyal hayata ait anlayışlar, söyleyişler, âdetler, yaşam tarzı gibi özellikler, metnin içerik örgüsünü meydana getirir. Bu açıdan Ali Canip Yöntem’in *Türk Edebiyatı Antolojisi*’nde Türk sosyal hayatına ait zengin ve estetik yönden de güçlü örnekler yer almaktadır.

Bu başlık altında sosyal hayatı anlatmasına karşın bu hayata ait birtakım eleştirilerin ya da ahlaki öğütlerin yer aldığı edebî metinlere yer verilmemiş, onlar ayrı bir başlık altında toplanmıştır. *Türk Edebiyatı Antolojisi*’nde aşağıdaki metinler sosyal hayatın tasvirini içermektedir.

Şinasi’den Parçalar (Şinasi); On Dokuzuncu Asır (Sadullah Paşa); Kendi Çocukluğu (Ziya Paşa); Pantomima’dan, *Sergüzeşt*’ten (Samipaşazâde Sezai); Seyyie-i Tesâmuh’tan (Nabizâde Nâzım); Yeşil Yemeni Eflatun Oya, Mahalle Aralarında Eksilen Sesler, Memur Efendi, Çekirdekten Yetiştiriyor, Topuz Hafız’ın İsyanı, Kel Hasan, Oh Be, İstanbul Neresi (Ahmet Rasim); *Tesadüf*’ten, *Toraman*’dan, *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*’tan (Hüseyin Rahmi Gürpınar); Kenan (Tevfik Fikret); *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, Kar Yağarken (Halit Ziya Uşaklıgil); *Servet-i Fünun*’da Sansür (Mehmed Rauf); Ezik Palamut, Uykusuz Kalırken, Balıkçıları Seyrederken, Hayat-ı Muhayyel (Hüseyin Cahit Yalçın); Vasiyet (Ali Ekrem); Validemin Felsefesi (Faik Ali); Eski Zaman Vapurlarında, Eski Anadolu (Fazıl Ahmet Aykaç); Çingene (Ahmet Haşim); Himmet Çocuk, Tanıdığım Çocuklardan, Eminenin Şهادeti (Halide Edip Adıvar); Dünya Gözü ve Ahret Sesleri (Yakup Kadri Karaosmanoğlu); Eski Türk Evleri, Gördüklerimiz (Hamdullah Suphi); *Dikmen Yıldızı*’ndan (Aka Gündüz); Bilezik, Eğinli Musa (İbrahim Alaaddin Gövsa); İlk Ders, Ramazan, Sarı Çarşafı Kadın (Ercüment Ekrem); Vapur Tarifesi, Koleksiyon Merakı, Gramafon Salgını (Yusuf Ziya Ortaç); Mehmetçik’ten, Mukaddes Hatıra, *Damga*’dan, *Kızılık Dalları*’ndan, Gamsızın Ölümü, (Reşat Nuri Güntekin); Mektebim, Salihli Harabelerinde, Gidenler ve Gelenler, Medine (Falih Rıfkı Atay); Valide Hanında Bir

¹³ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımızda Edebiyat”, *Hayat*, C. 2, S. 33, 14 Temmuz 1927, s.123-124.

Muharrem Ayini, Sürek Avı (Hakkı Süha); Hanife Hanım Mahkemede (Mahmut Yesari); Düşkünler'den (Sadri Ertem); Nişancı Dükkanı, Soğuk Hava Dalgası (Hikmet Feridun Es); *Canan*'dan, *Mahşer*'den (Peyami Safa); Ateşçinin Şarkısı (Yaşar Nabi Nayır).

Sadullah Paşa'nın "On Dokuzuncu Asır" adlı şiiri, eski edebiyata ait nazım şekilleriyle yeni fikirleri ifade etmesi bakımından önemlidir. Bu şiir, Şinasi'nin şiirlerindeki sosyal fikirlerin şiire girmesi çerçevesinde değerlendirilir. Şiirde, on dokuzuncu yüzyılda dünyada bilim ve tekniğin ilerlemesi sayesinde ortaya çıkan teknik gelişmelere işaret edilmektedir.

Ziya Paşa'nın "Kendi Çocukluğu" başlıklı parçası, şairin çocukluk yıllarına ait hatıraları yoluyla, yaşanan hayata dair bazı özellikleri yansıtır. Ziya Paşa, çocukluğunda kendi üzerinde büyük bir etkisi olan lalası ile geçen günlerini ve onun kendisi üzerinde bıraktığı etkileri anlatır. Ziya Paşa, şairliğe heves etmesinde ve Farsçayı öğrenmesinde lalasının büyük etkisi olduğunu söyler. Bu durum, çocuğun eğitiminde doğrudan doğruya etkili olan şahısların etkisinin aile bireylerinin etkisinden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Samipaşazâde Sezai'nin "Bu Büyük Adam Kimdir" başlıklı yazısı yazarın çocukluk hatıralarına dayanır. Yazar, okula gidip gelirken gördüğü ve muhayyilesinde zamanın büyük sanatçılarına benzettiği bir adamın aslında okuma yazma bilmeyen birisi olduğunu öğrenince çok şaşırır. Bu adamı, kitaplarını okuduğu Batılı büyük yazarlardan birisiymiş gibi hayal ve tasvir eder. Samipaşazâde'nin *Sergüzeşt*'inden alınan parçada ise, o dönemdeki sosyal hayatın bir parçası olan kölelik meselesi işlenir. Yazar, İstanbul'a getirilen ve satılan bir kız çocuğunun esircinin yanında yaşadıklarına bir anlam veremeyerek olup bitene seyirci kalmasını, açlığı, sefaleti yaşamasını gözleme dayalı olarak anlatır. "Pandomima"da ise, eğlence hayatında komiklik yaparak hayatını kazanmaya çalışan bir aktörün, aşkını itiraf edecek cesareti bile bulamaması ve yalnızlığı sonucu intihar etmesi işlenmiştir. Bu eserlerde dönemin sosyal hayatına farklı pencerelerden bakılarak, o hayata dair gözlem ve tespitler yansıtılmıştır.

Ahmet Rasim'in eski dönemin sosyal hayatını bütün canlılığı ve çeşitli renkleriyle yansıtan yazılarından bol miktarda parça alınmıştır. "Yeşil Yemeni, Eflatun Oya", "Mahalle Aralarında Eksilen Sesler", "Memur Efendi", "Oh Be" başlıklı yazılarda, daha çok İstanbul'un vapurlarda ve gündelik hayatında görülen manzaralara ve insanların günlük koşuşturma içindeki tavırlara ve konuşmalarına ait anlatımlar yer alır. "Çekirdekten Yetiştiriyor"da, sokaklarda büyümüş bir adamın avare yaşamı gösterilir. "Kel Hasan" ve "Kavuklu Hamdi" de ise, sanat hayatının mizah cephesini idare eden şahsiyetler ve bunların hayatları hakkında bilgiler verilmiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanları ve hikâyeleri de sosyal hayatın çeşitli yönlerine ait görünüşleri kendi doğallığı ve gerçekliğiyle yansıtmıştır. Seçilen parçalarda sosyal hayatı

yansıtma ve bu hayatta görülen yanlış tutumları ve davranışları eleştirme anlayışı ortaya çıkar. *Tesadüf*ten adlı parçada, yasak aşk yaşayan Mail Efendi'nin bu macerası yüzünden aile saadetinden olması, sefil bir hale düşerek hayatta tek başına kalması anlatılır. "*Toraman*'dan" adlı parçada mahallé hayatında kadınlar arasındaki çekişmeler ve mücadeleler, dedikodular, bu çevrelerin dili ile çok güçlü bir gözlemle tespit edilmiştir. *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaçtan* adlı parçada da, bir İstanbul mahallesinde komşu kadınların kuyruklu yıldızın dünyaya çarpacağı haberi üzerine tartışmalar, kadınların o çevrenin duyuş, yaşayış tarzı ve dili ile çok doğal bir biçimde gösterilmiştir.

"Halit Ziya Uşaklıgil'den alınan "*Mai ve Siyah*'tan" başlıklı parçada, roman kahramanı Ahmet Cemil'in okul hayatına ait anıları ve ilerleyen yıllarda ise ailesinin geçimini sağlayabilmek için gündüzleri matbaada, geceleri ise zengin çocuklara ders vermek için bu evlerde geçirdiği saatler anlatılmıştır. Toplumsal hayatta çocuğun eğitime verilen önem yanında, annesinin ve kardeşinin geçimlerini sağlamak için roman kahramanının fedakârlığı gösterilerek, böyle insanların hayatlarından bir kesit sunulmuştur. "*Aşk-ı Memnu*'dan" adlı parçada da, Adnan Bey'in evinde baba ile kızı arasında yaşanan günlük hayatın bir yönü gösterilir. "Kar Yağarken" hikâyesinde, yalnız yaşayan bir sokak çocuğunun sefil ve perişan hayatı güçlü bir gözleme dayanılarak verilmiştir.

Mehmet Rauf'un "Servet-i Fünun'da Sansür"ü, II. Abdülhamid döneminin yoğun baskısının basına nasıl yansıdığını, yazarların bu baskıya karşı gelmek için hangi yollara başvurduğunu anlatır. Mehmet Rauf, gerek kendilerinin gerekse sansürcülerin birbirlerinin zayıf yönlerini de bildiklerini, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bu zaafardan ne şekilde faydalandıklarını da göstermiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Ezik Palamut", "Kayıkçı", "Balıkçıları Seyrederken" adlı parçalarında, hayatını denizden kazanan insanların fakirlik ve güçlüklerle dolu hayatlarına dikkat çekilmiştir. "Uykusuz Kalırken" adlı parçada ise, yazarın basındaki çalışma hayatına ait tespitleri, bu hayatın içinde olan yazarın hatıralarına ve izlenimlerine dayalı olarak verilir. "Aptal" da ise, yazar bir sokak çocuğunu basit ve sıradan hayatı içinde tanıtır. "Hayat-ı Muhayyel" ise, Edebiyat-ı Cedidecilerin hep birlikte yaşamayı hayal ettikleri bir köyde ne tarzda bir hayat sürececeklerini açıklar.

Ali Ekrem'in Teselya Savaşı sırasında yazdığı "Vasiyet" adlı şiiri, o dönemin sosyal hayatını yansıtmaya yönünden önem taşır. Türk askerinin cephede dövüşürken geride bıraktıklarının yaşadıkları zor şartlara da işaret edilir. Şiir, devrin Anadolu manzarasını ve Anadolu insanının hayat felsefesini bir askerin duygularıyla yansıtmıştır.

Faik Ali'nin "Validemin Felsefesi" adlı yazısı, Türk insanının ölüm ile hayatın sırrını "Topraktan hâsıl, toprağa vâsıl" sözleriyle çözen hayat felsefesini gösterir. Yazar, annesiyle gittiği mezar ziyaretinde, mezarlığın kendisinde uyandırdığı izlenimleri anlatır. Bu anlatımda, yazarın annesinin sözlerinde hayat, ölüm, mezar kavramları çerçevesinde halkın hikmete dayanan felsefesi ortaya çıkar.

Fazıl Ahmed'in "Eski Anadolu" adlı parçasında, yazarın çocukluğuna ait hatıraları yoluyla, kendi ailesinin yaşadığı hayat şartlarının zorluğu, bir çocuk bakışıyla anlatılmıştır. Yazarın Battal Gazi destanlarından ve lalasının anlattığı hikâyelerden hayalinde canlandırdığı bir Anadolu coğrafyasını görmeye, tanımaya duyduğu özlem de hissedilir.

Ahmet Haşim'in "Çingene" başlıklı yazısında, İstanbul'da baharın gelişinin kutlandığı Kâğıthane'ye çingeneleri görmek için gitmesi, ancak gittiği yerde bozuk gramafon seslerini dinlemek zorunda kalması anlatılır. Metin, eski günlerin coşkusunu yaşayamayan yazarın hayal kırıklığını ve o dönemin zevkindeki değişimleri yansıtmaktadır.

Halide Edib Adivar'dan seçilen "Himmet Çocuk" ve "Emine'nin Şehadeti" başlıklı hikâyelerin konuları Ege'de geçer. Millî Mücadele yıllarında Uşak ve çevresinde yaşayan halkın sefaleti, düşmanın kötülükleri bütün çıplaklığıyla anlatılır. Yazarın Tetkik-i Mezalim Heyetinde bulunduğu dönemdeki gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı bu hikâyeler, millî hayatın bir cephesini canlı biçimde yansıtır. Düşmanın Anadolu'daki yıkıcılığı ve yaşanan ekonomik sıkıntıların insanları etkilemesi, insanı derinden sarsan tespitlerle gösterilmiştir. "Emine'nin Şehadeti" hikâyesinde, Yunanlıların kaçarken Ege bölgesinde köyleri ve kasabaları yakıp, halkı da öldürmeleri işlenmiştir. Yunan zulmünün ardından kasabanın ve insanların perişan halleriyle namusunu korumak için Yunan askerlerine direnen Emine'nin şehit edilmesi, bu olaylara şahit olanların ağzından anlatılmıştır. "Tanıdığım Çocuklardan" başlıklı yazıda, Halide Edib'in biri Balkan Savaşı yıllarında İstanbul'da, diğeri de Suriye'de tanıdığı iki çocuk, yaşadıkları çevrenin sert şartları içinde, yalnızlık ve yoksulluklarıyla birlikte anlatılır. Bu anlatımda, büyük felâketler yaşayan toplumda en fazla sıkıntı ve yoksulluğu çocukların yaşadıklarına dikkat çekilmektedir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Dünya Gözü ve Ahiret Sesleri" başlıklı hikâyesinde konu, yazarın Tetkik-i Mezalim Heyetinde bulunduğu sıradaki gözlemlerine dayanmaktadır. Yunan askerleri İzmir'e doğru kaçarken Salihli'yi yakıp yıkmış ve halkı katletmiştir. Kurtuluş sevinciyle Türk askerini bekleyen halk, Yunan askerleriyle karşılaşınca büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Olayların canlı tanıklar tarafından anlatılması, öğrencilerin yaşanan hayata ait gerçeklerin farkına varmasına ve millî bilinci canlı tutmalarına imkân verecektir.

Hamdullah Suphi'nin "Eski Türk Evleri" adlı yazısı, kültürel hayatımızdaki zevk ve yaşam tarzında meydana gelen değişimleri anlatır. Eski Türk evlerinde yerli ve millî unsurlarla

gelişen yaşam tarzı, bu kültürün kaybolmaya yüz tutmasının verdiği hüznün ve geçmişe özlem duygusuyla iç içe verilmiştir. Yazarın “Gördüklerimiz” adlı parçası, Çanakkale Savaşları sırasında Trakya’ya yaptığı bir inceleme gezisi sırasında, yollarda çok güç şartlar altında yürüyerek cepheye gitmeye çalışan askerlerin çelik gibi iradelerini yansıtır.

Aka Gündüz’ün *Dikmen Yıldızı* adlı romanından alınan parçada konu, Millî Mücadele’de Eskişehir’in Yunan işgaline uğradığı zamanlarda yaşananlardır. Parçada, işgalden kaçan insanların trenlerle Ankara’ya doğru yola koyulması, Mustafa Kemal’in önderliğinde girilen Millî Mücadele’nin büyük fedakârlıklara dayandığı, kurtuluş azmi ve ümidinin hiç tükenmediği şeklindeki düşünceler öne çıkmaktadır.

İbrahim Alaadin Gövsa’nın “Bilezik” hikâyesinde, kendi hallerinde yaşayan orta halli bir ailenin hayatında meydana gelen küçük bir değişimin yarattığı huzursuzluk anlatılır. Kıymetli bir bilezik bulmalarıyla bu küçük memur ailesinin hayatı alt üst olur. Bilezik, kadın için yıllarca özlenen ama ulaşılamayan bir güzelliğe sahip olmayı, erkek içinse yaşanan maddi sıkıntılardan kurtulmayı ifade eder. Parçada, hak edilmeden kazanılan şeylerin çabuk kaybedileceği ve mufluluk vermeyeceği düşüncesi işlenmiştir. Yazarın “Eğinli Musa” adlı hikâyesinde, Celep Emin Efendinin hayatta işini bilen, kazanma hırsıyla her şeyi göze alan, her işten bir ders çıkarmasını bilen, pratik zekâsı sayesinde zengin olan bir adam olduğu anlatılmıştır. Ancak kendini çok zeki, becerikli zanneden insanların kendilerinden daha becerikli insanların var olduğunu bilmesi gerekir. Böyle insanlarla karşılaşınca onların zekâsından da faydalanmayı bilen Emin Efendi gibi insanlar, hayatta başarılı olmaya devam edecekler, kazançlarına kazanç katacaklardır.

Ercüment Ekrem’in “İlk Ders”, “Sarı Çarşafı Kadın” ve “Ramazan” adlı yazılarının konusunu, yazarın çocukluk yıllarına ait hatıraları meydana getirir. Küçük çocukların ilkökula başlama törenleri ve bu eğitimin sosyal hayattaki yeri bir çocuğun gözüyle “İlk Ders” adlı parçada anlatılır. “Ramazan” adlı parça ise, Türk sosyal hayatında önemli bir yer tutan ramazan ayı ve bu ayda evlerde yapılan ramazan hazırlıklarıyla bu sırada yaşananları bir çocuğun gözüyle ortaya koymaktadır. “Sarı Çarşafı Kadın”da ise yazar savaş yıllarında tanıdığı Cideli Ömer adındaki bir askeri tanıtır. Savaş sırasında yaralanan askerlerin gösterdiği metanete dikkat çekilmiştir. Yaralı askerleri hastaneye ziyarete gelen ve kahramanlıklarını öven gösteriş budalası gönüllü bir kadının yapmacık ve komik tavrı, parçadaki mizahı oluşturur.

Yusuf Ziya Ortaç’ın “Vapur Tarifesi” adlı yazısı, eski İstanbul hayatında vapurların yeri ve bunların tarifelerinin çok karmaşık bir şekilde düzenlenmesinin yarattığı tuhaf durumları anlatır. “Koleksiyon Merakı” adlı yazıda da mizahi ve eleştirel bir tavır vardır. İstanbul vapurlarında pul, para, kumaş, elmas koleksiyonu yapan insanların tavırları, konuşmaları çok

başarılı bir biçimde aktarılmıştır. “Gramafon Salgını” adlı parçada ise sosyal hayatta meydana gelen zevk değişimi ve bu zevk değişiminin hayatta yarattığı tuhaf durumlara dikkat çekilmiştir.

Reşat Nuri’den seçilen “Mukaddes Hatıra” adlı parça, memuriyet hayatının maddi sıkıntılarını yaşayan bir kişinin bu durumu gizleme çabasını yansıtır. Bu hikâyede içine kapanık, çalışkan, ancak kaderini bir türlü değiştirebilme imkânı bulamayan insanlar tanıtılmıştır. *Damga* romanından seçilen parçada ise, kahramanın çocukluk yıllarına ait hatıraları yoluyla, o dönemin ev hayatı, okula başlama hazırlıkları ve merasimi, ailede çocuk-büyük ilişkisi, zengin-fakir insanlar ve bunların yaşamlarına ait özellikler içeriği oluşturmuştur. *Kızılık Dallarından* romanından alınan parçada ise, zengin ailelerin evlerinde ev hizmetlerine yardımcı olması için tutulan Gülsüm adlı küçük kızın hayatı, çevresindeki insanlarla ilişkileri anlatılmıştır. Gülsüm’e ait fiziksel özellikler, yaşadığı ev hayatındaki yeri, görevleri ve zaman zaman aşağılanması güçlü bir gözlemle tasvir edilmiştir. “Gamsızın Ölümü”nde, bir köpeğin okuldaki küçük çocuklarla kurduğu dostluk, kadirbilirlik ve fedakârlık kavramları etrafında anlatılmıştır.

Falih Rıfkı Atay da, yaşadığı devrin hayatını çocukluk hatıralarına dayalı olarak anlatan yazarlardan birisidir. “Mektebim” adlı parçada, mahalle mektebine başlama dönemi ve bu dönemde yapılan hazırlıkları, eski dönemin eğitim tarzı ve öğretmenlerin tutumları gösterilir. Çocukların mahalle mektebine gitmek için isteksizlikleri, hocaların sertliği, okullardaki geleneksel eğitim tarzına ait özellikler bir çocuğun gözüyle dile getirilmiştir. “Salihli Harabelerinde” adlı yazı ise, Halide Edib ve Yakup Kadri’den seçilen bazı metinler gibi, Yunanlıların Batı Anadolu’da yaptıkları vahşeti tanıkların anlattıkları yoluyla vermektedir. “Gidenler ve Gelenler”de ise, yazarın Suriye’de bulunduğu yıllarda, Osmanlı ordusunun Suriye’den Çanakkale cephesine gidişi, trenlerin geçtiği yerlerde evlatlarından haber bekleyen anaların hüznü bekleyişleri anlatılmıştır. “Medine”de başlıklı parça ise, yazarın bu bölgede bulunduğu I. Dünya Savaşı yıllarındaki izlenimlerini içerir. Yazar Medine’yi coğrafi ve sosyo-ekonomik yapısı, İslam merkezlerinden birisi olması yönleri esas alınarak anlatmıştır.

Halk arasındaki dini hayata ait gelenekler ve törenler de devri yansıtan önemli kültür olaylarındandır. Yazarlar, hikâye ve romanların dışındaki türler yoluyla sosyal hayatın bu görünüşlerini yansıtmışlardır. Bu tür yazılardan birisi, Hakkı Süha’nın “Valide Hanında Bir Muharrem Ayini” başlığını taşır. İran kaynaklı Şii geleneği olan Kerbelâ Faciası’nı anma törenlerine ait gözlemler içeriği meydana getirir. Valide Hanı, içinde barındırdığı insanlar ve mekân özellikleriyle adeta farklı kültürlerin bir harmanıdır. “Sürek Avı” hikâyesinde ise, sosyal hayatın bir yönü olan av merakı ve bir sürek avında yaşananlar anlatılır. Av merakı olan yazar, dostlarıyla birlikte bir kış günü sürek avına çıkar. Kar ve tipinin yarattığı zor şartlarda yaban

hayvanlarını avlamaya çalışan avcılar, yanlışlıkla avcı arkadaşlarından birisini de vurmuşlardır. Ancak bu durum diğer avcılara duyurulmaz ve ölen avcının kaderi şeklinde yorumlanır.

Toplumsal hayatta hasta ziyareti ve hasta insanların ziyaretçi beklentileri, yalnızlığa terk edilen bir insanın yaşadıkları Mahmut Yesari'nin "Ziyaret Günü" adlı hikâyesinde anlatılmıştır. İstanbul'da yaşayan ve yalnız bir adam olan Ziver Efendi, hastanede yatarken kendisini ziyarete geleceklerini düşündüğü arkadaşlarını büyük bir ümitle bekler. Diğer hastalara da, arkadaşlarının mutlaka geleceğini ve onların getireceği hediyelerden kendilerine vereceğini vaat eder. Odadaki diğer hastaların ziyaretçileri gelmesine rağmen Ziver Efendi'nin beklediği arkadaşları bir türlü gelmez. Bu durum karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Ziver Efendi adeta hayata küser.

"Hanife Hanım Mahkemede" adlı hikâye, Türk toplumunda halkın gündelik hayatı ve ilginç tiplerinin anlatımına örnek metinlerden birisidir. Mizahi bir anlatımın olduğu hikâyede, kirasını ödemediği iddiasıyla evinden çıkarılmak için mahkemeye verilen Hanife Hanım, saflığı ve cahilliğinden kaynaklanan sözlerle kendini savunmaya çalışır. Mahkemedeki resmî üslubu anlamayan ve duyduğu kelimeleri kendine göre yorumlayan Hanife Hanım'ın bu tavrı, geleneksel Türk tiyatrosundaki meddah geleneğini yansıtmaktadır. Türk toplumunda aydınlar ve bürokrasinin halktan kopuk oluşu, aynı dili kullanmasına rağmen birbirleriyle anlaşılamayan hikâye kahramanlarının konuşmaları yoluyla gösterilmiştir.

Sadri Ertem, eserlerinde sosyal hayata ait gerçekleri en sert ve dikkat çekici yönleriyle anlatan yazarlardandır. "Düşkünlerden" adlı parçada, eskiden beri Batılı hayatın yansıma alanı olan Beyoğlunda, bir fotoğrafçı dükkânındaki resimlerden yola çıkarak memleketin birçok alanında ne olup bittiğine dair haberlere ulaşılabilceği düşüncesi işlenmektedir.

Hikmet Feridun Es'in "Nişancı Dükkânı" adlı parçası, İstanbul'un içinden ve dışından insanların o dönemdeki günlük basit eğlencelerine dikkat çeker. Yazı, hem türü hem de günlük hayatın gözlem ve tasvirini yansıtması bakımından önemlidir.

Peyami Safa'nın *Canan* ve *Mahşer* romanlarından seçilen parçalarda, yazarın yaptığı tasvirler vardır. *Canan*'da, Boğaziçi'nde bir yalının tasviri yapılır. Yalı, devrin yaşayışı içinde insanları ve sosyal hayatın düzenini yansıtan özelliklerin tespitiyle anlatılır. Anlatımda roman kahramanının olumsuz bakış açısı hâkimdir. *Mahşer*'den seçilen parçada ise, I. Dünya Savaşı sonrasında fakir bir İstanbul mahallesinin hayatından bir kesit sunulur. Roman kahramanı Nihat'a mahalle halkının büyük sevgi ve itimat göstermesi, Nihat'ta bütün iyi insanların aynı mahallede toplandığı hissini uyandırır. Bu durumun sebebi ve açıklaması verilmez. Ancak I. Dünya Savaşında çok sayıda askerimizin şehit olması, savaşa gidenlerin çoğunun bir daha geri dönmemesi, bu mahallede yaşayan genç bir adam olan Nihat'ın şahsında, insanların

kaybettikleri evlatlarını bulmaları, mahallelinin olumlu bakışını izah edebilir. Parça, büyük savaşlar sonrası halkın ruhunun yansımaları göstermesi bakımından önem taşır.

2.2.2. Sosyal Eleştiriyi Konu Alan Metinler

Bu başlık altında toplanıp incelenen metinlerde toplumsal eleştirinin yanı sıra birtakım ahlaki anlayışların ve değerlerin de yer aldığı görülür. Edebiyat, ele aldığı konular itibarıyla etik değerlerle doğrudan bağlantılıdır. Edebiyat kelimesi anlam olarak da “ahlaklı olma” anlamına gelir. Edebiyat eğitiminde ortaya çıkan amaçlardan birisi de insanların ahlakını kurmaktır. Sanatçılar, eserlerini meydana getirirken bu anlayıştan kaçınmayacakları gibi, edebiyat eğitimini düzenleyenler de, okuma parçalarını seçerken bu gerçeği göz ardı etmemelidir. Çünkü edebiyat, bilerek ya da bilmeyerek, okuyucuya kendi hayat görüşünü kabul ettirme gayretidir ve her yazar bir hayat görüşüne sahiptir.¹⁴

Bu başlık altında toplanan metinlerin ortak özelliği, sosyal hayata ait birtakım durumların, tavırların, adetlerin ve anlayışların verilirken, bu durumlara yönelen bir eleştirinin ya da bir ahlaki öğüdün ortaya çıkmasıdır. Bu tip metinler, öğrencileri düşündürürken, onların çeşitli olaylar ve kişiler karşısında yanlış doğruyu seçebilecek bir davranış modeli oluşturabilmelerine imkân sağlamaktadır. Bu metinler aracılığıyla öğrencilere bir taraftan da millî ve demokratik hayatın gerektirdiği anlayışlar kazandırılacaktır.

Ali Canip Yöntem, edebiyat kitaplarına girecek metinlerin öğretici olmasını, güzel ahlaki, idealleri, normal ve kuvvetli karakterleri, asil hareketleri, temiz hisleri içermesini gerekli görmüştür. Ayrıca, edebî metne hâkim olan ahlaki tavır tam ve sağlam olmalı, öğrencinin üzerinde olumlu ve verimli bir etki bırakmalıdır.

Türk Edebiyatı Antolojisi’nde “Sosyal Eleştiriyi Konu Alan Metinler” başlığı altında toplanmış olan metinlerin sayısı bir hayli fazladır. Yapılan sınıflandırmada, içinde ağırlıklı olarak sosyal eleştirinin ve ahlaki boyutun öne çıktığı metinler bir araya getirilmiştir. Bu başlık altında toplanan metinlerin adları ve yazarları şöyledir:

Şair Evlenmesi, Tenâsuh Hikâyesi (Şinasi), Terkib-i Bend’den, Zafernâme Şerhi’nden, Gazel (Ziya Paşa), Av’ava (Etem Pertev Paşa); Bir Vâiza Mev’ize, Temaşa Hakkında (Abdülhak Hâmid); *Merakî*’den, *Zoraki Tabip*’ten, *Azarya*’dan (Ahmet Vefik Paşa); Ömer’in Çocukluğundan (Muallim Naci); Adab-ı Muâşeret’ten (Ahmet Rasim); Ecir Sabır (Hüseyin Rahmi Gürpınar); Rebabın Cevabı (Tevfik Fikret); Yarayı Kanatan Hikâyesinden (Ahmet Hikmet Müftüoğlu); Yeni Beyler’den (şiir) (Ali Ekrem Bolayır); Edebiyat-ı Cihanda Babil Esareti (Süleyman Nazif); Hakikate Doğru (Süleyman Nesib); Anadolu, (Mehmed Emin

¹⁴ Cemiloğlu, Mustafa, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, s. 18-19.

Yurdakul); Say-ı Medit (Mehmet Akif Ersoy); Çakmak (Ömer Seyfettin); İki Kafadar, Gene İki Kafadar, Medeni Cihad-ı Mukaddes, Hürriyete Mütteallik, Aşiret Beyleri, Hacı Molla Resul (Fazıl Ahmet Aykaç); Güvercin, Bir Faziletin Kıymeti (Ahmet Haşim); *Zinonun (Zeynonun) Oğlu*’ndan (Halide Edip Adivar); Annemin Derdi (Hamdullah Suphi Tanrıöver); Almanak Beyin Hikâyesi, Silikzadenin Bir Hikâyesi (Aka Gündüz); “Sevinç” (İbrahim Alaaddin Gövsa); Parmakla Tagazzül (Halil Nihat Boztepe); Gülen At (Yusuf Ziya Ortaç); Bir Sahtekârlık Davası, Rüya-yı Sadık” (Reşat Nuri Güntekin); Bornova’da Son Gece (Falih Rıfkı Atay); *Canavar*’dan (Faruk Nafiz Çamlıbel); Kimin Hangi Ordunun Geçidi (Hakkı Süha); Ziyaret Günü (Mahmut Yesari); “Altinkum”un Hatıratı, Ey Münevverler (Vâlâ Nurettin); *Çıkrıklar Durunca*’dan, Bacayı İndir Bacayı Kaldır (Sadri Ertem); Ninniler, Kuyu Suyu İç (Hikmet Feridun Es).

Şinasi’nin *Şair Evlenmesi* adlı tiyatro eseri, Türk toplumunda görücü usulü ile evlenmenin yarattığı olumsuz durumları eleştirel bir anlayışla anlatır. İşlerin rüşvetle halledilmesi de eleştiri konusudur. “Tenâsuh Hikâyesi”nde ise, aslında cahil olup, kendisine gereğinden fazla değer verilen insanların yerilmiştir.

Ziya Paşa’nın çok meşhur bir şiiri olan “Terkib-i Bend”den alınan bir bölümde, insanların ancak bilimi edinmekle, çalışmalarıyla ve davranışlarıyla birtakım değerleri ya da kötülükleri hak edebilecekleri anlatılmıştır. Parçada atasözü değeri taşıyan ve toplum için yazılmamış kanun değerinde olan söyleyişler vardır. Ziya Paşa’nın “Zafernâme Şerhinden” adlı yazısında da, devrin sadrazamı Âli Paşa’ya yönelik sert eleştiriler vardır. Âli Paşa’nın oturduğu sadaret makamını ölene kadar işgal etmeye kararlı, ihtiras sahibi birisi olduğu üzerinde durulmuştur.

Ethem Pertev Paşa’dan seçilen *Av’ava* adlı tiyatro eseri, Şinasi’nin “İstanbul Sokaklarının Tenvir ve Tathiri” başlıklı yazısında sokak köpeklerinin ortadan kaldırılmasını istemesini eleştirmek maksadıyla yazılmıştır.¹⁵ Pertev Paşa, Şinasi’nin yazısında ortaya çıkan anlayışın Allahın yarattığı mahlûkun canına keyfi olarak kıymakla bir olup bir insanlık suçu olduğu ifade ederek, bu kararı eleştirmektedir.

Abdülhak Hâmid’den alınan “Bir Vâiza Mev’ize” de ise, “*ilm ü irfan iledir zevk-i hayat*” mısralarındaki yeni bir hayat anlayışı öne çıkarılmaktadır. Dinin yanlış yorumundan kaynaklanan tevekkül anlayışı ve dünyayı unutarak bütün saadeti yalnızca ahirette arama düşüncesi eleştirilmektedir. Hâmid’in “Temaşa Hakkında” başlığını taşıyan yazısında da, Avrupa’da ve bizdeki tiyatroların durumu mukayese edilir. Tiyatronun eğitici yönüne dikkat çeken Hâmid, bizde tiyatronun eğitici ve düşündürücü görevini yerine getirebilmesi için güzel

¹⁵ Yazarın dipnotu, s. 16.

fikirleri, güzel ahlakı işleyen eserlerin sahnelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hâmid, Batıdan tercüme edilen ve toplumdaki, ailelerdeki ahlak dışı durumları, iğrenç manzaraları işleyen eserlerin sahnelenmesini sakıncalı bulur. Ona göre, milliyet aşkı, askerlik, kahramanlık, vazife, bilim ve sanat aşkını işleyen oyunlar sahnelenmelidir. Sadece zevkleri tatmin eden bir sanat anlayışının halkın ahlakında yıkıcı etkisi vardır. Adaptasyon tiyatro eserlerini de beğenmeyen Hâmid'e göre, bunlar ne kadar yetkili şahsiyetler tarafından tercüme edilirse edilsin, istenen amaca hizmet edemez.

Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere'den adaptasyon yoluyla tercüme ettiği “*Merakî*”den”, “*Zoraki Tabip*”ten” ve “*Azarya*”dan” başlığını taşıyan metinlerde sosyal eleştiri, cimriliğe yöneltilen eleştirilerle ortaya çıkar.

Muallim Naci'den seçilen “Ömerin Çocukluğu”ndan” adlı parçada, çocukluk hatıraları anlatılır. Çok sevdiği hırkasıyla sokağa çıkan şair, bir köpeğin saldırısına uğrar. Üstü başı yırtılan ve çok korkan Ömer Naci'ye korkudan daha çok, bu durumu gördüğü halde kendisine yardım etmeyen bir adamın tavrı daha acı gelmiştir. Şair, bu adamın tavrını hiç unutmamıştır. Bu parçada, güçsüzlere ve zor durumda bulunanlara yardım etmeyen insanların tutumları eleştirilir.

Ahmed Rasim'den seçilen “Adab-ı Muaşeretten” adlı parçada, sosyal hayatta birbirlerinin hakkına tecavüz ederken, bunu sanki doğal haklarıymış gibi gören insanların davranışları eleştirilmiştir. Sosyal hayattaki davranışları nezaket kavramı çerçevesinden değerlendiren yazar, sosyal hayatta erkeklerin kadınlara hürmet etmesi kadar, kadınların da erkeklere nezaket göstermek zorunda olduğuna dikkat çeker. İnsanların toplu halde yaşarken birbirlerin nezaket ve saygı göstermediği düşüncesi sosyal eleştiriye oluşturur.

Hüseyin Rahmi'nin “Ecir ve Sabır” hikâyesinde, çocuğunu kaybeden Behiye Hanım'ın acısını paylaşmak için taziyeye gelen kadınlar, kadının yaşadığı acıyı daha da arttırır. Bu acıya dayanamayıp ölen Behiye Hanım'ın ardından, annesi Şekure Hanım'a taziyeye gelen kadınlar, acıları tekrar tazelemeye başlarlar. Bu duruma dayanamayan Şekure Hanım, taziyeye gelen kadınları sopayla kovalar ve deli olduğuna kanaat getirilerek hastaneye yatırılır. Parçada, toplum hayatında iyi zannedilen birtakım inanışların ve davranışların yol açtığı felâketler gösterilmiştir.

Tevfik Fikret'ten seçilen “Rebabın Cevabı” şiirinde, şairin yaşadığı devirden duyduğu şikâyet dile getirilir. Şair vatanın yaşadığı zor günlerin, kahırların, cehaletin getirdiği taassubun ve her sözü kanun olan baskı düzeninin etkisiyle duyduğu acıdan dolayı inlemektedir. Şair, böyle bir durumda inlememeyi bir günah sayar.

“Yarayı Kanatan” hikâyesi Ahmet Hikmet Müftüoğlu’na aittir. Fransa’da eğitim görüp kendi kültürüne yabancılaşan ve kozmopolit bir şahsiyet sergileyen Pertev Bey’in şahsında, böyle insanlara yöneltilen eleştiri vardır. Türk müziğini Batı müziğiyle karşılaştıran Pertev Bey, Türk müziğinde estetik bir güzellik bulamaz. Bu görüşe şiddetle karşı çıkan diğer misafirlerin düzenledikleri fasıl müziğinin etkileyiciliği ile Pertev Bey’in düşüncelerinde değişme olur. Pertev Bey, “*Evet, ne kadar olsa millî şeylerde insan bazen güzellik buluyor. Bu ırsî bir gaflet olsa gerek.*” sözleriyle etkilenmişliğini belli etse de, önceki düşünceleri tam olarak değişmemiştir. Bu sözler, Pertev Bey’in içinde yaşadığı topluma ne kadar yabancılaştığını göstermek bakımından dikkat çekicidir.

Ali Ekrem Bolayır’ın “Yeni Beylerden” adlı şiirinde, sadece giyim-kuşamda Batılılar gibi görünmeyi başaran, birkaç kelimelik yabancı dil bilgisiyle gülünç duruma düşen ve kendi kültürüne yabancılaşan tiplerin eleştirisi yapılmıştır.

Süleyman Nazif’in “Edebiyat-ı Cihanda Babil Esareti” adlı parçasının konusu II. Abdülhamid döneminin eleştirisidir. Bu eleştiri, “...*Bu padişahın milletimize ettiği zulmü Beniisraile ne Ferainei Mısır reva görmüştü, ne Buhtunasar!....*” sözleriyle ortaya konulur.

Süleyman Nesib’den alınan “Hakikate Doğru” başlıklı şiirde de, hayatta sefalet, ümitsizlik ve haksızlıkların çoğalmasına duyulan isyan vardır. Geçmişini zulüm sahnesi olarak gören şair, bu duyguların etkisiyle gelecek için de ümitli değildir. Şair, kurtuluşu “hak”, “medeniyet” kavramlarına sığınmakta bularak “*Derken gene kan, kan, gene hak namına kuvvet/ Artık yeter, insanlığa insanlığı öğret*” mısralarıyla özlemini dile getirir.

Millî Edebiyat anlayışının temsilcilerinden Mehmet Emin Yurdakul’dan seçilen “Anadolu” adlı şiirde sosyal eleştiri hâkimdir. Şiirde Anadolu’nun bakımsızlığı, geri kalmışlığı, sefaleti, yönetenlerin ve aydınların Anadolu insanına karşı kayıtsızlığı eleştirilmektedir.

Hikâyelerinin konusunu millî hayatın değişik cephelerinden alan Ömer Seyfettin’den seçilen “Çakmak” hikâyesinde, sosyal hayatta görülen hırsızlık ve yalancılık gibi davranışlar eleştirilmiştir. Mıstık, eski arkadaşı olan İboş’un çakmağını çalınca, iki arkadaş birbirlerine düşman olur. Suçunu inkâr eden Mıstık, mahkemeyi kazanmasına rağmen mahkeme masrafinin fazla olduğunu görünce arsız bir tavırla çaldığı çakmağı arkadaşının yüzüne fırlatır. Parçada, arkadaş seçiminin önemi ve yalancılığın kötü bir davranış olduğu vurgulanmaktadır.

Fazıl Ahmet Aykaç’tan seçilen “İki Kafadar”, “Gene İki Kafadar”, “Medeni Cihad-ı Mukaddes”, “Aşiret Beyleri”, “Hacı Molla Resul başlıklı parçalarda, toplumsal hayata bakış ve eleştiriler yoğun olarak yer almıştır. Yazar, yaşanan hayatı güçlü bir gözlem ve mizaha dayalı bir anlatımla vermede çok uzatır. Ali Canip Yöntem, Fazıl Ahmet’in bu yöndeki özelliklerini yazarın biyografisinde çok başarılı bir şekilde göstermiştir: “*Fazıl Ahmet Bey, sade bir şakacı*

değildir. Bir fikir adamıdır. Mizahı ahlak üzerine müstenittir. Zaten mizah, edebiyatın ahlakla en münasebetdar nevidir. Fadıl Ahmet Bey, fantezi kabilinden yazdıkları müstesna, kudretli kalemiyle daima insanın ve hayatın küçüklüklerini hicvetmiş, fazileti telkin eylemiştir.”(s.319)

“İki Kafadar”da yazar, hayatta yanlış inanışların, dinî değerlerin mutaasıp ve menfaatperest insanların elinde korkunç bir silaha dönüşmesini, toplumda modern düşünceyi kuracak ve geliştirecek olan felsefe eğitiminin bizde henüz gelişmemesine bağlar. “Gene İki Kafadar” adlı parçada, Cumhuriyet inkılabının özellikleri karşılaştırılır. Eski inkılap hareketlerinde yapılanın güçlü olanın güçsüzü yerinden ederek bunların yerine kendi adamlarını kayırmaktır. Türk inkılabının amacı, insanları birtakım kurallara sımsıkı bağlamak değil, zekâlarda, vicdanlarda, iradelerdeki esaret bağlarını koparıp atmak, gençliğin önünde ilerlemeye ne kadar engel varsa bunların hepsini ortadan kaldırmaktır.

“Medenî Cihad-ı Mukaddes” başlığını taşıyan yazı, Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülkenin doğusunda yaşanan “Genç Olayları”nın amacını ve sebeplerini ortaya koyarak eleştirir. Fazıl Ahmet, bu isyan hareketinin inkılap hareketlerine ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhine girildiğine, Cumhuriyet’in getirmek istediği modern hayata darbe vuran ve mutlaka tedavi edilmesi gereken bir hastalık olduğuna dikkat çekmektedir.

“Eski Zaman Vapurlarında” adlı yazı ise, vapurların eskiliği, pisliği ve tarifelerinin düzensizliği, insanların vapurları kullanırken yaşadıkları sıkıntılar gibi konuları işler. Gözlem, tasvir mizah ve hicvin iç içe geçtiği anlatımda, vapurlarda ve iniş binişlerde yaşanan nezaketsizlik ve kabalıklar da gösterilerek bu davranışlar eleştirilmektedir.

“Hürriyete Müteallik” adlı parça, hürriyet kavramı etrafındaki düşünceleri içerir. Fazıl Ahmet, “Çünkü her devir ve hadise o mahlûku bana yeni bir kılıkta gösterdi.” diyerek, hürriyet kavramının geçmişten beri keyfi şekilde kullanıldığını, istismara açık olduğunu söylemektedir. “Hürriyetperverlik” kavramının da çok kullanıldığını dikkat çeken yazar, hayatta gerçek manada hürriyetperver insanlar bulunamayacağını belirtir. En hürriyetperver insanların ise baskıda daha makul olan, kendisine tahammül edilebilecek insanlar olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır.

“Aşiret Beyleri” başlıklı parçadaki sosyal eleştiri ise, basın hayatında aşiret beyleri gibi davranan insanların tavırlarına yöneliktir. Fazıl Ahmet, gözlemlerine dayanarak anlattığı aşiret beylerinin eğitim ve medeniyetten uzak yaşam tarzının onları sert ve kanlı mücadeleler içine sürüklediğini, aşiret beylerinde acımasızlığın öne çıkan en önemli özellik olduğunu ifade etmiştir. Basın hayatında ise, kalemini aşiret beyleri gibi acımasız biçimde kullanan insanların tavırları eleştirilmiştir.

“Hacı Molla Resul” adlı parça ise, toplum hayatında görülen olumsuz insan tipinin eleştirisi. Hacı Molla Hüsrev, bir din adamı kisvesi altında, her devrin ve her idarenin teveccühünü kazanabilmiş ikiyüzlü, şarlatan, jurnalcı bir tiptir. Fazıl Ahmet, II. Meşrutiyet’ten beri toplumda itibar gören, zekâlarına hayran olunan ve her devirde aranan ve ortada olan Hacı Molla Resul gibi adamların sayısının arttığına dikkat çekmektedir.

Ahmet Haşim’in “Güvercin” başlıklı parçasında, Türk mimarisindeki eski mimari eserleri taklit eden anlayış ile mimari zevkteki bozulma ve estetik değerlerden uzaklaşma eleştirilmiştir. “Bir Faziletin Kıymeti” adlı parçanın konusu ise hürriyet duygusudur. Haklarından mahrum olmayı kabul ederek yaşanan hürriyetin gerçekten hürriyet olamayacağı düşüncesi ifade edilmiştir.

Halide Edib’in “Zeynonun Oğlundan” başlığını taşıyan iki parçanın konusu birbirinden farklıdır. İlk parçada, çocuk eğitiminde babanın şiddete dayalı eğitim anlayışının yanlışlığı ile çocuğun gördüğü şiddet karşısında yaşadığı kaçma duygusu vurgulanmıştır. İkinci parçada ise, Haso çocuğun askerde at yarışlarında en yiğit askerleri geride bırakması ve babasında bulamadığı sevgi ve şefkati komutanlarında bulduğuna işaret edilir. Asker ocağının ve komutanların, askerlere koruma ve şefkat duygusunu çok güçlü biçimde yansıttığı mesajı verilmiştir.

Hamdullah Suphi’den alınan “Annemin Derdi” başlıklı şiir, Türk toplumunda yaşanmış olan çok eşlilik ve bunun kadınlarda yarattığı trajik durumlara dikkat çeker. Çok eşli erkeklerle evlenen kadınların maddi rahatları yerinde olsa bile mutlu olamadıkları, çocuklarının da kıskançlık ve sevgisizlik ortamında hak ettikleri seviyi ve mutluluğu tadamayacakları şeklindeki düşünceler işlenmiştir. Cumhuriyet döneminin modern ve demokratik hayatına uygun olmayan böyle bir hayat tarzının eleştirisi yapılmıştır.

Aka Gündüz’ün “Almanak Beyin Hikâyesi” ile “Silikzâdenin Hikâyesi” adlı parçaları, sert bir eleştiriyle mizahı bir arada barındırır. Sosyal hayatta bazı tipler vardır ki, herkesle çabucak dost olup, işlerini yürütmesini bilir ve bu yolla çok zengin olurlar. Almanak Bey de işte bu tiplerdendir. Menfaatini temine yarayacak insanlara ait en mahrem sırlara bile sahip olacak kadar bilgisi olan bu adam, bu özelliğiyle işlerini gördüreceği insanları çabucak kendi ağına düşürmektedir. “Silikzâdenin Hikâyesi”nde ise, Silikzâde, toplumda en yüksek mevkilerde bulunduğu halde, varlığı ile yokluğu belli olmayan ancak her devirde mutlaka var olan insanların bir örneğidir. Bu tip, bilim ve kültürden mahrum olmasına rağmen, her devirde karnı tok, sırtı pek geçinebilen, yaşanan olumsuz şartlardan etkilenmeyen bir şahsiyet olarak tasvir edilmiştir.

İbrahim Alaaddin Gövsa'nın "Sevinç" adlı hikâyesi, sosyal hayatın bir memur ailesi çevresindeki yansımasını anlatır. Hali vakti yerinde olduğu zamanlarda yardıma muhtaç bir gence yardım eden Osman Kazım Bey, güç hayat şartları içinde yaşar. Zamanında yardım ettiği genç, bir arkadaşı vasıtasıyla Osman Kazım Bey'e kendisine yaptığı yardımlar için borçlu olduğunu iletir. Ancak bu genç, yurt dışında büyük bir borca girmiş ve Osman Kazım Bey'den yine yardım istemektedir. Parça, insanların kendi şartlarını düzeltbilmesinin ancak kendilerine bağlı olduğunu, kendisine yardım eden insanları ancak başları sıkışınca arayıp soran kişilerin olumsuz özelliklerini göstermektedir.

Reşat Nuri'den seçilen "Bir Sahtekârlık Davası" adlı hikâyede, Yusuf Ali adlı bir şairin ölmeden önce şiirini yazdığı söylenen masanın, açık gözler tarafından birçok kişiye satılması sonucunda satıcı ve alıcıların mahkemeye düşmeleri anlatılır. Ortada Yusuf Ali'ye ait olduğu söylenen çok sayıda masa olmasına rağmen, bunlardan hangisinin gerçekten şaire ait olduğu anlaşılamaz. Böylece, hayatta mevcut değişik tipteki insanlar, bunların yarattığı entrikalar, sanatla uğraşmakla para kazanılamayacağı şeklindeki düşünceler ortaya çıkar. "Rüya-yı Sadık" adlı hikâyede ise, hayatta rüyaların mutlaka gerçeğe dönüşeceği şeklinde ortaya çıkan yanlış inanç ve anlayışların asılsızlığı gösterilmiştir.

"Bornova'da Son Gece" adlı parça, Falih Rıfkı Atay'ın Millî Mücadele yıllarında Yunanlıların yaptıkları katliamları tespit edip rapor haline getiren Tetkik-i Mezalim komisyondaki çalışmalarından çalışmalardan konusunu alır. Parça, İngilizce hazırlanacak rapor ile yaşanan olayları bütün dünyanın bilgisine sunmak gerektiği fikrine bir karşı duruşu içerir. Yazara göre, Yunan zulmünü anlatan raporlar Türkçe yazılmalı ve yaşanan feci olaylar resmî olarak kayda geçirilerek bu felaketlerin büyüklüğünün unutulmaması sağlanmalıdır. Yunanlıların yaptıkları zulmün ve buna benzer olaylara ait raporların İngiliz belgelerinde çok zengin biçimde yer aldığı ve İngilizlerin bu bilgileri işlerine yaradığı zaman kullanmak üzere şimdilik saklı tuttukları, Millî Mücadele'yi destekleyen bir İngiliz subayına dayanarak anlatılır. Falih Rıfkı, aydınların bile uğranılan büyük felaketlerin ve girilen büyük mücadelenin anlamını tam olarak kavrayamadığını, Türkçe tutulacak bu kayıtlar yoluyla yakın tarihimize ait olayların öncelikle bir millî vicdan uyandırması gerektiğini vurgulamaktadır. Türk tarihinde böyle acı sayfaların çok fazla olduğu, ancak bunlara ait vesikaların tam olarak tutulmaması ve tarihinin etrafıca yazılmaması sebebiyle bu yönden büyük bir gaflet içinde olduğumuz ifade edilmiştir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Canavar* adlı tiyatro eserinden seçilen parçada, eskiden beri kökleşip yerleşen ve köylünün ağalara mahkûm edilişi, köylüyü ezen ağalık düzeninin ülkenin korunmasında fedakârlığa katlanmaması gibi durumlar eleştiri konusu yapılmıştır. Memleketin

kurtuluşunun köklü reformlarla mümkün olacağı ve bunu da Cumhuriyet'in başaracağına olan inanç dile getirilmektedir.

Hakkı Süha Eyüboğlu'ndan seçilen "Kimin Hangi Ordunun Geçidi", Cumhuriyet'ten sonra hayatta artık eski zorlukların, yapılan büyük mücadelenin, inkılapların anlamının çok çabuk unutulmasından duyulan şikâyeti anlatır. İstanbul'da millî ruhun pek bulunmadığı Beyoğlu gibi muhitlerde yabancı hayranlığı eskiden olduğu gibi kendini göstermeye başlamıştır. Yazar, ülkemizde sinema filmleri yoluyla yaşanan kültür emperyalizmine de dikkat çeker. Yazara göre, Batı kendi güç ve üstünlüğünü gösteren filmleri tüm dünyada serbestçe pazarlarken, ülkemizde millî anlayışla çevrilen filmlerin en yakın komşularımızda bile gösterilmesine izin verilmemesi Batının ikiyüzlülüğünü göstermektedir.

Vâlâ Nurettin'den¹⁶ seçilen "Altinkum'un Hatıratından"da, İstanbul'da işletilmek üzere dışarıda yaptırılan Altinkum adındaki bir yolcu vapurunun kurduğu büyük hayallerin sönmesi anlatılarak, devrin sosyal hayatı ve idealizmi eleştirilir. Yazıda, büyük hayallerin ve idealizmin, sıradanlaşan şartlar içinde kaybolup gideceği fikri işlenmiştir. "Ey Münevverler" başlıklı parçada ise, Avrupa'da yemek kültürünün bir estetik ve bilim haline gelmesine karşın bizde bir zanaat olmanın ötesine geçememesi eleştirilir.

Sadri Ertem'den alınan "Çıkrıklar Durunca" ve "Bacayı İndir, Bacayı Kaldır" adlı parçalar, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında sosyal gerçekçi anlayışla yazılmıştır. İlk parçada, köylünün ağaların hâkim olduğu ekonomik ve sosyal yapıda nasıl sömürüldükleri, köylünün cehaleti yüzünden bu sömürü düzeninden haberdar olmadan hayatlarına devam ettikleri gösterilir. "Bacayı İndir, Bacayı Kaldır"da ise, Anadolu köylüsünün sanayileşmenin getirdiği imkânlardan yararlanmak yerine, bu yeni düzenin esiri olduğu gösterilir. Cumhuriyet döneminde sosyo-ekonomik yönden mevcut düzenin değişmediği ve değişmesinin de pek kolay olmadığı eleştirel bir tavırla anlatılmıştır.

Hikmet Feridun Es'den seçilen "Ninniler" adlı parçada, halk arasında söylenen ninnilerde çocuğu rahatlatmak ve ona ilk estetik zevki kazandırmak şeklindeki amaçlar vurgulanarak, bu amaçlara uygun olmayan ninniler mizahi bir üslupla eleştirilir. "Kuyu Suyu İç" adlı parça ise, edebiyat eserlerinde ve özellikle romanlarda anlatılan hayat ve şahsiyetlerle gerçek hayattaki durumların birbirine tamamen zıt oluşu örneklenmiştir. Bu örneklerle, edebiyatın konularını millî hayattan alıp, sosyal hayatın bir aynası olması gerektiği anlayışı dile getirilmiştir.

¹⁶Ali Canip Yöntem, Vâlâ Nurettin'i, gazetecilik ile edebiyatı üslubunda birleştiren bir yazar olarak tanıtır. Vâlâ Nurettin'den seçilen metinlerin bu özelliklere uygun olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3. Bireysel Duygu ve Hassasiyeti Konu Alan Metinler

Türk dili ve edebiyatı dersinin felsefesini oluşturan basamaklardan birisi, dil ve edebiyattaki etik ve estetik değerlerin öğrenciler tarafından sezilmesi, bunlar yoluyla öğrencilerde dil, duygu ve fikir bakımından bir gelişmenin sağlanmasıdır. Edebiyat eserlerinde işlenen değerler sisteminin tarihi akış içerisinde izlediği seyir, güzel sanatların bir kolu olan edebiyat sanatındaki “estetik zevk” ve “estetik güzellik” anlayışı, seçilecek edebî metinler aracılığıyla gerçekleştirilecektir.¹⁷

Türk Edebiyatı Antolojisi’nde yer alan ve bu başlık altında toplanan metinlerdeki genel özellik, didaktik bir içerikten daha çok, dilin estetik bir tarzda kullanılarak duygu ve düşüncelerin anlatılması şeklinde ortaya çıkar. Böylece öğrencilerin duygu ve hayal dünyalarını genişletmek ve zenginleştirmek, gözlem gücünü ve okudukları metinleri yorumlama kabiliyetlerini geliştirmek mümkün olacaktır. Böyle bir uygulama, edebiyat derslerinde edebî metinler yoluyla estetik eğitim yapma anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Estetiğin hedefi güzeli aramak ve güzellik duygusunu keşfetmek olduğundan, öğrencinin birey olma bilincine varmaya başladığı, zihinsel ve duygusal eğitim ve gelişiminin önemli bir basamağı olan lise döneminde böyle bir eğitim yaklaşımının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Ali Canip Yöntem, edebiyat derslerinde edebî metinler yoluyla estetik eğitiminin gerçekleştirilmesinde amaç ve yöntemler üzerinde de görüşler belirlemiştir. Edebiyat derslerinde bu yönde bir öğretimde edebî metinlerin kullanılmasındaki amaçları şöyle açıklar:

1. *Edebiyat dersleri talebenin hayal ve heyecan hayatını genişletmeli, derinleştirmeli, zenginleştirmelidir*
2. *Edebiyat dersleri metin inceleme zevkini en üst seviyede geliştirmeli.*
3. *Öğrencilerde metin inceleme ve metinler üzerinde düşünme, yorum yapma zevkinin alışkanlık haline gelmesi için edebiyat dersleri öyle mevzuları işlemelidir ki öğrencinin zihninde geniş ve ilgisini çekecek maddeler canlansın ve hayatta kendi gelişmeleri, kendi zevkleri için fikrî, manevi gıdalar bulmak kabiliyeti arzusu gelişsin.*¹⁸

Türk Edebiyatı Antolojisi’nde estetik yönden gelişmelerini amaçlayan metinler şu şekilde tespit edilmiştir:

Hayat, Destan (Etem Pertev Paşa); Taziyetname (Sadullah Paşa); Yakışmadı, Makber, Bir Mersiye’den (Recaizâde Mahmut Ekrem); *Makber*’den Parçalar, *Tayflar Geçidi*’nden Parçalar, Validem’den (Abdülhak Hâmid); Dicle, Çiçeklerim, Şâm-ı Gariban, Kebuter (Muallim Naci); Anadoluhisarında Mezarlık (Nabizâde Nâzım); Zerrişte, Yeşil Yurt, Şekva-yı Fırak

¹⁷ Cemiloğlu, Mustafa, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, s. 10-11.

¹⁸ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?”, s. 143-145.

(Tevfik Fikret); Sarı Gül, Hatıraların Mukaddemesi (Halit Ziya); Yekazat-ı Leyliye, Temaşa-yı Leyal, Elhan-ı Şita, Münacat, Afak-ı Irak'tan (Cenap Şahabettin); Anneme, (Süleyman Nazif); “Denizde, Nisan Gecesi (Mehmet Rauf); Gece Yarılarında Nüvid-i Hicran, Manş'ın Sahilinde, Ayşecik (Hüseyin Siret); Hilâl- Nev (Hüseyin Suat); Gül On Para (Ali Ekrem Bolayır); Üful Etmiş Mehasin Karşısında, Enin-i Tahassür (Faik Ali); Yalnız Sen, Adadan Avdette (Süleyman Nesib); Leyâl- Sahiriyet'ten, Girit, Kafkas, Türküsü, Yeis (Celal Sahir); Kesildi mi Ellerin (Mehmed Emin Yurdakul); Nişanlı (Ömer Seyfettin); Merdiven, Bir Günü'nün Sonunda Arzu, Mukaddeme, Yollar (Ahmet Haşım); Bahar (Mehmet Ali Tevfik); Yaz Görüşleri, Sokak Feneri (Ali Canip Yöntem); Deniz (Yahya Kemal); Gurbet Denizi, (İbrahim Alaaddin Gövsa); *Vistül Kızı, İki Süngü Arasında*'dan, *Çapkın Kız*'dan, *Gene Çapkın Kız*'dan (Aka Gündüz); Bahar ve Toprak, Damla Damla'dan Ruşen Eşref; Tesadüfen (Mithat Cemal); Denizde Grup, Son Bahar, Ufukta Kandiller, Fenerin Karşısında (Halit Fahri Ozansoy); Bir İlkbahar Akşamı (Yusuf Ziya Ortaç); Gül ile Bülbül Hikâyesi, Kanarya, Harp İçinde Bahar, Kış Gecelerinde, Annemle Hasbihal (Orhan Seyfi Orhon); Denizaşırı'ndan (Fali Rıfkı); Han Duvarları, Denizden Beklediğim, Çoban Çeşmesi, Gurbet, Garipler, Muztarıpler, Melek (Faruk Nafiz Çamlıbel); Maymunlar (Enis Behiç Koryürek); *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'ndan (Peyami Safa); Koşma (Hasan Ali Yücel); Gurbet, Hicret, Kimsesizlik (Kemalettin Kâmi Kamu); Deniz, İstasyon, Dalgalar (Necip Fazıl); Gurbetten Sılaya Giderken, Deniz Garibi, (Ömer Bedrettin Uşaklı); Vagonda, Kağrı Gıcırtiları, Bağdat Caddesinde Öğle, Akşam ve Develer (Sabri Esat Siyavuşgil); Yedikulede Akşam (Yaşar Nabi); Toprağa Bağlı (Cevdet Kudret Solok); Yurdumun Dağlarına, Anama (Hüseyin Nail).

Ethem Pertev Paşa'dan seçilen “Hayat” başlıklı manzumede hayat, ıstırapla dolu bir uykuya benzetilir. İnsanın hayattan zevk almak yerine hayatta olmanın manasını arayarak ve bin bir dertle uğraşarak kaçınılmaz son olan ölüme doğru gittiği konusu işlenmiştir. Şiirde ayrıca hayatın ne manaya geldiği ve hayatın manasını anlama çabalarının boş, çözümü mümkün olmayan bir gayret olduğu dile getirilmiştir. “Destan” adlı şiir ise, aşkı ve aşka düşen âşığa ait özellikleri anlatır.¹⁹

Recaizâde Mahmud Ekrem'den seçilen “Yakışmadı”, “Makber” ve “Bir Mersiyeden” adlı şiirler, şairin hassasiyetini yansıtmaktadır. Oğlunun ölümünden duyduğu derin üzüntüyü mısralarına taşıyan şair, ölüm karşısındaki çaresizliği, ölene üzülmünün geride kalanların hayatını ve dünyadaki düzeni değiştirmede şeklindeki düşüncelere yer verir. Şiirler, bireysel

¹⁹ Halk şiirinin üslubunun hâkim olduğu şiirde, şiirin Sadrazam Nedim Paşa hakkında yazıldığı dipnotta belirtilmiştir.

duyuş ve izlenimleri samimi bir şekilde verebilme ve dillerindeki sadelik bakımından da dikkat çekmektedir.

Abdülhak Hâmid'den alınan “*Makber'den Parçalar*” başlıklı metinde, ölüm konusu felsefi anlayışla değil, bireysel bir duygu ve bundan duyulan acının ve hasretin dile getirilmesi şeklinde işlenmiştir. “*Tayflar Geçidi'nden Parçalar*” da ise, Hafız, Sadi, Homeros, Shakespeare gibi dünya edebiyatından yüksek şahsiyetler, sanat anlayışlarının öne çıkan özellikleriyle tanıtılır. Bu yüksek edebî şahsiyetlerin şiir ile tanıtılması, metne dil ve içerik yönünden ayrı bir değer katmıştır. “Validem'den” de şair, annesiyle ilgili hatıraları yoluyla anne sevgisi ve özlemini dile getirmektedir.

Muallim Naci'nin divan edebiyatı tarzında yazdığı şiirlerinden değil, Avrupai edebiyat ve halk edebiyatı tarzındaki şiirlerinden seçilen örnekler kitaba alınmıştır. “Dicle”de, şairin vatanından ayrı düşmesi sebebiyle ona duyduğu özlem dile getirilir. “Şam-ı Gariban”da ise, akşam vakti tabiatta meydana gelen görünüşlerin şair üzerindeki izlenimleri anlatılmıştır. Bu iki şiir, halk şiirinin şekil özelliklerini taşır. “Kebuter”de, şair bir güvercin karşısında yaşadığı duyguları dile getirir. Güvercinin güzelliğinde insanı mest eden ve aşkı hatırlatan özellikler bulan şair, güvercinlerle birlikte uçarak dünyadan kaçıp kurtulma isteğini anlatmıştır.

Nabizâde Nâzım'ın “Anadoluhisarında Mezarlık” şiiri, şairin mezarlık karşısında, ortaya çıkan duygu ve düşüncelerini dile getirir. Mezarlık, korkutuculuğu, ölümü hatırlatması yönlerinden değil, şaire ilham veren görünüşleriyle, maddi manevi ortamıyla tasvir edilmiştir.

Tevfik Fikret'in “Zerrişte” adlı şiirinde aşk, şairin çocukluk yıllarında sahip olduğu kedisi ile ilgili hatıralarından hareketle anlatılmıştır. Şair, ömrünü cehenneme benzeterek, hayatında sevdiklerinde bir kedinin tırmalamaya hazır hırçın simasını gördüğünü dile getirerek, aşka bakışını ortaya koymuştur. “Yeşil Yurt” şiirinde, kaçış temasına bağlı olarak hayal edilen bir mekâna ait özelliklerin anlatımı yapılır. “Şekva-yı Fırak”, ayrılığın verdiği şikâyeti ve hüznü işler. Bu şiirde Fikret'in dili, sanat anlayışlarının özelliklerini taşıyan niteliktedir.

Halit Ziya Uşaklıgil'den seçilen “Sarı Gül” ve “Hatıraların Mukaddemesi” adlı parçalar nesir türündedir. İlk parçada, yazarın sarı bir gül ile ilgili hatıra ve izlenimleri yer alır. İkinci parçada ise, yazar rüyasında annesinin öldüğünü görüp bu korkuyla uyanır. Gördüğü rüya, yazara çocukluk ve gençliğine ait acı tatlı hatıraları tekrar hatırlatır; anne sevgisini ve özlemini yaşatır.

Cenap Şahabettin'den seçilen “Yakazat-ı Leyliye”, “Temaşa-yı Leyal”, “Elhan-ı Şitâ”, “Münacat” şiirleri, şairin şiir ve sanat anlayışının özelliklerini yansıtmaları bakımından önem taşır. İlk iki şiirde gece tabiat karşısında yaşadığı duyguları dile getiren şair, “Elhan-ı Şitâ”da kar yağışını, tasvir ve ahenk uyumuyla birlikte verir. “Münacat” içerik bakımından adı ile

uyumludur. Şair, yeryüzündeki kötülük ve çirkinliklerden dolayı Tanrı'ya sığınmakta, Tanrı'dan dünyadaki bütün kötülükleri temizlemesini istemektedir. “Afak-ı Irak'tan” başlıklı parça Cenap Şahabettin'in nesir yazılarına örnek olup, şairin Irak'ta bulunduğu yıllarda Bağdat ve çevresine ait özellikleri ve görüntüleri kendi duyuş tarzıyla anlatması yönünden değer taşır.

Süleyman Nazif'in “Anneme” adlı yazısında, anne özlemi ve ölen annenin özlemiyle hissedilen acıyla birlikte, vatandan da ayrı kalmanın verdiği acıyı birlikte yaşaması anlatılmaktadır. Metinlerdeki lirizm ve samimiyet estetik yönden öne çıkan özelliklerdir. Ali Canip, Süleyman Nazif'i dil meselesi yüzünden zaman zaman sert şekilde eleştirmiştir. Ancak Süleyman Nazif'ten, millî ruhu yansıtan, estetik yönü kuvvetli ve dil bakımından öğrenci seviyesine uygun metinler alması, Ali Canip'in metin seçiminde pedagojik bir anlayışla hareket ettiğini göstermektedir.

Mehmet Rauf'un “Denizde” adlı yazısı, hatıra ve tasvir özellikleri taşır. Yazar, çalıştığı gemide, İspanya kıyılarında seyahat ederken gözlemlerini, izlenimlerini ve duygularını aktarmaktadır. Deniz ve onunla ilgili unsurların anlatımı, yazarın gördüklerinin ve izlediklerinin kendisinde uyandırdığı duygularla iç içe verilmiştir. “Nisan Gecesi” başlıklı yazıda, Tarabya'da bir nisan gecesi denizin ve tabiatın tasviri, yazarın izlenimleri benzetmeler yoluyla zenginleştirilerek anlatılmıştır.

Ali Canip, Hüseyin Siret'i “*Rikkat ve hüznüyle mümtaz, ince duygulu bir şairdir.*” sözleriyle tanıtır. *Antoloji*'ye seçilen şiirler de şairin bu özelliklerini yansıtır. “Gece Yarılarında” iki bölümden oluşur. Şair şiirin ilk bölümünde, yaşadığı hayattan duyduğu sıkıntı ve hüznü dile getirir. İkinci bölümde ise gece esen rüzgârı içinde bulunduğu dertleri ve kederleri uzaklaştıran, dağıtan bir sevgili şeklinde hayal eder. “Nüvid-i Hicran”da ise, şairin yurdundan, ailesinden, çocuklarından ayrı kalmanın verdiği hüznün teması işlenir. “Manş'ın Sahilinde” adlı şiirde deniz, şairde uyandırdığı duygular ve hayaller çerçevesinde tasvir edilmiştir. “Ayşecik”te ise merhamet duygusu öne çıkar. Bir evde çocuğa sütannelik eden kadın, görevi sona erince köyüne dönecektir. Yoksul kadının tek isteği, kolu sakat kızının kendisinin yoksulluğunu yaşamamasıdır. Bunun için de çalıştığı ev halkından, kızını yanlarına hizmetçi olarak istikbalini hazırlamalarını ve kızına merhamet göstermelerini istemektedir.

Hüseyin Suat da, şiirlerinde hüznün hâkim olduğu şairlerdendir. “Hilal-i Nev” başlıklı şiirde, akşamın oluşunun tasviri yanında insanda uyandırdığı hüznün anlatılmıştır.

Ali Ekrem'in “Gül On Para” şiirinde, gül satan bir çocuğun gözlemine dayanan izlenimler anlatılmıştır. Parçada güzellik duygusu hissedilmiş ve yansıtılmıştır.

Faik Ali'nin²⁰ “Uful Etmiş Mehasin Karşısında” başlıklı şiirinde, hayatın faniliği, ruhun ölmezliği, tabiat ve eşyada görünen güzelliklerin farklı varlıklarda ortaya çıkan güzelliğin yansımaları olduğu şeklindeki ifadeler yer almıştır. Şair, güzellik üzerinde durmakta, sevgilinin güzelliğinin tabiatta gördüğü her şeyde yansıdığını söylemektedir. “Enin-i Tahassür”de ise hüznün duygusu, denizin şairde uyandırdığı izlenimler şeklinde ortaya çıkmıştır.

Süleyman Nesib, şiirlerinde ince ve hazin duygular bulunan Edebiyat-ı Cedide şairlerindendir. Şairden seçilen “Yalnız Sen” başlıklı şiirdeki konu, sevgiliye özlemdir. “Adadan Avdetle” başlığını taşıyan şiirde ise, Adalardan dönüşte akşamın güzelliğinin, çevrenin sessizliği ile suların sesinin şairi başka bir âleme sürüklediği anlatılmıştır. Şiirlerdeki duygu ve hayaller, devrin şiir ve sanat anlayışının özelliklerini taşımaktadır.

Celal Sahir'den²¹ seçilen “Leyal-i Sahiriyet'ten”, “Girit”, Kafkas Türküsü”, “Yeis” adlı şiirlerde kuvvetli bir lirizm hâkimdir. İlk şiirde şair, gecenin sihirli ortamında tabiatı dinler ve onda kendi ruhuna hitap eden ruhu duyar. Duydukları, şiirini zenginleştirir. “Girit”, Girit'in elden çıkmasına duyulan üzüntüyü anlatan, millî duygunun ferdin ruhunda yarattığı akislere tercüman olan bir şiirdir. “Kafkas Türküsü”, yazıldığı devrin millî idealizmini yansıtan destansı bir hava taşır. Kafkasların güzelliği, bu bölgenin Türklüğün hasreti olduğu, düşmanların zulümleri sonucu yas içinde olduğu dile getirilir. Şair, Kafkasyanın girişilecek büyük bir mücadele ile Türklüğe ve Müslümanlığa vatan olması isteğini coşkulu bir duyguyla anlatmıştır. “Yeis” adlı şiir, hayata karşı son derece karamsar bir gözle bakan şairin ruhundaki yeisi ifade eder. Kışın gelmesi, şairi melâle sürükleyerek, çevresindeki her şeyi olumsuz görmesine yol açmıştır.

Mehmed Emin Yurdakul'un “Kesildi mi Ellerin” şiirinde, çocuğun bir düşman, bir canavar haline dönüşmesi, bir annenin kendisine bıçak saplayan çocuğunun ellerinden kan aktığını görünce hakkını helâl edip oğlunu affetmesi anlatılır. Annenin evlada duyduğu koşulsuz sevgi yansıtılmaktadır.

Ömer Seyfettin'in “Nişanlı” başlığını taşıyan şiirinde de bir genç kızın hayalleri hüznü ortaya çıkarmıştır. Hüznü ortaya çıkaran, genç kızın sevdiği gencin cepheden dönüp dönmeceğini bilememesinden kaynaklanmaktadır.

Ahmet Haşim'in “Merdiven”, “Bir Günün Sonunda Arzu”, “Mukaddeme”, “Yollar” şiirlerinde, şairin sanat anlayışının dikkat çeken yönlerini göstermek amacı vardır. Ali Canip,

²⁰ Ali Canip Yöntem Faik Ali'nin *Antoloji*'ye aldığı biyografisinde, Edebiyat-ı Cedide topluluğuna mensup bu şairin şiirlerinde Abdülhak Hâmid'in etkisine dikkat çekmiştir.

²¹ Ali Canip Yöntem, şiirlerinden örnekler seçtiği Celal Sahir'i, Edebiyat-ı Cedide'den başlayarak daha sonra gelişen edebî akımların içinde yer almış, şiirlerinde daha çok aşk duygusu bulunan ince duygulu bir şair olarak tanıtır.

Ahmet Haşim'in ince, hülyalı ve sembolik şiirleriyle dikkat çektiğine işaret eder. Şiirlerde şaire ait bu özellikler vardır. "Merdiven"de hayata dair felsefe ve tabiatta ortaya çıkan görüntülerin tasviri yer alır. "Bir Günü Sonunda Arzu"da şairin tabiata ait izlenimler anlatılmıştır. "Mukaddeme", şairin sanat ve şiir estetiğini yansıtan unsurları barındırır. Şiir, şarap, aşk, Fuzulî gibi kavram ve isimler aracılığıyla şair şiirini besleyen kaynakları ortaya koyar. "Yollar" şiirinde, akşamın oluşu ile ortaya çıkan görüntüler, yolların ıssızlaşması ve bu durumun insanda uyandırdığı hayaller izlenimci bir anlayışla dile getirilir. Tasvirin hâkim olduğu şiirde, şairin duyusu ve hassasiyeti bu tasvirlere karışmıştır.

Mehmet Ali Tevfik'ten seçilen "Bahar" başlıklı şiirde, ülkede baharla birlikte güzelliklerin ortaya çıktığı ve insanlarda coşkunun uyandığı, ancak memleketin bazı yerlerinin düşman saldırısıyla karşı karşıya kalmasının yarattığı hüznün duygusu dile getirilir. Bundan elem duyan şair, bulutlardan bütün kıyameti, kötülükleri düşman diyarına yağdırmasını isteyerek acısını dindirmeye çalışılmaktadır.

Ali Canip Yöntem'in "Yaz Görüşleri" ve "Sokak Feneri" adlı şiirlerinde bireysel duyuş hâkimdir. "Yaz Görüşleri", yaz günlerinin odalarda, ovalarda, denizlerde meydana getirdiği görüşlerin yansımalarını içerir. "Sokak Feneri"nde ise eşyanın ruh kazanması, korku, hüznün gibi duyguların sokak fenerine şahsiyet özelliği yüklenerek anlatılması dikkat çekmektedir. Her iki şiirde de izlenimler ve kuvvetli tasvirler vardır.

Yahya Kemal'in "Deniz" adlı şiiri, denizin görüşlerinden hareketle, insanın ondaki sonsuzluk ve özgürlük duygusunu keşfetmesini anlatır. Şiir, insan ruhuyla tabiatın birbirine açılması, tabiatın insana aradığı, arzu ettiği ruh zenginliğini ve hayat anlayışını kazandırmadaki etkisini yansıtmaya yönüyle de önemlidir.

Eğitimci yönüyle de bilinen İbrahim Alaaddin Gövsa'dan alınan "Gurbet Denizi" adlı şiirde, denizin tasviri yaşanan duygulara dayanılarak yapılmakta, hicran, bilinmezlik ve teselli arayışı şeklindeki duygular öne çıkarılmaktadır.

Aka Gündüz'ün "İki Süngü Arasında'dan", "Çapkın Kız'dan", "Gene Çapkın Kız'dan" adlı parçalarında, yazarın izlenimlerine dayalı olarak yapılan tasvirler yer almaktadır.

Ruşen Eşref'ten seçilen "Bahar ve Toprak" başlıklı yazı, insanın yaşadığı çevrede tabiatla baş başa kalıp kendini dinlemesini, yaşadığı çevreye ait özellikleri ve güzellikleri algılayıp yansıtabilmesini göstermesi yönlerinden dikkat çeker. Herhangi bir sosyal mesajın yer almadığı parça, tasviri ve insanın kendisini, duygularını sorgulamasını, tabiattaki değişmelerin farkına varıp bunlardaki özellikleri fark etmesini gösteren bir anlayışla kaleme alınmıştır. "Damla Damla'dan"da ise, insan, hayat, şefkat, ölüm vb. konular üzerindeki düşünceler yer almaktadır.

Mithat Cemal'in "Tesadüfen" başlıklı şiirinde, okuyucuları hayata kendi gözüyle bakmaya çağırır. Hayatın içindeki durumların birtakım tesadüflerin eseri olduğu dile getirilerek, hayata karşı alaycı ve umursamaz bir tavır kendini hissettirmektedir.

Halit Fahri Ozansoy'un²² "Denizde Grup"u, tabiata ait tasvirleri ve şairin tabiatla kendisini özdeşleştirmesini, "Son Bahar" tabiatın bu dönemine ait özellik ve güzelliklerinin tasvirini şairin izlenimleriyle birlikte dile getirir. "Ufukta Kandiller", tabiatı seyrederken ondan gelen hüznü havayı yansıtır. "Fenerin Karşısında", Fenerbahçe taraflarında tabiatın ve denizin karşısında yaşanan duyguları ve bu görüşlerin çağrıştırdığı düşünceleri anlatır. Bu şiirlerde dış dünya, şairin izlenimlerine bağlı olarak anlatılmıştır.

Yusuf Ziya Ortaç "Bir İlkbahar Akşamı"nda baharın tabiatta uyandırdığı neşe ve coşkuyu tasvir eder, bu coşkuyu kendi ruhunda da duyar.

Cumhuriyet devrinin en lirik şairlerinden biri olan Orhan Seyfi Orhon'dan seçilen şiirler, edebiyatın çok kullanılan mazmunlarıyla, hece vezninin ve sade söyleyişin en güzel yönlerini gösterir. "Gül İle Bülbül Efsanesi" başlıklı şiir, gerek edebiyatımızda çok kullanılmış "gül-bülbül" mazmununun ele alınış tarzı gerekse bu konuyu anlatış yönünden çok dikkat çekicidir. "Kanarya", dilinin sadeliği, anlatımının çocuksuluğu ve sıcaklığı yönlerinden değer taşır. "Harp İçinde Bahar"da, baharın gelişine hüznü bir tavrın hâkim olduğu, savaşın verdiği hüznü sebebiyle baharın coşkusunun ve güzelliğinin yaşanmadığı şeklindeki düşünceler ifade edilmiştir. "Kış Gecelerinde" şiirinde ise, kışın gelişinin tabiatta meydana getirdiği değişimler ve bu durumun verdiği hüznü duygusu işlenmiştir. "Annemle Hasbihal"de ise, anne sevgisinin hiç bitmeyecek yüce bir sevgi olduğu dile getirilmiştir.

Falih Rıfkı'nın "Deniz aşırı'ndan" başlıklı parçası, yazarın Amerika kıtasına yaptığı deniz yolculuğunu, Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrine ait gözlem ve tasvirlerini içerir. Bu anlatımlarda gezi yazısının özellikleri görülmektedir. Avrupa'dan Amerika kıtasına çalışmak için giden insanlar, İngiliz gemilerinin temizliği ve düzenli oluşu, uzun gemi yolculuklarında düzenlenen eğlenceler ve bu eğlencelerde farklı milletlere mensup insanların sergiledikleri tavırlar, anlatıma zenginlik ve özgünlük katmıştır. Brezilya'ya ait tasvirlerde de yazar ilginç özellikleri tespit edip bunları anlatmada başarı göstermiştir.

Bireysel ve sosyal duygu ve fikirleri en güzel ifade eden Faruk Nafiz Çamlıbel, sosyal fikir ve değerleri içeren şiirlerinde bile estetik güzellikten taviz vermemiştir. Bu anlayışa uygun düşen şiirlerinden birisi "Han Duvarları"dır. Şairin Anadolu'ya yaptığı yolculuk sırasında

²²Halit Fahri Ozansoy'un şiir estetiğine ait özellikleri tespit eden Ali Canip, şairin millî vezinle birlikte daha güzel parçalar kaleme aldığına işaret eder. Önceleri "egzotik", yani yaşadığı çevreden uzak diyarların güzelliğini anlatan Halit Fahri, hece vezniyle beraber bu zevki de bırakmıştır.

duygularını, tabiatı, bu tabiatın içindeki insanları kendi doğallıkları ve yarattıkları çağrışımlarla birlikte değerlendirir. Gördüğü ve yaşadığı her şey, kendi gerçekliği yanında, şairde uyandırdığı duygular aracı kılınarak verilmiştir. “Gurbet” şiirinde, gurbet duygusu temayı oluşturur. “Denizden Beklediğim”de ise, denizden gelecek sevgili beklenir. Deniz-insan arasında ilişki kurularak, ruhun genişlik ve boşluğuna dikkat çekilir. “Çoban Çeşmesi”, aşkın en güzel şekilde anlatıldığı şiirlerdendir. Şiirde aşk duygusunu güçlendiren ve lirizmi yüceltten bir tavır hâkimdir. “Garipler” ve “Muztaripler” başlıklı şiirlerde ise merhamet duygusu öne çıkar. Faruk Nafiz, “Melek” şiirinde ise, yüksek bir insani duygu olan anne ve çocuk sevgisini anlatmıştır.

Millî duyguları dile getiren şiirleriyle tanınan Enis Behiç Koryürek’ten seçilen “Maymunlar” başlıklı şiirde, yalnızlık duygusunun verdiği rahatsızlık ifade edilmektedir. Şair, kendi yalnızlığını paylaşacak bir insanı bulamamaktan şikâyetçidir. İnsanlar içinde insana hasret olmak, derin bir yalnızlık gibi konular üzerinde durulmuştur.

Peyami Safa’nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* romanından alınan parçada, roman kahramanının hastanede geçirdiği ilk gecede yaşadığı duygular, düşünceler, korkular anlatılmıştır. Roman kahramanı gencin ağzından yapılan anlatımlar, insanın korkularını, yaşadığı ortamı, bu ortamın kendi duygu ve düşünceleri üzerinde bıraktığı izlenimleri çok canlı ve başarılı bir şekilde vermek noktasından çok başarılıdır.

Türk Edebiyatı Antolojisi’nin son bölümünde “Bugünün Genç Şairleri” başlığı altında toplanan şairlerin şiirlerinde tasvir ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bireysel duygu ön plandadır. Deniz, İstasyon, Dalgalar (Necip Fazıl); Gurbetten Sılaya Giderken, Deniz Garibi, (Ömer Bedrettin Uşaklı); Vagonda, Kağrı Gıcırtiları, Bağdat Caddesinde Öğle (Sabri Esat Siyavuşgil); Akşam ve Develer, Yedikulede Akşam (Yaşar Nabi); Yurdumun Dağlarına, Toprağa Bağlı (Cevdet Kudret Solok); Anama (Hüseyin Nail) başlığını taşıyan şiirlerde bu anlayış hâkimdir.

2.2.4. Vatan Sevgisi ve Kahramanlık Duygusunu Konu Alan Metinler:

Sanat ve edebiyatın sosyal hayattaki yeri üzerinde de duran Ali Canip’e göre, sanat ve edebiyat bir milletin ruhu, hayatıdır. Sanatçının eserinde bir milletin ruhunun varlığı ve nabzının atışı duyulur. Toplumların hayatına maddi ve manevi şartlar nasıl etki ediyorsa, bu şartlar edebî eserler yoluyla bir toplumu harekete geçirmeye de imkân verir. Edebiyatın bir milletin kaderini belirlemede ve ona hamleler için hareket imkânı sağlamadaki rolüne işaret eden Ali Canip, toplum olarak ihtiyacımızın, millî ve topluma dönük bir edebiyata sahip olmak gerektiğini ifade etmiştir.

Ali Canip Yöntem'e göre, edebiyat derslerinde okutulacak metinler estetik değerler yanında, millî duyguları da içermelidir. Edebiyat derslerinde işlenecek metinlerde, öğrencilerin hayal ve heyecan dünyasını genişletecek, derinleştirecek ve zenginleştirecek, kendi hayatları ve zevkleri için fikrî ve manevi ihtiyaçlarını karşılayacak özellikler yer almalıdır.²³ *Türk Edebiyatı Antolojisi*'nde vatan sevgisi ve kahramanlık duygusunu işleyen metinlerin varlığı, Ali Canip Yöntem'in işaret ettiği ilkelere uygun şekilde, eğitimde bir değer kazandırma amacına yöneliktir. Bu metinler, öğrencilerin zihinsel yönden gelişmesini sağlayacaktır. Ali Canip, bu özelliklere uygun nitelikteki eserleri, Avrupalı edebiyat ve daha sonraki dönemlere ait şahsiyetlerden ve eserlerden seçerek işaret ettiği millî ve çağdaş ilkelere dayanan bir edebiyat eğitiminin ilkelerini eserinde ortaya koymuştur.

Türk Edebiyatı Antolojisi, 1929 Türkçe programındaki, “Çünkü bugün edebiyat tedrisinden beklenen faydalardan biri de, gençlere yaşadıkları hayatı duyurmak kadar, yaşamak ihtiyakını hissetmeleri icap eden ideal hayata da onları temas ettirmektir.”²⁴ ilkesi çerçevesinde hazırlanmıştır. Cumhuriyetle birlikte millî bir hayatın yaşanması, yaşanan millî duygular ve verilen mücadelede ortaya çıkan millî ruhun, kitapta yer alan metinler yoluyla öğrencilere tanıtılması ve benimsetilmesi amaçlanmıştır.

2.2.4.1. Kahramanlık Duygusunu Konu Alan Metinler

Türk Edebiyatı Antolojisi'nde “Kahramanlık Duygusunu İşleyen Metinler” şu şekilde tespit edilmiştir:

Ceride-i Askeriye (Şinasi); *Cezmi*'den, *Vatan Yahut Silistre*'den (Namık Kemal), *Nazife*'den (Abdülhak Hâmid), Türk Askeri (Cenap Şahabettin), Cenk Türküsü (Süleyman Nazif), Çanakkale Şehitleri İçin (Mehmed Akif Ersoy), Çanakkale Muharebesi (Mehmed Akif Ersoy), Kaç Yerinden (Ömer Seyfettin), Duatepe (Halide Edip Adıvar), Akıncı Türküleri (Mehmet Fuat Köprülü), Akıncı (Yahya Kemal), Yaşayan Ölüler (Aka Gündüz), Vatan Hisleri (Mithat Cemal Kuntay); Çanakkale Şehitliğinde (Enis Behiç); “Gece Nöbetinde” (Yusuf Ziya Ortaç), İstiklâl Ordusunun Şehitlerine (Kemalettin Kami Kamu), Nal Sesleri (Şinasi Gündoğdu)

Şinasi'den seçilen “Ceride-i Askeriye” bir gazete yazısı olup, parçada askerî bir gazete çıkarılacağı haberi verilir. Asker millet olarak doğan Türk milleti, insanlığın aydınlanması ve ıslah edilmesine memur edilmek gibi yüksek kişilik özelliklerine sahiptir. Askerliğe büyük önem verilen ülkemizde, askerin ihtiyaçları ve harp teknikleri iyileştirilip mükemmel hâle getirildiği takdirde, insanlığın adaleti de sağlanacaktır.

²³ Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?”, s. 143-145.

²⁴ *Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1929.

Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* adlı piyesinden seçilen bölüm, vatanın düşman saldırısı sebebiyle tehlikede olduğu zamanda her türlü fedakârlığın ve kahramanlığın gösterileceği fikrini işler. Kale kumandanı Sıtkı Bey ile İslam Bey arasında geçen konuşmalarda, İslam Bey'in kalenin düşmana teslim edilmemesi için kendi hayatını feda etmek isteğindeki ısrarı, kahramanlık duygusunu yüceltmektedir. *Cezmi* adlı romandan alınan parçada ise, roman kahramanı Cezmi'nin İranlılarla yapılan savaşlarda gösterdiği kahramanlık gösterilmektedir.

Abdülhak Hâmid'in *Nazife* adlı tiyatro eserinden alınan bölümde, İspanyolların Gırnata şehrini Müslümanların ellerinden alması, Ferdinando'nun Nazife'ye duyduğu aşka genç kızın karşılık vermemesi ve kendini öldürmesi anlatılır. Kutsal saydığı değerleri korumak pahasına ölümü göze alan Nazife, memleketinin işgal ve halkının esir edilmesi karşısında kendisine duyulan aşka karşılık vermeyerek hem millî benliğini hem de namusunu korumuştur.

Cenap Şahabettin'den seçilen "Türk Askeri" adlı parçada Türk milletinin kahramanlığı ve yüksek şahsiyeti Türk askerinin tasviri yoluyla verilmiştir. Türk askerindeki kahramanlık, şan, şeref ve kişisel menfaat beklemezlik, itaatkârlık, yüksek kahramanlık, cesaret ve sükunet sahibi olmak gibi özellikler gösterilir. Bu özelliklerle, Türk askerinin şahsında Türk milletindeki yüksek duygu ve şahsiyete işaret edilmektedir.

Süleyman Nazif'in "Cenk Türküsünden" ismini taşıyan şiiri, Balkanlarda Bulgarlara karşı verilen mücadeleyi, vatan toprakları sayılan yerlere duyulan hasret ve sevgiyi anlatmıştır.

Çanakkale Savaşları, Türk kahramanlığının en yücelerindendir. Bu savaşlarda gösterilen insanüstü mücadele ve kahramanlıklar, Mehmet Akif Ersoy'un "Çanakkale Şehitlerine" adlı şiirinde anlatılmıştır. Bu şiirden alınan iki parçada, şehitlerimizin kahramanlığı ve şehadet duygusunun manevi yönleri ile Çanakkale'de dünyanın dört bir yanından gelen muazzam düşman kuvvetlerine karşı verilen mücadelenin şiddeti ve büyüklüğü dile getirilmiştir.

Enis Behiç Koryürek de "Çanakkale Şehitliğinde" adlı şiirinde, bayrak ve vatan sevgisini, bu topraklarda şehit düşen askerlerin kahramanlığına duyulan hürmeti dile getirmiştir. Şair, bu topraklar uğrunda hayatlarını feda eden şehitlerin yaptıklarının sözle anlatılamayacak kadar değerli olduğunu, askerlerin kahramanlığı karşısında kendisinin acizliğini hissettiğini anlatmak suretiyle bu duygunun yüceliğini hissettirmeye çalışmaktadır.

Ömer Seyfettin'in "Kaç Yerinden" adlı hikâyesinde, Türk'ün kahramanlığı ve mücadele azmi destansı bir örnekle anlatılmıştır. Kahramanlığı tarihte arayan yazar, kendisine tanıtılan genç bir subayın kahramanlıkları karşısında fikrini değiştirir. Bu genç subay, İstanbullu zengin bir ailenin tek oğlu olan Ferhat Ali Bey'dir. Almanya'da eğitim görürken savaş çıkınca geri dönüp savaşa katılmış, I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaşmış, tam kırk dokuz yerinden

yara almıştır. Bunu da yeterli görmeyen Ferhat Ali Bey, tek bacağını kaybetmiş olmasına rağmen, savaş uçağı pilotu olarak Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'ye katılmaya karar vermiştir. Bu durum karşısında çok şaşırın yazar, yaptığı kahramanlıklardan kendi hissesine bir pay ve övünme çıkartmayan, kahramanlığın millete ve orduya ait olduğunu düşünen bu yüksek şahsiyete karşı büyük bir saygı ve hayranlık duyar.

Halide Edib Adıvar'ın Millî Mücadele hatıralarını anlattığı “Duatepe” adlı parçasında, Türk askerinin kahramanlığı ve fedakârlığı, yaşadığı çetin şartlar içinde tasvir edilmiştir. Askerlerin kahramanlığı yanında Türk milletinin bağımsızlığına olan düşkünlüğü, Türk'ün bağımsızlığını kanı, canı pahasına hak ettiği, Türk askerinin sağlam inancı sayesinde mağlup edilemeyeceği şeklindeki düşünceler dile getirilmiştir. Savaşın yakıcılığı, acımasızlığı ve şiddeti çok canlı tasvirlerle anlatılmıştır.

Millî kahramanlığın dile getirildiği parçalardan bir diğeri de Mehmet Fuad Köprülü'nün “Akıncı Türküleri”dir. Şiirde, Türklüğün tarihinde önemli bir yeri olan akıncı ruhu dile getirilmiş ve bu ruha duyulan özlem ifade edilmiştir.

Akıncı ruhuyla ortaya çıkan Türk kahramanlığı, Yahya Kemal Beyatlı'nın “Akıncı” adlı şiirinde de hâkim temadır. Türk tarihinin şanlı sayfalarında yer alan mücadelelerde yer almayı hayal eden şairin şiirinde, fetih ruhu kahramanlık duygusuyla iç içe yer almıştır.

Yusuf Ziya Ortaç'ın “Gece Nöbetinde” şiiri, bir askerin nöbetteyken yaşadığı duyguları, yaşadığı anın ve hatıralarının ışığında dile getirir. Şiirde ölümün hissedilişi ile hatıraların lezzeti öne çıkmaktadır.

Şiirlerinde millî duyguları da dile getiren Aka Gündüz, “Yaşayan Ölüler” şiirinde, Millî Mücadele'de pilot olan ve şehit düşen Fethi ve Sadık Beyler'in kahramanlığını anlatmıştır. Bu insanların yaptıkları işin ve davranışlarının yüceliği, milletine, vatanına candan bağlı oluşları, şehitlik mertebesine ulaştıklarına işaret edilmiştir.

Mithat Cemal Kuntay, “Vatan Hisleri” adlı şiirinde, Türk milletinin yüksek şahsiyetini, kahramanlığını, fedakârlığını anlatır. Kahramanlık, Türklük duygusunun güçlü yaşantısından ve hürriyet aşkından kaynaklanmaktadır. Bu anlayış, “*Ben o kavmin ki ne bir kavme ne bir ferde esir / Hür olan millete gök taç oluyor yer de serir!*” sözleriyle ifade edilmiştir.

Kemaleddin Kâmi Kamu'nun, “İstiklal Ordusunun Şehitlerine” şiirinde, Türk askerinin kendi vatanında hayırla hatırlanacak bir kahramanlığı yaşayarak şehadet rütbesine erişmesi anlatılmıştır. Türklüğün kahramanlığına sebep olan çok önemli bir duygu olarak da hürriyet duygusuna işaret edilir. Türk milletinin ve Türk askerinin, vatanını ve hürriyetini, kendisinden ve ailesinden üstün tuttuğuna dikkat çekilmektedir.

Millî kahramanlık duygusunu yoğun bir biçimde dile getiren bir şiir de Şinasi Gündoğdu'nun "Nal Sesleri" adlı şiiridir. Türk askerinin Millî Mücadele döneminde düşmanı kovalaması coşku ve gurur duyguları içinde anlatılmıştır.

2.2.4.2. Vatan Sevgisini Konu Alan Metinler

Türk Edebiyatı Antolojisi'nden isimleri aşağıya alınan metinler "Vatan Sevgisini İşleyen Metinler" başlığı altında toplanmıştır:

Vâveyla'dan, Vatan, (Namık Kemal), *Eşber*'den (Abdülhak Hâmid), *Haluk'un Defteri*'nden (Tevfik Fikret), Dâüssıla (Süleyman Nazif), Balkan'a Seyahat, Açık Deniz (Yahya Kemal), Ah (Aka Gündüz), Vatan Destanı (Halit Fahri Ozansoy), Tuna Kıyısında (Enis Behiç Koryürek), Yurdumun Dağlarına (Hüseyin Nail), Anadolumuz (Mehmed Faruk).

Türk edebiyatında vatan şairi unvanını kazanmış olan Namık Kemal "Vaveylâ" başlıklı şiirinde vatani bir kadına, anneye, vatanın içinde bulunduğu durumu anlatırken de onu kanlı kefen giymiş bir insana benzetir. Namık Kemal, vatan için her türlü fedakârlığa hazır olduğunu "*Sen gir dersin bütün helâk oluruz / Koynuna can atar da hâk oluruz*" söyleyişiyle dile getirmiştir. Namık Kemal'in Vatan başlıklı makalesinde ise, şairin şiirinde ifade ettiği vatan sevgisi çeşitli yöneleriyle ele alınmış, insanlarda vatan şuuru ve sevgisi oluşturan unsurların tespiti yapılmıştır.

Abdülhak Hâmid, konusu Hindistan'da geçen *Eşber* adlı manzum tiyatrosunda, vatan sevgisini işlenmiş ve vatan savunmasında gösterilmesi gereken fedakârlık ve sorumluluğu anlatmıştır. İskender'in Hindistan'ı işgal etme niyeti karşısında Eşber bu tehlikeyi önlemek için savaşa hazırlanır. Sumru, ağabeyinin sefere çıkmasını engellemeye çalışarak, Eşber'e kaderine razı olmasını telkin eder. Eşber, bir devlet adamı sorumluluğu ve yüksek bir karakter göstererek, vatanın tehlikede olduğu böyle bir durumda sırf tahtını, rahatını düşünerek oturmanın kendisine yakışmayacağını, tek başına da olsa düşmanın üzerine gideceğini söyler. Parça, vatan sevgisi ve müdafaasının kutsallığını, bu görevin insanın hayatından üstün olduğu düşüncesini vurgulamaktadır.

Tevfik Fikret'in *Haluk'un Defteri*'nden adlı şiirinde vatan koca bir çınara benzetilir. Yüzyıllarca güç ve kudretle yaşayan vatan artık ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır. Vatanın içinde bulunduğu durumu, yaşanan zor şartların getirdiği olumsuzlukları dile getirerek anlatan şair, ona kötülükte bulunanları kargalara benzetir.

Süleyman Nazif'in "Datüssıla" adlı şiirinde vatan sevgisi, ona duyulan hasretle iç içe verilmektedir. Vatandan ayrı kalmanın verdiği kederi derinden hissederek şair, vatana ait hatıralarla avunmaya çalışır.

Vatan sevgisi, Yahya Kemal'in şiirlerinde ve nesirlerinde Türklüğün yayıldığı alanlara gösterilen ilgi ve duyulan özlem ifade edilerek dile getirilir. "Balkana Seyahat" adlı yazıda, "*Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkandır.*" sözleriyle vatan sevgisi, o dönemde elden çıkmış olan Balkan topraklarına duyulan özlem şeklinde dile getirilir. "Açık Deniz" şiiri de benzer duyguları ifade etmektedir. Balkanlarda yetişen Yahya Kemal, buraların elimizden çıkmasının verdiği üzüntüyü anlatır. Üzüntüsünü gidermek için, tarihte Balkanlara yapılan akınları ve akıncı ruhunu hatırlar. Vatan özlemini "hiç bitmeyecek bir susuzluk" olarak ifade eder.

Aka Gündüz de "Ah" başlıklı şiirinde vatan duygusunu, onun yaralı halini ve bundan duyduğu üzüntüyü dile getirerek anlatır. Üzüntüyü artıran sebeplerden birisi de, yıllarca yaşadığımız vatan topraklarının artık tamamen elimizden çıkmasıdır. Bu duygu, "*Ağla bülbül! Çok zehir var dilinde / Türk kalmamış koca Urumeli'nde..*" söyleyişiyle dile gelir.

Halit Fahri Ozansoy'un "Vatan Destanı"²⁵ başlıklı şiirinde de vatan sevgisi, coşkun bir tavırla ve Türklük gururuyla birlikte anlatılır.

Vatan sevgisi bazen de ondan ayrılmak zorunda kalındığında şiddetli hasret şeklinde ortaya çıkar. Enis Behiç Koryürek'in "Tuna Kıyısında" adlı şiirinde böyle bir durum görülür. Şair, İstanbul'dan ayrı kalarak Balkanlarda, Tuna kıyılarında yaşamak zorunda kalışının verdiği ayrılık acısını anlatır. Yaşadığı yerde her şey ona yabancısıdır ve her yer ona İstanbul'u hatırlatır. Şiirde vatan sevgisi, vatanından ayrı kalmanın verdiği vatan hasreti şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Hüseyin Nail'in "Yurdumun Dağlarına" adlı şiirinde de, vatana ait güzelliklerin dile getirilmesi yoluyla vatan sevgisi ifade edilmiştir.

Mehmet Faruk'un "Anadolumuz" şiiri vatan sevgisini, Anadolu'nun ve Anadolu insanının güzelliklerini anlatarak dile getirir. Gezmek suretiyle Anadolu'nun güzelliklerinin görülebileceği, Anadolu insanının daha iyi tanınacağı anlatılır. Şiirde vatana ve millete duyulan güçlü bir sevgi ve hayranlığın ifadesi vardır.

2.2.5. İdealizmi Konu Alan Metinler:

Sanatçı, yaşadığı çevreyi diğer insanlardan farklı gören ve algılayan kimsedir. İnsanlar, hayatta günlük ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, maddi endişelerin ötesindeki ihtiyaçlarını tatmine yönelir. Gündelik ihtiyaçlardan uzaklaşıldıkça, hayatın çoğalan ve değişen zevklerine sempati duyulur. Bu aşamada, insanın gerek bireysel gerekse toplumsal yönde gelişen duyusu

²⁵ Ali Canip Yöntem, Halit Fahri Ozansoy'un "Vatan Destanı" başlıklı şiirinin millî marş güftesi için yazıldığını bildirmektedir.

ve fikirleri değişmeye ve gelişmeye başlar. Fikirler, duyguların etkisiyle coşkun bir şekilde ortaya çıkar ve sanatçı tarafından coşkulu bir lirizmle birlikte dile getirilir.

Ali Canip, edebî eserde estetik yönden mükemmellik ararken, öte yandan eserde insanların yararına birtakım değerlerin yer alması ister. Edebî eserde bir çeşit idealizm şeklinde ortaya çıkacak bu unsurlar, edebiyatın topluma yönelik amaçlarına hizmet edecektir. Edebiyat ders kitaplarına seçilecek metinlerde toplumsal hayatın fikrî ve felsefî yönlerini dile getiren, millî ve insanlık idealizmini ele alan konuların yer alması, öğrencileri fikir ve şahsiyet bakımından yükseltecektir. Bu da edebiyat derslerinde moral değerleri öğrencilere sezdirme ve bunları kazandırma anlayışını ifade etmektedir.

Türk Edebiyatı Antolojisi’nde “idealizm” başlığı altında toplanan metinlerde, içeriğin yukarıda ifade edilen anlayışlar çerçevesinde oluştuğu görülmektedir. Eserde yer alan ve idealizmi esas alan metinler kendi içerinde de “Millî İdealizmi Konu Alan Eserler” “mit ve Azim Telkin Eden Eserler”, “Yüksek şahsiyetleri Tanıtan Eserler” başlıkları altında toplanmış ve değerlendirilmiştir:

2.2.5.1. Millî İdealizmi Konu Alan Metinler

Türk Edebiyatı Antolojisi’nde bu başlık altında değerlendirilen metinler şöyledir:

Tarih Hakkında, Murabba (Namık Kemal), *Halûk’un Defterinden* (Tevfik Fikret), Avrupa Mektuplarından, *Tiryaki Sözlerinden* (Cenap şahabettin), Altın Ordu (Ahmet Hikmet Müftüoğlu), Para, (Ahmed şuayb), Bırak Yapma, Irkımın Türküsü (Mehmet Emin Yurdakul), Birlik (Mehmet Akif Ersoy), Türk’e Göre Vazife, Mefkûrenin Harikaları, Ahlak, Din, Babamın Vasiyeti, İlme Doğru, Ala Geyik (Ziya Gökalp), Mukaddes Ateş (Ali Canip Yöntem), Primo Hikâyesinden (Ömer Seyfettin), *Hüküm Gecesi* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu), Layemut Polonya (Mehmet Ali Tevfik), Mum (İbrahim Alaaddin Gövsa), Yeni Hayat (Hasan Âli Yücel).

Namık Kemal’den seçilen “Tarih Hakkında” başlıklı yazıda, millî şuurun uyanışında tarihi bilmenin önemi vurgulanır. Fransız tarihçi Guizot’un “*İnsan için milletini hakkıyla sevmek bile tarihini bilmeğe mütevakkıf olduğunu beyan etmiştir*” sözleriyle tarih ile millet sevgisi arasındaki bağa işaret edilmiştir. Toplumun her alanında olumlu ve faydalı işler yapmanın temel şartı olarak tarihi iyi bilmek gerektiği gösterilmiştir.

Namık Kemal’in millî bir duyarlılıkla kaleme aldığı “Murabba”da kuvvetli bir idealizm hâkimdir. şiirde, vatanın candan daha değerli olduğu, halka hizmet uğrunda kişilerin hiçbir

karşılık beklemeden her türlü fedakârlığı yapmaları gerektiği şeklindeki düşünceler ortaya çıkmaktadır. Vazife ve sorumluluk, şiirde işlenen çok önemli iki kavramdır.²⁶

Tevfik Fikret'in şiirlerinde de güçlü bir idealizm vardır. *Halûk'un Defteri*'nden adlı şiirde şair, inkılap ordusunun askerleri olarak gördüğü gençlere en büyük kuvvetin "hak" olduğunu gösterir. Bu anlayışın dünyayı fethetmeye gücü olduğu, gençlerin elinde bir bayrak olması gerektiği dile getirilir. Fikret, gençlere kazandırılacak "adalet" duygusunun onların gönlünde yatan bir kuvvet olarak ortaya çıkmasını ve bununla zafer kazanılmasını ister. Bu şiirde Tevfik Fikret, gençliğin büyük işler başarabilmesi için güçlü bir idealizmle yetiştirilmesi gerektiğini anlatmıştır.

Cenap Şahabettin'in "Avrupa Mektuplarından" başlıklı yazısı, o günkü hayat için çok önemli tespitler ve değerler ifade etmektedir. Yazıda, Almanya seyahatine ait gözlemlerini aktaran Cenap, Almanya'yı meydana getiren dört büyük kurumun okul, kışla, fabrika ve banka olduğunu tespit eder. Daha da önemlisi, bu dört kurum birbirinden kopuk değil, birbirini besleyen ve tamamlayan parçalardır. Almanya'nın ilerlemesi ve zenginleşmesi bu kurumların birbirleriyle ahenkli ve çok verimli çalışmasına bağlanmıştır. Almanların çalışmayı adeta bir din ve ibadet olarak algıladıklarına dikkat çekilerek, Almanları başarılı kılan şeyin bu olduğu vurgulanmıştır. Cenap'ın "*Tiryaki Sözlerinden*" adını taşıyan eserlerinden de örnekler alınmış, bu örneklerle gençlere insanlık değerleri fark ettirilmeye çalışılmıştır.

Türk tarihine bakış ve ondan ilham alan şiirler ve yazılarda da millî idealizm ortaya çıkar. Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun "Altın Ordu" başlıklı yazısında Türklerin Orta Asya'dan göç edışıyle, bu göç hareketinin sanki insanlığın ikinci kez doğuşu olduğu, Hz. Musa'nın Nuh Tufanı'nı hatırlattığı şeklindeki fikirler ortaya çıkmaktadır. Bu büyük göçle, Avrupa'nın o zaman için yıpranmış, kirlenmiş çehreleri yıkanacak, ruhlara neşe, gönüllere sevgi, adalelere güç verecek ve çelimsiz kadınlardan gürbüz çocuklar doğacaktır. Türklerin Orta Asya'dan göç yoluyla Avrupa'ya uzanıp oralara taze bir hayat verdiği anlatılarak Türklük gururu işlenmiştir.

Ahmed Şuayb'ın "Para" adlı parçasında, modern ve yeni hayatta paranın önemi üzerinde durulmaktadır.²⁷ Zengin olmak, artık sosyal hayatta geçerli bir anlayış haline gelmiştir. Yazar, eskiden beri zenginlik mevkiinin yüksek olduğuna, insanlar tarafından zenginliğe hürmet

²⁶ Ali Canip Yöntem, vazife ve sorumluluk kavramlarını "Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiyede Gaye" başlıklı yazısında ele almış, "fenafilvatan" kavramıyla, çocuklara vazife şuurunu kazandırmak ve onları ideal sahibi yaparak hayata hazırlamak düşüncesini ifade etmiştir.

²⁷ Ahmed Şuayb'ın yazısı, Cumhuriyet dönemindeki inkılapların ifade ettiği hayata rehberlik edecek fikirler ortaya koymaktadır. Atatürk dönemindeki eğitim alanında ve ekonomik alanda alınan kararların hedefi insanları üretken, kazanan ve refahı yükselen bir toplum haline getirmektir. Öğrencilerin sosyal hayatın gerektirdiği ihtiyaçlar çerçevesinde yetiştirilmesi için yabancı uzmanların fikirlerinden yararlanma yoluna gidilmiştir.

gösterildiğine ve yaşanan hayatta bütün insanlığın servetten hisse sahibi olmak istediğine dikkat çeker. Demokrasinin yeni keşfedilen özelliklerinden biri de zengin olmaktır. Amerika’da eğitim serveti edinmek üzerine kuruludur. Servetin fikir eğitimindeki rolüne işaret edilerek sanatın ve bilimin parasız olamayacağı vurgulanmıştır. Zenginler tarafından servetin vazifesinin yanlış anlaşılması ve yanlış kullanılması tehlikesine de dikkat çeken yazara göre, kalplerin paraya tapar bir hale gelmesi de önlenmiştir.

“Millî Edebiyat” anlayışını dile getiren şahsiyetlerden Mehmet Emin Yurdakul’un “Bırak Yapma” adlı şiirde dile getirilen duygu ve düşünceler, insanların ve toplumun hayat tarzında bazı anlayışları belirlemelerini telkin etme amacı güder. Demirden insanlara zarar verecek silah yapmak yerine, hayatı kolaylaştıracak orak, sapan, keser, kürek vb. aletler yapılmasını telkin eden şair, idealize edilen bir toplum yapısına ait özellikleri belirlemeye çalışmaktadır. Şiirde bilimin, sanatın, tekniğin insanlığın faydasına kullanılması, insanların kötülüğüne sebep olacak şeylerden kaçınılması gerektiği düşüncesi hâkimdir. “İrkımın Türküsü”nde ise Türklük duygusu ve millet sevgisi dile getirilir. Türk milleti, tarihinde şan ve şeref sayfaları bol olan, dünyanın dört bir tarafına hükmeden, kuvvete karşı boyun eğmeyen gibi özellikleriyle öne çıkarılmıştır. Şiir, Türklüğü millîliğin özüne koyan Cumhuriyet’in genç nesillerine millî şuurun ve millet sevgisinin verilmesi amaçlanmıştır.

Sosyal hayata ait anlayışların ve değerlerin ortaya konulması ve bazı anlayışların eleştirilmesi yoluyla da öğrencilerde bir hayat görüşü oluşturmaya çalışılır. Mehmet Akif Ersoy’un “Birlik” adlı şiirinde, millî birlik ve beraberlik duygusu ile toplumsal dayanışma ruhu dile getirilmiştir

Türk Edebiyatı Antolojisi’ne idealizm bakımından en yoğun fikir ve duyguları işleyen metinler Ziya Gökalp’tan seçilmiştir. “Türk’e Göre Vazife” başlıklı şiir, fertlerin sosyal hayatta görev ve sorumluluklarının ne olması gerektiğini işlemektedir. Gökalp, “vazife” duygusu üzerinde çok fazla durur ve “*Hak yok vazife var*” ifadeleriyle, Tevfik Fikret’in hakkı savunan anlayışının karşısında yer alır.²⁸ Gökalp, bireyden önce toplumun hak ve hürriyetinin geldiğini savunur.²⁹ Bireyler, toplumsal şartların belirlediği vazifeleri yerine getirdiği sürece o toplumun

²⁸ Ali Canip Yöntem’in “Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiyede Gaye” başlıklı yazısında ortaya koyduğu düşünceler incelendiğinde, Cumhuriyetten önce kaleme alınan yazıda, Ziya Gökalp’tan gelen etkiler kendisini gösterir. Ali Canip de Ziya Gökalp gibi, Türk çocuklarına vazife şuurunun çok güçlü bir biçimde verilmesi gerektiğini savunmuştur.

²⁹ Ziya Gökalp’ın toplum karşısında bireyin hak ve hürriyetini yok sayan bu anlayışa Halide Edib’den tepki gelmiştir. Halide Edib, 31 Ekim 1949’da *Akşam* gazetesinde yazdığı “Çoban ve Sürü” başlıklı yazısında Gökalp’ın bu anlayışını eleştirmiştir. Halide Edib, Ziya Gökalp’ın bu düşüncesinin bireyin özgürlüğüne dayanan demokrasiye aykırı düşüğünü belirtir. Bu mısralarda insanlarda âdeti kendilerini idare edecek bir çoban veya mutlak bir şef hasretinin sezildiğini ima eden Halide Edib, bunun tehlikeli sonuçlar verecek bir düşünce olduğunu ileri sürer. İnsanların haklarının olmadığı ve vazife duygusunun

bir üyesi olacaktır. Bu anlayış, “Gözlerimi kaparım vazifemi yaparım” mısraıyla dile getirilir. Ziya Gökalp’a göre bireycilik, ideallerde azalmaya, şüpheciliğe, moral istikrarsızlığa ve hayal kırıklığı ile çöküntüye yol açar. Herhangi bir toplumda bireyciliğin ön plana geçmesi o toplumun çöküşünün bir işaretidir.³⁰

Cumhuriyet dönemi eğitim programlarına bakıldığında, programlarda bireysel hak ve hürriyetler bakımından sağlam bir şuura sahip nesiller yetiştirmek amacı ortaya çıkar. Diğer yandan da toplumun faydasına olacak durumlarda bireylerin kişisel hak ve hürriyetlerini feda edebilecek bir şuura erişmeleri de bir amaç olarak ortaya çıkmıştır.

Ziya Gökalp’ın “Mefkûrenin Harikaları” başlıklı yazısı da millî bir idealizmin esaslarını kuracak fikirleri içermektedir. Gökalp’a göre milletlerin “ideal” sahibi olması, onlara olağanüstü işleri başarma azmi ve gücü vermiştir. Tarihteki olaylar bunun örnekleriyle doludur. Üç yüz Ispartalı’nın yüz binlerce İranlı’yı yenmesi, Jeanne Dark adlı Fransız kızının İngilizleri Fransız vatanından kovması, Türklerin Millî Mücadele’yi kazanması hep “ideal” sayesinde. Bu, kazanılan zaferlerdeki başarıyı sadece meşhur kumandanların dehalarında değil, gerek orduların ruhunda gerekse milletlerin vicdanında alevlenen “ideal ateşi” ile izah etmek gerekir. Bu sebeple, millette “ideal”i hâkim kılarak milleti büyük işler yapmaya sevk etmek gerekir.³¹

Ziya Gökalp’ın, “Ahlak” adlı şiirinde, çocuklara bir ideal kazandırma amacı vardır. Şiirde, bireyin hakları yerine vazife duygusu öne çıkar. Fertlerin ancak toplum için var olduğu, insanların milleti için kendilerini feda edebilecek bir idealizme sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Gökalp’ın “Ala Geyik” şiiri ise, millî edebiyatın dil özelliklerini göstermesi ve konusunu millî ruhun ve hayatın yansıdığı masallardan alması yönüyle dikkat çeker. Masal dünyasına ait unsurlar ve kahramanlar tekerleme üslubuyla dile getirilmiştir.

esas olduğu bir toplum düzeninde, birey hürriyetinin yok olacağını ve böyle bir toplumdaki insanların âdeta birer kukla gibi istenildiği gibi yönetileceklerini ifade eder. Halide Edib de tıpkı Satı Bey ve o dönemdeki birtakım eğitimciler gibi, fertlerin iyi yetiştirilmesi sayesinde toplumun yükselebileceği görüşünü paylaşır. (Engin’in, İnci, “Ziya Gökalp ve Halide Edip Adıvar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 2001, s. 85-86.)

³⁰ Alkan, Cevat, *Eğitim Felsefesi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1983, s. 57.

³¹ Ali Canip Yöntem’in “Mukaddes Ateş” adını taşıyan yazısındaki düşünceler, Gökalp’ın “Mefkûrenin Harikaları” başlıklı yazısındaki düşüncelerle benzerlik göstermektedir. Ali Canip “mukaddes ateş” kavramını, ideal sahibi olmayı ve büyük şahsiyetlerde görülen ideal yüksekliği olarak düşünür. Ali Canip, ideal sahibi olan insanların ruh ve fikir bakımından yükseldiklerini, hayatı sevdiklerini, gelecekte ümitli olduklarını söylemektedir. Bu sebeple bütün devlet adamlarından, âlimlerden, sanatçılardan ve eğitimcilerden bütün gençliğin ruhuna “mukaddes ateş”i yerleştirmelerini ister. Çünkü yeni nesli bencillikten ve amaçsızlıktan uzak tutmak, ona hayatı, bilimi, fennî, sanatı sevdirmek ve bu uğurda fedakârlık yapmak gerekir. Bir taraftan da bu insanî ve medenî sevgiyi kahredecek tehlikelere düşman olmak ve bunlarla mücadele etmek gereklidir.

Bireylere kazandırılacak değerler ve idealler arasında din duygusu da vardır. Ziya Gökalp “Din” başlıklı şiirinde, dinin ümit ve korku aracı olmadığını bildirir. İnsanların cehennem ateşiyle korkutulduğu bir din anlayışı doğru değildir. Din, insanlara ancak sevgiyle, şefkatle hitap etmeli, insanlara dinleri sevdirmelidir. İdeal bir din inancı insanların gönlünde ancak bu şekilde yer alacaktır.

Çocukların ve gençlerin eğitiminde takip edilmesi gereken yollara değinen Ziya Gökalp, “Babamın Vasiyeti” başlıklı yazısında çocukluğuna ve gençliğine ait hatıralarından hareketle, çocukların ve gençlerin çağın şartlarına uygun, akılcı ve şuurlu bir şekilde yetiştirilmesinin şartlarını ortaya koyar. Gökalp, eğitiminde çocuk ve gençlere, milletin vicdanında yer eden yüksek şahsiyetlerin tanıtılmasını, dinî ve kültürel eğitim yanında, Batının biliminin ve kültürünün kazandırılmasını zorunlu görür. Böyle bir anlayışla, genç zekâlara hürriyet kazandırılmış olacaktır.

Ziya Gökalp’tan seçilen “İlme Doğru” başlıklı parçada da, “*Milletlerin düşüncüsü ilim ile felsefe, duyusu dinle sanat, iradesi ahlak, siyaset ve iktisattır.*” sözleriyle bilimin insan ve millet hayatındaki önemi üzerinde durulur. Türk milletinin çağdaş bir sosyal yapıya kavuşabilmesi için bilimi kazanmak ve hayata uygulamak gerekir. Bilim bir milletin fertlerini ortak duygu ve düşüncede birleştirecektir. Çağdaş devlet halkı için var olduğu kadar, bilimi de kendine rehber edinmelidir. Hukukta, ekonomide ve sosyal hayatta maddi ve manevi ihtiyaçları giderecek olan müspet bilimlerdir. Bu sebeple millet de, bireyler de bilimi kazanmak hedefinde birleşmelidir.³²

Ömer Seyfettin’in “Primo Hikâyesinden” adlı parçada millî gurur milliyet duygusundan kaynaklanır. Hikâyenin konusu, İtalyanların Trablusgarp’a saldırdıkları ve millî duyguların yoğunlaştığı bir dönemde geçer. Annesi İtalyan babası Türk olan Primo, millî duyguların pek canlı olmadığı bir çevrede yaşar. Primo’nun annesi, Türklerle İtalyanların savaş halinde olmasının verdiği korku ve endişeyle oğlunu da alıp İtalya’ya gitmek ister. Baba, bu tercihi çocuğun yapmasını ister. Primo, yakın arkadaşı Orhan’ın telkinleriyle Türklüğün gururunu duymaya başlamıştır. Kendisinden annesi ve babasının arasında bir tercih yapması istenince, Türklüğü ve babasını tercih eder. Çocuğun bu davranışı, yeni nesilde Türklük duygusunun çok güçlü bir biçimde uyandığını göstermektedir.

³² Ziya Gökalp’ın bu parçalarda işlediği değerlerin büyük bir kısmı Atatürk döneminde Cumhuriyetin gerçekleştirmeye çalıştığı hedeflerdir. İlme değer vermek, ülkede Batı düşüncesini yerleştirmek, dini, kalıplaşmış ve donuklaşmış geleneklerden, hurafelerden temizlemek, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedeflemek bu amaçlardandır. Atatürk’ün inkılap hareketlerinde fikrî beslenme kaynaklarını gösterme bakımından Ziya Gökalp’ın fikirleri önem taşır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Hüküm Gecesi* romanından alınan parçada, Ziya Gökalp ile Talat Paşa arasında geçen konuşmalar yoluyla İttihat ve Terakki hükümetinin programı sorgulanır. Ziya Gökalp, ülkenin idaresinde “Osmanlılık” ve “Türkçülük” ideolojilerinin sentezinin mümkün olmadığı, Osmanlı Devletinin “Türkçülük” ideolojisini esas alan bir parti teşkilatıyla idare edilmesi gerektiği fikrini savunur. İçinde kültür kuvveti, millî ideal olmayan bir teşkilatlanmanın sonuç vermeyeceğini savunan Gökalp'a göre, ideal sahibi olmayan bir toplumun ömrü uzun olmayacaktır.

Mehmet Ali Tevfik'in “Layemut Polonya” başlıklı yazısında ümit, azim ve Türklük duyguları öne çıkar. Yazar, Balkan Savaşı sonrasında kaleme aldığı bu yazıda Polonya ile Türkiye benzer şartları yaşamaları dolayısıyla karşılaştırılmıştır. Polonyalılar millî kaynaklarına yönelmişler, millî benliklerinin farkına varmışlar ve edebiyatlarında millî bir hayatı yaşamaya başlamışlardır. Balkan felâketinin yaşandığı ülkemizde de bu durum millî uyanışa zemin olacaktır. Parçada büyük felâketlerin, milletlerin ümit ve azim duygularını güçlendirdiği, büyük hamlelerin ve millî ideallerin ortaya çıkma fırsatı bulduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Asla ümitsiz olmamak ve her alanda millî hayatı yaşamak gerektiği düşüncesi işlenmiştir.

İbrahim Alaaddin Gövsa'dan seçilen “Mum” şiirinde, çocuğa mum aracılığıyla doğruluk, fedakârlık gibi duygular gösterilir. Mumun başındaki küçük güneşle zulmeti boğması, dosdoğru kalması, yanmasına rağmen sürekli çevresini aydınlatması yönlerinden, sosyal hayata dair değerler ifade edilir. Çocuklara bu özellikleri sezdirmek ve kişiliklerini oluşturmada bunları örnek almalarını sağlamak amacı görülür.

Hasan Âli Yücel'in “Yeni Hayat” başlıklı şiiri, Cumhuriyet dönemi Türk toplumunda hâkim olması hedeflenen fikirleri ve anlayışları yansıtmaya yönünden önemlidir. Bu şiirde ifade edilen düşüncelerle Ziya Gökalp'ın şiirlerindeki fikirler arasında benzer yönler fazladır. Şiirde yeni hayata ait değerler şu şekilde ortaya konulmaktadır:

1. Dinimizin akla ve bilime önem vermesi, yeni hayatta artık dünyevi amaçların hâkim olması,
2. Saadeti ve mutluluğu ahirette aramak şeklinde ortaya çıkan tevekkül anlayışının yerine mutluluğun dünyada aranması, hayatın düzenlenmesinde Batının rehber alınması,
3. Bilimin hayata hâkim olması, vatan aşkının yüce bir değer olarak benimsenmesi,
4. Okuma, okutma ve eğitime önem verilmesi.

Ziya Gökalp'tan gelen bu fikirler “Türkçülük” ve “Millî Edebiyat” anlayışlarını benimseyen şahsiyetler tarafından da dile getirilmiştir. Ali Canip Yöntem, Gökalp'ın ve Atatürk'ün çok yakınında bulunmuş, çağdaşlaşma çabalarına bağlı, bunları destekleyen biri olarak, Antolojiye seçtiği parçalarda bu yönden titizlik göstermiştir. Bu yolla, kurulan

Cumhuriyetin düşünsel temellerinin, sahip olunması gereken felsefi anlayışların öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır.

2.2.5.2. Ümit ve Azim Telkin Eden Eserler

Millî idealizmi ortaya çıkaran ve besleyen kaynaklardan birisi de gelecekte ümitli olmaktır. Namık Kemal'in "İstikbal" başlıklı yazısında bu konu işlenir. Namık Kemal'e göre insanın hayatının gelecekte ibaret olup, geçmiş ebedî bir ölü, yaşanan zaman ise bir son nefestir. İnsanların geçmişleriyle ve ecdadıyla gurur duyması tabii ve yararlıdır. Ancak çocuklar ecdada nazaran daha iyi yetiştirilmezse onlara layık olamazlar. Hayat durdurulamayacağından, sadece geçmişi anarak yaşamak bize bir şey kazandırmayacaktır. Bu sebeple, Batılilar gibi, sadece bugünü değil geleceği düşünerek hayatımızı düzenlemek, mücadele azmini kazanmak, genç nesilleri de bu anlayışla eğiterek geleceğe hazırlamak gerekir. Bu başlık altında değerlendirilen metinler şu şekilde tespit edilmiştir:

Gülrihal (Namık Kemal), *Yeis* (Samipaşazâde Sezai), *Sabah Olursa* (Tevfik Fikret), *Say-ı Medit* (Mehmet Akif Ersoy), *Çalikuşu* (Reşat Nuri Güntekin), *Bugünün Çocuklarına* (İbrahim Alaaddin Gövsa), *Edison'un En Kıymetli Hediyesi* (Vâlâ Nurettin).

Gülrihal adlı parça, Namık Kemal'in aynı adlı tiyatro eserinden alınmıştır. Parçada, zulüm ve baskı altında inleyen insanların derdlerine sorumluluk sahibi insanların kayıtsız kalmayarak üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri gerektiği düşüncesi işlenmiştir. Muhtar Bey, içinde yaşadığı şartlar sebebiyle hayata küsmüş, bütün ideallerini kaybetmiştir. Zülfikâr'ın kendisine hatırlattığı sorumluluk duygusuyla tekrar kendine gelerek hem kendisine hem de halka karşı yapılan haksızlıklara karşı mücadele azmini tekrar kazanmıştır.

Samipaşazâde Sezai'den seçilen "Yeis" adlı parçada, ümitsizliğin insanlığı mahveden bir duygu olduğu, bunun karşısına ümidin konulması gerektiği düşüncesi işlenmiştir. Yazara göre, Türkler sabırlı ve mücadeleci olmalarına karşın çok çabuk ümitsizliğe düşmektedir. Oysa hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamak gerekir. Ümitli ve azimli olmak aynı zamanda millî bir görev ve vatan sevgisinin bir şartıdır. Hayatta ne tür şartlarla karşılaşılırsa karşılaşılın, Türklüğü yaşatmaya ve yükseltmeye çalışmak bir ideal olmalıdır. Vatanın bulunduğu durumda vazifeden kaçmak ve ümitsizliğe düşmek, alçaklık ve hainliktir.

"Sabah Olursa" şiiri de, Tevfik Fikret'in gelecekte ümidini dile getirdiği şiirlerindendir. Oğlu Haluk'un şahsında Türk gençliğine seslenen şair, genç neslin gözünün mazide olmamasını ister. Yaşadıkları dönemde yaşanan sıkıntılar ve olumsuzluklar, gençlerin gözlerini geleceğin nurlu ufuklarından döndürmemelidir. Tevfik Fikret'e göre, gelecek daha aydınlık olacak, kötülükler sonsuza kadar devam edemeyecektir.

Mehmet Akif Ersoy, “Say-ı Medit” şiirinde, ümitsizliğin insanlara ve sosyal yapıya hâkim olmasına karşı çıkar. Genç nesiller için en önemli ihtiyaçlardan biri olarak onlara ümidi ve mücadele azmini kazandırmayı gören Akif, bunları kendi neslinde görememekten dolayı üzgündür ve genç nesilde bu duyguları görmek ister.

İbrahim Alaaddin Gövsa’dan seçilen ve mütareke yıllarında yazılan “Bugünün Çocuklarına” başlıklı şiirde de, gelecekte ümitli olmak, karamsarlığa kapılmamak, fazilet sahibi olmak, insanların hak ve hürriyetlerine saygı duymak, yalan ve hileye meyletmemek gibi öğütler vardır. Karanlık gecelerin nasıl bir sabahı varsa, kötülük ve olumsuzlukların da mutlaka bir sonunun olduğu, ümit ve azmi kaybetmemek gerektiği şeklindeki düşünceler işlenmiştir.

Reşat Nuri Güntekin’in *Çalılıkusu* romanından alınan parça, millî idealizmin en güzel şekilde işlendiği örneklerdendir. Merkezden uzak ve imkânsızlık içinde çalışan Feride öğretmen bütün idealizmine rağmen zaman zaman azim ve sabrının tükendiğini hisseder. Kendisini teselli edecek imkânlar ararken okuldan hocası Sör Aleksi’nin ümit ve azim telkin eden sözlerini hatırlayarak azmini canlı tutmaya çalışır. O, köyde sadece yoklukla değil, geleneklerle, yanlış eğitim anlayışlarıyla da mücadele etmek zorundadır. Parçada bu çerçevede düzenlenen anlatımla, hangi şartlarda olursa olsun mücadele azmini kaybetmemek gerektiği, azim ve sabırla her işin altından kalkılacağı fikri işlenmiştir.

Vâlâ Nurettin’in “Edison’un En Kıymetli Hediyesi” başlıklı yazısında, Edison’un hayatına ait anekdotlar ve bunlardan ortaya çıkan sonuçlar anlatılmıştır. Yazar amacını, “*Büyük bir dâhinin hayatı da keşfiyatı kadar ehemmiyetlidir.*” sözüyle gösterir. Edison’un fakir bir ailenin çocuğu olması, düzenli bir eğitim görmediği halde insanlık için büyük buluşlar yapması, parçanın eğitici yönünü belirlemiştir.

2.2.5.3.Yüksek Şahsiyetleri Tanıtan Metinler

Bir milletin genç nesillerine o milletin yüksek şahsiyetlerini ve onların fikirlerini tanıtmak son derece faydalıdır. Çünkü gençler, bu şahsiyetlerin yüksek kişilik özellikleri, fikirleri ve hareketlerine ilgi duyar, onların düşüncelerinden yoğun biçimde etkilenir. Yüksek fikirlerin ve yüksek şahsiyetlerin öğrencilere gösterilmesi gerektiğini vurgulayan Ali Canip, gerek kendi hayatımızdan gerekse başka ülkelerin hayatından bu anlayışa uygun parçaları *Türk Edebiyatı Antolojisi*’ne almıştır. Bu başlık altında değerlendirilen metinler şöyledir:

Fikret Hakkında, Namık Kemal (Cenap Şahabettin), Ziya Gökalp (Yakup Kadri), Gazinin Heykeli (Hamdullah Suphi Tanrıöver), Ziya Gökalp (Mehmet Fuad Köprülü), Tevfik Fikret Müdür (Ruşen Eşref), Çoban Sürün Dağılmasın (Orhan Seyfi Orhon), Fikret’in Ruhu ve Felsefesi (Hasan Âli).

Cenap Şahabettin'in "Fikret Hakkında" başlıklı yazısında, Tevfik Fikret'in şahsiyetinin yüksekliğine dair özellikler üzerinde durulmuştur. Fikret'in fazilet düşkünlüğü, doğuştan şairlik gücüne sahip olması gibi özellikleri anlatılır. Fikret'in eserlerine şairane felsefe yüksekliğini kazandıran özelliklerin, Fikret'in yüksek bir fazilet duygusuna sahip oluşu ve doğuştan var olan şairlik yeteneğinden kaynaklandığı anlatılmıştır.

Cenap, Namık Kemal'i de yüksek şahsiyetine ait özellikleriyle anlatmıştır. Namık Kemal, yüksek fikirleri ve şahsiyetiyle yaşadığı devrin siyasi otoritesine meydan okumuş, fikirleriyle aydın bir kuşağın yetişmesini sağlamış, eserlerinde dile getirdiği fikirlerle vatana ve millete bir hayat kaynağı olmuştur. Cenap Şahabettin, Namık Kemal'i, Shakespeare, Dante ve Hugo gibi dâhilerin de üzerinde bir dâhi olarak gösterir. Nesirlerinde hayatının ve ihtiraslarının güzellikleri vardır. Çünkü vatan için çalışmanın bir ibadet olduğunu haykıran, Türk'ün zekâsını ortaya çıkaran ve yücelten Namık Kemal olmuştur. Namık Kemal, kendisinden sonraki sanatçıları besleyen ve şekillendiren bir kaynaktır. Namık Kemal'in şiirleri ise, devrinde saltanatla mücadele eden tek kuvvet olmuştur.

Yakup Kadri'nin, "Ziya Gökalp" başlıklı yazısı, Türk gençliğine ideal bir aydın portresini tanıtmayı amaçlar. Yakup Kadri, Gökalp'ın Batılı bilim kafasıyla Doğu ve Batının bilimine ve kültürüne sahip olduğunu vurgular. Sahip olduğu kültür ve bilim sayesinde, "yüksek görme" ve "yüksek düşünme" gücüne sahip olan Gökalp'ın bu özelliklerinin bilinmesi, yeni nesiller için örnek şahsiyetlere olan ihtiyacı da giderecektir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in "Gazinin Heykeli" başlıklı yazısında, Atatürk'ün asker, teşkilatçı, siyasi, ıslahatçı, milleti için rehber, lider, fikirleri yayıcı, hatip gibi özellikleri tespit edilmiştir. Atatürk'ü ve onun fikirlerini edebî bir üslupla dile getiren yazar, Atatürk'ün şahsiyetine ait özellikleri, gençlere rehberlik etmesi amacıyla sunmuştur.

Mehmet Fuad Köprülü'nün "Ziya Gök Alp" başlıklı yazısında Gökalp, ülkemizde milliyetçilik hareketinin en büyük ve en kudretli şahsiyeti ve ortaya koyduğu fikirlerle bir çekim merkezi oluşturması, yaratıcı ve toplayıcı bir kudrete sahip olması gibi özellikleriyle tanıtılır. Ziya Gökalp'taki yüksek felsefî kabiliyete dikkat çeken Köprülü, Gökalp'ı Türk ve İslam dünyasının ilk ve büyük millî filozofu olarak takdim eder. Fuad Köprülü, Ziya Gökalp'ın değerini daha iyi anlatabilmek için Gökalp'ı Namık Kemal ile karşılaştırır. Her iki şahsiyeti de vatanperver olarak niteleyen Köprülü, Gökalp'ın mütefekkir ve filozof olmak yönünden, derinlik ve yükseklik bakımından Namık Kemal'den daha üstün olduğunu söyler. Namık Kemal'in etkisi Türkiye ile sınırlı kaldığı halde, Gökalp'ın Türk âleminin çeşitli sahalarında etkili olduğuna dikkat çekerek Gökalp'ın üstün yönlerini işaret etmiştir.

Ruşen Eşref, “Tevfik Fikret Müdür” başlıklı yazısında, Fikret’in ciddi, sabırlı kişiliğine; inkılapçı ve eğitimci özelliklerine dikkat çeker. Fikret’in Galatasaray Sultanisine müdür olunca yaptığı başarılı işleri anlatan Ruşen Eşref, bunun sebebi olarak şairde işine duyduğu güçlü aşk ve bağlılık olduğunu ifade eder. Tevfik Fikret’in müdürlükten ayrılmasını talihsizlik olarak gören yazar, bu düşüncesini “*Herhalde muhakkak ki Galatasaray’dan ayrılmak, Fikret için biraz hayattan ayrılmak gibi oldu.*” sözleriyle dile getirir. Parçada, insanın sevdiği ve doğru bildiği şeyleri yapmaktan kaçınmayarak, olumsuzluklar karşısında pes etmemesi ve kararlı davranması gerektiğine de işaret edilmiştir.

Orhan Seyfi Orhon’un “Çoban Sürün Dağılmasın” başlıklı şiirinde, milleti yönetmeye talip olanların nasıl davranmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Milletin kaderinin önce Allaha sonra da yönetenlere bağlı olduğu, yönetenlerin çeşitli tehlikelere karşı uyanık olup millet emanetini korumak zorunda oldukları, her şart altında milletin menfaatlerini korumaları gerektiği ifade edilmiştir. Şiirde dile getirilen düşünceler, demokratik bir toplumda yöneten yönetilen ilişkilerine model olarak gösterilmiştir.

Hasan Âli, “Fikret’in Ruhu ve Felsefesi” başlıklı yazısında, Tevfik Fikret’in şiirlerinde ortaya çıkan ve yaşanan hayata uygun olmayan düşünceleri göstermiştir.³³ Hasan Âli, ruhunu her türlü etkinin üstünde tutacak kadar hassas olan Tevfik Fikret’in diğer taraftan çok bencil olduğunu ileri sürer. Fikret’teki fazla hassasiyet kendini çok fazla düşünmesine, en küçük bir hareketin bile kendisini yaralamasına sebep olmuştur. Fikret bu özellikleriyle, bireysel ahlakın bir kahramanı iken, toplumsal hayatın istediği kahramanlığı gösterememiştir. Çünkü Fikret’in gerçeklerden kaçması, onlara karşı nefreti bir sabit fikir haline getirmesine sebep olmuştur. Bu yüzden mücadeleden sürekli sakınmış, ayağına gelen her görevi zihnindeki mükemmellik fikrine uygun bulmayarak çok kısa bir süre yapmış ve en sonunda kendi kabuğuna çekilmiştir. Hasan Âli’nin yazısındaki bu tespitlerle, Tevfik Fikret gibi büyük bir sanatçının olumsuz özellikleri gösterilerek, öğrencilerin bu özellikleri sorgulamasına, olumlu ve ideal davranış kalıplarına ulaşmasına imkân verilmiştir.

Türk Edebiyatı Antolojisi’ndeki metinlerin içeriğine göre değerlendirilmesi bir tablo çerçevesinde yapılmıştır. Tabloda, antolojinin içindeki metinler sırasıyla verilmiş, karşılarında da hangi konuyu işlediği gösterilmiştir:

³³ Hasan Âli’nin bu yazıda Fikret hakkında ortaya koyduğu görüşler, Tevfik Fikret hakkında Ali Canip Yöntem tarafından dile getirilen tespit ve düşüncelerle büyük benzerlikler gösterir.

**3. ALİ CANİP YÖNTEMİN TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ'NDEKİ METİNLERİN
KONULARINA GÖRE TABLO HALİNDE TASNİFİ**

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlı k Duygusu	Milli İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
I. Bölüm: Tanzimat'tan Bugüne Kadar								
Ceride-i Askeriye (Nesir)					X			
Büyük Reşit Paşa Hakkında (Şiir)								X
Şair Evlenmesi (Tiyatro)		X						
Şinasi'den Parçalar	X							
Tenâsuh Hikâyesi (Şiir)		X						
Ziya Paşa								
Şiir ve İnşa (Nesir)			X					
Kendi Çocukluğu (Nesir)	X							
Terkib-i Bend'den (Şiir)		X						
Zafername Şerhi'nden		X						
Gazel (Şiir)		X						
Namık Kemal								
Tarih Hakkında (nesir)						X		
Vaveyla'dan (şiir)				X				
İstikbal							X	
Vatan (nesir),				X				
Murabba'dan (şiir)						X		
Vatan Yahut Silistre'den (tiyatro)					X			
Gülrihal'den							X	
Cezmi'den					X			
Etem Pertev Paşa								
Hayat (Şiir)			X					
Av'ava (Tiyatro)		X						
Destan (Şiir)			X					
Sadullah Paşa								
On Dokuzuncu Asır (Şiir)	X							
Taziyetname (Nesir)			X					
Recâizâde Mahmut Ekrem								
Edebiyat Hakkında (Nesir)			X					
Yakışmadı (Şiir)			X					
Makber (Şiir)			X					
Bir Mersiye'den (Şiir)			X					
Abdülhak Hamit								
Makber'den Parçalar (şiir)			X					
Eşber'den				X				
Bir Vaıza Mevize (şiir)		X						
Nazife'den (tiyatro)					X			
Tayflar Geçidinden Parçalar (şiir)			X					
Validem'den (şiir)			X					

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
Hacle'den Parçalar (şiir)			X					
Divaneliklerim'den (şiir)			X					
Temaşa Hakkında (nesir)		X						
Nesteren'den (tiyatro)					X			
Hem Sual Hem Cevap		X						
Ahmet Vefik Paşa								
Meraki'den (Tiyatro)		X						
Zoraki Tabip'ten (Tiyatro)		X						
Azarya'dan (Tiyatro)		X						
Samipaşazade Sezai								
En Büyük Adam Kimdir? (hatıra)			X					
Sergüzeşt'ten (roman)	X							
Pandomima'dan (hatıra)	X							
Yeis (makale)							X	
Muallim Naci								
Ömer'in Çocukluğu'ndan (hatıra)		X						
Dicle (şiir)			X					
Türkçe Hakkında (makale)								
Çiçeklerim (tercime)			X					
Şam-ı Gariban (şiir)			X					
Kebuter (şiir)			X					
Nâbizade Nazım								
Seyyie-i Tesamuh'tan	X							
Anadoluhisarında Mezarlık (Şiir)			X					
Ahmed Rasim								
Yeşil Yemeni Eflatun Oya	X							
Mahalle Aralarında Eksilen Sesler	X							
Memur Efendi	X							
Çekirdekten Yetiştiriyor	X							
Topuz Hafız'ın İsyanı	X							
Kel Hasan	X							
Amine Doğru	X							
Oh Be	X							
Adab-ı Muâşeretten		X						
Kavuklu Hamdi	X							
İstanbul Neresi	X							
Hüseyin Rahmi (Gürpınar)								
Tesadüf'ten	X							
Toraman'dan	X							
Ecir Sabır		X						
Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç'tan	X							

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
İsmail Safa								
Öksüz Ahmet (Şiir)			X					
Zavallı İhtiyar (Şiir)			X					
Tevfik Fikret								
Rebabın Cevabı		X						
Haluk'un Defteri'nden				X				
Gene Haluk'un Defteri'nden						X		
Zerrişte			X					
Yeşil Yurt			X					
Şekvâ-yı Fırak			X					
Haluk'un Bayramı			X					
Sabah Olursa							X	
Balıkçılar			X					
Ramazan Sadakası			X					
Kenan	X							
Halit Ziya (Uşaklıgil)								
Mai ve Siyah'tan	X							
Gene Mai ve Siyah'tan	X							
Sarı Gül			X					
Aşk-ı Memnû'dan	X							
Kar Yağarken	X							
Hatıraların Mukaddemesi			X					
Cenap Şahabettin								
Yekazat-ı Leyliye (Şiir)			X					
Temaşa-yı Leyal (Şiir)			X					
Elhan-ı Şita (Şiir)			X					
Münacat (şiir)			X					
Fikret Hakkında								X
Avrupa Mektuplarından						X		
Türk Askeri					X			
Tiryaki Sözlerinden						X		
Nesr-i Naci ve Nesr-i Şair								X
Namık Kemal								X
Hüseyin Rahmi'yi Niçin Severim (nesir)								X
Edebiyat (Nesir)			X					
Afak-ı Irak'tan (Nesir)			X					
Süleyman Nazif								
Edebiyat-ı Cihanda Babil Esareti (Nesir)		X						
Cenk Türküstü (Şiir)					X			
Son Nefesimle Hasbihal							X	
Türk İlahisi (Şiir)				X				
Anneme (Nesir)			X					
Şantöz (Şiir)			X					
Dağıssıla (Şiir)				X				

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
Mehmet Rauf								
Servet-i Fünun'da Sansür	X							
Deniz'de			X					
Nisan Gecesi			X					
Hüseyin Cahit (Yalçın)								
Ezik Palamut	X							
Kuvvet		X						
Kayıkcı		X						
Uykusuz Kalırken	X							
Aptal	X							
Balıkçıları Seyrederken	X							
Hayat-ı Muhayyel	X							
Şive Nedir?			X					
Hüseyin Siret								
Gece Yarılarında (Şiir)			X					
Nüvid-i Hicran (Şiir)			X					
Bülbül			X					
Manş'ın Sahilinde (Şiir)			X					
Ayşecik (Şiir)			X					
Hüseyin Suat								
Donanma İanesi (Şiir)						X		
Hilâl-i Nev (Şiir)			X					
Ahmet Hikmet Müftüoğlu								
Ayşe Kızla Watteau						X		
Altın Ordu						X		
“Yarayı Kanatan” Hikayesinden		X						
Ali Ekrem Bolayır								
Gül On Para (Şiir)			X					
Vasiyet (Şiir)	X							
Yeni Beyler'den (şiir)		X						
Faik Ali								
Üful Etmiş Mehasin Karşısında			X					
Validemin Felsefesi	X							
Enin-i Tahassüs			X					
Süleyman Nesib								
Hakikate Doğru (Şiir)		X						
Yalnız Sen (Şiir)			X					
Adadan Avdette (Şiir)			X					
Ahmet Şuayb								
Büyük Fransız Romancıları								X
Para						X		
Ernest Lavisse Ve Btyük Frederic								X

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azım	Yüksek Şahsiyetler
Celal Sahir								
Leyâl- Sahiriyet'ten (Şiir),			X					
Girit (Şiir)			X					
Kafkas Türküsü (Şiir)			X					
Yeis (Şiir)			X					
Mehmet Emin Yurdakul								
Yolcu							X	
Anadolu (şiir)		X						
Ahretlik (şiir)			X					
Sürücü (şiir)			X					
Kesildi mi Ellerin (şiir)			X					
Bırak Yapma (Şiir)						X		
İrkimin Türküsü (Şiir)						X		
Mehmet Akif Ersoy								
Çanakkale Şehitleri İçin					X			
Çanakkale Muharebesi					X			
Birlik,						X		
Say-ı Medit							X	
Ziya Gökalp								
Türk'e Göre Vazife (Şiir)						X		
Mefkûrenin Harikaları (Nesir)						X		
Ahlak (Şiir)						X		
Din (Şiir)						X		
Babamın Vasiyeti (Nesir)						X		
İlme Doğru (nesir)						X		
Hayat Yolunda (şiir)						X		
Ala Geyik (şiir)						X		
Ömer Seyfettin								
Primo Hikâyesinden						X		
Kaç Yerinden					X			
Haysiyet			X					
Horoz Hikâyesinden			X					
Nişanlı (şiir)			X					
Çakmak		X						
Edebî Vaziyetimiz						X		
Fazıl Ahmed Aykaç								
Ahmed Haşim ve Piyalesi (nesir)								
İki Kafadar (nesir)		X						
Gene İki Kafadar		X						
Medeni Cihadı Mukaddes		X						
Eski Zaman Vapurlarında	X							
Hürriyete Mütteallik (nesir)		X						
Aşiret Beyleri (nesir)		X						

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
Hacı Molla Resul (nesir)		X						
Cumba Sohbeti (nesir)	X							
Hamsiköy ve Zigana	X							
Eski Anadolu (nesir)	X							
Ahmet Haşım								
Bir Ağaç Karşısında		X						
Güvercin		X						
Süleyman Nazif Hakkında								X
Şehir Harici	X							
Çingene	X							
Dilenci	X							
Münakkit			X					
Leylek			X					
Bir Faziletin Kıymeti		X						
Hayvanlar Arasında (Nesir)			X					
Merdiven (Şiir)			X					
Bir Günün Sonunda (Şiir)			X					
Mukaddeme (Şiir)			X					
Yollar (Şiir)			X					
Halide Edip Hanım (Adivar)								
Himmet Çocuk	X							
İstanbul'a Mektup			X					
Duatepe					X			
Tanıdığım Çocuklardan	X							
Emine'nin Şehadeti	X							
Mev'ut Hüküm'den						X		
Zinonun (Zeynonun) Oğlu'ndan		X						
Gene Zinonun (Zeynonun) Oğlu'ndan		X						
Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)								
Hüküm Gecesi'nden						X		
Hars ve Mefkûre Edebiyatı								
Ziya Gökalp								X
Nisyan						X		X
Dünya Gözü ve Ahret Sesleri	X							
Mehmet Ali Tevfik								
Yeni Bir Hamlet								X
Layemut Polonya						X		
Bahar (Şiir)			X					
Hamdullah Suphi (Tanrıöver)								
Darülfünunu Ziyaret						X		
Eski Türk Evleri	X							

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştirisi	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
Gazinin Heykeli								X
Annemin Derdi (Şiir)		X						
Gördüklerimiz	X							
<i>Ali Canip (Yöntem)</i>								
Mukaddes Ateş						X		
Edebiyat Meraklısı Bir Gence Mektup			X					
Yaz Görüşleri (Şiir)			X					
Sokak Feneri (Şiir)			X					
<i>Köprülüzade Mehmet Fuat</i>								
Ziya Gök Alp								X
Hayat ve Edebiyat						X		
Akıncı Türküleri (Şiir)					X			
<i>Yahya Kemal</i>								
Balkan'a Seyahat (Nesir)			X					
Açık Deniz (Şiir)			X					
Akıncı (Şiir),				X				
Deniz (Şiir)			X					
<i>Aka Gündüz</i>								
<i>Dikmen Yıldızı</i> 'ndan	X							
Almanak Beyin Hikâyesi		X						
Ah (şiir)			X					
Yaşıyan Ölümler (Şiir)								
Vistül Kızı (Şiir)			X					
Silikzadenin Bir Hikayesi		X						
<i>İki Süngü Arasında</i> 'dan			X					
<i>Çapkın Kız</i> 'dan			X					
Gene <i>Çapkın Kız</i> 'dan			X					
<i>İbrahim Alaeddin (Gövsâ)</i>								
Gurbet Denizi (Şiir)			X					
Bilezik	X							
Sevinç		X						
Eğimli Musa	X							
Mum (Şiir)						X		
Bugünün Çocuklarına (Şiir)							X	
<i>Ruşen Eşref (Ünaydın)</i>								
İnönü					X			
Bahar ve Toprak			X					
Tevfik Fikret Müdür								X
Damla Damla'dan			X					
Müzakere Salonunda								X
<i>Mithat Cemal (Kuntay)</i>								
Vatan Hisleri (şiir)					X			
Tesadüfen (şiir)			X					

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
Halil Nihat (Boztepe)								
Şiir Demek Ahenk Demek			X					
Parmakla Tagazzül (şiir)		X						
Yer Altında (şiir)			X					
Ercüment Ekrem								
İlk Ders	X							
Sarı Çarşafı Kadın	X							
Ramazan	X							
Halit Fahri (Ozansoy)								
Vatan Destanı				X				
Denizde Grup			X					
Son Bahar			X					
Ufakta Kandiller			X					
Fener'in Karşısında			X					
Yusuf Ziya (Ortaç)								
Akından Akına (Şiir)					X			
Gece Nöbetinde (Şiir)					X			
Şairler (Şiir)						X		
Vapur Tarifesi	X							
Koleksiyon Merakı	X							
Gramafon Salgını	X							
Gülen At		X						
Bir İlkbahar Akşamı (Şiir)			X					
İnönü (Şiir)						X		
Orhan Seyfi (Orhon)								
Gül İle Bülbul Hikâyesi			X					
Kanarya			X					
Çoban Sürün Dağılması								X
Harp İçinde Bahar			X					
Kış Gecelerinde			X					
Annemle Hasbihal			X					
Reşat Nuri (Güntekin)								
Mukaddes Hatıra	X							
Mehmetçik'ten Bir Hatıra	X							
Damga'dan	X							
Bir Sahtekârlık Davası		X						
Gamsızın Ölümü	X							
Rüya-yı Sadık		X						
Çalığıuşu'ndan							X	
Kızılıcak Dalları'ndan	X							
Falih Rifki (Atay)								
Deniz aşırı'ndan			X					
Mektebim	X							
Bornova'da Son Gece		X						
Salihli Harabelerinde	X							
Gidenler ve Gelenler	X							
Medine	X							

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
Faruk Nafiz (Çamlıbel)								
Akın'dan (Şiir)					X			
Han Duvarları			X					
Denizden Beklediğim			X					
Çoban Çeşmesi,			X					
Garipler			X					
Muztaripler-Aç			X					
Sanat						X		
Gurbet			X					
Melek			X					
Canavar'dan		X						
Enis Behiç (Koryürek)								
Turan Kızları						X		
Ey Türkeli				X				
Çanakkale Şehitliğinde					X			
Tuna Kıyısında				X				
Maymunlar			X					
Hakkı Suha								
Kimin Hangi Ordunun Geçidi		X						
Valide Hanında Bir	X							
Muharrem Ayini,								
Sürek Avı	X							
Mahmut Yesari								
Pervin Abla'dan					X			
Ziyaret Günü		X						
Çulluk'tan			X					
Hanife Hanım Mahkemedede	X							
Peyami Safa								
Canan'dan	X							
Mahşer'den	X							
9.Hariciye Koğuşu'ndan			X					
Vâlâ Nurettin								
Edison'un En Kıymetli Hediyesi							X	
"Altınkum"Un Hatıratı		X						
Ey Münevverler		X						
Hasan Ali (Yücel)								
Koşma			X					
Yeni Hayat						X		
Fikret'in Ruhu Ve Felsefesi								X
Sadri Etem³⁴								
Çıkrıklar Durunca'dan		X						
Bacayı İndir Bacayı Kaldır		X						
Düşkünler'den	X							

³⁴ Yazar adı baskıdan kaynaklanabilecek bir yanlışlıkla yukarıdaki gibi yazılmıştır. Kaynaklarda bu yazarımızın adı Sadri Ertem olarak geçmektedir.

METİN ADI	Sosyal Hayatın Tasviri	Toplumsal Eleştiri	Bireysel Hassasiyet	Vatan Sevgisi	Kahramanlık Duygusu	Millî İdealizm	Ümit Azim	Yüksek Şahsiyetler
Hicret			X					
Kemalettin Kâmi (Kamu)								
Gurbet			X					
İstiklâl Ordusunun Şehitlerine					X			
Kimsesizlik			X					
Hikmet Feridun (Es)								
Ninniler (Nesir)		X						
Kuyu Suyu İç (Nesir)		X						
Nişancı Dükkanı (Nesir)	X							
Soğuk Dalgası (Nesir)	X							
Bugünün Genç Şairleri								
Necip Fazıl (Kısakürek)								
Deniz			X					
İstasyon			X					
Dalgalar			X					
Ömer Bedreddin (Uşaklı)								
Akdenize Doğru			X					
Gurbetten Silaya Giderken			X					
Deniz Garibi			X					
Sabri Esat (Siyavuşgil)								
Vagonda			X					
Kağrı Gıcırıkları			X					
Bağdat Caddesinde Öğle			X					
Akşam Ve Develer			X					
Yaşar Nabi (Nayır)								
Kağrı Gıcırıkları			X					
Ateşçinin Şarkısı	X							
Serserinin Şarkısı			X					
Toprağa Bağlı			X					
Cevdet Kudret (Solok)								
Yedikulede Akşam			X					
Vasfi Mahir (Kocatürk)								
Nöbetçi					X			
Şinasi Gündoğdu								
Nal Sesleri					X			
Mehmet Faruk								
Anadolumuz				X				
Hüseyin Nail								
Yurdumun Dağlarına				X				
Anama			X					
İndeks: sayfa 653-659								
Kitabın İçinde Geçen Muharrirlerin Alfabe Sırasına Göre İsimleri: sayfa 661-662								

VII. BÖLÜM

1. ALİ CANİP YÖNTEM'İN EDEBİYAT DERSLERİ İÇİN HAZIRLADIĞI İZAHLI EDEBİ KIRAAT DERS KİTAPLARI

Edebiyat programında 1927'de yapılan değişiklikle lise II. sınıfta üç saatlik edebiyat dersinin iki saatinden birisi “izahlı edebî kıraat”e, bir saati “inceleme ve yazı”ya ayrılmıştır. “İzahlı kıraat” için antoloji ile yabancı ve yerli şaheserlere ait broşürler de yazdırılması amaçlanmıştır. Bunlar yazılırken de, günün demokratik ve modern ihtiyaçlarının göz önüne alınması ilkesinin ihmal edilmemesi gerektiğini işaret etmiştir. Ali Canip Yöntem, *Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi* ve Fuzulî'nin *Leyla ve Mecnun*, *Cihan Edebiyatından Numuneler Epope ve Edebî Nevilere Dair Malumat* adlı kitaplarını, 1927 programıyla edebiyat derslerinde “izahlı kıraat” çalışmalarındaki ihtiyacı karşılamak amacıyla kaleme almıştır.

Ali Canip Yöntem, yeni hazırlanan edebiyat programına göre hazırlanacak “izahlı edebî kıraat kitapları”nın Türk edebiyatının çeşitli devirlerine ve kollarına ait eski ve yeni manzum-mensur eserleri içermesi gerektiğini bildirmektedir. Bu kitaplarda programda da işaret edilen şu ilkelere uyulması gerektiğini ifade etmektedir:

1. Türk edebiyatının hangi alanına ait olursa olsun eski ve yeni eserler pek seçkin, yani kendi türünde yüksek bir edebî değere sahip olmalıdır.

2. Bu edebî değer, eğitim ilkeleriyle sıkı sıkıya bağlı bulunmalıdır.

3. Günün modern ve demokratik ihtiyaçlarına uymalıdır.¹

Ali Canip Yöntem, divan edebiyatından şahsiyet ve eser seçiminde titiz olunması ve ayrıntıya inilmemesi gerektiği üzerinde önemle durmuştur. Edebiyat derslerinde divan nesrinden örnekler seçilirken hem dil hem de içerik yönünden Evliya Çelebi, Osmanlı tarihinin çöküş devrini çok canlı tasvir eden Naima, zamanında bile modern vasfını alacak fikir ve görüş sahibi Kâtip Çelebi gibi isimlerle ve bunlardan seçilecek metinlerle öğrencileri karşılaştırmanın daha uygun olacağını vurgulamıştır. Bu anlayış doğrultusunda, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından broşür niteliğindeki kitapların hazırlanması kararlaştırılmıştır. Ali Canip Yöntem'in 1927'de kaleme aldığı *Leyla ve Mecnun*, *Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi*, *Cihan Edebiyatından Numuneler Epope ve Edebî Nevilere Dair Malumat* adını taşıyan kitapları, lise edebiyat derslerinde, öğrencilerin hem divan edebiyatının estetik yönünü tanımalarına hem de kültürel yönden zenginleşmelerine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bunlar aynı zamanda,

¹ Yöntem, Ali Canip, “Lise Edebiyat Programının Tadili Münasebetiyle: Muaddel Program Karşısında Tedrisatımız ve Muallimlerimiz”, *Hayat*, C. 2, S:40, 1 Eylül 1927, s. 264-266.

edebiyat öğretiminde öğrencilere okuma kitabı olarak sunulan yardımcı ders kitabı niteliğindedir.

1.1. Ali Canip Yöntem'in *Leyla ve Mecnun* Adlı Kitabı

Ali Canip Yöntem, *Leyla ve Mecnun* adlı kitabını, edebiyat dersleri için yardımcı kitap olarak hazırlamıştır. Kitap, İstanbul Devlet Matbaasında 1927'de basılmıştır.² Fuzulî'nin aynı adlı eserinin bir özeti olan bu kitap, *Leyla ve Mecnun* mesnevisinden seçilmiş şiir parçalarını içermektedir.

Ali Canip Yöntem, ilk olarak "*Leyla ve Mecnun*'un Mevzuu" başlığı altında bu eser hakkında bilgi verir. Bu hikâyenin Arap edebiyatlarında meşhur ve konunun da İslami edebiyatlarda ortak olduğunu belirtmiştir. *Leyla ve Mecnun* mesnevisi, eseri meydana getiren başlıklar dikkate alınarak, bu başlıklar altındaki bölümlere ait en güzel ve konuyu en iyi ifade eden söyleyişler seçilerek özet halinde ortaya konmuştur.

Mesnevinin ilk bölümü, "Bu Bab Nazm-ı Kitabdır ve Bais-i İrtikab-ı Azabdır" başlıklı olup, *Leyla ve Mecnun* 'un yazılma sebebinden bahseder. Ali Canip asıl metinden, Fuzulî'nin bir zevk ve safa meclisinde bulunduğu sırada, kendisinden bu mevzuda bir şiir yazılmasını istedikleri bölümü almıştır. Bu mecliste Fuzulî'ye Acem'de birçok örnekleri olan Leyla ve Mecnun hikâyesi yazması teklif edilmiştir. Türkler arasında böyle bir hikâye kaleme alınmadığından Fuzulî, bunu kendisi için bir imtihan sayar. "*Evveli gam, sonrasi fena*"dır sözleriyle, bu işin ne kadar zor olduğunu ifade eder.

Kitabın ikinci bölümü "Bu Tuğra-yı Misal-i Muhabbetdir vü Dibase-i Divan-ı Muhannetdir" başlığını taşır. Bu bölümde Mecnun'un babası tanıtılır. Mecnun'un babası Arabistan'da şeref ve mevki sahibi, kabile reisliği yapmış, bazen Bağdat'ta bazen da Basra'da oturan zengin bir adamdır. Zamanla evlenip aile ve çocuk sahibi olmak istemiş, evlenince de kendisine bir çocuk vermesi için Allah'a dua etmiştir. Duası kabul olunca oğlu Kays doğmuştur. Kays dünyaya geldiğinde sanki sonraki yıllarda başına gelecekleri biliyormuşçasına ah ve feryat etmeye başlamıştır. Mesnevinin bu bölümünden alınan şiirden dört mısra da Kays'ın bu hali anlatılır.

"Bu Sıfat-ı Mecnundur vü Mihn-i Mahzundur" başlığı altında, Kays'ın Leyla'yı tanınması anlatılmaktadır. Ali Canip Yöntem, burada da şiirden aldığı dört mısralık bir bölümle, Kays ile Leyla arasındaki yakınlığa işaret eder.

² Ali Canip, *Türk Edebiyatından Numûneler: Leyla ve Mecnun (Büyük Türk şairi Fuzulî'nin bu namdaki şâheserinin hülâsasıyla en güzîde parçaları)*, Maarif Vekâleti Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.

Leyla'nın annesinin Leyla ile Mecnun'un birbirlerini sevdiklerini fark ederek kızını azarlaması ve ona öğütler vermesi, “Bu Leyla'ya Anasından İtab Ettigidir vü Bahar Vaslına Bâd-ı Hazân Yettiğidir” başlıklı bölümde anlatılır. Bu azarlar ve öğütler, şiirden parçalar yoluyla verilmiştir. Annesinin Leyla'ya verdiği öğütler, Türk halkının ruhunu ve üslubunu yansıtmaları bakımından önem taşır.

Ali Canip Yöntem, mesnevideki konu bütünlüğünü yaptığı özetlemelerle sürdürmekte, bu özetleri şiirden aldığı parçalardan önce vermektedir. Annesinin Leyla'ya öğütlerini içeren şiir parçasından sonra Ali Canip, hikâyenin devamında gelişen olayları özetlemiştir. Leyla annesinin öğütlerini dinleyip okula gitmemiş, evde oturmayı kabul etmiştir. Kays, Leyla'nın okula gelmemesiyle büyük bir üzüntüye kapılır. Bir müddet sonra Kays ile Leyla tesadüfen karşılaştıklarında ikisi de düşüp bayılır. Kays daha sonra çöllere düşer. Bu duruma çok üzülen babası onu arayıp bulmak ve eve döndürmek için arkasından gider. Leyla'nın kendi evlerinde misafir olduğu yalanını söyleyerek oğlunu eve dönmeye ikna eder. Eve geldiğinde Leyla'yı göremeyen Mecnun, annesinin bütün yalvarmalarına rağmen çöllere döner. Mecnun'un babası, Leyla'yı babasından istemeye karar verir. Ancak, Mecnun'un deli olduğu ve tedavi ettirilirse bu evliliğin mümkün olabileceği şeklinde bir cevap alır. Hekimlerden ve hocalardan şifa bulamayan Mecnun'un ailesi, çareyi oğullarını Kâbe'ye göndermekte bulur. Mecnun ise aşk belasından çektiği aşk acısını artırması için Tanrıya yalvarır.³ Mecnun'un babası oğlunun bu yalvarması karşısında artık ondan ümidini keser. Artık Mecnun'un Leyla'ya duyduğu aşk şekil değiştirmiş, Mecnun ilahî aşkın ıstırabını çekmeye başlamıştır.

Çöllerde doğayla ve kendisiyle baş başa kalan Mecnun, hayvanlarla konuşmakta ve onlarla arkadaş olmaktadır. Bu durum “Bu Mecnun'un Gazal İle Makalatıdır vü Aşk Bade-i Angah Olan Hâlâtıdır” başlıklı bölümde anlatılmıştır. Hikâyenin bu bölümünde Mecnun, avcılarının kurduğu tuzağa yakalanan bir ahunun başına diğerlerinin de toplandığını görür ve onların yanına gider. Mecnun, avcıdan bu avını bağışlaması için avcıya dil döker. Avcıyı ikna eden Mecnun, kurtardığı bu ahu ile arkadaş olur. Çölde, yanındaki hayvanlarla Allahın adını anarak dolaşmaya başlar. Ali Canip Yöntem, bu durumu anlatan şiir parçalarının mesnevinin en güzel bölümü olduğuna dikkat çeker.

“Çü Mecnun Derdmendin Kebutere Şerh-i Hâlidir ve Andan İltimas-ı Tedarik Mâni'ü'l Balidir” başlığını taşıyan bölümde, Mecnun'un kırlarda dolaşırken güvercinleri avlayan bir

³ Ali Canip Yöntem, Fuzulî'nin *Leyla ve Mecnun* hikâyesinin arasına çok sayıda gazel yerleştirdiğini söyleyerek buna örnek olarak Mecnun'un Kâbe'de söylediği bir münâcâtı verir. Bu şiir, Mecnun'un aşk belasına düşmesini ve çektiği aşk acısını artırması için Tanrıya yalvarışını anlatmakta olup, Fuzulî'nin meşhur şiirlerindendir.

avcıyla karşılaşması, avcının eline düşen bir güvercini avcının elinden kurtarması anlatılmaktadır. Güvercini kurtaran Mecnun, bunlarla da dost olur.

Şiirde Leyla'nın halini anlatan bölüm "Bu Leyla'nın Ebr ile İzhar-ı Niyazıdır ve Aşk Babında Keşf-i Razıdır" başlığını taşır. Leyla'nın bulutla dertleştiği şiirden bir bölüm verildikten sonra da hikâyenin devamı özetlenir.

Ali Canip, daha sonra, İbn-i Selam'ın Leyla'yı gördüğü ve ona âşık olduğu bölüme geçer ve hikâyeyi özetler. İbn-i Selam Leyla'yı anne-babasından istetir ve aile de buna razı olur. Ancak kahraman ve haksızlığa karşı bir yiğit olan Nevfel, Mecnun'un şiirlerini dinleyip beğenir ve onun isteğini gerçekleştireceğini söyler. Nevfel, Leyla'nın kabilesine bir mektup yazarak Leyla'yı Mecnun'a ister. Eğer kabul etmezlerse kendileriyle savaşacağını söyler. Nevfel'in dileği kabul edilmez ve savaş başlar. Mecnun da savaşı Nevfel'in ordusu kazanmasın diye dua eder. Nevfel savaşı kazandıktan sonra, Mecnun'un derdinin Leyla'ya kavuşmak olmadığını anlayarak memleketine, Mecnun da çöllere döner.

Mesnevinin bir sonraki bölümü "Bu Mecnun'un Zincire Öztünü Mukayyed Ettiğidir ve Bahane ile Leyla Tarafına Gittiğidir" başlığını taşır. Bir köle tüccarıyla karşılaşan Mecnun, esircinin yanında zincirlerle bağlı kölenin yerine geçmek istediğini ve esirciden hiçbir maddi karşılık beklemediğini bildirir. Bunu kabul eden esirci, köleyi azad ederek Mecnun'u zincire vurur. Mecnun, esirciyle dolaşa dolaşa Leyla'nın evine gelir. Hazin sözler söyledikten sonra zincirlerini parçalayarak kaçır. İbn-i Selam birçok hediyeler yollayarak Leyla'yı ister. Leyla evlenince çeşitli yalanlar söyleyerek kendisini kocasına teslim etmez. Zeyd adında birisi Leyla'nın evlendiğini Mecnun'a haber verir. Mecnun Leyla'ya Zeyd aracılığıyla bir mektubu Leyla'ya gönderir. Zeyd, Leyla'nın mektubunu da Mecnun'a götürür. Mecnun mektubu okuyunca Leyla'nın hâlâ kendisini sevdiğini anlar ve sevinir. Mecnun'un çılgınca tavırlarından çevresindekilerin şikâyetleri sonucu babası oğlunu tekrar aramaya çıkar. Mecnun babasını tanımaz.

Bir müddet sonra Mecnun'un babası vefat eder. Mecnun babasının mezarını ziyarete gelir ve burada çok hazin bir şiir söyler. Ali Canip bu şiiri de kitaba almıştır. Şiir, "Bu Mecnun'un Atasının Vefatından Haberdar Olduğu Demzarına Yol Bulduğudur" başlığı altında verilmiştir. Mecnun şiirinde, babasına acı çektiğini, onun söylediklerinin doğru, kendi yaptıklarının yanlış olduğunu dile getirerek bir nefis muhasebesi yapar. Bu şiir çok duygusal olup, dil bakımından ise çok sadedir.

Ali Canip daha sonra eserde gelişen olayları özetlemiştir. Mecnun'un yanına gelen Zeyd, ona Leyla'nın sadakatını anlatır. Mecnun'un bedduasıyla İbn-i Selam ölür. Arabistan âdetlerine göre Leyla kocasının ölümü üzerine iki yıl yas tutacaktır. Leyla ailesinin yanına

döner. Zeyd, Mecnun'a İbn-i Selam'ın öldüğünü haber verince Mecnun ağlamaya başlar. Çünkü İbn-i Selam Leyla'nın uğrunda can vermiş, bu yüzden de Mecnun'a dost olmuştur. Ali Canip, Leyla'nın baba evinde çektiği ıstırapı anlatan şiiri de kitaba almıştır. Leyla da Mecnun'u aramaya çıkar. Mecnun'un hal ve tavırları çok değiştiğinden Leyla Mecnun'u tanıyamaz. Mecnun da Leyla'yı tanıyacak halde değildir. Leyla, Mecnun'a kendisini tanıtacak sözler söyleyince, Mecnun kendisindeki ilâhî aşkın ifadesi olan sözler söyler. Eserden bu sözleri ifade eden bölüm alınmıştır. Kitaba alınan şiir, "Bu Mecnun'un Leyla'ya İzhar-ı İstiğnasıdır Ve İsbat-ı Safa-yı İmlâsıdır" başlığı altında yer alır. Mecnun içinde bulunduğu manevi hali "*Bende âşikâr sensin / Ben hod yokum ol ki var sensin*" şeklinde dile getirmiştir.

Bu bölümden sonra şairin bir sonbahar tablosu karşısında hüznü yüklü şiiri "Leyla'nın Bahar-ı Ömrü Hazana İrdiğidir" başlığıyla verilmiştir. Daha sonra ise Leyla'nın annesine vasiyetini içeren ve "Leyla'nın Annesine Vasiyet Ettiğidir Dünyadan Gittiğidir" başlığı altındaki şiirden bir bölüm yer almaktadır. Leyla bu şiirde annesine, artık dünyadan ayrılma vaktinin geldiğini anlatarak, çölde Mecnun'u bulup ondan kendisi için helallik istemesini, ona kendisinin sevdiği için vefalı olduğunu bildirmesini ister. Leyla ölünce, Zeyd bunu Mecnun'a haber verir. Mecnun Leyla'nın kabrini ziyarete gelir ve Allah'a yalvararak kendisinin de canını almasını ister.⁴ Dileği kabul olunan Mecnun, Leyla'nın mezarı başında can verir. Mecnun da Leyla'nın mezarına gömülür. Oradan ayrılmayıp bir türbe yaptıran Zeyd, iki sevgiliyi cennette mutlu bir şekilde gezerken görür.

Ali Canip Yöntem, öncelikle çok uzun olan bu hikâyeyi özetlemiştir. Daha sonra hikâyeyi meydana getiren bölümleri sırasıyla almış, bu bölümlerde mesnevîde anlatılan olayları yeri geldikçe özetlemiştir. Mesnevîdeki bölümlerden seçilen şiirler, ait oldukları bölümlerin ruhunu ve olayların şiddetini en güzel biçimde yansıtmaktadır.

Mesnevîden seçilen şiirler dil itibarıyla da çok sadedir. Bölümler arasındaki geçişler, bölümlerin başında yer alan ve konuyu bildiren ifadeler korunarak gösterilmiştir. Alıntılar çok uzun olmaması kitabın hacmini de olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca mesnevîden alınan şiir parçalarına ölçülü bir şekilde yer verilmesi, ifade güzelliklerini yansıtmak, okuyucuya duyguyu en etkili biçimde duyurmak, mevzuun şiddetini telkin etmek amaçlarını yansıtmaktadır. Ali Canip Yöntem'in hikâyenin bölümlerini yer yer araya girerek özetlemesi, öğrencilerin eserdeki anlam bütünlüğünü kavramaları açısından son derece faydalı olmuştur. Bu durum, kitabı okuyanların hikâyedeki başlıklar arasındaki bağı koparmadan, parçalardaki yoğun duyguları fark edip bunları kendi ruhlarında yaşayabilmelerine imkân vermiştir.

⁴Ali Canip, Mecnun'un Leyla'nın mezarına gelip feryat etmesini anlatırken araya girip, Fuzulî'nin mesnevîde Mecnun'un diliyle kaleme aldığı bölümlerdeki söyleyiş güzelliğine dikkat çeker.

Ali Canip Yöntem'in Türk edebiyatında olmayan bir konuyu Arap edebiyatından alarak kendi değerlerimiz ve duygularımız çerçevesinde işleyen, bunu yaparken Türkçenin sadeliğini ve ifade gücünü yansıtan Fuzulî ile onun bu eserini seçmesi anlamlıdır. Edebiyat eğitiminde estetik yönden güçlü eserleri öğrencilere tanıtmamanın önemini vurgulayan Ali Canip Yöntem, edebiyat tarihine ait metinlerin edebiyat eğitiminde kullanılmasıyla ilgili olarak ileri sürdüğü fikirlere de sadık kalmıştır. Yüksek şahsiyetlerin ve eserlerin yüksek estetik değer taşıdığını ifade eden Ali Canip Yöntem, kitabında bu anlayışını yansıtmıştır. Çünkü o, edebiyat tarihinde yer alıyor diye her eserin ders kitaplarına sokulmasına ve öğrencilere okutulmasına her zaman karşı çıkmıştır.

1.2. Ali Canip Yöntem'in Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi Adlı Kitabı

Ali Canip Yöntem'in "izahlı edebî kıraat" derslerinde kullanılmak için hazırladığı ikinci kitabı *Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi* adını taşır.⁵ 1927'de İstanbul Devlet Matbaasında basılan kitap, liselerde yardımcı ders kitabı olarak kullanılmıştır. Kitabın ilk sayfasında, bu eserin on ikinci asırda meşhur tarihçi Naima'nın *Ravzatü'l Hüseyin fî Hülâsât Ahbârü'l-Hâfikeyn* ünvanlı eserinden seçilmiş parçalar olduğu bildirilmektedir.

Ali Canip Yöntem sanat, edebiyat ve eğitim konuları üzerinde olduğu kadar tarih konusu üzerinde de düşünmüştür. Tarih ve tarih yazıcılığının önemini kavrayan Ali Canip, tarihçiliğin esasları, tarihin bir bilim haline gelmesi ve tarih anlayışları konularında değerlendirmelerde bulunmuş, bunları makalelerinde işlemiştir.⁶

Ali Canip Yöntem, tarihçinin tarihî olayları anlatırken büyük sorumluluk taşıdığına dikkat çeker. Tarihçilik 19. yüzyıla kadar bilimsel anlayıştan uzak olmuş, bu yönüyle de tarihçilik üslup meselesi olarak görülmüş, tarih bir sanat olarak algılanmıştır. Bu tarihçilik anlayışında "Tarih bir tekrerrürden ibarettir" anlayışı hâkim olup, tarihe ahlaki bir görev yüklenmiştir.

Ali Canip Yöntem'e göre, tarih insanlığa ahlak dersi veremez, sadece "hak güçlünüdür" anlayışını telkin edebilir. Eğer tarihî olaylara ahlaki bir boyut verilirse tarihin niteliği değişecek ve tarih eseri bir öğüt kitabı olmaktan öteye geçemeyecektir.

Ali Canip'e göre, bilimin önemi 19. yüzyılda anlaşılmış, edebiyatın bir dalı olmaktan çıkan tarih, bir bilim olarak kabul edilmiştir. Auguste Comte ve Hyppolite Taine ile tarih

⁵ Ali Canip, *Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi* (On ikinci asırda yetişen meşhur Türk müverrih ve münşisi Naima'nın "Ravzatü'l Hüseyin Fî Hülâsât Ahbârü'l-Hâfikeyn ünvanlı eserinden müntehab parçalar), Maarif Vekâleti Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.

⁶ Yöntem, Ali Canip, "Avrupa'da Tarih, Sanat, İlim ve Tettebbü", *Donanma*, nu. 100-50, 17 Haziran 1915, s. 796-798.

felsefeye yaklaşmış ve bilim olarak görülmeye başlanmıştır. Sosyoloji biliminin ortaya çıkmasıyla tarihî olayların aslında sosyal olaylardan başka bir şey olmadığı, bu olayları sosyolojinin araştırmasının gerektiği anlayışı hâkim olmuştur. Bu durum, tarihçinin tutumunu belirlerken de etkili olmuştur. Böylece tarihçinin olaylara müdahale hakkı ortadan kalkmış, tarihçinin, sosyologların açıklayacağı sosyal olayları “afaki usul” denilen metotla sadece toplamakla yetinmesi gerektiği anlayışı kabul edilmiştir. Ali Canip Yöntem, tarih anlayışı itibarıyla ortaya koyduğu bu görüşlerle, yaşadığı dönemin modern tarihçilik anlayışlarını bildiğini ve bunları benimsediğini göstermiştir.

Ali Canip Yöntem’in, tarihçilikle ilgili olarak üzerinde önemle durduğu konulardan biri de tarafsızlık ilkesidir. Tarihçinin tarafsızlığı, olayların tespit ve izahında mensup olduğu dine, ülkeye, zamana ve kendi anlayışlarına göre hareket etmemesi şeklinde ortaya çıkar. Ali Canip, Avrupa’da çeşitli ülkelerdeki Türk tarihi ve kültürüne ait çok değerli çalışmaları işaret ederek, bu durumu tarihçiliğin ahlaki bir amaca veya faydacılık ilkesine dayanmadığına bir örnek olarak gösterir. Ali Canip, Batıda maziye bilmenin zamanı anlamaya bir anahtar olarak kabul edildiğini, en “pragmatist” filozofların bile tarihe önem verdiklerini söyleyerek, Batıda tarihçiliğin metodunun doğrudan bir “faydacılık” esasına dayalı olarak gelişmediğine dikkat çeker. Bu anlayışa örnek olarak da John Dewey’i ve *Demokrasi ve Terbiye* adlı eserini gösterir.⁷

Ali Canip Yöntem, tarihi olayların devirler itibarıyla sınıflandırılması ve değerlendirilmesi meselesinin güçlüğü üzerinde de durmuştur. Yaşanan döneme yakın devirlere ait olayları sınıflandırmak, bunları değerlendirip doğru ve kesin sonuçlara ulaşmak pek mümkün değildir. Ona göre, 19. yüzyılın olayları tam bir sınıflandırmaya tabi tutulamadığı için, tarihçinin bu döneme ait değerlendirmelerini ve hükümlerini vermesi güçtür. Oysa daha önceki yüzyıllara ait olayların sınıflandırılması tamamlandığı, bu dönemlerin olaylarını aydınlatacak belgelere ulaşmak mümkün olduğu için, tarihçi bu dönemi değerlendirirken ve olayları açıklarken daha tarafsız olabilecek ve değerlendirmelerini daha kolay yapabilecektir.

Ali Canip Yöntem, *Naima Tarihi*’nden seçtiği parçalar aracılığıyla o döneme ait olayları ve bunlardaki sosyal-kültürel değerleri Türk gençliğine tanıtmayı amaçlamıştır. Ali Canip Yöntem, *Naima*’yı, yazdığı tarih ile olduğu kadar, tarihçilik anlayışıyla da takdir etmiştir. Bu durum, Ali Canip’in tarih ve tarihçilik hakkındaki düşünceleri ile *Naima*’nın eserinin önsözünde tarihçiliğin ilkeleri hakkındaki tespitleri göz önüne alındığında daha iyi anlaşılmaktadır. *Naima Tarihi*, Osmanlı Devleti’nin duraklama ve gerileme devirlerini kapsar.

⁷ Yöntem, Ali Canip, “Tarihin Başına Gelenler”, *Hayat*, nu. 74, 26 Nisan 1928, s. 426-427.

Naima, bu devri canlı bir şekilde tasvir etmiş, eserin önsözünde ise önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.⁸

Ali Canip kitabına başlarken ilk önce “Naima Tarihi ve Naima Efendi” başlığı altında Naima’nın doğduğu yer, yetiştiği çevre, devlet hizmetine girişi, bu eserini kaleme alışı, eserin değeri hakkında verilen bilgiler verir. Ali Canip, bu kitabı yazma amacını da, “*Naima tarihi eski tarihlerimizin fikirce ve üslupça en kıymetlisidir*” diyerek ortaya koymuş, “öğrencilere Türk tarihine ait yüksek eser ve şahsiyetleri tanıtmak gerektiği” düşüncesini ifade etmiştir.

İlk önce Naima’nın hayatı hakkında bilgi veren Ali Canip, daha sonra Naima’nın bu eseri kaleme alış sürecini anlatmıştır. Bu bilgiler, eserin yazılış amacını ve yazılış tarihini bildirmek yanında, o dönemde bir eser kaleme almanın şartlarını göstermek bakımından da önem taşır. Naima’nın bu eseri yazmasına sebep olan kişi, tarihe meraklı bir devlet adamı olan Amucazâde Hüseyin Paşa’dır. Hüseyin Paşa’ya, ulemadan Ahmet Efendi tarafından kaleme alınan müsvedde halinde bir eser getirilir. Bu eser, I. Ahmet devrinden Köprülü Mehmet Paşa devrine kadarki dönemi kaleme alan bir tarihtir. Amucazâde Hüseyin Paşa, Naima’yı bu eseri tamamlamakla görevlendirir ve onu “vakanüvislik” görevine getirir. Naima, Ahmet Efendi’nin eserini esas alarak diğer tarihlere de müracaat etmiş, kendi görüp işittiklerini de ilave ederek, ifadedeki sadeliği ve değerlendirmelerindeki kuvvet itibarıyla hayret ve takdir uyandıran bir eser meydana getirmiştir. Naima, eserinin adını da Sadrazam Amucazâde Hüseyin Paşa’ya işaretlerle “Ravzatü’l-Hüseyin fî Hulâsat Ahbârü’l-Hâfikayn” adını vermiştir.

Ali Canip Yöntem, çeşitli baskıları olduğunu haber verdiği eserin değişik baskılarını görüp değerlendirdiğini, mevcut nüshalar arasında farklılıklar olduğunu bildirmektedir. Ali Canip, *Naima Tarihi*’nin ilk defa 1146 (1730)’da İbrahim Müteferrika tarafından iki cilt halinde, 1259 (1843)’da kısmen, 1281-1283 (1865-1867)’te ikinci defa olarak Devlet Matbaasında altı cilt halinde basıldığını haber verir. Bu baskıları inceleyen Ali Canip, bu eserlerin hepsinin hatalı olduğunu, Naima’nın el yazma nüshasının ise Topkapı Sarayında mevcut olduğunu bildirir. Matbu olarak basılmış olan *Naima Tarihi*, hicrî 1000 tarihinden 1070 tarihine kadarki olayları anlatmaktadır.

Ali Canip, kitabın “Naima Tarihi” başlığını taşıyan bölümünde Naima’nın tarih hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Naima’nın tarih hakkındaki görüşleri şunlardır:

⁸ Ali Canip, *Naima Tarihi*’nin önsözünde, tarih ve tarihçilikle ilgili daha makalelerindeki tespitlerini tekrar ortaya koymuştur. Bu bilgiler, öğrencinin konusu tarih olan bir esere tarihe ve tarihçiliğe ait temel bilgileri öğrenerek yaklaşmasını ve bu imkânlarla okuduğu eseri daha iyi değerlendirmesini mümkün kılacaktır.

1. Tarih yazanlar öncelikle doğru sözlü olup batıl ve aslı olmayan olayları yazmamalıdır. Tarihçi bir gerçeğe vâkıf değilse o işi konuyu bilenlerden tam olarak araştırarak bundan elde ettiklerini yazmalıdır.

2. İnsanların dilindeki uydurma ve yalan sözlere iltifat etmeyerek olayların oluşunu ileri gelenlerin sözlerine güvenilir olanlarına ve belgelere rağbet etmelidir. Çünkü birçok olayın niteliği ve meydana çıkma sebebi o işlerin uzmanı olanlar tarafından bilinmekte iken, zayıf akıl sahipleri zayıf düşüncelerine dayanan anlamlar verip yanlış veya hiç aslı olmayan sözler yayarlar. Halk arasında da kabul gören böyle saçma sapan sözleri gerçek zannedip aslını araştırmadan nakledip yazarlar her asırda pek çok vardır.

3. Kayda geçirilecek olayları yalnız nakil ve anlatmakla yetinmeyip bunlardan kıssadan hisse alınacak yönler de ustalıkla ve incelikle arada verilmelidir. Zamanın gerektirdiği şartların, savaş ve barışta devrin yetkilisi olanların emirlerin, zafer veya yenilgiye sebeplerin, ortaya çıkan kötülüklerin olduğu gibi, bilgiçlik taslamayanlardan duyduktan sonra düzenlenerek yeri geldiğinde söylenmesi gerekir. Böylece bir zaman sonra okuyanlar birçok tecrübeye sahip olurlar. Bu çeşit faydadan uzak ve sade tarihlerin ise *Hamzanâme* 'den⁹ farkı yoktur.

4. Tarihçi, insanlığın kadrini bilir, insafli, doğru sözlü olmalıdır. Çok kibirli ve öğüt verici olmamalıdır. Övülmeye değer yönleri olmayan tanıdıklarını himaye eder veya överse yalanlanacağını bilerek aşırılığa gitmemelidir. Övülmeye değer olan ileri gelen devlet adamlarını kendi niyetlerine dayanarak çekiştirmemeli, kötülememeli, onlara karşı art niyetli olmamalıdır. Her durumda işin doğrusu neyse onu yazmalıdır.

5. Zor ibareleri ve anlamı belirgin olmayan kavramları terk etmeli, açıklıkla okunması mümkün kavramları kullanmalıdır. Tarihçi, eserini havas için yazmalıdır.

6. Öğrendiği güzel söyleyişler, faydalı olacak hikâyeler ve duruma uygun düşen nazım ve nesirle ender mazmunlar ve şakalar yazmalıdır.

7. Hüküm bilimine sahipse burçların birleşip ayrılması, güneş tutulmasının ve böyle olayların bilim usulü hakkında bilgi edinip yüce ve yüksek cisimlerin işleyişinden sonuçlar çıkarmalıdır.

Ali Canip Yöntem'in *Naima Tarihi*'nden seçtiği parçalar, yüksek kahramanlık, sosyal hayat, sosyal ve siyasi hayatın tasviri gibi konuları içerir. Bu parçalardaki anlatım bütünlüğünün korunması için, parçaların bütünü özetlenmiştir. Eserin yazıldığı devirdeki önemli ve dikkat çekici olayları, kararları ve şahsiyeti ihtiva eden parçalar şu başlıklar altındadır:

⁹ *Hamzanâme*, İslam kahramanlarından Hz. Hamza'nın yaptığı kabul edilen işlere dair yazılan destanî kitabın adıdır.

1. “Gulivv-i Sipah ber Ferhad Hasan Paşa”

Sipahi askerinin Ferhad Hasan Paşa üzerine saldırmasını anlatan ve H. 1004 (1548)’te meydana gelen bu olayın anlatıldığı parçada, önce Hasan Paşa hakkında bilgi verilir. Hasan Paşa, III. Murat ve III. Mehmet devrinin gayretli ve cesur bir sadrazamıdır. Paşa, çevresinde dönen yalan ve dalaverelerin farkında olamamış, fitneci ve fesat insanların Sultan III. Mehmet’in öfkesini ustaca harekete geçirmesi sonucu Hasan Paşa idam edilmiştir. Bu parçada, Ferhad Hasan Paşa’nın isyan çıkaran sipahi askerlerinin fitnesi ve isyanına karşı aldığı tedbirler, bu isyanın boyutları, isyana destek olan vezirlerin fitneleri ve uğradıkları sonuçlar anlatılmıştır.

2. Naima “Muhasara-i Eğri”

Parçanın başlığının altında vakanın geçtiği tarih (H.1005-1589) de verilmiştir. Ali Canip, kitaba aldığı metinden önce, anlatılanların daha iyi anlaşılması ve konu bütünlüğünün sağlanması için devrin siyasi ve sosyal hayatına dair bilgileri, daha sonra da *Naima Tarihi*’nden aldığı parçayı vermiştir. Osmanlıların Eğri Kalesi’ni almak istemelerinin ardında yatan siyasi şartları da özetleyen Ali Canip, vaka bütünlüğünü sağlamak yanında devrin siyasi durumunu da özetlemeyi amaçlamıştır. H. 1001 (1545)’de Eğri Kalesi’ne yapılan hücum başarısızlığa uğramış, Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa maiyetiyle birlikte şehit olmuştur. Bunun intikamını almak için bir kısım vezirlerin itirazına rağmen Avusturyalılara savaş ilân edilmesine karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, Sadrazam Sinan Paşa’nın İranlılara karşı Ferhat Hasan Paşa’nın kazandığı başarıları kıskanması önemli rol oynamıştır. Ancak savaş on beş yıl gibi çok uzun bir süre devam etmiş, bunun sonucu olarak da içeride asayiş bozulmuş, Celali İsyanları artmıştır. Savaşın kazanılması sonucunda da Eğri Kalesi ve bir miktar toprak kazanılmıştır.

Ali Canip’in Eğri Kalesinin alınmasını anlatan parçada Osmanlının savaş sanatı, savaş idaresi ve Türk askerinin yüksek kahramanlığını göstermek ister. Savaşa ait çok canlı tasvir ve anlatımlar vardır. Bu anlatımlardaki akıcılık ve dilin sadeliği dikkati çekmektedir.

3. “Feth-i Hisar-ı Enderun-ı Eğri”

Düşmanın uzun ve zorlu mücadeleler sonunda kuşatmaya dayanamayarak Eğri Kalesi’ni teslim mecbur olduğu anlatılmaktadır. Türk ordusunun kaleyi almak için yaptığı girişimler ve kullandığı yöntemler ile düşmanın kaleyi korumak için başvurduğu çareler çok detaylı ve sade bir biçimde anlatılmıştır.

4. “Kıssa-i Katl-i Girâ”

Bu parçada o dönemde rüşvet alan ve rüşvet vererek iş gördüren bir Yahudi kadının bu suçu yüzünden idam edilmesi anlatılmıştır. Parça, rüşvetin toplum ve devlet hayatında yarattığı olumsuzlukları göstermektedir. Bunun yanında, parçanın konusunun geçtiği H. 1008 (1592)’de

Türk sosyal ve siyasi hayatında rüşvetin varlığı, rüşvete karşı ise güçlü bir tavır alış görülmektedir.

5. “*Hücum-ı Leşker-i Küffar ber-Hisar-ı Kanije*”

Parça, H.1010 (1594)’da Avusturya seferinin çok uzun yıllar sürdüğü yıllarda, düşmanın Kanije Kalesi’ne hücumu, kale kumandanı Tiryaki Hasan Paşa’nın gayreti, akıllı ve cesur idaresiyle düşmanın yenilgiye uğratılmasını anlatır. Düşmanın sayıca fazlalığı karşısında akıllı savunma taktikleri ile mücadele eden Tiryaki Hasan Paşa, bir taraftan da askerlerini bu mücadeleye fikren ve ruhen hazırlamayı başarmıştır. Kitaba alınan parçanın sonunda Naima’nın nasihat olarak söyledikleri, askeri ve devleti idare edenlerin sorumluluklarını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Nasihat: Bu makûle umûr-ı muazzam-i cihâda pişvâ-yı asker olan âkul ve böyle kârdân-ı müdebbir ve değme bir yaygaraya vücud vermez. Sâbitü’l-kalb-i bahâdır gerekdir ki yanında bulunan asker dahi fi’line itimad ve kavline itikâd edip tesbât-i himmeti ile şecaatleri müstahkem ola ve ittihâd-ı kulûb ve ittifâk-ı kelîme ile bir maslahat görüle. Ve böyle evkât-ı zayyıkada sabr u sebât ehem-i mühimmâtandır.”

(Askerin başında olan akıllı, tedbirli ve iş bilir kişi, cihadın muazzam işlerinde yaygaraya izin vermemelidir. Komutan yiğit ve metin olmalıdır ki yanındaki askerler onun yaptıklarına inanmalı, gayretiyle, kahramanlığıyla, sağlam duruşuyla gönül ve söz birliği yaparak iş görmelidir. Aynı zamanda böyle dar ve sıkıntılı anlarda sabırlı olmak ve direnme gücünü kaybetmemek çok önemlidir.)

6. “*Zikr-i Ba’z-ı Evsaf-ı Murat Paşa*”

Kuyucu Murat Paşa’nın Anadolu’da Celali İsyanlarını bastırmada gösterdiği başarı anlatılmıştır. Murat Paşa, isyanları bastırırken temkinli hareket etmeyi unutmamış, şiddete başvurmaktan çekinmemiştir. Murat Paşa, Anadolu’da Celalilerin elebaşlarından olan Emir Şah Bey’i sabırla, ona iyi davranarak ve güvenini kazanarak takip etmiş, onun harekete geçtiğini görünce de bu eşkiya başını boğdurmuştur. Böylece o dönemin sosyal ve siyasi hayatında görülen Murat Paşa gibi dirayetli Paşaların mücadelelerine ait özellikler gösterilmektedir.

7. “*İptal-i Kahve ve Men-i Duhan*”

H.1043 (1627)’te IV. Murat döneminde kahvehanelerin ve tütünün yasaklanması anlatılmıştır. İstanbul’da büyük bir yangından sonra kahvelerde dedikodu çoğalmıştır. Bu sebeple IV. Murat, kahvehaneleri ve tütün içmeyi yasaklar. Ali Canip, IV. Murat hakkında “meşhur müstebid ve zalim hükümdar” şeklindeki sözleriyle hükmünü bildirmiş ve onun İstanbul’da tebdil-i kıyafet ile yaptığı denetimleri, verdiği şiddetli cezaları anlatan bir bölümü bu başlık altında kitaba almıştır. Kahvehaneleri, tütünü, gece sokaklarda fenersiz dolaşmayı

yasaklayan padişah, bu kurallara uymayanları derhal idam ettirmiştir. Bu durumun İstanbul halkında yarattığı büyük korku ve endişeye de dikkat çekilmiştir.

8. “*Hücum-ı Asker-i İslam ve Feth-i Kal’a-i Ritmo*”

Girit seferi sırasında Türk askerinin Ritmo Kalesi’ne hücum etmesi anlatılmıştır. Ali Canip Yöntem, Naima’dan aldığı parçadan önce Girit seferinin sebeplerini özetler. Venediklilerin elinde olan Girit, korsanlara yataklık ve Türk ticaret gemilerine sarkıntılık etmektedir. Türkler Girit’i almak için donanma hazırlayıp sefer hazırlıklarına başladıklarında Venedikliler İstanbul’a hediyeler yollayıp bu seferleri engellemişlerdir. Ancak Dartüssade Ağalığından azledilen Sünbül Ağa’nın Mısır’a giderken bindiği gemi Akdeniz korsanları tarafından saldırıya uğrar. Sünbül Ağa şehit düşer, eşyası da yağma edilir. Bu olay üzerine 1640 (H. 1056) tarihinde Girit’e büyük bir sefer açılır. Ali Canip Yöntem, *Naima Tarihi*’nde Türklerin Ritmo Kalesi’ni almak için yaptıkları hücumları, uyguladıkları savaş taktiklerini çok canlı tablolar halinde tasvir etmiştir. Türk askerinin cesareti, kahramanlığı, mücadelesi, savaşın şiddeti ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

9. “*Meşveret ve İttifak-ı Amme-i Ayan-ı Devlet ber-Hal’-i Sultan İbrahim*”

Ali Canip Yöntem, Osmanlı dönemi siyasi olaylarından Sultan İbrahim’in tahttan indirilmesi sırasında yaşananları bu başlık altında vermiştir. Ali Canip, Sultan İbrahim’in tahttan indirilmesine sebep olan deliliği hakkında açıklamalarıyla yaparak, parçadaki konu bütünlüğünü sağlamayı amaçlamıştır. Sultan İbrahim’in deliliğinin meşhur olduğuna dikkat çeken Ali Canip, Sultan İbrahim tahtirevanlarla sokaklarda dolaştığını, bu sebeple de şehir içinde başka arabaların gezinmesini yasakladığını anlatır. Bir gün yolda bir arabaya rastlayan padişah, derhal Sadrazamını çağırıp arabacıyı oracıkta boğdurmuştur. Sultan İbrahim’e vezir olan Ahmet Paşa, rüşvet alan ve rüşvetle iş gördüren birisidir. Padişahın ve vezirin elinde işlerin iyice çığırından çıkması sonucu âyan ve ulema toplanarak padişahı tahttan indirmeye karar verir. Padişahı tahttan indirmek isteyenler başta Şeyhülislam olmak üzere Orta Camii’ne giderler. Âyan ve ulema, gayretli ve dindar devlet adamlarının katledildiğini, rüşvetin yayıldığını, israfın alıp yürüdüğü, düşman tehlikesinin artmasına ve düşmanın İstanbul’a kadar sızmasına rağmen buna karşı bir şey yapılmadığını ifade eder. Sadrazam Ahmet Paşa’nın idam edilip yerine Sofu Mehmet Paşa’nın getirilmesi kararı alınır. Kitaba alınan parça, Sultan İbrahim’in tahttan indirilmesi sırasında yaşananları anlatmaktadır.

10. “*Hikâye*”

Naima’dan, bu başlık altında alınan parçalar, o dönemin bazı şahsiyetlerini konu alan anlatımları içerir. İlk parça 16. yüzyılda taassubuyla meşhur Vani Mehmed Efendi hakkında olup Vani Mehmed Efendi’nin şahsında, dinî inançları kendi menfaatleri için kullanmaktan

çekinmeyen insanların durumu gözler önüne serilmiştir. Parçada haram-helal konusu üzerinde durulmuştur. Görünüşte dünya malına ve zevklerine rağbet etmez görünen insanların aslında bu nimetlere ne kadar düşkün oldukları, haram olan şeyleri kendileri için helal göstermek için kurnazlıkla çareler üretmeleri gösterilmiştir.

Parça, sosyal hayatta değerlerde meydana gelen bozulmaları, kendilerine itibar edilen ve fikirlerine saygı duyulan insanların şahsiyetlerindeki kusurları göstererek, o dönemin sosyal hayatına bir ayna tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki siyasi ve sosyal hayatına ve birtakım şahsiyetlerine ait parçalarla devlet hizmetinde kötülüğe bulaşan, rüşvet alan, halk arasında fitne çıkaran, idarede zaaf yaratan kişiler ve olaylar gösterilir.

Bu tür örnek parçalardan ikincisi de “Maktuli-i Siyavuş Mustafa Paşa” başlığını taşır. Önce bu parçanın bütünü hakkında özet bilgi veren Ali Canip, Köprülü Mehmet Paşa'nın devlet adamlığına dair ilginç özelliklerin anlatıldığı bölümü seçmiştir. Ali Canip özette, tarihte birkaç tane Siyavuş Paşa olduğunu, parçada konu edilen Siyavuş Paşa'nın Köprülü Mehmet Paşa döneminde yaşadığını bildirmektedir. Enderun'dan yetişen, Şam, Maraş valiliklerinde bulunan Siyavuş Paşa, Sadrazam Boynu Yaralı Mehmet Paşa taraftarıdır. Siyavuş Paşa, Köprülü'yü Sadrazam Mehmet Paşa'ya çekistirmiş ve Köprülü'nün düşmanlığını kazanmıştır. Siyavuş Paşa Şam'da vali iken hoşla gitmeyecek bazı davranışlarda bulununca Maraş'a memur edilmiştir. Köprülü Mehmet Paşa bundan yararlanarak Siyavuş Paşa'nın katline izin almış ve Paşa'yı İstanbul'a davet ederek idam ettirmiştir.

Kitaba alınan parçada, Siyavuş Paşa'nın İstanbul'a gelişi, eski tanıdıklarından durumu hakkında bilgi ve yardım talep etmesi ancak bir karşılık görmemesi anlatılır. Parçada dikkat çeken özellik, Köprülü Mehmet Paşa'nın lütfuna ve gazabına uğrayan insanlara karşı takındığı tavır ve Paşa'nın bu tavrın sebebini açıkladığı bölümlerdir. Köprülü, Siyavuş Paşa'yı idam ettireceği halde onu güler yüzle ve gönlünü hoş edecek bir tavırla karşılayarak rahatlatır. Köprülü'nün kötülük edeceği insanlara hüsn ü kabul göstermesi, ödüllendirdiklerine ise yüz vermemesi en belirgin özelliği olarak gösterilir. Köprülü Mehmet Paşa bu tutumunun sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Ceza düzenlenirken ve katledilecek adama karşı azar ve gazap, utanma ve korkudandır. Zira gazap, sözü yerine getirmede âciz olanlara mahsustur. Vezirlerin hükmü tesirli olmayınca boş yere gazap ile vücuda elem vermek ahmaklıktır. Ceza verilecekler hâkimden gazap görmedikçe kurtuluş ümidine düşer. Kolaylıkla ve nazik biçimde işlerini yapmaya devam ederler. Ama açıkça öfke ve gazap görünce üzümlü elinden ya da dilinden yapması mümkün olmayan bir hata yapmak ihtimali olmak tehlikesi vardır. Makam ve mevki

verilenlere de yönetimin üstünlüğünü ve büyüklüğünü, kahrediciliğini kanıtlamak için güler yüz göstermemek gerekir ki böylece terbiye sınırlarını aşmasınlar.”¹⁰

“Vefât-ı Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi” başlıklı bölümde de, Osmanlı tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri ve şair Nedim’in anne tarafından büyük babası olan Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin şahsiyetine ait özellikler anlatılmıştır. Ali Canip Yöntem, bu şahsiyet hakkında özet halinde bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre, Abdülaziz Efendi IV. Mehmet zamanında Şeyhülislamlık etmiştir. *Ravzatü’l-Ebrâr* adlı eseriyle meşhurdur. Tok sözlülükle meşhur olup bu özelliğinin cezasını Bursa’ya sürülmek ve ömrünün sonuna kadar orada ikamete mecbur olmakla çekmiştir.

Bu parçada, Karaçelebizâde’nin sınırları zorlayan açık sözlülüğünün çevresindeki insanları kıldığı ve kendisine çok sayıda düşman ortaya çıkarmasına sebep olduğu anlatılmıştır. Naima, devlet idaresindeki insanların devrin şartlarını, yaşadıkları çevredeki değişik görüş ve anlayışa sahip insanları dikkate almadan ve uluorta yaptıkları konuşmaların sahibine fayda yerine zarar verdiği düşüncesini işlemiştir.

Naima, düşüncelerini daha da belirginleştirmek amacıyla, Karaçelebizâde ile ondan sonra Şeyhülislam olan Bahayi Efendi’nin şahsiyet özelliklerini karşılaştırır. Naima’nın bu karşılaştırmadaki amacı, şahsiyetlerin gerçek değerlerinin avamın kendileri hakkındaki düşüncelerinden değil, onlardaki bilim ve kültüre sahip olmakla ortaya çıkacağını vurgulamaktır. Karaçelebizâde, çevresine karşı kırıcı olabilecek kadar açık sözlü, kusurları affetmeyen bir yaratılışa sahiptir. Bahayi Efendi ise tam tersine yumuşak huyludur. Bahayi Efendi keyif ehli olup insanların hallerini anlayan, duruma göre yüze gülen, vefa gösteren birisidir. Kendisine olmayacak bir iş için gelenleri bile hüsn ü kabul ile karşılar ve onları hatırlarını kırmadan, göndermeyi bilir. Bu özelliği sebebiyle, kendisini tanıyanlar “kâmil ve çelebi bir müftîdir” sözleriyle olumlu duygularını ifade etmişlerdir. Naima, anlattıklarında ulaştığı sonucu, öğüt olarak ifade etmiştir.

Ali Canip Yöntem’in *Naima Tarihi*’nden özetleyerek aldığı parçalarla oluşturduğu bu kitap, tarih türüne örnek oluşu, öğrencilerin Türk tarihindeki şahsiyetlere, sosyal ve siyasi olaylara ışık tutması, o dönemin diline ait anlatım özelliklerini göstermesi yönlerinden değer taşımaktadır. Edebiyat derslerinde değişik türlere ait eserleri ve şahsiyetlerin tanıtılması amaçlandığından, bu eser bu yönüyle de tamamlayıcı bir nitelik arz eder. Türk kültür ve tarihine ait özellikleri ve anlatılan olaylara ait anlatım özelliklerini keşfettirme de önemli bir amaç olarak kendisini göstermektedir.

¹⁰ Ali Canip, *Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi*, s.28.

1.3. Ali Canip Yöntem'in Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve Edebî Nevilerle Mesleklere Dair Malumat¹¹ Adlı Kitabı

Edebiyat programında 1927'de yapılan değişiklikle, liselerin on birinci sınıflarındaki edebiyat sınıflarına iki saat ders eklenmiştir. Böylece haftada beş saate çıkan edebiyat derslerinin bu iki saatinde, "Avrupa edebî mektep ve meslekleriyle edebî türlerine dair okumaya dayalı olarak izahatlar verileceği" ifade edilmiştir. Öğretmen ve öğrencilere kolaylık olması için "Epope", "Dram", "Pastoral", "Roman" gibi türler; "Klasisizm", "Romantizm", "Realizm" gibi akımlar hakkında bilgiler içeren küçük kitaplar çıkarılmıştır.

Ali Canip Yöntem, "epope" hakkındaki ilk yazılarını *Yeni Mecmua* ve *Büyük Mecmua*'da yayınlamıştır.¹² Ali Canip'in eseri, bu konuda ülkemizde basılan ilk kitap olması bakımından da önem taşır. Eser, hem liselerin birinci sınıflarındaki öğrenciler için hem de liselerin üçüncü sınıflarındaki okuma dersleri için bir yardımcı ders kitabıdır.

Ali Canip Yöntem'in epope ile ilgili bir kitap yazmasının sebebi, bu meselenin "Millî Edebiyat" mensuplarının ele aldığı en önemli meselelerden biri olması ve daha önce *Millî Mecmua*'da ve *Büyük Mecmua*'da Fuad Köprülü ile giriştiği "epope" hakkında tartışmaların bir sonucalandırılmamasıdır. Batı edebiyatı eski Yunan edebiyatına dayanmakta, konularını bu edebiyattan almaktadır. "Millî Edebiyatçılar", eski Yunan edebiyatına sempati duymakla birlikte, bu edebiyatın Türkler için bir kaynak olarak görülmesi fikrine taraftar değildir. Kendilerinde, Türk edebiyatının zemininin Türk kültüründe aranması, eski Türk destanlarından, Türk halk edebiyatından faydalanılması düşüncesi hâkimdir. Fuad Köprülü ve Ziya Gökalp, o gün için büyük bir Türk destanının yazılabileceğine inanmakta, Ali Canip ise bunun mümkün olmadığını savunmaktadır. 1917'de başlayan bu tartışmaların devam etmesi sebebiyle Ali Canip Yöntem 1927 yılında konu üzerinde ilk defa yazılmış olan bu kitabı yayınlamıştır.¹³

Ali Canip Yöntem, kitabını üç başlık altında oluşturmuştur. İlk bölümde "epope" ve "millî destan" konusunu ele almıştır. İkinci bölümde diğer "Şiir Nevileri" başlığı altında " lirik

¹¹ Eser, 1927, 1930 ve 1963 yılında olmak üzere üç defa basılmıştır: *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve Edebî Nevilerle Mesleklere Dair Malûmat*, Maarif Vekâleti Neşriyatı'ndan, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927, 73 sayfa; *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope –Millî Destan- ve (Edebî Nevilerle Mesleklere Dair Malumat)*, Maarif Vekâleti Neşriyatı'ndan, Devlet Basımevi, İstanbul, 1930, 72 sayfa; "Epope, Millî Destan Yayınları, Aysan Matbaası, Bursa, 1963.

¹² Ali Canip Yöntem'in epope hakkında yayınlanmış yazıları şunlardır: "Edebiyat Musahebeleri: Epope Nedir", *Yeni Mecmua*, c. III, S. 62, Eylül 1918, s. 193.; "Epope Asrî bir Nev'midir?", *Büyük Mecmua*, c. I, nr. 4, 28 Mart 1919, s. 58; "Edebî Hareketler: Yine Epopeye Dair", *Büyük Mecmua*, c.I, nr. 6, 24 Nisan 1335 (1919), s. 84.

Bu yazılar, *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve (Edebî Nevilerle Mesleklere Dair Malûmat)* adlı kitapta epopenin özellikleri hakkında bilgi veren ilk bölümün temelini oluşturmuştur.

¹³ Filizok, Rıza, a.g.e., s. 70.

tür”, “pastoral tür”, “didaktik tür”, “dramatik tür” hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Üçüncü bölümde ise “Edebî Meslekler” başlığı altında “Klasisizm”, “Romantizm”, “Realizm” ve “Sembolizm”e ait bilgiler vermiştir.

1.3.1. Epope ve Millî Destan

Kitabın ilk bölümünde “epope” konusu üzerinde durulmuş, epopenin tanımı yapılmıştır. Ali Canip, epope için Voltaire’in “kahramanca maceraların manzum hikâyesi” şeklindeki tanımını benimsemiştir. Diğer taraftan, 18 yüzyıl. Fransız edebiyatçısı François Marmontel’in epopeyi “ferdî zekânın bir mahsulü” olarak görüp, konunun içeriğine, planına, manzumenin özelliklerine dair koyduğu kuralları ise kabul etmez. Ali Canip Yöntem, bu tür şiirlerin bir millete veyahut bütün insanlığa ait zaferleri, felaketleri, gönül maceralarını dile getirdiğine işaret etmiştir. Epopenin konusunu ve kahramanlarını ise milletlerin ortak muhayyileleri yaratmıştır. O yüzden bunlar halkın malıdır. Şairin görevi, bunları yazıya dökmek, şahsi üslubuyla canlandırmak ve estetik bir şekle koymaktır.

Ali Canip Yöntem, epopelerin meydana gelişini Fransız ruhiyatçısı Ribot’nun fikirlerinden hareketle açıklamıştır. İnsanlığın ilkel dönemlerinde, insanlar sebebini açıklayamadıkları tabiat olaylarını kendi hayallerine göre izah etmeye çalışmışlar, bundan da “üsture-mit”ler doğmuştur. Mitler, mitolojilerin temel malzemesi olan ve din, şiir, tarih, bilim, felsefe, hukuk gibi konuları içerir. Mitlerin kullanılmasıyla da “mitoloji-esatir” doğmuştur. Mitler iki devrede meydana gelmiştir. İlk devre “canlandırmak” ve “vasıf vermek” şeklinde ortaya çıkmıştır. İkinci devre ise “romanesk icad” devridir. Bu dönemde artık maceralar, sergüzeşter ve tarihler vardır.

Ali Canip Yöntem, mitlerin ortaya çıkışında iki amaca dikkat çeker:

1. Eşyayı tanımak, yaratmak arzusu,
2. Bunların dışında olup bir amaca dayanmayan bir anlayış –lüks–.

Ali Canip, mitleri estetik faaliyetin ilk görünüşleri olarak gösterir. Eşyayı tanımak ve yaratma arzusundan doğan mitler “menfaat”a dayalıdır. “Lüks”e giren mitler ise menfaatten uzak olup, “sanat için sanat” anlayışına uygundur.

Kahramanlık menkıbeleri ve halk masalları, kaynağını yaratma arzusuna dayalı olarak meydana getirilen mitlerden almıştır. Bunlarda önce “ilahî şahsiyetler” ortaya çıkar ve böylece epope oluşur. Epopelerdeki ilahî karakterler yavaş yavaş silinip olaylar ve şahsiyetler hayatın doğruluğuna yaklaşıncı giderek “romanesk roman” ve en sonunda da “realist roman” halini alır.

Ali Canip Yöntem, mitolojiyi ilkel insanın, epopeyi ise medeni insanın ürünü kabul eder. Epopelerin meydana gelişini de tarihteki ve ülkemizdeki örneklerden hareketle açıklar. Savaşlar sonucunda ortaya çıkan belli başlı tipler halk tarafından idealize edilir. Bu insanlarda bir milletin kültür özellikleri toplanır. Epopelerde ortaya çıkan kahramanlar sadakat, kahramanlık, aşk, merhamet; alçaklık, vahşilik, hainlik gibi yönlerden birer şahsiyet kazanırlar. Edebiyatımızdaki *Hız. Ali'nin Cenk Kitaplarında*, *Battal Gazi'nin Menkabelerinde*, *Köroğlu Efsanesi* 'nde bu özellikler ve tipler görülür.

Epopelerin meydana gelişinde bir başka aşama da, milletlerin ortak vicdanında meydana gelen efsanelerin, büyük bir şair tarafından toplanıp yorumlanması ve şairin üslubu ile estetik bir özellik kazanmasıdır. Bunun sonucunda mükemmel bir epope, "millî destan", meydana gelir. Yunan şairi Homeros'un *İlliada* ve *Odisse* 'si, Firdevsî'nin *Şehnâme* 'sindeki malzemeler ve vakalar halkındır. Ancak bunlar, şairlerinin yaratıcı dehası sayesinde böyle bir kalıba girmiş ve destan niteliğini kazanmışlardır.

Ali Canip Yöntem, epopeleri inceleyen şairlerin, bunlarla ilgili şu kurallara ulaştıklarını bildirir:

1. Vaka tek ve toplu, hakikate benzer, alaka uyandırıcı, kahramanca ve olağanüstü olmalıdır.
2. Genel ilgiyi kendisinde toplayan belli başlı bir şahıs yer almalıdır.
3. Mutlaka manzum olması gereken epope, dağınık, amaçsız bir şey değil, bir ana fikre göre düzenlenmiş bir sanat eseri olmalıdır.
4. Epopedede şiir, şairin sanatının bütün özelliklerini göstermelidir. Canlı hayaller, renkli tasvirler, asil düşünceler, yüksek duygular görülmelidir. Bayağı ifadeler epopeye yakışmaz.
5. İhtişamlı bir mevzuu, yaptığı büyük işlerle halkın hayalini okşayan meşhur bir kahramanı göstermelidir.
6. Epope yazacak şairin mensubu olduğu millet olgun bir dile, kültürlü bir hayal gücüne sahip olmalıdır. Ayrıca geçmiş asırların ilhamlarını ruhlarında taşıyan, bunlara mükemmel, kesin bir şekil verebilen büyük sanatçılar yetiştirmiş olmalıdır.

Ali Canip Yöntem, epopenin kendiliğinden doğan ve milletlerin ruhunda şekillenen bir tür olduğuna dikkat çeker. Bu sebeple, şekil ve içerik yönünden mükemmel de olsa, kuvvetli bir sanatçının kaleminden de çıksa, gerçek anlamda bir epope sonradan kaleme alınamaz. Voltaire'in *Henriade* adlı eseri bu duruma örnektir. Bu eser, konusunu Fransa'nın 16. yüzyılda yaşadığı olaylardan alır ve Fransa'nın manzum tarihidir. Ancak bu eser, okuyanların ruhuna samimi gelmediği ve konusunu halkın ortak vicdanında meydana gelmiş olan duygulardan almadığı için epope değeri kazanamamıştır.

Epopelerin mevzuları halkın ortak vicdanında doğmuştur. Ondan feyz almayan destanî eserler canlı ve ateşli olamaz. Yunan epopelerindeki Achille, Agamemnon, Hector, Paris gibi kahramanların maceraları Yunanlıların gönlünde yaşamaktadır. Homeros, bunları kendi dehası ve üslubuyla bir düzene sokmuş, halkın ortak vicdanında meydana gelmiş efsanelere estetik bir şekil ve ruh vermiştir. Homeros'un *İlliada*'yı yazdığı devir, Yunanlıların destanlara inandıkları devirlerden uzak olmasına rağmen, o devirde Yunanlıların kafalarında destan devrinin vehim ve hayalleri hâlâ yaşamaktadır. Bu da *İlliada*'nın yazıldığı devrin sosyal hayatına uygun olduğunu gösterir. Homeros, eserindeki kahramanlara, olaylara olağanüstülük kazandırmaktan zevk aldığı için samimidir. Sanat ve edebiyatta samimilik, yazılanların sosyal hayata uygun olması, yazarın anlattıklarından zevk alması ve onlara inanması şeklinde ortaya çıkar. Yapma destanlarda ise bu özellikler bulunmaz. Dolayısıyla kendi doğal oluşumuyla gelişmeyen, mitlere, efsanelere dayanmayan eserlerin epope özelliği kazanması mümkün değildir.

Ali Canip Yöntem, bazı Batılı edebiyatçıların epopeyi;

1. Tabii epope,

2. Suni epope

veya,

1. İptidai epope,

2. Âlimane epope

şeklinde kısımlara ayırdıklarını belirtir. Ali Canip bu sınıflandırmaya taraftar olmamış, epopelerin ancak tabii şekilde gelişenlerinin epope unvanını kazanabileceklerini kabul etmiştir. “Tabii epope”nin dünyada en meşhur olanının Homeros'un *İlliada* 'sı olduğunu söyleyen Ali Canip, Homeros hakkında bilgiler vermiş, *İlliada* ve *Odisse* adlı eserlerin konusunu anlatmıştır.

Ali Canip Yöntem, *İlliada*'dan hareketle, epopelerin şairin muhayyilesine ya da vakanın tarihî olaylara dayanıp dayanmadığı üzerinde de durmuştur. Bu durumu açıklamak için Alman arkeolog Schlemann'ın *İlliada*'nın konusunun geçtiği yerlerdeki araştırmaları gösterir. Schlemann, Çanakkale'de Hisarlık bölgesinde Troya şehrinin harabelerini bularak bu destanın tarihi gerçeklere dayandığını kanıtlanmıştır. *İlliada*'da efsane ile tarihe ait kısımların ayırt edilmesinin imkânsızdır. Çünkü gerçek, şairin muhayyilesinde birbirine karışmış bir vaziyettedir.

Homeros'un *İlliada*'sındaki edebî değerlerden birisi de, şairin bir ressam gibi usta fırça darbeleriyle vakada bütün hayatı canlandırmasıdır. Eser bu yönüyle de “Realizm”e mükemmel bir örnektir. Homeros, yarattığı epope ile çağdaşlığın, yeni sanatın babası sayılmış, Yunan kavminin bütün inanışlarını toplamış ve göstermiştir. Bu eser, Dante, Virgilius, Cervantes gibi büyük sanatçıları da etkilemiş, sadece edebiyatçılar değil heykeltıraşlar ve

ressamlar da ondan ilham almışlardır. Ali Canip'e göre Homeros'u kütüphanelerine sokmamış milletler, edebî anlayış bakımından geride kalmışlardır.

Ali Canip Yöntem, doğal epopenin nasıl meydana geldiğini göstermek için *Şehname* ve *Kalevala* hakkında bilgi verir. Firdevsi'nin *Şehname*'si, İran-Turan mücadelesini hareket noktası almak yönünden *İlliada*'ya benzer. *Kalevala* ise doğal bir epope olmayıp, onu yazan bir şairin ve bu sanatçının esere kattığı yaratıcı muhayyilenin olmaması yönlerinden diğerlerinden farklıdır. Ali Canip Yöntem, *Kalevala*'nın 19. yüzyıl sonlarında Lönrot adlı bir hekim tarafından Fin köylerinde dolaşarak toplanmış, elli türkünden ve yirmi iki bin sekiz yüz beyitlik bir epope olduğunu bilgisini verir.

Ali Canip Yöntem, epope hakkındaki bu tespitlerden sonra Türklerde epopenin durumuna da bakmıştır. Türklerde mitolojinin ve halk edebiyatının çok zengin olmasına, çok güzel millî efsanelerimizin bulunmasına rağmen, bir Türk şairi çıkıp da bir epope yazmamıştır. Epopenin mutlaka manzum bir metin olması gerektiğine dikkat çeken Ali Canip, *Oğuz Kağan Destanı*, *Ergenekon Destanı* gibi eserleri epope değil, efsane olarak değerlendirir. Çünkü bunlara ait manzum metinler elimizde olmayıp, sadece vakalara ait metinler mevcuttur. Bu sebeple Türklerde, *Kalevala* ve diğer epopeler gibi bir millî epopeleri mevcut değildir.

1.3.2. Diğer Şiir Türleri: Lirik, Pastoral, Didaktik, Dramatik Türler

Epope'nin ikinci bölümünde “Diğer Şiir Nevileri” başlığı altında “lirik tür”, “pastoral tür”, “didaktik tür”, “dramatik tür” hakkında açıklamalar vardır. Ali Canip Yöntem, bu türlerin özelliklerini tarihi süreçleri de dikkate alarak geniş bir şekilde ele alıp açıklamıştır.

İlk olarak lirik şiir türünün özellikleri üzerinde durulmuştur. Ali Canip Türk edebiyatında da lirik şiire ait çok zengin örnekleri olduğunu söyleyerek, ozan geleneğinde kopuz eşliğinde icra edilen şiirleri lirik türe dâhil etmiştir.

Ali Canip, lirik şiirin kaynağı hakkında açıklamalarda bulunur. Lirik şiirin kaynağı eski Yunan olup, bu kelime eski Yunan'dan gelmektedir. Bir duyguyu çok pervasız, çok serbest, yani olduğu gibi ifade eden şiirlere “lirik” adı verilir. Lirik kelimesi, eskiden “lir” adlı bir sazdan gelir. Eski şairler coşkun duygularını saz eşliğinde dile getirmişler, daha sonraları kalpten gelen duyguları ifade eden şiirlere de “lirik” adı verilmiştir.

Ali Canip Yöntem, Avrupalı yazarlara göre lirik şiirlerin iki temel vasfının “parlak bir hayal gücü” ve “ilham-dide bir ruh” olduğuna dikkat çekerek içinde bu unsurların olmadığı şiirlerin lirik şiir sayılamayacağını söyler.

Ali Canip lirik şiirin tarihî seyrini de anlatmıştır. Bu şiir türüne ait özellikler, tarihin çok eski devirlerinde, eski Yunanlılarda şekillenmiştir. Ali Canip Yöntem, Batılı türlerin ilk

kaynaklarının eski Yunan ve Roma kültürüne ait özelliklerini yoluyla, bu türler ve Batı medeniyeti hakkında da bilgiler vermiştir.

1.3.3. Edebî Akımlar (Edebî Meslekler)

Ali Canip Yöntem, *Epepe*'nin üçüncü bölümünde "Edebî Meslekler" başlığı altında "Klasisizm", "Romantizm", "Realizm" ve "Sembolizm" hakkında açıklamalar yapmıştır. İlk olarak "Klasisizm" üzerinde durularak, bu edebî mesleğe ait özellikler ortaya konulmuştur.

"Klasisizm" 17. yüzyılda Avrupa'da, özellikle Fransa'da kurulmuş ve gelişmiş bir edebiyat sistemidir. Klasik kavramıyla, önceleri birinci sınıf sanatçılar kastedilmiştir. Ali Canip Yöntem, bir sanatçıya klasik denilebilmesi için iki şartın gerektiğini söyler:

1. Bir hususta otoriteye sahip olmak,
2. Üslup ve zevk itibarıyla kendi türünde model sayılabilmek.

"Klasisizm", 17. yüzyılda eski Yunan ve Latin edebiyatlarının taklit edilmesiyle ortaya çıkmıştır. "Klasisizm"de şekli ve içerik arasında bir denge olması, bu akımın temel özelliğidir. Hayal aklın emrine verilmiştir. "klasik edebiyat", milletlerin olgunluk devir edebiyatıdır. Teşekkül veya düşüş devirlerindeki eserlerde bu mükemmellik yoktur.

Ali Canip, Batıda "Klasisizm"ın ortaya çıkışında Rönesans'ın etkisine dikkat çeker. Rönesans'a kadar her şey dinin kontrolünde olup kilise hayatın her alanına hâkim olmuştur. Rönesans'ın 13. yüzyılda İtalya'da ilk etkilerini göstermiş, Dante *İlâhî Komedya*'yı İtalyanca yazmıştır. Bu eser, mistik bir mevzua sahip olmak yanında, dili itibarıyla yenidir. İtalya'da eski Yunan eserlerinin okunmaya ve Yunancanın öğrenilmeye başlanması ile sanatçılarda bir uyanış meydana gelmiştir. Matbaanın icadı da eski Yunan eserlerinin Avrupa'nın birçok tarafına ulaşmasına imkân vermiştir. İstanbul'un fethedilmesiyle İtalya'ya giden sanatçılar, orada eski Yunan eserlerinden ilhamla "Hümanizm"i kurmuşlardır. Fransa'da 1530'da Kolej De Frans'ın açılması, "Hümanizm"ın kuvvetlenmesine ve çağdaş Fransız edebiyatının doğmasına sebep olmuştur. Bu anlayışla Fransa'da Du Bellay, Ronsard'ın yardımlarıyla 1549'da *La Langue Française*'i yazmıştır. Bu eserde iki önemli esas vardır:

1. Fransız diline muhabbet,
2. Yeni zihniyete zıt olan skolastik zihniyete muhalefet.

Du Bellay, ana dilini ihmal ederek bozuk Latince ile yazan sanatçıları alaya almıştır. Fakir olan Fransız dilini zenginleştirmek için halk dilinden ve efsanelerden kelimeler toplanmaya başlanır. Şiirin sınırlarını geliştirmek için de eski Yunan ve Latin edebiyatlarında görülen bütün türler hiç çekinmeksizin Fransız edebiyatına alınır. Du Bellay, Fransa'da Rönesans'ın emrettiği yeni edebiyatın programını çizmiştir. Ronsard ise bu programı bütün

edebî türlerde örnekler vererek uygulamıştır. Fransa’da ““klasik edebiyat”” Ronsard ve Du Bellay’ın etrafında toplanan gençlerle başlamıştır. Amaçları, Fransızcanın uyanışını ve istiklâlini ağılamaktır. Bunların karşısında yer alanlar ise, Fransızcanın tabiliğini bozmuşlar, yabancı kelimeleri çokça kullanmışlardır. Malherbe de, Fransız dilindeki pürüzleri temizleyerek mükemmel bir edebî Fransızcanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ali Canip Yöntem, ““klasik edebiyat””ın ana diline hürmet ve sevgiyle başladığına dikkat çekmiştir.

Fransa’da klasik devir 17. yüzyılda yükselmiştir. Ali Canip Yöntem, 17. yüzyılda Fransa’da “klasik edebiyat”ın en önemli cephesi olan “trajedi” ve “komedi” türünün gelişmesi üzerinde de durmuştur. Bu türlerin Fransa’da o dönemde henüz taklit seviyesini aşmadığına, oyunları oynayacak yer ve aktör bulmanın güçlüğüne dikkat çekmiştir. Fransa’da trajedi, “Klasisizm”in trajedi üstadı olan Corneille’in yetişmesine kadar zayıf kalmıştır. “klasik trajedi”nin özellikleri şunlardır:

1. Fiil ve hareket şahısların ruhlarında cereyan eder. Bu şahıslar Orta Çağ öncesinin kralları, kraliçeleri, prensleri, askerleridir.
2. Vaka seyircilerin gözleri önünde gösterilmez. Yalnız nakil ve hikâye edilir.
3. Bu yüzden diyaloglar trajedilerde büyük yer tutar.
4. Sahnede geçen zaman birkaç saatliktir. Bu yalnız bir mekânda yaşanır.
5. Boileau’nun ortaya koyduğu “üç birlik kuralı” bu özelliklerde ortaya çıkar.

“Klasik trajediler”de en çok önem verilen şey üsluptur. Fransa’da klasik okulun ilk başarılı trajedi yazarının Corneille olduğunu söyleyen Ali Canip, onun estetiğinin temelinin vazifenin kutsiyeti olduğuna dikkat çeker. Corneille’den sonra trajedide en başarılı şahsiyet olarak da Racine’i gösterir.

Ali Canip, Corneille ve Racine’in trajedi yazarken estetik anlayışlarını da değerlendirmiştir. Corneille’in insanları olmaları lazım geldiği gibi anlattığı, Racine’in ise insanları olduğu gibi anlattığı belirtilerek iki sanatçı arasındaki estetik anlayıştaki farklılığa dikkat çekilmiştir. Ali Canip, Corneille’in bu tavrının eski Yunan şairi Sofokles’ten kaynaklandığını, çünkü onun asalet ve ahlaka çok önem verdiğini söyler. Racine ise, beşerî ihtirasları tasvir eden Euripides’i taklit etmiştir. Boileau’nun “Klasisizm”in ilkelerini belirlerken akla önem vermesinde, Descartes’tan gelen etkilere dikkat çekmiştir.

Ali Canip Yöntem, “klasik komedi”nin ise Moliere’in şahsında olgunluğa eriştiğini, yazarın tutumunun realist bir karakter gösterdiğini vurgulamıştır.

Ali Canip Yöntem bu açıklamalardan sonra, “Klasisizm”in esaslarını şu başlıklar altında toplamaktadır:

1. “Klasik edebiyat””, mutlak surette Rönesans’ın bir sonucudur.

2. Bu edebiyat, estetiğini eski Yunan şaheserlerinden almıştır.

3. Orta Çağın skolatik zihniyetine karşı çıkış olan “klasik edebiyat”, Rönesans’ın bütün ürünleri gibi aynı zamanda laik bir karakter gösterir. Hatta bu, onun en dikkat çeken özelliğidir.

4. “Klasik edebiyat”, sistemi itibarıyla asla lirik değildir.

Ali Canip Yöntem, ikinci olarak “Romantizm” hakkında açıklamalar yapmış, “Romantizm”i milletlerin sosyal vicdanlarında gelişen “sosyal haller” şeklinde tanımlamıştır. Edebiyat tarihlerinin mukayesesiyle ortaya çıkacak sonuçlarla “Türk Romantizmi”ni de açıklayacak sonuçlar elde edilebilecektir. Sosyolojinin araştırmaları genişledikçe de “Romantizm”in özellikleri daha belirgin şekilde ortaya konulacaktır.

Ali Canip, Batıda meydana gelen edebî okulların estetik ve fîkrî temellerinde Rönesans’ın etkisini sürekli olarak vurgulamıştır. Rönesans hareketinin sonucunda doğan yeni edebiyatların en önemli özelliği, dinin tesirinde olmayıp laik bir karakter taşımasıdır. Rönesans, milletlerin edebiyatlarında millî dili bulmak şeklinde kendisini göstermiştir. Yazar, “Romantizm”i de açıklarken bu etkileri dile getirmiştir.

Ali Canip Yöntem, Batıdaki uyanışta Rönesans’la birlikte eski Yunan ve Latin eserlerinin etkisine de dikkat çekmiştir. Eski Yunan ve Latin edebiyatları, millî dillerinde kendini bulan milletlerin ruhuna nüfuz etmiştir. Latin kültürü ve bu kültür vasıtasıyla eski Yunan kültürünün çocuğu olan milletler, “klasik edebiyat” adıyla muazzam bir sanat okulu meydana getirmişlerdir. Ali Canip, “klasik edebiyat”ın millî dile dayandığını, “hümanist” özelliğinin kozmopolitlikten ziyade evrensel sıfatıyla eş anlamlı olduğunu vurgulamıştır.

Rönesansla başlayan çağdaşlığın Fransız İnkılâbıyla olgunluğa eriştiğini bildiren Ali Canip, bunun her milletin vicdanında millî benliği uyandırdığını belirtir. Bu millî duygunun uyanışı, edebiyatları eski Yunan ve Latin edebiyatlarının öğrencisi olmaktan kurtarmıştır. Milletlerin kendini dilde ve edebiyatta bulması demek olan “Romantizm” meydana çıkmıştır.

Ali Canip Yöntem, “Romantizm”in ortaya çıkışının Almanya, İngiltere ve Fransa’da birbirinden farklı olduğuna dikkat çekmiş, bu farklılıkları izah etmiştir. “Millî kaynaklara eğilmek” ve “millî ruhu bulmak” şeklinde ifade edilen “Romantizm”in Fransa’da gelişmemesi doğaldır. Çünkü kültür kaynakları bakımından Fransızlar Latin ve eski Yunan medeniyetlerine dayanmakta, bu kaynaklara dayalı olarak gelişen “Klasisizm” Fransızlar için zaten millî bir edebiyat niteliği taşımaktadır.

Ali Canip, Almanya ve İngiltere’de “Romantizm”in doğuşunun farklı şekillerde ortaya çıktığına dikkat çeker. Almanya ve İngiltere’de “Romantizm”, “yerli deha”nın orijinal ve gerçek kaynaklara yönelmesiyle ortaya çıkmıştır. 16. ve 17. yüzyıldaki Rönesans hareketi Almanya’ya

çok fazla etkilememiştir. Almanlara klasik zevki veren her ne kadar Goethe olmuşsa da, bunun etkisi çabuk geçmiştir. Almanların dehası, Luther'in başlattığı dinde reform hareketiyle kendini göstermiştir. Bu reform hareketi, ilkel kültürü yaşatmak, bunu keşfetmek için dinin kaynaklarına gitmek, hakikati oradan aramak amacını taşır. Bu, Germen zekâsının Roma kilisesi nüfuzuna bir tepkiden başka bir şey değildir. 18. yüzyılda taklitçi bir özellik gösteren Alman edebiyatı, Fransız İhtilaliyle kendini bulmuş, sanatçıları vatanperver olmuştur. Napolyon seferleri sonunda bu duygu yerini milliyetçiliğe bırakmıştır. 19. yüzyıl Alman sanatçıları eski Germen edebiyatını incelemişler, "Romantizm" de bu incelemelerden doğmuştur.

"Ben"i bütün anlayışımızın kökü olarak kabul eden "Romantizm", duygu ile muhayyilenin kaynaşması olarak tanımlanmıştır. "Romantizm"ın bu felsefesinden çıkan sonuç, "akılcılara" hücum etmek, şiirde kural tanımamak, sanat dünyasında keyif ve hevesin hâkim olduğuna inanmak gibi özelliklerle kendisini göstermiştir.

Ali Canip Yöntem, "Romantizm"ın İngiltere'de doğuş şartlarını da açıklamıştır. İngilizlerin karakteri yalnızlığı tercih etmek olduğundan, İngiltere'ye giren bir fikir ya geri dönmeye ya da İngiliz'in ruhunda özelliğini büsbütün başkalaştırmaya mecburdur. Bu yüzden İngiltere'ye giren Fransız dili ve dehası çabucak değişmiştir. İngilizler de 16. yüzyıl ortasındaki Rönesans hareketinden etkilenmiş, matbaa sayesinde Latin ve eski Yunan eserleri geniş kitlelere ulaşmış ve okunmuştur. 16. yüzyılda yaşayan Shakespeare, millî kaynaklardan aldığı konularla milletin karakterini bütün açıklığıyla göstermiştir. 17. yüzyılda dinî mücadele şiirin boş ve manasız bir meşguliyet gibi algılanmasına sebep olmuştur. 18. yüzyılda Fransız edebiyatının tesiriyle de edebiyata şekil zevki hâkim olmuştur. Tabiatın, kuzeyin şairâne masallarından ilham almak arzusu uyanmış, İngilizler şiirde kendilerini bulmaya uğraşmışlardır. 18. yüzyıl sonlarında yetişen İngiliz şairleri, atalarının ruh ve şiirinden yararlanarak kendilerinden sonraki "Romantizm" hareketini hazırlamışlardır. İngilizler de Almanlar gibi "klasik edebiyat"a ancak uzaktan temas etmişler, vicdanen hep "romantik" olmuşlardır. Walter Scott 19. yüzyılda İskoçya'nın eski şövalye menkıbelerini şiirlerinde canlandırmış, Byron'un dehası gözleri kamaştırmıştır.

Ali Canip Yöntem, "Romantizm"ın çok karmaşık bir yapısı olduğunu düşünmekte, onu açıklamak için "“Romantizm” ne değildir?" sorusuna verdiği cevaplarla onu açıklamaya çalışmaktadır:

1. "Romantizm" zihni, akli ve taklitçi bir edebiyat değildir.
2. Taklide dayanan edebiyatlara romantik adının verilmesi, bu tür eserlerin romantik eserlere ve edebiyatlara benzemesine bir kinayedir.
3. "Romantizm" öznel karakterde olup bütün görüşleri kendiliğinden oluşmuştur.

“Romantizm”e ait genel özellikleri bu şekilde tespit eden Ali Canip, “Romantizm”in Türk edebiyatına etkisini de şöyle açıklamıştır:

1. Türk edebiyatı böyle bir devreye ulaşmamıştır. Asıl manasıyla bizde “Romantizm” yoktur. Bu, Hâmid Bey’e romantik diyenlere bir cevaptır.

2. Bugüne kadarki edebiyatımız genel özellikleri ile çok zihnidir. Herkeste lirik kaynakları bulma isteği vardır. Anadolu’da ve İstanbul’da söylenen canlı bir halk edebiyatımız vardır. Yarınki edebiyatımız kaynağını bu edebiyatın içinde bulacaktır.

Ali Canip Yöntem, “Romantizm”den sonra “Realizm”in ortaya çıkış sebepleri ve “Realizm”in özellikleri üzerinde durmuştur. Ali Canip Yöntem, bu akımın 19. yüzyıl ortalarında “Romantizm”e bir tepki olarak doğduğunu ve daha kapsamlı olduğunu söyleyerek, bu edebî anlayışı doğuran şartları açıklar.

Ali Canip, “Realizm”in doğuşuna esas oluşturan en önemli unsur olarak “Pozitivizm”i işaret eder. Batıda metafizik düşünceye hasım olan ve bilimin bütün bilinmezlikleri çözeceğini iddia eden “Pozitivizm”in kurucusu Auguste Comte (1798-1857)’dur. Onu takip eden şahsiyetler ise Hippolite Taine (1828-1893) ve Ernest Renan (1823-1892)’dır. Ali Canip, Taine ve Ernest Renan’ın felsefelerini tanıtmıştır. Ali Canip Yöntem’e göre, bu iki büyük şahsiyetin etkisiyle edebiyatta belgeye dayanma anlayışı ve hakikat zevki uyanmıştır.

“Romantizm”le “Realizm”, gözlem noktasından birbirine yaklaşmaktadır. “Romantizm”in en önemli temsilcilerinden Hugo’nun *Sefiller*’inde gözleme dayanan olay ve şahıslar dikkat çekicidir. Realist eserlerde de duygu ve hayal mevcut olup, bu iki durum sanatsal yaratma faaliyetinin bir sonucudur. “Romantizm”de “his ve hayal”, “Realizm”de ise “gözlem” ana unsurdur. “Realizm” akımına mensup sanatçılar bireysel hayallerinin, duygularının ifadesinden vazgeçmişler, bütün dikkatlerini gerçeğin aslına uygun kopyasını göstermeye çalışmışlardır. Realistlere göre insanın ihtirasları, duyguları, düşünceleri mizacının, sinirlerinin, verasetten gelen fizyolojik durumun bir sonucudur. Realistler, romanlarda hayatın çirkin ve iğrenç sayfalarını da göstermek zorunda kalmışlardır. Gustave Lanson, “Realizm”in iflasını bu anlayışın hazırladığını ileri sürmüştür.

Ali Canip Yöntem, Fransızlarda mistik kültürün mevcut olmayıp, edebiyatın akla ve zihne dayandığını ifade etmiştir. “Klasik edebiyat”ın Fransızların millî edebiyatı olmasına karşın, “Romantizm” onlara taklitçi bir edebiyat olarak görünmüştür. Ali Canip’e göre, “Realizm” de akla dayandığından, “Klasisizm” gibi tam bir Fransız malıdır. Fransız edebiyatı, Stendhal, Balzac, Gustave Flaubert, Goncourt Kardeşler, Emile Zola, Alphonse Daudet, Alexader Dumas Pere gibi yazarlarıyla, “Realizm” akımını Fransa’da çok zengin bir biçimde yaşamıştır.

Ali Canip Yöntem'in bu bölümde tartıştığı bir konu da, "Realizm" in bir edebî akım olup olmadığıdır. Ona göre "Realizm" bir edebî akım olmaktan çok, sanatın her yönünü kapsayan bir özelliktedir. Bergson'un "Sanat gerçeği görmektir." sözünden hareket eden Ali Canip, hangi sanata mensup olursa olsun, gerçek bir sanatçının mutlaka realist olduğunu ileri sürer. Eski Yunan şairi Homeros, hayatı ve şahısları adeta ressam gibi tasvir etmesi yönüyle realisttir ve "Realizm" in babasıdır. Fransız klasiklerinin yaptığı gibi, bir ruhsal olayı ötekilerden ayırmak, kabartmak ve bir şahıs halinde meydana koymakla ruhun gerçek gösterilmiş olmaz. Ruh karmakarışık bir şeydir. İngiliz dramcısı Shakespeare, dünyanın en büyük realistlerindendir. Çünkü dramlarındaki şahısların ruhu, hayattaki insanların ruhları gibi bütün özellikleriyle göze çarpar.

Ali Canip Yöntem'in "Realizm" hakkındaki açıklamalarını ve tespitlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Her edebî meslekte "Realizm" arzusu vardır ve her sanatçı onu eserlerinde aksettirmek istemiştir.
2. "Realizm" in samimisi ancak birinci sınıf sanatçının eserinde bulunabilir. Çünkü ruhun ve hayatın müstesna yönlerini ancak o sanatçı görebilir.
3. "Realizm" ve "İdealizm" arasındaki mücadele, Bergson'un dediği gibi, bir yanlış anlamadan ibarettir. Çünkü sanat gerçeği bütün kapsam ve gelenekleriyle tam bir görünüşten ibarettir. Bu yüzden "realist" olmayan "idealist" olamaz.

Ali Canip Yöntem son olarak "Sembolizm" hakkında açıklamalarda bulunmuştur. "Sembolizm" in ne olduğundan önce, onu besleyen kaynaklara ve "Sembolizm" in diğer edebî ekollere karşı bir hareket oluşuna dikkat çekmiştir.

"Sembolizm" 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Ali Canip, "Sembolizm" in İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika'da birtakım şairlerin edebî okullarına, anlayış tarzlarına verilen bir ad olduğunu, ancak "Realizm", "Romantizm" gibi kapsamlı, renkli bir devreyi ifade etmediğini tespit eder. Ahmet Haşim "Sembolizm" çerçevesinde başarılı eserler verdiğini söyleyen Ali Canip Yöntem'e göre, "Sembolizm" Türk edebiyatında Ahmet Haşim'in verdiği örneklerle sınırlı kalmış, diğer şairler ise Haşim'in bir taklitçisi olmaktan öteye geçememişlerdir.

"Sembolizm" ile ilgili birçok açıklamaların bulunduğunu belirten Ali Canip, "Sembolizm" i psikolojik bir bakış açısıyla şöyle izah etmiştir:

"Mademki şiir, gönülde yaşayan heyecanlardan ibarettir, bu heyecanlar tarif ve tasvir edilemez. Ancak telkin edilebilir. Sembolistlere göre musıkî ile şiir arasında hemen hemen fark yoktur. Her iki sanatın vazifesi de eşya ile kendi ruhumuz arasındaki

gizli sihirliliği ifade edebilmektir. Kâinat iki âlemden oluşur: Biri maddi dünya, öteki manevi dünya ki ruhumuzun binbir türlü hislerinden ibarettir. Bu iki dünya arasındaki gizli sihiri ne eski klasiklerin estetiklerine esas olan fikirleri, ne romantiklerin heyecanlarına tasarladıkları hayaller ifade edebilir. Hatta realistlerin ve “Realizm”in şiirde bir tecellisi demek olan parnasyen tarzının tarif ve tasvir usulü de yeterli gelmez. Fakat ruhta doğan heyecanların vasıtasız tebliği mümkün müdür? O halde ne yapmalı? İşte bu noktada sembolist nazariyeciler şunu söylemiştir: Mesela maviye mavi demek veyahut maviyi tarif etmek neye yarar? O renk ruhta meydana getirdiği tesirleri göstermelidir. Leylak bir çiçektir. Adını söylemekle yahut tasvir etmeye çalışmakla şiir yazılmış olmaz. Leylak uyandırdığı tahassüsü telkin etmelidir. Bu da ancak maddi dünya ile manevi dünya arasındaki haberleşmeye işaret edecek tek vasıta olan sembollerle mümkün olabilir.”

Ali Canip Yöntem, “Sembolizm”in daha iyi anlaşılması için onun kuramcılarını ve bunların düşüncelerini de gösterir. “Sembolizm”i anlamak için içlerinden sadece Belçikalı George Rodenbach’ı anlatmayı bile yeterli bulur. Ali Canip, Marx Nordeau’nun değerlendirmesine dayanarak da sembolist şiirlerden herkesin bir şey anladığını zannettiğini, oysa anlaşılmanın herkesin kendi bilimine, karakterine, hayat tarzına, eğitim derecesine göre kendi ruhunda uyanan özel duygulardan ibaret olduğunu ifade eder.

Ali Canip Yöntem’in “Sembolizm”i anlatırken hareket noktası kabul ettiği isimlerden birisi de Fransız estetikçi ve felsefecilerinden Ribout’dur. Ribout, *Psychologie des Sentiments* adlı eserinin “L’abstraction des emotions: Heyecanların Tecridi” bölümünde, “Sembolizm” hakkında değerlendirmelerini ortaya koymuştur. Ribout’ya göre, sembolist şairlerin şiirlerinde heyecanlar bir zaman ve mekâna dayalı olarak ortaya çıkmaz. Bunlar soyuttur. Sembolist şiirlerde bahsedilen bazı olayların hangi ülkede, hangi devirde, kimler tarafından yapıldığı açık değildir. Gösterilen bir orman, bir şehir hiçbir zaman belli bir orman ve şehir değildir, birer semboldür. Bu semboller bazen somut varlıklardan başka “O” şeklindeki zamirlerle de ifade edilir. “O adam”, “O kadın” şeklinde ifade edilen bu kişilerin kim olduğunu şair tam olarak söylemediği için, bunların kim olduğu tam olarak belli değildir. Ali Canip Yöntem, Ahmet Haşim’in “Piyale”sindeki önsöz ile bu şiirdeki söyleyişleri, Türk edebiyatında sembolist şiire ait özellikler ve örnekler olarak değerlendirmiştir.

Ali Canip Yöntem’in “Sembolizm”in hep belli hayaller ve duyuş tarzı çerçevesinde oluşturduğu estetik anlayışın, sembolistlere bir tepki olarak “parnasyenler”i ortaya çıkardığını ifade eder. “Parnasyenler”de estetik anlayışın temeli “kelimecilik” ve “şekil mükemmelliği”dir. Heredia gibi şairlerin manzumeleri, hünerli bir kuyumcunun elinden çıkmış mücevherler gibi

parlak ve göz alıcıdır. “Sembolistler” ise “kelimecilik”ten, “şekil mükemmeliyeti”nden kaçınmışlardır. “Sembolistler”, şiiri meçhul, sürekli elemli hülyalar savaşı şekline sokmuşlardır. Ali Canip Yöntem’e göre bu anlayış, şiire hürriyetinden ve samimiyetinden bazı şeyleri kaybettirmiştir. Diğer yandan, “sembolistler” gibi “parnasyenler” de “hümanite”yi ihmal etmişlerdir.

Ali Canip Yöntem, “Sembolizm”in tarihçesi üzerinde de durmuştur. “Sembolizm” 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de ortaya çıkmış, İngiltere, Almanya ve Fransa’da farklı özellikleriyle görünmüştür. İngiltere’de “Sembolizm”, “güzelliği hakikatin açık şekilde ifadesinden kaçınmak, hayaller ve izlenimlerde aramak” şeklinde ortaya çıkmıştır. Almanya’da ise Wagner tarzı musikinin kabul görmesi, “Sembolizm”in kuruluşunu etkilemiştir. “Sembolizm” Fransa’da bir edebî okul olmadan önce, Alfred De Vigny ve Charles Baudelaire gibi şairlerin şiirleri, Stefan Mallarme’nin düşünce ve iddiaları ile “Sembolizm”in altyapısı hazırlanmıştır. “Sembolizm”in Fransa’da bir edebî okul haline gelmesinde Mallarme’nin çok önemli rolü olmuştur. Mallarme yüksek bir şair olmamasına rağmen, uzun yıllar İngilizce öğretmenliği yapmış olmanın verdiği imkânlarla, İngilizleri etkileyen sanat anlayışlarını öğrenmiştir. Mallarme bir yandan da eleştirel değerlendirmeleriyle sembolist türün yükselişini, propagandasını gerçekleştirmiştir. Bu özelliğiyle, Fransa’da yüksek şairlerin yetişmesini sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi, Fransızların “Sultanü’ş-şuara” kabul ettiği Paul Verlaine’dır. Verlaine, kendi kabiliyetinden başka bir otorite tanımayan serseri mizacıyla, insanlığa hülya ile esrarla dolu ruhunun fani samimiyetini söyleyen içli şiirler bırakmıştır.

Ali Canip Yöntem bir sanatçının bir edebî okula bağlanması meselesi üzerinde de durmuştur.¹⁴ Ali Canip, “Sembolizm”in şiir için tek bir tarz ve bir edebî okul olmadığını söyleyerek insanların zaman zaman hoşlanma kaynaklarının farklılaşmasını doğal karşılar. Bu sebeple de sanatta bir edebî okula bağlı olmayı sanatçı için tehlikeli sayar. Ona göre sanatta okul, şahsiyetin mezarıdır, sanatçının yaratıcı dehasını öldürür. Hele insanlığın büyük savaşlar ve felâketlerden çıktığı, yeni idealler, yeni kıymetler yaratmak için bocaladığı bir zamanda narin, rüyalı, belirsiz, bilhassa hastalıklı bir sanat tarzının hayal gücünü ve zevkleri tatmin etmesi mümkün olmayacaktır.

Ali Canip Yöntem, bu kitabı lise öğrencilerine edebiyat sanatına ait bilgileri kazandırmak, Batı kültür ve edebiyatının temellerini, şaheserlerini tanıtmak amacıyla kaleme almıştır. Rıza Filizok, Ali Canip’in bu eserde epece hakkında verdiği bilgilerin lise edebiyat eğitimi için önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

¹⁴ Yöntem, Ali Canip, “Sanatta Mektep”, *Donanma*, nr. 103-53, 8 Temmuz 1915, s. 841-842.

“Bu bilgiler, oldukça ciddi kaynaklara dayanılarak yazılmış olmasına rağmen, öğrenciye konunun gerektirdiği temel bilgileri verecek tarzda düzenlenmiştir. Konu bütün boyutlarıyla ele alınmış, ancak, teferruat içinde asıl amaç gözden kaçırılmamıştır. Canip, lise öğrencilerine edebiyatın en seçkin örneklerinin tanıtılması gerektiğine inanıyordu. Ayrıca Ziya Gökalp gibi, Batı edebiyatının şaheserlerinin model alınmasına taraftardı. Batı edebiyatının temelinde yer alan Illiade ve Odyssée’yi bundan dolayı seçmişti. Edebiyat eğitimi, öğrenme ve uygulama bütünlüğü içinde düşünüyordu. Öğrenciyi sadece öğrenmeye değil, öğrendiklerinden kendi uygulamaları için sonuçlar çıkarmaya sevk ediyordu. Kısaca edebiyat eğitimi, yapısı gereği olarak, hem iyi duyup hissetmeyi sağlayacak hem ifade kabiliyetini geliştirecek bir faaliyet olarak görüyordu. Böyle bir anlayışla yola çıktığından, ilmî görünümlü ve soyutlaştırılmış anlatımlardan uzak kalarak, esaslı meseleleri basit bir anlatımla ele almıştır.”¹⁵

¹⁵ Filizok, Rıza, *a.g.e.*, s. 119.

SONUÇ

Ali Canip Yöntem, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini yaşamış, bürokrasinin içinden gelen bir ailenin çocuğudur. Ali Canip Yöntem'in öğrenim hayatı İstanbul'da başlamış, ailesiyle birlikte sürgün hayatı yaşadıkları Selanik'te devam etmiştir. Ali Canip, Üsküdar'daki Toptaşı Askerî Rüştiyesini bitirdikten sonra iki yıl devam ettiği Selâmsız'daki "Immaculée Conception" adlı Fransız okulunda öğrendiği Fransızcasını Selanik'e gittikten sonra da geliştirmiştir. Yabancı dil öğrenmek, kendisine Fransız edebiyatından hareketle edebiyat, estetik ve pedagoji hakkındaki fikirlerini oluşturmakta büyük imkân sağlamıştır.

Ali Canip Yöntem'in yetişmesinde, okuma ve inceleme alışkanlığı kazanmasında İstanbul'da Hukuk Fakültesinde okuduğu yıllarda devam ettiği Beyazıt Divan Yolu Leblebiciler Sokağında bulunan Sarafim Kütüphanesi de önemli role sahiptir. Ali Canip, devrin yükseköğrenim gören diğer öğrencileri gibi, perşembe günleri öğleden sonra buraya gelerek haftalık, günlük mecmua ve gazeteleri, eskiden çıkmış olanların da koleksiyonlarını bir kiraathane ve aynı zamanda da kütüphane olan bu mekânda inceleme imkânı bulmuştur. Sarafim Kütüphanesindeki *İrtikâ*, *Musavver Terakkî*, *Hadîka-i Fünûn* gibi dergileri; *Sabah*, *Tanin*, *İkdam* gibi gazeteleri incelemiş, bunlardaki fikirlerden ve edebî tartışmalardan yararlanmıştır. Ali Canip'in bu yıllarda kazandığı araştırmacı tavrı hayatı boyunca devam etmiş, sanat ve estetikle ilgili ve Türk edebiyatının devirleri-şahsiyetleri ile ilgili yazılarında bu inceleme ve araştırmalarının sonuçları ortaya çıkmıştır.

II. Abdülhamid döneminde 1902-1912 yılları arasında babasının Selanik'e sürülmesi ile Ali Canip'in hayatında Selanik dönemi başlar. Ali Canip'in hayatında Selanik'in çok önemli bir yeri vardır. Kendisi, İstanbul'da ve Selanik'te o dönemin siyasi ve edebî ortamını yakından tanıma imkânını bulmuştur. İstanbul'dan uzak olması sebebiyle, Selanik'te istibdadın etkisi fazla hissedilmemiştir. Selanik'teki gençler, gerek Batıdan gelen fikirleri ve sanat anlayışlarını gerekse Tevfik Fikret, Namık Kemal gibi şahsiyetlerin eserlerini ve fikirlerini daha rahat takip etme imkânı bulmuşlardır. Ali Canip ve arkadaşları Selanik'te istibdadın baskılarından uzak, entelektüel bir ortam bulabilmişlerdir.

Ali Canip Yöntem, babasının II. Abdülhamid döneminde Selanik'e sürülmesi sebebiyle hayatı boyunca bu siyasi iradeye karşı olmuştur. İstanbul ve Selanik'te dönemin yönetim baskısını yakından hisseden Ali Canip, Selanik'teki istibdat karşıtı hareketlerin ve şahsiyetlerin yanında yer almıştır. Bir taraftan da ileride fikir ve siyaset sahasında ön planda olacak Mustafa Kemal, Ömer Naci, Aka Gündüz, Âkil Koyuncu, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp gibi

şahsiyetlerle tanışmış, onlarla ortak fikirlerde buluşma ve birlikte hareket etme imkânına sahip olmuştur.

Ali Canip Yöntem bu dönemde yazı hayatına da girmiştir. Selanik'te bulunduğu yıllarda *Hüsün ve Şiir* ile *Genç Kalemler*'deki yazılarında, Batılı estetikçiler ve estetik anlayışlardan hareketle edebiyatın estetik meseleleri hakkında fikirlerini ortaya koymuştur. Onun sanatın estetik yönü hakkındaki düşünceleri, ilerleyen dönemde eğitim üzerindeki düşünce ve anlayışının belirginleşmesinde etkili olmuştur.

Ali Canip'in hayatında Selanik'te çıkan *Genç Kalemler*in yeri çok önemlidir. Bu dergide ortaya çıkan ve gelişen “Millî Lisan”, “Millî Edebiyat” anlayışlarının uygulayıcılarından olmuş, bu anlayışların savunulmasındaki polemikleri idare etmiştir. Sanat ve edebiyatın farklı alanlarına ait okuma ve incelemelerinin sonucu olarak ulaştığı kültürel zenginliği ile Batılı kaynaklara hâkimiyeti, ulaştığı fikirlerin doğruluğunu ve isabetini de beraberinde getirmiştir. *Genç Kalemler*de Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'la birlikte giriştikleri “Millî Lisan”, “Millî Edebiyat” hareketinin başarılı olmasında, Ali Canip'in amaçlarını kararlı ve güçlü biçimde ortaya koyan tavrının önemi büyüktür. Ali Canip bu tavrını Cumhuriyet döneminde edebiyat eğitimi hakkındaki tartışmalarda ve I. Türk Dili Kurultayı'nda Edebiyat-ı Cedide mensuplarıyla giriştiği tartışmalarda da ortaya koymuştur.

Ali Canip Yöntem “Millî Lisan” ve “Millî Edebiyat” hareketinin başarılı bir temsilcisidir. Bu anlayış, millî kültürün araştırılması ve yeniden üretilmesi sürecinde kendisine büyük sorumluluklar da yüklemiştir. Ali Canip, “Millî Edebiyat” ve “Millî Lisan” hakkındaki düşüncelerini ifade ederken, Ziya Gökalp'ın bilimsel birikiminden, Ömer Seyfettin'in sanatçı şahsiyetinden ilham almıştır. Bu hareket sayesinde güçlenen ve zenginleşen Türk dili, 20. yüzyılda edebiyatta olduğu gibi eğitimde de olgunluğunu ve kullanılabilirliğini ispatlamıştır. Türk'ün millî ruhunun ancak millî dilde ortaya çıkabileceğine inanan Ali Canip Yöntem, millî eğitimin de ancak millî dile dayanmakla mümkün olabileceğine dikkat çekmiştir.

Ali Canip Yöntem, sanat ve estetikle ilgili araştırma, tespit ve değerlendirmeleriyle de dikkat çekmektedir. İnsanoğlunun manevi yönden tatmin ve eğitiminde güzel sanatların bir dalı olan edebiyatın çok önemli bir yeri vardır. Ali Canip Yöntem, sanat ve estetikle ilgili yazılarında sanatın, sanatçının ve edebî eserin amacı, niteliği hakkında etraflı değerlendirmeler yapmıştır. Bu değerlendirmelerini millî ve evrensel bir çerçevede oluşturmuştur.

Ali Canip, sanatın sosyal amaçlar çerçevesinde düşünülmesine ve kuru bir faydacılığın emrine verilmesine karşı çıkmıştır. Bunun karşısında “sanat sanat içindir” anlayışını savunmuş, sanatın estetik amacından uzaklaşmasına, bayağılaşmasına taraftar olmamıştır. Ali Canip, doğrudan doğruya toplumsal bir amaca yönelik olmasa da, bir sanat eserinde estetik kaygıdan

taviz verilmeden de yüce duyguların, yüksek fikir ve ideallerin, ahlaki çağrışımların yer alabileceğine inanmıştır. O, sanatın ve edebiyatın sadece içinden çıktığı toplumdaki insanları değil, bütün insanlığı birbirine tanıtacak, yaklaştıracak kudretine de işaret etmiştir.

Sanat ve edebiyatta bilimin önemi, Ali Canip'in vurguladığı özelliklerdendir. O, bilimsiz sanatın olamayacağını savunarak, bu gerçeği yüzyıllar öncesinden dile getiren şahsiyetlerin düşüncelerini paylaşmıştır. Edebiyatın amacını açıklarken genç sanatçılara bilimi kazanmayı, geniş bir kültüre sahip olmayı tavsiye etmiştir. Ali Canip'teki bilimsel ve araştırmacı yön, bilgiye ulaşmada gösterdiği ısrarlı ve azimli tavır, kişiliğinde bilimsel düşüncenin ve kültürel alt yapının varlığını göstermektedir.

Ali Canip, sanat ve estetikle ilgili düşüncelerini oluştururken Batılı filozof ve estetikçilerin görüşlerinden yararlanmıştır. Bu konuda görüşlerine başvurduğu isimler dünyada kendi sahalarında söz sahibi şahsiyetlerdir. Sanat ve estetikle ilgili konularda Jean Marie Guyeau, Charles Lalo, Eugène Véron, Gabriel Seailles, Alfred Croiset, Antoine Albalat, Bergson gibi isimlerden hareket etmesi, Ali Canip'in Batı estetiği hakkında geniş bir bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Bu durum, kendisinin sanat ve estetik alanındaki görüş ve eleştirilerinin çağdaş estetik anlayışlar çerçevesinde gelişmesine imkân vermiştir.

Ali Canip Yöntem'in Türk edebiyatının yenileşme dönemi sanatçıları hakkındaki değerlendirmeleri de edebiyat tarihi açısından değerlidir. Ali Canip'in Tanzimat döneminden itibaren Türk edebiyatında öne çıkan isimler hakkındaki teşhis ve tespitlerindeki isabet dikkat çekmektedir. Ali Canip Yöntem, Tanzimat dönemi sanatçıları hakkında en fazla yazıyı Abdülhak Hâmid hakkında yazmıştır. Türk şiirinin divan şiirinden tamamen farklı bir estetik anlayışa kavuşmasının Abdülhak Hâmid'le gerçekleştiğini tespit eden Ali Canip, Abdülhak Hâmid'i divan edebiyatından Fuzulî, Bâkî, Nefî, Şeyh Galib gibi şahsiyetler yanında, Batıya karşı övünebileceğimiz şahsiyetlerden biri olarak gösterir.

Ali Canip Yöntem'in, hakkında yazılar kaleme aldığı Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatının önemli şahsiyetleri şahsiyetlerinden birisi de Muallim Naci'dir. Muallim Naci, fikirleri ve estetiğiyle Ali Canip Yöntem'in üzerinde en fazla etkisi olan şahsiyetlerden birisidir. Muallim Naci'nin edebiyatımızda yanlış anlaşılmasına razı olmayan Ali Canip, şair hakkındaki yanlış hükümleri ve anlayışları izah etmek, şairi olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün halinde ortaya koymak ihtiyacını hissetmiştir.

Ali Canip Yöntem'in Edebiyat-ı Cedide hareketinde yer alan Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin ile ilgili değerlendirme, eleştiri ve polemikleri de edebiyat tarihi açısından büyük önem taşır. Ali Canip, kendilerinin savundukları "Millî Lisan" ve "Millî Edebiyat" anlayışlarına en şiddetli tepki Cenap'tan geldiği için onunla dil ve edebiyat hakkında uzun süren bir

tartışmaya girişir. Ali Canip'in Cenap Şahabettin'le giriştiği fikir tartışmasında dile getirdiği düşünceler 1918'de *Millî Edebiyat Meselesi ve Cenap Beyle Münakaşalarım* (1328-1329) adıyla bir kitap halinde yayınlanmıştır.

Ali Canip Yöntem'in Avrupai Türk edebiyatında hakkında en fazla değerlendirmelerde bulunduğu şahsiyetlerden birisi de Tevfik Fikret'tir. Yazılarında Tevfik Fikret'i yüksek bir şiir ve yüksek bir felsefe meydana getirememek yönünden eleştiren Ali Canip, Fikret'in ölümünden sonra kaleme aldığı yazılarında ise şair hakkındaki değerlendirmelerinde daha makuldür. Ali Canip, Fikret hakkındaki ilk yazılarında Fikret'in kendi savundukları anlayışla uyuşmayan özelliklerini ortaya koyarak, savundukları edebiyat ve dil anlayışlarının haklılığını kabul ettirmeyi amaçlamıştır. Ali Canip, Tevfik Fikret'in şiirlerinde dile getirdiği yüksek fikirleri hayatına aktaramamasına üzölmüştür. Ali Canip Yöntem, Fikret'in kuvvetten şikâyet eden, hastalıklı ruhu yansıtan şiirlerini şiddetle eleştirmiştir.

Sanatçıların birbirlerinden etkilenmelerini doğal karşılayan Ali Canip, Edebiyat-ı Cedidecilerin Batılı sanatçılardan etkilenirken, meydana getirdikleri edebî ürönlere millî bir ruh kazandıramadıklarından şikâyetçidir. Ali Canip, Tevfik Fikret hakkında olumsuz düşünceler ortaya koysa da onun şairlik gücünü, sanat yeteneğini ve Türk şiirine getirdiği yenilikleri takdir de etmiş, Fikret'i, Avrupai edebiyatımızın en büyük siması olarak görmüştür. Ali Canip, Türk şiirini bir sisteme kavuşturan, Türk şiirinden divan şiirinin "gül", "bölöl", "meyhane" gibi klişeleşmiş konuları uzaklaştıran ve Türkçe ile aruzu uzlaştıran şair olarak da Fikret'i göstermiştir.

Ali Canip Yöntem Türk edebiyatının geçmiş devirleri hakkında hükümlerini oluştururken, tercihini daha yakın devirlerden ve bu devirlerin sanatçılarından yana kullanmıştır. Divan edebiyatını ve Edebiyat-ı Cedidecileri özellikle kullandıkları dil yönünden eleştiren Ali Canip, bu edebiyatların içeriklerinde gördüğü eksiklikleri de ortaya koymuştur. Edebiyatın bir milletin ruhunu yansıttığını ve ona yaşama gücü ve zevki verdiğini düşünen Ali Canip, estetik tavrını, sanatın ve sanatçının görevini açıklarken de yaşadığı devir ve yakın devirlerdeki edebî eserlerden hareket etmiştir. Bu tavrı, edebî metinlerin edebiyat eğitiminde kullanılması konusunda da benzer şekilde ortaya çıkmıştır.

Ali Canip, eğitim meselesine Türkiye'de olduğu kadar dünyadaki çağdaş anlayış, felsefe ve şahsiyetlerden yararlanarak bakmıştır. II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim hareketlerini dikkate alarak eğitim meselesi hakkında ilk fikirlerini oluşturmaya başlamıştır. Ali Canip, Emrullah Efendi'nin "Tuba Ağacı" nazariyesini benimseyerek, Türk milletinin ancak yukarıdan başlayan eğitim hareketiyle çağdaşlığı yakalayabileceğine inanmaktadır. Bu sebeple, Türk aydınlarının büyük sorumluluğı olduğuna işaret etmiştir. Ali Canip, Batıdan verdiği

örneklerden hareketle, büyük şahsiyetler yetiştiremeyen milletlerin çağdaş hayatta ayakta kalabilmelerinin mümkün olamayacağını ileri sürmüştür. Eğitimde öğretmenin rolüne de işaret ederek, öğretmenlerin öğrencilerde güzel, olumlu ve faydalı işler yapabilme gücü olan “irade”yi hâkim kılmalarını tavsiye etmiştir. Ona göre, yarınların güçlü ve çağdaş Türk toplumu ancak bu yolla ortaya çıkabilecektir.

Ali Canip Yöntem, Ziya Gökalp’ın savunduğu düşüncelerden hareketle, memleketin kalkınmasında ve milletin medeni âlemde seçkin bir yere sahip olmasında bir “güzideler sınıfı” yaratabilmenin önemini vurgulamıştır. Ziya Gökalp’ın milletin güzideleri olarak ancak dâhileri ile kahramanları gören anlayışı paylaşan Ali Canip, bir memleketin medeniyet alanında ancak böyle insanların sayesinde ilerleyebileceğine inanmıştır. Bu sebeple, özellikle Mustafa Satı Bey tarafından savunulan “herkesi okur-yazar yapmak” şeklindeki bir anlayışa itibar etmemiştir. Ali Canip Yöntem, dünyada medeni sahada ilerleme kaydeden milletlerin bu durumu bireylerin okuma-yazma oranını yükselterek değil, bir “güzideler sınıfı” oluşturarak gerçekleştirdiklerini vurgulamıştır.

Ali Canip Yöntem’in eğitimle ilgili dikkat çektiği hususlardan birisi, Türk çocuklarına ve gençlere millî eğitim anlayışının yerine “hümanist” anlayışla dünya vatandaşlığı fikrinin benimsetilmesinin getireceği olumsuzluklardır. Ali Canip, demokrasi ve felsefe yönünden gelişmiş olan Avrupa’da bu anlayışın zararının fazla olamayacağını, ancak Türkiye gibi henüz millî benliğini kuramamış ülkeler için bu anlayışın çok zararlı olabileceğini ifade etmiştir. Ali Canip, millî eğitimin yerini alacak “insaniyet fikri”nin, soyut olarak değerlendirildiğinde bir cennet vaat ettiğini, dünyadaki şartlar dikkate alındığında böyle bir eğitim anlayışının gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını ileri sürmüştür.

Ali Canip Yöntem’in eğitim meselesi hakkında mevcut tarihî ve siyasi şartlar altındaki değerlendirmelerinde özellikle eğitim felsefesine yönelik fikirler yer almaktadır. Ali Canip, çocuklara kazandırılacak davranışlara millî ideallerin yansımaları gerektiğine işaret etmektedir. Ali Canip, Batıdaki fikir ve sanat hareketlerinden yola çıkarak değerlendirmeler yapmış ve birtakım sonuçlara ulaşmıştır. Bu, Ali Canip’in eğitimle ilgili fikirlerini oluştururken hareket noktasının evrensel bir karakter arz ettiğini, çağının gerektirdiği objektif ve bilimsel bir düşünce anlayışını yansıttığını göstermektedir.

Cumhuriyet dönemindeki en önemli inkılaplar kültür alanında yapılmış, bunlar Mustafa Kemal Atatürk’ün düşünce ve direktifleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet’le birlikte Türk eğitimi millî niteliğe kavuşturulmaya çalışılmış, inkılaplara uygun bir eğitim anlayışıyla, çağdaş ve laik düşünceyi, inkılapları benimsemiş fertler yetiştirmek amaçlanmıştır. Millîleşme ve modernleşme Cumhuriyet dönemindeki kültür hareketinin iki temel unsurudur.

Bu sebeple, öğrencilerin Cumhuriyet idealini benimsemiş, demokrasiye inanan, idealist, ahlaklı, hür ve bilimsel düşünceye açık olarak yetiştirilmeleri kültür politikalarının temel ilkesi olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan Heyet-i İlmiye toplantılarında, okulların öğretim süreleri ve programlarını düzenleme yoluna gidilmiştir. Cumhuriyet döneminde ortaöğretimde ilk program 1924'te yapılmıştır. Daha sonra 1927, 1929, 1930, 1931, 1934, 1935, 1938, 1949 yıllarında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Ali Canip Yöntem, Cumhuriyet döneminde sırasıyla 1924, 1927, 1929 yıllarında edebiyat programlarının düzenlenmesinde komisyonlarda görev almıştır. Ali Canip, düzenlenen programlarla ilgili fikir ve görüşlerini *Hayat*, *Güneş* mecmualarıyla *Vakit* gazetesinde açıklamıştır. Ali Canip'in edebiyat programlarıyla ilgili eleştirilerinin temelini 1924 edebiyat programındaki düzenlemeler oluşturmuştur. 1924 edebiyat programının "sistematik bir edebiyat tarihi öğretimi"ni içerdiği ve yazma çalışmalarına yer vermediği yönündeki eleştirileri, 1927'de edebiyat programında yapılan düzenleme ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu durum, Ali Canip Yöntem'in edebiyat programıyla ilgili görüş ve önerilerinin doğruluğunu ve isabetini göstermesi bakımından anlamlıdır. 1929 Türkçe programı ise, Ali Canip'in edebiyat eğitimi hakkındaki düşüncelerini büyük ölçüde karşılamaktadır. Ali Canip Yöntem Cumhuriyet döneminde 1929'dan sonraki edebiyat programlarının düzenlenmesinde bir görev almamıştır.

Ali Canip Yöntem, modern edebiyat eğitiminin amaçlarını dört başlık altında toplamıştır:

1. Ana dilini öğretme,
2. Kendini ifade etme,
3. Edebiyat zevki kazandırma,
4. Çağa, modern zamana uyum sağlama.

Cumhuriyet döneminde 1924 yılında hazırlanan öğretim programlarıyla Cumhuriyet'in beklediği ihtiyaçların hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. 1924'te yapılan edebiyat programıyla birlikte edebiyat eğitiminde de yeni bir anlayış hâkim olmuştur. Bu programlarla edebiyat dersleri teorik olmaktan çıkarılarak metne ve okumaya dayalı olarak işlenmeye başlanmıştır. 1924 edebiyat programı, liseler için "edebiyat tarihi" esas alınarak düzenlenmiştir.

1924 edebiyat programı Mehmet Fuat (Köprülü), Ali Canip (Yöntem) ve Süleyman Şevket tarafından hazırlanmıştır. 1924 edebiyat programında lise birinci sınıflar için şekil ve tür bilgisi esas alınmış, ikinci ve üçüncü sınıflarda ise edebiyat tarihine ağırlık verilmiştir. Birinci sınıflarda verilen şekil ve tür bilgisinin, ikinci ve üçüncü sınıflarda ağırlık verilecek olan edebiyat tarihine hazırlık oluşturması amaçlanmıştır. Bu programda öğrencilerin Batı edebiyatı

ile tanışmasına da zemin hazırlanmış, bilimsel konuların araştırılıp incelenmesi için ön çalışmalar da yapılmıştır

Ali Canip Yöntem, 1924 tarihli edebiyat programına 1927’de kaleme aldığı yazılarında yoğun olarak eleştiriler yöneltmiş, programla ilgili önerilerini ortaya koymuştur. Ali Canip bu yazılarında, edebiyat programlarının “sistematik edebiyat tarihi” öğretimini esas almasını ve programda yazma çalışmalarına yer verilmemesini eleştirmiştir. Ali Canip’in program eleştirisinde özellikle ısrar ettiği noktalardan birisi de yabancı edebiyatların şaheserlerini öğrencilere tanıtmak yönünden gördüğü eksikliklerdir. Çünkü edebiyat eğitiminden beklenen faydalardan biri de, gençlere yaşadıkları hayatı duyurmak kadar yaşamak heyecanını hissettirmek, onları özlem duyulan ideal hayatla karşılaştırmaktır.

Ali Canip Yöntem, liselerde “sistematik edebiyat tarihi öğretimi” ile uzak devir edebiyatlarına daha fazla yer verilmesine eleştiriler getirmiştir. Ali Canip, ortaöğretimde hangi devir eserlerine daha fazla yer verilmesi gerektiği üzerinde durmuş, Avrupa’da bu konu üzerinde yoğunlaşan tartışmalardan ve örneklerden hareketle, Gustave Lanson’un Fransa’da ortaöğretimde edebiyat dersleri için ortaya koyduğu ilkelere müracaat etmiştir.

Ali Canip’in 1924 edebiyat programı hakkındaki eleştirilerine, Mehmed Fuat Köprülü’den ve Hıfzı Tevfik’ten karşı eleştiri gelmiştir. Hıfzı Tevfik, Ali Canip Yöntem’i, fikirlerini oluştururken Gustave Lanson’dan hareket etmek ve Lanson’nun fikirlerini tam anlayamamak noktalarından eleştirmiştir. Fuat Köprülü ise edebiyat derslerinde ancak “sistematik bir edebiyat tarihi”nin okutulmasıyla Türk çocuğunun, milletin yüzyıllar boyunca meydana getirdiği medeniyet tarihini öğrenip anlayabileceğini ileri sürmüştür. Ali Canip ise kapsamlı bir edebiyat tarihi öğretiminin ancak yükseköğretimde yapılmasının uygun olacağını ifade etmiştir.

Ali Canip Yöntem, liselerde “sistematik edebiyat tarihi” öğretimiyle öğrencilerin çağdaş ve demokratik hayata hazırlanmasının mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Çünkü Türk edebiyatının geniş tarihi devirleri henüz tam anlamıyla incelenebilmiş, eski devirlere ait eserleri tam olarak ortaya çıkarılabilmiş, tarihi dönemler hakkındaki hükümler doğru ve sağlam şekilde oluşturulmuş değildir. Liselerin ikinci sınıflarının edebiyat dersi müfredatı da hem çok yüklüdür hem de öğrencileri çağdaş değerlerle donatmaktan uzaktır. Ali Canip, böylesine yoğun bir müfredatı okutabilecek öğretmenlerin de henüz mevcut olmadığına dikkat çekmiştir.

Türkiye’de Cumhuriyet dönemindeki ilk program çalışmalarında edebiyat eğitiminin önemli sorunlarından birisi de, edebiyat derslerinde öğrencilere Türk edebiyatından hangi dönemlerin ne ağırlıkta gösterileceğidir. Ali Canip Yöntem’in edebiyat eğitiminde yer verilecek Türk edebiyatı devirleri arasında hakkında en fazla görüş ve eleştiri ortaya koyduğu dönem

divan edebiyatıdır. Ali Canip'e göre, divan edebiyatı dili ve içeriği itibarıyla skolastik zihniyeti temsil etmektedir ve bu özellikleriyle de adeta Orta Çağın malıdır. Divan edebiyatı dili ve içeriğiyle de yaşanan zamanın gerisinde kalmıştır. Divan edebiyatında heyecan kıt olup, fikirler çağdaş değildir. Maddi hayatı ve dünyayı hiçe saydığı, felsefesi "vahdet-i vücud"a dayandığı, rıza ve teslim onun esas ilkesi olduğu için bu edebiyattan seçilecek metinlerle öğrencilere bir şeyler vermek ve onları yarına hazırlamak mümkün değildir. Divan edebiyatının dili, çocuğa yanlış yazmayı ve konuşmayı öğretmekten uzaktır. Ali Canip Yöntem ileri sürdüğü bu gerekçelerle, edebiyat eğitiminde divan edebiyatından dikkat ve özenle seçilmiş metinlere sınırlı bir mevki verilmesi taraftarıdır. Cumhuriyet döneminde 1934'ten sonraki edebiyat programlarında divan edebiyatı metinlerine ve özelliklerine daha az yer verilmesi, Ali Canip Yöntem'in edebiyat eğitimi hakkındaki ileri görüşlülüğünü ve düşüncelerinin doğruluğunu göstermektedir.

Ali Canip Yöntem divan edebiyatından başka avami tasavvuf edebiyatı, âşık edebiyatı ve Avrupai edebiyat hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Ali Canip Yöntem, avami tasavvuf edebiyatını daha çok felsefesi yönünden eksik bulmaktadır. İçinde barındırdığı "vahdet-i vücud" felsefesi, "rıza ve teslim" ilkeleri sebebiyle bu edebiyattan seçilecek parçalar işlenirken dikkatli olunması gerekmektedir. Ali Canip, ders kitaplarına Yunus Emre gibi coşkun söyleyişleri olan seçkin şahsiyetlerden ve eserlerden seçilecek parçalarla, öğrencileri bu edebiyatın estetik yönü hakkında bilgilendirmek gerektiğini belirtmektedir. Bu edebiyata ait metinlerin edebiyat eğitiminde beklenen hedeflerin gerçekleşmesine katkısının zayıf olduğunu Ali Canip, bu edebî metinlerdeki ahlaki değerlerin demokratik ve laik hayatın ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu vurgulamıştır.

Âşık edebiyatına ise daha olumlu bakan Ali Canip, bu edebiyatı coşkun lirizmi, millî varlığın ve hayatın aynası olması, dilinin sadeliği ve canlılığı yönlerinden edebiyat dersleri için daha kullanışlı bulur. Âşık edebiyatındaki değişik türlere ait metinler öğrencilerin hayal ve heyecan dünyalarını genişletmeye, zenginleştirmeye ve derinleştirmeye imkân verecektir. Ali Canip, liseler için kaleme aldığı edebiyat ders kitabında, bu edebiyata ait örneklerden sonra, kendilerinin savundukları "Millî Edebiyat" anlayışı çerçevesinde geniş açıklamalar yapmıştır.

Ali Canip Yöntem, edebiyat derslerinde Türk çocuğunun estetik ihtiyaçlarını karşılayabilmenin ancak Avrupai edebiyattan seçilecek metinlerle mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Divan edebiyatı nazım ağırlıklı olması sebebiyle yazma çalışmaları için uygun değildir. Türk edebiyatında nesir ancak Avrupai edebiyatla birlikte okunabilir bir hale girmiştir. Bu edebiyata ait metinler, öğrencilerin yazma çalışmaları için de elverişlidir. Edebiyat eğitiminde yakın dönemlere ait metinlerin hem dil hem içerik hem de tür itibarıyla daha zengin olduğuna

dikkat çeken Ali Canip, bu edebiyat döneminden seçilecek metinler yoluyla öğrencilerin yaşadıkları hayatı anlayacaklarını, his, heyecan ve düşünce dünyalarını genişletip zenginleştireceklerini düşünmektedir.

1924 edebiyat programında edebiyat derslerinde Batı edebiyatının çeşitli türlerine ait örnekler ve önemli eserlerin yer almadığı görülmektedir. Bunu bir eksiklik olarak gören Ali Canip Yöntem, Batı edebiyatlarından edebî ürünleri ve şahsiyetleri de öğrencilere tanıtmayı zorunlu görmüştür. Avrupai edebiyatta henüz fazla örneği olmayan türlerdeki eksiklikler, Batı edebiyatlarından yapılacak tercümelerle giderilebilecektir. Ayrıca çağdaş dünyanın bir parçası olarak yetiştirilecek gençler, Batı edebiyatlarından seçilecek eserler aracılığıyla zihinsel ve duygusal yönden zenginleştirilmelidir. Tanzimat’tan sonra gelişen Türk edebiyatındaki yeni fikirlerin ve estetik anlayışların Batıdan geldiği göz önüne alınırsa, Ali Canip’in ortaya koyduğu anlayışın pedagojik açıdan ne derece isabetli ve faydalı olduğu anlaşılabilecektir. Cumhuriyet döneminde hazırlanan edebiyat programlarına bakıldığında, Batı edebiyatlarına ait türlerin ve metinlerin programlarda gittikçe artan oranda yer aldığı görülmektedir.

Ali Canip Yöntem, dünya edebiyatlarından yapılacak tercümelerin öğrenci üzerinde olumsuz etkisi olabileceği şeklindeki endişelerin de farkındadır. 1927 edebiyat programında belirtilen Batı edebiyatlarından yapılacak tercümelerin Türk çocuklarını “kozmpolit” yapacağı şeklindeki endişeleri ve eleştirileri kabul etmez. Ali Canip, sağduyulu olup, yeni edebiyat programının öğrenciye sağlayacağı imkânların anlaşılması sayesinde bu endişenin boşa çıkacağını düşünür. Batı Edebiyatından örnekler sayesinde lise öğrencisi, öncelikle eski ve yeni yerli eserlerin zayıf ve “estetik vicdan”ı tatmin etme noktasından yeterli olmadığını anlayacaktır. Öğrenciler Batı edebiyatlarından yapılacak tercümeler aracılığıyla, Homeros, Shakespeare, Victor Hugo gibi şahsiyetlerin Türk sanatçılarına olan üstünlüklerini ve dünya edebiyatlarının tür çeşitliliği itibarıyla ne kadar geniş ve zengin olduğunu öğreneceklerdir. Ali Canip, bu gerçekleri öğrenen öğrencilerde “millî varlıklarına nefret duyma ya da lakayt kalma” şeklinde ortaya çıkabilecek bir endişeyi de anlayışla karşılar. Ancak ne olursa olsun, Türk çocukları dünyadan habersiz yetiştirilmemelidir. Türk çocuklarının gözlerini kamaştıracak diye, onu eski ve yeni Avrupa edebiyatlarıyla karşılaştırmamak, Batılılaşmayı kabul eden zihniyete karşı ihanettir. Ali Canip, Batı edebiyatlarından yapılacak tercümeler yoluyla bunların edebiyat öğretiminde kullanılmasının sanılanın aksine faydalı olacağını, öğrencilerin asıl bu eserlerden habersiz kalışının “gaflet” olacağını vurgulamıştır. Ali Canip, Batılı düşüncenin ve inkıpların ülkemizde yerleşmesinin Batı edebiyatlarından tercümelerle Türk çocuklarını karşılaştırmakla mümkün olacağına inanmıştır.

Ali Canip Yöntem'e göre edebiyat eğitimiyle gerçekleştirilecek öncelikli amaç, öğrencilere yanlış yazmayı ve konuşmayı öğretmektir. Edebiyat eğitimi için seçilecek edebî eserler, öğrencilerin ilgisini çekmeli ve öğrencilere zevk vermelidir. Böylece öğrencinin edebiyat derslerinde edebî zevkinin yükselmesine hizmet etmek, çocuğun zihinsel yönden gelişmesini sağlamak mümkün olacaktır.

Ali Canip Yöntem, ortaöğretimde edebiyat derslerinde, dersin ve seçilen metinlerin öğrencilere yazma yöntemini öğretmek özelliğine çok önem vermiştir. Ali Canip, edebiyat derslerinin yazma çalışmalarına imkân tanınması gerektiği fikrini Alfred Croiset ve Gustave Lanson'a dayanarak ortaya koymuştur. Bu şahıslara göre, yükseköğretim ile ortaöğretim öğrencilerinin beklentileri ve ihtiyaçları aynı değildir. Lisede edebî metinler, öğrencilere yazma yöntemlerini öğretmekte faydalıdır. Yükseköğretim öğrenci için bu faydayı gerekli görmez. Bu sebeple orta ve yükseköğretimin edebî eserden beklentileri de farklıdır. Ali Canip'in Türk edebiyatının daha yakın devirlerine ait manzum-mensur eserlerden alınacak metinlerin edebiyat programlarında yer almasındaki ısrarı da bu yüzdendir. Türk edebiyatının yakın devirlerinden seçilecek metinler aracılığıyla öğrencilerin estetik ve düşünce kabiliyetlerini geliştirmek, onlara yazma yöntemini öğretmek mümkün olabilecektir.

Ali Canip Yöntem, edebiyat dersleri için hazırlanacak ders kitaplarında gözetilmesi gereken özellikleri de ana hatlarıyla tespit etmiş, devrinin ihtiyaçları ve programların elverdiği ölçüde bu ilkeleri yazdığı ders kitaplarında hayata geçirmiştir. Bu ilkeleri şu şekilde tespit etmek mümkündür:

1. Öğrenciler, kendi milletin meydana getirdiği edebî ürünlerden haberdar edilmelidir. Bu sebeple öğrencilere edebiyat tarihinin çeşitli devirlerinden örnekler gösterilmelidir.
2. Ders kitaplarındaki metinler öğretici düşünceleri, duyguları, iyi ahlakı, idealleri, normal ve güçlü karakterleri, asil hareketleri içinde barındırmalıdır.
3. Öğrenciler edebiyat derslerinde hayatı boyunca takip edeceği davranış tarzını da kazanacağından, metinlerdeki ahlaki boyut tam ve sağlam olmalıdır.

Ali Canip Yöntem'e göre, Türk tarihi ve edebiyatı tam olarak incelenmediği ve klasik haline gelmediğinden, Türk edebiyatı tarihinden seçilecek metinler konusunda dikkatli davranmak gerekir. Avrupalılar, ortaöğretimde edebiyat derslerini edebiyat tarihi ağırlıklı değil, en seçkin şairlerin, yazarların eserlerinden eğitim amaçlarına uygun seçilmiş metinlerle yapmaktadır. Bunu örnek gösteren Ali Canip, kapsamlı bir edebiyat tarihine yükseköğretimde yer verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ortaöğretimde ise çeşitli devirlerden ve yüksek şahsiyetlerden seçilecek metinler esas olmalıdır. Çünkü edebiyat tarihi ağırlıklı bir eğitim anlayışında, yalnız birinci derecede ve eğitim değeri olan eserler değil, bütün edebî hareketleri

olduğu gibi göstermek için ikinci, üçüncü derecede ve sadece tarihî kıymeti olan eserleri de göstermek gerekir. Oysa ortaöğretimdeki edebiyat derslerinde böyle değersiz ve çok sayıda eserin gösterilmesi doğru değildir.

Ali Canip Yöntem, edebiyat dersleri için ders kitaplarına seçilecek metinlerin tespitinde Batıdaki edebiyat eğitiminde kabul edilen anlayışları esas almıştır. Batıdaki bilim ve sanat adamlarının amacı, edebiyat öğretimi ile demokrasiyi telif etmek, gençliği çağdaş fikirlerle, duygularla, kudretlerle besleyerek, onları “yeni adam” olarak yetiştirmektir. Ali Canip bu ilkeden hareketle, edebî eserde mevcut olan estetik zevkin gençliğin eğitiminde bir hareket noktası olarak alınması gerektiğini vurgulamıştır. Öğrencilere verilecek metinler insan hayatını gözleyip onun özelliklerini ortaya koymalı, derslerde bu metinlerden hareketle gözleme dayanan edebî incelemeler yapılmalıdır. Bu şekilde öğrencilere birçok hayat manzarası verilmiş olur.

Ali Canip, edebiyat derslerinde öncelikle değişik tipteki edebî eserlerden yararlanılması gerektiğine işaret etmiştir. Böylece edebiyat eğitiminde öğrenci zevkinin çeşitliliği ve öğrencide edebiyatın kapsam ve derinliği hakkında bir fikir ortaya çıkması sağlanacaktır. Edebiyat dersleri, her öğrenciyi kendisine en yüksek edebî zevki kazandıracak tipte eserlerle karşılaştıracak çeşitlilikte olmalıdır. Örnek olarak, “lirik şiir” hakkında ilgisi az olan öğrenciler, “tiyatro” veya “hikâye” gibi türlerle karşılaştırılarak derse karşı ilgilerini çekmek gerekmektedir.

Ali Canip’e göre, yakın dönem Türk edebiyatındaki özellikler de Türk çocuğunun ihtiyaç duyduğu ve kendisini yarınlara hazırlayacak fikrî ve estetik değerlerden mahrumdur. Ali Canip’e göre, Türk çocuğuna hayatın pitoreskini, insanın psikolojisini gösterecek “dramatik eserlerimiz” yok denecek derecede azdır. Ali Canip, Namık Kemal, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret, Halit Ziya gibi isimlerden seçilecek eserlerin Türk çocuğunun toplumsal duygularını canlandırabileceğini, ancak bu şahsiyetlerin kullandığı gibi bir dili Türk gençliğinin kullanamayacağını söylemektedir. Kullanmayacağı dilin sahibi olan bu şahsiyetler ise öğrencilerin ihtiyacını karşılayamayacaktır. Ali Canip Yöntem’e göre, öğrencilerin özellikle yazma çalışmalarına model olacak metin ihtiyacının karşılanması için Batı edebiyatlarından tercümeler yapılmalıdır.

Ali Canip’e göre, okuma kitapları ve genel olarak öğrenciler için kaleme alınmış eserler her şeyden evvel öğretici düşünceleri, iyi ahlakı, idealleri, normal ve kuvvetli karakterleri, asil hareketleri, saf hissiyatı içinde barındırmalıdır. Öğrencilere olumlu karakterler yoluyla kazandırılacak olumlu kişilik özellikleri ve yarınlara ümitle bakmak, hayatı sevmek gibi moral değerleri kazandırmak gerekmektedir. Böylece öğrencilerin sağlam bir estetik ve ruh eğitimi ile “günün insanı” olarak yetiştirilme amacı gerçekleşmiş olacaktır.

Ali Canip Yöntem'e göre, dilin edebî eserle birlikte uzun yıllar yaşayabilmesi için, eserin dilinin yeni kuşaklar tarafından anlaşılması gerekir. Liseler için hazırladığı *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ne metin seçerken, öğrencilerin okuyup anlayabileceği parçaları bulmakta zorlandığını belirten Ali Canip, Cumhuriyet'ten sonraki dönemde Türkçenin güzel örneklerini görmekten memnuniyetini dile getirmiştir. Güzel Türkçenin en tatlı ve sade dili ile yazılmış eserlerle edebiyatın zenginleşmesi, edebî eserlerin eğitimde kullanılabilirliği açısından büyük imkânlar da sağlayacaktır. Öğrencileri edebiyat derslerinde çağdaş örneklerle karşılaştırmanın önemini vurgulayan Ali Canip, edebiyatımızdaki eserlerin dil ve konu bakımından edebiyat dersleri için uygun nitelikte olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Ali Canip Yöntem, Edebiyat derslerinde kullanılacak “yöntem” meselesine üzerinde de durmuştur. Bu konudaki düşüncelerinde çağdaş eğitim anlayışının özelliklerini benimsemiştir. Ali Canip'e göre, edebiyat dersleri öncelikle öğrencilere beceri kazandırmayı amaçlamalıdır. Ali Canip Yöntem, ülkemizde şimdiye kadar edebiyat eğitimi altında yapılan şeyin belagat olduğunu, böyle bir öğretim sistemiyle öğrencilerin edebiyat dersinde bir beceri kazanamayacağını ileri sürmüştür. Çünkü belagat kurallarını bilmekle bir edebî eserin değerini takdir edebilmek mümkün değildir. Edebiyat dersini sadece bir teori dersi olarak değil, beceriye yer veren, öğrenciye okuduklarıyla ilgili uygulamalar yapmak imkânı sunan bir ders olarak gören Ali Canip, soyut bilgilerin ve kuralların öğretimine dayanan bir edebiyat eğitime karşı çıkmıştır.

Edebiyat derslerinde “tümevarım yöntemi”nin kullanılması gerektiğini bildiren Ali Canip, bu yöntemin nasıl uygulanacağıyla ilgili açıklamalarda da bulunmuştur. Bu yöntem çerçevesinde yapılacak edebiyat eğitimiyle öğrenciler okudukları metinleri belirleyen unsurları fark edecek, edebî şahsiyetlerin birbirlerine üstünlüğünün sebeplerini açıklayabilecektir. Öğrencinin seviyesine uygun olarak seçilen metinler yoluyla, öğrencilerin edebî esere ilgisi ve okuma zevki oluşturulacaktır. Okunan metinler çerçevesinde belirlenecek konularda öğrencilere verilecek konuşma ve yazma ödevleriyle de öğrenilenler pekiştirilecektir. Edebiyatın teknik kısmına ait bilgiler ve kavramlar ancak bu aşamadan sonra çabuk ve güçlü bir biçimde kavratılabilecektir.

Ali Canip, öğretmenlere edebiyat derslerinde kullanabilecekleri yöntemler de önermiştir. Buna göre, öğretmenler edebiyat derslerinde yalnız ders kitapları ile yetinmemelidir. Öğrencilere ders kitapları dışında “roman”, “küçük hikâye”, “tiyatro”, “tenkit”, “hitabet” gibi türlere ait eserler okutturulmalı ve öğrenciler en önde gelen amaç olan bireysel çalışmalara yönlendirilmelidir. Daha sonra da öğrencilere okudukları kitap veya metinler hakkında sözlü ve yazılı değerlendirmeler ve özetler yaptırılmalıdır. Bu yöntem ve tekniklerin Cumhuriyet

döneminde yapılan ilk edebiyat programları çerçevesinde dile getirilmesi, Ali Canip'in daha o dönemde modern eğitim anlayışları hakkında bilgiye ve bunları önerebilecek pedagojik donanımına sahip olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet döneminde eğitimde ve edebiyat eğitiminde “günün demokratik ve modern ihtiyacı” sürekli vurgulanmıştır. Bu durum, mutlaka günün demokratik ve modern fikirlerini telkin etmek şeklinde değerlendirilmemelidir. Ali Canip, çocuğun ilgisini uyandırmayan bir metin üzerinde öğretmenin ısrar etmesini yalnız boşuna bir uğraş değil, eğitime aykırı ve bilim dışı bir hareket olarak değerlendirmiştir. Edebiyat dersinde işlenen bir “kaside”, “rubai” ya da “gazel” yüksek bir fikri, yüksek bir hayali içeriyor ve öğretmen o fikri ve hayali çocuğun zekâsında canlandırabiliyorsa, bu durum, programda ifade edilen “günün demokratik ve modern esasları”na uygundur. Çünkü divan edebiyatında da genç zekâların, “ince düşünüş” ve “buluş kıvraklığı” gibi yeteneklerini ortaya çıkartıp geliştirecek beyitler mevcuttur. Lise öğrencisini lise için hazırlamak gerektiğini düşünen Ali Canip Yöntem'e göre, ortaöğretimde öğrenciye her türlü bilgiyi vermek yerine, verilmek istenen bilgilerin hangisinin dersin ve çağın amaçlarına uygun olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Ali Canip Yöntem, ortaöğretimdeki gençlerin bilgi merkezli bir eğitim anlayışıyla, adeta birer “ayaklı kütüphane” şeklinde yetiştirilmesini doğru bulmaz. Ona göre, ortaöğretim eğer öğrencinin melekelerini kuvvetlendirmiyor ve onu bugünkü hayata hazırlamıyorsa modern eğitimin ilkelerine uygun değildir. Modern eğitim anlayışına göre, edebiyat derslerinde “bilgi vermek” esas olmamalıdır. Bunun için de Türk edebiyatının eski ve yeni devirlerine ait manzum-mensur eserlerin en seçkinlerinden eğitim amaçları doğrultusunda seçilmiş parçalarla, Batı edebiyatlarından bilhassa Türk edebiyatında zayıf olan türlere ait zengin örneklerle yer verilmelidir. Bu metinlerden hareketle okuma, yazma, konuşma, metin tahlili çalışmalarıyla, öğrencilerin bilgi merkezli olmak yerine, becerilerini geliştirmeye yönelik bir eğitim anlayışıyla yetiştirilmeleri amaçlanmalıdır.

Ali Canip Yöntem edebiyat dersleri için hazırladığı ders kitaplarıyla da edebiyat eğitimine katkıda bulunmuştur. *Edebiyat* adını taşıyan ders kitabı, liselerin birinci sınıfları için ilk olarak 1925'te kaleme alınmıştır. Ali Canip Yöntem'in 1924 Türkçe-edebiyat programına uygun olarak yazdığı ders kitabı, daha sonraki program değişiklikleriyle de uygun hale getirilerek 14 baskı yapmış ve 1943 yılına kadar liselerin birinci sınıflarında edebiyat ders kitabı olarak okutulmuştur. *Edebiyat*'ın 1943 yılından sonra baskısı yapılmamış, kitap ders kitabı olarak okutulmamıştır. 1924 Türkçe-edebiyat programına uygun olarak liselerin birinci sınıfları için yazılan ilk ders kitabı olan *Edebiyat*, Türk edebiyatının devirlerinden seçilmiş metinlerden hareketle, tür ve şekil bilgisinin öğretimi için kullanılmıştır.

İçerik açısından çok yüklü olan 1924 edebiyat müfredat programı, Türk edebiyatının İslamiyet'ten itibaren başlayıp Cumhuriyet'e kadarki devirleri, şahsiyetleri ve türlerini içermektedir. Bu sebeple *Edebiyat*'ın ilk baskıları hacim olarak da kabarıktır. Kitabın ilk baskılarında sayfa sayısı beş yüze yaklaşmaktayken, 1929 ve daha sonraki baskılarda sayfa sayısı giderek azalmıştır. Bunun sebebi, 1929'dan itibaren edebiyat programlarında yer alan divan edebiyatı nazım şekillerine ve aruz veznine daha az yer verilmesi kararıdır.

1929 edebiyat programında, edebiyat eğitiminde antoloji tarzındaki eserlere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Türk ve dünya edebiyatlarından edebiyat tarihinin ihtiyacını karşılayacak eserler olarak, Reşat Nuri Güntekin'in *Fransız Edebiyatı Antolojisi* ile Ali Canip Yöntem'in *Türk Edebiyatı Antolojisi* okuma kitabı olarak tavsiye edilmiştir. Ali Canip Yöntem, bu ihtiyaçlar doğrultusunda liselerin üçüncü sınıflarında okuma kitabı olarak kullanılacak *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ni kaleme almıştır. Kitap 1931 ve 1934'te iki defa basılmış, bu iki baskıda içerik yönünden bir değişiklik yapılmamıştır.

Ali Canip Yöntem *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ne aldığı şahsiyetleri ve eserleri, kronolojik anlayışla düzenlemiştir. Böylece öğrencilere, okudukları şair veya yazarın edebiyat tarihimizdeki yerini görme; şair ve yazarların eserleri yoluyla kendileri hakkında ayrıntılı bilgi elde edebilme imkânı vermiştir. Metinle okuyucuyu doğrudan metinle karşı karşıya bırakmış, dikkatin metindeki özelliklere yönelmesini tercih etmiştir. Uzun metinlerde yer yer kısaltma yoluna da giden Ali Canip, dipnotlarda metinlerde geçen yabancı kavram, yazar, filozof vb. isimlerle ilgili bilgiler vermiştir. *Türk Edebiyatı Antolojisi*'ne seçilen şahsiyetlerin hayatları hakkında da kısa bilgiler yanında, Türk edebiyatında dil ve içerik yönünden anlayışlarını da birkaç cümle ile tespit etmiştir.

Avrupai edebiyattan başlayarak kitabın hazırlandığı zamana kadar olan şahsiyetlerin ve eserlerinin yer aldığı *Türk Edebiyatı Antolojisi*, liselerde edebiyat derslerinde ortaya çıkan okuma kitabı ihtiyacını da karşılamıştır. *Türk Edebiyatı Antolojisi*, zengin içeriği, metinlerde işlenen sosyal-kültürel değerleri, yazarının pedagojik görüşlerini bütünüyle yansıtması bakımlarından, o dönemin imkânları çerçevesinde değerlendirildiğinde çok başarılı bir eserdir.

Ali Canip, Cumhuriyet döneminde edebiyat derslerinde ders kitabının olduğu kadar yardımcı ders kitaplarının da çok önemli bir ihtiyaç olduğunun farkındadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu alanda da büyük bir açık vardır. Hükümetler, edebiyat derslerinde kullanılacak yardımcı ders kitaplarının hazırlanmasını teşvik etmiştir. Bu durumun farkında olan Ali Canip, yazılarında bu ihtiyacı dile getirmiş, yapılacak çalışmaları teşvik etmiş, yazdığı yardımcı ders kitaplarıyla kendisi de üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir.

1927'deki program değişikliğiyle, edebiyat derslerinde “izahlı edebî kıraat” için ihtiyaç duyulan antoloji ile yabancı ve yerli şaheserlere ait broşürler de yazdırılması kararlaştırılmıştır. Ali Canip Yöntem, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla *Naima Tarihi*'nden ve *Leyla ve Mecnun* adlı yardımcı ders kitaplarını kaleme almıştır.

Leyla ve Mecnun, Fuzulî'nin aynı adlı eserinin bir özeti olup, *Leyla ve Mecnun* mesnevisinden seçilmiş şiir parçalarını içermektedir. Bu hikâyenin Arap edebiyatlarında meşhur ve konunun da İslami edebiyatlarda ortak olduğunu belirten Ali Canip, bu eseri meydana getiren başlıkları dikkate alarak, bu başlıklar altındaki bölümlere ait en güzel ve konuyu en iyi ifade eden söyleyişleri seçerek özet halinde ortaya koymuştur.

Ali Canip Yöntem, edebiyat derslerinde divan nesrinin süslü üslubunu yansıtan metnlerinin gösterilmesini doğru ve yararlı bulmaz. Ortaöğretimdeki ders kitaplarında Evliya Çelebi, Naima, Kâtip Çelebi'den metinlerin yer alması gerektiğini belirtmiştir. Ali Canip'in *Naima Tarihi*'nden adını taşıyan kitabı, edebiyat derslerinde öğrencilerin hem divan nesrinin estetik yönünü tanımalarına hem de kültürel yönden zenginleşmelerine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Ali Canip Yöntem, Naima'yı, yazdığı tarih ile olduğu kadar, tarihçilik anlayışıyla da takdir etmiş, bu kitapta 19. yüzyılda bilimin önemi konusunda ve tarihçilikle ilgili değerli açıklamalarda bulunmuştur.

1927 edebiyat programında, liselerin on birinci sınıf edebiyat sınıflarında, Batıdaki edebî akımlarla edebî türlere dair okumaya dayalı olarak açıklamalar verileceği ifade edilmiştir. Öğretmen ve öğrencilere kolaylık olması için “epope”, “dram”, “pastoral”, “roman” gibi türler; “Klasisizm”, “Romantizm”, “Realizm” gibi edebî akımlar hakkında bilgiler içeren küçük kitapların çıkarılacağı ifade edilmiştir. Ali Canip Yöntem'in bu çerçevede yazdığı *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve (Edebî Nevilerle Mesleklerle Dair Malûmat)* adlı yardımcı ders kitabı, 1927, 1930 ve 1963 yılında olmak üzere üç defa basılmıştır. Ali Canip'in eseri, bu konuda ülkemizde basılan ilk kitap olması bakımından önem taşır. Ali Canip Yöntem'in epope ile ilgili bir kitap yazmasının sebebi, bu meselenin “Millî Edebiyat” mensuplarının ele aldığı en önemli meselelerden biri olması ve daha önce *Millî Mecmua*'da ve *Büyük Mecmua*'da Fuad Köprülü ile giriştiği “epope” hakkında tartışmalarının bir sonucalandırılmasıdır.

Ali Canip Yöntem, kitabını üç başlık altında oluşturmuştur. İlk bölümde “epope” ve “millî destan” konusunu ele alır. İkinci bölümde diğer “Şiir Nevileri” başlığı altında “lirik tür”, “pastoral tür”, “didaktik tür”, “dramatik tür” hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Üçüncü bölümü ise “Edebî Meslekler” başlığı altında ele almış, “Klasisizm”, “Romantizm”, “Realizm” ve “Sembolizm”e ait bilgiler vermiştir.

Ali Canip Yöntem'in farklı türlerde hazırlamış olduğu bu kitaplar, öğrencilerin estetik ihtiyaçlarını karşılamak yanında, onların anlayacağı değerleri ve olayları göstermeyi de amaçlar. Bu kitaplar aynı zamanda edebiyat derslerinde kullanılacak basılı materyallerin zenginleşmesine de katkıda bulunmuştur.

Ali Canip Yöntem'in edebî hayatına ve eğitimci yönüne bakıldığında, edebiyatla ilgili düşüncelerinin kendisinin pedagojik yönünü besleyip geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, onu sadece eğitimle ilgili fikirleriyle değerlendirmek sığ bir bakış açısı olacaktır. Bu anlayıştan hareketle, çalışmamızda Ali Canip Yöntem'in sanat ve edebiyat hakkındaki düşünceleri de değerlendirilmiştir. Estetik ve eğitim alanındaki görüş ve tespitlerini oluştururken yerli ve yabancı kaynaklara hâkimiyetine de işaret edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve onun kültür, eğitim hayatını belirleyen kadroda yer alan Ali Canip Yöntem, gerek sahip olduğu bilimsel anlayış, gerekse ortaya koyduğu görüş ve önerilerle Türk kültür ve eğitim tarihinde önemli bir yeri hak etmektedir.

KAYNAKLAR

I. ALİ CANİP YÖNTEM'İN İNCELENEN MAKALELERİ

- Yöntem, Ali Canip, "Sanat Hakkında", *Bağçe*, nu. 16, 4 Teşrinisani 1324.
- Yöntem, Ali Canip, "Edebiyatta Asrilik", *Nedim*, nu. 8, 6 Mart 1909.
- Ali Canip, "Fecr-i Ati ve Muarızini-Selanik, Yalılar, 26 Mart 1326", *Servet-i Fünun*, S. 988, 29 Nisan 1326 (12 Mayıs 1910).
- Yöntem, Ali Canip, "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye", *Servet-i Fünun*, nu. 1018, 25 Teşrinisani 1326.
- Yöntem, Ali Canip, "Sanat ve Mahiyeti", *Genç Kalemler*, C. I, nu. 13-(5).
- Yöntem, Ali Canip, "Ati-i Edebîmiz", *Genç Kalemler*, C. I, nu. 11-(3).
- Yöntem, Ali Canip, "Gençler Ne Diyor?", *Genç Kalemler*, C. I, nu. 4.
- Yöntem, Ali Canip, "Bizde Edebiyat Dersleri", *Genç Kalemler*, C. 2, nu. 10-(2), 29 Mart 1327 (11 Nisan 1911).
- Yöntem, Ali Canip, "Garp Mektebinin Amilleri", *Genç Kalemler*, C. I, nu. 2, 22 Nisan 1327.
- Yöntem, Ali Canip, "Gençlik Kavgası-Plevne Tarih- Harbi Müellifi Mütakaîd Miralay Mahmut Talat Bey", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 2, 27 Nisan 1327.
- Yöntem, Ali Canip, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 2, 27 Nisan 1327.
- Yöntem, Ali Canip, "Sanat ve Edebiyat- Millî Lisan ve Millî Edebiyat", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 3, 6 Mayıs 1327.
- Yöntem, Ali Canip, "Millî Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir?", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 4, 13 Mayıs 1327.
- Yöntem, Ali Canip, "Halûk'un Defteri ve Bugünkü Fikret", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 5, 1 Haziran 1327, s. 86-92.
- Yöntem, Ali Canip, "Üslup-Şahsiyet", *Genç Kalemler*, C. II, nu. 11, 23 Teşrinievvel 1327.
- Yöntem, Ali Canip, "İbtidaiyyet-Originalite", *Genç Kalemler*, C.III, nu. 14, 13 Kanunısani 1327.
- Yöntem, Ali Canip, "Millî Edebiyat Meselesi-I- Edebiyat ve Halk, -Kadıköy, Teşrinievvel 1329 (Ekim 1913)-", *Türk Yurdu*, C. V, 1329.
- Yöntem, Ali Canip, "Büyük Duygu'ya", *Büyük Duygu*, nu. 4, 13 Nisan 1329.
- Yöntem, Ali Canip, "Edebiyat ve Halk", *Türk Yurdu*, nu. 6, 28 Teşrinisani 1329.
- Yöntem, Ali Canip, "Edebiyat ve Milliyet", *Türk Yurdu*, nu. 9, 9 Kanunısani 1329.
- Yöntem, Ali Canip, "Hâmid Şair", *Türk Yurdu*, C. IV, 26 Mart 1329 (8 Nisan 1913).
- Yöntem, Ali Canip, "Hâmid-Fikret", *Türk Yurdu*, C. IV, 26 Mart 1329.

- Yöntem, Ali Canip, “Garba İlk Nazarlar”, *Donanma*, nu. 82-34, 22 Şubat 1915.
- Yöntem, Ali Canip, “Fetret Hengâmesi ve Muallim Naci”, “*Donanma*”, nu. 88-40, 8 Nisan 1915.
- Yöntem, Ali Canip, “Türk Edebiyatının Tarihi Derslerinden: Fetret Hengamesi ve Muallim Naci-I-“, *Donanma Mecmuası*, nu. 89-41, 2 Nisan 1331 (15 Nisan 1915).
- Yöntem, Ali Canip, “Avrupa’da Tarih, Sanat, İlim ve Tettebbu”, *Donanma*, nu. 100-50, 17 Haziran 1915.
- Yöntem, Ali Canip, “Sanatta Mektep”, *Donanma*, nu. 103-53, 8 Temmuz 1915.
- Yöntem, Ali Canip, “Bedii Haz”, *Yeni Mecmua*, S. 18, 8 Teşrinisani 1917.
- Yöntem, Ali Canip, “Bedii Haz II Tecazüb (La Sympathie)”, *Yeni Mecmua*, S. 19, 15 Teşrinisani 1917.
- Yöntem, Ali Canip, “Bedii Haz III Hayatiyet Hissi (Le Sentimen De Vitalite)”, *Yeni Mecmua*, S. 21, 29 Teşrinisani 1917.
- Yöntem, Ali Canip, “La-Bedii Hisler”, *Yeni Mecmua*, S. 50, 27 Haziran 1918.
- Yöntem, Ali Canip, “Edebiyatta Mevzu”, *Büyük Mecmua*, S. 13, 16 Teşrinievvel 1919.
- Yöntem, Ali Canip, “Türk Çocuğuna Nasıl Bir Terbiye Vermeli?”, *Tedrisat Mecmuası*, C. 2, nu. 51, 1919.
- Yöntem, Ali Canip, “Bir Ressamla Konuşurken”, *Vakit*, nu. 1137, 7 Şubat 1921.
- Yöntem, Ali Canip, “Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiyede Gaye”, *Genç Anadolu*, nu. 2, 15 Kanunısani 1338.
- Yöntem, Ali Canip, “Güzideler Sınıfı”, *Genç Anadolu*, S. 2, 10 Kanunısani 1338.
- Yöntem, Ali Canip, “Abdülhak Hâmid”, *Millî Mecmua*, nu. 32, 1 Mart 1341.
- Yöntem, Ali Canip, “Rönesans ve Türkiye”, *Hayat*, S. 1, 2 Kanunievvel 1926.
- Yöntem, Ali Canip, “Mukaddes Ateş”, *Hayat*, S. 16, 17 Mart 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “İki Arkadaş Arasında”, *Hayat*, S. 18, 21 Mart 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımızda Edebiyat”, *Hayat*, S.33, 14 Temmuz 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatımız İçin Hangi Eserleri Seçeceğiz?”, *Hayat*, S. 34, 21 Temmuz 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Orta Tedrisatta Edebiyat Programına Dair”, *Hayat*, S.36, 4 Ağustos 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Bugünün En Hayati Meselelerinden: Liselerde Edebiyat Tedrisatı”, *Güneş*, nu. 14, 15 Ağustos 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Liselerin Müfredat Programına Dair”, *Vakit*, 16 Ağustos 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Tedrisatı Meselesi: Bugünkü Programın Akamet ve Sakameti”, *Hayat*, S. 38, 18 Ağustos 1927.

- Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Dersi Yoluna Girdi”, *Güneş*, nu. 15, 1 Eylül 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Lise Edebiyat Programının Tadili Münasebetiyle: Muaddel Program Karşısında Tedrisatımız ve Muallimlerimiz”, *Hayat*, S. 40, 1 Eylül 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Edebiyat Âleminde Tazelenen Mesele”, *Hayat*, S. 47, 20 Teşrinievvel 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Muaddel Edebiyat Programındaki Bir Fıkra Dair”, *Hayat*, S. 51, 17 Teşrinisani 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Hayat Karşısında Edebiyat”, *Hayat*, S. 7, 13 Kanunısani 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Hayat Karşısında Edebiyat”, *Hayat*, S. 7, 13 Kanunısani 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Şiir ve Edebiyata Dair”, *Hayat*, S. 48, 27 Teşrinievvel 1927.
- Yöntem, Ali Canip, “Son Neslin Şiirinde Güzel Türkçenin Kuvveti”, *Hayat*, S. 97, 4 Teşrinievvel 1928.
- Yöntem, Ali Canip, “Tarihin Başına Gelenler”, *Hayat*, S. 74, 26 Nisan 1928.
- Yöntem, Ali Canip, “Ömer Seyfettin İçin”, *Hayat*, S. 119, 7 Mart 1929.
- Yöntem, Ali Canip, “Yeni Edebiyat İçinde Eski Estetik Zihniyet”, *Hayat*, S. 122, 28 Mart 1929.
- Yöntem, Ali Canip, “Sanatın Kuvveti”, *Hayat*, S. 172, 2 Mayıs 1929.
- Yöntem, Ali Canip, “Servet-i Fünun’un Rolü”, *Hayat*, S. 128, 9 Mayıs 1929.
- Yöntem, Ali Canip, “Sanatı İdrakin Mahiyet ve Derecesi”, *Cumhuriyet*, nu: 5676, 2 Mart 1940.
- Yöntem, Ali Canip, “Ziya Gökalp’ın Matbuat Âleminde İlk Görünüşü *Genç Kalemler* ve “O””, *Çınaraltı*, S. 12, 25 Ekim 1941.
- Yöntem, Ali Canip, “Arapça Kelimelerde Millî Dehamız”, *Çınaraltı*, S. 21, 27 Birincikanun 1941.
- Yöntem, Ali Canip, “Dilde Zenginlik”, *Çınaraltı*, S. 25, 24 İkincikanun 1942.
- Yöntem, Ali Canip, “Bir Dili Zenginleştirenler”, *Çınaraltı*, S. 33, 21 Mart 1942.
- Yöntem, Ali Canip, “Muallim Naci”, *İstanbul*, nu. 1, 1 Mayıs 1944.
- Yöntem, Ali Canip, “Muallim Naci Sakız Dönüşü”, *İstanbul*, nu.16, 15 Temmuz 1944.
- Yöntem, Ali Canip, “Muallim Naci “Tercüman-ı Hakikat”te”, *İstanbul*, nu. 19, 1 Eylül 1944.
- Yöntem, Ali Canip, “Muallim Naci: Takdir-i Elhan ve Demdeme Gürültüsü”, *İstanbul*, nu. 20, 15 Eylül 1944.
- Yöntem, Ali Canip, “Ahmet Midhat: Himmeti ve Hizmeti”, *İstanbul*, nu. 27, 1 İkincikanun 1944.
- Yöntem, Ali Canip, “Muallim Naci: Edebî ve Şahsi Değeri”, *İstanbul*, nu. 22, 15 İlkteşrin 1944.

- Yöntem, Ali Canip, “Abdülhak Hâmid Tarhan”, *Aylık Ansiklopedi*, nu. 10, Şubat 1945.
- Yöntem, Ali Canip, “Bizim Selanik’te Bir Gezinti”, *Yakın Tarihimiz*, S. 11, 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Dil İnkılâbı İle İlgili Bir Hatıra”, *Türk Kültürü*, S. 61, Kasım 1967.
- Yöntem, Ali Canip, “Genç Kalemlerin Yeni Dil Davası”, *Yakın Tarihimiz*, S. 12, 17 Mayıs 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Genç Kalemlerin Yeni Lisan Davası”, *Yakın Tarihimiz*, S. 12, 17 Mayıs 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Her Yönü ile Namık Kemal”, *Yakın Tarihimiz*, S. 40, 29 Kasım 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Rıza Tevfik Selanik’te”, *Yakın Tarihimiz*, S. 5, 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Türk Dili Cemiyetinin İlk Kurultayı”, *Yakın Tarihimiz*, S. 16, 14 Haziran 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Türkiye’de Garplılaşma Tarihinin Başlangıcı”, *Yeni İstanbul*, nu:118, 28 Mart 1950.
- Yöntem, Ali Canip, “Ziya Gökalp”, *Yakın Tarihimiz*, S. 38, 15 Kasım 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Devirlerden Hatıralar: Selanik’te Toplanan Gençler İstibdada Karşı Bir Fikir Hareketine Nasıl Başladı, Bu Hareketi Nasıl Yürüttüler”, *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, C. I, 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Selanik’te On Temmuz Sabahı”, *Yakın Tarihimiz*, S. 22, 1962.
- Yöntem, Ali Canip, “Yakın Tarihimizde Bilinmesi Gereken İki Hakikat”, *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, C. III, 1962.

II. ALİ CANİP YÖNTEM’İN İNCELENEN KİTAPLARI

- Yöntem, Ali Canip, *Millî Edebiyat Meselesi ve Cenap Beyle Münakaşalarım* (1328-1329), Kanaat Matbaası, İstanbul, 1918.
- Ali Canib, “*Edebiyat-Liselerin İkinci Devresinin Birinci Sınıfına Mahsusdur-*”, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340/1341.
- Ali Canib, *Edebiyat, Nesir-Nazım, Liselerin İkinci Devre Birinci Sınıflarına ve Muallim Mekteplerinin Beşinci Sınıflarına Mahsustur-*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Millî Matbaa, İstanbul, 1926.
- Ali Canib, *Edebiyat, Nesir-Nazım, Liselerin İkinci Devre Birinci Sınıflarına ve Muallim Mekteplerinin Beşinci Sınıflarına Mahsustur-*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.
- Ali Canib, *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope ve Edebî Nevillerle Mesleklere Dair Malumat*, Maarif Vekâleti Neşriyatı’ndan, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.
- Ali Canib, *Türk Edebiyatından Numuneler: Leyla ve Mecnun (Büyük Türk şairi Fuzulî’nin bu namdaki şaheserinin hülasasıyla en güzide parçaları)*, Maarif Vekâleti Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.

- Ali Canib, *Türk Edebiyatından Numuneler: Naima Tarihi* (On ikinci asırda yetişen meşhur Türk müverrih ve münşisi Naima'nın "Ravzatü'l Hüseyin Fî Hülâsât Ahbârü'l-Hâfikayn ünvanlı eserinden muntehab parçalar), Maarif Vekâleti Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.
- Ali Canib, *Edebiyat, Nesir-Nazım, Liselerin İkinci Devre Birinci Sınıflarına ve Muallim Mekteplerinin Beşinci Sınıflarına Mahsustur-*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise Kitapları: I. Sınıf ve Muallim Mektepleri 5. Sınıfı*, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.
- Ali Canib, *Cihan Edebiyatından Numuneler: Epope –Millî Destan- ve (Edebî Nevilerle Mesleklerle Dair Malumat)*, Maarif Vekâleti Neşriyatı'ndan, Devlet Basımevi, İstanbul, 1930.
- Yöntem, Ali Canib, *Lise Kitapları III. Sınıf Türk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Yöntem, Ali Canib, *Lise Kitapları III. Sınıf Türk Edebiyatı Antolojisi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1941.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1942.
- Ali Canib, *Edebiyat Lise İkinci Devre Birinci Sınıf ve Muallim Mektepleri Beşinci Sınıf*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1943.
- Yöntem, Ali Canib, *Ömer Seyfeddin (1884-1920), Hayatı, Karakteri, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Nümuneler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947.
- Yöntem, Ali Canib, *"Epope, Millî Destan Yayınları*, Aysan Matbaası, Bursa, 1963.

III. FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Acar, Kenan, *Kırımlı Bekir Sıdkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- Adivar, Halide Edib, “Dağa Çıkan Kurt”, *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
- Akalın, Şükrü, “ Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili -TDK’nın 70. Yılı Özel Sayısı-*, S. 607, Temmuz 2007.
- Akay, Hasan, “Cenab Şahabeddin’in Güzellik Felsefesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1997.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, 2. baskı, Ankara, 1969.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınları, Ankara, 2004.
- Alkan, Cevat, *Eğitim Felsefesi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1983.
- Argıt, Celile Eren, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Ders Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi –Türk Edebiyatı Tarihi I-*, C.IV, S. 7, İstanbul, 2006.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Söylev ve Demeçler-2*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1952.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Pedagojide İhtilal*, İstanbul, 1964.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983.
- Başar, Erdoğan, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Başgöz, İlhan, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- Başman, Avni, “İki Nevi İnsan”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II-*, M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları-I, İstanbul, 1979.
- Beyatlı, Yahya Kemal, “Kurdun Dışısı ve Yavruları”, *Eğil Dağlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1985.
- Birinci Türk Dili Kurultayı (Tezler-Müzakere Zabıtları)*, İstanbul, 1933.
- Bolay, Süleyman Hayri, “Pozitivizmin Ve Pragmatizmin Türk Milli Eğitimine Etkileri”, *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler, Müzakereler (5-8 Ekim 1994)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995.
- Bozkurt, Nejat, *Sanat Ve Estetik Kuramları*, Asa Kitabevi, Bursa, 2004.
- Celkan, Hikmet Yıldırım, *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1989.
- Cemiloğlu, Mustafa, *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, Alfa Yayınları,

- İstanbul, 2003.
- Cemiloğlu, Mustafa, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.
- Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1946.
- Demir, Celal, *Atatürk Döneminde Bir ve Tam Devreli Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ve Öğretimi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997.
- Demirel, Özcan, *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1986.
- Duman, Tayip, *Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Enginün, İnci, “Ziya Gökalp ve Halide Edib Adıvar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ercilasun, Bilge, *Servet-i Fünûn’da Edebî Tenkit*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Erdal, Kelime, *Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna’nın Eserlerinde Öğretim ve Eğitim (Basılmamış Doktora Tezi)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Ali Cânib, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Cumhuriyet Kitaphanesi, İstanbul, 1937.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, C. I, İstanbul, 1941.
- Ergün, Mustafa, *Eğitim Felsefesi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.
- Ergün, Mustafa *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1997.
- Fazıl Ahmed, “Edebiyat Tedrisatı –Canip Bey’in Makaleleri Münasebetiyle”, *Akşam*, 12 Ağustos 1927.
- Fedai, Özlem, “Lise Türk Dili ve Edebiyatı Derslerinde “Edebî Eser” Kavramının Öğretilmesi Sorunu”, *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi-Bildiriler*, Ankara, 2004.
- Filizok, Rıza, *Ali Canip’in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2001.
- Gezgin, Hakkı Süha, *Edebî Portreler*, Haz. Beşir Ayvazoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Göğüş, Beşir, “Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış”, *Tday-Belleten*, Ankara, 1971.
- Gökalp, Ziya, “Millî Terbiye”, *Muallim*, C. 2, S. 14, 1 Eylül 1333 (1917).

- Gökalp, Ziya, *Millî Terbiye ve Maarif Meselesi*, Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1964.
- Gökalp, Ziya, *Millî Terbiye-I, Muallim*, S.1, İstanbul, 1916.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.
- Gökçe, Feyyat, *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim*, Eylül Yayınları, Ankara, 2000.
- Hayd, Uriel -Çev. Kadir Günay, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Hıfzı Tevfik, “Orta Tedrisatta Edebiyat”, *Vakit*, 23-24 Temmuz 1927.
- Hızal, Alişan, *Programlı Öğretim Yönteminin Etkenliği: Karşılaştırmalı-Uygulamalı Araştırma*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- İnal, İbnü'l-Emin M. K., *Son Asır Türk Şairleri*, C.11, İstanbul, 1931.
- Kafadar, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batıllaşma*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- Kafadar, Osman – Öztürk, Faruk, *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar M. Satı Bey*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Kagan, M., *Estetik ve Sanat Dersleri*, Çev: Aziz Çalışlar, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.
- Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1995.
- Karakuş, İdris, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Müfredat Programları ve Ders Kitapları Ana Dili Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalı, Ankara 1996.
- Karakuş, İdris, *Türkçe-Türk Dili ve Edebiyat Öğretimi*, Anıttepe Yayıncılık, Ankara, 2000.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, “Avrupaî, Avrupakâr”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II*, Haz. M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- Kavcar, Cahit, *Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, nu. 119, Ankara, 1982.
- Kaya, Yahya Kemal, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Nüve Matbaası, Ankara, 1974.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Kolcu, Hasan, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad, “Orta Tedrisatta Edebiyat Programları Meselesi”, *Hayat*, S. 37, 11 Ağustos 1927.
- Kurtkan, Amiran, *Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu İle Kalkınmanın Esasları*,

- İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977.
- Lise Edebiyat Program Kılavuzu*, Devlet Basım Evi, İstanbul, 1935.
- Maarif Vekâleti: Lise Müfredat Programlarının Esbâb-ı Mûcibesi Lâyihası*, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1340.
- Maarif Vekâleti: Ortamektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl*, İstanbul Devlet Matbaası, 1927.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınları, İstanbul 1983.
- Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*, Yeni Gün Matbaası, Ankara, 1929.
- Öksüz, Yusuf Ziya, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Ömer Seyfettin, “Ali Cânib Bey ve Sanatı”, *Millî Nevsâl*, İstanbul, 1330 (1914).
- Önal, Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi –Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım-*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- Önder, Namık Kemal, *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, Konya, 1986.
- Özcan, Mustafa, “Ali Canib’in Edebiyat Eğitimi ve Öğretimiyle İlgili Görüşleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Konya, 1997.
- Parlatır, İsmail – Çetin, Nurullah, *Genç Kalemler Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Polat, Nâzım H., *Şahabeddin Süleyman*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Safa, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.
- Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974.
- Sevgi, Ahmet - Özcan, Mustafa *Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Konya, 1995.
- Sınar, Alev, “Nurullah Ataç’ın Dil - Edebiyat Eğitimi ve Öğretmenlik Mesleğine Eleştirel Bakışı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Kış 2006, Yıl:34, S.169.
- Sinanoğlu, Suat, *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Subaşı, Necdet, “Türk Eğitim Sisteminin Oluşum Sürecinde Zihniyet Değişiklikleri ve Aydınlarımız”, *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler, Müzakereler (5-8 Ekim 1994)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995.
- Sungu, İhsan, “Orta Tahsilin Gayesi”, M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman, , *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II-*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Şanal, Mustafa, “Mustafa Sâti Bey (Sâti-El-Husri) (1880-1968), Hayatı ve Türk Eğitim Tarihi İçerisindeki Yeri”, *Milli Eğitim Dergisi*, Bahar 2003, S. 158.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.

- Tansel, Fevziye Abdullah, *Ali Cânib Yöntem*, Belleten, C. XXXII, S.125, (Ocak 1968)'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.
- Tunalı, İsmail, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Münevverlik Mefhumu", *Atatürk Devri Fikir Hayatı-II-*, Haz. M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Türkçe Sözlük, C. 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Türkdoğan, Orhan, "Milli Eğitim Sisteminde Kimlik Arayışı", *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler, Müzakereler (5-8 Ekim 1994)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995.
- Türkdoğan, Orhan, "Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Uğurcan, Sema, "Ali Canip ve Edebiyat Eğitimi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 1989, S: 1.
- Ulusavaş Nas, Mualla, "Türk Eğitim Sisteminde Laiklik İlkesi", *Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi 5-8 Ekim 1994*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1995.
- Van Het Höf, Seçil Deren, "Türk Modernleşmesi", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Sosyal Yapısı*, Nova Yayınları, Ankara, 2006.
- Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.
- Vatandaş, Celalettin, "Kapsam ve Kavram Açısından Türk Modernleşmesi", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Nova Yayınları, Ankara, 2006.
- Yetiş, Kazım, "Belagat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1992.
- Yetkin, Suut Kemal, *Estetik*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Yiğit, Ali Ata, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.
- Yücel, Hasan Âli, "Orta Öğretimde Edebiyat" *Hayat*, c. VI, S. 138, Eylül 1929.
- Yücel, Hasan Âli, *Türkiye 'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- <http://clg-gseailles.ac-toulouse.fr>
- www.dramaturji.com
- www.evene.fr/celebre/categorie/litterature-francaise.php
- www.wikipedia.org/wiki/GustaveLanson
- www.amazon.fr/exec
- www.institut-de-france.fr

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı: MUSTAFAKEMALPAŞA 1967

Öğrenim Kurumları:

Gördüğü	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise:	1981	1984	MUSTAFAKEMALPAŞA. ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ
Lisans:	1985	1989	SELÇUK ÜNİV. EĞİTİM FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Yüksek Lisans:	1994	1997	AKÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Doktora:	2003	2008	U.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Medeni Durum: EVLİ

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi: İNGİLİZCE ÜDS 72

Çalıştığı Kurum(lar)

Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı
1 05.03.1990 30.11.1995	AFYON/SANDIKLI ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ
2 12.12.1995 30.01.2003	AKÜ REKTÖRLÜĞÜ TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ
3 04.02.2003 -	U.Ü. EĞİTİM FAK. TÜRKÇE EĞİTİMİ BÖLÜMÜ

Yurtdışı Görevleri: YOK

Kullandığı Burslar: YOK

Aldığı Ödüller: YOK

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar: -

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri: -

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler: -

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar: -

Yayımlanan Çalışmalar: -

Diğer: -

09.06.2008

Erol OGUR